

**UJEDINJENE
NACIJE**

Međunarodni sud za krivično gonjenje osoba
odgovornih za teška kršenja međunarodnog
humanitarnog prava na teritoriji bivše
Jugoslavije počinjena od 1991. godine

Predmet
br. IT-03-68-T
Datum: 30. juni 2006.
Original: Engleski

PRED PRETRESNIM VIJEĆEM II

U sastavu: sudija Carmel Agius, predsjedavajući
sudija Hans Henrik Brydesholt
sudija Albin Eser

Sekretar: g. Hans Holthuis

Presuda od: 30. juna 2006.

TUŽILAC

protiv

NASERA ORIĆA

PRESUDA

Tužilaštvo:

g. Jan Wubben
Gđa Patricia Viseur Sellers
g. Gramsci Di Fazio
gđa JoAnne Richardson
g. José Doria

Odbrana:

Gđa Vasvija Vidović
g. John Jones

SADRŽAJ

I. UVOD	1
A. OPTUŽENI	1
B. SAŽETAK OPTUŽBI	2
1. Optužbe za ubistvo i okrutno postupanje	2
2. Optužbe za bezobzirno razaranje	3
II. OPŠTA RAZMATRANJA U VEZI S OCJENOM DOKAZA	5
A. OPŠTA PITANJA U VEZI S PRIHVATANJEM DOKAZA	5
B. AUTENTIČNOST DOKAZNIH PREDMETA	8
1. Prigovori optužbe na prihvatanje dokumenata koje je predložila odbrana	8
2. Prigovori odbrane na prihvatanje dokumenata koje je predložila optužba	9
(a) Prigovori koji se zasnivaju na nepostojanju ili nedostatku kontinuiteta nadzora	9
(b) Prigovori na dokazne predmete koji nisu predloženi nijednom svjedoku	10
(c) Prigovori u vezi s prirodom dokumenta	11
i. Kompjuterski dokumenti	11
ii. 'Lista podataka o borbenom djejtstvu' 2. korpusa ABiH	11
(d) Prigovori zasnovani na izvoru dokumenta	12
i. Dokumenti koji potječu iz Kancelarije za vezu Republike Srpske	12
ii. Dokumenti dobiveni od Biroa Vlade Republike Srpske za odnose sa Medunarodnim sudom	13
iii. Dokumenti iz "sokolačke zbirke"	14
iv. Dokumenti iz osporenog izvora u Banjaluci	16
v. Dokumenti dobiveni od 'Pravnog projektnog centra' u Beogradu	16
vi. Dokumenti dobiveni od Obavještajno-bezbjednosne službe Republike Srpske	17
vii. Dokumenti dobiveni od Nizozemskog instituta za ratnu dokumentaciju i od Nizozemske evangelističke crkve	18
(e) Prigovori koji se zasnivaju na intrinzičnim faktorima	19
i. Dokazni predmet P84	19
ii. Dokazni predmeti P328 i P329	19
iii. Dokazni predmeti P598 i P598.1	21
(f) Zaključci vještaka za rukopis i potpise	22
C. PRIGOVORI U VEZI S NEISPUNJAVANJEM OBAVEZA TUŽIOCA IZ PRAVILA 68 PRAVILNIKA	26
1. Neobjelodanjivanje dokumenata u vezi s Nurifom Rizvanovićm	26
2. Opšti zaključci u vezi s pravilom 68	27
III. OPŠTI PREGLED	29
A. KONTEKST SUKOBA U BOSNI HERCEGOVINI	29
1. Događaji koji su doveli do nezavisnosti Bosne i Hercegovine	29
2. Plan o stvaranju nove srpske države	30
3. Izbijanje oružanog sukoba u Bosni i Hercegovini	31
B. PODRUČJE SREBRENICE: POSEBNI POLITIČKI, VOJNI I HUMANITARNI KONTEKST PREDMETA	32
1. Opšti podaci	32
2. Porast napetosti na području Srebrenice	32
3. Preuzimanje kontrole nad Srebrenicom od strane snaga bosanskih Srba i njeno ponovno zauzimanje od strane bosanskih Muslimana	35
4. Srebrenica pod opsadom	36
(a) Vojna situacija u Srebrenici i na području oko Srebrenice	36
(b) Humanitarna situacija u Srebrenici i na okolnom području	38
(i) Priliv izbjeglica	38
(ii) Nestašica hrane i vode	38
(iii) Zdravstveni, higijenski i drugi životni uslovi	39
(c) Ponovno uspostavljanje strukture vlasti u Srebrenici	40

(d) Dolazak UNPROFOR-a na to područje	40
5. Srebrenica kao 'zaštićena zona'	41
IV. STRUKTURA VOJNIH I CIVILNIH VLASTI U SREBRENICI	42
A. FORMIRANJE ORUŽANIH SNAGA U BOSNI I HERCEGOVINI	42
1. Nacionalna razina	42
2. Regionalni nivo	44
B. SNAGE BOSANSKIH MUSLIMANA NA PODRUČJU SREBRENICE	45
1. Karakteristike	45
2. Evolucija snaga bosanskih Muslimana na području Srebrenice	47
(a) Od Štaba TO Srebrenica do Štaba Oružanih snaga Srebrenica	47
(b) Pokušaji da se spoje snage u istočnoj Bosni	51
(i) Formiranje i razvoj subregije	51
(ii) Nurif Rizvanović i Drinska divizija	52
(c) Geografski raspršena komandna struktura	54
(i) Heterogenost lokalnih borbenih grupa bosanskih Muslimana u istočnoj Bosni	54
(ii) Uporedno postojanje Opštinskog štaba TO Srebrenica u Tuzli	60
(d) Vojna vlast u Srebrenici poslije demilitarizacije	60
3. Vojna policija	61
(a) Formiranje jedinica vojne policije na republičkom i regionalnom nivou	61
(b) Nadležnost vojne policije	62
(c) Vojna policija u Srebrenici	64
(i) Organizacija Vojne policije u Srebrenici	64
(ii) Djelovanje vojne policije u Srebrenici u razdoblju od jula 1992. do marta 1993.	65
4. Veza	66
(a) Pregled	66
(b) Relevantne strukture	67
(c) Veze unutar Srebrenice	68
(d) Veza s područjem van Srebrenice	69
(e) Zaključak	70
5. Zaključak u vezi sa strukturom vojnih vlasti u Srebrenici prije demilitarizacije	70
C. STRUKTURA CIVILNIH VLASTI U SREBRENICI	71
1. Ratno predsjedništvo Opštine Srebrenica	71
(a) Formiranje i sastav	71
(b) Funkcionisanje	73
2. Civilna policija	73
D. PRAVOSUDNI SISTEM	75
1. Mjerodavno pravo	75
2. Struktura sudstva u SFRJ	76
3. Struktura sudstva na području Srebrenice u razdoblju od aprila 1992. i jula 1995.	77
(a) Od aprila do septembra 1992.	77
(b) Od septembra 1992. do juna 1993.	78
(i) Vojni sudovi	78
(ii) Civilni sudovi	79
(c) Od juna do decembra 1993.	80
(d) Od januara 1994. do februara 1995.	82
(e) Od februara do juna 1995.	82
E. ODNOS IZMEĐU VOJNIH I CIVILNIH VLASTI	83
V. NADLEŽNOST NA OSNOVU ČLANA 3 STATUTA	85
A. MJERODAVNO PRAVO	85
1. Preliminarni uslovi	85
2. Četiri uslova iz predmeta <i>Tadić</i>	87
3. Dodatni uslovi na osnovu zajedničkog člana 3	87
B. OCJENE	87

1. Preliminarni uslovi	87
2. Četiri uslova iz predmeta <i>Tadić</i>	88
3. Dodatni uslov na osnovu zajedničkog člana 3	89
C. ZAKLJUČAK	89
VI. INDIVIDUALNA KRIVIČNA ODGOVORNOST: MJERODAVNO PRAVO	90
A. ODGOVORNOST NA OSNOVU ČLANA 7(1) STATUTA	90
1. Poticanje	91
(a) <i>Actus Reus</i>	91
(b) Neksus između poticanja i glavnog zločina	92
(c) <i>Mens Rea</i>	93
2. Pomaganje i podržavanje	95
(a) <i>Actus Reus</i>	95
(b) Neksus između pomaganja i podržavanja i glavnog zločina	99
(c) <i>Mens Rea</i>	100
B. ODGOVORNOST NA OSNOVU ČLANA 7(3) STATUTA	101
1. Priroda i elementi 'krivične odgovornosti nadređenog'	102
2. Domen definicije 'glavnog krivičnog djela'	104
3. 'Odnos nadređenosti'	108
4. <i>Mens Rea</i> - 'znao je ili je bilo razloga da zna'	111
(a) Stvarno znanje	112
(b) Pretpostavljeno znanje	113
5. 'Propust da se spriječi ili kazni'	115
(a) Dvije različite dužnosti	115
(b) Nužne i razumne mjere sprečavanja	116
(c) Nužne i razumne mjere kažnjavanja	120
(d) Stavovi strana	122
6. Odnos između propusta nadređenog i krivičnih djela potčinjenih	122
C. ODNOS IZMEĐU ODGOVORNOSTI PREMA ČLANU 7(1) STATUTA I ODGOVORNOSTI PREMA ČLANU 7(3) STATUTA	123
VII. OPTUŽBE I OCJENE U POGLEDU UBISTVA (TAČKA 1) I OKRUTNOG POSTUPANJA (TAČKA 2)	127
A. PRIMJENJIVO PRAVO	127
1. Ubistvo	127
2. Okrutno postupanje	128
B. ČINJENICE I OCJENE	129
1. Uvod	129
2. Opšti uslovi u zatočeničkim objektima u Srebrenici	130
(a) Preliminarna napomena	130
(b) Stanica policije u Srebrenici	130
(c) Zgrada iza zgrade Skupštine opštine	132
(i) Generalno	132
(ii) Čelija za muškarce	133
(iii) Čelija za žene	133
(d) Bolnica u Srebrenici	134
3. Ubistvo	135
(a) Slučaj u Stanici policije u Srebrenici u septembru 1992.: Dragutin Kukić	135
(b) Slučajevi u "Zgradi" iza zgrade Skupštine opštine u razdoblju od 6. februara 1993. do 20. marta 1993.	136
(i) Jakov Đokić	136
(ii) Dragan Ilić	138
(iii) Milisav Milovanović	139
(iv) Kostadin Popović	140
(v) Branko Sekulić	142

4. Okrutno postupanje	143
(a) Incidenti u Stanici policije u Srebrenici u septembru i oktobru 1992.	143
(i) Nedeljko Radić	143
(ii) Slavoljub Žikić	145
(iii) Zoran Branković	146
(iv) Nevenko Bubanj	148
(v) Veselin Šarac	149
(b) Incidenti u stanici policije u Srebrenici i u "Zgradi" iza zgrade Skupštine opštine Srebrenica u razdoblju od decembra 1992. do marta 1993.	150
(i) Ilija Ivanović	150
(ii) Ratko Nikolić	152
(iii) Rado Pejić	154
(iv) Stanko Mitrović	155
(v) Mile Trifunović	156
C. INDIVIDUALNA KRIVIČNA ODGOVORNOST OPTUŽENOG	157
1. Odnos subordinacije	157
(a) Argumenti	157
(b) Da li pripadnici srebreničke vojne policije snose odgovornost za krivična djela ubistva i okrutnog postupanja	158
(i) Identitet direktnih počinitelja	158
(ii) Kojim su snagama pripadali odgovorni za zatočenje	159
(iii) Odgovornost srebreničke Vojne policije	161
a. Septembar-oktobar 1992.	162
b. Decembar 1992.-mart 1993.	163
c. Zaključci o odgovornosti srebreničke Vojne policije	163
(c) Da li je optuženi imao efektivnu kontrolu nad stanicom policije u Srebrenici	164
(i) Prije 14. oktobra 1992.	164
(ii) Reorganizacija srebreničke Vojne policije u oktobru i novembru 1992.	166
(iii) Poslije 27. novembra 1992.	168
a. Uloga Hameda Salihovića	168
b. Uloga Osmana Osmanovića	170
c. Uloga Ramiza Bećirovića	170
d. Uloga Zulfe Tursunovića	171
e. Analiza	172
i. Da li su Hamed Salihović, Osman Osmanović, Ramiz Bećirović i Zulfo Tursunović vršili efektivnu kontrolu nad srebreničkom Vojnom policijom	172
ii. Da li je optuženi imao efektivnu kontrolu nad Osmanom Osmanovićem i Ramizom Bećirovićem	174
iii. Druga razmatranja u vezi sa odnosom subordinacije s optuženim	175
(d) Zaključci u vezi s postojanjem odnosa subordinacije	175
2. Stvarno ili pretpostavljeno znanje	175
(a) Argumenti	176
(b) Stvarno ili pretpostavljeno znanje optuženog za ubistva i okrutno postupanje u stanici policije u Srebrenici u septembru i oktobru 1992.	176
(c) Ubistvo i okrutno postupanje u stanici policije u Srebrenici i u "Zgradi" iza zgrade Opštine u razdoblju od decembra 1992. do marta 1993.	179
(i) Stvarno znanje	179
(ii) Pretpostavljeno znanje	180
(d) Zaključci u pogledu stvarnog ili pretpostavljenog znanja	184
3. Propust da se spriječi ili kazni	184
(a) Argumenti	184
(b) Preliminarne ocjene	185
(c) Propust da se spriječi	185
(d) Propust da se kazni	187
4. Zaključci u vezi s odgovornošću optuženog	189

VIII. OPTUŽBE I OCJENE U VEZI S BEZOBZIRNIM RAZARANJEM GRADOVA, NASELJA I SELA KOJE NIJE OPRAVDANO VOJNOM NUŽDOM (TAČKE 3 I 5 OPTUŽNICE)	190
A. MJERODAVNO PRAVO	190
1. Pravna osnova	190
2. Obilježja krivičnog djela	191
3. Razaranja velikih razmjera	191
4. Razaranja koje nije opravdano vojnom nuždom	192
5. <i>Mens Rea</i>	193
B. ČINJENICE I OCJENE	193
1. Uvod	193
2. Napadi na selo Ratkoviće i okolne zaseoke Gornje Ratkoviće, Dučiće i Bradevinu 21. i 27. juna 1992.	194
(a) Napad 21. juna 1992. na Ratkoviće, Gornje Ratkoviće i Dučiće	195
(i) Ocjena činjeničnog stanja	195
(ii) Ocjene u vezi sa mjerodavnim pravom	197
(b) Napad na Bradevinu 27. juna 1992.	198
(i) Ocjene činjeničnog stanja	198
(ii) Ocjene u vezi sa mjerodavnim pravom	200
3. Napad na selo Ježesticu 8. avgusta 1992.	201
(a) Ocjene u vezi sa činjeničnim stanjem	201
(b) Ocjene u vezi sa mjerodavnim pravom	203
4. Napad na selo Fakoviće i zaselak Divoviće 5. oktobra 1992	205
(a) Ocjene u vezi sa činjeničnim stanjem	205
(b) Ocjene u vezi s mjerodavnim pravom	208
5. Napad na selo Bjelovac i obližnji zaselak Sikiriće između 14. i 19. decembra 1992.	209
(a) Ocjene u vezi sa činjeničnim stanjem	210
(b) Ocjene u vezi s mjerodavnim pravom	213
6. Napadi na sela Kravicu, Šiljkoviće i Ježesticu 7. i 8. januara 1993.	214
(a) Ocjene u vezi s činjeničnim stanjem	214
(b) Ocjene u vezi s mjerodavnim pravom	219
C. INDIVIDUALNA KRIVIČNA ODGOVORNOST OPTUŽENOG	220
1. Odgovornost prema članu 7(1)	220
2. Odgovornost na osnovu člana 7(3)	224
(a) Odnos subordinacije	224
(i) Utvrđivanje identiteta potčinjenih i direktnih počinitelja	225
a. Napad na Ratkoviće i Gornje Ratkoviće 21. juna 1992.	225
b. Napad na Bradevinu 27. juna 1992.	225
c. Napad na Ježesticu 8. avgusta 1992.	226
d. Napad na Ježesticu 7. i 8. januara 1993.	226
(ii) Efektivna kontrola optuženog nad počiniocima	227
a. Opšte ocjene	227
b. Napad na Ratkoviće i Gornje Ratkoviće 21. juna 1992.	230
c. Napad na Bradevinu 27. juna 1992.	230
d. Napad na Ježesticu 8. avgusta 1992.	230
e. Napad na Ježesticu 7. i 8. januara 1993.	231
(b) Zaključci u pogledu odgovornosti optuženog	232
IX. ODMJERAVANJE KAZNE	233
A. MJERODAVNO PRAVO: FAKTORI PRI ODMJERAVANJU KAZNE I SVRHE IZRICANJA KAZNI	233
B. ODMJERAVANJE KAZNE	234
1. Odmjeravanje kazne osobama osuđenim samo na osnovu člana 7(3) Statuta	234
2. Težina krivičnog djela	235
3. Otežavajuće okolnosti	236
(a) Argumenti strana	236

(i) Ranjivost žrtava: godine starosti i zatočeništvo	236
(ii) Trajanje kažnjivog ponašanja	237
(iii) Spremnost optuženog na učestvovanje	237
(iv) Visokipoložaj optuženog u hijerarhiji	238
(b) Zaključci	238
4. Olakšavajuće okolnosti	238
(a) Argumenti strana	239
(i) Saradnja	239
(ii) Izražavanje kajanja	239
(iii) Dobrovoljna predaja	240
(b) Dodatni faktori koje je Pretresno vijeće razmotrilo	240
(i) Mladost	240
(ii) Porodična situacija	241
(iii) Nepostojanje prethodnog nasilnog kažnjivog ponašanja i činjenica da optuženi nije ranije osuđivan	241
(iv) Pitanja u vezi sa pritvorom	242
(v) Uvidavnost prema bivšim srpskim zatočenicima	242
(vi) Saradnja sa SFOR-om	242
(vii) Opšti stav prema ovom postupku	243
(viii) Okolnosti koje su vladale u Srebrenici i okolnosti bitne za optuženog i počinjena krivična djela	243
(c) Zaključci	244
5. Opšta praksa na sudovima bivše Jugoslavije i na Međunarodnom sudu u vezi sa zatvorskim kaznama	246
6. Odmjeravanje kazne	247
X. DISPOZITIV	249
DODATAK A – GLOSAR	251
A. SPISAK SKRAĆENICA, AKRONIMA I SKRAĆENIH NAZIVA	251
B. SPISAK PREDMETA	256
1. Međunarodni sud	256
2. MKSR	260
C. ODLUKE NACIONALNIH SUDOVA	263
DODATAK B – ISTORIJAT POSTUPKA	264
D. PRETPRETRESNI POSTUPAK	264
1. Optužnica, hapšenje i prvo stupanje pred Međunarodni sud	264
2. Sastav Pretresnog vijeća	264
3. Optužnice	265
4. Dodjela branioca	265
5. Privremeno puštanje na slobodu	266
6. Pitanja vezana za objelodanjivanje	266
7. Pretpretresni podnesci i činjenice o kojima su se strane sporazumjele	267
8. Vođenje postupka u pretpretresnoj fazi	267
E. SUĐENJE	268
1. Pregled	268
2. Pitanja vezana za dokaze	269
(i) Pristup povjerljivom materijalu iz drugih predmeta	269
(ii) Objelodanjivanje	270
(iii) Formalno primanje na znanje opštepoznatih činjenica	273
(iv) Prigovori na prihvatanje dokumentarnih dokaza	274
(v) Zaštitne mjere i materijali koji ne podliježu objelodanjivanju	274
3. Odluka na osnovu pravila 98bis	274
4. Obilazak mjesta događaja	275

5. Postupak odmjeravanja kazne	275
DODATAK C – KARTA PODRINJA (DOKAZNI PREDMET C1)	277
DODATAK D – FOTOGRAFIJA SREBRENICE IZ ZRAKA (DOKAZNI PREDMET P418)	278
DODATAK E – CRTEŽ STANICE POLICIJE U SREBRENICI (DOKAZNI PREDMET P467)	280
DODATAK F – CRTEŽ 'ZGRADE' (DOKAZNI PREDMET P474)	282

I. UVOD

A. Optuženi

1. Optuženi u ovom predmetu, Naser Orić (u daljnjem tekstu: optuženi), rođen je 3. marta 1967. u Potočarima, u opštini Srebrenica, Bosna i Hercegovina (u daljnjem tekstu: BiH). Tokom služenja obaveznog vojnog roka u Jugoslovenskoj narodnoj armiji (u daljnjem tekstu: JNA) od 1985. do 1986., bio je raspoređen u specijalnu jedinicu za atomsku i hemijsku odbranu. Zatim je, od 1988., prošao obuku za policajca, te je 1990. postao pripadnik policijske jedinice za specijalne zadatke Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srbije u Beogradu. Kao pripadnik te jedinice, godine 1990. raspoređen je na Kosovo. U avgustu 1991., optuženi se vratio u BiH, gdje je radio kao policajac na Ilidži, na periferiji Sarajeva. Krajem 1991. premješten je u Stanicu policije u Srebrenici. Dana 8. aprila 1992., postavljen je za načelnika područne stanice policije u Potočarima.¹

2. U Optužnici² se navodi da je 17. aprila 1992. u Potočarima osnovana Teritorijalna odbrana (u daljnjem tekstu: TO), te da je optuženi postao njen komandant, kao i to da je 20. maja 1992. formiran Opštinski štab TO Srebrenica, a optuženi imenovan komandantom tog štaba. Navodi se da je optuženi zatim komandovao svim jedinicama podređenim Štabu TO Srebrenica, koji je 3. septembra 1992. preimenovan u Štab Oružanih snaga Srebrenica.³ Optužba i odbrana (u daljnjem tekstu: strane) slažu se da je optuženi postao i član Ratnog predsjedništva u Srebrenici po njegovom osnivanju 1. jula 1992.⁴ U Optužnici se takođe navodi da su se komandne ovlasti optuženog proširile početkom novembra 1992., kad je postavljen za komandanta Združenih oružanih snaga podregije Srebrenica, koja je obuhvatala opštine Srebrenica, Bratunac, Vlasenica i Zvornik.⁵

3. U Optužnici se navodi da su 1. januara 1994., sve jedinice pod komandom optuženog preimenovane u Komandu 8. operativne grupe Srebrenica Armije Bosne i Hercegovine (u daljnjem tekstu: ABiH).⁶ Početkom 1995., 8. operativna grupa je postala 28. divizija 2. korpusa ABiH, a optuženi je ostao njen komandant sve dok nije napustio ABiH u avgustu 1995.⁷

¹ *Tužilac protiv Nasera Orića*, predmet br. IT-03-68-T, Treća izmijenjena optužnica, 30. juni 2005. (u daljnjem tekstu: Optužnica), par. 1-3. O tim činjenicama su se optužba i odbrana sporazumjele, *vidi npr.* dokazni predmet P562, "Činjenice o kojima su se strane sporazumjele", A.1-10.

² *Vidi fn.1 supra.*

³ Optužnica, par. 4, 5.

⁴ Optužnica, par. 6; dokazni predmet P562, "Činjenice o kojima su se strane sporazumjele", A.19.

⁵ Optužnica, par. 7. Odbrana se slaže da je "Naser Orić početkom novembra 1992. postavljen za komandanta Združenih oružanih snaga podregije Srebrenica" (dokazni predmet P562, "Činjenice o kojima su se strane sporazumjele", A.21), ali ne i da je njegova komanda obuhvatala opštine Srebrenica, Bratunac, Vlasenica i Zvornik.

⁶ Optužnica, par. 8.

⁷ Optužnica, par. 10; dokazni predmet P562, "Činjenice o kojima su se strane sporazumjele", A.24, 28.

4. Dana 12. jula 1994., optuženi je unaprijeđen u čin brigadira. Takođe je dobio dva odlikovanja od načelnika Štaba Vrhovne komande ABiH, Sefera Halilovića: 15. aprila 1993. primio je pismenu pohvalu, a u razdoblju prije 1. marta 1994., dodijeljena mu je značka "Zlatni ljiljan", najviše odlikovanje u ABiH.⁸

B. Sažetak optužbi

1. Optužbe za ubistvo i okrutno postupanje

5. Optužba navodi da su između 24. septembra 1992. i 20. marta 1993. pripadnici vojne policije pod rukovođenjem i komandovanjem optuženog zatočili nekoliko lica srpske nacionalnosti u Stanici policije u Srebrenici (u daljnjem tekstu: Stanica policije u Srebrenici) i u zgradi iza zgrade Skupštine opštine Srebrenica (u daljnjem tekstu: "Zgrada").⁹ Ti zatočenici su, prema navodima optužbe, bili zatvoreni u pretrpanim prostorijama i u ne higijenskim uslovima te podvrgnuti teškom zlostavljanju i povredama od strane stražara i/ili drugih lica uz pomoć stražara. Teško zlostavljanje je, kako se navodi, uključivalo premlaćivanje raznim predmetima kao što su štapovi, motke i metalne šipke, kao i udarce čizmom i vađenje zuba zahrđalim kliještima, što je žrtavama nanosilo teški bol i povrede. Navodi se da je bilo nekoliko slučajeva premlaćivanja nasrta.¹⁰

6. Prema navodima u Optužnici, žrtve okrutnog postupanja u Stanici policije u Srebrenici između 24. septembra 1992. i 16. oktobra 1992. bili su Nedeljko Radić, Slavoljub Žikić, Zoran Branković, Nevenko Bubanj i Veselin Šarac. Nadalje, optužba navodi da su Ilija Ivanović, Ratko Nikolić, Rado Pejić, Stanko Mitrović i Mile Trifunović bili podvrgnuti okrutnom postupanju između 15. decembra 1992. i 20. marta 1993., kako u Stanici policije u Srebrenici, tako i u "Zgradi".¹¹ Optužba takođe tvrdi da je dana 25. septembra 1992., ili približno tog datuma, Dragutin Kukić pretučen nasrta u Stanici policije u Srebrenici, a da su između 6. februara i 20. marta 1993. u "Zgradi" ubijeni Jakov Đokić, Dragan Ilić, Milisav Milovanović, Kostadin Popović i Branko Sekulić.¹²

7. Optužba navodi da je približno od septembra 1992. do avgusta 1995. optuženi znao ili je bilo razloga da zna da se njegovi podređeni spremaju planiraju, pripremaju ili izvrše djela

⁸ Optužnica, par. 9, 11; dokazni predmet P562, "Činjenice o kojima su se strane sporazumjele", A.25-27.

⁹ Optužnica, par. 22.

¹⁰ Optužnica, par. 23.

¹¹ Optužnica, par. 24. U Oslobođajućoj presudi donesenoj usmeno na osnovu pravila 98bis Pravilnika o postupku i dokazima (u daljnjem tekstu: Pravilnik) 8. juna 1992. (u daljnjem tekstu: Odluka na osnovu pravila 98bis), Pretresno vijeće je konstatovalo da optužba nije izvela dokaze na osnovu kojih bi se mogla izreći osuda za okrutno postupanje prema Miloju Obradoviću: T. 9003.

¹² Optužnica, par. 25. U Odluci na osnovu pravila 98bis, Pretresno vijeće je konstatovalo da optužba nije izvela dokaze na osnovu kojih bi se mogla izreći osuda za ubistvo Bogdana Živanovića: T. 8993.

zatvaranja, ubijanja i/ili okrutnog postupanja nad gorepomenutim srpskim zatočenicima, ili da su to već učinili, a on nije preduzeo nužne i razumne mjere da spriječi takva djela ili da kazni njihove počinioce.¹³ Optuženi se stoga po tački 1 Optužnice tereti individualnom krivičnom odgovornošću na osnovu člana 7(3) Statuta Međunarodnog suda (u daljnjem tekstu: Statut) za **ubistvo** kao kršenje zakona i običaja ratovanja prema članu 3 Statuta. Po tački 2 Optužnice, optuženi se tereti individualnom krivičnom odgovornošću na osnovu člana 7(3) Statuta za **okrutno postupanje** kao kršenje zakona i običaja ratovanja prema članu 3 Statuta.

2. Optužbe za bezobzirno razaranje

8. Optužba navodi da su od maja 1992. do februara 1993., oružane jedinice bosanskih Muslimana preduzimale vojne operacije protiv Vojske Srpske Republike Bosne i Hercegovine (u daljnjem tekstu: VRS) u istočnoj BiH.¹⁴ Navodi se da su tokom tih operacija, u razdoblju između 10. juna 1992. i 8. januara 1993., oružane jedinice bosanskih Muslimana pod komandom i kontrolom optuženog palile i uništavale zgrade, stambene objekte i drugu imovinu u selima sa pretežno srpskim stanovništvom.¹⁵ Preciznije, tvrdi se da je do razaranja došlo tokom napada na sljedeća sela: Ratkovići, uključujući okolne zaseoke Brađevina, Dučići i Gornji Ratkovići (21. i 27. juna 1992.), Ježestica (8. avgusta 1992.),¹⁶ Fakovići, uključujući zaselak Divovići (5. oktobra 1992.),¹⁷ Bjelovac i zaselak Sikirić (14. do 19. decembra 1992.), te Kravica, uključujući obližnja sela Šiljkovići i Ježestica (7. i 8. januara 1993.).¹⁸

9. Optužba navodi da je približno od juna 1992. do avgusta 1995. godine optuženi znao ili je bilo razloga da zna da se njegovi podređeni spremaju da počine djela bezobzirnog razaranja u navedenim selima i zaseocima, ili da su ih već počinili, a nije preduzeo nužne i razumne mjere da spriječi takva djela ili da kazni njihove počinioce.¹⁹ Optuženi se stoga po tački 3 Optužnice tereti individualnom krivičnom odgovornošću na osnovu člana 7(3) Statuta za **bezobzirno razaranje gradova, naselja ili sela koje nije opravdano vojnom nuždom** kao kršenje zakona i običaja ratovanja prema članu 3(b) Statuta u pogledu svih gorepomenutih napada.

¹³ Optužnica, par. 26.

¹⁴ Kada je Srpska Republika BiH 12. avgusta 1992. preimenovana u 'Republiku Srpsku', promijenio se i naziv njenih oružanih snaga iz 'Vojska Srpske Republike BiH' u 'Vojska Republike Srpske' (VRS). Radi lakšeg snalaženja, Pretresno vijeće će u ovoj presudi koristiti izraz 'VRS' i kad govori o događajima prije 12. avgusta 1992.

¹⁵ Optužnica, par. 27-29.

¹⁶ U Odluci na osnovu pravila 98*bis*, Pretresno vijeće je konstatovalo da optužba nije izvela dokaze na osnovu kojih bi se mogla izreći osuda za bezobzirno razaranje koje nije opravdano vojnom nuždom zaseoka Božići 8. avgusta 1992. godine: T. 9012.

¹⁷ U Odluci na osnovu pravila 98*bis*, Pretresno vijeće je konstatovalo da optužba nije izvela dokaze na osnovu koji bi se mogla izreći osuda za bezobzirno razaranje koje nije opravdano vojnom nuždom zaseoka Radijevići 5. oktobra 1992.: T. 9012.

¹⁸ Optužnica, par. 30-34.

¹⁹ Optužnica, par. 36.

10. Nadalje, optužba navodi da je optuženi provodio strategiju bezobzirnog razaranja i da je lično učestvovao u napadima na Fakoviće, uključujući i zaselak Divovići (5. oktobra 1992.), Bjelovac i susjedni zaselak Sikirić (od 14. do 19. decembra 1992.), te Kravicu, uključujući i obližnja sela Šiljkoviće i Ježesticu (7. i 8. januara 1993.), kao i da nije uopšte ili nije u dovoljnoj mjeri izdavao naređenja da se spriječi bezobzirno razaranje imovine, čime je poticao počinjenje tih zločina i pomagao i podržavao počinioce.²⁰ Po tački 5 Optužnice, optuženi se tereti individualnom krivičnom odgovornošću na osnovu člana 7(1) Statuta za **bezobzirno razaranje gradova, naselja i sela koje nije opravdano vojnom nuždom** kao kršenje zakona i običaja ratovanja prema članu 3(b) Statuta, vezano za napade na Fakoviće, uključujući i zaselak Divovići (5. oktobar 1992.), Bjelovac i susjedni zaselak Sikirić (14. do 19. decembra 1992.), te Kravicu, uključujući i obližnja sela Šiljkovići i Ježestica (7. i 8. januar 1993.).²¹

²⁰ Optužnica, par. 37.

²¹ U Odluci na osnovu pravila 98*bis*, Pretresno vijeće je konstatovalo da optužba nije izvela dokaze na osnovu kojih bi se mogla izreći osuda po tački 4 i tački 6 Optužnice, gdje se optuženi tereti za individualnu krivičnu odgovornost na osnovu člana 7(3) Statuta (tačka 4) odnosno člana 7(1) Statuta (tačka 6) za **pljačkanje javne ili privatne imovine** kao kršenje zakona i običaja ratovanja prema članu 3(e) Statuta u pogledu gorepomenutih sela i zaselaka: T. 9032. *Vidi* i par. 820 *infra*.

II. OPŠTA RAZMATRANJA U VEZI S OCJENOM DOKAZA

A. Opšta pitanja u vezi s prihvatanjem dokaza

11. Tokom postupka, 'dokazima' su se smatrale informacije koje su predočene Pretresnom vijeću kako bi se utvrdile sporne činjenice. Dokazi su prihvatani u sljedećem obliku: usmeni dokazi, dokumentarni dokazi i činjenice o kojima su se strane sporazumjele. Prilikom donošenja konačne ocjene o dokazima koji su mu podastrijeti, Pretresno vijeće ih je svrstalo u sljedeće grupe: a) direktni i indirektni dokazi; b) izvorni dokazi i dokazi iz druge ruke; c) primarni i sekundarni dokazi; i d) dokazi o okolnostima. Dokazi iz druge ruke i dokazi o okolnostima smatraju se indirektnim dokazima.

12. Pretresno vijeće je ocijenilo dokaze shodno Statutu i Pravilniku o postupku i dokazima (u daljnjem tekstu: Pravilnik) Međunarodnog suda. U slučajevima koji nisu predviđeni u tim dokumentima, Vijeće je, shodno pravilu 89(B) Pravilnika, ocijenilo dokaze na način koji najviše ide u prilog pravičnom odlučivanju o stvari koja se nalazi pred njim i koji je u duhu Statuta i opštih pravnih načela, uključujući i načelo *in dubio pro reo*.²² Na samom početku suđenja Pretresno vijeće je, radi efikasnosti i pravičnosti suđenja, donijelo "Nalog o smjernicama za izvođenje dokaza i ponašanje strana u sudskom postupku" (u daljnjem tekstu: Smjernice o dokazima), u kojem se strane obavještavaju o pravilima po kojima će se vršiti prihvatanje i izuzimanje dokaza, naročito u pogledu dokumentarnih dokaza.²³

13. Što se tiče pravila o prihvatljivosti dokaza koja su primjenjivana, nije se težilo se da se ona usklade s nekim određenim nacionalnim sistemom ili praksom; ona su nastala iz potrebe za pravičnim odlučivanjem u predmetu. Pravilo 89(A) Pravilnika precizira da Pretresno vijeće nije vezano nacionalnim pravilima o dokazima.²⁴

14. Pravilnik ne sadrži detaljan niz tehničkih pravila o prihvatljivosti ili izuzimanju dokaza. Kao što je Pretresno vijeće već konstatovalo u Smjernicama o dokazima, jasno je da je u Pravilniku usvojen pristup koji ide u prilog prihvatanju dokaza pod uslovom da su relevantni i da imaju dokaznu vrijednost.²⁵ Tokom cijelog postupka, u glavnom izvođenju dokaza, kako odbrane tako i optužbe, prihvatanje dokaza vršilo se u skladu s dosljednom praksom drugih pretresnih vijeća: da se

²² U skladu s načelom *in dubio pro reo*, svaka nedoumica u pogledu dokaza mora se razriješiti u korist optuženog.

²³ 'Nalog o smjernicama za izvođenje dokaza i ponašanje strana u sudskom postupku', 21. oktobar 2004. (u daljnjem tekstu: Smjernice o dokazima).

²⁴ *Tužilac protiv Zlatka Aleksovskog*, predmet br. IT-95-14/1-AR73, Odluka po žalbi tužitelja u vezi s prihvatljivošću dokaza, 16. januar 1999. (U daljnjem tekstu: Odluka Žalbenog vijeća u vezi s prihvatljivošću dokaza u predmetu *Aleksovski*), par. 19.

najprije prihvate svi dokazi, osim ako je to očigledno neprimjereno, a zatim se, u kasnijem stadiju, ocjenjuje njihova relativna težina u kontekstu cijelog spisa predmeta.²⁶

15. Članom 21(3) Statuta predviđa se presumpcija nevinosti optuženog. Teret utvrđivanja krivice optuženog u potpunosti je na optužbi. Pravilom 87(A) Pravilnika predviđa se da to čineći, optužba mora dokazati van razumne sumnje svako obilježje krivičnog djela za koje se optuženi tereti. Pristup Pretresnog vijeća je bio da utvrdi da li je konačna težina prihvaćenih dokaza dovoljna da se van razumne sumnje utvrde obilježja krivičnih djela navedenih u Optužnici i, konačno, krivica optuženog. Donoseći tu odluku, Pretresno vijeće je pažljivo razmotrilo da li postoji bilo koje drugo razumno tumačenje prihvaćenih dokaza osim da je optuženi kriv. Ako postoji, on se mora osloboditi.²⁷

16. Član 21(4)(g) Statuta propisuje da optuženi ne smije biti primoran ni da svjedoči protiv sebe ni da prizna krivicu. U ovom predmetu, optuženi je koristio svoje pravo na šutnju. Pretresno vijeće nije iz toga izvelo nepovoljne zaključke i prihvata da se šutnja ne može uzeti kao dokaz krivice i da se ne može tumačiti kao priznanje.²⁸

17. Pretresno vijeće je pažljivo razmotrilo dokaze relevantne za identifikaciju optuženog kako bi se utvrdila njihova pouzdanost.²⁹ Poseban oprez zahtijevalo je više faktora, tj. činjenica da je od incidenata navedenih u Optužnici do suđenja u ovom predmetu proteklo najmanje 12 godina, da više žrtava-svjedoka nikad nije vidjelo optuženog i prvi put je njegovu sliku vidjelo u medijima poslije incidenata opisanih u Optužnici,³⁰ da je moguće da su drugi ljudi u to vrijeme koristili ime optuženog i oponašali njegov izgled,³¹ te da je moguće da je bar jedna osoba ličila na optuženog.³²

18. Prilikom ocjene svjedočenja *viva voce*, uzeto je obzir držanje, ponašanje i karakter svjedoka. U pogledu svih svjedoka Pretresno vijeće je takođe ocijenilo vjerovatnoću i dosljednost njihovog svjedočenja kao i okolnosti predmeta i potkrepljenost drugim dokazima. Znalo se dogoditi da u vezi

²⁵ Smjernice o dokazima, par. 10, gdje se citira *Tužilac protiv. Zejnila Delalića, Zdravka Mucića (zvanog "Pavo"), Hazima Delića i Esada Landže (zvanog "Zenga")*, predmet br. IT-96-21-T, Odluka po zahtjevu Tužilaštva za prihvatanje dokaza, 19. januar 1998. (Odluka u predmetu *Čelebići* u vezi s prihvatljivošću dokaza), par. 16.

²⁶ Smjernice o dokazima, par. 10, gdje se citira *Tužilac protiv Radoslava Brđanina i Momira Talića*, predmet br. IT-99-36-T, Nalog o smjernicama za izvođenje dokaza i ponašanje strana u sudskom postupku, 15. februar 2002., par. 13.

²⁷ *Tužilac protiv Zejnila Delalića, Zdravka Mucića (zvanog "Pavo"), Hazima Delića i Esada Landže (zvanog "Zenga")*, predmet br. IT-96-21-A, Presuda, 20. februar 2001. (u daljnjem tekstu: Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*), par. 458.

²⁸ Izjava koju je dao optuženi 10. aprila 2006. poslije Završnih riječi ne ulazi u doseg pravila 84bis Pravilnika, T. 16624-16625.

²⁹ *Tužilac protiv Mitra Vasiljevića*, predmet br. IT-98-32-T, Presuda, 29. novembar 2002. (u daljnjem tekstu: Prvostepena presuda u predmetu *Vasiljević*), par. 16, gdje se upućuje na *Tužilac protiv Zorana Kupreškića, Mirjana Kupreškića, Vlatka Kupreškića, Drage Josipovića i Vladimira Šantića*, predmet br. IT-95-16-A, Presuda, 23. oktobar 2001. (u daljnjem tekstu: Drugostepena presuda u predmetu *Kupreškić*), par. 34-40; *Tužilac protiv Dragoljuba Kunarca, Radomira Kovača i Zorana Vukovića*, predmet br. IT-96-23-T&IT-96-23/1-T, 22. februar 2001. (u daljnjem tekstu: Prvostepena presuda u predmetu *Kunarcac*), par. 561-562.

³⁰ Nedeljko Radić, T. 3603, 3639-3642; Ilija Ivanović, T. 4054-4057.

³¹ Ibrahim Bećirović, T. 7700; Sead Bekrić, T. 9566.

³² Mira Stojanović, T. 3853, 3904-3906; Bećir Bogilović, T. 6497-6498; Mensud Omerović, T. 8517; Sead Bekrić, T. 9566.

s nekim incidentom svjedoči samo jedan svjedok. Žalbena vijeće je zauzelo stav da iskaz samo jednog svjedoka o nekoj materijalnoj činjenici formalnopravno ne zahtijeva potkrepu.³³ U takvim situacijama Pretresno vijeće je s velikom pažnjom ispitalo iskaze svjedoka optužbe prije no što bi ih prihvatilo kao dovoljnu osnovu za zaključak o krivici. Nadalje, manja odstupanja između iskaza raznih svjedoka, ili između iskaza nekog određenog svjedoka u sudnici i njegovih ranijih izjava kada su one korištene tokom suđenja, nisu se, uopšteno gledano, smatrala razlogom da se diskredituje iskaz dotičnog svjedoka pod uslovom da je on dovoljno iscrpno iznio suštinu inkriminisanog događaja.³⁴

19. Što se tiče dokaza iz druge ruke, u jurisprudenciji Međunarodnog suda jasno je utvrđeno da su takvi dokazi prihvatljivi. Žalbena vijeće je zauzelo sljedeći stav:

Prema tim odlukama, raspravna vijeća imaju široke ovlasti, temeljem pravila 89(C), da prihvaćaju relevantne iskaze iz druge ruke. Budući da se ti iskazi usvajaju da bi se dokazala istinitost njihovog sadržaja, Raspravno vijeće mora biti uvjeren da je iskaz u tom smislu pouzdan, odnosno da je dobrovoljan, istinit i vjerodostojan, kako je primjereno; a u tu svrhu može razmatrati i sadržaj iskaza iz druge ruke kao i okolnosti pod kojima je dan odnosno, kao što je to opisao sudac Stephen, dokazna vrijednost iskaza iz druge ruke ovisi o kontekstu i karakteru dotičnog iskaza. Za utvrđivanje dokazne vrijednosti također je relevantna nemogućnost da se unakrsno ispita osoba koja je dala iskaze, kao i to da li je iskaz iz "druge" ili "treće" (ili još dalje) ruke. Činjenica da je neki iskaz iz druge ruke nužno ga ne lišava dokazne vrijednosti, ali se priznaje da će se takvom iskazu obično pripisati manja težina ili dokazna vrijednost nego kad je u pitanju svjedočenje svjedoka pod prisegom i uz unakrsno ispitivanje, iako čak i to ovisi o bezbroj varijabilnih okolnosti koje prate iskaz iz druge ruke.³⁵

20. Obje strane su iskoristile mogućnost da podnesu pismene izjave na osnovu pravila 92*bis* Pravilnika.³⁶ Prije no što će prihvatiti te dokaze, Pretresno vijeće je ocijenilo da li su te izjave relevantne za djela i ponašanje optuženog, da li su relevantne za ovaj predmet, da li imaju dokaznu vrijednost shodno pravilu 89(C) Pravilnika i da li su kumulativnog karaktera. Osim toga, u spis je na osnovu pravila 89(F) Pravilnika uvršteno svjedočenje još dva svjedoka.³⁷

21. Dokaze o okolnostima Pretresno vijeće je definisalo kao dokaze o okolnostima nekog događaja ili krivičnog djela na osnovu kojih se može izvesti razuman zaključak o postojanju

³³ Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 506; *Tužilac protiv Zlatka Aleksovskog*, predmet br. IT-95-14/1-A, Presuda, 24. mart 2000., par. 62.

³⁴ *Tužilac protiv Milorada Krnojelca*, predmet br. IT-97-25-T, Presuda, 15. mart 2002. (u daljnjem tekstu: prvostepena presuda u predmetu *Krnojelac*), par. 69; *Tužilac protiv Radoslava Brđanina*, predmet br. IT-99-36-T, Presuda, 1. septembar 2004. (u daljnjem tekstu: Prvostepena presuda u predmetu *Brđanin*), par. 26.

³⁵ Odluka Žalbenog vijeća o prihvatljivosti dokaza u predmetu *Aleksovski*, par. 15 (fusnote izostavljene).

³⁶ 'Odluka po zahtjevu Tužilaštva za uvrštavanje u spis pismenih izjava svjedoka Veseljka Bogičevića, Novke Božić i Miladina Bogdanovića na osnovu pravila 92*bis* (c)', 2. novembar 2004. Dana 1. februara 2006., Pretresno vijeće je usmeno odobrilo 'Zahtjev odbrane da se prihvate dokazi svjedoka u obliku pismene izjave na osnovu pravila 92*bis*', 31. januar 2006., i prihvatilo pismenu izjavu Philippa von Recklinghausena na osnovu pravila 92*bis* Pravilnika: T. 15826-15827.

³⁷ Dana 7. oktobra 2004., T. 298-299, Pretresno vijeće je usmeno odobrilo "Zahtjev optužbe da se prihvate pismene izjave svjedoka Barneya Kellyja i Stephena Teddera na osnovu pravila 89(F)" podnesen 6. oktobra 2004., uz *caveat* da Pretresno vijeće može, u svakom trenutku, tražiti da dvije osobe o kojima je riječ u zahtjevu optužbe stupe pred Vijeće. Izjave bivših istražilaca Tužilaštva, Stevena Teddera i Barneya Kellyja, uvrštene su, prema tome, u spis 11. oktobra 2004. kao dokazni predmeti P380 i P382.

određene činjenice.³⁸ Priroda krivičnih djela u nadležnosti Međunarodnog suda je takva da je često veoma teško ili čak nemoguće da se činjenica utvrdi pomoću direktnog i pozitivnog iskaza očevidaca ili uvjerljivih dokumentarnih dokaza do kojih može biti teško ili čak nemoguće doći. Zbog toga dokazi o oklonostima mogu postati presudno oruđe za obje strane. Premda pojedinačni dokazi o okolnostima mogu, sami za sebe, biti nedovoljni da se utvrdi neka činjenica, uzeti zajedno oni mogu imati odlučujuću ulogu. U Smjernicama o dokazima Pretresno vijeće je usvojilo načelo da “tvrdnja da se radi o dokazu o okolnostima ne derogira taj dokaz.”³⁹ Nije se, dakle, smatralo da dokazi o okolnostima imaju manju dokaznu vrijednost od direktnih dokaza.

22. Pretresno vijeće je u razdoblju od 20. do 24. juna 2005. obišlo više lokacija u opštinama Srebrenica, Vlasenica i Bratunac u BiH. Svrha tih obilazaka bila je da se Pretresnom vijeću olakša ocjena dokaza prihvaćenih tokom postupka. Pretresno vijeće prilikom tih obilazaka nije prikupljalo niti prihvatalo dokaze.

B. Autentičnost dokaznih predmeta

23. Pretresno vijeće će odbaciti dokaze ako se nije uvjerilo u njihovu relevantnost i dokaznu vrijednost. Teret dokazivanja relevantnosti i dokazne vrijednosti je na strani koja predlaže određeni dokaz. Što se tiče dokumentarnih dokaza iz druge ruke, optužba mora dokazati njihovu relevantnost i dokaznu vrijednost van svake razumne sumnje, dok se od odbrane traži samo da dokaže relevantnost i dokaznu vrijednost takvih dokaza po standardu veće vjerovatnoće.⁴⁰

1. Prigovori optužbe na prihvatanje dokumenata koje je predložila odbrana

24. Optužba se usprotivila prihvatanju dokaznih predmeta odbrane D35,⁴¹ D127,⁴² D725⁴³ i D822,⁴⁴ ali nijedan svoj prigovor nije potkrijepila. Autentičnost i dokazna vrijednost tih dokumenata odbrana je u dovoljnoj mjeri dokazala i oni su stoga prihvaćeni.

³⁸ Smjernice o dokazima, str. 7, gdje se upućuje na Richarda Maya i Stevena Powlesa, *Criminal Evidence*, 5. izdanje (London: Sweet & Maxwell Ltd., 2004).

³⁹ Smjernice o dokazima, str. 7, gdje se upućuje na *Taylor, Weaver and Donovan* (1928.) 21 Cr. App. R. 20, 21, per Lord Hewart C.J.

⁴⁰ Prvostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 29.

⁴¹ Pretres 26. oktobra 2004., T. 1266-1270, na kojem je optužba osporila relevantnost dokaznog predmeta D35.

⁴² Pretres 14. decembra 2004., T. 3123-3124, na kojem je optužba osporila dokazni predmet D127 uz obrazloženje da se nije mogao utvrditi datum nastanka.

⁴³ Pretres 31. avgusta 2005, T. 10087-10089, na kojem je optužba osporila dokazni predmet D725 uz obrazloženje da nije utvrđen tačan datum kada su te fotografije snimljene.

⁴⁴ Pretres 12. oktobra 2005., T. 12235, na kojem je optužba najprije izjavila da osporava dokazni predmet D822, ali nije u tome ustrajala kad je Pretresno vijeće upozorilo da se to pitanje ne bi trebalo pokretati u prisustvu svjedoka.

2. Prigovori odbrane na prihvatanje dokumenata koje je predložila optužba

25. Tokom postupka, odbrana je, kako usmeno tako i pismenim podnescima, osporila veliki broj dokumenata koje predložila optužba. Pretresno vijeće je privremeno prihvatilo veliku većinu tih dokumenata uz *caveat* da će prilikom svog konačnog vijećanja razmotriti podneske objiju strana, pouzdanost tih dokumenata i, na kraju, njihovu dokaznu vrijednost u kontekstu sveukupnih dokaza, prije no što donese konačnu odluku o njihovoj prihvatljivosti i o tome koliku će im težinu eventualno pridati. Svaki dokument kojem se odbrana usprotivila ispitan je uz primjenu kriterija koji odražavaju razlog u osnovi svakog prigovora.

(a) Prigovori koji se zasnivaju na nepostojanju ili nedostatku kontinuiteta nadzora

26. Odbrana tvrdi da je autentičnost 186 dokaznih predmeta optužbe⁴⁵ dovedena u pitanje činjenicom da praktično uopšte nisu izvedeni dokazi o 'kontinuitetu nadzora' nad tim dokumentima. Odbrana smatra da

[p]otpun "kontinuitet nadzora" postoji, dakle, kada je optužba izvela dokaze o tome ko je autor i/ili ko je potpisao neki dokument, dokaze o tome kroz čije je sve ruke taj dokument prošao dok nije postao dokazni predmet optužbe. U ovom predmetu, međutim, ono što je optužba htjela predstaviti kao izvođenje dokaza o "kontinuitetu nadzora", često je bilo puki zapis o *izvoru od kojeg je optužba dobila dokument*.⁴⁶

27. Odbrana je u svojoj završnoj riječi iznijela da joj nije namjera da se poziva na neko 'čvrsto pravilo' prema kojem bi dokumenti koji nemaju potpun kontinuitet nadzora bili *per se* neprihvatljivi i bez dokazne vrijednosti.⁴⁷ Pretresno vijeće smatra da dokaz o kontinuitetu nadzora nije uslov *sine qua non* za prihvatljivost. Prema tome, prekidi u kontinuitetu nadzora nisu kritični, pod uslovom da dokazi u cjelini pokazuju van razumne sumnje da je dokaz o kojem se radi ono što se tvrdi da jeste. Pretresno vijeće je uvjerenjeno da primjena krutih dokaznih pravila o kontinuitetu nadzora na predmete koji se tiču oružanog sukoba ne bi bila u interesu pravde, i da je moguće da bi čak učinila potpuno nemogućim izvođenje dokaza u nekim predmetima. Priroda oružanih sukoba je takva da će u slučaju krivičnog djela počinjenog tokom oružanog sukoba često biti teško provesti jednako opsežnu istragu kao kod običnih krivičnih djela u doba mira. Tokom oružanog sukoba, ne samo da je teško doći do dokaza, održati uredan kontinuitet nadzora i čuvati dokaze, nego su i svjedoci često

⁴⁵ 'Podnesak odbrane u vezi s autentičnošću', 10. mart 2006. (u daljnjem tekstu: Podnesak u vezi s autentičnošću), par. 12-15, u kojem odbrana tvrdi da je, kada je optužba uz istražioca Tužilaštva Racina Manasa pozvala Radovana Radojičića da svjedoči o kontinuitetu nadzora nad tim dokumentima, ovaj potonji priznao da je prvi put saznao za te dokumente u novembru 2004. te da ne postoji pisani trag o "kontinuitetu nadzora" za razdoblje od prethodnih devet godina, odnosno od jula 1995. kada su ti dokumenti navodno zaplijenjeni u Srebrenici i za vrijeme kojeg je bilo najmanje šest primopredaja tih dokumenata.

⁴⁶ Podnesak u vezi s autentičnošću, par. 8-9.

⁴⁷ Završna riječ odbrane, T. 16412.

nepoznati ili se ne mogu pronaći, a fizički dokazi su ponekad uništeni ili oštećeni, dok mjesto zločina može biti nedostupno.

28. Konkretno, odbrana je prigovorila uvrštavanju u spis dokumenta za koji se tvrdi da je 'Dnevnik' 'Vojne policije u Srebrenici', čija fotokopija je predložena kao dokazni predmet P458, a navodni original kao dokazni predmet P561. Prigovor odbrane u vezi s tim dokazom odnosi se na njegovo nejasno porijeklo i na kontinuitet nadzora.⁴⁸ Odbrana nadalje tvrdi da navodni 'Dnevnik' sadrži nedosljednosti i da je više stranica iskinuto.⁴⁹ Pretresno vijeće je odobrilo dva zahtjeva optužbe da povuče dokazni predmet P561 iz spisa Sekretarijata u svrhu vještačenja. Optužba je najprije tražila da dokument pregleda njen navodni autor, a zatim da Nizozemski institut za sudsko vještačenje obavi vještačenje dokumenta.⁵⁰ Dokazni predmet je zatim vraćen Sekretarijatu. Nisu izvedeni dokazi ni o autorstvu ni o vještačenju.⁵¹ Mada je kontinuitet nadzora nad dokaznim predmetom P561 u velikoj mjeri nepotpun i mada optužba nije uspjela da dokaže autorstvo, to samo po sebi nije kritično i mora se odvagnuti u odnosu na dokaznu vrijednost njegovog sadržaja. Uprkos manjim nedosljednostima,⁵² u cjelini, detalji sadržani u dokaznom predmetu P561 opšte uzevši uklapaju se u slagalicu dokaza koji se tiču aktivnosti Vojne policije u Srebrenici. Ipak, tokom cijelog postupka vijećanja, Pretresno vijeće je taj dokument koristilo s oprezom i to samo u onoj mjeri u kojoj on potkrepljuje druge prihvatljive dokaze, ili je njima potkrijepljen, a nikad kao jedinstvenu osnovu za zaključak o krivici.

(b) Prigovori na dokazne predmete koji nisu predloženi nijednom svjedoku

29. Odbrana tvrdi da dokazni predmet koji nije predložen nijednom svjedoku nema dokazne vrijednosti.⁵³ U svojoj završnoj riječi odbrana dopušta kako ne želi tvrditi da su dokumenti koji nisu predloženi nekom svjedoku *per se* neprihvatljivi ili bez dokazne vrijednosti.⁵⁴ Upravo je takvo i stanovište Pretresnog vijeća. Među dokumentima koji nisu predloženi nijednom svjedoku je 198 od ukupno 625 dokaznih predmeta optužbe, kao i 317 od ukupno 1.024 dokaznih predmeta odbrane. Razlika između strana je u tome što odbrana te nekoristene dokazne predmete u svom Završnom podnesku i Završnoj riječi gotovo i ne pominje, dok ih je optužba u velikoj mjeri koristila u obje te

⁴⁸ Pretres 9. decembra 2004., T. 2805-2808, 2881, na kojem je svjedok optužbe Nikola Popović tvrdio da je njegov stric Radovan Popović dobio 'Dnevnik' od svog komšije, vlasnika kafane u Milićima. Ovaj je navodno taj 'Dnevnik' dobio od radnika koji su ga pronašli na livadi kraj rudnika boksita.

⁴⁹ Pretres 27. januara 2005., T. 4259; Gamini Wijeyesinghe, T. 8810-8811.

⁵⁰ Odluka po zahtjevu Tužilaštva za dozvolu da u svrhu istrage povuče dokazni predmet P561, 15. juni 2005.; 'Usmena odluka kojom se odobrava *Povjerljivi* zahtjev optužbe za dozvolu da izuzme iz spisa dokazni predmet optužbe 561 u svrhu vještačenja', 15. decembar 2005.

⁵¹ Pretres 17. januara 2006., T. 15165, na kojem je optužba izjavila da se, iz tehničkih razloga, ne može obaviti vještačenje dokaznog predmeta P561 na Nizozemskom institutu za sudsko vještačenje.

⁵² Završni podnesak odbrane, par. 640.

⁵³ Podnesak u vezi s autentičnošću, par. 16.

⁵⁴ Završna riječ odbrane, T. 16412.

prilike. Stav Pretresnog vijeća je da se dokazni predmet koji je predložen svjedoku i prokomentarisan ne može tretirati jednako kao onaj koji nije predložen nijednom svjedoku i o kojem nema dokaza. Prema tome, Pretresno vijeće je s tim nekorištenim dokaznim predmetima različito postupalo od slučaja do slučaja, pri čemu je svaki put uzimalo u obzir da li je optužba izvršila svoju dužnost da dokaže njihovu pouzdanost i dokaznu vrijednost. Velika većina tih dokumenata ne koristi se u ovoj Presudi, ali kada se koriste, to se čini zbog toga što se Pretresno vijeće uvjerilo u njihovu relevantnost i dokaznu vrijednost.

(c) Prigovori u vezi s prirodom dokumenta

i. Kompjuterski dokumenti

30. Odbrana je iznijela prigovor na sve dokazne predmete optužbe u elektronskom obliku, s izuzetkom onih koje je potvrdio neki svjedok, budući da se kompjuterskim dokumentima lako može manipulirati.⁵⁵

31. Prigovor odbrane je bez sumnje relevantan. Međutim, iz same činjenice da je neki dokument u elektronskoj verziji i da optužba nije pozvala nijednog svjedoka da ga potvrdi ne slijedi automatski zaključak da njegova autentičnost nije u dovoljnoj mjeri dokazana, a još manje da on nije relevantan i da nema dokaznu vrijednost. U ovom predmetu većina dokaznih predmeta je pokazana svjedocima i, opšte uzevši, čak i kad se uzmu u obzir navodne netačnosti, Pretresno vijeće se uvjerilo da je njihova autentičnost u dovoljnoj mjeri dokazana i da je težina koja im je pridana adekvatna.

ii. 'Lista podataka o borbenom djeinstvu' 2. korpusa ABiH

32. Odbrana osporava autentičnost dokaznih predmeta P87, P88 i P89, za koje se tvrdi da su 'Lista podataka o borbenom djeinstvu' 2. korpusa ABiH.⁵⁶ Odbrana tvrdi da je sličan dokument iz iste zbirke dokumenata pokazan njegovom navodnom autoru, koji poriče bilo kakvu povezanost s tim.⁵⁷ Zbog toga odbrana čitavu zbirku smatra sumnjivom.

⁵⁵ Podnesak u vezi s autentičnošću, par. 64-65: radi se o dokaznim predmetima P93 do P95, te o dokaznim predmetima P297, P582, P583, P592, P600 do P604.

⁵⁶ Podnesak u vezi s autentičnošću, par. 55-58.

⁵⁷ Za ovaj dokument, označen kao ERN 0262-1257-0262-1260 na pretpretresnom spisku dokaznih predmeta optužbe, stoji da ga je potpisao Ramo Hodžić. Međutim, u dokaznom predmetu D157, "Izjava Rame Hodžića" od 3. juna 2004., par. 18, Ramo Hodžić je negirao ikakvu povezanost s tim dokumentom.

33. S obzirom na prirodu tih dokumenata i okolnosti njihovog nastanka koje su opisane tokom suđenja,⁵⁸ Pretresno vijeće ovom argumentu odbrane ne može pridati značaj. Međutim, mada se u autentičnost dokaznih predmeta P87, P88 i P89 ne može sumnjati, Pretresno vijeće je, imajući u vidu svjedočenje Seada Delića, Azira Malagića i Ejuba Dedića, tokom cijelog postupka vijećanja te dokumente koristilo s oprezom i samo u onoj mjeri u kojoj oni potkrepljuju druge prihvatljive dokaze ili su ti dokazi njima potkrijepljeni, a nikad kao jedinstvenu osnovu za zaključak o krivici.⁵⁹

(d) Prigovori zasnovani na izvoru dokumenta

i. Dokumenti koji potječu iz Kancelarije za vezu Republike Srpske

34. Odbrana se je iznijela prigovor na 28 dokaznih predmeta koji potječu iz Kancelarije za vezu Republike Srpske (u daljnjem tekstu: Kancelarija za vezu RS).⁶⁰ Odbrana tvrdi da je Kancelarija za vezu Republike Srpske izuzetno sumnjiv i nepouzdan izvor,⁶¹ naročito u svjetlu onoga što se zna o dokaznom predmetu P17,⁶² koji je, po mišljenju odbrane, izuzetno upitan. U tim okolnostima, odbrana smatra da se Kancelarija za vezu RS mora *prima facie* smatrati kompromitovanim izvorom, te odbrana stoga osporava autentičnost svakog dokumenta iz tog izvora, u odsustvu dokaza o autentičnosti i/ili pouzdanosti dotičnog dokaznog predmeta.

35. Pretresno vijeće je ispitalo te dokumente, od kojih sedam nije predočeno nijednom svjedoku. Neke od tih dokumenata pregledala su trojica vještaka za rukopis, neke samo dr Fagel i dr Keržan, a neke samo dr Fagel. Na osnovu njihovih zaključaka, ali i na osnovu sveukupnih dokaza, Pretresno vijeće se uvjerilo da je optužba zadovoljila traženi standard dokazivanja autentičnosti za ovu kategoriju dokaznih predmeta. Izvjesna sumnja ostaje jedino u slučaju dokumenta P17, budući da nije do kraja riješeno pitanje potpisa Džanana Džananovića. Pretresno vijeće zaključuje da, mada ne postoje konačni dokazi da je taj potpis zaista krivotvoren, postojeća sumnja mora se razriješiti u prilog optuženom. Međutim, priroda tog dokumenta je takva da nužno ne slijedi zaključak da se i u

⁵⁸ Sead Delić, T. 8634-8649.

⁵⁹ Sead Delić, T. 8726-8746, koji je svjedočio o sva tri dokumenta; Azir Malagić, T. 11404-11412, koji je svjedočio o dokaznom predmetu P89; Ejub Dedić, T. 12271-12281, koji je svjedočio o dokaznom predmetu P88.

⁶⁰ Radi se dokaznim predmetima P4 do P22, o dokaznim predmetima P106, P117, P155, P158 do P160, te dokaznim predmetima od P332 do P334.

⁶¹ Podnesak u vezi s autentičnošću, par. 23-26, gdje se tvrdi da se zbog ranijih postupaka Republike Srpske (u daljnjem tekstu: RS) ne može vjerovati u autentičnost dokumenata koje dostavlja RS.

⁶² Pretres 10. januara 2005., T. 3417-3422, na kojem je odbrana ustvrdila da je Džanan Džananović, mada dokazni predmet P17 navodno nosi njegov potpis, negirao da se radi o njegovom potpisu kada mu je taj dokument pokazan tokom razgovora s optužbom. *Vidi* dokazni predmet D139, "Izjava Džanana Džananovića" od 13. decembra 2003. Optužba je poslala dokument P17 svom vještaku, W.F.P. Fagelu, s Nizozemskog instituta za sudsko vještačenje. W.F.P. Fagel je analizirao dokument i potpis uporedivši ga s autentičnim potpisima Džanana Džananovića, i zaključio da dotični potpis "vjerojatno nije potpis gospodina Džananovića". *Vidi* dokazni predmet D140, "Izvještaj vještaka" od 17. maja 2004.

njemu sadržani potpisi nekolicine drugih osoba trebaju smatrati sumnjivima.⁶³ Ipak, Pretresno vijeće je odlučilo da tokom cijelog postupka vijećanja odlučilo da dokazni predmet P17, kao i dokazne predmete P14, P15, P16, P18 i P19, koristi s određenim oprezom i samo u onoj mjeri u kojoj potkrepljuju druge prihvatljive dokaze, ili su njima potkrijepljeni, a nikad kao jedinstvenu osnovu za zaključak o krivici.⁶⁴

ii. Dokumenti dobiveni od Biroa Vlade Republike Srpske za odnose sa Međunarodnim sudom

36. Odbrana je iznijela prigovor na 12 dokaznih predmeta optužbe koji potječu iz Biroa Vlade Republike Srpske za odnose sa Međunarodnim sudom (u daljnjem tekstu: Biro RS).⁶⁵ Odbrana tvrdi da je Biro RS nepouzdan izvor zbog izvještaja iz 2002. koji je sastavio o događajima u Srebrenici 1995. godine (u daljnjem tekstu: Izvještaj o slučaju Srebrenica iz 2002.), a koji je međunarodna zajednica osudila kao "skandalozan i sramotan".⁶⁶

37. Odbrana takođe tvrdi da je Biro RS nastojao da opravda zločine koje su počinili bosanski Srbi optužujući bosanske Muslimane da su ih isprovocirali.⁶⁷ U drugim predmetima, kako tvrdi odbrana, optužba je toga bila svjesna, tako da je zauzela stav da se Biro RS više ne može smatrati ozbiljnim izvorom za bilo kakve svrhe.⁶⁸

38. Navedeni argumenti bez sumnje su relevantni i bitni. Međutim, oni nisu takvi da bi se nužno nametao zaključak koji navodi odbrana, tj. da su prema tome svi dokumenti dobiveni od navedenog izvora kompromitovani u pogledu autentičnosti. Pretresno vijeće je 12 dokumenata koji potječu iz tog izvora ispitalo same za sebe, ali i u svjetlu drugih dobivenih dokaza, te je zaključilo da je optužba u dovoljnoj mjeri dokazala njihovu autentičnost.

⁶³ Na dokaznom predmetu P17 su i potpisi Amira Habibovića, Safeta Muhića, Esada Salihovića, Sabahudina Osmanovića, Rifeta Ibrica, Eseda Kandžetovića i Hurema Hasanovića.

⁶⁴ Isto se odnosi i na dokazne predmete P332 i P333. Sadržaj tih dokumenata je takav da može postojati više mogućih objašnjenja za neautentičnost tog potpisa.

⁶⁵ Radi se o dokaznim predmetima P84, P97, P102, P103, P155, P158 do P160, te P390, P391, P426, P430. Od tih dokaznih predmeta, dokazni predmeti P102, P103, P159, P390, P391, P426 i P430 nisu predloženi nijednom svjedoku.

⁶⁶ Dokazni predmet D141, "Pregled vijesti OHR-a /Ureda Visokog predstavnika/" iz septembra 2002., str. 4.

⁶⁷ Konkretnije, odbrana je izrazila veliku zabrinutost da je predmet podignut protiv optuženog prema Pravilima puta Tužilaštvu dostavio pripadnik Biroa RS, Dejan Miletić: *vidi* dokazni predmet D143, "Obavijest o prijemu predmeta prema Pravilima puta" od 4. marta 2004.; dokazni predmet D144, "Razgovor sa Dejanom Miletićem" od 10. marta 2004. Odbrana takođe pominje dokazni predmet D959, "Izvadak iz Izvještaja Generalnog sekretara o Srebrenici", u prilog tvrdnji da su "Srbi više puta preuveličavali značaj 'napada' van Srebrenice kao izgovor za ostvarenje glavnog cilja rata: da se stvori geografski neisprekidana i etnički čista teritorija uz rijeku Drinu [...]" *Vidi* i dokazni predmet D145, "Smjena Dejana Miletića iz Ureda Visokog predstavnika" od 20. aprila 2004., zbog toga što je ometao istrage u vezi s događajima u Srebrenici 1995. godine.

⁶⁸ Dokazni predmet D142, "Odgovor optužbe na Blagojevićev zahtjev za privremeno puštanje na slobodu" od 12. novembra 2002., par. 13-16, u kojem je optužba izjavila da "vlada Republike Srpske ni ne želi ni ne može naučiti. Umjesto toga, cilj joj je da i dalje izmišlja mitove i laži, što je u potpunoj suprotnosti sa samim razlogom za osnivanje Međunarodnog suda. Zanimljivo je, i žalosno, da taj izvještaj dolazi iz ureda čija je svrha da olakša rad MKSJ-a". Optužba nadalje navodi da "činjenica da je RS još uvijek u stanju da

iii. Dokumenti iz "sokolačke zbirke"

39. Odbrana je iznijela prigovor na 47 dokaznih predmeta koji potječu iz takozvane "sokolačke zbirke".⁶⁹ Ta zbirka se sastoji od niza dokumenata konfiskovanih u štabu 5. korpusa VRS-a, koji odbrana smatra krajnje nepouzdanim izvorom.⁷⁰ U prilog svom argumentu odbrana se posebno poziva na dokumente koje su odbacili Avdo Hasanović⁷¹ i Ilijaz Pilav.⁷²

40. Pretresno vijeće je već iznijelo ozbiljne sumnje u pogledu dokaznih predmeta P65 i P68⁷³ u svojoj odluci od 17. marta 2005., kada nije dopustilo njihovo korištenje dok optužba ne pruži dodatne informacije o njihovoj autentičnosti.⁷⁴ Međutim, iz toga se, ne može zaključiti da je autentičnost svih dokaznih predmeta iz "sokolačke zbirke" takođe kompromitovana. Dokazne predmete P46, P48, P49, P51, P62, P66, P69, P101 i P108 ispitao je vještak za rukopise profesor Esad Bilić (u daljnjem tekstu: prof. Bilić), koji je konstatovao da te dokumente "najvjerovatnije nije svojeručno potpisao" njihov navodni autor.⁷⁵ U odsustvu drugih stručnih mišljenja, Pretresno vijeće je odlučilo da tim dokazima pristupa s oprezom ako oni ne potkrepljuju druge pouzdane dokaze koji pokazuju njihovu autentičnost ili autentičnost njihovog sadržaja, ili ako njima ne budu potkrepljni. Dokazne predmete P73, P74 i P75 ispitala su sva tri vještaka za rukopis. Dr W.F.P. Fagel (u daljnjem tekstu: dr Fagel) je konstatovao da je "vrlo vjerovatno" da je autor referentnih potpisa i vještačenog potpisa jedna te ista osoba.⁷⁶ Takođe, dr Dorijan Keržan (u daljnjem tekstu: dr Keržan) konstatovao je da njegovi zaključci "snažno podržavaju pretpostavku da je i sporne i referentne potpise napisala ista osoba".⁷⁷ Za razliku od njih, prof. Bilić je zaključio da te dokumente nije potpisao autor referentnih potpisa.⁷⁸ Pretresno vijeće se, nakon što je imalo priliku da sasluša stručna mišljenja trojice vještaka, uvjerilo da je optužba u dovoljnoj mjeri dokazala autentičnost

objavi takvu očiglednu propagandu sedam godina po završetku rata u Bosni dodatno podupire tvrdnju optužbe da vlada RS nije ozbiljna u pogledu priključivanja međunarodnoj zajednici i da se na nju ne može osloniti ni u kojem bitnom pitanju [...]."

⁶⁹ Radi se o dokaznim predmetima P44 do P80, o dokaznim predmetima P101, P108, P145, P152, P157, P161, P468 do P470, te o dokaznom predmetu P485. Među njima, sljedeći dokazni predmeti nisu predočeni svjedocima: P51, P52, P54 do P59, P63, P64, P65, P67, P70, P71, P77, P78, P101, P108, P145, P152 i P161.

⁷⁰ Osim toga, odbrana tvrdi da je kontinuitet nadzora između 5. korpusa VRS-a i vlasti ABiH nejasan: *vidi* 'Povjerljivi podnesak u vezi s autentičnošću dokumenata i nepoštivanjem pravila 68', 17. decembar 2004; 'Povjerljiva replika na odgovor optužbe na podnesak u vezi s autentičnošću dokumenata i nepoštivanjem pravila 68', 25. januar 2005.

⁷¹ Odbrana u vezi s tim upućuje na dokazni predmet D148, "Izjava dr Avde Hasanovića" od 6. i 7. marta 2004., par. 67-68, u kojoj je Avdo Hasanović negirao da su potpisi njegovi na dokaznom predmetu P65, "Zapisnik uviđaja" na mjestu pogibije Jakova Đokića, od 9. marta 1993. i na dokaznom predmetu P68, "Zapisnik uviđaja" na mjestu pogibije Dragana Ilića, od 10. marta 1993., njegovo.

⁷² Odbrana u vezi s tim upućuje na dokazni predmet D153, "Izjava Ilijaza Pilava" od 19. oktobra 2002., par. 57-63, u kojoj Ilijaz Pilav opovrgava autentičnost dokaznog predmeta P46, "Zapisnik o ispitivanju" Kostadina Popovića od 30. januara 1993., i dokaznog predmeta P61, "Zapisnik o ispitivanju" Bogdana Živanovića" od 21. januara 1993. Prema mišljenju odbrane, autentičnost čitave "sokolačke zbirke" je time dovedena u pitanje.

⁷³ Pretresno vijeće sa žaljenjem primjećuje da je optužba, bez obzira na Odluku od 17. marta 2005., dokazni predmet P68 koristila u svom završnom podnesku, čemu nije pridat nikakav značaj u ovoj Presudi.

⁷⁴ 'Povjerljiva Odluka po podnesku odbrane o autentičnosti dokumenata i nepoštivanju pravila 68', 17. mart 2005., str. 6.

⁷⁵ Dokazni predmet D1012, "Izveštaj o vještačenju" Esada Bilića od 2. decembra 2005., str. 36; Esad Bilić, T. 15559-15572, 15581-15589, 15597-15604, 15611-15616, 15621-15623, 15758-15762.

⁷⁶ Dokazni predmet P264, "Izveštaj o vještačenju" od 25. februara 2004., str. 6.

⁷⁷ Dokazni predmet C7, "Izveštaj o vještačenju" Dorijana Keržana od 20. februara 2006., str. 13-15.

⁷⁸ Dokazni predmet D1012, "Izveštaj o vještačenju" Esada Bilića od 2. decembra 2005., str. 36.

dokaznih predmeta P73, P74 i P75. Dokazni predmet P72 ispitaio je samo dr Fagel, koji je konstatovao da je "vrlo vjerovatno" da je autor referentnih potpisa i autor vještačenog potpisa ista osoba.⁷⁹ Pretresno vijeće nema razloga da sumnja u autentičnost tog dokumenta. Pretresno vijeće konstatuje da je optužba zadovoljila traženi standard dokazivanja u pogledu drugih dokumenata iz "sokolačke zbirke".

⁷⁹ Dokazni predmet P264, "Izveštaj o vještačenju" W.F.P Fagela i Jana De Koeijera od 25. februara 2004., str. 6.

iv. Dokumenti iz osporenog izvora u Banjaluci

41. Odbrana osporava tri kategorije dokumenata iz Banjaluke.⁸⁰ Prva grupa dokaznih predmeta optužbe potiče iz vojnog objekta u Banjaluci, a Međunarodnom sudu ih je predao Rajko Šarenac 13. jula 2001.⁸¹ Druga grupa potiče od Milivoja Ivaniševića, koji ih je predao istražiocu Tužilaštva u motelu "Golden Card" u Banjaluci.⁸² Treća grupa potiče iz raznih odjeljenja Ministarstva unutrašnjih poslova (u daljnjem tekstu: MUP) u Banjaluci.⁸³

42. Dokazne predmete P3 i P37 ispitala su sva tri vještaka za rukopis.⁸⁴ Pretresno vijeće je u oba slučaja, saslušavši zaključke vještaka, odlučilo da te dokaze koristi oprezno i samo onda kad potkrepljuju druge pouzdane dokaze koji pokazuju njihovu autentičnost ili autentičnost njihovog sadržaja, odnosno kada su njima potkrijepljeni. Dokazne predmete P2, P36 i P39 ispitao je dr Fagel.⁸⁵ Pretresno vijeće konstatuje da je autentičnost ova tri dokumenta u dovoljnoj mjeri dokazana. Što se tiče ostalih dokaznih predmeta iz ova tri izvora u Banjaluci, Pretresno vijeće se uvjerilo da je optužba izvela dovoljno dokaza da dokaže njihovu autentičnost.

v. Dokumenti dobiveni od 'Pravnog projektnog centra' u Beogradu

43. Dokumenti iz ove kategorije koje je odbrana osporila jesu dokazni predmeti P428 i P441 kao i dokazni predmet P117.⁸⁶ Odbrana tvrdi da je taj izvor nepouzdan zbog ko-autorstva Izvještaja

⁸⁰ Sljedeći dokazni predmeti iz tih izvora nisu predočeni nijednom svjedoku: P34, P35, P38, P39, P104, P119, P124, P128, P156, P295, P305, P306, P312, P436, P438 i P445.

⁸¹ Radi se o dokaznim predmetima P34 do P42, te o dokaznim predmetima P104, P119, P124, P128, P156, P162, P255 i P295. Odbrana osporava dokazni predmet P41 i P42 pozivajući se na dokument koji je zaplijenjen istog dana iz vojnog objekta u Banjaluci, te, prema tome, navodno iz iste zbirke, čiji sadržaj su zaniijekali navodni primaoci dokumenta; *vidi* dokazni predmet D151, "Izjava Kasima Suljića" od 3. novembra 2002., str. 9. Odbrana tvrdi da je zbog toga što je taj dokument iz iste zbirke kao i dokazni predmeti P41 i dokazni predmet P42, upitna i autentičnost potonjih dvaju dokumenata.

⁸² Radi se o dokaznim predmetima P2 i P3.

⁸³ Radi se o dokaznim predmetima P254 (zgrada MUP-a, Banjaluka, 12. januar 2000.), dokazni predmet P293 (RS MUP, Banjaluka, 2. juni 1999. od CBS Sarajevo), dokazni predmet P305 (Štab specijalne policije, Banjaluka, 21. juni 2002. od Policijske stanice Srebrenica), dokazni predmet P306 (Štab Specijalne policije, Banjaluka, 21. juni 2002. od Policijske stanice Srebrenica), dokazni predmet P307 (Štab specijalne policije, Banjaluka, 21. juni 2002. od Policijske stanice Srebrenica), dokazni predmet P308 (Štab specijalne policije, Banjaluka, 21. juni 2002. od Policijske stanice Srebrenica), dokazni predmet P312 (Štab specijalne policije, Banjaluka, 21. juni 2002. od Policijske stanice Srebrenica), dokazni predmet P436 (Sjedište MUP-a, Banjaluka, 29. juli 1998.), dokazni predmet P438 (Sjedište MUP-a, Banjaluka, 29. juli 1998.) i dokazni predmet P445 (Kasarna Brigade specijalne policije, Banjaluka, 5. juni 2002.).

⁸⁴ *Vidi* dokazni predmet. P264, "Izvještaj" W.F.P. Fagela i Jana De Koeijera od 25. februara 2004. str. 5-6; dokazni predmet D1012, "Ekspertiza" Esada Bilića od 2. decembra 2005., str. 17-19, 36; dokazni predmet C7, "Izvještaj o vještačenju potpisa – Stručno mišljenje" Dorijana Keržana od 20. februara 2006., str. 9, 12-13.

⁸⁵ *Vidi* dokazni predmet P264, "Izvještaj" W.F.P. Fagela i Jana De Koeijera of 25. februara 2004., str. 5-6.

⁸⁶ *Vidi* Podnesak u vezi s autentičnošću, str. 12-13; 'Duplika na repliku optužbe u vezi s izjavom optužbe od 11. novembra 2005. kojom se konstatuju pretresi i rezultati pretresa', 2. decembar 2005., par. 36-37. I dokazni predmet P117 je razmotren u kategoriji dokumenata dobivenih od Kancelarije za vezu RS. On se pominje u vezi s Pravnim projektnim centrom u Beogradu u Dodatku 1 'Odgovora odbrane na izjavu optužbe kojom se konstatuju pretresi, lokacije pretresa i rezultati pretresa koje je naložilo Pretresno vijeće 27. oktobra 2005.', 17. novembar 2005., str. 11.

o slučaju Srebrenica iz 2002., te zbog toga što je iz njega optužbi dostavljen sumnjivo veliki broj dokumenata koji su navodno zaplijenjeni poslije pada Srebrenice.⁸⁷

44. Nema dokaza koji bi išli u prilog ovim tvrdnjama odbrane.⁸⁸ Naime, dijelove dokaznog predmeta P428, video-snimka, potvrdio je svjedok Miloš Okanović,⁸⁹ dok je dokazni predmet P441 video-snimak koji pokazuje optuženog i čija autentičnost nije nikad zaista dovedena u pitanje. Pretresno vijeće se takođe uvjerilo da je optužba u dovoljnoj mjeri dokazala autentičnost dokaznog predmeta P117.

vi. Dokumenti dobiveni od Obavještajno-bezbjednosne službe Republike Srpske

45. Odbrana nadalje osporava dokazne predmete optužbe koji potječu iz Obavještajno-bezbjednosne službe Republike Srpske (u daljnjem tekstu: OBS).⁹⁰ Odbrana osporava autentičnost tih dokumenata uz objašnjenje da organi Republike Srpske provode "kampanju dezinformisanja o razmjerama zločina koje su počinili Muslimani a naročito optuženi". U tom kontekstu, odbrana tvrdi da Obavještajno-bezbjednosna služba vrši pritisak na pojedince i sistematski dostavlja falsifikovane dokumente.⁹¹

46. Pretresno vijeće ponovo podsjeća na svoju odluku od 17. januara 2006., kojom se odbija zahtjev odbrane,

uzimajući u obzir da se iz sadržaja dokumenata koje je odbrana priložila u Dodacima Zahtjevu može izvući više od jednog razumnog zaključka o pitanju da li je OBS izvršio nedopušteni pritisak na Hakiju Mehuljića, kao i pitanju da li je ta agencija dostavila lažne dokumente kako bi širila dezinformacije o optuženom[...].⁹²

47. Neke od dokaznih predmeta iz ovog izvora, kao što su dokazni predmeti P176, P177, P179, P210, P213, P219 i P263, ispitali su jedan od trojice vještaka ili više njih. Zaključci tih vještaka su takvi da je Pretresno vijeće odlučilo da te konkretne dokazne predmete koristi s oprezom i samo

⁸⁷ Radovan Radojičić, T. 8394-8395; Sidik Ademović, T. 13124; *vidi* i dokazni predmet D287, "Dostava dokumenata optužbi iz Pravnog projektnog centra u Beogradu".

⁸⁸ Ova konstatacija Pretresnog vijeća ne znači da odbrana ima bilo kakav teret dokazivanja da se radi o nepouzdanom izvoru, jer ga nema.

⁸⁹ Miloš Okanović, T. 7991-8000.

⁹⁰ Radi se o dokaznim predmetima P163 do P197, dokaznim predmetima P199, P201 do P219, dokaznim predmetima P221 do P227, dokaznim predmetima P256 do P260, te o dokaznim predmetima P263, P392 i P393. Od tih 70 dokaznih predmeta, njih 56 nije predočeno nijednom svjedoku.

⁹¹ 'Povjerljivi podnesak odbrane u vezi s dokumentima dobivenih od OBS Republike Srpske', 1. decembar 2005. (U daljnjem tekstu: Podnesak odbrane u vezi s OBS).

⁹² 'Povjerljiva Odluka po zahtjevu odbrane u vezi s dokumentima dobivenim od Obavještajne službe republike Srpske Autonomne Oblasti Krajine', 17. januar 2006., str. 3.

onda kada potkrepljuju druge pouzdane dokaze, ili kada su oni potkrijepljeni drugim pouzdanim dokazima, a nikad kao jedinstvenu osnovu za zaključak o krivici. Što se tiče drugih dokaznih predmeta u toj kategoriji, mada su neki svjedoci izrazili sumnju u pogledu sadržaja nekih od njih,⁹³ Pretresno vijeće se uvjerilo da je optužba zadovoljila zahtijevani standard dokazivanja autentičnosti.

vii. Dokumenti dobiveni od Nizozemskog instituta za ratnu dokumentaciju i od Nizozemske evangelističke crkve

48. Iz ove kategorije dokaznih predmeta optužbe, odbrana osporava dokazni predmet P425, koji je označen i kao dokazni predmet P432, te dokazni predmet P164.⁹⁴ Dokazni predmet P425/P432 je dokumentarni video-film pod naslovom "Nekrunisani kralj Srebrenice", koji je snimila Nizozemska evangelistička crkva, koja se, po riječima odbrane, "zainteresovala za ovaj predmet te je dostavila dokumente koji mogu poslužiti kao dokazni predmeti u krivičnom progonu optuženog".⁹⁵ Prihvaćeni su samo manji dijelovi dokaznog predmeta P425/P432, i to u kombinaciji sa svjedočenjem Slavoljuba Rankića i Envera Hogića.⁹⁶

49. Pretresno vijeće je mišljenja da se ti argumenti ne odnose na autentičnost dokaznih predmeta kao takvih, naročito s obzirom na to da jedan od prihvaćenih dijelova filma prikazuje samog optuženog kako daje intervju. Međutim, osim toga, tvrdnje odbrane potpuno su neosnovane. Prema tome, Pretresnom vijeću nije teško da zaključi da je optužba u dovoljnoj mjeri dokazala autentičnost dokaznog predmeta P425/P432.

50. Dokazni predmet P164 potječe sa Nizozemskog instituta za ratnu dokumentaciju (u daljnjem tekstu: NIOD). Odbrana tvrdi da nepristrasno čitanje tog dokumenta pokazuje upravo suprotno od onoga što je sadržano u bilješci na nizozemskom jeziku na dnu dokumenta.⁹⁷ NIOD se, dakle, po mišljenju odbrane, pokazao kao pristrasan izvor budući da je dokumente dostavljao na način koji upućuje na nedostatak objektivnosti. Međutim, Pretresno vijeće ne nalazi da bi se autentičnost dokaznog predmeta trebala dovesti u pitanje i smatra da su optužbe za pristrasnost od strane NIOD-a neosnovane.

⁹³ Podnesak odbrane u vezi s OBS; *vidi* i Safet Golić, T. 11893-11895, u vezi s dokaznim predmetom P203 i dokaznim predmetom P204; Ibrahim Bećirović, T. 7719-7721, u vezi s dokaznim predmetom P208.

⁹⁴ Dokazni predmet P263 identičan je dokaznom predmetu P164 izuzev rukom pisanog teksta na nizozemskom.

⁹⁵ Podnesak u vezi s autentičnošću, par. 62. Odbrana je svoje prigovore na ovaj dokazni predmet iznijela na pretresu 1. decembra 2004., T. 2325-2327.

⁹⁶ Slavoljub Rankić, T. 2328-2330; Enver Hogić, T. 8138.

⁹⁷ Dokazni predmet P164, "Nalog koji je potpisao Naser Orić" od 11. decembra 1992., na kojem se nalazi sljedeći komentar na nizozemskom: "Vođa enklave najavljuje mobilizaciju radi pripreme za napad na srpska naselja." Prema tvrdnjama odbrane, kojima ide u prilog iskaz Nedreta Mujkanovića, T. 5352-5357, taj dokument zapravo se odnosi na odbijanje očekivanog srpskog napada.

(e) Prigovori koji se zasnivaju na intrinzičnim faktorimai. Dokazni predmet P84

51. Tokom postupka, odbrana je više puta uputila na greške u prijevodu u dokaznom predmetu P84, koji se pominje i kao "Ratni dnevnik".⁹⁸ Dana 23. januara 2006., odbrana je podnijela zahtjev da se optužbi naloži da podnese tačan prijevod na engleski dokaznog predmeta P84, u kojem bi se vodilo računa o primjedbama i greškama koje je ona uočila, a da se u protivnom dokazni predmet P84 izuzme iz spisa predmeta.⁹⁹ Dana 30. januara 2006. Odjeljenje za jezičke i konferencijske usluge Međunarodnog suda (Conference and Language Services Section, u daljnjem tekstu: CLSS) je, nakon što je pregledalo dokument na originalnom jeziku, osporeni prijevod, kao i pitanja koja je pokrenula odbrana u gorepomenutom zahtjevu, dostavilo revidirani prijevod dokaznog predmeta P84.¹⁰⁰ Dana 9. februara 2006., Pretresno vijeće je izdalo odluku kojom je odbilo zahtjev odbrane, ali je primilo na znanje da još uvijek postoje neslaganja u vezi sa tačnošću nekih dijelova revidiranog prijevoda dokaznog predmeta P84.¹⁰¹ Pretresno vijeće je sve vrijeme prilikom vijećanja vodilo računa o tim neslaganjima. Inače, Pretresno vijeće ne sumnja u autentičnost ovog dokumenta, kao ni u njegovu relevantnost niti dokaznu vrijednost.

ii. Dokazni predmeti P328 i P329

52. Tokom suđenja 11. januara 2005., optužba je predložila kao dokaz video-snimak i transkripte razgovora koji je, kako se čini, obavljen s optuženim u svojstvu osumnjičenog (u daljnjem tekstu: Razgovor).¹⁰² Razgovor se vodio od 2. do 6. aprila 2001. i od 14. do 24. maja 2001. u Kancelariji Ujedinjenih nacija (u daljnjem tekstu: UN) u Sarajevu.¹⁰³ Razgovor je zabilježen na ukupno 52 CD-a i na više od hiljadu stranica transkripta na engleskom i na bosanskom.

⁹⁸ *Vidi*, na primjer, pretres 14. februara 2005., T. 5053-5054.

⁹⁹ 'Zahtjev za revidirani prijevod dokaznog predmeta optužbe P84', 23. januar 2006.

¹⁰⁰ 'Povjerljivi Odgovor na Zahtjev za revidirani prijevod dokaznog predmeta optužbe P84', 31. januar 2006., s revidiranim prijevodom CLSS-a priloženim u Dodatku H.

¹⁰¹ 'Povjerljiva odluka po zahtjevu odbrane za revidirani prijevod dokaznog predmeta optužbe P84', 9. februar 2006., gdje se primaju na znanje neriješena pitanja koje je iznijela odbrana u 'Povjerljivoj Replici na Odgovor optužbe na Zahtjev za revidirani prijevod dokaznog predmeta optužbe P84', 3. februar 2006.

¹⁰² Racine Manas, T. 3460-3475. Pretresno vijeće smatra da Razgovor odražava ono za što se tvrdi da je optuženi izjavio. Međutim, radi konciznosti, Pretresno vijeće neće tu činjenicu ponavljati svaki put kad se u Presudi pominje Razgovor, odnosno neka od izjava koju je optuženi navodno tom prilikom dao.

¹⁰³ Dokazni predmet P328; dokazni predmet P329. Dana 1. marta 2006., tehnički neispravni dijelovi dokaznih predmeta P328 i P329 zamijenjeni su dokaznim predmetima P624 i P625. Pretresno vijeće će, bez obzira na to, u čitavoj presudi govoriti samo o dokaznim predmetima P328 i P329.

53. Tokom cijelog suđenja, odbrana je iznosila prigovore u vezi s prijevodom i transkriptom Razgovora.¹⁰⁴ Međutim, tek je 23. januara 2006. odbrana podnijela zahtjev u kojem se tvrdi da je Razgovor generalno nepouzdan i varljiv dokaz,¹⁰⁵ te je od Pretresnog vijeća zatražila da se iz spisa izuzme cijeli zapis Razgovora u skladu s pravilima 89(D) i 95 Pravilnika. Odbrana je tvrdila da je Razgovor manjkav u šest područja, od kojih ga svako navodno čini nepouzdanim. Ta područja jesu manjkav usmeni prijevod, nepotpun ili netačan zapis, nekompetentno zastupanje, činjenica da je optuženi konsultovao druge izvore, agresivno ispitivanje od strane optužbe te zlouporaba postupka od strane optužbe.¹⁰⁶

54. Dana 7. februara 2006., Pretresno vijeće je odbilo zahtjev odbrane upućujući na nekoliko pitanja.¹⁰⁷ Kao prvo je istaklo da “razgovor nije isto što i svjedočenje optuženog na suđenju. To je snimka razgovora s, kako se čini, osumnjičenim koji je sada optuženi, i za taj dokazni predmet kao i za sve druge dokazne predmete optužbe izvedene u ovom postupku, Tužilaštvo mora snositi teret dokazivanja u pogledu svih faktora o kojima ovisi pouzdanost”. Pretresno vijeće nije odstupilo od odluke Žalbenog vijeća u predmetu *Halilović* koje je konstatovalo sljedeće:

Što se tiče prvog argumenta žalioaca, odnosno da Pravilnikom nije dopušteno na usvajanje ponuditi zapis razgovora s optuženim osim ako optuženi nije odlučio svjedočiti ili je pristao da se taj zapis ponudi kao dokaz, Žalbeno vijeće se ne slaže s tim da Pravilnik nameće tako kategorična ograničenja [...] Pretresno vijeće je stoga imalo diskreciono pravo da zapis uvrsti u spis, i to u najmanju ruku u onoj mjeri u kojoj time nije narušilo nijedno od konkretnih ograničenja navedenih u ostalim pravilima, kao ni opšte načelo iz pravila 89(B) [...].¹⁰⁸

55. Što se tiče konkretnih prigovora odbrane, Pretresno vijeće je, mada se ne može složiti s tvrdnjom da je Razgovor nepouzdan zbog navodno manjkavog usmenog prijevoda i zapisa, posvetilo dužnu pažnju dijelovima Razgovora za koje se tvrdi da su optuženom pogrešno prevedeni ili gdje se čini da je transkript pogrešan ili nepotpun, te se, što se tiče tih dijelova, oslonilo na revidirani prijevod i transkript koje je podnijela odbrana. Vijeće je mišljenja da su sve odredbe o ispitivanju osumnjičenog poštovane,¹⁰⁹ što, konkretno, znači da je optuženi bio obaviješten o tome da je osumnjičen, da se sve što kaže može iskoristiti kao dokaz na eventualnom suđenju i da ima pravo na šutnju. Pretresno vijeće je nadalje konstatovalo da nema osnove za tvrdnju odbrane da optuženi prilikom Razgovora nije imao kompetentnog zastupnika. I konačno, Pretresno vijeće je

¹⁰⁴ *Vidi*, na primjer, konferencija prema pravilu 65ter, 28. juli 2003., T. 33, 35-36; pretres 12. maja 2005., T. 8129.

¹⁰⁵ ‘Zahtjev da se izuzme navodni snimak razgovora s optuženim na osnovu pravila 89(D) i 95’, 23. januar 2006.

¹⁰⁶ *Ibid.*

¹⁰⁷ ‘Odluka po zahtjevu da se razgovor s optuženim izuzme na osnovu pravila 89(D) i 95, 7. februar 2006.

¹⁰⁸ *Tužilac protiv. Sefera Halilovića*, predmet No. IT-01-48-AR73.2, Odluka po interlokutornoj žalbi u vezi s uvrštavanjem u spis zapisa razgovora s optuženim koji je na usvajanje ponuđen izravno u sudnici, 19. avgust 2005., str. 5-6, gdje se upućuje na *Tužilac protiv. Eliezera Niyitegeke*, predmet br. ICTR-96-14-A, Presuda, 9. juli 2004., par. 30-36; *Tužilac protiv. Miroslava Kvočke, Mlađe Radića, Zorana Žigića i Dragoljuba Prcaća*, predmet br. IT-98-30/1-A, Presuda, 28. februar 2005. (u daljnjem tekstu: Drugostepena presuda u predmetu *Kvočka*), par. 122-126.

¹⁰⁹ Član 18(3) Statuta; Pravila 42, 43 Pravilnika.

posebno posvetilo pažnju onim dijelovima u vezi s kojima optuženi tvrdi da je radi odgovora na neka pitanja konsultovao vanjske izvore. Pretresno vijeće primjećuje da su transkripti Razgovora optuženom postali dostupni tek kad su dokazni predmeti P328/P329 objelodanjeni odbrani, tokom ovog suđenja.

56. Pretresno vijeće je stoga zaključilo da Razgovor ima dokaznu vrijednost, mada se nipošto ne može smatrati istovjetnim svjedočenju optuženog na suđenju, te je stoga Razgovoru pristupilo kao bilo kom drugom dokazu koji je uvršten u spis na prijedlog optužbe. Budući da je prihvaćeno da se optuženi u vrijeme kad je obavljen Razgovor nije uvijek mogao s potpunom tačnošću sjećati događaja koje je opisivao, Pretresno vijeće je ispitalo da li pojedini relevantni dijelovi Razgovora potkrepljuju druge dokaze koje je ono smatralo prihvatljivim, odnosno da li su njima potkrepljeni. Pretresno vijeće je prilikom vijećanja posvećivalo dužnu pažnju gorepomenutim argumentima odbrane kad god su oni bili relevantni. I konačno, Pretresno vijeće je takođe uzelo u obzir to što je optuženi bio obaviješten da se s njim razgovara u svojstvu osumnjičenog i da je bio upozoren da ima pravo na šutnju.

iii. Dokazni predmeti P598 i P598.1

57. Dana 28. novembra 2005., optužba je predložila da se u spis uvrsti rukom pisani dokument koji je navodno 'vojni dnevnik', označen kao dokazni predmet P598.¹¹⁰ Tokom postupka, odbrana je više puta iznijela ozbiljne prigovore na uvrštavanje tog dokumenta u spis predmeta, iz razloga kao što su kršenje pravila 90(H)(ii) Pravilnika,¹¹¹ nepostojanje primjerenog kontinuiteta nadzora, te generalne nedosljednosti u tom dokumentu.¹¹² Dana 18. januara 2006., optužba je predložila da se uvrsti navodno potpuna verzija dokaznog predmeta P598 koja, kako tvrdi odbrana, sadrži dodatne stranice.¹¹³ Jasnoće radi, taj dokument je kasnije privremeno označen kao dokazni predmet P598.1.¹¹⁴ Odbrana je odlučno osporila prihvatanje tog dokumenta umjesto dokaznog predmeta P598 budući da se ta dva dokumenta razlikuju i da dokazni predmet P598.1 nije predložen nijednom svjedoku.¹¹⁵ U svjetlu navedenog, Pretresno vijeće upućuje na svoje usmene primjedbe od 10. marta

¹¹⁰ Pretres od 28. novembra 2005., T. 14137, 14146.

¹¹¹ Pravilo 90(H)(ii) Pravilnika propisuje da "[p]rilikom unakrsnog ispitivanja svjedoka koji može dati iskaz relevantan za navode strane koja ga unakrsno ispituje, pravni zastupnik mora takvom svjedoku iznijeti prirodu navoda strane koju zastupa koja je u protivrječnosti sa svjedočenjem tog svjedoka."

¹¹² Pretres od 24. novembra 2005., T. 13948-13949; pretres od 28. novembra 2005., T. 14147. *Vidi* i 'Djelimično povjerljiv Zahtjev odbrane koji se odnosi na posljedice po stranu koja propusti iznijeti svoje navode svjedocima u skladu s pravilom 90(H)(ii), 30. novembar 2005.; u vezi s tim, *vidi* 'Odluka po djelomično povjerljivom zahtjevu odbrane koji se odnosi na posljedice po stranu koja propusti iznijeti svoje navode svjedocima u skladu s pravilom 90(H) (ii)', 17. januar 2006., u kojoj je Pretresno vijeće odbilo taj zahtjev odbrane.

¹¹³ Pretres od 18. januara 2006., T. 15245-15249.

¹¹⁴ Pretres od 6. aprila 2006., T. 16467.

¹¹⁵ Pretres od 18. januara 2006., T. 15250; pretres od 19. januara 2006., T. 15344-15347; pretres od 1. marta 2006., T. 16043-16044; pretres od 10. marta 2006., T. 16090, 16092-16093, 16095-16097.

2006., kada je iznijelo detaljan pregled kako dokaznog predmeta P598 tako i dokaznog predmeta P598.1, navodeći razlike među njima.¹¹⁶

58. Pretresno vijeće se uvjerilo da je optužba u dovoljnoj mjeri dokazala autentičnost dokaznog predmeta P598, mada ga je odbrana osporila. Drugo, prilikom razmatranja da li bi se dokazni predmet P598.1 trebao uvrstiti u spis, bilo umjesto dokaznog predmeta P598 ili zajedno s njim, ključno pitanje je težina koju treba pridati odstupanjima između ta dva dokumenta. Dvije stranice u dokaznom predmetu P598.1, koje nisu bile sadržane u dokaznom predmetu P598,¹¹⁷ sadrže informacije [koje su] relevantne za optužbe protiv optuženog, ali se ne radi o novom materijalu za koji odbrana nije znala i koji nije mogla predočiti svjedocima. Prema tome, činjenica da one nisu predočene nijednom svjedoku, uključujući i D005, ima samo relativan značaj. Pretresno vijeće nema nikakvih sumnji u pogledu toga da li su te dvije stranice doista dio 'ratnog dnevnika.' U takvim okolnostima dužnost je Pretresnog vijeća da obezbijedi da neki dokument, ako se smatra autentičnim, bude dostupan u obliku koji je koliko je god moguće potpun i cjelovit, ako to ne predstavlja povredu prava optuženog. U svjetlu navedenog, dokazni predmet P598.1 je prihvaćen uz dokazni predmet P598, a ne u zamjenu za njega. Međutim, prilikom vijećanja, Pretresno vijeće nije imalo potrebe da se posluži spornim stranicama u dokaznom predmetu P598.1.

(f) Zaključci vještaka za rukopis i potpise

59. Odbrana je iznijela prigovore velikom broju dokumenata koje je predložila optužba u pogledu potpisa i njihove autentičnosti uopšte. Dva vještaka za rukopis i analizu dokumenata, dr Fagel i dr J.A. De Koeijer (u daljnjem tekstu: dr De Koeijer) optužba je pozvala na početku svog glavnog ispitivanja svjedoka kako bi iznijeli svoje zaključke o autentičnosti više dokumenata. Odbrana je pak sa svoje strane pozvala vještaka za rukopis, profesora Bilića, da ispita originale nekih dokaznih predmeta optužbe, kao i nekih drugih dokumenata u posjedu optužbe koji nisu predloženi kao dokazi. Nakon toga je Pretresno vijeće *proprio motu* imenovalo vještaka za rukopis dr Keržana kako bi dobilo bolji uvid u sukobljena mišljenja vještaka optužbe i odbrane, te kako bi se olakšalo utvrđivanje autentičnosti nekih od pomenutih dokumenata.

60. Odbrana osporava sve dokazne predmete za koje je prof. Bilić konstatovao da nisu autentični. Optužba pak smatra da izvještaj i iskaz profesora Bilića ne bi trebalo uvrstiti u spis budući da nisu ispunjeni pravni uslovi postojanja, transparentnosti i objelodanjivanja referentnih

¹¹⁶ Pretres od 10. marta 2006., T. 16089-16099.

¹¹⁷ To su stranice koje nose oznake ERN 0299-5208 i ERN 0299-5228: *vidi* pretres 18. januara 2006., T. 15249, 15251; pretres 19. januara 2006., T. 15345-15346; pretres 10. marta 2006., T. 16089-16093, 16095-16099.

potpisa ("navodnih nespornih potpisa" optuženog, Hameda Salihovića i Hamdije Fejzića).¹¹⁸ Optužba takođe tvrdi da, s obzirom na iskaze i izvještaje dr Fagela i dr De Koeijera, kao i dr Keržana, Bilićev izvještaj ne zadovoljava prihvatljivi standard vjerodostojnosti, te da bi ga stoga trebalo ignorisati. Pretresno vijeće će razmotriti argumente objiju strana u istom kontekstu.

61. Optužba tvrdi da je, čak i ako ne postoji opšte pravilo kojim bi se propisivalo objelodanjivanje izvora na kojima se temelji analiza vještaka,¹¹⁹ objelodanjivanje takvih dokumenata na kojima se ona zasniva nužno kada se radi o analizi rukopisa i potpisa, zbog prirode takvog vještačenja.¹²⁰ Optužba takođe tvrdi da se relevantnost i dokazna vrijednost analize rukopisa mogu ocijeniti samo u odnosu na materijal na kojem se ona zasniva. Stav optužbe je da je izvještaj profesora Bilića, bez referentnog materijala na kojem se zasniva, trebao biti izuzet iz spisa u skladu s pravilom 89(C)Pravilnika kao irelevantan i bez dokazne vrijednosti.¹²¹ Alternativno, Pretresno vijeće ne bi trebalo pridati nikakvu težinu zaključcima profesora Bilića, budući da je nemoguće ocijeniti tačnost njegovih zaključaka. Optužba se poziva i na jurisprudenciju Međunarodnog suda tvrdeći da se "od vještaka očekuje da iznese svoje stručno mišljenje uz potpunu transparentnost utvrđenih ili pretpostavljenih činjenica na koje se oslanjao, kao i metoda koje je koristio da bi, primjenom svojih znanja, iskustava ili vještina došao do svog stručnog nalaza".¹²²

62. Pretresno vijeće prije svega primjećuje da, mada je istina da se neki zaključci profesora Bilića zasnivaju na dokumentima i navodnim nespornim potpisima koji još nisu dati na uvid Pretresnom vijeću i optužbi radi provjere, takođe je istina da se drugi zaključci baziraju na dokumentima i potpisima koji su dostupni. Stoga optužba nije u pravu kad traži da se da se izuzme cijeli izvještaj koji je podnio profesor Bilić.

63. Drugo, odluka odbrane da ne predloži uvrštavanje u spis navodno nespornih potpisa Hamdije Fejzića i Hameda Salihovića nije jedini razlog zbog kojeg referentni potpisi tih dviju

¹¹⁸ 'Odgovor optužbe na prijedlog odbrane da podnese izjavu sudskog vještaka u skladu s pravilom 94bis', 17. januar 2006.

¹¹⁹ Završni podnesak optužbe, par. 47, fn. 28, gdje se upućuje na *Tužilac protiv Radoslava Brđanina*, predmet br. IT-99-36-T, Odluka po podnesku optužbe kojim se dostavlja izjava vještaka Ewana Browna, 3. juni 2003., str. 4. U svrhu iznošenja suprotnog stava u nacionalnim pravnim sistemima koji zahtijevaju objelodanjivanje materijala na kojem se zasniva vještačenje, optužba upućuje na *UK Crown Court Advance Notice of Expert Evidence Rules /Prethodna obavijest Krunskog suda Ujedinjenog Kraljevstva o pravilima vezanim za izvještaje vještaka/* (SI 1987 No. 716), pravilo 3(1)(b) i *US Federal Rule of Civil Procedure 26 /Savezna pravila o građanskom postupku SAD, 26/*.

¹²⁰ Završni podnesak optužbe, par. 47, upućuje na *7 Wigmore on Evidence § 1999 /7 Wigmore o dokazima/* (gdje se citira *Burr v. Harper / Burr protiv Harpera/* N.P. 420, 421(1816)), gdje stoji da se u slučaju dokaza vještaka za rukopis javljaju posebna pitanja jer tačnost tih dokaza počiva na sljedeće dvije varijable koje nisu nužno relevantne za druge dokaze: da li su uzorci autentični i da li su uzorci pošteno odabrani, u smislu da nisu "odabrani nepošteno, s ciljem da služe strani koja ih predlaže".

¹²¹ Strane su kao dokumente koji sadrže nesporne potpise optuženog prihvatile samo ograničen broj referentnih dokumenata citiranih u izvještaju vještaka odbrane: dokazni predmet D1012, "Izvještaj o vještačenju" Esada Bilića od 2. decembra 2005., str. 3-5.

¹²² Završni podnesak optužbe, par. 47, fn. 28, gdje se upućuje na *Tužilac protiv Vidoja Blagojevića i Dragana Jokića*, predmet br. IT-02-60-T, Odluka po zahtjevima optužbe za uvrštenje u spis izjava vještaka, 7. novembar 2003., par. 19; *Tužilac protiv Stanislava Galića*, predmet br. IT-98-29-T, Odluka o izjavama sudskih vještaka koje je podnijela odbrana, 27. januar 2003., str. 3; *Tužilac protiv Stanislava Galića*, predmet br. IT-98-29-T, Odluka u pogledu vještaka Ewe Tabeau i Richarda Philippsa, 3. juli 2002., str. 2. Optužba je nadalje iznijela da "pravilo 94bis Pravilnika ne dodaje ništa novo odredbama pravila 89(C) Pravilnika".

osoba nisu dostupni na suđenju. Na optužbi je teret dokazivanja autentičnosti svih dokumenata za koje se tvrdi da ih je potpisao bilo Hamdija Fejzić bilo Hamed Salihović, koje je odbrana osporila. U tu svrhu, naročito s obzirom na to da je još prije početka suđenja upozorena da će biti prigovora na autentičnost, optužba je trebala predočiti sve materijale potrebne da se dokaže autentičnost tih dokumenata. Ako je odbrani bilo moguće da dođe do referentnih potpisa Hamdije Fejzića, te da predoči ranije potpise Hameda Salihovića, teško je razumjeti zašto optužba nije mogla učiniti to isto. Osim toga, optužba je jasno iznijela da će se usprotiviti eventualnom novom pozivanju profesora Bilića i ponovnom uvođenju navodnih nespornih potpisa.¹²³

64. Konačno, odluka odbrane da ne predloži da se u spis uvrste nesporni potpisi Hamdije Fejzića i Hameda Salihovića koje je koristio profesor Bilić jeste odluka na koju odbrana ima pravo, naročito s obzirom na to da je teret dokazivanja autentičnosti osporenih dokaznih predmeta na optužbi. Odbrana nikad ne snosi niti na sebe preuzima teret dokazivanja neautentičnosti tih dokaznih predmeta. Pretresno vijeće se slaže s odbranom da, usko gledajući, nepostojanje navodnih nespornih potpisa na dokumentima Hamdije Fejzića i Hameda Salihovića ne utječe na vjerodostojnost profesora Bilića kao takvog i da njegovi zaključci ostaju predmet ocjene Pretresnog vijeća, kao i u slučaju bilo kojeg drugog svjedoka. Činjenica da Pretresno vijeće nema pred sobom navodne nesporne potpise na koje bi se oslonilo prilikom ocjene zaključaka profesora Bilića o osporenim dokumentima Hamdije Fejzića i Hameda Salihovića relevantna je samo utoliko što je ono dužno da odluči da li je optužba iznijela teret dokazivanja autentičnosti vlastitih dokaznih predmeta.

65. Pretresno vijeće, dakle, odbija zahtjev optužbe da ne prihvati izvještaj i dokaze profesora Bilića.

66. Odbrana tvrdi da dr Keržan, vještak kojeg je imenovalo Pretresno vijeće, ima znatno manje iskustva od profesora Bilića i da je imao manje nespornih referentnih potpisa. Nadalje, odbrana tvrdi da su zaključci dr Keržana da je neke dokumente napisao optuženi neodrživi i da se njegova analiza ne bi trebala smatrati vjerodostojnijom samo zato što ga je postavilo Pretresno vijeće. Odbrana stoga tvrdi da zaključci profesora Bilića potiču razumne sumnje u vezi sa spornim dokumentima koje je analizirao dr Keržan.

67. Pretresno vijeće ponavlja da to što je dr Keržana imenovalo samo Vijeće nipošto ne znači da ga ono zbog toga smatra manje ili više vjerodostojnim od drugih vještaka. Pretresnom vijeću je bilo od pomoći to što je saslušalo iskaze triju svjedoka u sudnici, uključujući i odgovore na pitanja o

¹²³ Pretres 25. januara 2006., T. 15670.

iskustvu svakog od njih, kao i o njihovoj stručnosti i metodologiji. Tom prilikom Pretresno vijeće je posmatralo i kako se držao svaki pojedini vještak dok je odgovarao na pitanja advokata koja su se ticala ne samo negovih zaključaka, nego i njegovog iskustva, stručnosti i objektivnosti.

68. Pretresno vijeće prima na znanje odgovor dr Keržana na tvrdnju odbrane da je njegovo iskustvo na području vještačenja rukopisa i potpisa ograničeno i da je on imao na raspolaganju manji broj nespornih potpisa optuženog. Međutim, Pretresno vijeće je došlo do zaključka potpuno suprotnog zaključku odbrane.¹²⁴ Dr Keržan se doima kao mlad, ali veoma obrazovan i iskusan stručnjak za rukopise koji je, poput dr Fagela, a za razliku od profesora Bilića, upućen u moderna dostignuća u svojoj struci. On je takođe odlučno odbacio sve insinuacije odbrane da je možda pristrasan, te je uvjerljivo objasnio zašto odlučno stoji iza svojih zaključaka uprkos pomenutom ograničenom broju nespornih potpisa, pri čemu je sve vrijeme u svojim ocjenama pokazivao oprez.¹²⁵ Po mišljenju Pretresnog vijeća, dr Keržan je, bez obzira na to što je mlađi i što gledano količinski doista ima manje iskustva od profesora Bilića, bez sumnje odmjeraniji, oprezniji, stručniji i pouzdaniji. Dr Fagel i dr De Koeijer takođe su se pokazali kao iskusniji, stručniji, odmjeraniji i oprezniji u svojim zaključcima.¹²⁶ Za razliku od njih, profesor Bilić je tvrdio da su zaključci u slučaju fotokopija nepoželjni jer su “veoma nesigurni”,¹²⁷ da on najčešće prilikom analize fotokopija donosi “nedefinitivne” zaključke, te da u takvim slučajevima radije uopšte ne bi donosio zaključke,¹²⁸ da bi zatim iznio odlučan zaključak o jednoj takvoj fotokopiji.¹²⁹ Za razliku od njega, vještaci dr Fagel i dr Keržan su u slučaju fotokopija bili spremni samo da donesu neutralnije (“moguće” odnosno “nedefinitivne”) zaključke koje su zasnivali uglavnom na vizualnim karakteristikama.

69. Profesor Bilić je takođe pred Pretresnim vijećem kategorično izjavio kako elementi kao što su tačka na kraju potpisa¹³⁰ ili ispravka u dokumentu¹³¹ taj dokument nužno čine sumnjivim. Isto tako je, kada je od njega zatraženo da da opšti prikaz spornih dokumenata, odgovorio: “[U] globalu, prema mojoj ... po mom mišljenju i mojoj ocjeni, ovo su sve sumnjivi dokumenti koji su nastali bez

¹²⁴ Dorijan Keržan, T. 15969-15972, gdje se ne slaže s tvrdnjom koju je iznijela odbrana da je on raspolagao manjkavim uzorkom potpisa jer je bitan kvalitet potpisa, a ne broj. Nadalje, kad ga je odbrana pozvala da prihvati kako su njegovi zaključci mogli biti drugačiji da je imao potpise iz dužeg vremenskog perioda, Dorijan Keržan je odgovorio da ne može isključiti tu mogućnost, ali da je prilično uvjeren da bi njegovi zaključci bili isti.

¹²⁵ Dorijan Keržan, T. 15975; W.F.P. Fagel, T. 538.

¹²⁶ Pretresno vijeće smatra zadovoljavajućom stručnost W.F.P. Fagela i Jan. A. De Koeijera, dva vještaka koji aktivno učestvuju u istraživačkom radu na svojim područjima. Osim toga, metode koje su opisali i koje koriste u svojim analizama karakteriše konzervativan pristup, koji je predmet stroge analize njihovih kolega.

¹²⁷ Esad Bilić, T. 15647; *vidi* i dokazni predmet D1012, "Izveštaj o vještačenju" Esada Bilića od 2. decembra 2005., str. 17.

¹²⁸ Esad Bilić, T. 15531.

¹²⁹ Esad Bilić, T. 15647, u vezi s dokaznim predmetom P176.

¹³⁰ W.F.P. Fagel, T. 572-573, koji tvrdi da postojanje vidljive tačke nije toliko bitno; često se opaža da ljudi, kad se potpisuju, ponekad koriste tačku, a ponekad ne. Ni dr Keržana nije interesovala tačka iza potpisa; on objašnjava da se tačka može izbrisati tokom perioda od devet godina i da to ne smatra važnim.

potpisivanja stvarnih pisaca, odnosno onih koji bi tu trebali da potpišu, sa participacijom skriptora koje mi ne znamo”.¹³² Izlaganje je završio ponavljajući: “[O]pet ponavljam da su to totalno sumnjivi, sumnjivi, sumnjivi dokumenti.”¹³³ Dok profesor Bilić govori s apsolutnom sigurnošću, ostali vještaci su oprezni u svojim opštim ocjenama i nikad s potpunom sigurnošću ne garantuju da potpis nije krivotvoren.

70. Sve to je Pretresno vijeće uzelo u obzir kad je odlučivalo o težini koju treba pridati zaključcima profesora Bilića. Argument odbrane da zaključci profesora Bilića daju osnovu za razumnu sumnju o spornim dokumentima koje je analizirao dr Keržan nije prihvatljiv. Iz toga, međutim, ne slijedi da se zaključci profesora Bilića trebaju ignorisati u cjelini. Pretresno vijeće je svaki od zaključaka profesora Bilića ocijenilo u svjetlu sveukupnih relevantnih dokaza, te je zaključilo da nekim dokaznim predmetima optužbe treba prići s oprezom kada oni ne potkrepljuju druge dokaze koje Pretresno vijeće smatra prihvatljivim, ili nisu njima potkrijepljeni, a nikad kao jedinstvenu osnovu za zaključak o krivici.

71. Pretresno vijeće će iznijeti još jednu posljednju napomenu u vezi s autentičnošću dokumenata koje su ispitala tri eksperta. Po mišljenju Pretresnog vijeća, takva vještačenja i izvještaji nikad ne mogu biti predmet kategoričnih ocjena. Zaključci jednako stručnih i iskusnih vještaka koji koriste istu metodologiju mogu se svejedno razlikovati, a čak i ako se podudaraju, još uvijek se mogu pokazati pogrešnim u svjetlu drugih dokaza. Međutim, nema sumnje da vještačenja i izvještaji pomažu Pretresnom vijeću u ocjeni dokaza. U skladu s tim, Vijeće je odvagnulo svaki zaključak svakog od trojice vještaka.

C. Prigovori u vezi s neispunjavanjem obaveza tužioca iz pravila 68 Pravilnika

72. Odbrana je tokom postupka više puta tvrdila da optužba ne ispunjava svoje obaveze objelodanjivanja prema pravilu 68 Pravilnika. Opširnije se ovim pitanjem, uključujući sankcije izrečene optužbi, bavi dio Presude pod naslovom Historijat postupka.

1. Neobjelodanjivanje dokumenata u vezi s Nurifom Rizvanovićm

73. U ovom dijelu Pretresno vijeće će razmotriti posljednji prigovor odbrane, o tome da optužba nije ispunila svoje obaveze iz pravila 68, koji je iznesen pred sam kraj suđenja. Dana 3. marta 2006., odbrana je podnijela 'Hitnu obavijest o teškom kršenju pravila 68' (u daljnjem tekstu: Obavijest odbrane u vezi s pravilom 68), gdje se navodi da je 1. marta 2006. optužba objelodanila

¹³¹ Esad Bilić, T. 15753.

¹³² Esad Bilić, T. 15656.

400 stranica dokumenata koji se tiču Nurifa Rizvanovića, komandanta 'Drinske divizije' (u daljnjem tekstu: dokumenti u vezi s Nurifom Rizvanovićem), koje je odbrana opisala kao “u velikoj mjeri oslobađajuće”, tvrdeći da su “suprotni osnovnim navodima koja optužba i dalje zastupa u ovom predmetu, uključujući i to da je optuženi imao sveukupnu kontrolu na područjima Bratunca, Vlasenice, Zvornika i Srebrenice, te nad svim ondje raspoređenim vojnicima”. Odbrana nije u svojoj Obavijesti u vezi s pravilom 68 zatražila neke određene mjere nego je naprosto obavijestila “Pretno vijeće o gorenavedenim kršenjima pravila 68 kako bi zaštitila svoja prava u ovom suđenju i eventualnom žalbenom postupku.”¹³⁴ Nakon toga, dana 22. marta 2006., u 'Replici odbrane na odgovor optužbe na Hitnu obavijest odbrane o teškom kršenju pravila 68' odbrana je zatražila od Pretresnog vijeća da naloži optužbi da podnese Vijeću sve dokumente u vezi s Nurifom Rizvanovićem, da konstatuje kršenje pravila 68 Pravidnika, te da optužbi izrekne primjerene sankcije.¹³⁵ Optužba nije osporila da je prije 1. marta 2006. bila u posjedu dokumenata u vezi s Nurifom Rizvanovićem.

74. S obzirom na podneske obiju strana, Pretresno vijeće je došlo do zaključka da je optužba trebala dopustiti mogućnost da ono za što ona smatra da pokazuje krivnju odbrana s pravom može smatrati oslobađajućim i da je, prema tome, u skladu s pravilom 68 Pravidnika, trebala objelodaniti dokumente u vezi s Nurifom Rizvanovićem čim je saznala da su dotični materijali u njenom posjedu. Pretresno vijeće stoga smatra da je optužba u pogledu dokumenata u vezi s Nurifom Rizvanovićem prekršila pravilo 68 o obavezi objelodanjivanja.

75. U svjetlu konačnih zaključaka o krivičnoj odgovornosti optuženog, naročito u pogledu njegovog položaja vlasti nad Nurifom Rizvanovićem i 'Drinskom divizijom',¹³⁶ Pretresno vijeće konstatuje da kršenje pravila 68 nije ni na koji način nanijelo štetu optuženom koja bi zahtijevala izricanje dodatnih sankcija optužbi.

2. Opšti zaključci u vezi s pravilom 68

76. Pretresno vijeće je tokom postupka na svaki propust optužbe da ispuni svoju dužnost objelodanjivanja prema pravilu 68 reagovalo onako kako je smatralo da zahtijevaju date okolnosti. Ono je, između ostalog, u skladu sa praksom Međunarodnog suda, opominjalo optužbu i od nje zatražilo izjavu da će izvršavati tu obavezu. Zbog stalnih kršenja Pretresno vijeće je na kraju

¹³³ *Ibid.*

¹³⁴ 'Hitna obavijest o teškom kršenju pravila 68', 3. mart 2006. (u daljnjem tekstu: Obavijest odbrane u vezi s pravilom 68), par. 4, 38.

¹³⁵ 'Replika odbrane na odgovor optužbe na Hitnu obavijest o teškom kršenju pravila 68', 22. mart 2006., par. 9.

¹³⁶ *Vidi par. 706, 711 infra; vidi i IV.B.2.ii., "Nurif Rizvanović i Drinska divizija".*

smatralo potrebnim da obavijesti strane da zadržava pravo da izvede razumne zaključke u korist optuženog u vezi sa određenim dokazima koji su bili predmet kršenja pravila 68.¹³⁷

77. Razmatrajući cjelokupan, odnosno kumulativni učinak tužiočevih kršenja obaveza iz pravila 68, Pretresno vijeće se uvjerilo da optuženi nije oštećen u tolikoj mjeri da bi mu bio uskraćen pravičan postupak, naročito u svjetlu končane odluke Pretresnog vijeća u ovom predmetu. Pretresno vijeće konstatuje da optužba u vršenju svoje obaveze objelodanjivanja prema pravilu 68 nije pokazala dovoljno mara. To je dovelo do nepotrebnih kašnjenja u odvijanju suđenja, što je ponekad izazivalo negodovanje ne samo odbrane, nego i Pretresnog vijeća. To negodovanje je doseglo vrhunac kada je Pretresno vijeće, sedmicu dana prije izdavanja ove Presude, obaviješteno da je optužba objelodanila dva dodatna dokumenta i video na osnovu pravila 68 Pravilnika (potvrda o prijemu 296).

¹³⁷ 'Odluka po tekućim prigovorima u vezi s tužiočevim nepridržavanjem pravila 68 Pravilnika', 13. decembar 2005.

III. OPŠTI PREGLED

A. Kontekst sukoba u Bosni Hercegovini

1. Događaji koji su doveli do nezavisnosti Bosne i Hercegovine

78. Bosna i Hercegovina je bila jedna od šest republika koje su činile Socijalističku Federativnu Republiku Jugoslaviju (u daljnjem tekstu: SFRJ).¹³⁸ Bosna i Hercegovina, čije stanovništvo su u većini činili bosanski Muslimani, bosanski Srbi i Bosanski Hrvati, bila je jedina republika u kojoj nije bilo većinske etničke grupe.¹³⁹ Dok su bosanski Muslimani islamske vjere, bosanski Srbi su pravoslavci, a bosanski Hrvati katolici. Jezik je bio zajednički za sve tri grupe i u to vrijeme se zvao srpskohrvatski.¹⁴⁰

79. Početkom devedesetih, postalo je očito da će državni koncept SFRJ doživjeti bitne promjene zbog sve većih napetosti između različitih etničkih grupa u zemlji. Te napetosti bile su posljedica političkih, ekonomskih i društvenih pritisaka, koji su se javili u vrijeme završetka 'hladnog rata'.¹⁴¹ U političkom smislu postojala su neslaganja u pogledu uređenja odnosa među republikama. Dok su Slovenija i Hrvatska kao alternativu SFRJ predložile labavljenje federativnih veza, Srbija se zalagala za centralizaciju vlasti. Došlo je do znatnog pogoršanja ekonomske situacije, naročito u BiH. U društvenom smislu, sjećanja na Drugi svjetski rat, kada su naročito Srbi stradali od ruke druge dvije etničke grupe, doprinijela su pojačavanju napetosti u okviru kojih su se odvijali razgovori o budućnosti SFRJ.¹⁴²

80. S raspadom komunističke partije 1990. godine, u BiH su se pojavile pretežno nacionalno određene političke stranke. Stranku demokratske akcije (u daljnjem tekstu: SDA) podržavali su bosanski Muslimani, Srpsku demokratsku stranku (u daljnjem tekstu: SDS) bosanski Srbi, a Hrvatsku demokratsku zajednicu (u daljnjem tekstu: HDZ) bosanski Hrvati.¹⁴³

81. Godine 1991., referendum održani u Sloveniji i Hrvatskoj ubrzali su otcjepljenje tih republika od SFRJ.¹⁴⁴ To je utjecalo na političku situaciju u BiH, koja je bila u etničkom smislu

¹³⁸ James Gow, T. 1747.

¹³⁹ James Gow, T. 1749-1750. Pretresno vijeće prihvata da izraz "etnička grupa" i "etnicitet" možda ne opisuju specifične osobine bosanskih Muslimana, bosanskih Srba i bosanskih Hrvata u njihovoj ukupnosti, budući da su važni i drugi faktori kao što su religija, nacionalnost i kulturno nasljeđe. Radi konciznosti, a u skladu s praksom drugih vijeća Međunarodnog suda, ovo Pretresno vijeće će ipak u ovoj Presudi koristiti taj izraz.

¹⁴⁰ James Gow, T. 1751.

¹⁴¹ James Gow, T. 1752-1753.

¹⁴² James Gow, T. 1780-1781, 1834.

¹⁴³ James Gow, T. 1753, 1763, 1806.

¹⁴⁴ James Gow, T. 1752-1754.

najpodjeljenija republika SFRJ.¹⁴⁵ U novembru 1991., ishod plebiscita bosanskih Srba pokazao je njihovu želju da BiH ostane u granicama SFRJ.¹⁴⁶ Međutim 29. februara i 1. marta 1992., velika većina bosanskih Muslimana i bosanskih Hrvata glasala je za nezavisnost BiH.¹⁴⁷ Dana 3. marta 1992., vlada BiH proglasila je nezavisnost te republike.¹⁴⁸ Nakon toga je, 27. marta 1992. uslijedilo formalno proglašenje Srpske Republike BiH, koja je kasnije preimenovana u Republiku Srpsku.¹⁴⁹ Dana 6. aprila 1992., Evropska Zajednica je priznala BiH kao nezavisnu državu,¹⁵⁰ a 22. maja 1992., Ujedinjene nacije (u daljnjem tekstu: UN) prihvatile su BiH kao zemlju članicu.¹⁵¹

2. Plan o stvaranju nove srpske države

82. Izgledalo je sve manje vjerovatno da će BiH ostati u okviru SFRJ, a srpsko vodstvo u Beogradu već je započelo projekt stvaranja granica nove srpske države koja bi uključivala sve Srbe s područja država koje su se odvajale od SFRJ (u daljnjem tekstu: projekt nove države).¹⁵² Ta nova srpska država trebala je obuhvatati teritorije kako Hrvatske tako i BiH koje su u većini nastanjivali Srbi, kao i područja gdje su Srbi bili u manjini. Od samog početka, projekt nove države trebalo je da bude realizovan pomoću kampanje 'etničkog čišćenja', koja je uključivala nasilno uklanjanje ili čak ubijanje nesrpskog stanovništva sa ciljanih teritorija u Hrvatskoj i BiH.¹⁵³ U drugoj polovini 1991., počelo je nasilno provođenje projekta nove države primjenom sile u Hrvatskoj.

83. Odbrana SFRJ počivala je na dva stupa, JNA na federalnom nivou i TO na opštinskom i republičkom nivou.¹⁵⁴ Do početka 1992., JNA, koja je tradicionalno bila višenacionalna, već je prošla preobražaj u gotovo isključivo srpsku nacionalnu vojsku. Vojna oprema i oružje premješteni su u velikom obimu u BiH tokom povlačenja JNA sa područja susjedne Hrvatske po zaključenju sporazuma o prekidu vatre.¹⁵⁵ Vojna oprema i oružje TO stavljeno je pod kontrolu JNA još krajem osamdesetih godina.¹⁵⁶

¹⁴⁵ Dokazni predmet P408, "Deklaracija o nezavisnosti Slovenije" 25. juni 1991.; dokazni predmet P409, "Deklaracija o nezavisnosti Hrvatske" 25. juni 1991.; James Gow, T. 1752-1754, 1760-1761.

¹⁴⁶ Dokazni predmet P562, "Činjenice o kojima su se strane sporazumjele", E.19.

¹⁴⁷ Dokazni predmet P562, "Činjenice o kojima su se strane sporazumjele", E.24. *Vidi* i James Gow, T. 1760-1762.

¹⁴⁸ Dokazni predmet P562, "Činjenice o kojima su se strane sporazumjele", E.2.

¹⁴⁹ Dokazni predmet P562, "Činjenice o kojima su se strane sporazumjele", E.23, 25.

¹⁵⁰ Dokazni predmet P562, "Činjenice o kojima su se strane sporazumjele", E.3.

¹⁵¹ Dokazni predmet P562, "Činjenice o kojima su se strane sporazumjele", E.4. *Vidi* i Rezolucija Generalne skupštine UN-a A/RES/46/237 od 22. maja 1992.

¹⁵² James Gow, T. 1764, koji je skovao taj izraz.

¹⁵³ James Gow, T. 1764, 1862-1863; dokazni predmet. D71, "Politička propaganda i projekt 'svi Srbi u jednoj državi' Renauda de la Brossea, str. 91, 93-94; dokazni predmet D62, "Odluka o strateškim ciljevima srpskog naroda u Bosni i Hercegovini" od 12. maja 1992.

¹⁵⁴ James Gow, T. 1767-1768.

¹⁵⁵ James Gow, T. 1877-1878; Izet Redžić, T. 9216.

¹⁵⁶ Izet Redžić, T. 9197-9199; James Gow, T. 1767-1769, 1782-1783, 1784-1786, 1880.

84. Za provođenje projekta nove države u BiH bio je zadužen SDS.¹⁵⁷ Od sredine 1991., stvorena su udruženja 'srpskih' opština, kao i 'srpske autonomne oblasti' kao paralelne strukture legitimnim republičkim institucijama.¹⁵⁸ U decembru 1991., SDS je izdao uputstva za preuzimanje vlasti, koristeći jedan od dva operativna plana ovisno o tome da li je na datom području već postojala srpska nacionalna većina.¹⁵⁹ SDS je takođe identifikovao potencijalne izvore otpora od strane nesrpskih pojedinaca koje je trebalo eliminisati prilikom preuzimanja vlasti.¹⁶⁰

3. Izbijanje oružanog sukoba u Bosni i Hercegovini

85. Sporadične borbe, koje su već ranije počele na nekim područjima u BiH, pojačale su se početkom aprila 1992.¹⁶¹ Srpske snage su najprije zauzele glavne strateške položaje na prometnicama, zbog njihovog velikog značaja za obezbjeđivanje opskrbnih ruta iz Srbije.¹⁶² U tim operacijama značajnu ulogu je imala JNA, koja je koristila svoje artiljerijske i oklopne potencijale kako bi opkolila i granatirala gradove i sela u kojima Srbi nisu bili većinsko stanovništvo. Na mnogim mjestima korištene su srpske paravojne snage,¹⁶³ kojima je pomagala lokalna TO bosanskih Srba i redovne policijske snage pod srpskom kontrolom.¹⁶⁴

86. Mada je JNA bila formalno prisutna na teritoriji BiH samo do 19. maja 1992., veliki broj vojnika JNA, kao i znatna količina oružja i opreme ostali su u BiH pod novim nazivom 'Vojska Republike Srpske BiH' (u daljnjem tekstu: VRS).¹⁶⁵ Prema tome, VRS je imala na raspolaganju znatne resurse, mnogo veće od onih na raspolaganu bosanskim Muslimanima.¹⁶⁶

87. Što se tiče novoproglašene Republike BiH, nju je izbijanje sukoba zateklo gotovo potpuno nespremnu. U opštinama u kojima su bosanski Muslimani činili većinu stanovništva i kontrolisali lokalnu TO, povremeno je pružan oružani otpor vojnom pohodu bosanskih Srba. Međutim, oni nisu imali na raspolaganju ni strukture ni logistiku koje bi bile ravne sili VRS-a.¹⁶⁷ Embargo na uvoz oružja koji je uveo UN dodatno je doprinio neravnoteži u naoružanju između VRS i snaga bosanskih Muslimana u nastanku.¹⁶⁸ Takođe, u aprilu i maju 1992., proces formiranja i opremanja

¹⁵⁷ James Gow, T. 1892; dokazni predmet D30, "Smjernice za rad" SDS-a od 15. avgusta 1991.

¹⁵⁸ Dokazni predmet P562, "Činjenice o kojima su se strane sporazumjele", E. 14-16. *Vidi* i dokazni predmet D529, "Odluka o verifikaciji proglašanih srpskih autonomnih oblasti u Bosni i Hercegovini" od 21. novembra 1991; dokazni predmet P282, "Javnost, Regionalizacija - volja naroda" od 28. septembra 1991.

¹⁵⁹ James Gow, T. 1830.

¹⁶⁰ James Gow, T. 1773.

¹⁶¹ James Gow, T. 1771, 1799-1801.

¹⁶² James Gow, T. 1771-1772; *vidi* i dokazni predmet P366, "Karta".

¹⁶³ Na primjer, zloglasna 'Srpska dobrovoljačka garda'.

¹⁶⁴ James Gow, T. 1772-1774; Eric Dachy, T. 9388, 9395.

¹⁶⁵ James Gow, T. 1770, 1798-1799.

¹⁶⁶ James Gow, T. 1777.

¹⁶⁷ James Gow, T. 1796-1798.

¹⁶⁸ James Gow, T. 1818-1819.

redovnih vojnih snaga Republike BiH bio je blago rečeno rudimentaran.¹⁶⁹ Tako su, u ranoj fazi sukoba u BiH, bosanski Muslimani za vođenje vojnih operacija imali na raspolaganju samo te jedinice TO koje su bile pod njihovom kontrolom.¹⁷⁰

B. Područje Srebrenice: Posebni politički, vojni i humanitarni kontekst predmeta

1. Opšti podaci

88. Grad Srebrenica¹⁷¹ smješten je u dolini okruženoj planinama u sjeveroistočnoj BiH, samo 15 kilometara od rijeke Drine i granice sa Srbijom.¹⁷² Šire područje uz Drinu na kojem se nalazi Srebrenica obično se naziva 'Podrinjem'.¹⁷³ U vrijeme Rimskog carstva, Srebrenica je bila važno naselje s rudnikom srebra, a prije izbijanja sukoba, za to područje su bili značajni rudnici olova, cinka i željeza.¹⁷⁴

89. Prije sukoba, Srebrenica je pripadala Tuzlanskoj regiji i Zvorničkoj podregiji.¹⁷⁵ Opština Srebrenica bila je podijeljena u 17 mjesnih zajednica i imala je ukupno 37.000 stanovnika. Prema popisu stanovništva iz 1991. godine, 73% stanovnika opštine Srebrenica bili su bosanski Muslimani, a 25% bosanski Srbi.¹⁷⁶ Grad Srebrenica imao je približno 3.500 stanovnika sa istim postotkom zastupljenosti dvije etničke grupe.¹⁷⁷ Dok je grad Srebrenica bio etnički izmiješan, u okolnim selima i zaseocima obično je dominirala jedna etnička grupa.¹⁷⁸

2. Porast napetosti na području Srebrenice

90. Uprkos razlikama u kulturnom nasljeđu i još uvijek prisutnim sjećanjima na Drugi svjetski rat, tri etničke grupe su prije sukoba uglavnom živjele u miru.¹⁷⁹ Međutim, krajem osamdesetih godina dvadesetog stoljeća počele su se među bosanskim Srbima Podrinja širiti dezinformacije, uz pomoć Službe državne bezbjednosti Srbije, o njihovoj neposrednoj ugroženosti od strane bosanskih

¹⁶⁹ Sead Delić, T. 8682.

¹⁷⁰ James Gow, T. 1797-1798.

¹⁷¹ Grad Srebrenicu obišli su Pretresno vijeće i strane u postupku prilikom odlaska na mjesto događaja u junu 2005.

¹⁷² Dokazni predmet C1, "Karta", *vidi* Dodatak C. Ako nije drukčije navedeno, navodi o razdaljinama u ovoj Presudi odnose se na razdaljine 'zračnom linijom'.

¹⁷³ Hakija Mehuljić, T. 6910.

¹⁷⁴ Nikola Petrović, T. 7248; Slavoljub Rankić, T. 2286-2287; Nedeljko Radić, T. 3488; dokazni predmet P90, "Srebrenica svjedoči i optužuje", Naser Orić, str. 3, 5.

¹⁷⁵ Izet Redžić, T. 9189-9190.

¹⁷⁶ Ibrahim Bećirović, T. 7398; Izet Redžić, T. 9191.

¹⁷⁷ Ibrahim Bećirović, T. 7403.

¹⁷⁸ Dokazni predmet D199, "Ratna bolnica", Sheri Fink, str. 34-35.

¹⁷⁹ Izet Redžić, T. 9193; Nedeljko Radić, T. 3489; Nikola Petrović, T. 7232-7233.

Muslimana.¹⁸⁰ Zbog toga su bosanski Srbi postali sve prijemčiviji za nacionalističke ideje, a i međunacionalni odnosi su se pogoršali.¹⁸¹

91. Odražavajući opštu situaciju u BiH, napetosti između zajednica bosanskih Muslimana i bosanskih Srba pojačale su se početkom devedesetih godina. U januaru 1992., delegaciju Evropske zajednice koja je posjetila Srebrenicu lokalne vođe bosanskih Muslimana su obavijestile da JNA smatraju najvažnijim faktorom nestabilnosti na području.¹⁸² Dok je privreda bila gotovo na mrtvoj tački, javile su se nesuglasice u vezi s nacionalnim sastavom u lokalnim preduzećima, pri čemu su i bosanski Srbi i bosanski Muslimani optuživali jedni druge da favorizuju radnike vlastite nacionalnosti, kao i za krađu imovine preduzeća.¹⁸³

92. U okviru provođenja strategije SDS-a da se uspostave paralelne institucije, 9. januara 1992. proglašena je 'Srpska autonomna oblast Birač', koja je obuhvatala cijelu teritoriju opština Šekovići i Vlasenica, kao i dijelove opština Bratunac, Srebrenica i Zvornik.¹⁸⁴ Dana 27. februara 1992. uspostavljena je 'Srpska opština Skelani'.¹⁸⁵ U narednim mjesecima, podjela opština i javne imovine u toj regiji po nacionalnoj osnovi došla je na vrh liste prioriteta političkog programa SDS-a.¹⁸⁶

93. U otprilike isto vrijeme, u Srebrenicu su stigle srpske paravojne grupe¹⁸⁷ i počele, zajedno sa JNA i SDS-om, dijeliti oružje i vojnu opremu lokalnim bosanskim Srbima.¹⁸⁸ Oružje je takođe na to područje dopremano iz Srbije čamcima preko Drine ili helikopterima.¹⁸⁹ Potajno se na cijelom području u javnim objektima u selima bosanskih Srba provodila paravojna obuka.¹⁹⁰

94. U poređenju s tim, čini se da se bosanski Muslimani nisu adekvatno pripremili za oružani sukob koji je prijetio. U istočnoj BiH bosanski Muslimani se ili nisu uopšte vojno organizovali ili su to činili samo putem lokalnih dobrovoljačkih grupa.¹⁹¹ U selima bosanskih Muslimana čak nije bilo

¹⁸⁰ Izet Redžić, T. 9193-9195; Bećir Bogilović, T. 6356; dokazni predmet D635, "Pismo" SDB SRBiH od 21. septembra 1989.; dokazni predmet D636, "Zaključci" sa sastanka od 21. oktobra 1989.; dokazni predmet D638, "Službena zabilješka" od 22. oktobra 1989.

¹⁸¹ Milenko Stevanović, T. 1615; Izet Redžić, T. 9196; Kada Hotić, T. 9651-9653; dokazni predmet. D634, "Odgovor" CSB Tuzla, od 21. septembra 1989.

¹⁸² Dokazni predmet P564, "Srebrenica 1987-1992", Besim Ibišević, str. 2.

¹⁸³ Dokazni predmet P564, "Srebrenica 1987-1992", Besim Ibišević, str. 3-8, 12-14, 17, 21-22.

¹⁸⁴ Izet Redžić, T. 9211-9212; dokazni predmet D696.1, "Video".

¹⁸⁵ Dokazni predmet D603, "Odluka" od 27. februara 1992.; Izet Redžić, T. 9369.

¹⁸⁶ Izet Redžić, T. 9255; dokazni predmet D604, "Protokol" sporazuma...o teritorijalnom razgraničenju opštine Vlasenica, 11. april 1992.

¹⁸⁷ Na primjer, 'Beli orlovi' i 'Srpska dobrovoljačka garda'.

¹⁸⁸ Hakija Mehuljić, T. 6906; Izet Redžić, T. 9236-9237; Nesib Burić, T. 10569-10571; dokazni predmet D524, izvaci iz "Dnevnika" Petra Jankovića, str. 42-48.

¹⁸⁹ Omer Ramić, T. 9873; Sidik Ademović, T. 12945.

¹⁹⁰ Sead Bekrić, T. 9502-9503; Omer Ramić, T. 9870-9871; Hamed Tiro, T. 10267; Ibro Alić, T. 12652; D005, T. 13800; Azir Malagić, T. 11252; Šuhra Sinanović, T. 11142-11143.

¹⁹¹ Dokazni predmet P564, "Srebrenica 1987-1992", Besim Ibišević, str. 43-44. 'Patriotska liga', paravojna grupa sastavljena od dobrovoljaca bosanskih Muslimana, već je bila aktivna u drugim dijelovima zemlje od sredine 1991., *vidi* James Gow, T. 1793, 2004-2005.

ni vatrenog oružja, osim nešto pištolja i lovačkih pušaka u ličnom vlasništvu seljana; u policijskoj stanici Srebrenica bilo je nešto lakog naoružanja.¹⁹² Srebrenički ogranak SDA po prvi put se sastao krajem januara 1992., ali među bosanskim Muslimanima je postojalo neslaganje oko toga kako da se na tu situaciju reaguje.¹⁹³ Dana 8. aprila 1992., Savjet za narodnu odbranu izdao je naređenje da se formiraju 'policijske ratne stanice' u mjesnim zajednicama te opštine.¹⁹⁴ Istog dana, optuženi je postavljen za komandanta jedne takve ratne stanice, policijske ispostave Potočari.¹⁹⁵

95. Započeo je propagandni rat u kojem su se širile svakakve optužbe i glasine o drugoj strani.¹⁹⁶ Često je karakterisanje jedne ili druge strane kao agresora ovisilo o mentalnom sklopu i nacionalnoj pripadnosti autora. Propagandu su bosanski Srbi koristili u mnogo većoj mjeri nego bosanski Muslimani.¹⁹⁷ Pod uticajem srpske propagande koja je najavljivala da se sprema pokolj od strane bosanskih Muslimana mnogi bosanski Srbi su u martu i aprilu 1992. napustili Srebrenicu.¹⁹⁸

96. Međusobno nepovjerenje je sve više raslo. Bosanski Muslimani i bosanski Srbi su, i jedni i drugi, počeli formirati seoske straže da zaštite svoju imovinu.¹⁹⁹ Na ulazima u sela postavljene su barikade i kontrolni punktovi.²⁰⁰ Prekinuta je opskrba vodom i televizijski prijenosi.²⁰¹ Ljudi su napuštali svoje domove i odlazili na mjesta na kojima su se osjećali sigurnije.²⁰² Dolazilo je do pucnjave u kojoj bi ponekad stradali pripadnici jedne ili druge etničke grupe.²⁰³ Sredinom aprila 1992., ljudi su već masovno bježali iz Srebrenice očekujući oružani sukob između dvije strane.²⁰⁴

97. Srebrenica je postala glavni fokus srpske strategije i srpske snage su je postepeno izolovale. Do aprila 1992., JNA je postavila artiljeriju na sve strateške tačke i kote oko Srebrenice, a na području Podrinja raspoređene su mnoge jedinice JNA koje su se povlačile iz susjedne Hrvatske.²⁰⁵ Dana 8. aprila 1992., srpske strane su silom preuzele kontrolu nad Zvornikom i tako odsjekle Srebrenicu od Tuzle.²⁰⁶ Dana 11. aprila 1992., bosanski Srbi su silom preuzeli kontrolu nad gradom

¹⁹² Hakija Meholfjić, T. 6733; Izet Redžić, T. 9360; Sidik Ademović, T. 12955; D005, T. 13813-13814.

¹⁹³ Dokazni predmet P564, "Srebrenica 1987-1992", Besim Ibišević, str. 9-12, 19-20.

¹⁹⁴ Dokazni predmet P564, "Srebrenica 1987-1992", Besim Ibišević, str. 35.

¹⁹⁵ Dokazni predmet P562, "Činjenice o kojima su se strane sporazumjele", br. A.10; *vidi* i Hakija Meholfjić, T. 6727-6728.

¹⁹⁶ Pyers Tucker, T. 5887-5888, 6150-6151, 6154-6155, 6167; dokazni predmet P238, "Plan rada informativno-propagandne službe Štaba", od 6. jula 1992., Okružni štab TO BiH Tuzla, u vezi sa korišćenjem propagande.

¹⁹⁷ Sidik Ademović, T. 12923-12926; Nedret Mujkanović, T. 5201-5202; Hakija Meholfjić, T. 6905; Ibrahim Bećirović, T. 7622; Izet Redžić, T. 9194-9195; Eric Dachy, T. 9459; dokazni predmet D70, "Iskorenjivanje Srba u Bosni i Hercegovini 1992-1993", Drago Jovanović.

¹⁹⁸ Edina Karić, T. 10980; dokazni predmet P564, "Srebrenica 1987-1992", Besim Ibišević, str. 23.

¹⁹⁹ Ibrahim Bećirović, T. 7404; Staniša Stevanović, T. 1469-1470; Milo Ranković, T. 1080-1081; Slaviša Erić, T. 1170-1171.

²⁰⁰ Staniša Stevanović, T. 1467; Izet Redžić, T. 9237.

²⁰¹ Dokazni predmet P564, "Srebrenica 1987-1992", Besim Ibišević, str. 37.

²⁰² Slavka Matić, T. 2187; Ibrahim Bećirović, T. 7405.

²⁰³ Staniša Stevanović, T. 1467-1468; Nedeljko Radić, T. 3494; Ibrahim Bećirović, T. 7611; Izet Redžić, T. 9208; Šuhra Sinanović, T. 11134.

²⁰⁴ Dokazni predmet P564, "Srebrenica 1987-1992", Besim Ibišević, str. 36, 38, 48.

²⁰⁵ Hakija Meholfjić, T. 6909; Ibrahim Bećirović, T. 7623-7624.

²⁰⁶ Hakija Meholfjić, T. 6910.

Skelanima, jugoistočno od Srebrenice, i potom postavili kontrolne punktove na putu za Srebrenicu.²⁰⁷

98. Kao i u drugim opštinama u Podrinju, cilj SDS-a bio je da se opština Srebrenica podijeli po nacionalnoj osnovi.²⁰⁸ Na posljednjoj višestranačkoj sjednici Skupštine opštine Srebrenica, održanoj 14. aprila 1992., predstavnici SDA i SDS-a u načelu su se složili oko teritorijalne podjele na nacionalnoj osnovi.²⁰⁹ Međutim, taj sporazum nikad nije proveden,²¹⁰ a u roku od nekoliko dana SDS je krenuo da protjeruje bosanske Muslimane iz Srebrenice.

99. Dana 17. aprila 1992., peteročlana delegacija bosanskih Muslimana iz Srebrenice na čelu s predsjednikom Opštine Besimom Ibiševićem sastala se sa vođama bosanskih Srba u gradu Bratuncu, koji je bio pod kontrolom Srba. Tu je, u hotelu "Fontana", stanovnicima Srebrenice bosanskim Muslimanima dat ultimatum da u roku od 24 sata predaju sve oružje i napuste grad.²¹¹ Mnogi od bosanskih Muslimana stanovnika Srebrenice, neki od njih lako naoružani, odlučili su nakon toga da se sakriju u obližnjim šumama i da čekaju da popusti napetost.²¹²

3. Preuzimanje kontrole nad Srebrenicom od strane snaga bosanskih Srba i njeno ponovno zauzimanje od strane bosanskih Muslimana

100. Dana 18. aprila 1992. Srebrenica je, nakon granatiranja, pala u ruke bosanskih Srba. Poslije preuzimanja gradom je pronošena srpska zastava. Srpske strane su, zajedno sa paravojnim jedinicama, pljačkale imovinu, oštećivale kuće i ubile mnoge bosanske Muslimane koji su ostali.²¹³

101. Međutim, sporadičan otpor bosanskih Muslimana oko Srebrenice nanosio je gubitke srpskoj strani. Optuženi i nekolicina lako naoružanih boraca stacioniranih u Potočarima postavili su zasjede i ubili više pripadnika srpskih paravojnih snaga.²¹⁴ Dana 8. maja 1992., iz zasjede je ubijen vođa srebreničkog SDS-a Goran Zekić.²¹⁵ Otprilike u to vrijeme, srpske snage su se povukle iz

²⁰⁷ Dokazni predmet P564, "Srebrenica 1987-1992", Besim Ibišević, str. 40-41.

²⁰⁸ Dokazni predmet P564, "Srebrenica 1987-1992", Besim Ibišević, str. 34.

²⁰⁹ Dokazni predmet P564, "Srebrenica 1987-1992", Besim Ibišević, str. 45; dokazni predmet P90, "Srebrenica svjedoči i optužuje" Namera Orića, str. 9.

²¹⁰ Dokazni predmet P564, "Srebrenica 1987-1992", Besim Ibišević, str. 48.

²¹¹ Hakija Mehuljić, T. 6731-6735; Sidik Ademović, T. 12957-12958; str. P564, "Srebrenica 1987-1992", Besim Ibišević, str. 53-54; dokazni predmet P90, "Srebrenica svjedoči i optužuje" Namera Orića, str. 10.

²¹² Hakija Mehuljić, T. 6737-6739; Bećir Bogilović, T. 6195; Kada Hotić, T. 9663.

²¹³ James Gow, T. 1965; Hakija Mehuljić, T. 6741-6742; Ibrahim Bećirović, T. 7411; Bećir Bogilović, T. 6223, 6380; Kada Hotić, T. 9664-9665, 9668; Sabra Kolenović, T. 10056-10057, 10060-10061, 10063-10064, 10068-10071; Nesib Burić, T. 10585-10587; Edina Karić, T. 10987-10990; Suad Smajlović, T. 14473.

²¹⁴ Sidik Ademović, T. 13237-13238; Nesib Burić, T. 10590-10593; dokazni predmet P269, "Izvjestaj" od 23. juna 1992.; dokazni predmet P441, "Video"; dokazni predmet P90, "Srebrenica svjedoči i optužuje" Namera Orića, str. 80-81; dokazni predmet D199, "Ratna bolnica", Sheri Fink, str. 44-47.

²¹⁵ Milenko Stevanović, T. 1615-1616, 1684; Ibrahim Bećirović, T. 7414.

Srebrenice, a borci bosanski Muslimani, koji se dejsstvovali u okolini, vratili su se u razoreni grad, a za njima i civili bosanski Muslimani.²¹⁶

4. Srebrenica pod opsadom

(a) Vojna situacija u Srebrenici i na području oko Srebrenice

102. Mada su bosanski Muslimani uspjeli da ponovno preuzmu grad Srebrenicu, ostali su u okruženju snaga bosanskih Srba i bili su odsječeni od zaleđa gdje se iz džepova pod kontrolom bosanskih Muslimana pružao otpor srpskoj vojnoj kampanji.²¹⁷ Na cijelom širem području Podrinja, tokom većeg dijela 1992. godine, bilo je mnogo raštrkanih komada terena pod kontrolom bosanskih Muslimana, uključujući sela Kamenica,²¹⁸ Cerska,²¹⁹ Konjević-Polje,²²⁰ Velika Glogova,²²¹ Potočari,²²² Sućeska²²³ i Osmaće.²²⁴ Zbog toga je kretanje između tih mjesta bilo izuzetno teško.²²⁵

103. Između aprila 1992. i marta 1993., grad Srebrenica i okolna sela pod kontrolom bosanskih Muslimana bili su neprestano meta srpskih vojnih napada artiljerijom, snajperima, a povremeno i bombardovanjem iz zraka.²²⁶ Svi napadi su vršeni po sličnom obrascu. Srpska vojska i paravojne snage okružili bi selo ili zaselak bosanskih Muslimana, pozvali bi stanovništvo da preda oružje, a tada bi započeli sa granatiranjem i pucnjavom ne birajući ciljeve. U većini slučajeva, ušli bi u selo ili zaselak, protjerali ili poubijali stanovnike, koji nisu pružali značajniji otpor, i uništili njihove domove.²²⁷ U tom razdoblju, Srebrenica je svakodnevno bila izložena nasumičnom granatiranju iz svih pravaca.²²⁸ Naročito su Potočari bili svakodnevna meta srpske artiljerije i pješadije jer su bili

²¹⁶ Hakija Meholjić, T. 6742-6744; Bećir Bogilović, T. 6381-6382; Ibrahim Bećirović, T. 7413-7414; Sabra Kolenović, T. 10058, 10071; Šuhra Đilović, T. 15178; Dokazni predmet P90, "Srebrenica svjedoči i optužuje" Namera Orića, str. 82-83.

²¹⁷ Bećir Bogilović, T. 6386-6387; Nedret Mujkanović, T. 5200.

²¹⁸ Nedret Mujkanović, T. 5207; Pyers Tucker, T. 6116.

²¹⁹ Nedret Mujkanović, T. 5206-5207; Ejub Dedić, T. 12149.

²²⁰ Slaviša Erić, T. 1202; Nedret Mujkanović, T. 5206.

²²¹ Safet Golić, T. 11789.

²²² C007, T. 4592.

²²³ Hakija Meholjić, T. 6923.

²²⁴ Nesib Burić, T. 10699-10700.

²²⁵ Bećir Bogilović, T. 6386-6387; Omer Ramić, T. 9888.

²²⁶ Nedret Mujkanović, T. 5210-5211, 5287; Omer Ramić, T. 9935-9940; Ibro Alić, T. 12708; Suad Smajlović, T. 14476-14477; Šuhra Đilović, T. 15178; Rex Dudley, T. 14917, 14926; dokazni predmet D184, "Ratno predsjedništvo opštine Srebrenica, Predmet: Protest", od 17. januara 1993.

²²⁷ Bećir Bogilović, T. 6367-6368; Sead Bekrić, T. 9506, 9532; Hamed Tiro, T. 10294-10299; Nesib Burić, T. 10597-10600; Safet Golić, T. 11768- 11771 (dijelom na djelimično zatvorenoj sjednici); Azir Malagić, T. 11275; Ibro Alić, T. 12552-12556; Mustafa Šaćirović, T. 13266-13268, 13273-13275; D005, T. 13814-13816 (djelimično zatvorena sjednica), 13822-13825; Suad Smajlović, T. 14480; dokazni predmet D742, "Spisak".

²²⁸ Bećir Bogilović, T. 6383-6384; Kada Hotić, T. 9673-9675; Omer Ramić, T. 9935; dokazni predmet D545, "Izvještaj" od 25. novembra 1992.

važna tačka u odbrambenoj liniji oko Srebrenice.²²⁹ Druga naselja bosanskih Muslimana takođe su neprekidno napadana.²³⁰ Rezultat svega toga bio je veliki broj izbjeglica²³¹ i stradalih.²³²

104. Dok su bosanski Srbi bili nadmoćni u vojnom smislu, bosanski Muslimani, koji su bili brojniji,²³³ vodili su gerilski rat, i u drugoj polovini 1992. i početkom 1993. su imali dosta uspjeha.²³⁴ Između juna 1992. i marta 1993., bosanski Muslimani su izvršili pohod na više sela i zaselaka koji su bili nastanjeni bosanskim Srbima, ili iz kojih su bosanski Muslimani bili prije toga protjerani.²³⁵ Svrha tih akcija bila je, između ostalog, da se dođe do hrane,²³⁶ oružja, municije i vojne opreme.²³⁷ Prema tvrdnjama bosanskih Srba, te akcije su dovele do velikog gubitka ljudskih života i imovine bosanskih Srba.²³⁸

105. Ti pohodi bosanskih Muslimana izazvali su veliku zabrinutost kod bosanskih Srba, naročito zbog toga što je za njihovo suzbijanje bio potreban znatan dio srpskih oružanih snaga koje stoga nisu mogli iskoristiti za borbu na drugim mjestima. Tokom sastanaka s međunarodnim posmatračima vođe bosanskih Srba su izrazili veliki bijes zbog tih akcija.²³⁹

106. Do januara 1993., nakon što su osvojili Kravicu i okolinu, bosanski Muslimani su uspjeli povećati teritoriju pod svojom kontrolom potiskujući srpske linije i povezujući izolovane dijelove teritorije pod muslimanskom kontrolom, formirajući kompaktnu enklavu bosanskih Muslimana oko Srebrenice.²⁴⁰

107. Međutim, relativna prednost koju su postigli bosanski Muslimani nije dugo trajala. Najkasnije početkom februara 1993., bosanski Srbi su započeli veliku operaciju za osvajanje teritorija pod muslimanskom kontrolom.²⁴¹ Do marta 1993., srebrenička enklava je smanjena na područje promjera manje od 20 kilometara, koje se protezalo otprilike od Potočara na sjeveru do

²²⁹ Bećir Bogilović, T. 6492; dokazni predmet D240, "Izveštaj" od 2. oktobra 1992.

²³⁰ *Vidi*, npr., Suad Smajlović, T. 14535.

²³¹ U ovoj presudi Pretresno vijeće koristi izraz 'izbjeglica, na način na koji su ga koristili svjedoci u svojim iskazima bez obzira na definiciju tog termina u međunarodnom pravu.

²³² *Vidi*, npr., dokazni predmet D765, "Dnevni izvještaj" od 13. novembra 1992.; Simon Mardel, T. 11689-11690; D005, T. 13895.

²³³ Nesib Burić, T. 10816-10822.

²³⁴ James Gow, T. 1767-1769, 1968; Rex Dudley, T. 14921-14922. *Vidi* takođe Glava IV., "Struktura vojnih i civilnih vlasti u Srebrenici" i VIII., "Optužbe i ocjene u vezi s bezobzirnim razaranjem gradova, naselja ili sela koje nije opravdano vojnom nuždom (tačke 3 i 5)".

²³⁵ Incidenti u vezi s tim koji se navode u optužnici biće detaljno razmotreni u sljedećim poglavljima ove presude. Pretresno vijeće će u ovom poglavlju koristiti termin 'akcija', a ne 'napad' ili 'pohod'.

²³⁶ Sead Bekrić, T. 9562-9563, 9565.

²³⁷ Pyers Tucker, T. 5897, 6005; Omer Ramić, T. 9907; Nesib Burić, T. 10681-10683, 10911-10916; dokazni predmet D740, "Spisak" od 6. oktobra 1992.

²³⁸ Pyers Tucker, T. 5794-5796; Slavoljub Žikić, T.3336; Savka Đokić, T. 1435-1436; Novka Božić, T. 1298; Slavoljub Filipović, T. 2423-2424; Slavoljub Rankić, T. 2316-2320; Slaviša Erić, T. 3122; Nikola Popović, T. 2811-2813.

²³⁹ Pyers Tucker, T. 6154-6155.

²⁴⁰ Nedret Mujkanović, T. 5207, 5287; Nesib Burić, T. 10738; dokazni predmet P90, "Srebrenica svjedoči i optužuje" Namera Orića, str. 93-94.

²⁴¹ Ta operacija je kasnije nazvana 'zimski ofanziva': Pyers Tucker, T. 5974-5975. *Vidi* i dokazni predmet P90, "Srebrenica svjedoči i optužuje" Namera Orića, str. 95 i slj.

Zelenog Jadra na jugu.²⁴² Posmatrači su, opisujući srpsko napredovanje, naveli da je ono odstupalo od klasične vojne ofanzive jer se vršilo stalno i namjerno granatiranje sela na liniji fronta, zbog čega je među stanovništvom zavladao panika te su se dali u bijeg u pravcu Srebrenice.²⁴³ Najprije su napadnuta sela Kamenica i Cerska na sjeveroistoku enklave,²⁴⁴ koja su pala pod kontrolu Srba u februaru ili martu 1993.,²⁴⁵ a ubrzo nakon toga pala su i sela Voljevica i Sase na sjeveroistoku i Osmače na jugoistoku enklave.²⁴⁶

(b) Humanitarna situacija u Srebrenici i na okolnom području

(i) Priliv izbjeglica

108. Zbog gorepomenutih srpskih napada nekoliko desetina hiljada bosanskih Muslimana je pohrlilo u Srebrenicu.²⁴⁷ Većinu njih su iz njihovih domova istjerale napadačke srpske snage. Neki su pobjegli u šume, lutajući od sela do sela, da bi na kraju završili u srebreničkoj enklavi.²⁴⁸ Izbjeglice nisu bile registrovane,²⁴⁹ ali se procjenjuje da je već u decembru 1992. u toj enklavi bilo zgurano oko 40.000 ljudi.²⁵⁰ U martu 1993., broj izbjeglica je narastao na približno 80.000.²⁵¹

109. Odsječenost od svih opskrbnih ruta i prenapučenost zbog dolaska izbjeglica imali su teške posljedice po sve aspekte života u Srebrenici. Humanitarna katastrofa nazirala se već u ljeto 1992. Životnu situaciju ljudi pogoršala je činjenica da većina kuća nije bila prikladna za život.²⁵²

(ii) Nestašica hrane i vode

110. Bosanski Srbi, koji su kontrolisali pristupne puteve nisu dozvoljavali da u Srebrenicu uđe međunarodna humanitarna pomoć, u kojoj su najvažniji bili hrana i lijekovi.²⁵³ Zbog toga je vladala stalna oskudica hrane, a gladovanje je doseglo vrhunac u zimi 1992./1993.²⁵⁴ Mnogo ljudi je pomrlo

²⁴² Sead Bekrić, T. 9527; Azir Malagić, T. 11438; dokazni predmet P90, "Srebrenica svjedoči i optužuje" Nasera Orića, str. 106.

²⁴³ Pyers Tucker, T. 5958-5960, 5997, 6136-6137; Rex Dudley, T. 14927, 14951; dokazni predmet P510, "Dnevnik", 04193455.

²⁴⁴ Ibrahim Bećirović, T. 7568; dokazni predmet D493, "Informacija", 7. februar 1993.

²⁴⁵ Pyers Tucker, T. 5817; Izet Redžić, T. 9327; Ejub Dedić, T. 12284; dokazni predmet P90, "Srebrenica svjedoči i optužuje" Nasera Orića, str. 96.

²⁴⁶ Nesib Burić, T. 10745-10747; Ibro Alić, T. 12718; dokazni predmet P90, "Srebrenica svjedoči i optužuje" Nasera Orića, str. 97-98.

²⁴⁷ Nedret Mujkanović, T. 5004-5007, 5193-5194; Sead Bekrić, T. 9593; Kada Hotić, T. 9680; Simon Mardel, T. 11610-11611.

²⁴⁸ Bećir Bogilović, T. 6368-6370, 6383; Sead Bekrić, T. 9595-9597; Šuhra Sinanović, T. 11144-11145.

²⁴⁹ Pyers Tucker, T. 6011; Šuhra Dilović, T. 15197.

²⁵⁰ Hakija Meholjić, T. 6918.

²⁵¹ Nedret Mujkanović, T. 5208-5209; Pyers Tucker, T. 5956, 6008; Kada Hotić, T. 9765-9766; Rex Dudley, T. 14951; dokazni predmet D571, "Apel" Ratnog predsjedništva opštine Srebrenica, 11. mart 1993; dokazni predmet D229 (zapečaćeno), par. 9.

²⁵² Eric Dachy, T. 9410-9411, 9449-9451; Simon Mardel, T. 11640; Diego Arria, T. 14424; dokazni predmet D711 (zapečaćeno), str. 3.

²⁵³ Pyers Tucker, T. 5793-5794; dokazni predmet D242, "Izvještaj", 21. septembar 1992.

²⁵⁴ James Gow, T. 1971-1972; Nedret Mujkanović, T. 5239; Nesib Burić, T. 10760; Sabra Kolenović, T. 10079-10084.

ili su zbog neuhranjenosti bili ekstremno mršavi.²⁵⁵ Borci bosanski Muslimani i njihove porodice su, ipak, dobivali hranu iz postojećih uskladištenih zaliha.²⁵⁶ Najugroženija skupina među bosanskim Muslimanima bile su izbjeglice, koje su često živjele na ulici, bez zaklona, smrzavajući se na zimskim temperaturama.²⁵⁷ Tek su u novembru i decembru 1992., dva konvoja UN-a s humanitarnom pomoći uspjela doći do enklave²⁵⁸ uprkos opstrukciji bosanskih Srba.²⁵⁹

111. Krajem februara 1993., avioni SAD počeli su bacati hranu i potrepštine u Srebreničku enklavu iz zraka. 'Operacija *Provide Promise*' donekle je pomogla izgladnjelom stanovništvu. Međutim, stizale su vijesti o ranjavanju i pogibiji bosanskih Muslimana koji su čekali da paleta padne ili kada su ulazili u minirano područje da bi došli do hrane i potrepština. Znalo je doći i do borbe među bosanskim Muslimanima zbog sadržaja paketa iz zraka.²⁶⁰

112. Zbog prijeteće gladi, gotovo svi iz Srebrenice učestvovali su u potragama za hranom u obližnjim selima i zaseocima pod kontrolom bosanskih Srba.²⁶¹ Te potrage bile su vrlo opasne; mnogi su nagazili na mine, a mnoge su ubili ili ranili Srbi.²⁶² Zbog torbi u kojima su tragači nosili hranu, prozvani su 'torbarima'.²⁶³ Ti torbari su također ulazili u srpska sela tokom akcija zajedno sa borcima bosanskim Muslimanima kako bi tražili hranu i druge stvari. Torbara je često bilo više nego samih boraca.²⁶⁴

(iii) Zdravstveni, higijenski i drugi životni uslovi

113. Higijenski uslovi su u cijeloj srebreničkoj enklavi bili užasni. Nije uopšte bilo vode iz vodovoda. Većina ljudi je bila prisiljena da pije vodu iz rječice koja je bila zagađena.²⁶⁵ Među stanovništvom su se raširile vaši i buve.²⁶⁶

114. U takvim izuzetno teškim uslovima radila je i ratna bolnica u Srebrenici.²⁶⁷ Nedostajale su gotovo sve osnovne potrepštine.²⁶⁸ Ipak, u razdoblju od aprila 1992. do aprila 1993., tamo je neku

²⁵⁵ Ljudi su uglavnom preživljavali na 'surogatu hljeba napravljenom od stabljika kukuruza': Nedret Mujkanović, T. 5304-5306; Pyers Tucker, T. 5953; Kada Hotić, T. 9711; Simon Mardel, T. 11645; Rex Dudley, T. 14877.

²⁵⁶ Nedret Mujkanović, T. 5154-5158, 5479-5480, 5497, koji objašnjava da je porodična kuća optuženog u Potočarima bila jedno od mjesta na kojima se skladištila hrana.

²⁵⁷ Milenija Mitrović, T. 1045; Pyers Tucker, T. 5972; Rex Dudley, T. 14872.

²⁵⁸ Nedret Mujkanović, T. 5154-5155, 5497; Eric Dachy, T. 9398; Nesib Burić, T. 10697-10698.

²⁵⁹ Pyers Tucker, T. 5793.

²⁶⁰ Pyers Tucker, T. 5916-5917; Rex Dudley, T. 14875-14876; dokazni predmet D199, "Ratna bolnica", Sheri Fink, str. 131-132.

²⁶¹ Sabra Kolenović, T. 10089, 10091, 10094.

²⁶² Sead Bekrić, T. 9538-9539; Hamed Tiro, T. 10353-10354; Omer Ramić, T. 9890; Kada Hotić, T. 9690-9691.

²⁶³ Izraz 'torbari' potječe od riječi torba. *Vidi* i Nedret Mujkanović, T. 5268-5269; Sead Bekrić, T. 9563, 9594-9595; Sabra Kolenović, T. 10089-10090.

²⁶⁴ *Vidi* VIII., "Optužbe i ocjene u vezi s bezobzirnim uništavanjem gradova, naselja ili sela koje nije opravdano vojnom nuždom (tačka 3 i 5 Optužnice)".

²⁶⁵ Voda je bila zagađena otpacima, izmetom, mokraćom, vodom korištenom za pranje i naftom: Pyers Tucker, T. 6081; Tony Birtley, T. 15111; Šuhra Đilović, T. 15197.

²⁶⁶ Pyers Tucker, T. 6149; Eric Dachy, T. 9441-9442; Kada Hotić, T. 9766; Sabra Kolenović, T. 10122-10123.

vrstu ljekarske pomoći primilo više od 3.600 osoba – kako boraca, tako i civila.²⁶⁹ Pacijenti su se mučili u strašnim uslovima budući da nije bilo dezinfekcionih sredstava, zavoja, aspirina ni antibiotika.²⁷⁰ Udovi su amputirani bez anestezije, a za ublažavanje bola koristila se rakija.²⁷¹

115. Kako nije bilo struje, ljudi su koristili improvizovane izvore energije i svijeće.²⁷² Mala vodenica iza pošte u Srebrenici (dalje u tekstu: zgrada PTT-a)²⁷³ davala je otprilike dva do tri kW po satu,²⁷⁴ što se uglavnom koristilo za rasvjetu u bolnici i za sterilizaciju opreme.²⁷⁵ Da bi se odjenuli, ljudi su koristili što god bi pronašli, pa tako i razrezane čaršave.²⁷⁶

(c) Ponovno uspostavljanje strukture vlasti u Srebrenici

116. Kako su gotovo svi obrazovani ljudi napustili Srebrenicu ubrzo po izbijanju sukoba, prestali su da funkcionišu organi vlasti i javni život je došao na mrtvu tačku.²⁷⁷ Zbog toga se javila potreba da se ponovno uspostavi struktura vlasti i da se njeno djelovanje uskladi s ratnom situacijom u gradu pod opsadom.²⁷⁸ Međutim, kao što pokazuju dokazi,²⁷⁹ taj se proces, zbog datih okolnosti, odvijao stihijski.

(d) Dolazak UNPROFOR-a na to područje

117. Mandat Zaštitnih snaga Ujedinjenih nacija (u daljnjem tekstu: UNPROFOR) započeo je u Hrvatskoj, a u drugoj polovini 1992. proširen je i na BiH. Misija UNPROFOR-a bila je da se olakša postizanje prekida vatre među zaraćenim stranama kako bi se pomoglo u dostavi humanitarne pomoći.²⁸⁰

118. Prije marta 1993. na području Srebrenice nije bilo međunarodnih mirovnih snaga za održavanje mira.²⁸¹ Dana 11. marta 1993., za vrijeme zimske ofanzive bosanskih Srba, u Srebrenicu je stigla delegacija na čijem čelu je bio zapovjednik UNPROFOR-a za BiH, francuski general

²⁶⁷ Općenito o ratnoj bolnici u Srebrenici, *vidi* dokazni predmet D199, "Ratna bolnica", Sheri Fink, i iskaz Nedreta Mujkanovića, T. 4980-5499.

²⁶⁸ Nedret Mujkanović, T. 5378; Rex Dudley, T. 14892.

²⁶⁹ Nedret Mujkanović, T. 4998.

²⁷⁰ Eric Dachy, T. 9400-9402.

²⁷¹ Kada Hotić, T. 9729. *Vidi* i dokazni predmet D699, "Video".

²⁷² Nedret Mujkanović, T. 5316-5317; Rex Dudley, T. 14872.

²⁷³ Tu lokaciju su obišli Pretresno vijeće i strane prilikom odlaska na mjesto događaja u junu 2005.

²⁷⁴ Pyers Tucker, T. 5848; Nedret Mujkanović, T. 5316.

²⁷⁵ Ibrahim Bećirović, T. 7440-7441. Taj svjedok je takođe naveo da su postojali akumulatori i da se koristio generator.

²⁷⁶ Sabra Kolenović, T. 10121.

²⁷⁷ Sabra Kolenović, T. 10055-10056; Šuhra Đilović, T. 15180-15181; Rex Dudley, T. 14899.

²⁷⁸ Bećir Bogilović, T. 6204, 6224-6225.

²⁷⁹ *Vidi* Glava IV., "Struktura vojnih i civilnih vlasti u Srebrenici".

²⁸⁰ Pyers Tucker, T. 5778-5780.

²⁸¹ Pyers Tucker, T. 5796.

Philippe Morillon, kako bi se zaustavile borbe i evakuisali ranjeni.²⁸² Nakon što je neplanirano proveo u Srebrenici 17 dana jer su njegov odlazak najprije spriječile izbjeglice bosanski Muslimani,²⁸³ general Morillon je obezbijedio dolazak konvoja s humanitarnom pomoći i evakuaciju najugroženijih, uglavnom žena i djece.²⁸⁴

5. Srebrenica kao 'zaštićena zona'

119. Alarmiran “naglim pogoršanjem situacije u Srebrenici i okolnim područjima”, Savjet bezbjednosti UN-a proglasio je 16. aprila 1993. Srebrenicu 'zaštićenom zonom'.²⁸⁵ Ubrzo nakon toga, u enklavu je raspoređen kanadski bataljon UNPROFOR-a²⁸⁶ i ona je proglašena 'demilitarizovanom zonom'.²⁸⁷ Kasnije je kanadske snage zamijenio nizozemski bataljon.²⁸⁸ Oružje bosanskih Muslimana bilo je, barem u određenoj mjeri, predato ili konfiskovano.²⁸⁹ Veće vojne operacije kako bosanskih Muslimana, tako i bosanskih Srba uspješno su zaustavljene. Međutim, nastavile su se izolovane srpske vojne akcije u kojima je stradavalo stanovništvo Srebrenice.²⁹⁰

120. U proljeće 1995., optuženi je pozvan u Tuzlu²⁹¹ i nije se više vratio na područje Srebrenice u razdoblju na koje se odnosi Optužnica. Kasnija sudbina Srebrenice bila je predmet drugih presuda Međunarodnog suda.

²⁸² Pyers Tucker, T. 5837.

²⁸³ Pyers Tucker, T. 5861-5866, 5870; dokazni predmet P432, "Video", 26:50.

²⁸⁴ Pyers Tucker, T. 5912-5915, 6004, 6072-6073; Nedret Mujkanović, T. 5248-5249.

²⁸⁵ UN S/RES/819 od 16. aprila 1993.; UN S/RES/824 od 6. maja 1993; *vidi* i dokazni predmet D460, "Predsjednička izjava", 3. april 1993.

²⁸⁶ Nedret Mujkanović, T. 5181; Pyers Tucker, T. 5983; Azir Malagić, T. 11435.

²⁸⁷ Dana 18. aprila 1993., UNPROFOR i obje strane u sukobu postigli su dogovor o demilitarizaciji: dokazni predmet P296, "Pismo" koje je potpisao Hakija Mehuljić 3. jula 1995.

²⁸⁸ Dokazni predmet D199, "Ratna bolnica", Sheri Fink, str. 146.

²⁸⁹ Ejub Dedić, T. 12294; dokazni predmet P216, "Naredba" od 16. aprila 1993., str. 1, gdje komandant 2. korpusa ABiH u Tuzli naređuje borcima bosanskim Muslimanima Srebrenice da ne predaju oružje.

²⁹⁰ *Vidi* i Kada Hotić, T. 9783-9785; Sabra Kolenović, T. 10125; Šuhra Dilović, T. 15283-15284.

²⁹¹ Suad Smajlović, T. 14699; Sidik Ademović, T. 13121; dokazni predmet D859, "Intervju dana" Sead Deliće, objavljen 17. marta 2000.

IV. STRUKTURA VOJNIH I CIVILNIH VLASTI U SREBRENICI

A. Formiranje oružanih snaga u Bosni i Hercegovini

1. Nacionalna razina

121. U proljeće 1992., poslije izbijanja neprijateljstava, BiH je bila veoma slabo pripremljena za rat i trebalo je graditi odbranu iz temelja.²⁹² Dok su rudimentarne strukture komandovanja i rukovođenja već postojale u aprilu 1992., one su se nastavile razvijati tokom trajanja sukoba, da bi, nakon određenog vremena, oružane snage bosanskih Muslimana postigle određeni operativni stepen organizacije i komunikacije. Međutim, te oružane snage do kraja neprijateljstava 1995. nikad nisu u potpunosti postigle koherentnost potrebnu za djelovanje na strateškom nivou.²⁹³

122. Prvi korak u građenju odbrambene sposobnosti bilo je formiranje Armije BiH (u daljnjem tekstu: ABiH) u aprilu 1992. Dana 6. aprila 1992., TO, jedna od komponenata oružanih snaga bivše Jugoslavije, preimenovana je u Teritorijalnu odbranu BiH (u daljnjem tekstu: TO BiH²⁹⁴). Dana 8. aprila 1992.,²⁹⁵ Vlada BiH u Sarajevu mobiliisala je jedinice TO pod svojom kontrolom i počela s izgradnjom potencijala svojih oružanih snaga, koje će kasnije postati ABiH. Novoformiranoj TO BiH odmah je data kontrola nad opštinskim štabovima TO, a drugim formacijama, uključujući Zelene beretke i Patriotsku ligu,²⁹⁶ zapovijedeno je da se stave pod kontrolu TO do 15. aprila 1992. Taj datum generalno se smatra datumom nastanka ABiH.²⁹⁷

123. Sljedeći korak u izgradnji odbrambene sposobnosti bio je formiranje administrativnih okruga u maju 1992.²⁹⁸ Dana 20. maja 1992., predsjednik Predsjedništva BiH Alija Izetbegović (u daljnjem tekstu: predsjednik BiH) izdao je "Uredbu sa zakonskom snagom o oružanim snagama Republike Bosne i Hercegovine" (u daljnjem tekstu: Uredba o oružanim snagama), kojom se oružane snage BiH, uključujući ABiH, policiju i druge oružane jedinice, organizuju kao "zajedničke

²⁹² *Vidi* par. 87 *supra*. *Vidi* takođe James Gow, T. 1793, 2004-2005, gdje stoji da je Patriotska liga bila formirana radi pripreme za odbranu i da je svoje članove regrutovala kako unutar, tako i van BiH. Godine 1991., političko vodstvo SDA već je počelo postavljati temelje Patriotske lige. Od aprila 1992. nadalje, Patriotska liga je bila integrisana u ABiH i služila je kao nužni element objedinjavanja. *Vidi* i Sead Delić, T. 8682.

²⁹³ James Gow, T. 1984-1987; Sead Delić, T. 8683.

²⁹⁴ Dokazni predmet P286, "Uredba sa zakonskom snagom o preuzimanju Zakona o službi u oružanim snagama", Službeni list Armije RBiH, 11. aprila 1992., str. 2. U SFRJ, TO je bila organizovana na teritorijalnoj osnovi i bila je dio oružanih snaga, zajedno sa JNA, *vidi* Mušir Brkić, T. 8240-8242. *Vidi* takođe par. 83 *supra*.

²⁹⁵ Dana 8 aprila 1992., Predsjedništvo BiH proglasilo je neposrednu ratnu opasnost, dokazni predmet P286, "Odluka o proglašenju neposredne ratne opasnosti", 8. april 1992., str. 1; dokazni predmet P562, "Činjenice o kojima su se strane sporazumjele", E.8.

²⁹⁶ Mada je Patriotska liga bila poznata i pod nazivom Zelene beretke, na terenu su Srbi uopšteno koristili izraz 'Zelene beretke' za borce bosanske Muslimane: James Gow, T. 2006; *vidi* i Nedret Mujkanović, T. 5201-5202; Kada Hotić, T. 9658-9660; Rex Dudley, T. 15050.

²⁹⁷ James Gow, T. 2007; Sead Delić, T. 8683-8684; *vidi* i član 36 dokaznog predmeta P543, "Uredba sa zakonskom snagom o oružanim snagama Republike Bosne i Hercegovine", 20. maj 1992., u kojem stoji da se "[k]ao dan formiranja Armije utvrđuje 15. travnja 1992. godine, dan kada su se sve naoružane formacije u Republici objedinile u Teritorijalnu obranu Republike."

oružane sile svih građana, naroda [BiH]”.²⁹⁹ Predviđeno je da do potpunog formiranja ABiH ratne funkcije ABiH obavlja TO BiH.³⁰⁰

124. Dana 27. maja 1992., predsjednik BiH naredio je formiranje 39 opštinskih jedinica TO širom BiH. Formiranje dodatnih 14 opštinskih jedinica TO naređeno je 4. juna 1992.³⁰¹ Međutim, neke opštine, uključujući i Srebrenicu, ostale su *de jure* bez TO.³⁰² Više tih opštinskih jedinica TO formirali su predstavnici opština u izbjeglištvu, koji su izbjegli prilikom srpskih napada na njihova područja. Na primjer, u Tuzli su formirane opštinske jedinice TO za opštine Zvornik i Srebrenica.³⁰³

125. Prva faza formiranja odbrambenih potencijala završena je 20. juna 1992., kada je predsjednik BiH proglasio ratno stanje, naređujući opštu mobilizaciju oružanih snaga BiH i pozivajući se na pravo BiH na samoodbranu prema članu 51 Povelje UN-a.³⁰⁴ Međutim, u tom trenutku ABiH još nije imala jasan organizacijski okvir, pa su za provođenje odluke o opštoj mobilizaciji korištene postojeće strukture TO.³⁰⁵

126. Dana 4. jula 1992., Predsjedništvo BiH usvojilo je “Odluku o organizaciji Oružanih snaga Republike Bosne i Hercegovine”, kojom je uspostavilo temeljnu strukturu ABiH. Ona se sastojala od više nivoa štabova (Glavnog štaba Oružanih snaga, okružnih štabova odbrane i opštinskih štabova odbrane) i komandi (korpusa, divizija, brigada, pukova, bataljona, odreda i četa).³⁰⁶

127. Daljnji koraci u izgradnji odbrambene sposobnosti preduzeti su u avgustu 1992., kada su uspostavljeni vojni okruzi³⁰⁷ i kada je proglašena predsjednička Uredba sa zakonskom snagom o službi u Armiji Republike Bosne i Hercegovine, kojom je trebalo da se reguliše status redovnih pripadnika oružnih snaga.³⁰⁸

²⁹⁸ James Gow, T. 1986, koji navodi da su, u avgustu 1992., te administrativne okruge zamijenili vojni okruzi; *vidi* i par. 127 *infra*.

²⁹⁹ Dokazni predmet P543, "Uredba sa zakonskom snagom o oružanim snagama Republike Bosne i Hercegovine", 20. maj 1992., str. 1; dokazni predmet P562, "Činjenice o kojima su se strane sporazumjele", E.9.

³⁰⁰ Mada se TO BiH nije mogla smatrati redovnom vojnom silom, u članovima 1, 2 i 41 Uredbe sa zakonskom snagom o oružanim snagama Bosne i Hercegovine predviđa se privremeno stavljanje svih oružanih jedinica u BiH pod jedinstvenu komandu: dokazni predmet P543, "Uredba sa zakonskom snagom o oružanim snagama Bosne i Hercegovine", 20. maj 1992.; Mušir Brkić, T. 8245-8246, 8252-8253.

³⁰¹ Dokazni predmet D296, "Odluka o formiranju jedinica Teritorijalne odbrane", 27. maj 1992.; dokazni predmet D297, "Odluka o formiranju jedinica TO", 4. juni 1992.

³⁰² *Ibid.*

³⁰³ Sead Delić, T. 8776-8777; dokazni predmet P233, "Naredba Štaba Teritorijalne odbrane Skupštine opštine Srebrenica u Tuzli", 2. juli 1992. U pogledu Štaba Teritorijalne odbrane Skupštine opštine Srebrenica u Tuzli, *vidi* Mirsad Mustafić, T. 14185-14130; *vidi* i Glava IV.B.2.c.ii., "Istovremeno postojanje opštinske TO u Tuzli".

³⁰⁴ Dokazni predmet P278, "Odluka o proglašenju ratnog stanja" u Republici Bosni i Hercegovini, 20. juni 1992.; dokazni predmet P562, "Činjenice o kojima su se strane sporazumjele", E.10.

³⁰⁵ James Gow, T. 1795-1796.

³⁰⁶ Dokazni predmet P114, "Odluka o organizaciji Oružanih snaga R BiH", 4. juli 1992.

³⁰⁷ James Gow, T. 1986.

³⁰⁸ Dokazni predmet P544, "Uredba sa zakonskom snagom o službi u Armiji Republike Bosne i Hercegovine", Službeni list Armije R BiH, 1. avgust 1992. godine, broj 11/92.

2. Regionalni nivo

128. Regionalni nivo komande u oružanim snagama BiH funkcionisala je putem vojnih okruga: najprije putem okružnih štabova odbrane, a od kraja septembra 1992., putem korpusa.³⁰⁹ Iako su formalno opštinski štabovi odbrane prestali da funkcionišu krajem 1992.,³¹⁰ više njih je i dalje postojalo,³¹¹ a opštine su zadržale svoju neovisnost u odnosu na okružne štabove odbrane i korpus.³¹² Dana 18. avgusta 1992., predsjednik BiH naredio je da se formira pet korpusa ABiH.³¹³ Dopunom tog naređenja, koju je 5. septembra 1995. potpisao načelnik Štaba Vrhovne komande ABiH, Sefer Halilović, predviđa se formiranje i preformiranje više vojnih jedinica u zoni odgovornosti Okružnog štaba odbrane ABiH u Tuzli (u daljnjem tekstu: Okružni štab Tuzla), koja je uključivala i Opštinu Srebrenica.³¹⁴ Međutim, u svjetlu izvedenih dokaza o situaciji na području Srebrenice, ostaje nejasno da li su relevantni organi u Srebrenici tu naredbu proveli na vrijeme, pa čak i da li je uopšte primljena. Optužba nije dokazala tu činjenicu na način koji bi uvjerio Pretresno vijeće. Drugi korpus ABiH (u daljnjem tekstu: 2. korpus), sa štabom u Tuzli, formiran je 29. septembra 1992. i u svojoj zoni odgovornosti je obuhvatao teritoriju opštine Srebrenica.³¹⁵

129. Druga polovina 1992. bila je obilježena uporednim postojanjem neovisnih opštinskih štabova odbrane i pokušajem centralnih vlasti da nametnu novu organizacionu strukturu u cilju boljeg funkcionisanja ABiH.³¹⁶

130. Prvi komandant 2. korpusa od 29. septembra 1992. do marta 1993., bio je general Željko Knez, koji je dotada bio komandant Okružnog štaba u Tuzli. Zamijenio je ga je njegov bivši zamjenik general Hazim Šadić, koji je na tom položaju ostao do oktobra 1994. Poslije toga, do kraja sukoba komandant 2. korpusa bio je brigadir Sead Delić.³¹⁷

³⁰⁹ Nedret Mujkanović, T. 5070; Sead Delić, T. 8689-8690.

³¹⁰ Sead Delić, T. 8690.

³¹¹ Sead Delić, T. 8690, koji je takođe izjavio da su opštine Srebrenik i Lukavac zadržale svoje opštinske štabove više od godinu dana nakon što su ukinuti. *Vidi* Glava IV.B.2.a., "Od Štaba TO Srebrenica do Štaba oružanih snaga Srebrenica", gdje se iznosi velika količina dokaza o formiranju i funkcionisanju TO Srebrenica van okvira regionalne razine komande.

³¹² Sead Delić, T. 8690-8695. U pogledu organa formiranih na okružnoj razini, *vidi* par. 127 *supra*.

³¹³ Dokazni predmet P279, "Odluka o formiranju korpusa ABiH", 18. avgust 1992.; dokazni predmet P562, "Činjenice o kojima su se strane sporazumjele", E.11.

³¹⁴ Dokazni predmet P129, "Formiranje štabova i jedinica oružanih snaga R BiH, dopuna naređenja", 5. septembar 1992., u kojem se naređuje mobilizacija opštinskog štaba odbrane i prištapskih jedinica u Srebrenici u roku od 12 sati, i predviđa se osnivanje 1. i 2. odreda, pješadijske čete i samostalnog voda.

³¹⁵ Dokazni predmet P279, "Odluka o formiranju korpusa Armije Republike Bosne i Hercegovine", 18. avgust 1992.; *vidi* i dokazni predmet P368, "Karta korpusa ABiH"; dokazni predmet P369, "Karta zone odgovornosti 2. korpusa"; Sead Delić, T. 8689. U Tuzli, naredba od 18. avgusta 1992. primljena je radio-vezom i odmah je stupila na snagu: Enver Hogić, T. 8147-8148; ali *vidi* dokazni predmet P143, "Naređenje o reorganizaciji vojne policije", 14. oktobar 1992., koje je potpisao Željko Knez kao komandant okružnog štaba Tuzla.

³¹⁶ Sead Delić, T. 8696-8697; dokazni predmet D272, "Naredba načelnika Štaba Vrhovne komande oružanih snaga Republike Bosne i Hercegovine u vezi s opštinskim štabovima odbrane", 25. septembar 1992.

³¹⁷ Sead Delić, T. 8603-8604, 8661; Enver Hogić, T. 8042-8043.

B. Snage bosanskih Muslimana na području Srebrenice

1. Karakteristike

131. Odbrana tvrdi da je 'džep otpora'³¹⁸ bosanskih Muslimana u Srebrenici protiv srpskih napada zapravo bio *levée en masse*, koji se sastojao od međusobno neovisnih lokalnih grupa boraca, kojima su nedostajala osnovna obilježja vojske, između ostalog, organizovana struktura s pravom komandom, uniformama, oružjem i štabovima.³¹⁹ Konkretnije, odbrana tvrdi da borci bosanski Muslimani u Srebrenici, budući da su njihove akcije bile puki *levée en masse*, po definiciji nisu bili organizovani pod kontrolom odgovornog komandanta.³²⁰

132. Optužba tvrdi da izraz *levée en masse* odgovara činjeničnom stanju u ovom predmetu poslije 20. maja 1992. i da su nakon tog datuma snage bosanskih Muslimana u Srebrenici bile pod komandom optuženog.³²¹

133. Definicija izraza *levée en masse* je čvrsto ustanovljena u međunarodnom pravu. Član 2 Haškog pravilnika iz 1907. predviđa sljedeće:

Stanovništvo neokupirane teritorije koje se približavanjem neprijatelja spontano digno na oružje protiv napadačkih trupa, nemajući vremena da se organizuje u skladu sa članom 1, smatraće se učesnikom u ratu ako otvoreno nosi oružje i ako poštuje zakone i običaje rata.³²²

U članu 1 Haškog pravilnika iz 1907. za zaraćene strane postavljaju se sljedeći uslovi:

1. da im na čelu stoji osoba odgovorna za svoje potčinjene;
2. da imaju određeni i na daljinu prepoznatljiv znak raspoznavanja;
3. da otvoreno nose oružje; i
4. da svoje operacije izvode u skladu sa zakonima i običajima ratovanja.

134. U svom Završnom podnesku, optužba tvrdi da su pripadnici oružanih snaga Srebrenice bili dovoljno prepoznatljivi kao borci jer su nedostatku redovne vojne uniforme doskočili "koristeći trake u boji i uniforme iz domaće radinosti, noseći uniforme palih neprijateljskih vojnika, i uočljivo

³¹⁸ Završni podnesak odbrane, par. 4.

³¹⁹ Završni podnesak odbrane, par. 66-76; Završna riječ odbrane, T. 16416-16422.

³²⁰ Završni podnesak odbrane, par. 79.

³²¹ Završni podnesak optužbe, par. 242, 247-249. *Vidi* i Završna riječ odbrane, T. 16119, 16122-16125, gdje se prihvata da je u Srebrenici postojao *levée en masse* između 17. aprila i 20. maja 1992., kada su borci bosanski Muslimani u šumama oko Srebrenice počeli da se organizuju.

³²² Haški pravilnik iz 1907., član 2; *vidi* i Ženevska konvencija III, član 4(6). Pretresno vijeće primjećuje da je koncept *levée en masse* stvoren kako bi se obezbijedila zaštita određenoj kategoriji 'boraca' i kako bi im se nametnula odgovornost, budući da ta kategorija nije obuhvaćena članom 1 Haškog pravilnika iz 1907. Međutim, odbrana izrazi *levée en masse* pribjegava kako bi isključila svaku mogućnost odgovornosti nadređenog.

noseći oružje.³²³ Suprotne tome, odbrana tvrdi da nije bilo oznaka kojima bi se borci razlikovali od civila jer [borci] nisu nosili ni uniforme ni vojne oznake, a nosili su veoma malo oružja, dok su oružje povremeno nosili i civili. Odbrana, nadalje, osporava tvrdnju da su se trake u boji uniformno i redovno koristile u svrhu raspoznavanja.³²⁴

135. Od svog osnivanja, ABiH je nastojala da svojim pripadnicima obezbijedi sredstva raspoznavanja kao što su uniforme, značke i oznake.³²⁵ Međutim, na području Srebrenice, s izuzetkom pripadnika 16. istočnobosanske muslimanske brigade (u daljnjem tekstu: 16. muslimanska brigada) na čelu sa Nurifom Rizvanovićem, veoma malo pojedinaca je tokom 1992. i 1993. godine posjedovalo kompletne uniforme.³²⁶ Prije i poslije dolaska te brigade na to područje početkom avgusta 1992., većina boraca bosanskih Muslimana nosila je improvizovane uniforme ili dijelove uniforme JNA.³²⁷ Zbog manjka adekvatne odjeće, civili su takođe ponekad nosili dijelove uniformi.³²⁸ Postoje dokazi o tome da su borci tokom nekih napada nosili trake u boji oko glave ili ruke da bi se mogli međusobno prepoznati.³²⁹ Osim tih različitih uniformi i traka, borci nisu nosili utvrđene distinktivne oznake koje bi se raspoznavale iz daljine.

136. Pretresno vijeće zaključuje da, mada bi se izraz *levée en masse* mogao upotrijebiti da se opiše situacija u vrijeme srpskog preuzimanja vlasti i neposredno nakon toga u aprilu i početkom maja 1992, značenje tog izraza po definiciji isključuje njegovu primjenu na dugotrajnije situacije.³³⁰ S obzirom na okolnosti ovog predmeta, Pretresno vijeće ne smatra da izraz *levée en masse* adekvatno opisuje organizacioni nivo snaga bosanskih Muslimana u vrijeme i na mjestu relevantnom za Optužnicu.

137. Dokazi koji se odnose na sastanak održan u Bajramovićima 20. maja 1992., o kojem će biti riječi kasnije u ovoj presudi, pokazuju da su na tom sastanku učinjeni prvi konkretni koraci ka nekoj vrsti koordinisane odbrane od strane stanovništva Srebrenice, koje do tada nije stiglo da se

³²³ Završni podnesak optužbe, par. 327.

³²⁴ Završni podnesak odbrane, par. 66-76.

³²⁵ Mušir Brkić, T. 8338, 8345.

³²⁶ Što se tiče uniformi koje su nosili pripadnici 16. muslimanske brigade, vidi par. 156, fn. 386 *infra*. Što se tiče drugih pojedinaca koji su na području Srebrenice nosili uniforme, kao što su optuženi, Zulfo Tursunović i Ahmo Tihic, vidi par. 162-163, fn. 424 *infra*. Što se tiče činjenice da neki nisu imali uniforme, vidi Nedret Mujkanović, T. 5001.

³²⁷ Nedret Mujkanović, T. 5218; Sabra Kolenović, T. 10217-10218; dokazni predmet P328, "Razgovor" s optuženim, traka 6, str. 10; dokazni predmet P329, "Razgovor" s optuženim, traka 6, str. 15.

³²⁸ Pyers Tucker, T. 5864, 5976; Miloš Okanović, T. 7968-7969; Nedret Mujkanović, T. 5214.

³²⁹ Nedret Mujkanović, T. 5153-5154; Hakija Meholjić, T. 6854-6855, 6860, 7096; Ibro Alić, T. 12861; dokazni predmet P329, "Razgovor" s optuženim, traka 2, str. 7, traka 6, str. 14-15; dokazni predmet P483 (zapečaćen).

³³⁰ Diego Arria, T. 14330; Pyers Tucker, T. 6076-6077, koji prihvataju postojanje *levée en masse* u Srebrenici u razdoblju relevantnom za Optužnicu. Međutim, Pretresno vijeće je odluku o pitanju postojanja *levée en masse* donijelo u skladu s ranije pomenutom definicijom tog termina u međunarodnom pravu.

organizuje. Imenovani su glavni komandant, komandant, zamjenik komandanta i privremeni komandant civilne policije.³³¹

138. Bez obzira na zaključak Pretresnog vijeća da nakon sastanka u Bajramovićima nije više postojao *levée en masse*, okolnosti su bile daleko od onih u kakvim uobičajeno djeluju oružane snage. Na primjer, većina boraca stanovala je bilo sa svojim porodicama bilo u improvizovanom smještaju.³³² Nadalje, učestvovanje u svim borbenim grupama na području Srebrenice bilo je na dobrovoljnoj osnovi. Nikad nije provedeno neko službeno naređenje o mobilizaciji,³³³ ali onog trenutka kad bi pojedinac odlučio da će se boriti u nekoj grupi, on bi obično slijedio borbeni put te grupe.³³⁴

2. Evolucija snaga bosanskih Muslimana na području Srebrenice

(a) Od Štaba TO Srebrenica do Štaba Oružanih snaga Srebrenica

139. Na početku sukoba, u vrijeme kad je jedina organizaciona struktura za borbu na strani bosanskih Muslimana bila TO, opštine su u organizaciji svoje odbrane bile prepuštene same sebi.³³⁵ Proces koji je doveo do uspostavljanja oružanih snaga Srebrenice, kada su formirane prve borbene grupe na teritorijalnoj osnovi pod vodstvom TO Srebrenice,³³⁶ trajao je od 20. maja 1992. do sredine oktobra 1992.³³⁷

140. Do 18. aprila 1992., dana kad je Srebrenica pala u ruke Srba, gotovo svi predstavnici opštinskih vlasti su napustili Srebrenicu. U narednim sedmicama, većina bosanskih Muslimana koji su ostali sakrili su se u obližnjim šumama.³³⁸ Kad je grad ponovno osvojen, nakon 8. maja 1992.,³³⁹

³³¹ *Vidi* par. 141-143, *infra*.

³³² Što se tiče boraca koji su stanovali sa svojim obiteljima, *vidi* Hakija Meholjić, T. 6960-6962; Nedret Mujkanović, T. 5450; dokazni predmet P329, "Razgovor" s optuženim, traka 21, str. 12. Što se tiče boraca koji su živjeli u improvizovanom smještaju, *vidi* par. 163, *infra*. Izuzetak je bila 16. muslimanska brigada na čelu sa Nurifom Rizvanovićem, dio koje je bio smješten u školi u Konjević-Polju i oko škole, *vidi* par. 156 *infra*. *Vidi* Hakija Meholjić, T. 6967; Nedret Mujkanović, T. 5221, u vezi sa grupom boraca Hakije Meholjića koja je imala štab u Hotelu "Domavija" u centru Srebrenice.

³³³ Hakija Meholjić, T. 6968, 7079-7080; Kada Hotić, T. 9801; Omer Ramić, T. 9892-9894; Hamed Tiro, T. 10551; Nesib Burić, T. 10622, 10842, 10865; Ejub Dedić, T. 12222-12223, 12372, 12437, 12470; Sidik Ademović, T. 13092, 13159; D005, T. 13996-13997; *vidi* i fn. 1997.

³³⁴ Hakija Meholjić, T. 7079-7080; *vidi* i Pyers Tucker, T. 6075-6077, 6166, koji je izjavio da je čuo za slučajeve da su ljudi bili prisiljavani da učestvuju u borbama.

³³⁵ Dokazni predmet P286, "Uredba sa zakonskom snagom o preuzimanju Zakona o službi u oružanim snagama i njegovoj primjeni u Republici Bosni i Hercegovini kao republičkog zakona", 14. maj 1992.; dokazni predmet D282 "Uredba sa zakonskom snagom o obrazovanju i radu okruga", 13. avgust 1992.

³³⁶ Među tim jedinicama bile su sljedeće: TO Potočari, TO Sućeska, TO Osmače, TO Biljeg, TO Kragljivoda, TO Skenderovići, TO Srebrenica i TO Luka, *vidi* Glava IV.B.2.c.i., "Heterogenost borbenih grupa bosanskih Muslimana u istočnoj Bosni". Radi jednostavnosti, Pretresno vijeće će nadalje koristiti izraz TO za lokalne borbene jedinice, ali ne pridajući tom izrazu nikakvo pravno značenje.

³³⁷ Međutim, *vidi* dokazni predmet D486, "Obavijest koja se odnosi na formiranje štabova i jedinica TO opštine Srebrenica", 15. aprila 1992.; Šuhra Dilović, T. 15174.

³³⁸ *Vidi* par. 99, 100 *supra*.

³³⁹ *Vidi* par. 100 *supra*.

postalo je nužno da se lokalne grupe bosanskih Muslimana koordinišu pod jedinstvenom komandom kako bi se organizovala djelotvorna odbrana.³⁴⁰

141. Dana 20. maja 1992., neformalna grupa ljudi koji su osnovali pojedinačne borbene grupe na tom području nakon 18. aprila 1992., okupila se u obližnjem zaseoku Bajramovići i odlučila da koordiniše svoje aktivnosti tako što će formirati Štab TO Srebrenica (u daljnjem tekstu: Odluka donesena u Bajramovićima).³⁴¹ Sastanku je prisustvovalo nekoliko vođa lokalnih grupa, uključujući Akifa Ustića, Ahmu Tihića, Zulfu Tursunovića i optuženog.³⁴² Drugi, uključujući Hakiju Meholjića i Sidika Ademovića, nisu prisustvovali, bilo zato što su sastanak smatrali nezakonitim bilo zato što nisu bili ni informisani ni pozvani.³⁴³ Nadalje, neka sela pod kontrolom Muslimana na području Srebrenice i Bratunca koja su imala vlastite borbene grupe nisu bila zastupljena u Bajramovićima i sama su organizovala svoju odbranu u to vrijeme.³⁴⁴

142. Pretresno vijeće konstatuje da je Odluka donesena u Bajramovićima, mada su mnogi osporavali njenu zakonitost, pa čak i postojanje,³⁴⁵ bez sumnje osnova na kojoj su se lokalne vođe na području Srebrenice organizovale nakon izbijanja neprijateljstva.³⁴⁶ Odluka donesena u Bajramovićima označila je trenutak formiranja Štaba TO Srebrenica, mada je bila riječ tek o rudimentarnom obliku vojne strukture.

143. U Bajramovićima je odlučeno da će glavni zapovjednik biti optuženi iz Potočara,³⁴⁷ zamjenik zapovjednika Akif Ustić iz Srebrenice,³⁴⁸ privremeni komandir civilne policije Bećir Bogilović iz Srebrenice,³⁴⁹ a članovi tog štaba Zulfo Tursunović iz Sućeske, Hamdija Fejzić iz Bajramovića, Ahmo Tihić iz Tihića³⁵⁰ i Ševket Đozić iz Bojne.³⁵¹ Dana 26. maja 1992., Atif Krdžić

³⁴⁰ Dokazni predmet P73, "Odluka donesena u Bajramovićima", 20. maj 1992.; dokazni predmet P431, "Video", 04:26-08-48; Suad Smajlović, T. 14622.

³⁴¹ Dokazni predmet P431, "Video", 04:26-08:48, gdje optuženi drži govor povodom druge godišnjice Odluke donesene u Bajramovićima: "Na današnji dan prije dvije godine u Bajramovićima su se sastali komandanti samoorganizovanih jedinica i formirali zajedničku komandu čitavog... srebreničkog štaba"; Sidik Ademović, T. 13236-13237; Bećir Bogilović, T. 6201, 6205, 6208; Hakija Meholjić, T. 6930; dokazni predmet P328, "Razgovor" s optuženim, traka 3, str. 11; *vidi* i Suad Smajlović, T. 14622, koji ovdje navodi da je 20. maja 1992. održan sastanak u Bajramovićima "da se izabere jedno tijelo koje će probati da koordinira između vođa", ali osporava naziv "Štab TO Srebrenica" za to tijelo.

³⁴² Dokazni predmet P431, "Video snimka", 04:26-08:48; Bećir Bogilović, T. 6201, 6203-6210; Suad Smajlović, T. 14621-14622; dokazni predmet P329, "Razgovor" s optuženim, traka 19, str. 14.

³⁴³ Suad Smajlović, T. 14622; Hakija Meholjić, T. 6926-6928, Omer Ramić, T. 9956-9964; Azir Malagić, T. 11291-11292.

³⁴⁴ *Vidi* par. 166-169 *infra*.

³⁴⁵ Bećir Bogilović, T. 6389; Hakija Meholjić, T. 6930; Azir Malagić, T. 11291; *vidi* i Sidik Ademović, T. 13090, koji je osporio čak i to da je sastanak u Bajramovićima uopšte održan.

³⁴⁶ Bećir Bogilović, T. 6201-6204; Hakija Meholjić, T. 6758.

³⁴⁷ *Ibid.* *Vidi* i Suad Smajlović, T. 14622-14623, 14836.

³⁴⁸ Hakija Meholjić, T. 6763; Sead Bekrić, T. 9536; ali *vidi*, dokazni predmet P328, "Razgovor" s optuženim, traka 4, str. 12, gdje navodi da su Zulfo Tursunović i Akif Ustić obojica bili njegovi zamjenici jer su bili ravnopravni.

³⁴⁹ Bećir Bogilović, T. 6205, 6217; dokazni predmet P74, "Odluka o imenovanju Bogilović Bećira iz Srebrenice ... za privremenog komandira policije u gradu Srebrenica", 20. maj 1992.; Suad Smajlović, T. 14622.

³⁵⁰ Azir Malagić, T. 11541-11543; u vezi s činjenicom da je Ahmo Tihić iz Tihića: Ibro Alić, T. 12728; Branislav Giglić, T. 4368; ali *vidi* Ilija Ivanović, T. 4128; Nesib Burić, T. 10862; Mirsad Mustafić, T. 14290, navodi da je Ahmo Tihić iz Liješća.

iz Srebrenice, Nedžad Bektić iz Karačića i Senahid Tabaković iz Skenderovića³⁵² takođe su postali članovi Štaba TO Srebrenica.³⁵³

144. Dana 27. juna 1992., imenovanje optuženog za komandanta Štaba TO Srebrenica službeno je potvrdio Sefer Halilović, načelnik Štaba Vrhovne komande ABiH.³⁵⁴ Dana 8. avgusta 1992., položaj optuženog kao komandanta Štaba TO Srebrenica potvrdio je i predsjednik BiH Alija Izetbegović.³⁵⁵

145. Na sastanku održanom 3. septembra 1992., Štab TO Srebrenica, koji se po prvi put nazvao 'Štabom oružanih snaga Srebrenice',³⁵⁶ formirao je kao jedan od svojih organa Operativni štab. Za načelnika Operativnog štaba i načelnika štaba Oružanih snaga Srebrenice imenovan je Osman Osmanović.³⁵⁷ Tom odlukom predviđeno je i spajanje Operativnog štaba i Štaba Oružanih snaga Srebrenice, do čega je zaista i došlo 14. oktobra 1992.³⁵⁸ Dana 19. septembra 1992., Osman Osmanović je predložio 11 osoba za nosioce resora Operativnog štaba, što je prihvaćeno istoga dana na zajedničkom sastanku srebreničkog Ratnog predsjedništva³⁵⁹ i Štaba Oružanih snaga Srebrenice.³⁶⁰ Od tog datuma, Operativni štab, sa malim promjenama u sastavu, počeo se redovno

³⁵¹ Bećir Bogilović, T. 6309, 6512-6513; Suad Smajlović, T. 14622-14623, 14836; dokazni predmet P25, "Izveštaj Štaba TO Srebrenica", 3. juli 1992.; dokazni predmet P73, "Odluka donesena u Bajramovićima", 20. maj 1992.; dokazni predmet P90, "Srebrenica svjedoči i optužuje" Nasera Orića, str. 82; dokazni predmet P328, "Razgovor" s optuženim, traka 3, str. 12.

³⁵² Čini se da je Senahid Tabaković rođen u Skenderovićima, ali da je radio u Bratuncu: Hakiya Mehuljić, T. 6767. Ali *vidi* Nesib Burić, T. 10603, koji je izjavio da je Senahid Tabaković porijeklom iz Stožerskog.

³⁵³ Dokazni predmet P75, "Odluka o proširenju Štaba TO Srebrenica sa tri nove osobe", 26. maj 1992.; Bećir Bogilović, T. 6219, 6418.

³⁵⁴ Dokazni predmet P76, "Imenovanje Nasera Orića za komandanta Štaba TO Srebrenica", 27. juni 1992.; ali *vidi* Sead Delić, T. 8608-8609.

³⁵⁵ Dokazni predmet P33, "Naredba o rasporedu", 8. avgust 1992.

³⁵⁶ Radi jednostavnosti, Pretresno vijeće će koristiti termin 'Štab Oružanih snaga Srebrenica' i za Štab TO Srebrenica formiran u Bajramovićima 20. maja 1992. i za Štab oružanih snaga Srebrenica, kako je nazvan početkom septembra 1992.

³⁵⁷ Dokazni predmet P176, "Odluka o formiranju Oružanih snaga Srebrenice", 3. septembar 1992.; ali *vidi* dokazni predmet P8, "Rješenje o imenovanju i postavljanju", 14. oktobar 1992., kojim je srebreničko Ratno predsjedništvo imenovalo i postavilo Osmana Osmanovića za načelnika Štaba Oružanih snaga Srebrenica. *Vidi* ipak, Nedret Mujkanović, T. 5299-5300, koji je izjavio da je Osman Osmanović zapravo preuzeo svoju dužnost mjesec dana prije nego što ga je Ratno predsjedništvo imenovalo. *Vidi* i dokazni predmet P79, "Prijedlog", 19. septembar 1992., koji je potpisao Osman Osmanović kao načelnik Operativnog štaba, i u kojem stoji "[o]d vremena [mog] imenovanja za Načelnika Operativnog štaba."

³⁵⁸ Dokazni predmet P176, "Odluka o formiranju Oružanih snaga Srebrenice", 3. septembar 1992.; *vidi* i par. 147 *infra*. Međutim, Operativni štab je tek 19. septembra 1992. počeo funkcionisati kao dio Oružanih snaga Srebrenice.

³⁵⁹ *Vidi* Glava IV.C.1.a., "Formiranje i sastav".

³⁶⁰ Dokazni predmet P79, "Prijedlog" od 19. septembra 1992., u kojem se pominje 11 osoba koje se predlažu kao članovi Operativnog štaba Oružanih snaga Srebrenica: 1. Načelnik Operativnog štaba: Osman Osmanović; 2. Resor za moralno-političko vaspitanje: Nijaz Mašić; 3. Resor za nastavno-operativne poslove: Adil Muhić; 4. Resor za pozadinu oružanih snaga: Ibrahim Smajić; 5. Resor za bezbjednost i obavještavanje: Hamed Salihović; 6. Resor za mobilizaciju i regrutne poslove: Ramiz Bećirović; 7. Resor za inženjerske poslove: Hazim Džananović; 8. Resor za vezu: Hamed Alić; 9. Resor za medicinsku i socijalnu zaštitu: Nedret Mujkanović; 10. Resor za opšte poslove: Nedžib Halilović; 11. Zapisničar: Mustafa Salihović; dokazni predmet P84, "Podsjetnik za starješinu TO", sastanak Operativnog štaba, datum nije naveden, str. 2, prema kojemu je Ramiz Bećirović imenovan za 'operativno-nastavne poslove', a Adil Muhić za 'regrutne poslove i mobilizaciju'. U vezi s početkom mandata nekih od članova Operativnog štaba Srebrenica, *vidi* i dokazni predmet P255/D203, "Odluka o istupanju iz Štaba Oružanih snaga Srebrenica", 21. decembar 1992., gdje stoji, *inter alia*, sljedeće: "Za članove Štaba OS izabrani smo na zajedničkom sastanku srebreničkog Ratnog predsjedništva, izvjesnog dijela komandira i komandanata jedinica OS Srebrenica, dotadašnjeg opštinskog Štaba OS Srebrenica na sastanku održanom 19. 09. 1992. U rješenjima koja smo dobili 15. 10. 1992. godine, piše da smo članovi Štaba oružanih snaga od 14. 10. 1992. što je znatno kasnije od vremena kad smo zvanično izabrani i primili dužnost i obaveze, a praktično nikakva prava."

sastajati kako bi se raspravilo o pitanjima civilnog i vojnog karaktera, kao što su održavanje javnog reda i planiranje vojnih aktivnosti.³⁶¹

146. Nadalje, 5. septembra 1992., Sefer Halilović je naredio formiranje i preformiranje više jedinica čiju mobilizaciju je, za Srebrenicu, trebao koordinirati Štab Oružanih snaga Srebrenica.³⁶² Međutim, zbog posebnih okolnosti koje su vladale u Srebrenici u to vrijeme, nejasno je da li su relevantni organi u Srebrenici na vrijeme primili to naređenje. Pretresno vijeće nije uvjereno da je optužba dokazala tu činjenicu. Međutim, izdavanje tog naređenja je nebitno za pitanje da li je u Srebrenici do tada *de facto* postojao 'opštinski štab odbrane'.³⁶³ Formiranje Štaba TO Srebrenica u Bajramovićima 20. maja 1992., koji je početkom septembra 1992. preimenovan u Štab Oružanih snaga Srebrenica, ne ostavlja u vezi s tim mjesta sumnji.

147. Pripadnici kako Operativnog štaba tako i Štaba Oružanih snaga Srebrenice uskoro su uvidjeli da bi njihovo spajanje povećalo vojnu efikasnost.³⁶⁴ Stoga su 14. oktobra 1992. odlučili da se spoje u jedinstveni štab, koji je nazvan Štab Oružanih snaga Srebrenice.³⁶⁵

148. Istog dana Operativni štab, koji je još uvijek postojao, usvojio je odluku o strukturi Oružanih snaga Srebrenice, prema kojoj su Oružane snage Srebrenice trebale činiti sljedeće jedinice: 1. brigada Potočari, 2. brigada Sućeska i 3. brigada Karaičići. Nadalje, predviđeno je šest samostalnih bataljona: 1. bataljon Srebrenica, 2. bataljon Srebrenica, 3. bataljon Biljeg, 4. bataljon

³⁶¹ Dokazni predmet P84, "Podsjetnik za starješinu TO", sastanak Operativnog štaba, datum nije naveden, str. 2, sastanak Operativnog štaba Oružanih snaga, datum nije naveden, str. 3, sastanak Štaba Oružanih snaga Srebrenica 3. oktobra 1992., str. 4, sastanak Štaba Oružanih snaga Srebrenica, 7. oktobar 1992., str. 6, zajednički sastanak Ratnog predsjedništva Srebrenice i Štaba Oružanih snaga Srebrenica 14. oktobra 1992., str. 7, sastanak Štaba oružanih snaga Srebrenica 14. oktobra 1992., str. 10, sastanak Štaba Oružanih snaga Srebrenica 15. oktobra 1992., str. 12.

³⁶² Dokazni predmet P129, "Formiranje štabova i jedinica oružanih snaga R BiH, Dopuna naređenja", 5. septembar 1992. *Vidi* i par. 128, fn. 314 *supra*.

³⁶³ Sead Delić, T. 8691.

³⁶⁴ Dokazni predmet P84, "Podsjetnik za starješinu TO", sastanak Ratnog predsjedništva i Štaba Oružanih snaga Srebrenica, 14. oktobra 1992., str. 7-8: "Sastanak je otvorio O. Osmanović. Istakao je da smo suočeni sa problemima funkcionisanja sistema: R.P. - dva štaba - C.Z. ... Bećir: zbog nepoznavanja problematike formirali smo RŠ, RP i Operativni štab. Nijednog ovog organa odluke se ne sprovode."

³⁶⁵ Dokazni predmet P84, "Podsjetnik za starješinu TO", sastanak Ratnog predsjedništva i Štaba oružanih snaga Srebrenica 14. oktobra 1992., str. 8-9; dokazni predmet P80, "Dostava podataka o pregledu formacijskog ustrojstva OS Srebrenica u proteklom periodu", 19. septembar 1993., gdje stoji da su od 14. oktobra 1992., članovi Štaba Oružanih snaga Srebrenice sljedeći: Naser Orić kao komandant, Osman Osmanović kao načelnik Štaba, Ramiz Bećirović kao načelnik za nastavno-operativne poslove, Nijaz Mašić kao načelnik za moralno-politički rad, informisanje i vjerska pitanja, Ibrahim Smajić kao načelnik za pozadinu i MTS, Hamed Salihović kao načelnik za obavještajno-bezbjednosne poslove, Muhić Adil kao načelnik za vezu, Džananović Hasim kao načelnik za inženjeriju, Tursunović Zulfo kao član Štaba, Bektić Nedžad kao član Štaba, Tihic Ahmo kao član Štaba, Tabaković Senahid kao član Štaba, Krdžić Atif kao član Štaba, Halilović Nedžib kao referent opštih poslova i Salihović Mustafa kao zapisničar; dokazni predmet P255/D203, "Odluka o istupanju iz Štaba OS Srebrenica", 21. decembar 1992. Pretresno vijeće primjećuje da samo Hamed Alić, zadužen za Resor za vezu prema prijedlogu Osmana Osmanovića od 19. septembra 1992., nije postao član Štaba Oružanih snaga Srebrenica po spajanju dvaju štabova. S druge strane, optuženi, Zulfo Tursunović, Nedžad Bektić, Ahmo Tihic, Senahid Tabaković i Atif Krdžić nisu bili članovi Operativnog štaba, ali su svi bili članovi Štaba Oružanih snaga Srebrenica od maja 1992.

Osmače, 5. bataljon Skenderovići, i 6. bataljon Luka.³⁶⁶ Međutim, Pretresnom vijeću predloženo je veoma malo dokaza o tome kako su Oružane snage Srebrenice djelovale na terenu.

(b) Pokušaji da se spoje snage u istočnoj Bosni

(i) Formiranje i razvoj subregije

149. Kako se na tom području od novembra 1992. pojačavalo vojno djelovanje bosanskih Srba, učinjeni su pokušaji da se snage bosanskih Muslimana u istočnoj Bosni spoje pod zajedničku komandu. Predviđeno je formiranje subregije koja bi imala i civilnu i vojnu komponentu, i koja bi obuhvatala dijelove opština Bratunac, Zvornik, Vlasenica i Srebrenica pod kontrolom bosanskih Muslimana (u daljnjem tekstu: subregija).³⁶⁷

150. Tokom novembra 1992. održano je više sastanaka u Konjević-Polju³⁶⁸ i Cerskoj,³⁶⁹ na kojima se raspravljalo o provođenju te inicijative. Dana 4. novembra 1992., na sastanku u Konjević-Polju subregija je službeno proglašena. Sastanku je prisustvovalo više predstavnika bosanskih Muslimana iz dotičnih opština, uključujući Hameda Salihovića,³⁷⁰ ali ne i optuženi.³⁷¹ Na sastancima sljedećih dana, formirano je Ratno predsjedništvo Subregije, sa Hamedom Salihovićem kao predsjednikom, optuženim kao komandantom subregije³⁷² i Feridom Hodžićem kao načelnikom Štaba subregije.³⁷³

151. U svojstvu predsjednika Ratnog predsjedništva subregije Hamed Salihović je činio velike napore da subregiju učini operativnom. On je u Tuzlu, u Sarajevo i široj međunarodnoj zajednici uopšteno govoreći slao izvještaje u vezi sa situacijom u istočnoj BiH putem radio-amaterske stanice iz Srebrenice.³⁷⁴ Takođe je pokušao da uspostavi radio-vezu između Srebrenice i Cerske, koje su bile odsječene jedna od druge.³⁷⁵

³⁶⁶ Dokazni predmet P84, "Podsjetnik za starješinu TO", sastanak Štaba Oružanih snaga Srebrenica 14. oktobra 1992., str. 10-11; *vidi* takođe dokazni predmet P80, "Dostava podataka o pregledu formacijskog ustrojstva OS Srebrenica u proteklom periodu", 19. septembar 1993., str. 4-5.

³⁶⁷ Nedret Mujkanović, T. 5061; Hakija Mehuljić, T. 7066; dokazni predmet P329, "Razgovor" s optuženim, traka 5, str. 21-22, traka 13, str. 9.

³⁶⁸ Nedret Mujkanović, T. 5330: Konjević-Polje se nalazi u opštini Bratunac.

³⁶⁹ C007, T. 4552: Cerska se nalazi u opštini Vlasenica.

³⁷⁰ *Vidi* VII.C.1.c.iii.a, "Uloga Hameda Salihovića".

³⁷¹ Dokazni predmet P181, "Odluka o [formiranju subregije] [...]", 4. novembar 1992.; Ejub Dedić, T. 12241-12247.

³⁷² Dokazni predmet P562, "Činjenice o kojima su se strane sporazumjele", A.21; Ejub Dedić, T. 12243, gdje stoji da je Hamed Salihović predložio optuženog kao komandanta subregije.

³⁷³ Ejub Dedić, T. 12242-12247; Suad Smajlović, T. 14676; dokazni predmet P181, "Odluka o [formiranju subregije] [...]", 4. novembar 1992. *Vidi* i Izet Redžić, T. 9274; Ejub Dedić, T. 12238, T. 12251, koji je izjavio da je Ferid Hodžić, koji je bio na čelu grupe boraca iz Vlasenice, odbio položaj načelnika subregije, jer nije želio biti podređen optuženom.

³⁷⁴ Dokazni predmet D267, "Izvještaj", 18. novembar 1992.; Bećir Bogilović, T. 6461-6462, 7690-7691; dokazni predmet P329, "Razgovor", s optuženim, traka 13, str. 12.

³⁷⁵ Ejub Dedić, T. 12248; dokazni predmet D824, "Naredba" o pitanjima veze, 6. novembra 1992., u kojoj se Hamedu Salihoviću naređuje da obučuje specijalizovano osoblje.

152. Uprkos tim upornim nastojanjima Hameda Salihovića, u razdoblju između novembra 1992. i demilitarizovanja srebreničke enklave u aprilu 1993., subregija nikad nije počela funkcionisati kao entitet sa političkom ili vojnom vlašću u istočnoj Bosni.³⁷⁶ Jedinствена potpuna komanda nad oružanim grupama u Kamenici,³⁷⁷ Cerskoj, Konjević-Polju i Srebrenici nije postignuta prije demilitarizovanja.³⁷⁸ Funkcionisanje subregije onemogućilo je više faktora. Glavni faktor bili su intenzivni srpski napadi na Cersku i Konjević Polje, koji su ta mjesta potpuno odsjekli od Srebrenice.³⁷⁹ U manjoj mjeri i vrijeme i naponi posvećeni olakšavanju teške humanitarne situacije izazvane srpskim napadima doprinijeli su nemogućnosti ostvarenja subregije.³⁸⁰

153. Na osnovu tih dokaza, Pretresno vijeće konstatuje da, u okolnostima koje su vladale u istočnoj BiH razdoblju od novembra 1992. do marta 1993., brojni izvještaji i naređenja Ratnog predsjedništva subregije³⁸¹ nisu mnogo doprinijeli ujedinjenju snaga bosanskih Muslimana na tom području.

(ii) Nurif Rizvanović i Drinska divizija

154. U drugom dijelu 1992. godine, na čelu 16. muslimanske brigade, jedne od bolje organizovanih i opremljenih jedinica bosanskih Muslimana u istočnoj BiH, bio je Nurif Rizvanović, bosanski Musliman iz Glogove koji se borio na strani hrvatskih oružanih snaga u Hrvatskoj 1991. godine. U mjesecima koji su uslijedili po njegovom dolasku u Konjević-Polje, on je nastojao da uspostavi autoritet kao komandant 'Drinske divizije'³⁸² aspiracijama da poveže u jednu grupu sve borce bosanske Muslimane i njihove vođe na teritoriji Zvornika, Vlasenice, Bratunca i Srebrenice.³⁸³

155. Budući da ga je Okružni štab Tuzla odredio za praćenje medicinskog osoblja i opreme u Srebrenicu, Nurif Rizvanović uputio se iz Tuzle 29. jula 1992. da bi 5. avgusta 1992. stigao u

³⁷⁶ Hakija Mehuljić, T. 7066; Mensud Omerović, T. 9302; Izet Redžić, T. 9273, 9325; D005, T. 13884.

³⁷⁷ C007, T. 4494: Kamenica se nalazi u opštini Zvornik.

³⁷⁸ Bećir Bogilović, T. 5323; Safet Golić, T. 11890.

³⁷⁹ Ejub Dedić, T. 12252; Mustafa Šaćirović, T. 13549.

³⁸⁰ Izet Redžić, T. 9325; Rex Dudley, T. 15032.

³⁸¹ Dokazni predmet P181, "Odluka o [formiranju subregije][...]", 4. novembar 1992.; dokazni predmet D824, "Naredba" Ratnog predsjedništva subregije o pitanjima veze, 6. novembar 1992.; dokazni predmet D267, "Izvještaj", 18. novembar 1992.; dokazni predmet P39, "Odobrenje" komandanta subregije, 10. decembar 1992.; dokazni predmet P164, "Naredba" komandanta oružanih snaga subregije, 11. decembar 1992.; dokazni predmet P2, "Naredjenje" komandanta oružanih snaga subregije, 11. decembar 1992.; dokazni predmet P160, "Izvještaj" Štaba Oružanih snaga subregije, 27. decembar 1992.; dokazni predmet P161, "Izvještaj komandantu subregije", 29. decembar 1992.; dokazni predmet P315, "Javni apel za hitnu intervenciju upućen od predsjednika Ratnog predsjedništva subregije"; dokazni predmet D202, "Naredba" predsjednika Ratnog predsjedništva i komandanta Oružanih snaga subregije, 21. januar 1993.; dokazni predmet P177, "Odluka" Ratnog predsjedništva subregije, 7. februar 1993.

³⁸² Pretresno vijeće primjećuje da nema dokaza da je 'Drinska divizija' postojala kao formalna vojna jedinica. Nju tako naziva samo Nurif Rizvanović.

³⁸³ Dokazni predmet P82, "Odluka".

Konjević-Polje.³⁸⁴ Zajedno sa svojom grupom ostao je ondje kako bi dao podršku borcima na tom području u trenutku kad je kretanje između Konjević-Polja i Srebrenice bilo izuzetno teško.³⁸⁵

156. 16. muslimanska brigada bila je grupa od više od 400 dobro opremljenih vojnika, a uključivala je nekoliko žena. Imali su kompletne uniforme sa oznakama ABiH, nosili su znatnu količinu oružja, a imali su na raspolaganju sredstva veze.³⁸⁶ Neki pripadnici grupe donijeli su sa sobom više uniformi koje su razdijelili na području Srebrenice.³⁸⁷ Pripadnici 16. muslimanske brigade bili su smješteni na više lokacija. Dok je većina vojnika bila smještena bilo u školi u Konjević-Polju bilo u šatorima u blizini, neki su boravili u praznim kućama čiji su vlasnici pobjegli. Oni koji su bili sa područja Konjević-Polja stanovali su sa svojim porodicama.³⁸⁸

157. Dok nije napustio to područje, u novembru 1992., Nurif Rizvanović je imao ključnu ulogu u borbama u istočnoj Bosni i pomagao je drugim grupama bosanskih Muslimana, na primjer grupi koju je vodio Ejub Golić.³⁸⁹ Nurif Rizvanović je tokom tog razdoblja pokušao da se nametne kao glavni zapovjednik borbenih grupa na tom području: lokalnim borcima se predstavljao kao komandant 'Drinske divizije' i izdavao uputstva i naređenja pripadnicima lokalnih borbenih grupa.³⁹⁰ Čini se da je djelovao neovisno od Okružnog štaba Tuzla, i kasnije 2. korpusa, kao i od bilo koje druge više komande.³⁹¹ Međutim, budući da je njegov autoritet osporavalo više lokalnih vođa grupa, uključujući i Ferida Hodžića,³⁹² u septembru 1992. Nurif Rizvanović se obratio 2. korpusu u Tuzli sa zahtjevom da nametne njegovu vlast kao komandanta 'Drinske divizije'. Njegovi zahtjevi išli su od izdavanja službenog pečata koji bi odražavao njegov položaj do usvajanja konkretnih odluka o budućem radu 'Drinske divizije' i mobilizacije svih vojno sposobnih muškaraca iz Tuzle za borbu na području Konjević-Polja.³⁹³

158. Nakon odlaska Nurifa Rizvanovića sa područja Konjević-Polja u novembru 1992., njegovi ljudi su se pridružili raznim grupama. Neki su ostali u Konjević-Polju pod vodstvom Refika

³⁸⁴ Nedret Mujkanović, T. 4990-4991, 5205; D005, T. 14085; dokazni predmet D647, "Spisak v/o upućenih na slobodnu teritoriju 27. 07. 1992. kao 16. Muslimanska".

³⁸⁵ Nedret Mujkanović, T. 4991, 5205; Ejub Dedić, T. 12466.

³⁸⁶ Nedret Mujkanović, T. 5219; Safet Golić, T. 11826, 11982; dokazni predmet D801, "Fotografije pripadnika 16. muslimanske brigade", snimljene 25. jula 1992.; dokazni predmet P328, "Razgovor" s optuženim, traka 11, str. 25; dokazni predmet P329, "Razgovor" s optuženim, traka 13, str. 10; *vidi* i Sidik Ademović, T. 13041, koji je naveo da je 16. muslimanska brigada imala na raspolaganju sredstva veze.

³⁸⁷ Sidik Ademović, T. 13049; Mustafa Šaćirović, T. 13321.

³⁸⁸ D005, T. 13864, 14065-14066.

³⁸⁹ Safet Golić, T. 11836, 11847; Sidik Ademović, T. 13041, 13047; dokazni predmet D823, "Ratna zapovijest", 26. oktobar 1992.

³⁹⁰ D005, T. 13873-13874; Ejub Dedić, T. 12330-12331, 12334-12338; dokazni predmet D921, "Ratni izvještaj", 2. novembar 1992.; dokazni predmet D822, "Pismo gospodinu [Edhemu] Ahmiću"; dokazni predmet D823, "Ratna zapovijest", 26. oktobar 1992.; dokazni predmet P150, "Naredba", 1. novembar 1992.; dokazni predmet. P149, "Naredba", 29. oktobar 1992.

³⁹¹ Mustafa Šaćirović, T. 13314-13315; D005, T. 13874, 13878.

³⁹² Ejub Dedić, T. 12238, gdje se pojašnjava dokazni predmet P232, "Izvjestaj komandanta OS Vlasenica", koji potvrđuje stav Ferida Hodžića prema Nurifu Rizvanoviću; dokazni predmet D921, "Ratni izvještaj" od 2. novembra 1992. *Vidi* i par. 150, fn. 373 *supra*.

³⁹³ Ejub Dedić, T. 12233-12234; dokazni predmet D822, "Pismo gospodinu [Edhemu] Ahmiću".

Hasanovića koji se borio sa 16. muslimanskom brigadom, dok su se drugi pridružili grupi Ejuba Golića u Čizmićima.³⁹⁴

159. U razdoblju u kojem je Nurif Rizvanović bio na području Konjević-Polja, 'Drinska divizija' nije uspjela da se nametne kao organ koji bi imao kontrolu nad borbenim grupama u opštinama Zvornik, Vlasenica, Bratunac i Srebrenica.

160. Iako je Nurif Rizvanović, kako se čini, ispoljavao određeni stepen poštovanja i uvažavanja prema optuženom kao komandantu Oružanih snaga Srebrenice, on je ipak, po svemu sudeći, svoje akcije vodio neovisno o optuženom.³⁹⁵ Ne postoje čvrsti dokazi da je optuženi komandovao Nurifu Rizvanoviću i/ili 16. muslimanskoj brigadi.

(c) Geografski raspršena komandna struktura

(i) Heterogenost lokalnih borbenih grupa bosanskih Muslimana u istočnoj Bosni

161. Iako je Odlukom donesenom u Bjaramovićima i kasnijim odlukama donesenim do oktobra 1992.³⁹⁶ stvoren osnovni operativni okvir, Oružane snage Srebrenice zapravo do kraja 1993. ili početka 1994. nisu imale jasno definisanu hijerarhijsku strukturu. Situacija na terenu bila je takva da su borbene grupe bile formirane na teritorijalnoj osnovi. Vođe tih lokalnih grupa birane su na osnovu ličnih kvaliteta kao što su hrabrost i postignuće. Neovisnost nekolicine od tih vođa izražena još u početku sukoba nije oslabila sve do demilitarizacije.³⁹⁷ Mada su neke od tih vođa u početku pripadale Štabu TO Srebrenica i kasnije formiranom Štabu Oružanih snaga Srebrenica, njih nije bilo lako integrisati u jedinstvenu komandnu strukturu.

162. Od aprila 1992. optuženi je lično vodio grupu od 20 do 30 boraca bosanskih Muslimana iz svog rodnog sela, Potočara, koje se nalazi približno četiri kilometra sjeveroistočno od Srebrenice na putu prema Bratuncu.³⁹⁸ U to vrijeme optuženi je bio načelnik policijske ispostave u Potočarima.³⁹⁹ Većina boraca u grupi iz Potočara bila je naoružana, a više njih je imalo maskirne uniforme uzete

³⁹⁴ D005, T. 13882-13883, gdje se navodi da je grupa Refika Hasanovića nastavila kao neovisna borbena grupa u Grabovskom, nakon odlaska Nurifa Rizvanovića u novembru 1992.

³⁹⁵ Dokazni predmet P137, Pismo Nurifa Rizvanovića Naseru Oriću, od 28. septembra 1992., u kojem Nurif Rizvanović, doduše, izjavljuje: "Ocijenite, gospodine Komandante, da li je to prioritet", ali takođe pominje "[n]ašu zajedničku borbu i čvršću saradnju ...", te poziva Naseru Orića na sastanak i iznosi prijedloge vezane za vojna pitanja. *Vidi* i dokazni predmet P328, "Razgovor" s optuženim, traka 12, str. 20, u kojem je optuženi iznio da se susreo sa Nurifom Rizvanovićem, koji je tražio taj sastanak kako bi se raspravilo o budućem vojnom djelovanju.

³⁹⁶ *Vidi* par. 144-148 *supra*.

³⁹⁷ Nedret Mujkanović, T. 5224, 5363; Bećir Bogilović, T. 6419; Ejub Dedić, T. 12266; Ibro Alić, T. 12733; dokazni predmet P328, "Razgovor" s optuženim, traka 13, str. 6.

³⁹⁸ Hamed Tiro, T. 10554; dokazni predmet C1, "Karta".

³⁹⁹ Dokazni predmet P562, "Činjenice o kojima su se strane sporazumjele", A.10; dokazni predmet P90, "Srebrenica svjedoči i optužuje" Naseru Orića, str. 80; Nedret Mujkanović, T. 5364; Ibrahim Bećirović, T. 7407-7408.

od pripadnika srpskih paravojskih jedinica ubijenih iz zasjede.⁴⁰⁰ Borbena grupa iz Potočara držala je liniju fronta i odbijala srpske napade na Potočare, jednu od lokacija koju su Srbi najviše granatirali.⁴⁰¹ Iako se Pretresno vijeće uvjerilo da je optuženi imao vlast nad svojom grupom boraca u samim Potočarima,⁴⁰² bilo je i boraca koji su se organizovali u naizgled neovisnim grupama u okolici Potočara, tj. u Šušnjarima, Jadićima, Brezevoj Njivi, Budaku i Pećištima.⁴⁰³ Takođe, u obližnjim Palama postojala je grupa boraca koju je vodio Mirzet Halilović.⁴⁰⁴

163. Ahmo Tihčić, porijeklom iz Skelana, jugoistočno od Srebrenice, bio je vođa borbene grupe koja se stacionirala u šumi pokraj Biljega⁴⁰⁵ tokom ljeta 1992., nakon što je pobjegla iz Skelana koji su pali pod vlast Srba u aprilu 1992.⁴⁰⁶ Njegovu grupu činilo je približno 130 naoružanih muškaraca bosanskih Muslimana.⁴⁰⁷ Ahmo Tihčić nosio je uniformu koju je njegov brat Džemal Tihčić, pripadnik 16. muslimanske brigade, donio iz Tuzle u avgustu 1992.⁴⁰⁸ Samostalan i s velikim uticajem na području Skelana, Ahmo Tihčić bio je lokalni vođa kojem nije bilo lako izdati naređenje s višeg nivoa vlasti.⁴⁰⁹ Na sastanku u Bajramovićima je postavljen je za člana Štaba TO Srebrenica, a taj njegov položaj je 15. juna 1992. potvrdio optuženi.⁴¹⁰ Krajem 1992. i početkom 1993., Ahmo Tihčić je u nekoliko navrata imao ulogu u razmjeni zarobljenika bosanskih Srba.⁴¹¹ Godine 1993.,

⁴⁰⁰ Sidik Ademović, T. 13143, 13146; dokazni predmet P95, "Prilog za vodič hronike AR BiH", 7. februar 1994.; *vidi par.* 101 *supra*.

⁴⁰¹ Bećir Bogilović, T. 6491-6492; Sead Bekrić, T. 9618-9619; Suad Smajlović, T. 14529; dokazni predmet P95, "Prilog za vodič hronike AR BiH", 7. februar 1994.; dokazni predmet. D242, "Izvjestaj o situaciji" od 21. septembra 1992.; dokazni predmet D240, "Izvjestaj iz Srebrenice za 30. 09. 1992. god", 2. oktobar 1992.

⁴⁰² Mustafa Šaćirović, T. 13333; Hakija Meholjić, T. 7084; Azir Malagić, T. 11501; Bećir Bogilović, T. 6491. Pretresno vijeće prima na znanje dokaze da je Ekrem Salihović zamijenio optuženog kao vođa borbene grupe Potočari, a da je njega 8. decembra 1992. zamijenio Smajo Mandžić, do 5. februara 1993.: dokazni predmet P80, "Dostava podataka o pregledu formacijskog ustrojstva OS Srebrenica u proteklom periodu", 19. septembar 1993., str. 4; dokazni predmet P145, "Spisak komandanata brigade i komandanata samostalnih bataljona u oružanim snagama Srebrenica", 24. oktobar 1992.; dokazni predmet P95, "Prilog za vodič hronike AR BiH", 7. februar 1994.; dokazni predmet P328, "Razgovor" s optuženim, traka 4, str. 14; dokazni predmet P329, "Razgovor" s optuženim, traka 6, str. 5. Dokazi pokazuju da je optuženi, uprkos izboru za komandanta Štaba TO Srebrenica 20. maja 1992., ostao *de facto* vođa borbene grupe iz Potočara do demilitarizacije.

⁴⁰³ *Vidi par.* 168 *infra*; Mustafa Šaćirović, T. 13333; Suad Smajlović, T. 14619, 14684; *vidi i* dokazni predmet P607.1, "Spisak pripadnika jedinice TO Potočari G1 Srebrenica", gdje se objašnjava da je u TO Potočari bilo 120 boraca. Ali *vidi* dokazni predmet P596, "Spisak vojnika za pohvalu iz Brigade Potočari", gdje stoji da su Brigadu Potočari činile, među ostalima, grupe iz Pala, Gostilja, Budaka, Pećišta i Džogaza; dokazni predmet P80, "Dostava podataka o pregledu formacijskog ustrojstva OS Srebrenica u proteklom periodu", 19. septembar 1993., str. 1, gdje stoji da se, u razdoblju od 17. aprila i sredine oktobra 1992., TO Potočari sastojao od čete Blječeva, čete Šušnjari, čete Pale, čete Potočari, vođa Donji Potočari, vođa Podrinjski, vođa Pećišta, vođa Gostilj, vođa Đogazi i vođa Budak, sa ukupno 853 borca.

⁴⁰⁴ Dokazni predmet P80, "Dostava podataka o pregledu formacijskog ustrojstva OS Srebrenica u proteklom periodu", 19. septembar 1993., str. 1; dokazni predmet P598, "Vojni dnevnik". *Vidi i par.* 182 *infra*.

⁴⁰⁵ Biljeg se nalazi sjeverozapadno od Skelana: dokazni predmet D737, "Karta".

⁴⁰⁶ Azir Malagić, T. 11541-11543; Ibro Alić, T. 12727, 12738; dokazni predmet P433, "Video"; Omer Ramić, T. 9894, 9965; dokazni predmet P328, "Razgovor" s optuženim, traka 3., str. 16; *vidi i* Nesib Burić, T. 10643-10644; Mustafa Šaćirović, T. 13318.

⁴⁰⁷ Dokazni predmet P433, "Video"; Mustafa Šaćirović, T. 13319; Nesib Burić, T. 10863; dokazni predmet P571, "Spisak pripadnika jedinice TO Biljeg A4 Srebrenica".

⁴⁰⁸ Sidik Ademović, T. 13048-13049; Mustafa Šaćirović, T. 13315-13316.

⁴⁰⁹ Hakija Meholjić, T. 6951-6952, 6957; Ibro Alić, T. 12733. Tokom ljeta 1992., Ahmo Tihčić je odbio da se udruži sa borbenom grupom iz Jagodnje, a drugom prilikom, da prenese vodstvo grupe Biljeg na Almaza Hasanovića, kojeg su u Biljeg poslale vlast iz Srebrenice, *vidi* Ibro Alić, T. 12727-12734; Suad Smajlović, T. 14686.

⁴¹⁰ Dokazni predmet P73, "Odluka donesena u Bajramovićima", 20. maj 1992. Postoje protivrječni dokazi o tome da li je Ahmo Tihčić bio prisutan u Bajramovićima: Suad Smajlović, T. 14628 (protiv); Bećir Bogilović, T. 6203, 6210 (za). U dokaznom predmetu P73 ne stoji da je on bio prisutan nego samo da je bio imenovan za člana TO Srebrenica; *vidi i* dokazni predmet P4, "Naređenje", 15. juni 1992.

⁴¹¹ Branislav Giglić, T. 4321; Bećir Bogilović, T. 6324-6326, 6432; Ilija Ivanović, T. 4052, 4090-4092.

nakon demilitarizacije, on je, zajedno s drugim lokalnim vođama koji su bili nezadovoljni tokom akcija preduzetih od strane vojnih vlasti u Srebrenici, pokušao da osnuje zasebno vojno tijelo.⁴¹²

164. Akif Ustić vodio je lokalnu borbenu jedinicu sa sjedištem u srebreničkom Starom gradu (u daljnjem tekstu: TO Stari grad) sve dok nije poginuo 13. oktobra 1992.⁴¹³ Bio je prisutan u Bajramovićima 20. maja 1992., gdje je izabran za zamjenika komandanta Štaba TO Srebrenica.⁴¹⁴ Akif Ustić je još jedan lokalni vođa koji je ubrzo uspostavio, a kasnije i održao, neovisnost djelovanja.⁴¹⁵ On je sa svojom grupom od 60 ljudi izveo više vojnih akcija, a da o tome nije obavještavao ni optuženog, čiji je bio zamjenik, niti druge lokalne vođe koji su neko vrijeme bili na čelu manjih jedinica podređenih njegovoj.⁴¹⁶ Nekoliko dana nakon Odluke donesene u Bajramovićima, Hakija Mehuljić i Hamdija Fejzić pristali su da svoje borbene grupe stave pod komandu Akifa Ustića. Taj dogovor održao se samo do juna ili jula 1992., kada je Akif Ustić preduzeo vojnu akciju po vlastitom nahođenju, nikoga ne obavijestivši, zbog čega je izgubio povjerenje drugih vođa grupa.⁴¹⁷ Poslije smrti Akifa Ustića 13. oktobra 1992., na čelo TO Stari grad došao je njegov rođak, Enes Ustić.⁴¹⁸

165. Od maja 1992., Zulfo Tursunović, zvan "Čiča",⁴¹⁹ bio je na čelu borbene grupe naoružanih muškaraca iz Sućeske⁴²⁰ čiji broj se kretao od 50 do 100.⁴²¹ Mada je prisustvovao sastanku u Bjarmovićima i bio član prvog Štaba TO Srebrenica,⁴²² on se ponašao kao izrazito neovisan lokalni vođa, koji je često odbijao da se pokori nadređenima.⁴²³ Bilo da je tome razlog bila njegova imponantna tjelesna građa,⁴²⁴ njegov lični profil⁴²⁵ ili težak karakter,⁴²⁶ Zulfo Tursunović je bez

⁴¹² Hakija Mehuljić, T. 6951-6956; dokazni predmet D244, "Rukom pisana procjena", 24. april 1995., gdje autor, Hakija Mehuljić navodi da Hamed Efendić, Ibran Mustafić i Hamed Salihović, na sastanku u kući Hameda Efendića ili Ahme Tihića, "počinju okupljati svoje pristalice i pričati kako se nije trebalo boriti, da je ovdje džaba izginuo narod ... [...] Kad im to nije uspjelo da razbiju vojsku [...] počinju tražiti pristalice u vojsci među nezadovoljnim oficirima i smijenjenim komandantima [...] sve to rade kako bi izazvali nezadovoljstvo kod naroda i uništili ugled komandanta. Nema metoda i načina kojim se oni ne služe da bi ostvarili svoje ciljeve dolaska na vlast, pa i po cijenu stvaranja haotičnog stanja na ovom području"; Hakija Mehuljić, T. 6954, gdje stoji da je, mada je ovaj izvještaj napisan 1995., on i sam pisao slične prije toga i da je bio svjestan pokušaja da se stvori zasebna armija; *vidi* i Mustafa Šaćirović, T. 13334.

⁴¹³ Hakija Mehuljić, T. 6763-6764; Sead Bekrić, T. 9536; dokazni predmet P328, "Razgovor" s optuženim, traka 3, str. 17; *vidi* i Ibrahim Bećirović, T. 7428-7434, gdje stoji da je, dana 29. maja 1992., Akif Ustić dao uputstva Ibrahimu Bećiroviću da prati frekvencije bosanskih Srba i da je Ibrahim Bećirović bilješke koje je vodio dostavio Akifu Ustiću, i samo njemu. Što se tiče datuma smrti Akifa Ustića, *vidi* dokazni predmet P95, "Prilog za vodič hronike AR BiH", 7. februar 1994.

⁴¹⁴ Bećir Bogilović, T. 6203-6206; Suad Smaljović, T. 14620.

⁴¹⁵ Bećir Bogilović, T. 6419; Hakija Mehuljić, T. 6949; Sead Bekrić, T. 9535; Suad Smajlović, T. 14683, 14796.

⁴¹⁶ Bećir Bogilović, T. 6547; Hakija Mehuljić, T. 6948-6949, gdje navodi da su Hamdija Fejzić i on bili kratko vrijeme podređeni Akifu Ustiću.

⁴¹⁷ Hakija Mehuljić, T. 6759-6761, 6949.

⁴¹⁸ Hakija Mehuljić, T. 7064.

⁴¹⁹ Hakija Mehuljić, T. 6829; Ejub Dedić, T. 12243; Nedret Mujkanović, T. 5102.

⁴²⁰ Selo Sućeska smješteno je približno šest kilometara zapadno od Srebrenice: dokazni predmet C1, "Karta".

⁴²¹ Nedret Mujkanović, T. 5023; Ibrahim Bećirović, T. 7631; Mustafa Šaćirović, T. 13332; Ejub Dedić, T. 12243.

⁴²² Bećir Bogilović, T. 6289; Suad Smajlović, T. 14621.

⁴²³ Nedeljko Radić, T. 3499; Nedret Mujkanović, T. 5222, 5482; Hakija Mehuljić, T. 6948; Sead Bekrić, T. 9591; Mustafa Šaćirović, T. 13332-13333.

⁴²⁴ Dokazni predmet P548, "Fotografija Zulfe Tursunovića"; Ratko Nikolić, T. 2597; Nedeljko Radić, T. 3499; Mensud Omerović, T. 8457-8457.

sumnje bio čovjek čiji je odnos s drugim lokalnim vođama bio konfliktan.⁴²⁷ Tokom 1992. i 1993., bio je prisutan i aktivan kako na terenu, tako i u Srebrenici, a bavio se i srpskim ratnim zarobljenicima.⁴²⁸

166. Na teritoriji Sućeske bilo je i drugih borbenih grupa sastavljenih od izbjeglica bosanskih Muslimana koje su djelovale zasebno od grupe Zulfe Tursunovića i imale svoje samostalno vodstvo.⁴²⁹ Na primjer, ljudi koji su izbjegli iz Vlasenice u maju 1992. okupili su se oko ljudi kao što je Fadil Turković, predratni komandir stanice milicije u Vlasenici,⁴³⁰ i Bećir Mekanić.⁴³¹ Kao i druge grupe bosanskih Muslimana, oni su bili naoružani prije svega lovačkim puškama i policijskim oružjem.⁴³² Bili su samoorganizovani i djelovali su neovisno od Štaba Oružanih snaga Srebrenica.⁴³³ Te grupe bile su u stalnom sukobu sa Zulфом Tursunovićem.⁴³⁴

167. Sredinom aprila 1992., nakon što su srpske snage zauzele Srebrenicu, Hakija Meholfjić, bivši policajac iz Petriče i komandir odjeljenja srebreničke policije, pobjegao je u šumu sa grupom od 56 ljudi, od kojih su većina bili njegovi bivši kolege.⁴³⁵ Oni su bili prva grupa koja je ponovo ušla Srebrenicu početkom maja 1992., nakon što su grad ponovo zauzeli bosanski Muslimani.⁴³⁶ U razdoblju od maja 1992. do demilitarizacije, broj ljudi u grupi Hakije Meholfjića kretao se između 60 i 150.⁴³⁷ Ona je bila bolje naoružana od drugih grupa na tom području i bila je smještena u Hotelu "Domavija", u centru Srebrenice.⁴³⁸ Ta borbena grupa držala je liniju fronta jugoistočno od Srebrenice i učestvovala je u više vojnih akcija.⁴³⁹ Hakija Meholfjić nije bio prisutan u Bajramovićima 20. maja 1992.; mada njegova grupa nije činila dio Oružanih snaga Srebrenice, on

⁴²⁵ Nedret Mujkanović, T. 5222-5223, koji je ustvrdio da je Zulfo Tursunović 1975. bio osuđen na 20 godina zatvora za dvostruko ubistvo 1975. Međutim, pomilovan je 1989. *Vidi* i dokazni predmet P328, "Razgovor" s optuženim, traka 13, str. 8; Ibrahim Bećirović T. 7409.

⁴²⁶ Nedret Mujkanović, T. 5481; Hakija Meholfjić, T. 6948.

⁴²⁷ Sead Delić, T. 8761 (djelomično zatvorena sjednica); dokazni predmet P560, (zapečaćeno); ali *vidi* Šuhra Đilović, T. 15192-15193, koja je izjavila da je Zulfo Tursunović bio veoma 'blizak' Hajrudinu Avdiću, predsjedniku Ratnog predsjedništva Srebrenice, jer su obojica porijeklom iz Sućeske.

⁴²⁸ Što se tiče uloge Zulfe Tursunovića u pitanjima vezanim za srpske zarobljenike, *vidi* Glavu VII.C.1.c.iii.d., "Uloga Zulfe Tursunovića". Što se tiče uloge Zulfe Tursunovića u napadima bosanskih Muslimana na sela bosanskih Srba, *vidi* par. 695 *infra*. *Vidi* i Nedret Mujkanović, T. 5117, 5122-5123, koji je izjavio da su Zulfo Tursunović i više njegovih ljudi bili ranjeni tokom napada na Fakoviće početkom oktobra 1992.

⁴²⁹ Bećir Bogilović, T. 6390; Hakija Meholfjić, T. 6927; Ibrahim Bećirović, T. 7625; Izet Redžić, T. 9372. Međutim, *vidi* Sead Bekrić, T. 9537, koji je tvrdio da je Zulfo Tursunović imao potpunu komandu nad područjem Sućeske.

⁴³⁰ Ibrahim Bećirović, T. 7625.

⁴³¹ Bećir Bogilović, T. 6390-6391; Izet Redžić, T. 9266.

⁴³² Ibrahim Bećirović, T. 7625.

⁴³³ Bećir Bogilović, T. 6389-6390; Ejub Dedić, T. 12169.

⁴³⁴ Ibrahim Bećirović, T. 7625; Izet Redžić, T. 9370-9372.

⁴³⁵ Hakija Meholfjić, T. 6724-6726, 6737; *vidi* i Azir Malagić, T. 11466; Sabra Kolenović, T. 10140; Ibrahim Bećirović, T. 7415.

⁴³⁶ Hakija Meholfjić, T. 6745; D005, T. 13882. Ali *vidi* Suad Smajlović, T. 14644, koji je tvrdio da su i Hakija Meholfjić i Akif Ustić ušli u Srebrenicu 9. maja 1992.

⁴³⁷ Hakija Meholfjić, T. 6772; Suad Smajlović, T. 14530. Međutim, *vidi* Sead Bekrić, T. 9535, koji je tvrdio da je u toj grupi bilo 200 do 300 ljudi.

⁴³⁸ Hakija Meholfjić, T. 6739, koji je tvrdio da je njegova grupa imala RAP (borbeni komplet), pištolj, mitraljez ("M53"), četiri puškomitraljeza, 18 automatskih pušaka, i nekoliko poluautomatskih pušaka i improvizovanih pušaka; dokazni predmet P418, "Fotografija Srebrenice iz zraka", *vidi* Dodatak D; Nedret Mujkanović, T. 5483, koji je tvrdio da su i Hakija Meholfjić i njegov zamjenik Velid Delić imali motorole; dokazni predmet P328, "Razgovor" s optuženim, traka 2, str. 2, 5, traka 5, str. 19.

je bio prisutan na više sastanaka štaba.⁴⁴⁰ Iako je najprije osporio legalnost izbora optuženog za komandanta Štaba Oružanih snaga Srebrenice, Hakija Meholjić se kasnije pomirio s tom činjenicom.⁴⁴¹ U kratkom razdoblju u maju i junu 1992., prihvatio je i Akifa Ustića kao nadređenog.⁴⁴² Bez obzira na to, čini se da je Hakija Meholjić bio nepopustljiv i neovisan vođa koji, većinu vremena od maja 1992. do demilitarizacije, nije priznavao višu vlast.⁴⁴³ Dana 26. aprila 1993., nakon demilitarizacije, Hakija Meholjić je postavljen za komandanta policije u Srebrenici. Na tom položaju je ostao do pada Srebrenice u julu 1995.⁴⁴⁴

168. Mnoga druga sela pod kontrolom bosanskih Muslimana u okolici Srebrenice, koja nisu imala svoje predstavnike kad je donesena Odluka u Bajramovićima, uglavnom su funkcionisala neovisno od Oružanih snaga Srebrenice.⁴⁴⁵ Na čelu jedne takve grupe, u Močevićima, bio je Vekaz Husić.⁴⁴⁶ Ta grupa formirana je od dobrovoljaca nakon srpskih napada početkom ljeta 1992. Imala je malo oružja i ljudi.⁴⁴⁷ U Šušnjarima je grupu od približno 25 muškaraca, od kojih je svaki imao oružje, okupio Sidik Ademović.⁴⁴⁸ Taj broj se neznatno povećao tokom 1992.⁴⁴⁹ Nedaleko od Šušnjara, u Jagličima, petnaest ljudi se krajem aprila 1992. okupilo oko Muje Alispahića i Mehe Smajlovića. Deset ljudi u Brezovoj Njivi okupio je Velaga Zukić, petnaest ljudi u Babuljicama Mensur Mensanović.⁴⁵⁰ Selo Poznanovići i zaseoci Dedići i Podkorjen takođe su imali svoje borbene grupe.⁴⁵¹ U Pobuđu, grupu od 25 ljudi vodio je Ramiz Omerović, a u Hrnčićima je Džemo Kadrić bio na čelu grupe od 20 ljudi. Bego Muminović vodio je grupu u Urkovićima, a u Konjević-Polju se formirala grupa pod vodstvom Velida Šabića.⁴⁵² Dokazi pokazuju da su te i druge grupe⁴⁵³ bile aktivne od početka sukoba u aprilu 1992. do marta 1993. Mada su se od početka jula 1992. povremeno međusobno pomagale,⁴⁵⁴ čini se da su u odbrani svojih područja djelovale neovisno.⁴⁵⁵

⁴³⁹ Anthony Birtley, T. 15111; *vidi* i Hakija Meholjić, T. 6806-6809, 6823-6825, 6836-6839 6850-6854.

⁴⁴⁰ Hakija Meholjić, T. 6943-6946; *vidi* i Sead Delić, T. 8748-8749; dokazni predmet D299, "Izveštaj o borbenom dejstvu za Špat, ABiH". Mada nije službeno bio pripadnik Oružanih snaga Srebrenice, Hakija Meholjić je imao ključnu ulogu u borbenim operacijama u Srebrenici 1992. i 1993. godine.

⁴⁴¹ Hakija Meholjić, T. 6760-6762.

⁴⁴² Hakija Meholjić, T. 6759-6760.

⁴⁴³ Bećir Bogilović, T. 6403; Sead Bekrić, T. 9536; Mustafa Šaćirović, T. 13335; Anthony Birtley, T. 15110; Suad Smajlović, T. 14681, 14684; *vidi* i Hakija Meholjić, T. 6767, 6810-6816, 6944, koji je, čak i nakon što je optuženi izabran za komandanta Štaba TO Srebrenica 20. maja 1992., zadržao komandu nad svojom grupom boraca. Na primjer, odbio je da učestvuje u napadu na Fakoviće jer je smatrao da je minirani okolni teren isuviše opasan.

⁴⁴⁴ Hakija Meholjić, T. 6724-6726.; Mensud Omerović, T. 8459. *Vidi* i par. 219 *infra*.

⁴⁴⁵ Bećir Bogilović, T. 6398; Ejub Dedić, T. 12228.

⁴⁴⁶ Staniša Stevanović, T. 1569; Bećir Bogilović, T. 6397. Međutim, *vidi* Omer Ramić, T. 9896, koji je tvrdio da grupa boraca iz Močevića nije imala komandu i da su je činili dobrovoljci od kojih nijedan nije imao vlast da izdaje naređenja.

⁴⁴⁷ Hamed Tiro, T. 10486-10487. Za učestvovanje Vekaza Husića u napadu na Brađevinu 27. juna 1992., *vidi* Staniša Stevanović, T. 1497-1498 (djelomično zatvorena sjednica); Hamed Tiro, T. 10309-10310, 10491; *vidi* i par. 611 *infra*.

⁴⁴⁸ Sidik Ademović, T. 12966-12967, 13093.

⁴⁴⁹ Sidik Ademović, T. 13155-13156.

⁴⁵⁰ Sidik Ademović, T. 12969.

⁴⁵¹ Bećir Bogilović, T. 6395-6396.

⁴⁵² D005, T. 14049-14050 (djelomično zatvorena sjednica).

⁴⁵³ Ovom pretresnom vijeću nije namjera da dà potpun spisak svih borbenih grupa koje su se samostalno borile na tom području.

⁴⁵⁴ U vezi sa saradnjom samostalnih borbenih grupa oko Šušnjara, Sidik Ademović, T. 13157, 13168-13175.

169. Najistaknutiju grupu boraca koju su formirali izbjeglice bosanski Muslimani vodio je Ejub Golić. Nakon što je izbjegao iz Glogove u maju 1992., njegova velika grupa privremeno se stacionirala u obližnjem zaseoku Čizmići.⁴⁵⁶ Kako se broj raseljenih osoba iz Glogove i drugih mjesta u opštini Bratunac povećavao, Ejub Golić je postao vođa još triju grupa na tom području.⁴⁵⁷ Količina naoružanja koja je bila na raspolaganju tim grupama se mijenjala.⁴⁵⁸ Pitanje da li je optuženi 24. decembra 1992. Ejuba Golića formalno postavio za komandanta Samostalnog bataljona Glogova⁴⁵⁹ prilično je nebitno u svjetlu dokaza da je on *de facto* već bio vođa pomenutih grupa od aprila 1992. i da je nastavio da djeluje neovisno od komande optuženog nakon svog imenovanja u decembru 1992. Kako su se srpski napadi krajem 1992. pojačavali, grupe Ejuba Golića su rastle geometrijskom progresijom. On je planirao, organizovao i provodio borbena dejstva, povremeno u saradnji s drugim vođama,⁴⁶⁰ ali uvijek neovisno od više komande.⁴⁶¹ Tako je on u razdoblju od aprila 1992. do marta 1993. bio jedini vođa koji je imao vlast nad grupama na području Čizmića i djelovao neovisno od Štaba Oružanih snaga Srebrenica.⁴⁶² U januaru 1993., Ejub Golić je, poslije imenovanja na sastanku u Konjević-Polju, preuzeo komandu nad Oružanim snagama Bratunac.⁴⁶³

⁴⁵⁵ Bećir Bogilović, T. 6410; dokazni predmet D237, "Pismo od TO Pobude", 6. juni 1992.

⁴⁵⁶ Ibrahim Bećirović, T. 7630; Nedret Mujkanović, T. 5169; Nesib Burić, T. 10708.

⁴⁵⁷ Pod vodstvom Ejuba Golića bile su još tri grupe stacionirane u Velikoj Glogovi, Vladušićima i u šumi između Glogove i Vladušića; *vidi* Sead Bekrić, T. 9547; Safet Golić, T. 11922, 11959. Neki od ljudi koji su se borili sa Nurifom Rizvanovićem pridružili su se Ejubu Goliću kad je Rizvanović napustio to područje u novembru 1992.: D005, T. 13882-13883. Što se tiče ukupnog broja ljudi pod komandom Ejuba Golića na području Čizmića, *vidi* dokazni predmet D809, "Borbeni izvještaj komande Drinskog korpusa", 4. januar 1993., u kojem stoji sljedeće: "U rejonu Glogove predpostavlja se da ima još oko 200 naoružanih neprijateljskih vojnika." *Vidi* i Safet Golić, T. 11966, 12013, gdje svjedok procjenjuje da je bilo 300 do 400 boraca.

⁴⁵⁸ Safet Golić, T. 11977-11978, 12013.

⁴⁵⁹ Dokazni predmet P158, "Naredba komandanta Oružanih snaga Srebrenica o imenovanju komandanta samostalnog bataljona Glogova", 24. decembar 1992.; *vidi* Nedret Mujkanović, T. 5169; Bećir Bogilović, T. 6398; Safet Golić, T. 11892.

⁴⁶⁰ Dokazni predmet P329, "Razgovor" s optuženim, traka 8, str. 24.

⁴⁶¹ O tome kako je Ejub Golić organizovao napad na Kravicu 7. januara 1993. i učestvovao u njemu, Sead Bekrić, T. 9583; Nesib Burić, T. 10708; dokazni predmet P329, "Razgovor" s optuženim, traka 8, str. 12, 15; *vidi* i par. 663, 714 *infra*. Konkretnije, Ejub Golić je u tom razdoblju zatražio pomoć borbenih grupa iz Blječeve, Potočara, Sućeske i Pala; Safet Golić, T. 11877; Ejub Dedić, T. 12265; kao i od boraca u Osmačama: Nesib Burić, T. 10708-10711, 10919-10926.

⁴⁶² Hamed Tiro, T. 10397, 10474, 10478, 10552; Mustafa Šaćirović, T. 13334; D005, T. 13857-13859 (dijelom na djelomično zatvorenoj sjednici); dokazni predmet P329, "Razgovor" s optuženim, traka 8, str. 12, traka 20, str. 14; ali *vidi* dokazni predmet P204, Nalog Štaba oružanih snaga Srebrenica Vojnoj policiji OS Srebrenica, 18. januar 1993.

⁴⁶³ Safet Golić, T. 11886; D005, T. 13860; dokazni predmet D812, "Potvrda [komandanta Oružanih snaga Bratunac]", 30. juni 1993.

(ii) Uporedno postojanje Opštinskog štaba TO Srebrenica u Tuzli

170. U junu 1992., u Tuzli je formiran Opštinski štab TO Srebrenica,⁴⁶⁴ na čelu sa Mirsadom Mustafićem.⁴⁶⁵ On je nastao kao rezultat udruživanja raseljenih osoba iz Srebrenice u Tuzli kako bi pomogli u mobilizaciji i dostavi humanitarne pomoći.⁴⁶⁶ Opštinski štab TO Srebrenica u Tuzli priznao je Okružni štab Tuzla krajem jula 1992.⁴⁶⁷ Tokom 1992. i 1993., Opštinski štab TO Srebrenica u Tuzli bio je u stalnoj vezi sa Okružnim štabom Tuzla, a kasnije i sa 2. korpusom. Članovi Opštinskog štaba TO Srebrenica u Tuzli prisustvovali su sastancima i dobivali relevantna pravila i uputstva kao predstavnici Srebrenice.⁴⁶⁸ U oktobru 1992., predsjednik Ratnog predsjedništva Srebrenice, Hajrudin Avdić, u pismu je zadužio Opštinski štab TO Srebrenica u Tuzli za dodjelu humanitarne pomoći stanovništvu Srebrenice u Tuzli.⁴⁶⁹

(d) Vojna vlast u Srebrenici poslije demilitarizacije⁴⁷⁰

171. Nakon što je Savjet bezbjednosti 16. aprila 1993. proglasio Srebrenicu zaštićenom zonom, to područje je službeno demilitarizovano.⁴⁷¹ Optuženi je nakon toga izdao naređenja u cilju konsolidovanja raznih jedinica Oružanih snaga Srebrenica.⁴⁷² Međutim, trebalo je dosta vremena da Oružane snage Srebrenice postanu zaista integralni dio ABiH, u okviru strukture 2. korpusa.⁴⁷³

172. Dana 3. oktobra 1993., Vrhovna komanda ABiH priznala je Štab Oružanih snaga Srebrenica.⁴⁷⁴ Dana 1. januara 1994., Štab Vrhovne komande ABiH naredio je formiranje 8.

⁴⁶⁴ U ovoj presudi Pretresno vijeće je sve vrijeme jasno pravilo razliku između dokumentarnih dokaza koji potiču od Štaba Oružanih snaga Srebrenice i koji se na njega odnose, s jedne strane i dokumenata Opštinskog štaba TO Srebrenica u Tuzli, s druge strane.

⁴⁶⁵ Bećir Bogilović, T. 6488. Bilo je i drugih TO u izbjeglištvu koje su osnovali pojedinci u bijegu uslijed srpskih napada na opštine Bratunac i Vlasenica, *vidi* Mirsad Mustafić, T. 14221, 14243-14244; Izet Redžić, T. 9263; dokazni predmet D656, "Naređenje" od 19. januara 1993.; dokazni predmet D649, "Formiranje-preformiranje jedinica OS AR BiH na teritoriji opštine Bratunac"; dokazni predmet D948, "Zajednički sastanak radi ostvarivanja uvida u rad Opštinskih sekretarijata za odbranu na Okrug Tuzla."

⁴⁶⁶ Mirsad Mustafić, T. 14191, 14195; dokazni predmet P234/D567, "Uključivanje jedinica TO Srebrenica na ratište", 3. juli 1992., u kojem stoji da je Udruženje izbjeglica registrovano 5. juna 1992; dokazni predmet P233, Naredba o formiranju Rudarsko-srebreničke čete, 2. juli 1992., kojom je Opštinski štab TO Srebrenice u Tuzli formirao Rudarsko-srebreničku čet, vojnu jedinicu u čijem sastavu je bilo 40 izbjeglica iz Srebrenice, i stavio je pod kontrolu Okružnog štaba Tuzla. *Vidi* i Mirsad Mustafić, T. 14224, 14242-14243, koji potvrđuje da je proveo dokazni predmet D656, "Naređenje" od 19. januara 1993., i regrutovao pripadnike u Tuzli za potrebe Komande 2. korpusa, kako je predviđeno pomenutim naređenjem.

⁴⁶⁷ Mirsad Mustafić, T. 14199, 14203-14204, gdje svjedok objašnjava da je u julu 1992. Opštinski štab TO Srebrenica u Tuzli bio podređen Okružnom štabu TO Tuzla.

⁴⁶⁸ Pretresno vijeće prima na znanje iskaz Mirsada Mustafića, T. 14219-14220, 14226-14229, 14245, i postojanje više dokumenata koji su upućeni Opštinskom štabu TO Srebrenica u Tuzli, ali koji, budući da nema dokaza da su ikad stigli u Srebrenicu, za Pretresno vijeće nemaju dokaznu vrijednost, *vidi* dokazni predmet P118, "Organizacija kurirskih veza, naređenje"; dokazni predmet D946, "Uputstvo o primjeni pravila međunarodnog ratnog prava OS R BiH", 13. novembar 1992.; dokazni predmet D667, "Pravilnik o stimulativnim mjerama u Oružanim snagama Republike Bosne i Hercegovine", 23. januar 1993.; dokazni predmet D674, "Odluka o izmjeni Pravila službe u Armiji Republike Bosne i Hercegovine", 22. juli 1993; dokazni predmet D948, "Zajednički sastanak radi ostvarivanja uvida u rad Opštinskih sekretarijata za odbranu na Okrug Tuzla".

⁴⁶⁹ Mirsad Mustafić, T. 14222. Međutim, *vidi* par. 205 *infra*.

⁴⁷⁰ Budući da se u Optužnici navodi da su relevantna krivična djela počinjena u razdoblju od juna 1992. do marta 1993., Pretresno vijeće ograničava svoje ispitivanje dokaza u vezi s vojnom vlašću u Srebrenici nakon demilitarizacije u aprilu 1993. samo na ono što je nužno za ocjenu dužnosti optuženog da kazni za te zločine na osnovu pravila 7(3) Statuta.

⁴⁷¹ *Vidi* par. 119 *supra*.

⁴⁷² Dokazni predmet P179, "Naredba" od 4. aprila 1993.; dokazni predmet P391, "Naredba" od 16. juna 1993.

⁴⁷³ Dokazni predmet P95, "Prilog za vodič hronike AR BiH", 7. februar 1994.

⁴⁷⁴ *Ibid.*

operativne grupe "Srebrenica" (u daljnjem tekstu: 8. OGS), koja je zamijenila Oružane snage Srebrenica.⁴⁷⁵ Zulfo Tursunović je postavljen za zamjenika komandanta 8. OGS.⁴⁷⁶ Jedinice koje su činile 8. OGS sastavljene su od lokalnih borbenih grupa Oružanih snaga Srebrenica.⁴⁷⁷ Mada se disciplina poboljšala,⁴⁷⁸ i dalje je bilo teško postići potpunu profesionalizaciju 8. OGS.⁴⁷⁹ Kao što je već rečeno,⁴⁸⁰ u martu 1994. ili otprilike u to vrijeme, optuženi je dobio najviše odlikovanje u ABiH – Zlatni ljiljan – od Sefera Halilovića, načelnika Štaba Vrhovne komande ABiH, zbog toga što je “ispoljio izuzetnu hrabrost, požrtvovanje i umješnost u komandovanju i izvršavanju postavljenih zadataka.”⁴⁸¹

173. Tokom januara 1995., 8. OGS preimenovana je u 28. diviziju 2. korpusa ABiH.⁴⁸² Optuženi, koji je imao čin brigadira,⁴⁸³ i Ramiz Bećirović, s činom majora,⁴⁸⁴ postavljeni su za vršioca dužnosti komandanta divizije, odnosno vršioca dužnosti načelnika Štaba.⁴⁸⁵ U aprilu 1995., 28. divizija 2. korpusa ABiH još uvijek je bila vojna jedinica u procesu transformacije.⁴⁸⁶

3. Vojna policija

(a) Formiranje jedinica vojne policije na republičkom i regionalnom nivou

174. U maju 1992., nakon izbijanja sukoba u BiH, vlada u Sarajevu naredila je formiranje jedinica vojne policije⁴⁸⁷ pri štabovima TO na državnom i regionalnom nivou.⁴⁸⁸ U početku nije predviđeno formiranje jedinica vojne policije na opštinskom nivou.⁴⁸⁹

⁴⁷⁵ U vezi s pripremama za formiranje 8. OGS, vidi dokazni predmet D566, "Prijedlog organizacijsko-formacijskih promjena", od 7. oktobra 1993.; dokazni predmet P31, "Organizacijske promjene-formiranje RJ u z/o 2. korpusa, naređenje", 1. januar 1994.

⁴⁷⁶ Dokazni predmet D433, "Organizacijsko formacijska struktura 8. operative grupe".

⁴⁷⁷ Dokazni predmet P31, "Organizacijske promjene-formiranje RJ u z/o 2. korpusa, naređenje", 1. januar 1994.

⁴⁷⁸ Dokazni predmet P538, "Analiza zakonitosti za mjesec april i maj 1994. godine", 6. juni 1994.

⁴⁷⁹ Dokazni predmet D278, "Potrebne informacije za dalji rad, dostavite nam", 5. maj 1994.; dokazni predmet D855, "Postavljenje i prijedlozi za postavljenje, upozorenje", 24. februar 1994.; dokazni predmet P328, "Razgovor" s optuženim, traka 7, str. 3; dokazni predmet D280, "Presjek bezbjednosne situacije", 18. april 1995., gdje stoji da je u aprilu 1995. nedostatak profesionalnih oficira na odgovarajućim položajima uticao na reorganizaciju 8. OGS. *Vidi* i dokazni predmet P560 (zapečaćen) u kojem stoji da je optuženi u decembru 1994. bio u sukobu sa Zulфом Tursunovićem i načelnikom policije.

⁴⁸⁰ *Vidi* par. 4 *supra*.

⁴⁸¹ Dokazni predmet P28, "Ratno priznanje"; *vidi* i dokazni predmet P562, "Činjenice o kojima su se strane sporazumjele", A.26.

⁴⁸² Dokazni predmet D280, "Presjek bezbjednosne situacije", 18. april 1995.

⁴⁸³ Dokazni predmet P27, "Odluka o proizvođenju - unapređenju u činove Armije Republike Bosne i Hercegovine", 12. juli 1994.; dokazni predmet P562, "Činjenice o kojima su se strane sporazumjele", A.24.

⁴⁸⁴ Dokazni predmet P27, "Odluka o proizvođenju - unapređenju u činove Armije Republike Bosne i Hercegovine", 12. juli 1994.

⁴⁸⁵ Dokazni predmet P30, "Naredba" od 18. januara 1995.

⁴⁸⁶ Dokazni predmet D280, "Presjek bezbjednosne situacije", 18. april 1995; *vidi* i James Gow, T. 1984-1986; Sead Delić, T. 8682; dokazni predmet P328, "Razgovor" s optuženim, traka 11, str. 5.

⁴⁸⁷ U originalnim dokumentima vojna policija se često naziva VP.

⁴⁸⁸ Dokazni predmet P253/D273, "Organizacija jedinica vojne policije", 17. maj 1992., dokument koji je izdalo Ministarstvo za narodnu odbranu BiH u Sarajevu, gdje stoji da bi vojna policija na *državnom* nivou trebala da bude u rangu bataljona, a na *regionalnom* nivou, u rangu čete, te da bi u svom sastavu trebalo da ima komandu, odjeljenje veze, odjeljenje za obezbjeđenje ličnosti, odjeljenje za protivdiverzionu zaštitu, vod za kriminalističko tehničke i uvidajne poslove, saobraćajni vod, četvu za obezbjeđenje objekata i četvu za protivterorističku borbu; *vidi* i dokazni predmet P123, "Izvjestaj [...]" od 29. avgust 1992., koji potvrđuje da je vojna policija doista bila u sastavu Okružnog štaba TO Tuzla.

175. Dana 14. oktobra 1992., Željko Knez, komandant Okružnog štaba Tuzla, naredio je formiranje jedinica vojne policije pri opštinskim štabovima odbrane u njegovoj zoni odgovornosti (u daljnjem tekstu: Naređenje od 14. oktobra 1992.), koja je uključivala i Srebrenicu. Opštinske jedinice vojne policije trebale su biti na nivou čete i imati komandira, pomoćnika za moral, četnog starješinu, vozača, kurira i vezistu.⁴⁹⁰

176. Naređenje od 14. oktobra 1992. nadalje je predviđalo da opštinskom vojnom policijom rukovode načelnici bezbjednosti u opštinskim štabovima odbrane.⁴⁹¹ Rad opštinskih načelnika bezbjednosti trebalo je da nadzire načelnik bezbjednosti Okružnog štaba odbrane Tuzla.⁴⁹² Sve jedinice vojne policije trebalo je da šalju dnevne izvještaje okružnoj vojnoj policiji u Tuzli.⁴⁹³ Međutim, iz dokaza nije jasno da li Naređenje od 14. oktobra 1992. ikad poslano u Srebrenicu, i da li je načelnik bezbjednosti u Srebrenici Hamed Salihović bio svjestan da po zakonu odgovara načelniku bezbjednosti Okružnog štaba odbrane Tuzla. Optužba nije Pretresno vijeće uvjerila u pogledu te činjenice.

(b) Nadležnost vojne policije

177. Prema Pravilu za rad koje je u septembru 1992. izdao predsjednik BiH (u daljnjem tekstu: Pravilo za rad ABiH), jedinice vojne policije namijenjene su

za izvršavanje posebnih zadataka u funkciji zaštite najosjetljivijih segmenata vojne organizacije radi čega se angažuju na fizičkom obezbjeđenju vitalnih elemenata u sistemu rukovođenja i komandovanja; borbi protiv diverzantsko-terorističkih grupa.

⁴⁸⁹ *Vidi* dokazni predmet P286, "Uredba sa zakonskom snagom o odbrani", objavljena u Službenom listu BiH br. 4/92 od 20. maja 1992. (str. 3 i slj.), gdje se vojna policija ne navodi kao sastavni dio opštinskih štabova odbrane; dokazni predmet D272, "Privremena formacija Broj T - 412.185 - lična - Opštinski štab odbrane sa prištabnim jedinicama", 25. septembar 1992.; *vidi* i Enver Hogić, T. 8144.

⁴⁹⁰ Dokazni predmet P143, "Naređenje", 14 oktobar 1992. Pretresno vijeće prima na znanje dokazni predmet D275, "Rad organa bezbjednosti i vojne policije, naređenje", 4. februar 1993. gdje se predviđa podređivanje vojne policije komandama brigada i korpusa i zabranjuje opštinskim štabovima odbrane formiranje jedinica vojne policije u zoni odgovornosti 3. korpusa ABiH. Međutim, činjenicu da su neke opštine ipak formirale opštinske jedinice vojne policije potvrđuje Sead Delić, T. 8620. *Vidi* i dokazni predmet P143, "Naređenje" od 14. oktobra 1992., koje je potpisao Željko Knez, tačka 6: "Ukoliko već imate organizovanu Vojnu policiju, dužni ste istu uskladiti sa ovim Naređenjem." Pretresno vijeće prima na znanje iskaz Envera Hogića, T. 8149-8150, prema kojem je cjelokupno stanovništvo opština koje se pominju u paragrafu 1 dokaznog predmeta P143 bilo u izbjeglištvu.

⁴⁹¹ Dokazni predmet P413, "Naređenje" od 14. oktobra 1992., tačka 2. *Vidi* i dokazni predmet P221, "Odluka" od 14. oktobra 1992., kojom se Hamed Salihović imenuje za načelnika za obavještajne i bezbjednosne poslove.

⁴⁹² Dokazni predmet P143, "Naređenje" od 14. oktobra 1992. Pretresno vijeće primjećuje da su Naređenje od 14. oktobra i dokazni predmet P221, "Rješenje o imenovanju i postavljanju" sa istim datumom, koje je potpisao predsjednik Ratnog predsjedništva Srebrenice doveli do preklapanja ovlasti u vezi s opštinskim načelnikom bezbjednosti. U prvom dokumentu stoji sljedeće: "Načelnici bezbjednosti u opštinskim štabovima odbrane, odnosno brigadama u stručnom pogledu rukovode jedinicom Vojne policije, a kontrolu rada i izvršenje zadataka i kompletnim rukovođenjem službe vojne bezbjednosti vršit će načelnik bezbjednosti Okružnog štaba odbrane Tuzla ili lice koje on odredi". Prema drugom dokumentu, načelnik za obavještajne i bezbjednosne poslove "za svoj rad neposredno [je] odgovoran načelniku Štaba OS".

⁴⁹³ Dokazni predmet D656, "Naređenje" od 19. januara 1993., koje je potpisao Željko Knez, tačka 3: "Dnevne izvještaje o radu Vojne policije prema datoj listi pitanja za protekla 24 časa sa stanjem u 18,00 časova tekućeg dana obavezni ste javljati dežurnoj službi Vojne policije []. Do sada su to činili Vojna policija OpŠO Banovići, Živinice, Srebrenik, Lukavac i Tuzla, dok ostali se OpŠO uopšte ne javljaju."

178. Što se tiče provođenja istraga od strane vojne policije u fazi prije početka suđenja, predviđeno je sljedeće ograničenje:

Kada su izvršioi krivičnih djela [...] iz nadležnosti vojnih sudova, lica koja nisu pripadnici oružanih snaga, vojna policija u sprovođenju istražnih radnji nije autonomna jer se to čini uz učešće organa unutrašnjih poslova.⁴⁹⁴

179. Prema Pravilu za rad ABiH, civilno stanovništvo nije u nadležnosti vojne policije. Vojna policija može preduzeti sljedeće mjere: privođenje, zadržavanje, upotreba fizičke snage, vezivanje i upotreba drugih sredstava prinude, upotreba oružja i lišavanje slobode do tri dana u vojnom zatvoru po pismenoj odluci načelnika bezbjednosti Glavnog štaba ABiH. Prilikom vršenja svojih dužnosti, vojna policija nikad ne smije narušiti nečije ljudsko dostojanstvo.⁴⁹⁵

180. Ne postoje dokazi da je na području Srebrenice prije demilitarizacije ikad primljeno Pravilo za rad ABiH ili bilo koja druga pravila ili propisi niti da su pripadnici vojne policije, uključujući i Hameda Salihovića, načelnika bezbjednosti Štaba Oružanih snaga Srebrenice, ikad informisani o njihovom sadržaju. Optužba nije tu činjenicu dokazala na način koji bi uvjerio Pretresno vijeće.

⁴⁹⁴ Dokazni predmet P558, "Pravilo za rad", str. 4-6.

⁴⁹⁵ Dokazni predmet P558, "Pravilo za rad", str. 8; dokazni predmet P112, "Naređenje" od 1. jula 1992., koje je potpisao Željko Knez.

(c) Vojna policija u Srebrenici(i) Organizacija Vojne policije u Srebrenici⁴⁹⁶

181. Odluka da u Srebrenici formira Vojna policija donesena je⁴⁹⁷ na sastanku Štaba TO Srebrenica 1. jula 1992., na kojem je formirano i srebreničko Ratno predsjedništvo.⁴⁹⁸ Odbrana tvrdi da je Vojnu policiju u Srebrenici formiralo srebreničko Ratno predsjedništvo.⁴⁹⁹ Pretresno vijeće se nije uvjerilo u to da je srebreničko Ratno predsjedništvo osnovalo Vojnu policiju u istom trenutku kada je i samo formirano od strane pripadnika Štaba TO Srebrenica. Mada su neki članovi novoizabranog Ratnog predsjedništva u Srebrenici bili članovi Štaba TO Srebrenica 1. jula 1992.,⁵⁰⁰ nema dokaza da su drugi članovi,⁵⁰¹ s izuzetkom Hajrudina Avdića,⁵⁰² bili prisutni kada je donijeta odluka da se u Srebrenici formira Vojna policija. Ipak, iz dokaza nije jasno da li je 1. jula 1992. namjera bila da srebrenička vojna policija bude pod isključivom komandom Štaba TO Srebrenica ili Ratnog predsjedništva Srebrenice. Međutim, ono što jeste jasno je da je Vojna policija u Srebrenici, odvojeno od civilne policije, počela djelovati već u avgustu 1992.⁵⁰³ Pretresno vijeće primjećuje da nije nužno da komandu nad srebreničkom Vojnom policijom tokom 1992. i 1993. određuju okolnosti njenog formiranja.

182. Na istom sastanku, 1. jula 1992., Mirzet Halilović je postavljen za komandira srebreničke Vojne policije.⁵⁰⁴ Dana 22. novembra 1992., na sastanku Štaba oružanih snaga Srebrenice, na kojem je bio prisutan barem jedan član Ratnog predsjedništva Srebrenice, umjesto Mirzeta Halilovića postavljen je Atif Krdžić.⁵⁰⁵ Postoje pokazatelji da je zamjenik komandira Vojne policije

⁴⁹⁶ U vezi sa umiješanošću srebreničke vojne policije u krivična djela iz tačaka 1 i 2 Optužnice, *vidi* Glava VII.C.1.b., "Da li pripadnici srebreničke vojne policije snose odgovornost za krivična djela ubistva i okrutnog postupanja".

⁴⁹⁷ Dokazni predmet P109, "Odluke Štaba TO Srebrenica" od 2. jula 1992. Postoje raniji pokazatelji da se prije 1. jula 1992. predviđalo formiranje vojne policije u Srebrenici: dokazni predmet P4, "Naređenje" od 15. juna 1992., gdje stoji da se, kao jedna od službi pri Štabu TO Srebrenica predviđa "[k]od VP, ustrojstvo će izvršiti, Mirzet Halilović."

⁴⁹⁸ Dokazni predmet P109, "Odluke Štaba TO Srebrenica" od 2. jula 1992.

⁴⁹⁹ *Vidi* Završni podnesak odbrane, par. 653-656, gdje se pominje Bećir Bogilović, T. 6422-6423; dokazni predmet D986, "Rukom pisan dokument", 1. juli 1992.

⁵⁰⁰ Optuženi, Bećir Bogilović, Hamdija Fejzić i Senahid Tabaković su svi bili pripadnici Štaba TO Srebrenica i toga dana su izabrani za članove srebreničkog Ratnog predsjedništva: *vidi* par. 143 *supra*; dokazni predmet P42, "Odluka" od 1. jula 1992.

⁵⁰¹ Hajrudin Avdić, Rešid Efendić, Džemaludin Bećirović, Jusuf Halilović i Aziz Nekić nisu bili članovi Štaba TO Srebrenica kada su 1. jula 1992. izabrani za članove u srebreničkog Ratnog predsjedništva.

⁵⁰² Hajrudin Avdić je izabran za predsjednika srebreničkog Ratnog predsjedništva 1. jula 1992. Mada on nikad nije bio član Štaba TO Srebrenica, njegov potpis na dokaznom predmetu P42, "Odluka" od 1. jula 1992. mogao bi upućivati na to da je prisustvovao sastanku 1. jula 1992., kada je u Srebrenici formirano Ratno predsjedništvo i Vojna policija.

⁵⁰³ Bećir Bogilović, T. 6247; *vidi* IV.B.3.c.ii., "Djelovanje Vojne policije u Srebrenici od jula 1992. do marta 1993.". Međutim, *vidi* Šuhra Đilović, T. 15369-15370, koja poriče da je uopšte postojala vojna policija u Srebrenici tokom 1992. i 1993., no prihvata da je postojala barem formalna odvojenost između civilne i vojne policije zbog toga što je svaka imala svog komandira. *Vidi* i Hakija Mehuljić, T. 6992-6993, koji je tvrdio da je vojna policija u Srebrenici bila u sastavu civilne policije; ali *vidi* dokazni predmet P296, "Pismo" od 3. juna 1995., koje je postisao Hakija Mehuljić, u kojem se potvrđuje postojanje vojne policije prije demilitarizacije.

⁵⁰⁴ Dokazni predmet P109, "Odluke štaba TO Srebrenica" od 2. jula 1992. *Vidi* i Bećir Bogilović, T. 6237-6240, 6422-6425. U dokaznom predmetu P4, "Nalog" od 15. juna 1992., već se pominje ime Mirzeta Halilovića u vezi sa vojnom policijom, ali Bećir Bogilović nije mogao potvrditi da je Halilović ranije bio povezan s vojnom policijom: T. 6294.

⁵⁰⁵ Bećir Bogilović, T. 6329; dokazni predmet P84, "Podsjetnik za starješinu TO", sastanak Oružanih snaga Srebrenice 22. novembra 1992., str. 28. Međutim, *vidi* Šuhra Đilović, T. 15235; Mustafa Šaćirović, T. 13287-13288, koji je tvrdio da je Atifa Krdžića

krajem 1992. bio Avdo Husejnović.⁵⁰⁶ Početkom 1993. na taj položaj je došao Džanan Džananović.⁵⁰⁷

183. Prije 27. novembra 1992., srebrenička Vojna policija bila je u potpunosti stacionirana u gradu Srebrenici. Dana 27. novembra 1992., Osman Osmanović, načelnik štaba Oružanih snaga Srebrenice, naredio je reorganizaciju srebreničke policije (u daljnjem tekstu: Naređenje od 27. novembra 1992.) raspoređivanjem u bataljone Oružanih snaga Srebrenice, te formiranjem samostalnog bataljona Vojne policije i voda Vojne policije u gradu Srebrenici.⁵⁰⁸ Naređenje od 27. novembra 1992. nastalo je kao odgovor na potrebu da se Vojna policija rasporedi na terenu.⁵⁰⁹ Postoje dokazi da je raspoređivanje pripadnika srebreničke Vojne policije na terenu započelo čak i prije izdavanja tog naređenja.⁵¹⁰

184. U aprilu 1993., poslije demilitarizacije, srebrenička Vojna policija je raspuštena, a njene dužnosti je preuzela civilna policija.⁵¹¹

(ii) Djelovanje vojne policije u Srebrenici u razdoblju od jula 1992. do marta 1993.

185. Srebrenička Vojna policija je, zajedno sa civilnom policijom, imala sjedište u stanici policije u Srebrenici.⁵¹² Vojna policija je bila smještena u prizemlju, dok je civilna policija bila na prvom spratu te zgrade.⁵¹³

186. U skladu sa opštom situacijom, a posebno sa situacijom Oružanih snaga Srebrenice, rad srebreničke Vojne policije je u tom razdoblju bio ograničen manjkom oružja i stručnog osoblja.⁵¹⁴

imenovalo srebreničko Ratno predsjedništvo. *Vidi* i dokazni predmet P329, "Razgovor" s optuženim, traka 3, str. 7, generalno u vezi sa Atifom Krdžićem.

⁵⁰⁶ Dokazni predmet P458/P561, "Evidencija vojne policije", zabilješka od 5. decembra 1992., str. 6 Međutim, u datim okolnostima, Pretresno vijeće ne može prihvatiti da je optužba u dovoljnoj mjeri dokazala ovu činjenicu, *vidi* par. 28 *supra*.

⁵⁰⁷ Dokazni predmet P183, "Službena zabilješka", 11. februar 1993., koju je potpisao Džanan Džananović.

⁵⁰⁸ Dokazni predmet P11, "Odluka o reorganizaciji vojne policije", 27. novembar 1992. O ovoj odluci se raspravljalo na sastanku Štaba Oružanih snaga Srebrenice 22. novembra 1992: dokazni predmet P84, "Podsjetnik za starješinu TO", str. 28.

⁵⁰⁹ Bećir Bogilović, T. 6330.

⁵¹⁰ U tom kontekstu, *vidi* dokazni predmet P329, "Razgovor" s optuženim, traka 5, str. 2; dokazni predmet P84, "Podsjetnik za starješinu TO", sastanak Štaba Oružanih snaga Srebrenice 3. oktobra 1992., str. 4-7, sastanak Štaba Oružanih snaga Srebrenice 7. oktobra 1992., str. 7-8.

⁵¹¹ Hakija Mehuljić, T. 6996; dokazni predmet D246, "Procjena [...]", 23. maj 1995., str. 1; *vidi* i par. 219 *infra*.

⁵¹² Hakija Mehuljić, T. 7092. Bećir Bogilović je izjavio da je u razdoblju od maja do jula 1992., civilna policija imala sjedište u zgradi Štaba TO: T. 6227, 6245; dokazni predmet P516, "Fotografija".

⁵¹³ Bećir Bogilović, T. 6245-6246. Za detaljniji opis stanice policije u Srebrenici, *vidi* par. 358, 359 *infra*.

⁵¹⁴ Bećir Bogilović, T. 6443-6444; dokazni predmet P204, "Nalog" od 18. januara 1993., koji je potpisao Osman Osmanović: "Nalaže se Golić Ejubu, komandiru jedinice u Glogovoj, da Vojnoj policiji omogući preuzimanje 10 komada šmajsera, koji su zarobljeni u Kravici."; dokazni predmet D248, "Izvjestaj" od 2. jula 1994. Tokom sastanka Ratnog predsjedništva Srebrenice i Oružanih snaga Srebrenice održanom 9. novembra 1992., Osman Osmanović se žalio na nedostatak podrške Vojnoj policiji: dokazni predmet P84, "Podsjetnik za starješinu TO", zajednička sjednica Ratnog predsjedništva i Štaba Oružanih snaga Srebrenica 9. novembra 1992., str. 21. *Vidi* i dokazni predmet P84, "Podsjetnik za starješinu TO", sjednica Štaba Oružanih snaga TO Srebrenica 4. decembra 1992., str. 34: "Atif Krdžić: Nije kompletirana VP. Mnogi su odustali zbog ishrane i smještaja. Nema oružja (svega 2 puške i 2 pištolja). Nedostaju 3 čovjeka."; Suad Smajlović, T. 14663.

187. Mnoge od aktivnosti srebreničke Vojne policije bile su slične onima civilne policije.⁵¹⁵ Na primjer, 23. oktobra 1992., reagujući na nezadovoljstvo lokalnih vođa na terenu u pogledu remećenja javnog reda, Oružane snage Srebrenica naredile su vojnoj i civilnoj policiji u Srebrenici da privode nedisciplinovane civile i vojnike.⁵¹⁶ U februaru 1993., Vojna policija bavila se slučajem ubistva u kojem ni počinitelj ni žrtve lokalni Srbi nisu bili vojnici.⁵¹⁷

188. Bilo je i aktivnosti više vojnog karaktera. Na primjer, Štab Oružanih snaga Srebrenica naredio je Vojnoj policiji da oduzima oružje civilima i da ih stavi na raspolaganje Oružanim snagama Srebrenice,⁵¹⁸ mada postoje ozbiljne sumnje da je to ikad provedeno.⁵¹⁹ Postoje dokumentarni dokazi da je srebrenička Vojna policija bila umiješana, na raznim razinama, u napade bosanskih Muslimana na sela bosanskih Srba na tom području.⁵²⁰

189. Ukratko, Pretresno vijeće konstatuje da je vojnu policiju u Srebrenici 1. jula 1992. osnovao Štab TO Srebrenica. Pretresno vijeće nadalje konstatuje da je na čelu Vojne policije bio Mirzet Halilović, do 22. novembra 1992., kada ga je zamijenio Atif Krdžić, koji je na tom položaju ostao do demilitarizacije.

4. Veza

(a) Pregled

190. Veza je ključna komponenta efektivne komande. Riječima jednog svjedoka,

Komanda, kontrola, veza i obavještanje su za komandanta ključni dijelovi dobre efektivne komande na terenu. Ako manjka jedno ili više od ovih područja, tada ne možete imati efektivnu kontrolu nad svojom komandom.⁵²¹

Pretresno vijeće smatra korisnim da ispita u kojoj mjeri su, konkretno, sredstva veze bila dostupna Štabu Oružanih snaga Srebrenica u razdoblju na koje se odnosi Optužnica.

191. U opštinama Bratunac i Srebrenica teren je teško prohodan i brdovit. Na nekim zabačenim područjima prije sukoba nije bilo telefonskih linija i informacije su se prenosile radio-vezom.⁵²² U gradu Srebrenici za vezu je bio zadužen Opštinski centar za osmatranje, javljanje, obavještanje i

⁵¹⁵ Dokazni predmet P329, "Razgovor" s optuženim, traka 4, str. 3.

⁵¹⁶ Dokazni predmet P84, "Podsjetnik za starješinu TO", sjednica Štaba oružanih snaga Srebrenice 23. oktobra 1992., str. 12-13.

⁵¹⁷ Dokazni predmet P183, "Službena zabilješka" od 11. februara 1993.

⁵¹⁸ Dokazni predmet P5, "Nalog," od 29. oktobra 1992.

⁵¹⁹ Suad Smajlović, T. 14658-14659, koji je tvrdio da je sadržaj dokaznog predmeta P5 "nelogičan" budući da lokacija o kojoj je riječ, Krušev Do, nije u to vrijeme pripadala srebreničkoj enklavi.

⁵²⁰ *Vidi* par. 638, 650, 663 *infra*.

⁵²¹ Rex Dudley, T. 15024. Pretresno vijeće ima na umu da su ti uslovi izraženi s tačke gledišta profesionalnog oficira iz zemlje koja ima potpuno razvijene oružane snage.

⁵²² Ibrahim Bećirović, T. 7425.

uzbunjivanje (u daljnjem tekstu: Centar za obavještanje), smješten u bivšoj zgradi TO iza zgrade Opštine.⁵²³ Kada su Srebrenicu u maju 1992. bosanski Muslimani vratili pod svoju kontrolu, u Centru za obavještanje i na drugim lokacijama pronađeno je više raznih uređaja za vezu u manje ili više dobrom stanju. To je neko vrijeme bilo dovoljno za ograničenu komunikaciju unutar i van Srebrenice.

192. U gradu Srebrenici opskrba strujom je prekinuta krajem juna ili početkom jula 1992. Krajem aprila 1992., telefonske linije između Srebrenice i Tuzle presjekle su snage bosanskih Srba, a početkom jula 1992., istu sudbinu doživjele su i linije između Srebrenice i Sarajeva.⁵²⁴ S vremenom su pronađeni razni načini da se prebrodi nestašica struje i da se obezbijedi djelomično napajanje opreme za vezu.⁵²⁵ Nakon demilitarizacije, širom Srebrenice postavljeno je šest agregata.⁵²⁶

193. Tek sredinom 1994. uspostavljen je djelotvoran sistem kriptozastite. Do tada su sve poruke bile izložene opasnosti da ih presretnu bosanski Srbi.⁵²⁷

(b) Relevantne strukture

194. Zbog hitne potrebe da se uspostavi sistem veze, na sastanku Štaba TO Srebrenica 1. jula 1992. formirana je Služba za vezu i informisanje.⁵²⁸ Zadatak te službe bio je da se uspostavi veza sa Štabom TO BiH u Sarajevu i Okružnim štabom u Tuzli, kao i sa porodicama boraca.⁵²⁹ Od 20. maja 1992., Ibrahim Bećirović je uspio da uspostavi *ad hoc* vezu pod nadzorom Akifa Ustića, zamjenika komandanta Štaba TO Srebrenica.⁵³⁰

195. Na istom sastanku 1. jula 1992., Hamed Alić je istovremeno postavljen za člana Ratnog predsjedništva i za načelnika Službe za vezu i informisanje, čiji je zadatak bio nadzor rada opreme u

⁵²³ Ibrahim Bećirović, T. 7395; *vidi* takođe dokazni predmet P527, "Fotografija".

⁵²⁴ *Vidi* par. 115 *supra*. *Vidi* takođe Mirsad Mustafić, T. 14192; Ibrahim Bećirović, T. 7453.

⁵²⁵ *Vidi* par. 115 *supra*; fn. 542 *infra*.

⁵²⁶ Ibrahim Bećirović, T. 7440-7441.

⁵²⁷ Ibrahim Bećirović, T. 7427, 7578-7580; dokazni predmet D261, "Organizacija kriptozastite povjerljivih informacija na području Okruga Tuzla", 23. avgust 1993; dokazni predmet D262, "Telegram" od 2. marta 1993. U vezi sa situacijom u razdoblju od sredine 1994. do jula 1995., *vidi* Enver Hogić, T. 8100-8101.

⁵²⁸ Dokazni predmet P109, "Odluke Štaba TO Srebrenica", 2. juli 1992. srebreničko Ratno predsjedništvo takođe je formirano 1. jula 1992. Optužba u svom Odgovoru na Završni podnesak odbrane, str. 43, navodi sljedeće: "U Srebrenici su postojale dvije odvojene i različite službe za vezu i informisanje; jedna je bila pri Ratnom predsjedništvu, a druga pri Štabu Oružanih snaga Srebrenica". Međutim, Pretresno vijeće se ne slaže s tim da dokazi na koje se poziva optužba potkrepljuju tu tvrdnju: *vidi* dokazni predmet P84 "Podsjetnik za starješinu TO", sastanak Štaba Oružanih snaga Srebrenica 7. novembra 1992., str. 17, koji se ne bavi situacijom na terenu, nego organizacijom rada. I na stranici 22 radi se samo o prijedlogu: "Treba razdvojiti vezu i informisanje". Informacije na strani 27 govore o planiranoj službi veze koju je trebalo formirati u okviru subregije, a čije postojanje je Pretresno vijeće razmotrilo u Glavi IV.B.2.b.ii., "Formiranje i razvoj subregije".

⁵²⁹ Ibrahim Bećirović, T. 7649-7650; dokazni predmet P84, "Podsjetnik za starješinu", sastanak Operativnog štaba, datum nije naveden, str. 2; *vidi* par. 202 *infra* za detalje o aktivnostima Službe za vezu i informisanje. Mada se u dokaznom predmetu P84, "Podsjetnik za starješinu TO", sjednica Štaba oružanih snaga TO Srebrenica 3. novembra 1992, str. 17, navodi da "[p]o pitanju rada sl. veze i informiranja - to su 2 službe i to sl. veze /nečitko/ oružanim snagama i sl. informiranja", nijedan svjedok nije doista potvrdio da su postojale dvije zasebne službe: *vidi* Ibrahim Bećirović, T. 7733-7734.

⁵³⁰ Ibrahim Bećirović, T. 7429-7431.

zgradi PTT-a.⁵³¹ Po njegovom odlasku iz Srebrenice u decembru 1992., Ibrahim Bećirović je, uz pomoć drugih, neformalno preuzeo nadzor nad aktivnostima veze.⁵³² Radio-oprema i oprema za vezu bila je uglavnom smještena u zgradi PTT-a, ali mogla se naći i u Domu kulture i u centru za obavještanje.⁵³³

196. Dana 6. jula 1992. formirana je Informativno-propagandna služba Okružnog štaba Tuzla da koordiniše rad relevantnih opštinskih službi.⁵³⁴ Međutim, nema dokaza da je do takve koordinacije došlo u opštini Srebrenica.

197. Dana 12. novembra 1992., predsjednik Ratnog predsjedništva Srebrenice osnovao je tročlanu komisiju da izvještava srebreničko Ratno predsjedništvo o problemima s kojima se susreće Služba za vezu i informisanje.⁵³⁵ Nakon toga je sastavljen izvještaj.⁵³⁶

(c) Veze unutar Srebrenice

198. Nakon što su snage bosanskih Srba presjekle redovne telefonske linije, u Srebrenici je instalirano šest privremenih telefonskih linija, telefonska centrala i više telefonskih aparata za potrebe bolnice. Kasnije su takav sistem instalirali i Štab civilne zaštite i civilna policija.⁵³⁷

199. Do druge polovine 1993. nije postojao redovan i pouzdan sistem radio-veze između sela u opštini Srebrenica.⁵³⁸ Mada je nešto opreme pronađene nakon što je Srebrenica u maju 1992. ponovo došla pod kontrolu bosanskih Muslimana moglo omogućiti vezu unutar Srebrenice, nestašica struje od početka jula 1992. učinila je tu opremu praktično neupotrebljivom.⁵³⁹ Uprkos tome, veza između Cerske i Srebrenice je bila moguća putem kratkotalasnog radija.⁵⁴⁰

200. Čini se da je na području Srebrenice tokom 1992. i 1993. bilo na raspolaganju više ručnih kratkotalasnih radio-stanica, 'motorola'. Konkretno, takvim su napravama raspolagali optuženi i Zulfo Tursunović.⁵⁴¹ Zbog gorepomenute nestašice struje, trebala je velika domišljatost da se nađe

⁵³¹ Dokazni predmet P100, "Odluke Štaba TO Srebrenica", 2 juli 1992.; *vidi* i Ibrahim Bećirović, T. 7497, 7505-7507.

⁵³² Ibrahim Bećirović, T. 7492, 7494, 7520-7521; Nedret Mujkanović, T. 5040.

⁵³³ Ibrahim Bećirović, T. 7492-7494.

⁵³⁴ Dokazni predmet P238, "Plan rada informativno-propagandne službe Štaba", 6. juli 1992.

⁵³⁵ Dokazni predmet D263, "Odluka o obrazovanju Komisije", 12. novembar 1992.; Mustafa Šaćirović, T. 13302-13303. U vezi sa problemima u funkcionisanju Službe za vezu i informisanje, *vidi* dokazni predmet P84, "Podsjetnik za starješinu TO", zajednički sastanak Ratnog predsjedništva i Štaba Oružanih snaga Srebrenica 9. novembra 1992., str. 22.

⁵³⁶ Ibrahim Bećirović, T. 7650-7651.

⁵³⁷ Ibrahim Bećirović, T. 7453-7454.

⁵³⁸ Ibrahim Bećirović, T. 7704-7705.

⁵³⁹ Ibrahim Bećirović, T. 7425-7426, 7582, koji pominje radio-uređaj koji su koristile mjesne zajednice koje nisu imale telefonske linije da bi uspostavile vezu sa Srebrenicom. U gradu Srebrenici takav uređaj je poslije 20. maja 1992. pronađen u Centru za obavještanje: *vidi* par. 191 *supra*.

⁵⁴⁰ Ibrahim Bećirović, T. 7579-80, 7594. Za opis ovog kratkotalasnog radio-uređaja 'Atlas 210-X', *vidi* Ibrahim Bećirović, T. 7426.

⁵⁴¹ *Vidi* Branimir Mitrović, T. 3750; Kada Hotić, T. 9767; Sidik Ademović, T. 12966, 12980, 13000; Rex Dudley, T. 15071. U vezi sa Zulфом Tursunovićem, a posebno, s optuženim, *vidi* Nedeljko Radić, T. 3501; Anda Radović, T. 4809; Nedret Mujkanović, T.

rješenje za punjenje baterija.⁵⁴² U vezi sa svrhom za koju su korištene motorole nisu izvedeni dokazi, osim za jednu situaciju kada je obavještajna služba nedaleko raspoređenih srpskih snaga na taj način došla do informacija.⁵⁴³

201. Mada na području Srebrenice u razdoblju relevantnom za Optužnicu nije bilo adekvatno organizovane kurirske službe,⁵⁴⁴ Pretresno vijeće se uvjerilo da je više pojedinaca redovno bilo zaduživano da prenosi poruke lično, kada bi se ukazala potreba. Neki od tih kurira poginuli su na zadatku.⁵⁴⁵ Taj sistem prenošenja poruka, osim što je bio opasan po život, bio je spor i samo relativno bezbjedan.⁵⁴⁶

(d) Veza s područjem van Srebrenice

202. Tek u julu 1992., mjesecima nakon što je počela opsada Srebrenice, uspostavljena je veza sa radio-amaterima u Tuzli preko amaterske radio-stanice u zgradi PTT-a. To je omogućilo da pojedinci iz grada Srebrenice ostvare komunikaciju s osobama van Srebrenice.⁵⁴⁷ Od tog trenutka izvještaji o humanitarnoj situaciji u Srebrenici slani su u Sarajevo i Tuzlu dva do tri puta sedmično.⁵⁴⁸ Postoje dokazi i o tome da je optuženi u više navrata uspostavio vezu preko amaterskog radija, prvo sa suprugom u Sloveniji, tokom ljeta 1992., a zatim, sa Tuzlom i Sarajevom, tokom februara i marta 1993.⁵⁴⁹ Od marta 1993. bilo je više komunikacija putem radija između optuženog i komande ABiH u Sarajevu i Tuzli.⁵⁵⁰ Nadalje, postoje dokazi da je optuženi komunicirao putem radija sa bosanskim Srbima radi razmjene srpskih zarobljenika.⁵⁵¹ Istu radio-

5433. *Vidi* i Ibrahim Bećirović, T. 7595, koji je izjavio da je u septembru 1992. optuženi imao mali ručni radio koji je pokrivaio udaljenost od 10 kilometara, ovisno o terenu; dokazni predmet P434, "Video".

⁵⁴² Sidik Ademović, T. 12981; dokazni predmet P328, "Razgovor" s optuženim, traka 10, str. 12-13. Za dokaze u vezi s proizvodnjom struje, *vidi* Suad Smajlović, T. 14539.

⁵⁴³ Sidik Ademović, T. 13021, 13023, 13035, 13041, 13075, 13186; Dokazni predmet P328, "Razgovor" s optuženim, traka 10, str. 10-11. Međutim, *vidi* dokazni predmet P328, "Razgovor" s optuženim, traka 8, str. 30; dokazni predmet P329, "Razgovor" s optuženim, traka 10, str. 26, traka 21, str. 23, koji je ustvrdio da su se ručni radio-uređaji koristili tokom akcija; dokazni predmet P84, "Podsjetnik za starješinu TO", sastanak Štaba Oružanih snaga Srebrenica 3. oktobra 1992., str. 5: "VP da /?izuzme/ rupovke i toki-yoki", sastanak Štaba Oružanih snaga Srebrenice 10. novembra 1992., str. 23: "Obezbijediti 2 radio-stanice. Imaju 2 kod Nasera".

⁵⁴⁴ Pretresno vijeće prima na znanje različite stavove strana o pitanju veze putem kurira: Završni podnesak odbrane, par. 1495-1496; Odgovor optužbe na Završni podnesak odbrane, par. 106-112.

⁵⁴⁵ Bećir Bogilović, T. 6208, 6387; Ibrahim Bećirović, T. 7707; Enver Hogić, T. 8205; dokazni predmet P328, "Razgovor" s optuženim, traka 5, str. 6.

⁵⁴⁶ Rex Dudley, T. 14991; dokazni predmet P328, "Razgovor" s optuženim, traka 7, str. 5.

⁵⁴⁷ Nedret Mujkanović, T. 5067; Ibrahim Bećirović, T. 7440-7449, 7583-7637, koji pominje radio-vezu s operaterima bosanskim Srbima i radio-amaterima u Tuzli radi prikupljanja informacija o izbjeglicama bosanskim Muslimanima; dokazni predmet P522, "Fotografija radio-opreme"; dokazni predmet P523, "Fotografija radio-opreme".

⁵⁴⁸ Nedret Mujkanović, T. 5202-5203.

⁵⁴⁹ Ibrahim Bećirović, T. 7566-7572, koji dodaje da je u februaru 1993., optuženi nekoliko puta s osobom iz Tuzle, zvanom 'Munja', na zahtjev ovog potonjeg, razgovarao o situaciji u Srebrenici; osim toga, u martu 1993., optuženi je stupio u vezu s predsjednikom BiH Alijom Izetbegovićem kako bi zatražio pomoć. *Vidi* i fn. 550 *infra* u pogledu veze preko amaterskog radija koju je optuženi uspostavio sa Seferom Halilovićem u martu 1993.

⁵⁵⁰ Što se tiče radio-veze između optuženog i Sefera Halilovića, *vidi* Ibrahim Bećirović, T. 7572, 7576; dokazni predmeti P359 i P364, "Presretnuti razgovor" od 16. aprila 1993.; dokazni predmet P361, "Presretnuti razgovor" od 11. juna 1993.; dokazni predmet P362, "Presretnuti razgovori" od 29. maja 1993.; dokazni predmet P363, "Presretnuti razgovor" od 12. juna 1993.; dokazni predmet P328, "Razgovor" s optuženim, traka 5, str. 33-34, traka 10, str. 29-30. U pogledu radio-veze uspostavljene između optuženog i Hazima Šadića, komandanta 2. korpusa, *vidi* dokazni predmet P355, "Presretnuti razgovor" od 2. marta 1993.

⁵⁵¹ Dokazni predmet P97, "Presretnuti razgovor"; Nedeljko Radić, T. 3567, 3581-3585.

opremu koristio je i general Morillon kada je dao niz intervjuja tokom posjeta Srebrenici u razdoblju od 11. do 28. marta 1993.⁵⁵²

203. Postoje dokazi da je postojao bar još jedan radio-prijemnik van Srebrenice, i to u Likarima, na najvišoj koti između Srebrenice i Potočara.⁵⁵³ Njega je koristila borbena grupa iz Likara za presretanje srpskih radio-poruka. Sakupljene informacije su zatim prenošene lokalnim borbenim grupama u okolini.⁵⁵⁴

204. Nakon demilitarizacije postalo je moguće privatno dopisivanje između Srebrenice i Tuzle, mada je bilo cenzurirano od strane srpskih vlasti u Bratuncu.⁵⁵⁵ Takođe je, sa uspostavom sistema koji je povezivao kompjuter sa radio-opremom, postalo moguće slanje dokumenata između Tuzle i Srebrenice.⁵⁵⁶ Međutim, taj sistem je imao brojna ograničenja, kao što je broj stranica koje su se mogle poslati i daljnja nestašica struje.⁵⁵⁷

(e) Zaključak

205. Pretresno vijeće zaključuje da su u razdoblju relevantnom za Optužnicu veze postojale, ali [da] su u najboljem slučaju bile rudimentarne i ograničene. Bez sumnje je bilo velikih poteškoća na terenu zbog kojih je u to vrijeme bilo nemoguće ostvariti sistem veze potpuniji od gore opisanog. Ograničenja su postojala i na području vojnih dejstava, ali Pretresno vijeće je uvjereno da su i na bojnopolju postojali načini ostvarivanja veze, te da su oni zaista i korišteni. To pokazuju ne samo direktni dokazi, nego je to dokazano i indirektno, analizom dinamike relevantnih napada, kao što se dodatno objašnjava u poglavljima Presude koji se odnose na krivično djelo bezobzirnog razaranja gradova, naselja i sela koje nije opravdano vojnom nuždom.

5. Zaključak u vezi sa strukturom vojnih vlasti u Srebrenici prije demilitarizacije

206. S obzirom na dokaze uzete u cjelini, Pretresno vijeće se uvjerilo da je tokom 1992. i 1993. bilo više pokušaja da se borbene grupe u Srebrenici okupe pod jedinstvenom vojnom komandom. Takođe se uvjerilo da je u okviru tih napora formiran i Štab Oružanih snaga Srebrenice. Međutim, Pretresno vijeće se nije uvjerilo da je prije demilitarizacije došlo do formiranja jedinstvene integrisane vojne komande u gradu Srebrenici i u okolini.

⁵⁵² Pyers Tucker, T. 5877-5880, 5883-5885.

⁵⁵³ Azir Malagić, T. 11482; dokazni predmet D757, "Karta".

⁵⁵⁴ Azir Malagić, T. 11304-11307.

⁵⁵⁵ Sidik Ademović, T. 13202, 13204.

⁵⁵⁶ Ibrahim Bećirović, T. 7487-7491, koji je izjavio da je taj 'sistem paketa veze' donesen u Srebrenicu iz Tuzle u martu 1993. i da su ga koristile i civilne i vojne vlasti, uključujući i predsjednika srebreničkog Ratnog predsjedništva; *vidi* i dokazni predmet P329, "Razgovor" s optuženim, traka 4, str. 6; Sidik Ademović, T. 13201-13202.

⁵⁵⁷ Mirsad Mustafić, T. 14229-14230.

C. Struktura civilnih vlasti u Srebrenici

1. Ratno predsjedništvo Opštine Srebrenica

(a) Formiranje i sastav

207. Na osnovu Ustava BiH i Uredbe sa zakonskom snagom o dopunama uredbe sa zakonskom snagom o obrazovanju i radu okruga (u daljnjem tekstu: Uredba sa zakonskom snagom o ratnim predsjedništvima), ratna predsjedništva bila su nadležna za poslove opština u ratno doba.⁵⁵⁸

208. Kada je srebreničko Ratno predsjedništvo formirano na sastanku Štaba TO Srebrenica 1. jula 1992., bilo je predviđeno da to bude najviši organ vlasti na teritoriji Srebrenice, koji će preuzeti sve ovlasti predratne Skupštine opštine Srebrenica.⁵⁵⁹ Taj sastanak je održan u Stupini, a prisustvovala mu je većina osoba izabranih u Štab TO Srebrenica 20. maja 1992.⁵⁶⁰ Srebreničko Ratno predsjedništvo u početku je bilo smješteno u zgradi PTT-a, ali nakon nekoliko sedmica je premješteno u zgradu Opštine, kada je ona djelomično renovirana.⁵⁶¹

209. Na sastanku 1. jula 1992., prisutni su izabrali članove srebreničkog Ratnog predsjedništva.⁵⁶² Međutim, budući da je novoizabrani predsjednik Izvršnog odbora srebreničkog Ratnog predsjedništva Hamdija Fejzić tvrdio da članove srebreničkog Ratnog predsjedništva može postaviti samo Predsjedništvo BiH, odluka o postavljanju je odgođena dok se to ne verifikuje.⁵⁶³ Do te verifikacije nije došlo prije demilitarizacije, no postoje brojni dokazi da su izabrani članovi srebreničkog Ratnog predsjedništva djelovali u tom svojstvu već od prvog dana.⁵⁶⁴

210. Od 1. jula 1992., jezgro članstva srebreničkog Ratnog Srebrenice činili su Hajrudin Avdić kao predsjednik, Rešid Efendić kao sekretar, optuženi kao komandant Štaba Oružanih snaga

⁵⁵⁸ Mušir Brkić, T. 8324; dokazni predmet D283, "Uredba sa zakonskom snagom o dopunama Uredbe sa zakonskom snagom o obrazovanju i radu okruga", 13. avgust 1992., član 1; dokazni predmet D284, "Odluka o izboru članova Ratnog predsjedništva Skupštine opštine Srebrenica", 2. septembar 1992. Pretresno vijeće primjećuje da je Ustav koji se pominje u ova dva dokazna predmeta, mada to nije izričito navedeno, po svoj prilici Ustav Socijalističke Republike BiH.

⁵⁵⁹ Dokazni predmet P42, "Odluka o konstituisanju i imenovanju članova Ratnog predsjedništva opštine Srebrenica", 1. juli 1992: "Na osnovu odluke Predsjedništva Bosne i Hercegovine o proglašenju ratnog stanja, na inicijativu oružanih snaga i građana slobodne teritorije Srebrenica, a u cilju što uspješnije borbe protiv agresije na Bosnu i Hercegovinu, dana 1. 07. 1992. godine u Srebrenici, [...] Član 2.: Ratno predsjedništvo je najviši organ vlasti na području slobodne teritorije Srebrenica i ima sve ingerencije Skupštine opštine Srebrenica."; *vidi* i dokazni predmet P109, "Odluke Štaba TO Srebrenica", 2. juli 1992.; Hakija Meholjić, T. 6792.

⁵⁶⁰ Bećir Bogilović, T. 6233-6234, koji je izjavio da je Stupina naselje koje se nalazi između Srebrenice i Bajramovića.

⁵⁶¹ Šuhra Đilović, T. 15182-15184, 15410, koja je izjavila da je, od kraja jula 1992., srebreničko Ratno predsjedništvo bilo smješteno u prizemlju i na prvom spratu zgrade Opštine. Na raspolaganju je imalo dvije pisaaće mašine, ali nije bilo papira ni traka; *vidi* i Mustafa Šaćirović, T. 13478-13479, koji je tvrdio da je predsjednik srebreničkog Ratnog predsjedništva, Hajrudin Avdić, imao kancelariju u zgradi Opštine koju je dijelio sa članovima Ratnog predsjedništva Džemaludinom Bećirovićem i Hamdijom Fejzićem. *Vidi* Pyers Tucker, T. 5839, 5841-5848, koji je izjavio da je u martu 1993., sjedište srebreničkog Ratnog predsjedništva ponovo bila zgrada PTT.

⁵⁶² Bećir Bogilović, T. 6233-6234.

⁵⁶³ Suad Smajlović, T. 14654; dokazni predmet D986, "Rukom pisan dokument", 1. juli 1992.

⁵⁶⁴ Dokazni predmet D251, "Obavještenje i zahtjev za verifikaciju Predsjedništva opštine Srebrenica", 13. maj 1994.

Srebrenica,⁵⁶⁵ Hamdija Fejzić kao predsjednik Izvršnog odbora u ratnim uslovima, Džemaludin Bećirović kao sekretar Sekretarijata za privredu i društvene djelatnosti, Bećir Bogilović kao načelnik Stanice javne bezbjednosti (u daljnjem tekstu: SJB) i Jusuf Halilović kao komandant Štaba civilne zaštite. Drugi članovi Ratnog predsjedništva, bez portfelja, Mirsad Dudić iz Osmaća,⁵⁶⁶ Šefik Mandžić iz Kragljevoda,⁵⁶⁷ kao i Senahid Tabaković iz Skenderovića,⁵⁶⁸ te Aziz Nekić,⁵⁶⁹ bili su vođe lokalnih borbenih grupa.⁵⁷⁰

211. Poslije jula 1992., srebreničko Ratno predsjedništvo povećavalo se nekoliko puta. Dana 26. avgusta 1992., Murat Efendić je postao predstavnik srebreničkog Ratnog predsjedništva u Sarajevu.⁵⁷¹ Kasnije, 14. oktobra 1992., u Srebrenici je formiran Sekretarijat za narodnu odbranu sa Suljom Hasanovićem kao sekretarom.⁵⁷² Dana 19. decembra 1992., srebreničko Ratno predsjedništvo je dodatno prošireno kooptiranjem delegata s drugih geografskih područja.⁵⁷³

212. Neposredno poslije demilitarizacije u aprilu 1993., ustanovljeni su i drugi civilni organi vlasti, tj. sud, tužilaštvo, zatvor u nadležnosti civilne policije i komisija za raspodjelu humanitarne pomoći.⁵⁷⁴ Dana 9. jula 1993., Hajrudin Avdić je podnio ostavku na položaj predsjednika srebreničkog Ratnog predsjedništva. Nakon toga je za predsjednika srebreničkog Ratnog predsjedništva izabran Fahrudin Salihović. Dana 22. juna 1994., Predsjedništvo BiH je potvrdilo njegov izbor i izbor drugih članova.⁵⁷⁵

⁵⁶⁵ Postoje dokazi da je najkasnije od 14. oktobra 1992. optuženi prestao biti član srebreničkog Ratnog predsjedništva: dokazni predmet P84, "Podsjetnik za starješinu TO", zajednička sjednica srebreničkog Ratnog predsjedništva, Operativnog štaba i Civilne zaštite 14. oktobra 1992., str. 7.

⁵⁶⁶ U vezi sa Mirsadom Dudićem kao vođom borbene grupe iz Osmaća, *vidi* Nesib Burić, T. 10920-10921; Azir Malagić, T. 11405; Suad Smajlović, T. 14649, 14763; Bećir Bogilović, T. 6421.

⁵⁶⁷ U vezi sa Šefikom Mandžićem kao vođom borbene grupe iz Kragljevoda, *vidi* Hakija Mehlić, T. 6799; Nesib Burić, T. 10602; Suad Smajlović, T. 14673. Ibro Dudić je postao član srebreničkog Ratnog predsjedništva umjesto Šefika Mandžića, nakon njegove pogibije u oktobru 1992.: dokazni predmet D251, "Obavještenje i zahtjev za verifikaciju Predsjedništva opštine Srebrenica", 13. maj 1994.

⁵⁶⁸ U vezi sa Senahidom Tabakovićem kao vođom borbene grupe iz Skenderovića, *vidi* Bećir Bogilović, T. 6388; Nedret Mujkanović, T. 5345.

⁵⁶⁹ Dokazni predmet P42, "Odluka o konstituisanju i imenovanju članova Ratnog predsjedništva opštine Srebrenica", 1. juli 1992.; dokazni predmet P109, "Odluke Štaba TO Srebrenica", 2. juli 1992.; dokazni predmet D986, "Rukom pisan dokument", 1. juli 1992.; dokazni predmet D251, "Obavještenje i zahtjev za verifikaciju predsjedništva Opštine Srebrenica", 13. maj 1994.; dokazni predmet P328, "Razgovor" s optuženim, traka 4, str. 23.

⁵⁷⁰ Kasnije u ovoj Presudi Pretresno vijeće će razmotriti koji zaključci se mogu izvesti iz dvojnog članstva nekih članova srebreničkog Ratnog predsjedništva, koji su kao vođe lokalnih borbenih grupa bili članovi Štaba Oružanih snaga Srebrenica, *vidi* Glava IV.E., "Odnos između vojnih i civilnih vlasti". U pogledu Mirsada Dudića, *vidi* Bećir Bogilović, T. 6421. U vezi sa Šefikom Mandžićem, *vidi* Hakija Mehlić, T. 6813; dokazni predmet P329, "Razgovor" s optuženim, traka 1, str. 31. U vezi sa Senahidom Tabakovićem, *vidi* Bećir Bogilović, T. 6388.

⁵⁷¹ Dokazni predmet P162, "Izvjestaj" 25. maja 1993.

⁵⁷² Mensud Omerović, T. 8538-8539, koji je ustvrdio da je prije sukoba u svakoj opštini, uključujući i Srebrenicu, postojao sekretarijat za narodnu odbranu, čiji je zadatak bio vojno regrutovanje i ratni raspored. Poslije demilitarizacije, taj organ je nastavio da vodi liste rezervnog vojnog osoblja.

⁵⁷³ Dokazni predmet P162, "Informacija" od 25. maja 1993. Drugi članovi bili su Fahrudin Salihović, Nedžad Bektić i Teufik Selimović.

⁵⁷⁴ Dokazni predmet P162, "Informacija" od 25. maja 1993. U vezi sa organizacijom pravosudnog sistema u Srebrenici, *vidi* Glavu IV.D.3., "Struktura pravosudnog sistema na području Srebrenice u razdoblju od aprila 1992. do jula 1995".

⁵⁷⁵ Dokazni predmet D294, "Odluka" od 22. juna 1994., objavljena u *Službenom listu BiH* 23. jula 1994., prema kojoj je Hajrudin Avdić kao predsjednik SDA ostao član srebreničkog Ratnog predsjedništva. *Vidi* i dokazni predmet D251, "Obavještenje i zahtjev za

(b) Funkcionisanje

213. Svaki član srebreničkog Ratnog predsjedništva imao je jednako pravo glasa u postupku donošenja odluka.⁵⁷⁶ Odluke su donošene na sjednicama koje su se održavale jednom ili dvaput mjesečno, kojima je optuženi, kako se čini, rijetko prisustvovao.⁵⁷⁷

214. Srebreničko Ratno predsjedništvo bavilo se raznim djelatnostima, od provođenja zakona do humanitarnih pitanja.⁵⁷⁸ Iako je u početku bilo predviđeno da se ono bavi civilnim pitanjima,⁵⁷⁹ neki od članova učestvovali su u zajedničkim sjednicama sa Štabom oružanih snaga Srebrenica na kojima se raspravljalo o pitanjima kako civilnog, tako i vojnog karaktera.⁵⁸⁰ Uprkos poteškoćama,⁵⁸¹ srebreničko Ratno predsjedništvo uglavnom je nastojalo da ostvari svoje ciljeve.

2. Civilna policija

215. Prije sukoba, u Srebrenici su postojale snage civilne policije na čelu sa Hamedom Salihovićem.⁵⁸² Krajem 1991., optuženi je premješten u Stanicu policije Srebrenica,⁵⁸³ gdje je bio podređen Hakiji Meholjiću.⁵⁸⁴ Dana 8. aprila 1992., optuženi je postavljen za načelnika područne stanice policije u Potočarima.⁵⁸⁵

216. Na sastanku u Bajramovićima 20. maja 1992., penzionisani policajac Bećir Bogilović privremeno je postavljen za komandira policije za grad Srebrenicu. Njegov zadatak je bio da formira stanicu policije pod kontrolom Štaba TO i da ponovo uspostavi red i mir.⁵⁸⁶ Civilna policija

verifikaciju Predsjedništva opštine Srebrenica", od 13. maja 1994., gdje stoji da je 13. aprila 1994., srebreničko Ratno predsjedništvo usvojilo odluku da se uspostavi 'Predsjedništvo Opštine Srebrenica', u skladu sa gorepomenutom Uredbom sa zakonskom snagom o ratnim predsjedništvima koju je primilo nedavno prije toga.

⁵⁷⁶ Nedret Mujkanović, T. 5337-5338.

⁵⁷⁷ Šuhra Đilović, T. 15188, 15217; dokazni predmet D1004.1 i D1004.2, "Fotografije" sa sjednice.

⁵⁷⁸ Šuhra Đilović, T. 15196, 15197, 15263-15264, 15363-15364; dokazni predmet. P84, "Podsjetnik za starješinu TO", sjednica Štaba Oružanih snaga Srebrenica 9. oktobra 1992., str. 7, zajednička sjednica srebreničkog Ratnog predsjedništva i Štaba Oružanih snaga Srebrenica 14. oktobra 1992., str. 7-10, zajednička sjednica srebreničkog Ratnog predsjedništva i Štaba Oružanih snaga Srebrenica 9. novembra 1992., str. 19, 20, zajednička sjednica srebreničkog Ratnog predsjedništva i Štaba Oružanih snaga Srebrenica 23. decembra 1992., str. 43, 44, zajednička sjednica srebreničkog Ratnog predsjedništva i Štaba Oružanih snaga Srebrenica 29. decembra 1992., str. 45-48.

⁵⁷⁹ Dokazni predmet P328, "Razgovor" s optuženim, traka 4, str. 25.

⁵⁸⁰ Dokazni predmet P84, "Podsjetnik za starješinu TO", sjednica Štaba Oružanih snaga 9. oktobra 1992., str. 6-7, zajednička sjednica srebreničkog Ratnog predsjedništva i Štaba Oružanih snaga Srebrenica 14. oktobra 1992., str. 7-10, zajednička sjednica srebreničkog Ratnog predsjedništva i Štaba Oružanih snaga Srebrenica 9. novembra 1992., str. 19-22, zajednička sjednica srebreničkog Ratnog predsjedništva i Štaba Oružanih snaga Srebrenica 23. decembra 1992., str. 43-44, zajednička sjednica srebreničkog Ratnog predsjedništva i Štaba Oružanih snaga Srebrenica 29. decembra 1992., str. 45-48; dokazni predmet P328, "Razgovor" s optuženim, traka 11, str. 25-26.

⁵⁸¹ Mustafa Šaćirović, T. 13286-13288; Pyers Tucker, T. 5975, 6005-6006; dokazni predmet P328, "Razgovor" s optuženim, traka 10, str. 19.

⁵⁸² Dokazni predmet P328, "Razgovor" s optuženim, traka 1, str. 17.

⁵⁸³ Dokazni predmet P562, "Činjenice o kojima su se strane sporazumjele", A.8, A.9.

⁵⁸⁴ Hakija Meholjić, T. 6729.

⁵⁸⁵ Dokazni predmet P562, "Činjenice o kojima su se strane sporazumjele", A.10; Hakija Meholjić, T. 6727, koji je izjavio da je u razdobljima krize svaka opština u SFRJ bila podijeljena u policijske ispostave, formirane na nivoima mjesnih zajednica.

⁵⁸⁶ Bećir Bogilović, T. 6204, 6217; dokazni predmet P74, "Odluka" o imenovanju Bećira Bogilovića, 20. maj 1992.

je u početku imala sjedište u zgradi koja je prije rata bila Štab TO.⁵⁸⁷ Bećir Bogilović je osoblje stanice policije formirao od bivših policajaca. Za njegovog zamjenika je postavljen Nuriya Jusufović.⁵⁸⁸ Dana 1. jula 1992., po osnivanju srebreničkog Ratnog predsjedništva, Bećir Bogilović je postavljen za načelnika SJB Srebrenica, odgovarao je predsjedniku srebreničkog Ratnog predsjedništva Hajrudinu Avdiću. U avgustu ili septembru 1992., civilna policija se vratila u svoje predratno sjedište, stanicu policije u Srebrenici.⁵⁸⁹

217. Bećir Bogilović, načelnik SJB Srebrenica, opisao je dužnosti civilne policije u Srebrenici od jula 1992. na sljedeći način: "Naši poslovi su se svodili na održavanje javnog reda i mira, suzbijanja kriminaliteta, obezbjeđenja, pružanja pomoći drugim radnim organizacijama i institucijama."⁵⁹⁰

218. U drugoj polovini 1992., civilna policija Srebrenice takođe je pokušala da kontroliše kretanje civila uvođenjem policijskog časa i kontrolnih punktova.⁵⁹¹ Nadalje, bila je zadužena za evidenciju oružja u posjedu civila.⁵⁹² Mada se o problemima s kojima se suočavala SJB raspravljalo na zajedničkim sjednicama srebreničkog Ratnog predsjedništva i Štaba oružanih snaga Srebrenica, SJB Srebrenica ostala je sve vrijeme civilna institucija podređena srebreničkom Ratnom predsjedništvu.⁵⁹³

219. Poslije demilitarizacije, civilna policija na čelu s Hakijom Meholjićem preuzela je policijske djelatnosti rasformirane vojne policije. One su uključivale sprečavanje i istragu zločina i podnošenje izvještaja protiv kako civilnih tako i vojnih prekršilaca Sudu za prekršaje i Osnovnom javnom tužilaštvu Srebrenica.⁵⁹⁴ U djelokrug rada ulazila je i bezbjednost srpskih porodica koje su ostale u Srebrenici,⁵⁹⁵ skladištenje humanitarne pomoći, kao i zajedničke patrole s UNPROFOR-om. Uprkos nedostatku opreme, civilna policija je doprinijela privremenom poboljšanju bezbjednosne situacije.⁵⁹⁶

220. Dana 1. jula 1992., formiran je Štab Civilne zaštite, a za komandanta je postavljen Jusuf Halilović.⁵⁹⁷ Civilna zaštita se sastojala od više jedinica čiji zadaci su, iz među ostalog, bili protivpožarna zaštita, komunalni poslovi i građevinski poslovi. Mada je ovaj organ u razdoblju od

⁵⁸⁷ Bećir Bogilović, T. 6228; dokazni predmet P516, "Fotografija".

⁵⁸⁸ Bećir Bogilović, T. 6225-6226.

⁵⁸⁹ Bećir Bogilović, T. 6217, 6237.

⁵⁹⁰ Bećir Bogilović, T. 6231.

⁵⁹¹ Bećir Bogilović, T. 6272, 6321. Pretresno vijeće ističe izlišnost policijskog sata i kontrolnih punktova u izolovanom gradu sa hiljadama izbjeglica.

⁵⁹² Bećir Bogilović, T. 6273, 6282, 6514-6515; dokazni predmet P254, "Naređenje" u vezi sa posjedovanjem oružja, 14. oktobar 1992.

⁵⁹³ Bećir Bogilović, T. 6332.

⁵⁹⁴ Dokazni predmet D246, "Procjena", 23. maj 1995.

⁵⁹⁵ *Vidi par. 95, 101 supra.*

⁵⁹⁶ Dokazni predmet D248, "Izvještaj o radu SJB Srebrenica za period od 18. 04. 1993. godine do 31. 12. 1993. godine"

⁵⁹⁷ Bećir Bogilović, T. 6236, 6239; dokazni predmet P328, "Razgovor" s optuženim, traka 4, str. 21.

1993. do 1995. bio sve aktivniji, njegov rad su, kao i sve druge aktivnosti na području srebreničke enklave, ometale okolnosti.⁵⁹⁸

221. Međutim, bez pravosudnog sistema koji je funkcionisao, sva nastojanja da se uvede javni red i mir imala su samo ograničene rezultate.⁵⁹⁹

D. Pravosudni sistem

1. Mjerodavno pravo

222. Čim je postala neovisna, BiH je u svoj pravni sistem inkorporirala zakone SFRJ, uključujući i krivični zakon koji je bio primjenjiv i na civile i na vojsku. Tako su 'ratni zločin protiv civilnog stanovništva', 'ratni zločin protiv ratnih zarobljenika' i 'surovi postupak s ranjenicima, bolesnicima i ratnim zarobljenicima' automatski postali kažnjivi po zakonu BiH.⁶⁰⁰

223. "Uredba sa zakonskom snagom o oružanim snagama Republike Bosne i Hercegovine", koja je stupila na snagu 20. maja 1992., služila je kao temelj za sve buduće propise ABiH.⁶⁰¹ Uskoro je započelo donošenje novih pravila i propisa.⁶⁰² Dana 28. maja 1992. naređeno je da se opštinskim štabovima TO i njihovim komandantima dostavi Kodeks borca TO BiH i da se postupa "u duhu odredaba Ženevske Konvencije i pravila međunarodnog ratnog prava."⁶⁰³

224. Dana 23. avgusta 1992., predsjedničkom uredbom usvojeno je više međunarodnih konvencija, uključujući i Ženevske konvencije iz 1949. i Dopunske protokole iz 1977.⁶⁰⁴ Istoga dana, predsjednik BiH izdao je naređenje o primjeni pravila međunarodnog humanitarnog prava od strane Oružanih snaga BiH. Osim što je Ministarstvu odbrane dao zadatak da donese detaljnija uputstva o primjeni pravila međunarodnog humanitarnog prava, predsjednik BiH je, *inter alia*, naredio sljedeće:

⁵⁹⁸ Dokazni predmet D434, "Izvjешtaj"; dokazni predmet P328, "Razgovor" s optuženim, traka 4, str. 20; dokazni predmet P329, "Razgovor" s optuženim, traka 7, str. 20, traka 8, str. 22.

⁵⁹⁹ *Vidi* Glava IV.D., "Pravosudni sistem".

⁶⁰⁰ *Vidi* Mušir Brkić, T. 8239-8240, koji je svjedočio o izdavanju Uredbe sa zakonskom snagom o preuzimanju zakona SFRJ od strane BiH, objavljene u *Službenom listu BiH* od 11. aprila 1992; dokazni predmet. P496, "Krivični zakon SFRJ", član 142 koji zabranjuje da se "protivzakonito i samovoljno uništava", član 144 koji zabranjuje "da se ratni zarobljenici ubijaju, muče ili da se prema njima nečovječno postupa", i član 150 koji zabranjuje surovo postupanje s ranjenicima, bolesnicima i ratnim zarobljenicima.

⁶⁰¹ Dokazni predmet P543, "Uredba sa zakonskom snagom o oružanim snagama Republike Bosne i Hercegovine", 20. maj 1992., članovi 9, 10.

⁶⁰² Mušir Brkić, T. 8239-8240.

⁶⁰³ Dokazni predmet P29, "Naređenje" od 28. maja 1992.

⁶⁰⁴ Dokazni predmet P271, "Uredba sa zakonskom snagom o ratifikaciji međunarodnih konvencija [...]", koja je stupila na snagu na dan svog objavljivanja u *Službenom listu BiH* 15. novembra 1992.; Izo Tankić, T. 5609.

Za primjenu pravila međunarodnog ratnog prava odgovorni su komandanti jedinica i svaki pripadnik oružanih snaga pojedinačno. Protiv lica koja krše pravila međunarodnog ratnog prava nadležni starješina dužan je da pokrene postupak za izricanje zakonom propisanih sankcija.⁶⁰⁵

225. Detaljnije "Uputstvo o primjeni pravila međunarodnog ratnog prava u oružanim snagama Republike Bosne i Hercegovine" objavljeno je 5. decembra 1992. u *Službenom listu ABiH*.⁶⁰⁶ U njemu se ponavljaju čvrsto utvrđena pravila o ratovanju, definicija ratnih zarobljenika, te kako se s njima mora postupiti,⁶⁰⁷ definicija ratnog zločina,⁶⁰⁸ i obaveza da se krivično gone pripadnici vlastitih snaga koji su počinili ratne zločine.

226. Na osnovu dokaza o izolaciji Srebrenice, uključujući i nedostatak adekvatnih sredstava veze, nejasno je da li su vlasti u Srebrenici, uključujući i komandanta Štaba Oružanih snaga Srebrenice, primile gorepomenuta pravila i propise prije 1994.⁶⁰⁹ Ipak, neosporno je da je Krivični zakon SFRJ sadržavao odredbe koje se odnose na kažnjivo ponašanje za koje se tereti u Optužnici.

2. Struktura sudstva u SFRJ

227. Prije rata, sistem krivičnih sudova SFRJ imao je tri nivoa - opštinskie sudove, okružne sudove, te po jedan vrhovni sud u svakoj od šest republika.⁶¹⁰ Opštinski sudovi⁶¹¹ bili su nadležni za lakša krivična djela za koja kazna nije prelazila 10 godina zatvora. Mada je ponekad više manjih opština potpadalo pod jedan opštinski sud, Srebrenica je imala vlastiti opštinski sud.⁶¹² Okružni sudovi⁶¹³ bili su nadležni, kao prvostepeni sudovi, za teža i složenija krivična djela za koje je kazna prelazila 10 godina zatvora, a funkcionisali su i kao žalbeni sudovi.⁶¹⁴ Za Srebrenicu je bio nadležan Okružni sud u Tuzli.⁶¹⁵ Najviši sud Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine bio je Vrhovni

⁶⁰⁵ Dokazni predmet P272, "Naredba o primjeni pravila međunarodnog ratnog prava u oružanim snagama Republike Bosne i Hercegovine", 23. avgust 1992., objavljena u *Službenom listu ABiH* 15. novembra 1992.; dokazni predmet P319, "Naredba o primjeni pravila međunarodnog ratnog prava u oružanim snagama Republike Bosne i Hercegovine", 23. avgust 1992.; Mušir Brkić, T. 8239-8240.

⁶⁰⁶ Dokazni predmet P545, "Uputstvo o primjeni pravila međunarodnog ratnog prava u oružanim snagama Republike Bosne i Hercegovine, objavljeno u *Službenom listu ABiH* od 5. decembra 1992.; Sead Delić, T. 8656-8657.

⁶⁰⁷ Dokazni predmet P545, "Uputstvo o primjeni pravila međunarodnog ratnog prava u oružanim snagama Republike Bosne i Hercegovine", tačka 19: "Zabranjeno je raniti ili ubiti pripadnika neprijateljskih oružanih snaga od momenta kad prestane da pruža otpor i vidno pokaže volju da se preda.", tačka 21: "Ratn[im] zarobljeni[cima] treba obezbijediti [...] hranu, odjeću, obuću, njegu, omogućiti im da se jave svojim porodicama i da primaju pošiljke sa hranom i lijekovima."

⁶⁰⁸ Dokazni predmet P545, "Uputstvo o primjeni pravila međunarodnog ratnog prava u oružanim snagama Republike Bosne i Hercegovine", tačka 4, "zlostavljanje ratnih zarobljenika", "ubijanje ili ranjavanje neprijatelja koji se predao" i "bezobzirno razaranje javne i privatne imovine" smatraju se ratnim zločinima.

⁶⁰⁹ *Vidi* Glava IV.B.4.d., "Veza sa područjem van Srebrenice", naročito u vezi sa korištenjem sistema paketa veze. Pretresno vijeće ističe da poznavanje pravila običajnog prava nije uslov za krivičnu odgovornost, *vidi Tužilac protiv Milana Milutinovića, Nikole Šainovića i Dragoljuba Ojdanića*, predmet br. IT-99-37-AR72, Odluka po prigovoru Dragoljuba Ojdanića na nadležnost - udruženi zločinački poduhvat, 21. maj 2003., par. 41-43.

⁶¹⁰ Vaso Erić, T. 4910-4913.

⁶¹¹ Opštinski sudovi zvali su se i 'osnovni sudovi', 'niži sudovi' i 'prvostepeni sudovi': Vaso Erić, T. 4911. Radi lakšeg snalaženja, ovdje će se koristiti izraz 'opštinski sudovi'.

⁶¹² Vaso Erić, T. 4910-4911; Izo Tankić, T. 5600.

⁶¹³ 'Okružni sudovi' su se zvali i 'drugostepeni sudovi' i 'viši sudovi'. Radi lakšeg snalaženja, ovdje će se koristiti izraz 'okružni sud'.

⁶¹⁴ Vaso Erić, T. 4912.

⁶¹⁵ Okružni sud u Tuzli bio je nadležan i za sljedeće opštine: Orašje, Brčko, Bijeljina, Zvornik, Bratunac, Vlasenica, Kladanj, Lukavac, Gračanica, Tuzla, Kalesija, Srebrenik, Banovići i Živinice: Izo Tankić, T. 5600; Vaso Erić, T. 4911-4913.

sud u Sarajevu, koji je bio nadležan za žalbe na presude okružnih sudova.⁶¹⁶ Mada u to vrijeme nisu postojali vojni sudovi, vojnim licima mogli su suditi civilni sudovi.⁶¹⁷ Kasnije, kad su osnovani, vojni sudovi su primjenjivali iste zakone sa područja materijalnog i procesnog krivičnog prava kao i civilni sudovi.⁶¹⁸

228. Istražnu fazu postupka za sve sudove vršili su policija, tužilac i istražni sudija.⁶¹⁹ Policija bi provela istragu zločina, a potom bi tužiocu podnosila krivičnu prijavu. Za najteža krivična djela, kakva su ona za koje se optuženi tereti u Optužnici, tužilac bi istražnom sudiji podnio zahtjev da se protiv osumnjičenog provede istraga. Istražni sudija bi potom odlučio da li treba pokrenuti istragu.⁶²⁰

3. Struktura sudstva na području Srebrenice u razdoblju od aprila 1992. i jula 1995.

(a) Od aprila do septembra 1992.

229. U maju 1992., nadležnost *ratione materiae* opštinskih sudova proširena je na sve krivične predmete, uključujući i one za koje su prije rata bili nadležni samo okružni sudovi. Otada su okružni sudovi rješavali samo u žalbenom postupku.⁶²¹ U Srebrenici od početka rata do juna 1993. nije bilo opštinskog suda. U maju ili junu 1992., vlasti bosanskih Srba proširile su nadležnost opštinskog suda u Zvorniku na opštine Bratunac, Srebrenica i Skelani.⁶²² Prema tome, zvornički sud je bio nadležan za Srebrenicu, teritoriju koja nije bila pod kontrolom bosanskih Srba. Iz Srebrenice u Zbornik nije proslijeđen nijedan predmet budući da nije bilo komunikacije između vlasti bosanskih Muslimana i bosanskih Srba.⁶²³

230. U Srebrenici, dužnosti policije u istražnom postupku ostale su nepromijenjene.⁶²⁴ Civilna policija bila je ovlaštena da hapsi vojna lica ako nije postojala vojna policija, što je bio slučaj u Srebrenici. Potom bi se obavještavala obližnja vojna jedinica.⁶²⁵ Međutim, u Srebrenici, čak i ako je policija bila u poziciji da adekvatno obavi svoju dužnost, nije bilo tužioca da pokrene krivični postupak.⁶²⁶

⁶¹⁶ Vaso Erić, T. 4913.

⁶¹⁷ Dokazni predmet P496, "Krivični zakon SFRJ", naročito član 113, alineja 5. Na primjer, 1992. godine, Okružni sud u Tuzli bio je nadležan za vojna lica: Izo Tankić, T. 5601-5602, 5604.

⁶¹⁸ Izo Tankić, T. 5611-5613; Mensud Omerović, T. 8479.

⁶¹⁹ Vaso Erić, T. 4913.

⁶²⁰ Vaso Erić, T. 4913-4919.

⁶²¹ Vaso Erić, T. 4911-4912.

⁶²² Vaso Erić, T. 4950-4951.

⁶²³ Vaso Erić, T. 4954.

⁶²⁴ Bećir Bogilović, T. 6231.

⁶²⁵ Bećir Bogilović, T. 6233.

⁶²⁶ Bećir Bogilović, T. 6233; *vidi* i glava IV.B.3., "Vojna policija"; IV.C.2., "Civilna policija".

(b) Od septembra 1992. do juna 1993.(i) Vojni sudovi

231. U avgustu 1992. u cijeloj BiH osnovana su tri tipa sudova: okružni vojni sudovi,⁶²⁷ disciplinski vojni sudovi⁶²⁸ i posebni vojni sudovi ili prijeki sudovi.⁶²⁹ Od septembra 1992. ti su sudovi imali isključivu nadležnost nad vojnim licima.⁶³⁰ Oni su prestali postojati 1996., a njihove predmete su preuzeli civilni sudovi.⁶³¹

232. U praksi, Okružni sud Tuzla prosljeđivao je sve predmete u vezi sa pripadnicima vojske okružnom vojnom sudu u Tuzli (u daljnjem tekstu: Okružni vojni sud u Tuzli).⁶³² Okružni vojni sud u Tuzli, koji je imao prvostepenu nadležnost na području Srebrenice, imao je vojnog tužioca i istražne sudije.⁶³³ Dakle, postojao je institucionalni okvir za prijavljivanje kažnjivog ponašanja za kakvo se tereti u Optužnici.⁶³⁴

233. Prijeki sud mogao je sazvati samo komandant brigade ili neki drugi starješina za krivično djelo koje počini potčinjeni nad drugim pripadnikom ABiH.⁶³⁵ Prijeki sudovi služili su samo za slučajeve kada se, u interesu bezbjednosti, postupak morao pokrenuti odmah i kada se nije mogao voditi pred nadležnim okružnim vojnim sudom.⁶³⁶ Međutim, na području odgovornosti 2. korpusa nije između između 1992. i 1995. bio sazvan nijedan prijeki sud.⁶³⁷ Nema dokaza o tome da su vlasti u Srebrenici ikad primile zakone i pravilnike o posebnim vojnim sudovima.⁶³⁸

234. Čini se da je 14. oktobra 1992. u Srebrenici obrazovana neka vrsta provizornog suda, koji se sastojao od jednog pravника i četiri lokalne vođe,⁶³⁹ uključujući i Zulfu Tursunovića.⁶⁴⁰ Postoje

⁶²⁷ Dokazni predmet P497, "Uredba sa zakonskom snagom o okružnim vojnim sudovima", 13. avgust 1992., član 6, gdje se propisuje da su okružni vojni sudovi nadležni za krivična djela koja počine vojna lica.

⁶²⁸ Disciplinski vojni sudovi sudili su samo u slučajevima kršenja vojne discipline: Enver Hogić, T. 8069.

⁶²⁹ Posebni vojni sudovi bili su nadležni za ograničen broj krivičnih djela protiv oružanih snaga, npr., neizvršenje naredjenja, *vidi* dokazni predmet P323, "Uredba sa zakonskom snagom o posebnim vojnim sudovima", 13. avgust 1992., član 3.

⁶³⁰ Dokazni predmet P320, "Uredba sa zakonskom snagom o okružnim vojnim sudovima", 13. avgust 1992.; dokazni predmet P323, "Uredba sa zakonskom snagom o posebnim vojnim sudovima", 13. avgust 1992.; Izo Tankić, T. 5606-5609, 5667-5668, 5736.

⁶³¹ Enver Hogić, T. 8064; Izo Tankić, T. 5605.

⁶³² Izo Tankić, T. 5632.

⁶³³ Izo Tankić, T. 5612.

⁶³⁴ Izo Tankić, T. 5613.

⁶³⁵ Enver Hogić, T. 8073; dokazni predmet P323, "Uredba sa zakonskom snagom o posebnim vojnim sudovima", 13. avgust 1992.

⁶³⁶ Dokazni predmet P323, "Uredba sa zakonskom snagom o posebnim vojnim sudovima", 13. avgust 1992., član 10 i 14, gdje se propisuje da posebni sud optuženog može samo proglasiti krivim i osuditi na smrt, ili predmet ustupiti nadležnom okružnom sudu.

⁶³⁷ Enver Hogić, T. 8074.

⁶³⁸ Dokazni predmet D210 "Zahtjev".

⁶³⁹ Dokazni predmet P162, "Informacija", 25. maj 1993., str. 2: "Dana 14. 10. 1992. godine na insistiranje komandanta osnovan je Prijeki vojni sud od 5 članova"; dokazni predmet P84, "Podsjetnik za starješinu TO", zajednički sastanak Ratnog predsjedništva i Štaba Oružanih snaga održan 14. 10. 1992., str. 9; *vidi* i dokazni predmet P328, "Razgovor" s optuženim, traka 13, str. 7-8; dokazni predmet P329, "Razgovor" s optuženim, traka 3, str. 5.

⁶⁴⁰ Dokazni predmet P328, "Razgovor" s optuženim, traka 13, str. 7-8, gdje je optuženi izjavio da su drugi članovi bili Ahmed Tihić, Atif Krdžić i Hamed Salihović; dokazni predmet P329, "Razgovor" s optuženim, traka 3, str. 4-5, gdje je optuženi izjavio da je taj prijeki vojni sud formiran da istražuje ubistvo srpskog zatvorenika koje je navodno počinio Mirzet Halilović.

materijalni dokazi da je taj vojni sud djelovao samo u kvazisudskom svojstvu.⁶⁴¹ Međutim, dokumentarni dokazi u vidu zapisnika sa ispitivanja pokazuju da je u januaru i februaru 1993. takozvani 'Prijevi vojni sud' bio aktivno uključen u ispitivanje i donošenje odluka u vezi sa srpskim zatočenicima u "Zgradi".⁶⁴² Zapisnike sa ispitivanja – od kojih je većina s kraja januara ili početka februara 1993. i naslovljena na tijelo koje se zvalo "Komisija za posredovanje sa neprijateljskom stranom" – navodno je potpisao Hamed Salihović, načelnik za obavještajne i bezbjednosne poslove Oružanih snaga Srebrenica.⁶⁴³ Pretresno vijeće je mišljenja da je vrlo vjerovatno da je ta komisija osnovana poslije odluke sa zajedničkog zasjedanja Štaba oružanih snaga Srebrenica i srebreničkog Ratnog predsjedništva, održanog 23. decembra 1992., da se formira komisija za razmjenu zarobljenika, čiji bi članovi bili Ibrahim Mandžić, Ramiz Beširović i Hamdija Fejzić.⁶⁴⁴ Pretresno vijeće prihvata da nema drugih dokaza o postojanju te komisije.⁶⁴⁵ U zapisnicima sa ispitivanja za zatočnike se navodi ili da snose punu krivičnu odgovornost,⁶⁴⁶ ili se preporučuje razmjena,⁶⁴⁷ ili se savjetuje "pojačan režim isljeđivanja" i da se nastavi "operativan rad".⁶⁴⁸ U većini slučajeva, govori se o "konačnoj odluci" koju, prema tom dokumentu, treba donijeti 'viši vojni sud'.⁶⁴⁹ Međutim, nema dokaza da je sud ikad donio takvu odluku, pa čak ni o kojem sudu se radi.

(ii) Civilni sudovi

235. Srebrenica je između septembra 1992. i marta 1993. bila bez funkcionalnog civilnog suda.⁶⁵⁰ Opštinski sud u Zvorniku i dalje imao pretenzije da Srebrenicu uključi u područje svoje nadležnosti.⁶⁵¹

⁶⁴¹ Mensud Omerović, T. 8429, 8437, 8548-8549; Suad Smajlović, T. 14677; *vidi* i Bećir Bogilović, T. 6475; dokazni predmet P84, "Podsjetnik za starješinu TO", sastanak Štaba Oružanih snaga Srebrenica 7. novembra 1992., str. 21.

⁶⁴² Čini se da od ovog 'Prijevog vojnog suda' potiče velika količina zapisnika sa ispitivanja: dokazni predmet P491, "Zapisnik sa ispitivanja" Anđe Radović, 6. februar 1993; dokazni predmet P46, "Zapisnik sa ispitivanja" Kostadina Popovića, 30. januara 1993.; dokazni predmet P69, "Zapisnik sa ispitivanja" Ratka Nikolića, 30. januara 1993.; dokazni predmet P44, "Zapisnik sa ispitivanja" Ilije Ivanovića, 28. januar 1993.; dokazni predmet P101, "Zapisnik sa ispitivanja" Branka Sekulića, 31. januar 1993.; dokazni predmet P48, "Zapisnik sa ispitivanja" Milisava Milovanovića, 31. januar 1993.; dokazni predmet P56, "Zapisnik sa ispitivanja" Mileta Trifunovića, 2. februar 1993. Što se tiče ispitivanja zatočenika, *vidi* Stana Stamenić, T. 6621; Milosava Nikolić, T. 7157-7158; Anđa Radović, T. 4828-4830.

⁶⁴³ Dokazni predmet P329, "Razgovor" s optuženim, traka 3, str. 1; *vidi* i traku 3, str. 21: "Hamed Salihović je bio taj koji se uglavnom brinuo o tim, uh, istragi itd. [...]". *Vidi* dokazni predmet P221, "Rješenje o imenovanju i postavljanju" od 14. oktobra 1992.; dokazni predmet P255, "Odluka o istupanju iz Štaba OS Srebrenica" u vezi sa postavljanjem Hameda Salihovića za načelnika za bezbjednosne i obavještajne poslove 14. oktobra 1992., i njegovom službenom istupanju iz Štaba Oružanih snaga Srebrenica 21. decembra 1992.; *vidi* i Bećir Bogilović, T. 6460.

⁶⁴⁴ Dokazni predmet P84, "Podsjetnik za starješinu TO", zajednički sastanak Ratnog predsjedništva i Štaba oružanih snaga Srebrenica 23. decembar 1992., str. 45; *vidi* i par. 517 *infra*.

⁶⁴⁵ *Vidi* i Ilija Ivanović, T. 4109; C007, T. 4557; Mensud Omerović, T. 8549.

⁶⁴⁶ Dokazni predmet P101, "Zapisnik sa ispitivanja" Branka Sekulića, 31. januara 1993.

⁶⁴⁷ Dokazni predmet P56, "Zapisnik sa ispitivanja" Mileta Trifunovića, 2. februar 1993.

⁶⁴⁸ Dokazni predmet P44, "Zapisnik sa ispitivanja" Ilije Ivanovića, 2. februar 1993.

⁶⁴⁹ Dokazni predmet P48, "Zapisnik sa ispitivanja" Milisava Milovanovića, 31. januara 1993.; dokazni predmet P46, "Zapisnik sa ispitivanja" Kostadina Popovića, 30. januar 1993.

⁶⁵⁰ Izo Tankić, T. 5715.

⁶⁵¹ Vaso Erić, T. 4950-4954.

236. U decembru 1992., srebreničko Ratno predsjedništvo formiralo je prekršajni sud i za sudiju postavilo Mensuda Omerovića.⁶⁵² Otada je postojala barem minimalna mogućnost vođenja određenih vrsta sudskih postupaka u Srebrenici.⁶⁵³ Međutim, prekršajni sud, naravno, nije bio nadležan za kriminalno ponašanje kakvo se inkriminiše u Optužnici.⁶⁵⁴ Osim toga, prije demilitarizacije je pravosudno djelovanje ometalo i to što su se izbjeglice sklanjale u zgrade suda i sudske arhive spalile kao ogrjev.⁶⁵⁵ Prekršajni sud postao je potpuno funkcionalan tek nakon demilitarizacije.⁶⁵⁶ Otada su pripadnici srebreničkog Ratnog predsjedništva djelovali kao žalbena instanca za predmete prekršajnog suda.⁶⁵⁷

237. Po zakonu, krivična djela koja su osnova za optužbu u Optužnici trebala su se prijavljivati Okružnom sudu u Tuzli.⁶⁵⁸ Međutim, u to vrijeme u Srebrenici nije bilo ni istražnog sudije ni tužioca.⁶⁵⁹ Pojedinaac koji je htio prijaviti neko krivično djelo morao se obratiti civilnoj ili vojnoj policiji.⁶⁶⁰ Čak i tada, zbog opsade, i jedna i druga policija mogla je samo pribaviti dokaze i čekati pogodan trenutak da prijavi to krivično djelo.⁶⁶¹ Za krivična djela počinjena protiv Srba bilo je naročito teško obezbijediti saradnju bosanskih Muslimana prilikom prikupljanja dokaza.⁶⁶²

238. Pretresno vijeće zaključuje da su, mada je formalno postojala sudska instanca nadležna za djela kakva se inkriminišu u optužnici, pokušaji da se uspostavi sud u Srebrenici propali jer je bilo gotovo nemoguće proslijediti predmet u Tuzlu.⁶⁶³ Nadalje, nije izvjesno da li su vlasti u Srebrenici ikad prije 1994. godine primile ikakva pravila i smjernice.⁶⁶⁴

(c) Od juna do decembra 1993.

239. U junu 1993., u Srebrenici je formirano tužilaštvo i opštinski sud sastavljen od četiri sudije, koje je imenovalo Predsjedništvo BiH.⁶⁶⁵ Međutim, taj sud nije bio nadležan za teška krivična djela niti za krivična djela u nadležnosti vojnih sudova, poput krivičnih djela u osnovi zločina za koje se

⁶⁵² Dokazni predmet P162, "Informacija" od 25. maja 1993.; Mensud Omerović, T. 8468, 8471.

⁶⁵³ Mensud Omerović, T. 8553-8554.

⁶⁵⁴ Prekršajni sud je administrativni sud nadležan za saobraćajne prekršaje, kršenje poreskih zakona, prekršaje na području iskorištavanja prirodnih bogatstava, te za pitanja koja se odnose na javni red i mir: Mensud Omerović, T. 8420, 8481.

⁶⁵⁵ Mensud Omerović, T. 8553-8554.

⁶⁵⁶ Mensud Omerović, T. 8549.

⁶⁵⁷ Mensud Omerović, T. 8471-8472; *vidi* dokazni predmet D209, "Obavijest o radu Osnovnog suda u Srebrenici", 10. decembar 1993.

⁶⁵⁸ Izo Tankić, T. 5754; *vidi* i par. 227 *supra*.

⁶⁵⁹ Enver Hogić, T. 8179-8180.

⁶⁶⁰ Izo Tankić, T. 5682-5683.

⁶⁶¹ Izo Tankić, T. 5755-5756.

⁶⁶² Izo Tankić, T. 8540.

⁶⁶³ Mensud Omerović, T. 8554.

⁶⁶⁴ Enver Hogić, T. 8162-8163; Mensud Omerović, T. 8552-8553; dokazni predmet D209 "Obavijest o radu Osnovnog suda u Srebrenici", 10. decembar 1993.; dokazni predmet P162 "Informacija", 25. maj 1993.

⁶⁶⁵ Za tužioca je postavljena Džuzida Akagić; Izo Tankić, T. 5645. *Vidi* i Mensud Omerović, T. 8477, koji je naveo da su za sudije postavljani Mensud Omerović, Smail Klempić, Jasmin Karamnjić i Enisa Dizdarević.

optuženi tereti u Optužnici. Opštinski sud je takođe preuzeo predmete prekršajnog suda u Srebrenici⁶⁶⁶ i s radom započeo od 1. jula 1993.⁶⁶⁷

240. Opštinski sud u Srebrenici rješavao je u nekoliko predmeta ubistva, krađe i razbojništva.⁶⁶⁸ Nekoliko predmeta u kojima je nadležni sud trebao produžiti pritvor proslijeđeno je u Tuzlu, ali prošlo bi nekoliko mjeseci dok informacija o odlukama donesenim u Tuzli stigne do Srebrenice.⁶⁶⁹ Od 40 postupaka koji su pokrenuti u razdoblju od juna do decembra 1993.⁶⁷⁰ nijedan nije stigao dalje od faze istrage.⁶⁷¹ Situacija bez žalbene instance rješavana je improvizacijom, odnosno tako da bi jedan sudija presudio u prvostepenom postupku, a ostala tri po žalbi.⁶⁷²

241. Tokom tog razdoblja, opštinski sud i tužilac u Srebrenici još uvijek nisu bili nadležni za vojno osoblje. Okružni vojni sudovi bili su jedini sudovi ovlašteni da sude vojnim licima, a takvog suda nije bilo u Srebrenici. Samo u izuzetnim slučajevima, na primjer kad bi civil i vojno lice zločin počinili zajedno, civilni sud je mogao suditi i vojnom licu.⁶⁷³ Mada javni tužilac u Srebrenici nije imao takvu nadležnost, a budući da nije bilo vojnog tužioca, policija je krivična djela vojnih lica prijavljivala javnom tužiocu i istražnom sudiji.⁶⁷⁴ Rezultat istrage tužilac bi potom proslijedio Okružnom vojnom sudu u Tuzla.⁶⁷⁵ U stvarnosti, teško da je ijedan krivični predmet u kojem se sudilo vojnim licima ikad uspješno proslijeđen vojnom tužiocu u Tuzli. Razlog za to bila je, između ostalog, činjenica da je u Srebrenici bilo teško provoditi istragu⁶⁷⁶ i prebacivati osumnjičene i spise predmeta u Tuzlu.⁶⁷⁷ Nekoliko predmeta ipak je proslijeđeno u Tuzlu 1993. godine uz logističku pomoć UNPROFOR-a.⁶⁷⁸

242. U drugoj polovini 1993., policija je dovršila istrage o 35 mogućih krivičnih djela, od kojih je samo pet završilo podizanjem optužnice. Situacija koja je vladala u Srebrenici objašnjava zašto krivični postupak često nije otišao dalje od istražne faze.⁶⁷⁹ Ovi dokazi ipak ukazuju na to da je postojao način da se pokrene krivični postupak.

⁶⁶⁶ Mensud Omerović, T. 8478.

⁶⁶⁷ Dokazni predmet P556, "Izvjestaj Osnovnog suda u Srebrenici", 15. juni 1995.

⁶⁶⁸ Mensud Omerović, T. 8479-84780.

⁶⁶⁹ Šuhra Đilović, T. 15278.

⁶⁷⁰ Izo Tankić, T. 5654.

⁶⁷¹ Šuhra Đilović, T. 15277.

⁶⁷² Dokazni predmet D209, "Obavijest o radu Osnovnog suda u Srebrenici", 10. decembar 1993.; Mensud Omerović, T. 8476-8478.

⁶⁷³ Mensud Omerović, T. 8482-8483, 8558-8560, koji je tvrdio da je opštinski sud u Srebrenici ipak donosio rješenja o pritvoru vojnih lica.

⁶⁷⁴ Mensud Omerović, T. 8541.

⁶⁷⁵ Mensud Omerović, T. 8484; Izo Tankić, T. 5667-5668.

⁶⁷⁶ Mensud Omerović, T. 8554, 8556.

⁶⁷⁷ Dokazni predmet P505, "Izvjestaj", 14. novembar 1995.; Izo Tankić, T. 5725; Mensud Omerović, T. 8543.

⁶⁷⁸ *Vidi* dokazni predmet P507, "Krivična prijava protiv Halilović Emira", 28. juli 1993.; Mensud Omerović, T. 8558-8560.

⁶⁷⁹ Dokazni predmet P501, "Izvjestaj Osnovnog javnog tužilaštva Srebrenica o radu za 1993. godinu", 27. decembar 1993.

(d) Od januara 1994. do februara 1995.

243. U januaru 1994., na zahtjev Osnovnog suda u Srebrenici, Ministarstvo pravosuđa u Sarajevu prenijelo je nadležnost Okružnog suda u Tuzli na Osnovni sud u Srebrenici za predmete koji bi u normalnim okolnostima bili u nadležnosti okružnog suda. Čak i s takvom proširenom nadležnošću, opštinski sud u Srebrenici nije mogao dobiti nadležnost nad vojnim licima. Ta odluka prenesena je Srebrenici tek u martu 1994. Radni uslovi u opštinskom sudu u Srebrenici bili su još uvijek u najmanju ruku primitivni.⁶⁸⁰

(e) Od februara do juna 1995.

244. Dana 6. februara 1995., Okružni vojni sud u Tuzli prepustio je dio svojih ovlaštenja Osnovnom sudu u Srebrenici kako bi se tom sudu omogućilo da sudi u postupcima koji se nisu mogli odlagati.⁶⁸¹ Tako je Osnovni sud Srebrenica dobio privremenu nadležnost nad krivičnim djelima koja su počinila vojna lica.⁶⁸² U pismu od 23. maja 1995. predsjednik Okružnog vojnog suda u Tuzli i okružni vojni tužilac obavijestili su načelnika opštine Srebrenica o formiranju srebreničkog odjeljenja Okružnog vojnog suda u Tuzli.⁶⁸³ Tako je od maja 1995., nedugo nakon što je optuženi napustio Srebrenicu,⁶⁸⁴ u Srebrenici bilo moguće pokrenuti i voditi sudske postupke protiv pojedinaca za kažnjivo ponašanje kakvo se inkriminiše u Optužnici.

245. Od početka 1995. godine, UNPROFOR je obezbjeđivao logističku podršku opštinskom sudu u Srebrenici,⁶⁸⁵ ali to nije imalo značajnog učinka zbog generalnog manjka adekvatnih sredstava. Na odsječenom području Srebrenice niko nije htio djelovati kao branilac, što je dodatno komplikovalo pokretanje sudskog postupka.⁶⁸⁶

246. Kako se poboljšavala veza između Srebrenice i Tuzle, postalo je moguće prijavljivati krivična djela sudskim vlastima koje su djelovale u Tuzli. Pred Pretresnim vijećem izneseni su dokazi da se, kad je to bilo potrebno, pronalazio način da se podigne optužnica za krivična djela koja bi počinili pripadnici ABiH. Jedan takav slučaj, mada nije došlo do službenog suđenja niti do kazne, desio se u martu 1995. Optuženi je poslao u Tuzlu Ejuba Golića, komandanta Samostalnog bataljona Glogova, pod sumnjom da je počinio dvostruko ubistvo u aprilu 1993. i, nakon toga,

⁶⁸⁰ Izo Tankić, T. 5723; dokazni predmet P556, "Izveštaj Osnovnog suda u Srebrenici", 15. juni 1995.

⁶⁸¹ Dokazni predmet P549, "Pismo", 6. februar 1995.

⁶⁸² *Ibid*; *vidi* i Mensud Omerović, T. 8487-8488.

⁶⁸³ Dokazni predmet D205, "Pismo", 23. maj 1995., u kojem stoji da su za sudije postavljeni Avdo Majstorović, Džemal Bećirović i Ferid Otojagić; *vidi* i Izo Tankić, T. 5700.

⁶⁸⁴ Sead Delić, T. 8605, 8676; *vidi* i par. 120 *supra*.

⁶⁸⁵ Mensud Omerović, T. 8559, koji je izjavio da je UNPROFOR obezbjeđivao papir za pisaće mašine i pomoć u pronalazenju žrtava i optuženih radi obavljanja razgovora.

⁶⁸⁶ Mensud Omerović, T. 8559.

remećenje javnog reda i mira u Srebrenici.⁶⁸⁷ Nakon pretresa, komandant 2. korpusa Sead Delić vratio je Galića na liniju fronta, gdje je ovaj poginuo u borbi protiv Srba.⁶⁸⁸

E. Odnos između vojnih i civilnih vlasti

247. Tokom druge polovine 1992. godine i početkom 1993., više osoba bili su članovi i srebreničkog Ratnog predsjedništva i Štaba oružanih snaga Srebrenica. Događalo se da je zbog toga bilo prilično nejasno šta su ovlašćenja jednog, a šta drugog organa, koja su se ponekad preklapala.⁶⁸⁹

248. Što se tiče članstva, vođe lokalnih borbenih jedinica koje su izabrane u Štab TO Srebrenica u Bajramovićima takođe su 1. jula 1992. izabrane u srebreničko Ratno predsjedništvo kao delegati sa određenih područja.⁶⁹⁰ Nadalje, Hamdija Fejzić je, kad je 1. jula 1992. postavljen za sekretara Izvršnog vijeće srebreničkog Ratnog predsjedništva, već bio član Štaba TO Srebrenica i to od 20. maja 1992.⁶⁹¹ Isto vrijedi i za Bećira Bogilovića, koji je bio i član Štaba TO Srebrenica i srebreničkog Ratnog predsjedništva od trenutka njihovog nastanka. Optuženi je u početku sjedio na dvije stolice jer je kao komandant Štaba TO Srebrenica, kasnije Štaba Oružanih snaga Srebrenica, bio i član Ratnog predsjedništva Srebrenice.⁶⁹²

249. Sastanci na kojima su članovi srebreničkog Ratnog predsjedništva i Štaba Oružanih snaga Srebrenica raspravljali o pitanjima kako vojnog tako i civilnog karaktera dodatno ukazuju na to da tada nije bilo jasne granice u djelovanju ta dva organa.⁶⁹³ Ponekad su se članovi tih dvaju organa upuštali u prepirke oko raspodjele sredstava i zadataka.⁶⁹⁴

⁶⁸⁷ Mensud Omerović, T. 8502; dokazni predmet P553, "Zahtjev za obavijest", 30. decembar 1994.; dokazni predmet D290, "Hitna dostava dokumenata", 22. februar 1995.; Mustafa Šaćirović, T. 13574; dokazni predmet D858, "Zahtjev" od 25. aprila 1995.; dokazni predmet P329, "Razgovor" s optuženim, traka 16, str. 6-9.

⁶⁸⁸ Mensud Omerović, T. 8589; Sidik Ademović, T. 13117-13122; Mirsad Mustafić, T. 14255; dokazni predmet P578/D295, "Telegram" od 11. marta 1995.; dokazni predmet D859, "Razgovor" sa Seadom Delićem, objavljen 17. marta 2000.

⁶⁸⁹ Bećir Bogilović, T. 6456, 6459; dokazni predmet P329, "Razgovor" sa optuženim, traka 7, str. 20; *vidi* i par. 214 *infra*.

⁶⁹⁰ Dokazni predmet D251, "Obavještenje i zahtjev za verifikaciju Predsjedništva opštine Srebrenica", 13. maj 1994.; Šuhra Đilović, T. 15189-15190. *Vidi* par. 141-143, 210-211 *supra*.

⁶⁹¹ Nedret Mujkanović, T. 5084, 5441, 5486; Šuhra Đilović, T. 15183, 15186, 15208-15209.

⁶⁹² Postoje dokazi da, najkasnije od 14. oktobra 1992., optuženi nije bio član srebreničkog Ratnog predsjedništva, *vidi* fn. 565 *supra*.

⁶⁹³ Dokazni predmet P84, "Priručnik za starješinu TO", na primjer, sastanak Štaba Oružanih snaga Srebrenica 3. oktobra 1992., str. 4, zajednički sastanak srebreničkog Ratnog predsjedništva i Štaba Oružanih snaga Srebrenica 14. oktobra 1992., str. 7, sastanak Štaba Oružanih snaga Srebrenica, str. 16-17, sastanak Štaba Oružanih snaga Srebrenica 7. novembra 1992., str. 17-18, zajednički sastanak srebreničkog ratnog predsjedništva i Štaba Oružanih snaga Srebrenica 9. novembra 1992., sastanak srebreničkog Ratnog predsjedništva 8. decembra 1992., str. 39, zajednički sastanak Štaba Oružanih snaga Srebrenica i srebreničkog Ratnog predsjedništva 23. decembra 1992., str. 43, zajednički sastanak srebreničkog Ratnog predsjedništva i Štaba Oružanih snaga Srebrenice 29. decembra 1992., str. 45.

⁶⁹⁴ Dokazni predmet P84, "Podsjetnik za starješinu TO", zajednički sastanak štaba Oružanih snaga Srebrenica i srebreničkog Ratnog predsjedništva, str. 43-44, gdje je zabilježen sljedeći razgovor između Hajrudina Avdića, predsjednika srebreničkog Ratnog predsjedništva, Ramiza Bećirovića, načelnika za operativno-nastavne poslove Štaba Oružanih snaga Srebrenica, i optuženog: "A. Hajrudin: RP je nadređeno štabu, ali ne može predsjedništvo štaba ni obrnuto. Mi se moramo dogovoriti a ne gledati ko je glavni. Problema ima [...] Kad steknemo povjerenje međusobno, tada će /nečitko/ krenuti na bolje. ... Apelujemo na saradnju i poštovanje donesenih odluka." Ramiz Bećirović je dodao: "Nema potrebe da pravimo pitanje nadređenosti i podređenosti." U vezi s tim 'Naser'

250. U svjetlu dokaza izvedenih na suđenju, Pretresno vijeće se uvjerilo da je, mada u razdoblju relevantnom za Optužnicu nije bilo jasnog razgraničenja između ovlašćenja i nadležnosti srebreničkog Ratnog predsjedništva i Štaba oružanih snaga Srebrenica, srebreničko Ratno predsjedništvo bilo opšteprihvaćeno kao najviši organ vlasti u Srebrenici.⁶⁹⁵ Međutim, takva hijerarhija u odnosu na Štab oružanih snaga Srebrenica nije nikad bila predmet formalnog sporazuma.

za kojeg Pretresno vijeće pretpostavlja da je optuženi, navodno je rekao: "Zamolio bih da bude reda, saradnje i povjerenja između štaba i RP. Meni je bitno da obezbijedim vojnike."

⁶⁹⁵ Dokazni predmet P84, "Podsjetnik za starješinu TO", sastanak Štaba Oružanih snaga Srebrenica 7. oktobra 1992., str. 6-7, sastanak Operativnog štaba Oružanih snaga Srebrenice 14. oktobra 1992., str. 10, sastanak Štaba Oružanih snaga Srebrenice 7. novembra 1992., str. 17-18, sastanak Štaba Oružanih snaga Srebrenica 22. novembra 1992., str. 28, sastanak Štaba Oružanih snaga Srebrenica 10. decembra 1992., str. 39-41, sastanak Štaba Oružanih snaga Srebrenica 22. decembra 1992., str. 41-43, zajednički sastanak Ratnog predsjedništva i Štaba oružanih snaga Srebrenica 23. decembra 1992., str. 44, zajednički sastanak Ratnog predsjedništva i Štaba Oružanih snaga Srebrenica 29. decembra 1992., str. 46, sastanak Štaba Oružanih snaga Srebrenica 10. januara 1993., str. 50; Nedret Mujkanović, T. 5012, 5299, 5495; Mustafa Šaćirović, T. 13284; Suad Smajlović, T. 14657. Međutim, *vidi* Bećir Bogilović, T. 6271, 6429, 6459, 6469.

V. NADLEŽNOST NA OSNOVU ČLANA 3 STATUTA

A. Mjerodavno pravo

251. Optuženi se tereti za ubistvo i okrutno postupanje (tačka 1 i tačka 2 Optužnice) i bezobzirno razaranje gradova, naselja ili sela koje nije opravdano vojnom nuždom (tačka 3 i tačka 5 Optužnice), kažnjivo na osnovu člana 3 Statuta.⁶⁹⁶

252. Član 3 Statuta nosi naslov "Kršenje zakona ili običaja ratovanja". Taj izraz je tradicionalni tehnički termin, ali ga danas sve više zamjenjuje noviji i širi pojam 'međunarodnog humanitarnog prava'.⁶⁹⁷ Član 3 Statuta je rezidualna odredba koja pokriva sva teška kršenja humanitarnog prava koja nisu obuhvaćena članom 2, 4 ili 5 Statuta. To uključuje, ali nije ograničeno na, kršenja Haške konvencije IV iz 1907. o zakonima i običajima ratovanja na kopnu i njoj priloženog Pravilnika (u daljnjem tekstu: Haški pravilnik), kao i kršenja člana 3 zajedničkog za sve četiri Ženevske konvencije iz 1949. (u daljnjem tekstu: zajednički član 3).⁶⁹⁸ Za primjenu člana 3 Statuta nevažno je da li su se krivična djela navedena u Optužnici dogodila u okviru unutrašnjeg ili međunarodnog oružanog sukoba.⁶⁹⁹

1. Preliminarni uslovi

253. Da bi Međunarodni sud bio nadležan za krivična djela kažnjiva na osnovu člana 3 Statuta, moraju se zadovoljiti dva preliminarna uslova: (i) u vrijeme kada je počinjeno krivično djelo moralo je postojati stanje oružanog sukoba i (ii) krivično djelo mora biti usko povezano s oružanim sukobom.⁷⁰⁰

254. Što se tiče prvog zahtjeva, u praksi Međunarodnog suda je jasno utvrđeno da oružani sukob postoji uvijek kada dođe do upotrebe sile među državama ili dugotrajnog oružanog nasilja između organa vlasti i organizovanih oružanih grupa ili između takvih grupa unutar jedne države.⁷⁰¹ To se razlikuje od "razbojništva, neorganizovanih i kratkotrajnih pobuna, te terorističkih aktivnosti, koje

⁶⁹⁶ Optužnica, par. 22-37.

⁶⁹⁷ *Tužilac protiv Duška Tadića* (zvanog "Dule"), predmet br. IT-94-1-AR72, Odluka po interlokutornoj žalbi odbrane na nadležnost suda, 2. oktobar 1995. (u daljnjem tekstu: Odluka o nadležnosti u predmetu *Tadić*), par. 87.

⁶⁹⁸ Odluka o nadležnosti u predmetu *Tadić*, par. 91. *Vidi* i *Tužilac protiv Duška Tadića* (zvanog "Dule"), predmet br. IT-94-1-T, Mišljenje i presuda, 7. maj 1997. (u daljnjem tekstu: Prvostepena presuda u predmetu *Tadić*), par. 559; *Tužilac protiv Zejnila Delalića, Zdravka Mucića* (zvanog "Pavo"), *Hazima Delića i Esada Landže* (zvanog "Zenga"), predmet br. IT-96-21-A, Presuda, 20. februar 2001. (u daljnjem tekstu: Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*), par. 125.

⁶⁹⁹ Odluka o nadležnosti u predmetu *Tadić*, par. 137. *Vidi* i *Tužilac protiv Ante Furundžije*, predmet br. IT-95-17/1-T, Presuda, 10. decembar 1998. (u daljnjem tekstu: Prvostepena presuda u predmetu *Furundžija*), par. 132; *Tužilac protiv Tihomira Blaškića*, predmet br. IT-95-14-T, Presuda, 3. mart 2000. (u daljnjem tekstu: Prvostepena presuda u predmetu *Blaškić*), par. 161.

⁷⁰⁰ Odluka o nadležnosti u predmetu *Tadić*, par. 67, 70 i najrecentnija formulacija u *Tužilac protiv Milomira Stakića*, predmet br. IT-97-24-A, Presuda, 22. mart 2006. (u daljnjem tekstu: Drugostepena presuda u predmetu *Stakić*), par. 342.

ne podliježu međunarodnom humanitarnom pravu”.⁷⁰² Mada zaraćene strane ne moraju nužno biti u jednakoj mjeri organizovane kao što su to državne oružane snage, da bi se utvrdilo postojanje oružanog sukoba, nužan je određeni stepen organizovanosti.⁷⁰³ Međutim, odluka o tome temelji se na ispitivanju posebnih okolnosti svakog slučaja.

255. Vremenski i geografski opseg kako unutrašnjeg, tako i međunarodnog sukoba proteže se van tačnog vremena i mjesta neprijateljstva.⁷⁰⁴ Međunarodno humanitarno pravo primjenjuje se od trenutka pokretanja takvih oružanih sukoba i nastavlja se primjenjivati nakon obustave neprijateljstva, sve do opšteg zaključenja mira ili, u slučaju unutrašnjih sukoba, sve dok se ne postigne mirno rješenje.⁷⁰⁵ Prema tome, norme međunarodnog humanitarnog prava primjenjuju se bez obzira na to da li se na nekoj određenoj lokaciji odvijaju konkretne borbene aktivnosti.⁷⁰⁶

256. Drugi uslov, da su navodna krivična djela usko povezana s oružanim sukobom, ne zahtijeva da ta krivična djela budu počinjena za vrijeme same borbe ili na mjestu borbe. Kako je konstatovalo Žalbeno vijeće, oružani sukob ne mora biti uzrok počinjenja krivičnog djela. Ipak, postojanje oružanog sukoba moralo je barem u znatnoj mjeri utjecati na sposobnost počinioca da počinji zločin, njegovu odluku da ga počinji, način počinjenja zločina ili cilj s kojim je počinjen. Prema tome, ovaj uslov je ispunjen kada je navodno krivično djelo počinjeno bilo tokom ili neposredno nakon neprijateljstva, pod uslovom da je počinjeno u službi, ili barem pod okriljem, situacije koja je stvorena oružanim sukobom.⁷⁰⁷

⁷⁰¹ Vidi Odluka o nadležnosti u predmetu *Tadić*, par. 70 i najrecentnija formulacija u *Tužilac protiv Fatmira Limaja, Haradina Bale i Isaka Musliua*, predmet br. IT-03-66-T, Presuda, 30. novembar 2005. (u daljnjem tekstu: Prvostepena presuda u predmetu *Limaj*), par. 84.

⁷⁰² Prvostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 562; *Tužilac protiv Zejnila Delalića, Zdravka Mucića* (zvanog "Pavo"), *Hazima Delića i Esada Landže* (zvanog "Zenga"), predmet br. IT-96-21-T, Presuda, 16. novembar 1998. (u daljnjem tekstu: Prvostepena presuda u predmetu *Čelebići*), par. 184; Prvostepena presuda u predmetu *Limaj*, par. 89. Ovo tumačenje je u duhu zajedničkog člana 3 Ženevskih konvencija. Vidi npr. Komentar Ženevske konvencije o postupanju sa ratnim zarobljenicima, Ženeva, 12. avgust 1949., str. 35-36.

⁷⁰³ Prvostepena presuda u predmetu *Limaj*, par. 89.

⁷⁰⁴ Odluka o nadležnosti u predmetu *Tadić*, par. 67-70.

⁷⁰⁵ Odluka o nadležnosti u predmetu *Tadić*, par. 70. Vidi i *Tužilac protiv. Dragoljuba Kunaraca, Radomira Kovača i Zorana Vukovića*, predmet br. IT-96-23-T&IT-96-23/1-T, Presuda, 22. februar 2001. (u daljnjem tekstu: prvostepena presuda u predmetu *Kunarac*), par. 568; *Tužilac protiv Dragoljuba Kunaraca, Radomira Kovača i Zorana Vukovića*, predmet br. IT-96-23&IT-96-23/1-A, Presuda, 12. juni 2002. (u daljnjem tekstu: Drugostepena presuda u predmetu *Kunarac*), par. 57; *Tužilac protiv Mitra Vasiljevića*, predmet br. IT-98-32-T, Presuda, 29. novembar 2002. (u daljnjem tekstu: Prvostepena presuda u predmetu *Vasiljević*), par. 25; Prvostepena presuda u predmetu *Limaj*, par. 84.

⁷⁰⁶ Prvostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 185; Odluka o nadležnosti u predmetu *Tadić*, par. 67, 70; Prvostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 566; Prvostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 64; *Tužilac protiv Darija Kordića i Marija Čerkeza*, predmet br. IT-95-14/2-T, Presuda, 26. februar 2001. (u daljnjem tekstu: Prvostepena presuda u predmetu *Kordić*), par. 27; Drugostepena presuda u predmetu *Kunarac*, par. 57; *Tužilac protiv Radoslava Brđanina*, predmet br. IT-99-36-T, Presuda, 1. septembar 2004. (u daljnjem tekstu: Prvostepena presuda u predmetu *Brđanin*), par. 123.

⁷⁰⁷ Drugostepena presuda u predmetu *Kunarac*, par. 58-59. Vidi i Drugostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 342. Shodno Drugostepenoj presudi u predmetu *Kunarac*, prilikom utvrđivanja nekusa između navodnih krivičnih djela i oružanog sukoba, Pretresno vijeće može, *inter alia*, uzeti u obzir sljedeće faktore: (i) činjenicu da je počinitelj zločina borac, (ii) da žrtva nije borac, (iii) da žrtva pripada suprotstavljenoj strani, (iv) da se može smatrati da je to djelo u funkciji ostvarenja krajnjeg cilja vojnog pohoda, (v) te da počinjenje zločina proizlazi iz službenih dužnosti počinitelja ili spada u njihov okvir. Vidi i *Tužilac protiv Rutagande*, predmet br. ICTR-96-3-A, Presuda, 26. maj 2003. (u daljnjem tekstu: Drugostepena presuda u predmetu *Rutaganda*), par. 569-570.

2. Četiri uslova iz predmeta Tadić

257. Uz gorenavedene uslove, jurisprudencijom Međunarodnog suda ustanovljena su sljedeća četiri uslova (u daljnjem tekstu: četiri uslova iz predmeta *Tadić*) koja se moraju ispuniti da bi neko krivično djelo bilo u okviru člana 3 Statuta:

- (i) kršenje mora da predstavlja povredu pravila međunarodnog humanitarnog prava;
- (ii) pravilo mora biti običajne prirode, ili, ako pripada pravu koje se bazira na sporazumima, moraju biti ispunjeni zahtijevani uslovi,
- (iii) kršenje mora biti teško, što znači da mora predstavljati povredu pravila koje štiti važne vrijednosti, i ta povreda mora uključiti teške posljedice po žrtvu; i
- (iv) povreda pravila mora povlačiti, po običajnom pravu ili po pravu baziranom na sporazumima, individualnu krivičnu odgovornost osobe koja je prekršila to pravilo.⁷⁰⁸

3. Dodatni uslovi na osnovu zajedničkog člana 3

258. Neki od uslova za primjenu člana 3 Statuta mogu se razlikovati ovisno o konkretnim pravnim osnovama za optužbe podignute na osnovu tog člana.⁷⁰⁹ Na primjer, kršenja zajedničkog člana 3, kao što su ubistvo i okrutno postupanje, morala su biti počinjena nad "osobama koje ne sudjeluju izravno u neprijateljstvima, uključujući pripadnike oružanih snaga koji su položili oružje i osobe koje su izvan bojnog stroja ("hors de combat") zbog bolesti, rana, lišenja slobode ili bilo kojega drugog razloga".⁷¹⁰ Da bi se ispunio taj zahtjev, dovoljno je da se ispituju relevantni podaci o svakoj žrtvi i da se utvrdi da li je ta osoba u relevantno vrijeme aktivno učestvovala u neprijateljstvima.⁷¹¹

B. Ocjene

1. Preliminarni uslovi

259. Na osnovu zaključka donesenog u dijelu Presude pod naslovom Opšti pregled, Pretresno vijeće konstatuje da je u razdoblju relevantnom za Optužnicu na teritoriji BiH postojao oružani

⁷⁰⁸ Odluka o nadležnosti u predmetu *Tadić*, par. 94.

⁷⁰⁹ U Prvostepenoj presudi u predmetu *Kunarac*, par. 404, stoji sljedeće: "Na primjer, specifična optužba koja se zasniva na ugovornom pravu neće imati iste uslove kao običajno pravo relevantno za povrede zajedničkog člana 3, Haško pravo ili povrede Ženevskih konvencija, osim zajedničkog člana 3 i odredbi u vezi sa teškim povredama."

⁷¹⁰ Ženevske konvencije iz 1949., zajednički član 3.

⁷¹¹ Prvostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 616.

sukob.⁷¹² Od juna 1992. do marta 1993., trajala su žestoka neprijateljstva između bosanskih Muslimana i bosanskih Srba na području Podrinja.⁷¹³

260. U okviru tih događanja, sve žrtve ubistava i okrutnog postupanja su, prema navodima u Optužnici, bile Srbi zarobljeni tokom ili neposredno poslije borbenih aktivnosti.⁷¹⁴ Nadalje, bezobzirno razaranje imovine bosanskih Srba odvijalo se, prema navodima, u kontekstu borbenih dejstava u istočnoj BiH.⁷¹⁵ Slijedi da su sva krivična djela za koja se optuženi tereti počinjena tokom oružanog sukoba i da su bila u tijesnoj vezi s tim sukobom.

2. Četiri uslova iz predmeta *Tadić*

261. Optužbe za ubistvo i okrutno postupanje u ovom predmetu podignute su na osnovu zajedničkog člana 3. Prema jurisprudenciji Međunarodnog suda, član 3 Statuta uključuje kršenja zajedničkog člana 3,⁷¹⁶ odredbe koja je stekla status običajnog međunarodnog prava.⁷¹⁷ Zajednički član 3 štiti vrijednosti "tako fundamentalne prirode da se smatra da ta načela regulišu i unutrašnje i međunarodne sukobe".⁷¹⁸ U jurisprudenciji Međunarodnog suda se ustalio stav da krivična djela ubistva i okrutnog postupanja povlače individualnu krivičnu odgovornost.⁷¹⁹

262. Optužba za bezobzirno razaranje gradova, naselja ili sela koje nije opravdano vojnom nuždom izričito je navedena u članu 3(b) Statuta, koji se pak temelji na članu 23 Haškog pravilnika iz 1907.⁷²⁰ Ta odredba je ponovljena u članu 6(b) Nirnberškog statuta⁷²¹ i predstavlja dio običajnog

⁷¹² *Vidi* Glava III.A.3., "Izbijanje oružanog sukoba u Bosni i Hercegovini".

⁷¹³ *Vidi* Glava III.B.4.a., "Vojna situacija u Srebrenici i njenoj okolici".

⁷¹⁴ *Vidi* Glava VII.B.3., "Ubistvo" i VII.B.4., "Okrutno postupanje".

⁷¹⁵ *Vidi* Glava VIII.B., "Činjenice i ocjene".

⁷¹⁶ Odluka o nadležnosti u predmetu *Tadić*, par. 89; Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 136.

⁷¹⁷ Odluka o nadležnosti u predmetu *Tadić*, par. 98, 134; Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 143; Drugostepena presuda u predmetu *Kunarac*, par. 68.

⁷¹⁸ Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 143 i relevantna fusnota: "Ovo tumačenje nalazi potvrdu u Preambuli Dopunskog protokola II, u kojoj stoji da 'u slučajevima koji nisu predviđeni pozitivnim pravom, čovjek ostaje pod zaštitom načela čovječnosti i zahtjeva javne savjesti'. Ova izjava se zasniva na Martensovoj klauzuli, sadržanoj u preambuli Haških konvencija iz 1899. i 1907. godine". Žalbeno vijeće nadalje primjećuje da "[p]rema mišljenju Žalbenog vijeća, ono što je zabranjeno u unutrašnjim sukobima nikako ne može biti dopustivo u međunarodnom sukobu, gdje su pravila obuhvatnija. Zbog toga Žalbeno vijeće nisu uvjerali argumenti koje iznose žalioци i ono ne nalazi uvjerljive razloge zbog kojih bi trebalo odstupiti od svojih prethodnih zaključaka", par. 150.

⁷¹⁹ Odluka o nadležnosti u predmetu *Tadić*, par. 129. *Vidi* takođe Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 174.

⁷²⁰ U članu 23(g) stoji, između ostalog, da se posebno: "zabranjuje razaranje ili zapljena neprijateljske imovine, osim ako vojna nužda imperativno nalaže ta razaranja ili te zapljene".

⁷²¹ Londonski sporazum i priloženi mu Statut Međunarodnog vojnog suda za krivično gonjenje i kažnjavanje glavnih njemačkih raznih zločinaca, London, 8. avgust 1945. (u daljnjem tekstu: Nirnberški statut) član 6: "Sljedeća djela, ili bilo koje od njih, jesu krivična djela u nadležnosti Međunarodnog suda za koja postoji individualna odgovornost: [...] (b) Ratni zločini: Naime, kršenja zakona i običaja ratovanja. Takva kršenja uključuju, ali nisu ograničena na ubistvo, zlostavljanje ili deportaciju na ropski rad ili u bilo koju drugu svrhu civilnog stanovništva okupiranog područja ili na okupiranom području, ubistvo ili zlostavljanje ratnih zarobljenika ili osoba na moru, ubijanje talaca, pljačkanje javne i privatne imovine, bezobzirno razaranje gradova, naselja ili sela, ili uništavanje koje nije opravdano vojnom nuždom." *Vidi* takođe Načela međunarodnog prava priznata Statutom Nirnberškog suda i Presudom Suda, koja je jednoglasno usvojila Generalna skupština UN-a 1950. (UNGAOR, 5th Session, Supp. No. 12, UN Doc. A/1316 (u daljnjem tekstu: Nirnberška načela).

međunarodnog prava.⁷²² Jurisprudencija Međunarodnog suda takođe prihvata da to krivično djelo predstavlja teško kršenje međunarodnog humanitarnog prava⁷²³ i da povlači individualnu krivičnu odgovornost.⁷²⁴

263. U svjetlu gorenavednog, Pretresno vijeće ocjenjuje da sva krivična djela za koja se optuženi tereti u ovom predmetu zadovoljavaju četiri uslova iz predmeta *Tadić*.

3. Dodatni uslov na osnovu zajedničkog člana 3

264. Žrtve ubistava i okrutnog postupanja, kako se navodi, nisu aktivno učestvovala u neprijateljstvima u vrijeme počinjenja relevantnih krivičnih djela.⁷²⁵ Prema tome, dodatni uslov iz zajedničkog člana 3 je ispunjen.

C. Zaključak

265. Iz gorenavedenih razloga, Pretresno vijeće zaključuje da su zadovoljeni uslovi za nadležnost na osnovu člana 3 Statuta.

⁷²² Odluka o nadležnosti u predmetu *Tadić*, par. 87; *Tužilac protiv Darija Kordića i Marija Čerkeza*, predmet br. IT-95-14/2-A, Presuda, 17. decembar 2004. (u daljnjem tekstu: Drugostepena presuda u predmetu *Kordić*), par. 76. *Vidi* takođe *Tužilac protiv Envera Hadžihasanovića i Amira Kubure*, predmet br. IT-01-47-AR73.3, Odluka po zajedničkoj interlokutornoj žalbi odbrane na odluku Pretresnog vijeća po prijedlozima za donošenje oslobađajuće presude na osnovu pravila 98bis, 11. mart 2005., par. 26-30.

⁷²³ Odluka o nadležnosti u predmetu *Tadić*, par. 90-91; Prvostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 157; *Tužilac protiv Pavla Strugara*, predmet br. IT-01-42-T, Presuda, 31. januar 2005. (u daljnjem tekstu: Prvostepena presuda u predmetu *Strugar*), par. 231.

⁷²⁴ Prvostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 157; Prvostepena presuda u predmetu *Strugar*, par. 233.

⁷²⁵ *Vidi* Glva VII.B.3., "Ubistvo" i VII.B.4., "Okrutno postupanje".

VI. INDIVIDUALNA KRIVIČNA ODGOVORNOST: MJERODAVNO PRAVO

A. Odgovornost na osnovu člana 7(1) Statuta

266. Tužilac tereti optuženog na osnovu člana 7(1) Statuta za poticanje, pomaganje i podržavanje krivičnih djela iz tačke 5 Optužnice (bezobzirno razaranje gradova, naselja ili sela koje nije opravdano vojnom nuždom).⁷²⁶

267. Član 7(1) Statuta predviđa sljedeće:

Osoba koja je planirala, poticala, naredila, počinila ili na drugi način pomogla i podržala planiranje, pripremu ili izvršenje krivičnog djela navedenog u članovima 2 do 5 ovog Statuta individualno je odgovorna za to krivično djelo.

268. Načelo da se pojedinac može smatrati krivično odgovornim na osnovu jednog od ovih vidova odgovornosti čvrsto je ustanovljeno u običajnom međunarodnom pravu.⁷²⁷

269. Od pomenutih vidova individualne krivične odgovornosti koje treba shvatiti kao zasebne alternative,⁷²⁸ optuženi se tereti samo za 'poticanje' ili 'pomaganje i podržavanje' na drugi način. Za razliku od 'počinjenja' koje bi, u načelu, zahtijevalo da je optuženi lično izvršio navedena krivična djela,⁷²⁹ poticanje, kao i pomaganje i podržavanje na drugi način oblici su 'odgovornosti saučesnika'.⁷³⁰ Njih čini učestvovanje u zločinu glavnog počinioaca.⁷³¹ Takva odgovornost zahtijeva test u tri stadija: (i) što se tiče glavnog počinioaca, mora postojati dokaz ponašanja kažnjivog na osnovu Statuta,⁷³² (ii) što se tiče učesnika, on je morao bilo poticati bilo na drugi način pomagati ili

⁷²⁶ Optužnica, par. 12, 37; *Tužilac protiv Nasera Orića*, predmet br. IT-03-68-PT, Pretpretresni podnesak optužbe na osnovu pravila 65ter (E)(i) (u daljnjem tekstu: Pretpretresni podnesak optužbe), par. 92.

⁷²⁷ *Vidi Tužilac protiv Duška Tadića*, predmet br. IT-94-1-T, Mišljenje i presuda, 7. maj 1997. (u daljnjem tekstu: Prvostepena presuda u predmetu *Tadić*), par. 663-669, diskusija o zasnovanosti oblika odgovornosti iz člana 7(1) na običajnom pravu.

⁷²⁸ *Vidi Tužilac protiv Duška Tadića*, predmet br. IT-94-1-A, Presuda, 15. juli 1999. (u daljnjem tekstu: Drugostepena presuda u predmetu *Tadić*), par. 186; *Tužilac protiv Jeana de Dieua Kamuhande*, predmet br. ICTR-99-54A-A, Presuda, 19. septembar 2005. (u daljnjem tekstu: Drugostepena presuda u predmetu *Kamuhanda*), par. 77, 401 i slj.; *Tužilac protiv Clémenta Kayisheme i Obeda Ruzindane*, predmet br. ICTR-95-1-T, Presuda, 21. maja 1999. (u daljnjem tekstu: Prvostepena presuda u predmetu *Kayishema*), par. 194-197, gdje se odbacuje tvrdnja da bi se razni oblici učestvovanja trebali posmatrati kao "kumulativni".

⁷²⁹ *Vidi Tužilac protiv Tihomira Blaškića*, predmet br. IT-95-14-T, Presuda, 3. mart 2000. (u daljnjem tekstu: Prvostepena presuda u predmetu *Blaškić*), par. 265; *Tužilac protiv Darija Kordića i Marije Čerkeza*, predmet br. IT-95-14/2-T, Presuda, 26. februar 2001. (u daljnjem tekstu: Prvostepena presuda u predmetu *Kordić*), par. 373.

⁷³⁰ Ovo je eksplicitno formulisano u vezi s pomaganjem i podržavanjem u *Tužilac protiv Dragoljuba Kunaraca, Radomira Kovača i Zorana Vukovića*, predmet br. IT-96-23-T&IT-96-23/1-T, Presuda, 22. februar 2001. (u daljnjem tekstu: Prvostepena presuda u predmetu *Kunarac*), par. 391. To se takođe očigledno podrazumijeva u Drugostepenoj presudi u predmetu *Tadić*, par. 229; *Tužilac protiv Mitra Vasiljevića*, predmet br. IT-98-32-A, Presuda, 25. februar 2004. (u daljnjem tekstu: Drugostepena presuda u predmetu *Vasiljević*), par. 102. Isto vrijedi i za sve druge oblike učestvovanja, uključujući poticanje. *Vidi takođe Tužilac protiv Laurenta Semanze*, predmet br. ICTR-97-20-A, Presuda, 20. maj 2005. (u daljnjem tekstu: Drugostepena presuda u predmetu *Semanza*), par. 259, 357.

⁷³¹ *Vidi* Drugostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 185 i slj., 229; Prvostepena presuda u predmetu *Kordić*, par. 373.

⁷³² Poticanje /instigation/ se razlikuje od 'nagovaranja' /incitement/: *vidi Tužilac protiv Jean-Paula Akayesu*, predmet br. ICTR-96-4-T, Presuda, 2. septembar 1998. (u daljnjem tekstu: Prvostepena presuda u predmetu *Akayesu*), par. 482. Poticanje mora 'stvarno' dovesti do izvršenja glavnog krivičnog djela (ili bar pokušaja, ako je i sam pokušaj kažnjiv kao što je to slučaj kod genocida na

podržavati počinjenje glavnog/glavnih zločina, i (iii) što se tiče stanja svijesti počinioca, djela učesnika moraju biti počinjena sa sviješću da će ona pomoći glavnom počiniocu u počinjenju zločina.⁷³³ Imajući u vidu da se način na koji se opisuje značenje i sadržaj tih elemenata u praksi Međunarodnog suda i Međunarodnog suda za Ruandu (u daljnjem tekstu: MKSR) djelomično razlikuje, Pretresno vijeće će izložiti svoj stav u mjeri u kojoj to može postati relevantno za presuđivanje o krivičnim djelima za koja se optuženi tereti u Optužnici.

1. Poticanje

(a) Actus Reus

270. Što se tiče ponašanja učesnika,⁷³⁴ prema ustaljenoj definiciji poticati znači 'navesti' drugoga da počini krivično djelo.⁷³⁵

271. S jedne strane, poticanje je nužno više od pukog olakšavanja počinjenja glavnog krivičnog djela, što može biti dovoljno za pomaganje i podržavanje.⁷³⁶ Za poticanje se traži neki oblik uticanja na glavnog počinioca tako što se on nagoni, pridobija ili se na drugi način na njega djeluje da počini zločin. To ne mora nužno značiti da prvobitna ideja ili plan za počinjenje zločina potječe od poticatelja. Čak i ako je glavni počinitelj već razmišljao o počinjenju zločina, konačna odluka da to

osnovu člana 4(3)(d) Statuta): vidi *Tužilac protiv Radoslava Brđanina*, predmet br. IT-99-36-T, Presuda, 1. septembar 2004. (u daljnjem tekstu: Prvostepena presuda u predmetu *Brđanin*), par. 267; *Tužilac protiv Georgesa Andersona Nderubumwea Rutagande*, predmet br. ICTR-96-3-T, Presuda i kazna, 6. decembar 1999. (u daljnjem tekstu: Prvostepena presuda u predmetu *Rutaganda*), par. 38; *Tužilac protiv Alfreda Museme*, predmet br. ICTR-96-13-T, Presuda, 27. januar 2000. (u daljnjem tekstu: Prvostepena presuda u predmetu *Musema*), par. 116, 120; *Tužilac protiv Laurenta Semanze*, predmet br. ICTR-97-20-T, Presuda i kazna, 15. maj 2003. (u daljnjem tekstu: Prvostepena presuda u predmetu *Semanza*), par. 378; *Tužilac protiv Jeana de Dieua Kamuhande*, predmet br. ICTR-99-54A-T, Presuda, 22. januar 2003. (u daljnjem tekstu: Prvostepena presuda u predmetu *Kamuhanda*), par. 589; *Tužilac protiv Emmanuela Ndinabahizija*, predmet br. ICTR-2001-71-T, Presuda, 15. juli 2004. (u daljnjem tekstu: Prvostepena presuda u predmetu *Ndinabahizi*), par. 456. Isti uslov da je došlo do izvršenja glavnog krivičnog djela važi i za pomaganje i podržavanje: vidi *Tužilac protiv Zlatka Aleksovski*, predmet br. IT-95-14/1-A, Presuda, 24. mart 2000. (u daljnjem tekstu: Drugostepena presuda u predmetu *Aleksovski*), par. 165; *Tužilac protiv Blagoja Simića, Miroslava Tadića i Sime Zarića*, predmet br. IT-95-9-T, Presuda, 17. oktobar 2003. (u daljnjem tekstu: Prvostepena presuda u predmetu *Simić*), par. 161; Prvostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 271.

⁷³³ Kada se stadij (i) i stadij (ii) uzmu zajedno kao stadij *actus reus*, a stadij (iii) kao stadij *mens rea*, može se govoriti i o "testu u dva stadija": Prvostepena presuda u predmetu *Kayishema*, par. 198; Drugostepena presuda u predmetu *Kayishema*, par. 186.

⁷³⁴ Vidi stadij (ii), par. 269 *supra*.

⁷³⁵ *Tužilac protiv Darija Kordića i Marija Čerkeza*, predmet br. IT-95-14/2-A, Presuda, 17. decembar 2004. (u daljnjem tekstu: Drugostepena presuda u predmetu *Kordić*), par. 27, u kojoj se podržava Prvostepena presuda u predmetu *Kordić*, par. 387; Prvostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 280; *Tužilac protiv Radislava Krstića*, predmet No. IT-98-33-T, Presuda, 2. avgust 2001. (u daljnjem tekstu: Prvostepena presuda u predmetu *Krstić*), par. 601; *Tužilac protiv Miroslava Kvočke, Mlade Radića, Zorana Žigića i Draguljuba Prcaća*, predmet br. IT-98-30/1-T, Prvostepena presuda, 2. novembar 2001. (u daljnjem tekstu: Prvostepena presuda u predmetu *Kvočka*), par. 243, 252; *Tužilac protiv Mladena Naletilića (zvanog "Tuta") i Vinka Martinovića (zvanog "Štela")*, predmet br. IT-98-34-T, Presuda, 31. mart 2003. (u daljnjem tekstu: Prvostepena presuda u predmetu *Naletilić*), par. 60; u daljnjem tekstu: Prvostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 269; *Tužilac protiv Fatmira Limaja, Haradina Bale i Isaka Musliua*, No. IT-03-66-T, Presuda, 30. novembar 2005. (u daljnjem tekstu: Prvostepena presuda u predmetu *Limaj*), par. 514; Prvostepena presuda u predmetu *Akayesu*, par. 482; *Tužilac protiv Juvenala Kajelijeli*, predmet br. ICTR-98-44A-T, Presuda i kazna, 1. decembar 2003. (u daljnjem tekstu: Prvostepena presuda u predmetu *Kajelijeli*), par. 762; Prvostepena presuda u predmetu *Kamuhanda*, par. 593; *Tužilac protiv Sylvestra Gacumbitsija*, predmet br. ICTR-2001-64-T, Presuda, 17. juni 2004. (u daljnjem tekstu: Prvostepena presuda u predmetu *Gacumbitsi*), par. 279. Mada se drugačije izrazilo, Pretresno vijeće u predmetu *Bagilishema* govori o "nagovaranju i ohrabrivanju" /urging and encouraging/, što očito treba značiti isto: *Tužilac protiv Ignaca Bagilisheme*, predmet br. ICTR-95-1A-T, Presuda, 7. juni 2001. (u daljnjem tekstu: Prvostepena presuda u predmetu *Bagilishema*), par. 30; vidi i Prvostepena presuda u predmetu *Semanza*, par. 381.

⁷³⁶ Vidi par. 282 *infra*.

učini može ipak biti rezultat ubjeđivanja ili snažnog hrabrenja na počinjenje od strane poticatelja. Međutim, ako je glavni počinitelj 'omnimodo facturus' što znači da se definitivno odlučio na počinjenje zločina, dodatni poticaj ili moralna podrška može se ipak kvalifikovati kao pomaganje i podržavanje, ali ne više od toga.⁷³⁷

272. S druge strane, iako bi vršenje uticaja teško moglo funkcionisati bez određene mogućnosti da se impresioniraju drugi, poticanje, za razliku od 'naređivanja', koje podrazumijeva barem faktički odnos nadređenosti,⁷³⁸ ne pretpostavlja nikakav oblik nadređenosti.

273. Poticanje se može izvršiti na bilo koji način, kako izričitim tako i prešutnim ponašanjem,⁷³⁹ kao i činjenjem i nečinjenjem,⁷⁴⁰ pod uslovom da je, u potonjem slučaju, poticatelj dužan da spriječi da dođe do zločina.⁷⁴¹ Što se tiče načina na koji se utjecalo na počinioca, osim u slučaju zasebnog krivičnog djela 'poticanja', na počinjenje genocida (član (4)(3)(c) Statuta),⁷⁴² poticanje na krivična djela navedena u Statutu ne mora biti ni direktno⁷⁴³ ni javno⁷⁴⁴ niti zahtijeva prisustvo poticatelja na mjestu zločina.⁷⁴⁵ Dakle, poticateljski utjecaj može se vršiti kako licem u lice, tako i putem posrednika, a može se vršiti i na manju ili veću publiku, pod uslovom da poticatelj ima odgovarajuću namjeru.⁷⁴⁶

(b) Nekus između poticanja i glavnog zločina

274. Nužnu vezu između poticateljskog ponašanja⁷⁴⁷ i glavnog krivičnog djela koje je počinjeno,⁷⁴⁸ koja se obično opisuje kao 'uzročno-posljedična veza',⁷⁴⁹ ne treba shvatiti kao da ona

⁷³⁷ Vidi par. 281 *supra*.

⁷³⁸ Prvostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 268, 281.

⁷³⁹ Prvostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 270, 277, 280; Prvostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 269; Prvostepena presuda u predmetu *Limaj*, par. 514.

⁷⁴⁰ Prvostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 270, 280; Prvostepena presuda u predmetu *Kordić*, par. 387; Prvostepena presuda u predmetu *Naletilić*, par. 60; Prvostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 269; Prvostepena presuda u predmetu *Limaj*, par. 514; Prvostepena presuda u predmetu *Kamuhanda*, par. 593. Vidi i Prvostepena presuda u predmetu *Kajelijeli*, par. 762, gdje se upućuje na Prvostepenu presudu u predmetu *Semanza*, par. 381 gdje, međutim, taj stav nije eksplicitno iznesen.

⁷⁴¹ Čini se da se uslov 'obaveze djelovanja', koji je prekršitelj morao zanemariti da bi se smatrao krivično odgovornim za nečinjenje, smatra toliko očiglednim da se rijetko eksplicitno pominje kada se u presudama bez ikakvog diferenciranja govori o 'činjenju i nečinjenju' kao o načinu počinjenja zločina, kao npr., u fusnoti 740 *supra*. Čak i kad se za "kažnjivi propust" zahtijeva "djelo obavezno po pravilima krivičnog prava", kao u Drugostepenoj presudi u predmetu *Tadić*, par. 188, čini se da se misli samo na nečinjenje glavnog počinioca, kao npr., u Prvostepenoj presudi u predmetu *Limaj*, par. 509. Međutim, nema sumnje da kod učestvovanja mora postojati obaveza djelovanja kao i kod počinjenja nečinjenjem, kako je tačno navedeno u Prvostepenoj presudi u predmetu *Rutaganda*, par. 41.

⁷⁴² Vidi Prvostepena presuda u predmetu *Musema*, par. 120.

⁷⁴³ Prvostepena presuda u predmetu *Kayishema*, par. 200; Prvostepena presuda u predmetu *Semanza*, par. 381; Prvostepena presuda u predmetu *Kajelijeli*, par. 762; Prvostepena presuda u predmetu *Kamuhanda*, par. 593; Prvostepena presuda u predmetu *Gacumbitsi*, par. 279.

⁷⁴⁴ Takav stav iznijelo je Pretresno vijeće u predmetu *Akayesu*, mada još uvijek ne kategorički: vidi Prvostepena presuda u predmetu *Akayesu*, par. 481. Žalbena vijeća u istom predmetu razjasnilo je taj stav: vidi Drugostepena presuda u predmetu *Akayesu*, par. 471 i slj., 478, 483. Vidi takođe Prvostepena presuda u predmetu *Kajelijeli*, par. 762; Prvostepena presuda u predmetu *Kamuhanda*, par. 593; Prvostepena presuda u predmetu *Gacumbitsi*, par. 279.

⁷⁴⁵ Prvostepena presuda u predmetu *Kayishema*, par. 200 i slj.

⁷⁴⁶ Vidi par. 279 *infra*.

⁷⁴⁷ Vidi stadij (ii), par. 269 *supra*.

⁷⁴⁸ Vidi stadij (i), par. 269 *supra*.

zahtijeva dokaz da, u smislu '*conditio sine qua non*', zločin ne bi bio počinjen bez učestvovanja optuženog.⁷⁵⁰ Budući da počinjenje zločina može ovisiti o nizu aktivnosti i okolnosti, dovoljno je dokazati da je poticanje optuženog činilo bitan faktor doprinosa u počinjenju zločina.⁷⁵¹ Ako to nije slučaj, kao konkretno u slučaju '*omnimodo facturus*',⁷⁵² još uvijek se može raditi o odgovornosti za pomaganje i podržavanje.⁷⁵³

275. Optužba, koja se u određenoj mjeri ne slaže s ovim stavom, tvrdi da je ponašanje optuženog bilo "faktor koji je jasno doprinio" počinjenju zločina.⁷⁵⁴ Za razliku od toga, odbrana tvrdi da je ponašanje optuženog moralo "direktno i bitno utjecati" na počinjenje zločina.⁷⁵⁵

276. Pretresno vijeće se neće prikloniti nijednoj od teorija koje su izložile strane. Dok, s jedne strane, za poticanje nije nužno dovoljan bilo koji faktor koji doprinosi zločinu, nego taj faktor mora biti znatan, s druge strane, on ne mora nužno imati direktan utjecaj, budući da se navođenje drugoga da počini zločin može izvršiti i putem posrednika.

(c) *Mens Rea*

277. Što se tiče uobičajene definicije poticateljeve *mens rea*,⁷⁵⁶ nju je potrebno dodatno rasvijetliti. Dok je Pretresno vijeće u predmetu *Kamuhanda* smatralo da je dovoljno 'znanje' poticatelja da su njegova djela potpomogla počinjenje zločina,⁷⁵⁷ Pretresno vijeće u predmetu *Bagilishema* postavilo je uslov da je poticatelj 'namjeravao' da zločin bude počinjen.⁷⁵⁸ Nadalje, dok je po mišljenju Pretresnog vijeća u predmetu *Kordić* poticatelj morao imati "neposrednu namjeru"

⁷⁴⁹ Prvostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 280; Prvostepena presuda u predmetu *Kordić*, par. 387. U istom smislu Pretresno vijeće u predmetu *Brđanin* govori o 'neksusu': *vidi npr.*, Prvostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 269. Pretresna vijeća MKSR-a, kako se čini, opredjeljuju se za 'uzročno-posljedičnu vezu': *vidi npr.* Prvostepena presuda u predmetu *Bagilishema*, par. 30; Prvostepena presuda u predmetu *Semanza*, par. 381; Prvostepena presuda u predmetu *Kajelijeli*, par. 762; Prvostepena presuda u predmetu *Kamuhanda*, par. 593; Prvostepena presuda u predmetu *Gacumbitsi*, par. 279.

⁷⁵⁰ Prvostepena presuda u predmetu *Kordić*, par. 387; Prvostepena presuda u predmetu *Kvočka*, par. 252; Prvostepena presuda u predmetu *Naletilić*, par. 60; Prvostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 269; Prvostepena presuda u predmetu *Kordić*, par. 27.

⁷⁵¹ Drugostepena presuda u predmetu *Kordić*, par. 27; Prvostepena presuda u predmetu *Limaj*, par. 514; Prvostepena presuda u predmetu *Bagilishema*, par. 30; Prvostepena presuda u predmetu *Kamuhanda*, par. 590; *vidi* takođe Drugostepena presuda u predmetu *Kamuhanda*, par. 65, gdje se konstatuje da se "stanoviti utjecaj" koji je optuženi imao u zajednici ne smatra dovoljnim.

⁷⁵² *Vidi* 271 *supra*.

⁷⁵³ *Vidi* 281 *infra*.

⁷⁵⁴ Pretpretresni podnesak optužbe, par. 94. Vjerovatno u istom smislu i neka pretresna vijeća su zahtijevala "faktor koji je jasno doprinio": *vidi npr.*, Prvostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 270, 277; Prvostepena presuda u predmetu *Kvočka*, par. 252; Prvostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 269. Međutim, Pretresno vijeće u predmetu *Kordić* zahtijevalo je samo da je "doprinosa optuženog imao stvarnog uticaja na počinjenje krivičnog djela": *vidi* Prvostepena presuda u predmetu *Kordić*, par. 387.

⁷⁵⁵ *Tužilac protiv Namera Orića*, predmet br. IT-03-68-PT, Pretpretresni podnesak odbrane na osnovu pravila 65ter(F) (u daljnjem tekstu: Pretpretresni podnesak odbrane), Dodatak I, Element 1.3.1.3. Uslov direktnog i znatnog uticaja podupire se, kako se čini, i u *Tužilac protiv Clémenta Kayisheme i Obeda Ruzindane*, predmet br. ICTR-95-1-A, Presuda, 1. juni 2001. (u daljnjem tekstu: Drugostepena presuda u predmetu *Kayishema*), par. 185; Prvostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 692; Prvostepena presuda u predmetu *Ndindabahizi*, par. 466.

⁷⁵⁶ *Vidi* stadij (iii), par. 269 *supra*.

⁷⁵⁷ Prvostepena presuda u predmetu *Kamuhanda*, par. 599; *vidi* i Prvostepena presuda u predmetu *Kayishema*, par. 198, gdje se govori o "svijesti aktera o njegovom učestvovanju u zločinu".

⁷⁵⁸ Prvostepena presuda u predmetu *Bagilishema*, par. 31.

da izazove počinjenje zločina,⁷⁵⁹ za Pretresno vijeće u predmetu *Blaškić* ne bi bilo bitno da li je poticatelj “imao direktnu ili indirektnu” namjeru da dotični zločin bude počinjen.⁷⁶⁰ Isto tako se razlikuju mišljenja Pretresnog vijeća u predmetu *Semanza*, koje je zahtijevalo da učesnik djeluje i “s namjerom i sa sviješću”⁷⁶¹ da utječe na glavnog počinioca da počinio zločin,⁷⁶² od mišljenja pretresnih vijeća u predmetima *Kvočka*,⁷⁶³ *Naletilić*,⁷⁶⁴ *Brđanin*⁷⁶⁵ i *Limaj*⁷⁶⁶ koja su smatrala dovoljnim da je poticatelj ili “namjeravao isprovocirati ili navesti na počinjenje zločina ili je bio svjestan značajne mogućnosti da će vjerovatna posljedica njegovih postupaka biti počinjenje zločina”.⁷⁶⁷ Mada je Žalbeno vijeće u predmetu *Blaškić* došlo do istog rezultata za 'naređivanje', ono je ipak zacrtalo novi pristup zahtijevajući da namjera, osim kognitivnog elementa znanja, uključuje i neku vrstu prihvatanja konačnog učinka (ili ishoda ili rezultata). Taj voljni element je prisutan ako je osoba, naređujući neko djelo, svjesna da će izvršenje tog djela dovesti do zločina, jer se tada mora smatrati da on taj zločin prihvata.⁷⁶⁸ Do istog zaključka je došlo Žalbeno vijeće u predmetu *Kordić*⁷⁶⁹ u vezi s poticanjem.

278. Stavovi strana razlikuju se i u vezi s pitanjem *mens rea*: dok optužba smatra da je dovoljno da poticatelj bude svjestan da bi počinjenje krivičnog djela bilo vjerovatna posljedica njegovog ponašanja,⁷⁷⁰ odbrana postavlja uslov da je optužni 'namjeravao' da navede drugu osobu na počinjenje zločina.⁷⁷¹

279. Razmotrivši navedena tumačenja *mens rea* poticatelja u svjetlu težine zločina u nadležnosti Međunarodnog suda, Pretresno vijeće je mišljenja da individualna krivična odgovornost kako za počinjenje, tako i za učestvovanje putem poticanja, zahtijeva namjeru. Pretresno vijeće nadalje smatra da namjera sadrži kognitivni element znanja i voljni element prihvatanja, i da ta namjera mora biti prisutna kako u odnosu na samo ponašanje počinioca tako i na glavno krivično djelo u kojem on učestvuje. To znači da, prvo, u pogledu svog vlastitog ponašanja počinilac mora biti svjestan svog uticaja na glavnog počinioca da počinio krivično djelo, te da poticatelj, čak i ako mu to

⁷⁵⁹ Prvostepena presuda u predmetu *Kordić*, par. 387. *Vidi* i Drugostepena presuda u predmetu *Kordić*, par. 29, gdje se to formuliše tako da je "počinilac postupao s direktnim umišljajem u odnosu na vlastito [...] poticanje [...]".

⁷⁶⁰ Prvostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 278.

⁷⁶¹ Kurziv dodat.

⁷⁶² Prvostepena presuda u predmetu *Semanza*, par. 388, gdje se upućuje na druge presude, u kojima se to pak ne formuliše uvijek na isti način: *vidi* Drugostepena presuda u predmetu *Kayishema*, par. 186; Prvostepena presuda u predmetu *Kayishema*, par. 201; Prvostepena presuda u predmetu *Bagilishema*, par. 32. *Vidi* i fusnotu 757 *supra*.

⁷⁶³ Prvostepena presuda u predmetu *Kvočka*, par. 252.

⁷⁶⁴ Prvostepena presuda u predmetu *Naletilić*, par. 60.

⁷⁶⁵ Prvostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 269.

⁷⁶⁶ Prvostepena presuda u predmetu *Limaj*, par. 514.

⁷⁶⁷ Prvostepena presuda u predmetu *Kvočka*, par. 252 (kurziv dodat).

⁷⁶⁸ *Tužilac protiv Tihomira Blaškića*, predmet br. IT-95-14-A, Presuda, 29. juli 2004. (Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*), par. 41, 42.

⁷⁶⁹ Drugostepena presuda u predmetu *Kordić*, par. 32, 112.

⁷⁷⁰ Pretpretresni podnesak optužbe, par. 93.

⁷⁷¹ Pretpretresni podnesak odbrane, Dodatak 1, Element 1.3.1.5.

nije ni cilj ni želja, mora barem prihvatati da će krivično djelo biti počinjeno. Drugo, što se tiče glavnog počinioca, poticatelj mora biti svjestan namjernog ostvarenja glavnog krivičnog djela i na njega pristati.⁷⁷² Treće, u pogledu voljnog elementa namjere, može se smatrati da poticatelj, kada je svjestan da je vjerojatnije da će njegovo ponašanje dovesti do počinjenja krivičnog djela nego da neće, prihvata da će se zločin dogoditi.⁷⁷³ Mada ovo potonje ne zahtijeva da poticatelj predvidi ko će i u kojim okolnostima počiniti glavno krivično djelo niti da je time isključeno posredno poticanje, poticatelj mora barem biti svjestan vrste i osnovnih obilježja krivičnog djela koje treba biti počinjeno.⁷⁷⁴

2. Pomaganje i podržavanje

(a) *Actus Reus*

280. *Actus reus* ovog oblika učestvovanja, zbog formulacije u Statutu "na drugi način pomoga[ti] i podržava[ti]", podložan je raznim definicijama. Dok su pretresna vijeća MKSR-a čak razmišljala o tome da bi 'pomaganje' i 'podržavanje' mogli biti dva zasebna koncepta,⁷⁷⁵ praksa Međunarodnog suda, koju u međuvremenu prati i MKSR, ta dva termina povezuje u širi jedinstven pravni koncept, te daje niz definicija, od veoma opštih kao što je "davanje znatne podrške krivičnom djelu"⁷⁷⁶ do ponešto konkretnijih, na primjer "pomaganje, ohrabrivanje ili davanje moralne podrške."⁷⁷⁷ S jedne

⁷⁷² Međutim, ovaj uslov 'dvostruke namjere' poticatelja u pogledu kako njegovog utjecaja na glavnog počinioca, tako i namjernog počinjenja krivičnog djela od strane te osobe, ne znači da bi poticatelj morao dijeliti i 'posebnu namjeru', kao što se može zahtijevati za počinjenje nekih zločina, kao što je genocid, odnosno "da se u cijelosti ili djelimično uništi neka nacionalna, etnička, rasna ili vjerska grupa kao takva" (član 4 (1) Statuta). Mada ovaj konkretni aspekt, o kojem se govori u predmetu *Semanza*, kao i u predmetu *Ntakirutimana*, možda i nije relevantan za krivična djela o kojima je riječ u ovom predmetu, ne bi ga trebalo brkati s običnom 'dvostrukom namjerom' koju poticatelj mora imati u vezi s vlastitim ponašanjem i ponašanjem glavnog počinioca: *vidi* Drugostepena presuda u predmetu *Semanza*, par. 388; Drugostepena presuda u predmetu *Ntakirutimana*, par. 494 i slj.

⁷⁷³ Ovaj stav uključuje *dolus eventualis*, ako se on shvati tako da zahtijeva da se poticatelj pomiri s posljedicama do kojih će dovesti njegovo ponašanje, što je pretpostavka Žalbenog vijeća u predmetu *Blaškić*, dok puka bezobzirnost ne bi bila dovoljna ako poticatelj nije očekivao i/ili prihvatao svjesni rizik svog ponašanja: *vidi* Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 27, 34 i slj. Ovdje nije potrebno dalje elaborirati konceptualne razlike između tih stanja svijesti sve dok se smatra da poticanje zahtijeva kako kognitivni element svijesti, tako i voljni element prihvatanja posljedica krivičnih djela do kojih će dovesti ponašanje poticatelja: *vidi* Prvostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 267.

⁷⁷⁴ Prvostepena presuda u predmetu *Kamuhanda*, par. 599. Za slične uslove u pogledu znanja u slučaju pomaganja i podržavanja, *vidi* par. 288 *infra*.

⁷⁷⁵ U nekim presudama pomaganje se definira kao "pružanje pomoći", a podržavanje kao "olakšavanje počinjenja djela blagonaklonim stavom": *vidi* Prvostepena presuda u predmetu *Akayesu*, par. 484; Prvostepena presuda u predmetu *Kayishema*, par. 196; *Tužilac protiv Elizaphana Ntakirutimane i Gérarda Ntakirutimane*, predmet br. ICTR-96-10-T&ICTR-96-17-T, Presuda, 21. februar 2003. (u daljnjem tekstu: Prvostepena presuda u predmetu *Ntakirutimana*), par. 787. Što se tiče konkretno podržavanja, Pretresno vijeće u predmetu *Semanza* definiše ga kao "ohrabrivanje, savjetovanje ili poticanje na počinjenje djela: Prvostepena presuda u predmetu *Semanza*, par. 384. U drugim pak presudama definicija sadrži i 'olakšavanje': *vidi* Prvostepena presuda u predmetu *Kajelijeli*, par. 765; Prvostepena presuda u predmetu *Kamuhanda*, par. 596. *Vidi* i Prvostepena presuda u predmetu *Limaj*, par. 516.

⁷⁷⁶ Prvostepena presuda u predmetu *Krstić*, par. 601; Prvostepena presuda u predmetu *Naletilić*, par. 63.

⁷⁷⁷ Uz male razlike u formulacijama, *vidi* Prvostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 689; Drugostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 229; Drugostepena presuda u predmetu *Aleksovski*, par. 6; Prvostepena presuda u predmetu *Kunarac*, par. 391; Prvostepena presuda u predmetu *Kvočka*, par. 253; *Tužilac protiv Milorada Krnojelca*, predmet br. IT-97-25-T, Presuda, 15. mart 2002. (u daljnjem tekstu: Prvostepena presuda u predmetu *Krnojelac*), par. 88; *Tužilac protiv Mitra Vasiljevića*, predmet br. IT-98-32-T, Presuda, 29. novembar 2002. (u daljnjem tekstu: Prvostepena presuda u predmetu *Vasiljević*), par. 70; Drugostepena presuda u predmetu *Vasiljević*, par. 102; Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 45 i slj.; Prvostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 271; *Tužilac protiv Blagojevića i Dragana Jokića*, IT-02-60, Presuda, 17. januar 2005. (u daljnjem tekstu: Prvostepena presuda u predmetu *Blagojević*), par. 726; *Tužilac protiv Pavla Strugara*, IT-01-42, Presuda, 31. januar 2005. (u daljnjem tekstu: Prvostepena

strane, široko tumačenje 'pomaganja i podržavanja', na koje, kako se čini, upućuje formulacija iz Statuta ('na drugi način' pomagati i podržavati), izgleda dovoljno široko da posluži kao rezidualna kategorija za sve oblike učestvovanja nabrojene u članu 7(1) Statuta. S te tačke gledišta, gorepomenuta definicija pomaganja i podržavanja kao "davanja znatne podrške počinjenju krivičnog djela"⁷⁷⁸ doista izražava karakteristiku koja je zajednička svim oblicima učestvovanja, pa čak i u direktnom počinjenju. Međutim, s druge strane, ako 'na drugi način pomagati i podržavati' valja razumjeti kao zaseban oblik učestvovanja, onda mora postojati način da se on razlikuje od drugih, specifičnijih, oblika počinjenja i učestvovanja nabrojanih u Statutu.

281. Kako se puko pomaganje i podržavanje uopšteno smatra manje teškim oblikom učestvovanja, taj izraz valja definirati naročito s obzirom na dva aspekta. Prvo, 'počinjenje' krivičnog djela putem saizvršenja⁷⁷⁹ u načelu bi zahtijevalo fizičko učestvovanje optuženog u počinjenju krivičnog djela.⁷⁸⁰ Prema tome, sve dok doprinos krivičnim djelima kao što su ubistvo, okrutno postupanje ili bezobzirno razaranje ne znači da je optuženi lično ubijao, premlaćivao ili uništavao, saizvršiteljstvo je isključeno; ako je optuženi na drugi način pripomogao ili doprinio počinjenju tih krivičnih djela, moguće je da se radi o pomaganju i podržavanju. Drugo, što se tiče 'poticanja', koje, naročito u slučajevima hrabrenja na počinjenje, dijeli zajedničke karakteristike s 'pomaganjem i podržavanjem', ti vidovi se mogu razgraničiti s obzirom na snagu uticaja i motivaciju glavnog počinioaca. Štaviše, ako se glavni počinilac nije definitivno odlučio na počinjenje krivičnog djela, svaki čin kojim se od njega zahtijeva, kojim se on ubjeđuje, podstiče ili u moralnom smislu uvjerava da poćini krivično djelo, može predstavljati poticanje ili čak naređivanje ako postoji odnos nadređenosti.⁷⁸¹ Onog trenutka kad je glavni poćinilac već spreman da poćini krivično djelo, ali mu još uvijek treba ili bi mu dobro došla moralna podrška da to učini ili pomoć u vršenju krivičnog djela, svaki doprinos koji ćini planiranje, pripremu i izvršenje krivičnog djela mogućim ili barem lakšim može predstavljati pomaganje ili podržavanje.

presuda u predmetu *Strugar*), par. 349; Prvostepena presuda u predmetu *Limaj*, par. 516. Vidi i *Tužilac protiv Zejnila Delalića, Zdravka Mucića* (zvanog "Pavo"), *Hazima Delića i Esada Landže* (zvanog "Zenga"), predmet br. IT-96-21-T, Presuda, 16. novembar 1998. (u daljnjem tekstu: Prvostepena presuda u predmetu *Ćelebići*), par. 327; *Tužilac protiv Ante Furundžije*, predmet br. IT-95-17/1-T, Presuda, 10. decembar 1998. (u daljnjem tekstu: Prvostepena presuda u predmetu *Furundžija*), par. 249. Prvostepena presuda u predmetu *Semanza*, par. 385, govori samo o "ohrabrivanju i podršci", izostavljajući "moralnoj".

⁷⁷⁸ Vidi fn. 776 *supra*.

⁷⁷⁹ Pretresno vijeće u predmetu *Stakić* smatralo je da je saizvršilaštvo primjenjivano u više nacionalnih jurisdikcija: *Tužilac protiv Milomira Stakića*, predmet br. IT-97-24-T, Presuda, 29. oktobar 2003. (u daljnjem tekstu: Prvostepena presuda u predmetu *Stakić*), par. 440 i slj. Međutim, Žalbena vijeće je odbacilo taj koncept uz obrazloženje da on nije u skladu s jurisprudencijom Međunarodnog suda: vidi *Tužilac protiv Milomira Stakića*, IT-97-24-A, Presuda, 22. mart 2006. (u daljnjem tekstu: Drugostepena presuda u predmetu *Stakić*), par. 59, 62.

⁷⁸⁰ Vidi par. 269 *supra*.

⁷⁸¹ Vidi par. 272 *supra*.

282. Sažimajući svoje zaključke, Pretresno vijeće smatra da pomaganje i podržavanje može biti svaki doprinos planiranju, pripremanju ili izvršenju krivičnog djela koje je doista i počinjeno,⁷⁸² pod uslovom da, s jedne strane, taj doprinos nije dovoljan da bi činio saizvršenje, poticanje ili naređivanje krivičnog djela, a da je, s druge strane, dovoljno znatan i efikasan da bi omogućio ili barem olakšao izvršenje krivičnog djela.⁷⁸³ U tom kontekstu, svaki oblik fizičke i psihološke, verbalne ili instrumentalne pomoći ili podrške, bez obzira na to da li je pružena direktno⁷⁸⁴ počiniocu ili putem posrednika,⁷⁸⁵ te bez obzira na to da li je učesnik bio prisutan⁷⁸⁶ ili udaljen, bilo vremenski bilo prostorno, od samog počinjenja krivičnog djela,⁷⁸⁷ može biti dovoljan da bude u službi ili olakša vršenje krivičnog djela, pod uslovom da je pomoć pružena prije, tokom ili poslije glavne radnje,⁷⁸⁸ ali svakako prije nego što je krivično djelo do kraja izvršeno.⁷⁸⁹

283. U istoj mjeri kao što to slučaj sa poticanjem, i pomaganje i podržavanje se može ostvariti eksplicitnim ili implicitnim postupanjem,⁷⁹⁰ činjenjem kao i nečinjenjem,⁷⁹¹ pod uslovom da je u

⁷⁸² U slučaju pokušaja, kada djelo nije ostvareno, za genocid vrijedi isti izuzetak kao i kad se radi o poticanju: *vidi* fusnota 732 *supra*.

⁷⁸³ Mada je uslov 'značajnog' ili 'znatnog doprinosa' obilježje koje je prihvaćeno u praksi MKSJ-a i MKSR-a, nije određeno u kojoj mjeri učinak mora biti 'znatan' ili 'značajan'. Što se tiče 'značajnog učinka', *vidi* Prvostepena presuda u predmetu *Kvočka*, par. 256. Što se tiče 'znatnog učinka', *vidi* Prvostepena presuda u predmetu *Furundžija*, par. 249; *Tužilac protiv Zlatka Aleksovskog*, predmet br. IT-95-14/1-T, Presuda, 25. juni 1999. (u daljnjem tekstu: Prvostepena presuda u predmetu *Aleksovski*), par. 61; Prvostepena presuda u predmetu *Kunarac*, par. 391; Prvostepena presuda u predmetu *Krnjelac*, par. 88; Prvostepena presuda u predmetu *Simić*, par. 162; Drugostepena presuda u predmetu *Vasiljević*, par. 102; Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 45, 48; Prvostepena presuda u predmetu *Strugar*, par. 349; Prvostepena presuda u predmetu *Bagilishema*, par. 33; Prvostepena presuda u predmetu *Kajelijeli*, par. 766; Prvostepena presuda u predmetu *Kamuhanda*, par. 597.

⁷⁸⁴ Taj aspekt je zahtijevalo Pretresno vijeće u predmetu *Tadić*, a nedavno je taj uslov preuzet i u predmetu *Ndindabahizi*: *vidi* Prvostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 689, 692; Prvostepena presuda u predmetu *Ndindabahizi*, par. 457, 466.

⁷⁸⁵ *Vidi* par. 285 *infra*.

⁷⁸⁶ Taj stav podržavaju i druge presude: *vidi* Prvostepena presuda u predmetu *Kayishema*, par. 200, 201; Prvostepena presuda u predmetu *Rutaganda*, par. 43; Prvostepena presuda u predmetu *Musema*, par. 125; Prvostepena presuda u predmetu *Bagilishema*, par. 33. *Vidi* i fusnota 789 *infra*.

⁷⁸⁷ Prvostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 327; Prvostepena presuda u predmetu *Aleksovski*, par. 62; Prvostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 285; Prvostepena presuda u predmetu *Kvočka*, par. 256; Prvostepena presuda u predmetu *Simić*, par. 162; Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 48; Prvostepena presuda u predmetu *Strugar*, par. 349; Prvostepena presuda u predmetu *Rutaganda*, par. 43; Prvostepena presuda u predmetu *Musema*, par. 125.

⁷⁸⁸ Prvostepena presuda u predmetu *Aleksovski*, par. 62; Prvostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 285; Prvostepena presuda u predmetu *Kunarac*, par. 391; Prvostepena presuda u predmetu *Krnjelac*, par. 88; Prvostepena presuda u predmetu *Naletilić*, par. 63; Prvostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 271; Prvostepena presuda u predmetu *Blagojević*, par. 726; Prvostepena presuda u predmetu *Limaj*, par. 517.

⁷⁸⁹ Ovo ograničenje, za koje je moguće da su ga imala na umu pretresna vijeća u predmetima *Vasiljević*, *Kajelijeli* i *Kamuhanda* kada su ograničila širi vremenski okvir iz ranije pomenutih presuda (*vidi* fusnota 787 *supra*) na doprinos koji "prethodi ili je istovremen" zločinu, može postati relevantno u slučajevima kada se na zločin pristalo ili ga se odobravalo nakon počinjenja: *vidi* Prvostepena presuda u predmetu *Vasiljević*, par. 70; Prvostepena presuda u predmetu *Kajelijeli*, par. 766; Prvostepena presuda u predmetu *Kamuhanda*, par. 597. Možda je moguće da takva naknadna podrška čini pomaganje i podržavanje u novom krivičnom djelu, ali ne i slučaju već ostvarenog zločina.

⁷⁹⁰ Dok se 'implicitno' ponašanje često smatralo dovoljnim za poticanje (*vidi* par. 273 *supra*), čini se da to do sada nije izričito konstatovano u vezi s pomaganjem i podržavanjem, mada ta dva oblika učestvovanja teško da se mogu tretirati različito.

⁷⁹¹ To je prihvaćeno bez daljnjih ograničenja u sljedećim presudama: Prvostepena presuda u predmetu *Krnjelac*, par. 88; Prvostepena presuda u predmetu *Vasiljević*, par. 70; Prvostepena presuda u predmetu *Kunarac*, par. 391; Prvostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 271; Prvostepena presuda u predmetu *Blagojević*, par. 726; Prvostepena presuda u predmetu *Kayishema*, par. 206, 207; Prvostepena presuda u predmetu *Kajelijeli*, par. 766; Prvostepena presuda u predmetu *Kamuhanda*, par. 597. Istina je da se u nekim presudama postavlja ograničenje u smislu da nečinjenje mora imati 'odlučujući' ili 'znatan učinak' na počinjenje zločina, ali taj uslov teško da može biti kriterijum za razlikovanje između činjenja i nečinjenja budući da je relevantan za oba tipa ponašanja. Za 'odlučujući učinak', *vidi* Prvostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 284; Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 47; za 'znatan učinak', *vidi* Prvostepena presuda u predmetu *Simić*, par. 162.

potonjem slučaju, u datim okolnostima, optuženi bio dužan da spriječi počinjenje krivičnog djela.⁷⁹² To naročito može postati relevantno u situacijama kada je pomagač ili podržavalac svjestan da će u njegovom prisustvu biti počinjeno krivično djelo. Kao što, s jedne strane, učestvovanje u krivičnom djelu ne zahtijeva prisustvo na mjestu i u vrijeme počinjenja krivičnog djela,⁷⁹³ s druge strane, činjenica da je neka osoba bila prisutna na mjestu zločina, a da ga nije spriječila, ne čini samo po sebi pomaganje i podržavanje.⁷⁹⁴ Međutim, drugačije je ako i čim osoba prisutna na mjestu krivičnog djela koji se sprema ima dužnost da ga spriječi. Takva dužnost da se intervenišete može se, konkretno, izvesti iz položaja vlasti prisutne osobe koja je nadređeno lice ili faktički vođa.⁷⁹⁵ Slična situacija kada postoji očekivanje da će se intervenisati javlja se kada je osoba svojim djelovanjem svjesno stvorila rizik da ljudi budu navedeni na kažnjiva djela.⁷⁹⁶ U takvim situacijama položaja nadređenosti i/ili prethodnog opasnog ponašanja gdje krivična odgovornost za pomaganje i podržavanje nečinjenjem zbog propusta da se djeluje može proizaći iz samog prisustva na mjestu glavnog krivičnog djela, počinioca samo mali korak dijeli od aktivnog pomaganja i podržavanja, ako ne i poticanja, ako se prisustvo na mjestu krivičnog djela shvati kao ohrabrenje ili odobravanje krivičnog djela koje će biti počinjeno.⁷⁹⁷ To naročito može važiti za slučajeve 'lica koje s odobravanjem posmatra izvršenje'⁷⁹⁸ ili za one u kojima prisustvo nadređenog može biti "važan *indicium* za ohrabrenje ili podršku".⁷⁹⁹

⁷⁹² O uslovu 'dužnosti' izričito se govori u sljedećim presudama: Prvostepena presuda u predmetu *Simić*, par. 162, 164; Prvostepena presuda u predmetu *Krnojelac*, par. 17; Prvostepena presuda u predmetu *Naletilić*, par. 63, gdje se navodi dodatni uslov 'znatnog' učinka; Prvostepena presuda u predmetu *Strugar*, par. 349; Prvostepena presuda u predmetu *Limaj*, par. 517, gdje se koriste riječi "u konkretnim okolnostima predmeta"; Prvostepena presuda u predmetu *Kayishema*, par. 202.

⁷⁹³ *Vidi* par. 282 *supra*.

⁷⁹⁴ Prvostepena presuda u predmetu *Kvočka*, par. 257; Prvostepena presuda u predmetu *Krnojelac*, par. 89; Prvostepena presuda u predmetu *Vasiljević*, par. 70; Prvostepena presuda u predmetu *Limaj*, par. 517.

⁷⁹⁵ Prvostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 284, koju u načelu podržavaju sljedeće presude: Prvostepena presuda u predmetu *Kvočka*, par. 257, 260; Prvostepena presuda u predmetu *Krnojelac*, par. 171; Prvostepena presuda u predmetu *Naletilić*, par. 63; Prvostepena presuda u predmetu *Simić*, par. 165; Prvostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 271; Prvostepena presuda u predmetu *Strugar*, par. 349; Drugostepena presuda u predmetu *Kayishema*, par. 201; Prvostepena presuda u predmetu *Baglishema*, par. 34, 36; Prvostepena presuda u predmetu *Kajelijeli*, par. 769; Prvostepena presuda u predmetu *Kamuhanda*, par. 600; Prvostepena presuda u predmetu *Ndindabahizi*, par. 457.

⁷⁹⁶ *Vidi* Prvostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 690; Prvostepena presuda u predmetu *Aleksovski*, par. 64 i slj.; Prvostepena presuda u predmetu *Furundžija*, par. 274; Prvostepena presuda u predmetu *Kvočka*, par. 259.

⁷⁹⁷ Dok je Pretresno vijeće u predmetu *Limaj* istog mišljenja, čini se da Pretresno vijeće u predmetu *Nijyitegek* to još uvijek smatra nečinjenjem: Prvostepena presuda u predmetu *Limaj*, par. 517; *Tužilac protiv Andréa Ntagerure, Emmanuela Bagambikija i Samuela Imanishimwea*, predmet br. ICTR-99-46-T, Presuda, 25. februar 2004. (u daljnjem tekstu: Prvostepena presuda u predmetu *Ntagerura*), par. 462.

⁷⁹⁸ Prvostepena presuda u predmetu *Furundžija*, par. 207; Prvostepena presuda u predmetu *Baglishema*, par. 34, 36; Prvostepena presuda u predmetu *Kayishema*, par. 200; Prvostepena presuda u predmetu *Kayishema*, par. 201; Prvostepena presuda u predmetu *Semanza*, par. 386, 389.

⁷⁹⁹ Prvostepena presuda u predmetu *Aleksovski*, par. 65; Prvostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 284; Prvostepena presuda u predmetu *Naletilić*, par. 63; Prvostepena presuda u predmetu *Simić*, par. 165; Prvostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 271; Prvostepena presuda u predmetu *Kajelijeli*, par. 769; Prvostepena presuda u predmetu *Kamuhanda*, par. 600. *Vidi* i Prvostepena presuda u predmetu *Limaj*, par. 517; Prvostepena presuda u predmetu *Ndindabahizi*, par. 457.

(b) Nekus između pomaganja i podržavanja i glavnog zločina

284. Što se tiče veze između pomaganja i podržavanja⁸⁰⁰ i glavnog zločina koji je počinjen,⁸⁰¹ Pretresno vijeće, u skladu s praksom Međunarodnog suda, smatra da se ne može postavljati uslov 'sine qua non', a fortiori u odnosu na poticanje,⁸⁰² da bez doprinosa učesnika do glavnog zločina ne bi došlo.⁸⁰³ No, kao što se može zaključiti iz uslova 'znatnog'⁸⁰⁴ ili 'bitnog uticaja',⁸⁰⁵ doprinos dat pomaganjem i podržavanjem, u skladu s karakterom tog vida odgovornosti koji se sastoji u davanju podrške, mora potpomagati, ili barem olakšati počinjenje zločina.⁸⁰⁶

285. Dok optužba takođe zastupa gorenavedeni stav,⁸⁰⁷ odbrana traži da učinak doprinosa bude ne samo znatan nego i 'direktan'.⁸⁰⁸ Mada se čini da se takav stav podržava u prvostepenim presudama u predmetu *Tadić*⁸⁰⁹ i kasnije u predmetu *Strugar*,⁸¹⁰ Pretresno vijeće u predmetu *Furundžija* smatralo je zahtijevanje takvog 'direktnog' učinka pogrešnim, ako bi on trebao izraziti više od potrebnog 'blizina' (u smislu veze) između pomaganja i glavnog djela.⁸¹¹ Budući da doprinos dat pomaganjem i podržavanjem može biti udaljen kako vremenski, tako i s obzirom na mjesto počinjenja glavnog krivičnog djela,⁸¹² nema razloga mu se prilazi drugačije nego poticanju koje, kako je ranije prihvaćeno, može biti indirektno.⁸¹³ Prema tome, pomaganje i podržavanje ne bi trebalo ograničiti na direktni doprinos sve dok je učinak olakšavanja počinjenja zločina isti, bez

⁸⁰⁰ Stadij (ii), par. 269 *supra*.

⁸⁰¹ Stadij (i), par. 269 *supra*.

⁸⁰² *Vidi* par. 274 i slj. *supra*.

⁸⁰³ Prvostepena presuda u predmetu *Furundžija*, par. 233 i slj.; Prvostepena presuda u predmetu *Aleksovski*, par. 61; Prvostepena presuda u predmetu *Bagilishema*, par. 33; Prvostepena presuda u predmetu *Kunarac*, par. 391; Prvostepena presuda u predmetu *Kvočka*, par. 255; Prvostepena presuda u predmetu *Krnojelac*, par. 88; Prvostepena presuda u predmetu *Vasiljević*, par. 70; Prvostepena presuda u predmetu *Naletilić*, par. 63; Prvostepena presuda u predmetu *Šimić*, par. 162; Prvostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 285; Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 48; Prvostepena presuda u predmetu *Limaj*, par. 517.

⁸⁰⁴ Prvostepena presuda u predmetu *Krnojelac*, par. 88; Prvostepena presuda u predmetu *Vasiljević*, par. 102; Prvostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 45, 48; Prvostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 271; Prvostepena presuda u predmetu *Blagojević*, par. 726; Prvostepena presuda u predmetu *Limaj*, par. 517.

⁸⁰⁵ Prvostepena presuda u predmetu *Kvočka*, par. 256. *Vidi* i Prvostepena presuda u predmetu *Aleksovski*, par. 61.

⁸⁰⁶ *Vidi* par. 282 *supra*.

⁸⁰⁷ Pretpretresni podnesak optužbe, par. 95.

⁸⁰⁸ Pretpretresni podnesak odbrane, Dodatak I, Element 1.3.2.1.

⁸⁰⁹ Prvostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 692.

⁸¹⁰ Prvostepena presuda u predmetu *Strugar*, par. 349, 355.

⁸¹¹ Prvostepena presuda u predmetu *Furundžija*, par. 232, 234.

⁸¹² *Vidi* par. fusnota 789 *supra*. Taj stav, barem što se tiče geografske udaljenosti, iznijelo je i Pretresno vijeće u predmetu *Strugar*: Prvostepena presuda u predmetu *Strugar*, par. 349. Mada se čini da Pretresno vijeće u tom predmetu ipak svoj uslov 'direktnog i znatnog učinka' preuzima iz formulacije Žalbenog vijeća u predmetu *Tadić*, koje je konstatovalo da "pomagač i podržavalac izvršava djela konkretno usmjerena na pomaganje, [...] počinjenju nekog konkretnog krivičnog djela", očito je da Žalbeno vijeće u predmetu *Tadić* naprosto navodi uslov 'usmjerenosti' na glavni zločin: *vidi* Prvostepena presuda u predmetu *Strugar*, par. 349, fusnota 1042, gdje se upućuje na Drugostepenu presudu u predmetu *Vasiljević*, par. 102 i Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 45; *vidi* i Drugostepenu presudu u predmetu *Tadić*, par. 229. Međutim, Žalbeno vijeće u predmetu *Vasiljević* ne govori o "direktnom i znatnom učinku", a Žalbeno vijeće u predmetu *Blaškić* čak izričito odobrava standard iz Prvostepene presude u predmetu *Furundžija*, par. 232, 234: *vidi* Drugostepena presuda u predmetu *Vasiljević*, par. 102; Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 45, 46.

⁸¹³ *Vidi* par. 269, 273 *supra*.

obzira na to da li je do njega došlo direktno ili indirektnim načinima, odnosno putem posrednika, pod uslovom, naravno, da postoji odgovarajući umišljaj učesnika u odnosu na konačni ishod.⁸¹⁴

(c) *Mens Rea*

286. S obzirom na različite definicije *mens rea* pomagača i podražavaoca,⁸¹⁵ potrebna su određena razjašnjenja. Mada se ne osporava to da pomaganje i podržavanje zahtijeva namjeru,⁸¹⁶ struktura i sadržaj namjere opisuje se na razne načine. Dok se u velikom broju presuda poistovjećuje namjera i znanje/svijest pomagača i podržavaoca da doprinosi krivičnom djelu glavnog počinioca,⁸¹⁷ u drugima se razlikuje znanje i namjera, bilo tako što se namjera zahtijeva samo za saizvršiteljstvo⁸¹⁸ ili tako što se za pomaganje i podržavanje zahtijeva i namjera i svijest.⁸¹⁹ Novije presude, kako se čini, idu dalje od toga da zahtijevaju samo znanje, kako je učinjeno u slučaju naređivanja i poticanja,⁸²⁰ te zahtijevaju i neku vrstu prihvatanja konačnog ishoda.⁸²¹

287. Što se tiče stavova strana, obje se bave samo kognitivnim elementom. Dok odbrana kao uslov postavlja da je optuženi morao znati da će njegovo ponašanje u znatnoj mjeri doprinijeti počinjenju zločina,⁸²² optužba smatra da je dovoljno da je optuženi, umjesto da je znao, "bio svjestan znatne vjerovatnoće da će [njegov doprinos] predstavljati odgovarajuću posljedicu njegovog ponašanja."⁸²³

⁸¹⁴ Vidi par. 286-288 *infra*.

⁸¹⁵ Vidi stadij (iii), par. 269 *supra*.

⁸¹⁶ Vidi Prvostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 689.

⁸¹⁷ Prvostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 328; Drugostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 229; Prvostepena presuda u predmetu *Kunarac*, par. 392; Prvostepena presuda u predmetu *Kvočka*, par. 253; Prvostepena presuda u predmetu *Krnojelac*, par. 90; Drugostepena presuda u predmetu *Vasiljević*, par. 102; Prvostepena presuda u predmetu *Naletilić*, par. 63; Prvostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 272 i slj.; Prvostepena presuda u predmetu *Strugar*, par. 350; Prvostepena presuda u predmetu *Limaj*, par. 518; Drugostepena presuda u predmetu *Kayishema*, par. 198; *Prvostepena presuda u predmetu Kajelijeli* par. 768; Prvostepena presuda u predmetu *Kamuhanda*, par. 599.

⁸¹⁸ Prvostepena presuda u predmetu *Kayishema*, par. 205.

⁸¹⁹ Prvostepena presuda u predmetu *Semanza*, par. 388. U ovoj presudi upućuje se na Drugostepenu presudu u predmetu *Kayishema*, par. 186. Međutim, iz te presude može se zaključiti upravo suprotno jer se u njoj ne govori o namjeri i svijesti, nego o znanju ili umišljaju. Za referencu na Prvostepenu presudu u predmetu *Bagilishema*, par. 32 u Prvostepenoj presudi u predmetu *Semanza*, par. 388, vidi fusnota 821 *supra*.

⁸²⁰ Vidi par. 277 *supra*.

⁸²¹ Pretresna vijeća u predmetima *Blaškić* i *Bagilishema* zahtijevala su da je pomagač i podržavalac, uz to što je znao da će njegovi postupci doprinijeti počinjenju krivičnog djela, "morao imati namjeru da pomogne ili barem biti svjestan da će ta pomoć biti moguća i predvidljiva posljedica njegovog ponašanja": vidi Prvostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 286; Prvostepena presuda u predmetu *Bagilishema*, par. 32. Mada se čini da se Žalbeno vijeće u predmetima *Vasiljević* i *Blaškić* zadovoljilo sa 'znanjem' pomagača i podržavaoca da će njegova djela pomoći u počinjenju zločina, malo je vjerovatno da je Žalbeno vijeće imalo namjeru da omogućiti da se standard svede na bezobzirnost i da se odrekne svog glavnog stava da "svijest o bilo kakvom riziku, ma koliko da je nizak, nije dovoljna za proglašenje krivične odgovornosti za teška kršenja međunarodnog humanitarnog prava" i da stoga, "pravni standard mora uključivati svijest o većoj vjerovatnoći rizika i element htijenja": vidi Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 41, 49; Drugostepena presuda u predmetu *Vasiljević*, par. 102.

⁸²² Pretpretresni podnesak odbrane, Dodatak I, Element 1.3.2.2.

⁸²³ Pretpretresni podnesak optužbe, par. 95.

288. Konstatovavši ta dva stava i njihov razvoj, Pretresno vijeće rezonuje na isti način kao i u pogledu *mens rea* za poticanje.⁸²⁴ To znači da (i) pomaganje i podržavanje mora biti namjerno; (ii) pomagač i podržavalac mora imati 'dvostruku namjeru', tj. u pogledu kako pospješivanja učinka vlastitog doprinosa, tako i namjernog ostvarenja krivičnog djela od strane glavnog počinioca;⁸²⁵ (iii) namjera mora sadržavati i kognitivni element znanja i voljni element prihvatanja, što znači da pomagač i podržavalac prihvata kažnjive posljedice svog ponašanja ako je svjestan da je kao posljedica njegovog doprinosa vjerovatnije da će krivično djelo biti počinjeno nego da neće;⁸²⁶ i (iv) što se tiče sadržaja njegovog znanja, pomagač i podržavalac mora barem biti svjestan tipa i osnovnih elemenata krivičnih djela koja će biti počinjena.⁸²⁷ To međutim, ne znači da pomagač i podržavalac već predviđa mjesto, vrijeme i tačan broj krivičnih djela koja mogu biti počinjena kao rezultat njegovog podržavajućeg doprinosa,⁸²⁸ niti da je morao postojati određeni plan i usklađeno djelovanje s glavnim počiniocem.⁸²⁹

B. Odgovornost na osnovu člana 7(3) Statuta

289. Optužba tereti optuženog na osnovu člana 7(3) Statuta za krivična djela navedena u tačkama 1 i 2 (ubistvo i okrutno postupanje) i tački 3 (bezobzirno razaranje gradova, naselja ili sela koje nije opravdano vojnom nuždom) Optužnice. Te zločine su prema navodima počinili podređeni optuženog u vrijeme dok je on bio na položajima vlasti.⁸³⁰

⁸²⁴ Vidi par. 279 *supra*.

⁸²⁵ To se, u načelu, mada ne potpuno istim riječima, traži i u sljedećim presudama: Prvostepena presuda u predmetu *Krnojelac*, par. 90; Prvostepena presuda u predmetu *Vasiljević*, par. 71; Prvostepena presuda u predmetu *Naletilić*, par. 63; Prvostepena presuda u predmetu *Simić*, par. 163; Prvostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 273; Prvostepena presuda u predmetu *Blagojević*, par. 727; vidi i Prvostepena presuda u predmetu *Furundžija*, par. 245; Prvostepena presuda u predmetu *Strugar*, par. 350. Međutim, ta 'dvostruka namjera' ne znači, da bi pomagač i podržavatelj morao dijeliti i 'posebnu namjeru', što se može zahtijevati za glavnog počinioca nekih krivičnih djela. U istom smislu, vidi Prvostepena presuda u predmetu *Kunarac*, par. 392; Prvostepena presuda u predmetu *Kvočka*, par. 262; Prvostepena presuda u predmetu *Krnojelac*, par. 90; Prvostepena presuda u predmetu *Naletilić*, par. 63; Prvostepena presuda u predmetu *Simić*, par. 264; Prvostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 273 i slj.; Prvostepena presuda u predmetu *Semanza*, par. 388; Prvostepena presuda u predmetu *Ndindabahizi*, par. 457. Budući da se krivnja pomagača i podržavaoca može smanjiti ako on ne dijeli 'posebnu namjeru' glavnog počinioca, to može poslužiti kao olakšavajuća okolnost: vidi Prvostepena presuda u predmetu *Vasiljević*, para 71; Prvostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 274. Za pandan toj situaciji u slučaju poticanja, vidi fusnota 772 *supra*.

⁸²⁶ Vidi par. 277, 279 *supra*.

⁸²⁷ Prvostepena presuda u predmetu *Kvočka*, par. 255; Prvostepena presuda u predmetu *Krnojelac*, par. 90; Prvostepena presuda u predmetu *Naletilić*, par. 63; Prvostepena presuda u predmetu *Simić*, par. 163; Prvostepena presuda u predmetu *Vasiljević*, par. 71; Prvostepena presuda u predmetu *Blagojević*, par. 727; Prvostepena presuda u predmetu *Strugar*, par. 350; Prvostepena presuda u predmetu *Semanza*, par. 388. Međutim, u nekim presudama se konstatuje da je taj uslov zadovoljen sviješću pomagača i podržavaoca "da će neko od više krivičnih djela vjerovatno biti počinjeno, a onda se jedno od tih krivičnih djela i poćini": vidi Prvostepena presuda u predmetu *Furundžija*, par. 246; Prvostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 287; Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 50; Prvostepena presuda u predmetu *Kvočka*, par. 255; Prvostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 27; Prvostepena presuda u predmetu *Strugar*, par. 350.

⁸²⁸ U istom smislu, vidi Prvostepena presuda u predmetu *Furundžija*, par. 246; Prvostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 287; Prvostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 50; Prvostepena presuda u predmetu *Kvočka*, par. 255; Prvostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 272; Prvostepena presuda u predmetu *Limaj*, par. 518. Međutim, sljedeće presude zahtijevale su znanje o "konkretnom zločinu": Prvostepena presuda u predmetu *Kunarac*, par. 392; Prvostepena presuda u predmetu *Krnojelac*, par. 90; Prvostepena presuda u predmetu *Simić*, par. 163; Prvostepena presuda u predmetu *Blagojević*, par. 727.

⁸²⁹ Prvostepena presuda u predmetu *Kordić*, par. 399; Prvostepena presuda u predmetu *Simić*, par. 162.

⁸³⁰ Optužnica, par. 13-18, 26, 36; Pretpretresni podnesak optužbe, par. 105.

290. Član 7(3) Statuta predviđa krivičnu odgovornost za nadređene osobe zbog propusta da spriječe ili kazne zločine koje su počinili potčinjeni. U Statutu stoji sljedeće:

Činjenica da je neko od djela navedenih u članovima 2 do 5 ovog Statuta počinio podređeni ne oslobađa njegovog nadređenog krivične odgovornosti ako je nadređeni znao ili je bilo razloga da zna da se podređeni sprema počiniti takva djela ili da ih je već počinio, a nadređeni nije poduzeo nužne i razumne mjere da spriječi takva djela ili kazni počinioce.

291. Načelo 'krivične odgovornosti nadređenog'⁸³¹ čvrsto je ustanovljeno kako u konvencionom, tako i u običajnom pravu,⁸³² i primjenjivo je i na međunarodne i na unutrašnje sukobe.⁸³³

1. Priroda i elementi 'krivične odgovornosti nadređenog'

292. Prema jurisprudenciji Međunarodnog suda, paragrafi (1) i (3) člana 7 Statuta odnose se na dvije različite kategorije individualne krivične odgovornosti,⁸³⁴ koje, ako nisu obuhvaćane jednom tačkom Optužnice, mogu biti osnova za dva zasebna krivična djela.⁸³⁵ Bez obzira na tu distinkciju, vidovi odgovornosti poticanja, kao i pomaganja i podržavanja, za koje se optuženi tereti na osnovu člana 7(1) Statuta,⁸³⁶ dijele zajedničko obilježje s krivičnom odgovornošću nadređenog na osnovu člana 7(3) Statuta u tom smislu što se u oba slučaja radi o saučesništvu u glavnom krivičnom djelu počinjenom od strane drugih direktnih počinilaca.⁸³⁷

293. Međutim, dok za zaključak o poticanju, kao i o pomaganju i podržavanju, treba postojati određen doprinos počinjenju glavnog zločina, kod krivične odgovornosti nadređenog radi se samo o

⁸³¹ U pogledu ovih termina, *vidi par. 308 infra*.

⁸³² *Tužilac protiv Zejnila Delalića, Zdravka Mucića, Hazima Delića i Esada Landže*, predmet br. IT-96-21-A, Presuda, 20. februar 2001. (u daljnjem tekstu: Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*), par. 195, gdje se napominje da je do kraja 1992., 119 država ratifikovalo Dopunski protokol I i konstatuje da se standard kontrole iz člana 87(3) Dopunskog protokola I može smatrati dijelom običajnog prava. *Vidi i Tužilac protiv Sefera Halilovića*, predmet br. IT-01-48-T, Presuda, 16. novembar 2005. (u daljnjem tekstu: Prvostepena presuda u predmetu *Halilović*), par. 39 i slj. To dodatno potvrđuje činjenica da je taj broj u međuvremenu narastao na 164 države: "States Party to the Main Treaties," Međunarodni komitet crvenog krsta (u daljnjem tekstu: MKCK), 22. juni 2006. (*vidi* www.icrc.org/web/eng).

⁸³³ *Tužilac protiv Envera Hadžihasanovića, Mehmeda Alagića i Amira Kubure*, predmet br. IT-01-47-AR72, Odluka po interlokutornoj žalbi kojom se osporava nadležnost s obzirom na komandnu odgovornost, 16. juli 2003. (u daljnjem tekstu: Odluka o nadležnosti u predmetu *Hadžihasanović*), par. 13, 20, 31, nakon koje je uslijedila Prvostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 275; Prvostepena presuda u predmetu *Strugar*, par. 357.

⁸³⁴ Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 91; Drugostepena presuda u predmetu *Kordić*, par. 34; Drugostepena presuda u predmetu *Halilović*, par. 53. *Vidi i Tužilac protiv Juvénala Kajelijelija*, predmet br. ICTR-98-44A-A, Presuda, 23. maj 2005. (u daljnjem tekstu: Drugostepena presuda u predmetu *Kajelijeli*), par. 81.

⁸³⁵ Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 741, 745, fn. 1261. Što se tiče posljedica ovog odnosa između članova 7(1) i 7(3) Statuta, *vidi par. 339 i slj. infra*.

⁸³⁶ *Vidi par. 269 supra*. Isto bi vrijedilo i za planiranje i naređivanje, mada se optuženi ne tereti takvim oblicima odgovornosti.

⁸³⁷ U vezi sa članom 7(1) Statuta, *vidi par. 269 supra*. Budući da su oni koji samo učestvuju u zločinu 'direktnih' počinilaca, dakle, samo 'indirektno' umiješani u taj zločin, moglo bi navesti na krivi trag da se svi oblici odgovornosti iz člana 7(1) karakterišu kao 'direktna' umiješanost, za razliku 'indirektnog' tipa odgovornosti prema članu 7(3) Statute, kao što je učinjeno u Prvostepenoj presudi u predmetu *Kordić*, par. 369, Prvostepenoj presudi u predmetu *Naletilić*, par. 78. Umjesto toga, uz izuzetak direktnog počinjenja od strane počinioaca, sve druge oblike krivične odgovornosti, bilo iz člana 7(1) bilo iz člana 7(3) Statuta, primjerenije je karakterisati kao 'indirektno'.

propustu da se spriječe ili kazne krivična djela počinjena od strane drugih (potčinjenih).⁸³⁸ Zbog toga se nerijetko nailazi na konstataciju da je nadređeni odgovoran “za djela svojih podređenih”. Međutim, to ne znači da nadređeni dijeli istu odgovornost kao i potčinjeni koji počinu krivično djelo u smislu člana 7(1) Statuta, nego da nadređeni snosi odgovornost za vlastito nečinjenje zbog toga što je propustio da djeluje. U tom smislu, nadređeni se ne može smatrati odgovornim kao da je sam počinio krivično djelo, nego samo za zanemarivanje dužnosti u pogledu krivičnih djela počinjenih od strane njegovih potčinjenih.⁸³⁹ Time što se ovim bitnim obilježjem razlikuje od odgovornosti potčinjenog iz člana 7(1) Statuta, odgovornost nadređenog po članu 7(3) Statuta može se doista nazvati odgovornošću *sui generis*.⁸⁴⁰

294. Ako sada zajedno nabrojimo sve ono što se mora dokazati za individualnu krivičnu odgovornost na osnovu člana 7(3) Statuta, kako u pogledu samih krivičnih djela koje su izvršili drugi, tako i u pogledu odgovornosti nadređenog, moraju se ispuniti četiri elementa:

- (i) djelo ili propust koji povlače krivičnu odgovornost na osnovu članova 2 do 5 i 7(1) Statuta počinio je ili su počinili drugi, a ne optuženi ('glavni zločin');
- (ii) postojao je odnos nadređenosti između optuženog i glavnog počinioca/počinitelaca ('odnos nadređenosti');
- (iii) optuženi je kao nadređeni znao ili je bilo razloga da zna da se potčinjeni sprema da počinu takav zločin ili ga je već počinio ('znao ili je bilo razloga da zna'); i
- (iv) optuženi je kao nadređeni propustio da preduzme nužne i razumne mjere da spriječi takav zločin ili kazni počinioca/e ('propust da se spriječi ili kazni').⁸⁴¹

⁸³⁸ To obilježje odgovornosti nadređenog, da prati krivično djelo nečinjenja koje pretpostavlja zakonsku obavezu djelovanja, naročito je istaknuto u Prvostepenoj presudi u predmetu *Halilović*, par. 326 i slj., 332 i slj. Za druge uslove i posljedice ovog konkretnog oblika krivične odgovornosti, *vidi* par. 325 i slj., 332 i slj.

⁸³⁹ Prvostepena presuda u predmetu *Halilović*, par. 54. Što se tiče posljedica u pogledu odmjeravanja kazne, *vidi* par. 339 i slj. *infra*.

⁸⁴⁰ Prvostepena presuda u predmetu *Halilović*, par. 78; *Tužilac protiv Envera Hadžihasanovića, Mehmeda Alagića i Amira Kubure*, predmet br. IT-01-47-T, Presuda, 15. mart 2006. (u daljnjem tekstu: Prvostepena presuda u predmetu *Hadžihasanović*), par. 75.

⁸⁴¹ Dok uslov (i) nije do sada izričito formulisan, uslovi (ii) - (iv) su više puta navedeni u praksi Međunarodnog suda, počevši od Prvostepene presude u predmetu *Čelebići*, par. 346, i potom u Prvostepenoj presudi u predmetu *Aleksovski*, par. 69 i slj.; Prvostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 294 i slj.; Prvostepena presuda u predmetu *Kunarac*, par. 395; Prvostepena presuda u predmetu *Kordić*, par. 401; Prvostepena presuda u predmetu *Kordić*, par. 827; Drugostepena presuda u predmetu *Krstić*, par. 604; Prvostepena presuda u predmetu *Kvočka*, par. 314; Prvostepena presuda u predmetu *Krnjelac*, par. 92; Prvostepena presuda u predmetu *Naletilić*, par. 65; Prvostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 457; Prvostepena presuda u predmetu *Tužilac protiv Stanislava Galića*, predmet br. IT-98-29-T, Presuda, 5. decembar 2003. (u daljnjem tekstu: Prvostepena presuda u predmetu *Galić*), par. 173; Prvostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 275; Prvostepena presuda u predmetu *Blagojević*, par. 790; Prvostepena presuda u predmetu *Strugar*, par. 358; Prvostepena presuda u predmetu *Kayishema*, par. 217-231; Prvostepena presuda u predmetu *Bagilishema*, par. 38; Prvostepena presuda u predmetu *Semanza*, par. 400; Prvostepena presuda u predmetu *Kajelijeli*, par. 772; Prvostepena presuda u predmetu *Kamuhanda*, par. 603; *Tužilac protiv Andréa Ntagerure, Emanuela Bagambikija i Samuela Imanishimwe*, predmet br. ICTR-99-46-T, Presuda, 25. februar 2004. (u daljnjem tekstu: Prvostepena presuda u predmetu *Ntagerura*), par. 627.

2. Domen definicije 'glavnog krivičnog djela'

295. Donedavno su se i uslov glavnog krivičnog djela (koji su počinili drugi, a ne optuženi) i njegovo izvršenje u bilo kom vidu odgovornosti iz člana 7(1)⁸⁴² činili toliko očigledni da ih nije bilo potrebno izričito navoditi. Međutim, budući da je odbrana osporila taj stav, potrebna su određena pojašnjenja.

296. Optužba, kao što je vidljivo i u Optužnici,⁸⁴³ tvrdi da je "počinjenje" iz člana 7(3) Statuta tehnički termin koji se odnosi na sva djela zabranjena na osnovu člana 7(1) Statuta.⁸⁴⁴ Prema tome, nadređeni mora spriječiti potčinjene ne samo da lično ne počine krivično djelo nego i da ne podstiču ili pomažu i podržavaju počinjenje tog krivičnog djela od strane drugih, odnosno da nečinjenjem dopuste da se ono izvrši. Na isti način treba tumačiti i dužnost da se kazni.

297. Odbrana tvrdi da se odgovornost nadređenog iz 7(3) Statuta, za krivična djela 'počinjene' od strane potčinjenih odnosi samo na vid odgovornosti označen terminom 'počinio' u članu 7(1) Statuta, dok drugi vidovi odgovornosti predviđeni tim članom⁸⁴⁵ nisu obuhvaćeni i, prema tome, ne mogu poslužiti kao osnova za odgovornost nadređenog. Dakle, po mišljenju odbrane, nadređeni se može smatrati odgovornim samo ako su potčinjeni sami 'počinili' krivično djelo, a ne i ako su samo podržavali i pomagali u krivičnim djelima drugih.⁸⁴⁶ Nadalje, čini se da odbrana značenje riječi 'djela' iz člana 7(3) Statuta tumači u smislu da samo pozitivan doprinos potčinjenih krivičnom djelu može povlačiti krivičnu odgovornost nadređenog, dok puko pasivno nečinjenje od strane potčinjenih, kao što je dopuštanje drugima da počine krivično djelo, nadređeni nije dužan da spriječi i kazni.⁸⁴⁷

⁸⁴² U članu 7(1) Statuta stoji sljedeće: "Osoba koja je planirala, poticala, naredila, počinila ili na drugi način pomogla i podržala planiranje, pripremu ili izvršenje krivičnog djela navedenog u članovima 2 do 5 ovog Statuta individualno je odgovorna za to krivično djelo."

⁸⁴³ Prvo, što se tiče ubistva i okrutnog postupanja (tačke 1 i 2), *vidi* Optužnica, par. 22, gdje se navodi da su "pripadnici vojne policije pod komandom i kontrolom Nasera ORIČA" zatočili nekoliko lica srpske nacionalnosti; Optužnica, par. 23, gdje se govori o raznim načinima zlostavljanja zatočenika od strane "stražara, odnosno drugih lica uz pomoć stražara". *Vidi* i Pretpretresni podnesak optužbe, gdje se na osnovu člana 7(3) optuženi tereti "za djela i propuste njegovih potčinjenih" (par. 30) i za teško premlaćivanje "od strane stražara i drugih osoba koje su stražari puštali da uđu u zatvor" (par. 55), te se pominje "vojna policija, stražari ABiH, vojnici, i druge osobe, koje su, kao rezultat djela i propusta potčinjenih Nasera Oriča" prouzrokovali teške povrede (par. 56), a za optuženog se izjavljuje da je krivično odgovoran "putem kažnjivih djela svojih potčinjenih i drugih osoba" (par. 57). Drugo, u pogledu bezobzirnog razaranja (tačka 3), *vidi* Optužnica, par. 27, gdje se govori o oružanim jedinicama bosanskih Muslimana koje su spalile i na druge načine razorile određena sela i zaseoke. *Vidi* i Pretpretresni podnesak optužbe, par. 82, gdje se govori o djelima bezobzirnog uništavanja "putem djela i propusta potčinjenih [optuženom]".

⁸⁴⁴ Završni podnesak optužbe, par. 228 i slj.; Odgovor optužbe na Završni podnesak odbrane, par. 27 i slj.; završna riječ optužbe, T. 16491 i slj.

⁸⁴⁵ *Vidi* fusnota 842 *supra*.

⁸⁴⁶ Ovaj stav odbrane uglavnom se temelji na formulacijama u članu 7(3) Statuta jer se tu govori samo o 'počinjenju', a ne pominju se drugi vidovi odgovornosti iz člana 7(1) Statuta: *vidi* Završni podnesak odbrane, par. 507 i slj.; Završna riječ odbrane, T. 16438 i slj., gdje se dodatno razrađuje ovo pitanje.

⁸⁴⁷ Završni podnesak odbrane, par. 494 i slj.; Završna riječ odbrane, T. 16431 i slj.

298. Ovo Pretresno vijeće već se bavilo tim aspektima primjene prava i o njima iznijelo svoj stav u predmetima *Tužilac protiv Boškenskog i Tarčulovskog*.⁸⁴⁸ Ono će se, dakle, u svrhu ovog predmeta i s obzirom na njegove posebnosti, ograničiti na to da ponovno potvrdi i rasvijetli nekoliko pitanja.

299. Prvo, što se tiče glavnog pitanja da li izraz 'počiniti' iz člana 7(3) Statuta treba razumjeti široko ili usko, Pretresno vijeće smatra da za ovo prvo postoje snažniji argumenti. Kako pokazuje upotreba riječi 'počininiti' u raznim članovima (1, 2, 4, 5, 9, 16 i 29) Statuta, taj termin je moguće tumačiti na više načina, ovisno o kontekstu u kojem se koristi. Dok se u članu 7(1) Statuta navode razni vidovi individualne krivične odgovornosti u smislu izvršenja i učestvovanja, član 7(3) Statuta bavi se krivičnom odgovornošću na nivou nadređenog i određuje njegove dužnosti. Iako se radi o istom članu, različite formulacije u ta dva stava govore više protiv tumačenja u samo jednom smislu nego njemu u prilog. To je naročito istina ako, kako tvrdi odbrana, članovi 7(1) i 7(3) Statuta predstavljaju dva "zasebna stuba" odgovornosti,⁸⁴⁹ u kojem slučaju bi se čak mogli regulisati u dva zasebna člana.⁸⁵⁰ Prema tome, mogućnost različitih tumačenja nikako se ne može isključiti.

300. Budući da se ne može isključiti široko tumačenje termina 'počiniti' iz člana 7(3) Statuta, odlučujuća težina mora se pridati svrsi krivične odgovornosti nadređenog: njena je svrha da komandante obaveže da osiguraju da potčinjeni ne krše međunarodno humanitarno pravo, bilo štetnim radnjama bilo propuštanjem da zaštite. Takvo provođenje međunarodnog humanitarnog prava bilo bi u neslućenoj mjeri ometano ako bi nadređeni bio dužan jedino da potčinjene spriječi u ubijanju i zlostavljanju, a mogao bi stajati po strani kad bi primijetio da njegovi potčinjeni 'samo' pomažu i podržavaju druge u počinjenju tih istih nedjela.⁸⁵¹

301. Iz tih i iz drugih razloga koji su, što se tiče relevantne prakse ovog Međunarodnog suda,⁸⁵² detaljnije razrađeni u predmetu *Boškenski*,⁸⁵³ Pretresno vijeće smatra da krivična odgovornost nadređenog na osnovu člana 7(3) Statuta nije ograničena na krivična djela koje su potčinjeni

⁸⁴⁸ *Tužilac protiv Boškenskog i Tarčulovskog*, predmet br. IT-04-82-PT, Odluka po zahtjevu optužbe da se izmijeni Optužnica, 26. maj 2006. (u daljnjem tekstu: Odluka u predmetu *Boškenski*), par. 18 i slj.

⁸⁴⁹ *Vidi* Završna riječ odbrane, T. 16441.

⁸⁵⁰ Kao što se, štaviše, predviđa u članovima 25 i 28 Rimskog statuta.

⁸⁵¹ Takav stav Pretresnog vijeća u potpunosti je u skladu s Izvještajem generalnog sekretara UN-a da osobu na položaju vlasti ne bi trebalo smatrati individualno odgovornom samo za to što je dala protivpravna naređenja da se počini krivično djelo iz ovog Statuta, nego i "za propust da spriječi protivpravno ponašanje svojih potčinjenih ili ih od njega odvрати". Generalni sekretar nije ničim dao naslutiti da se protivpravnim ponašanjem smatra samo ono koje je neko 'počinio' lično. *Vidi* Izvještaj Generalnog sekretara na osnovu paragrafa 2 Rezolucije Savjeta bezbjednosti 808 (3. maj 1993.), UN DOC. S/25704 (u daljnjem tekstu: Izvještaj generalnog sekretara), par. 56.

⁸⁵² Konkretno, Prvostepena presuda u predmetu *Krnjelac*, par. 319; Prvostepena presuda u predmetu *Krstić*, par. 605, 607-646; Prvostepena presuda u predmetu *Naletilić*, par. 619-631; *Tužilac protiv Hadžihasanovića, Alagića i Kubure*, predmet br. IT-01-47-PT, Odluka po zajedničkom prigovoru u vezi s nadležnošću, 12. novembar 2002. (u daljnjem tekstu: Odluka o nadležnosti u predmetu *Hadžihasanović*), par. 209.

⁸⁵³ Odluka u predmetu *Boškenski*, par. 18-48.

počinili lično nego da obuhvata sve vidove krivične odgovornosti predviđene članom 7(1) Statuta, a naročito poticanje i pomaganje i podržavanje na drugi način.⁸⁵⁴

302. Drugo, što se tiče prirode 'djela' o kojima se govori u članu 7(3) Statuta, Pretresno vijeće smatra da odgovornost nadređenog za krivična djela potčinjenih nije ograničena na aktivno izvršenje i učestvovanje, nego i na njihovo počinjenje nečinjenjem. Prije svega, taj stav potkrepljuje uobičajena upotreba riječi 'djelo' i 'počinjenje' kao krovnih pravnih termina za ponašanje koje se sastoji od toga da se aktivno prouzrokuje neki ishod ili da se propusti da se on spriječi. Štaviše, čak i kad se u Statutu inkriminisana kršenja međunarodnog prava i konvencija definišu aktivno tako što se pominju 'djela' protiv osoba i imovine (član 2 Statuta), druga 'djela' nabrojana u stavu 3 (člana 4 Statuta) ili druga nehumana 'djela' (član 5 Statuta), time se u praksi Međunarodnog suda dosljedno podrazumijevaju kako djela, tako i propusti. To je formulisano ne samo generalno u definiciji 'počinjenja' kao "fizičko[g] izvršenj[a] krivičnog djela ili uzrokovanj[a] kažnjivog propusta, čime se krše odredbe krivičnog prava",⁸⁵⁵ nego i u odnosu na konkretna krivična djela, kao što su u ovom predmetu 'ubistvo' i 'okrutno postupanje', koja mogu biti izvršena činjenjem i nečinjenjem.⁸⁵⁶

303. Nadalje, budući da počinjenje putem kažnjivog nečinjenja nije ograničeno na izvršenje nego je, prema praksi Međunarodnog suda, otvoreno za sve vidove učestvovanja,⁸⁵⁷ poticanje se, kao i pomaganje i podržavanje, može takođe ostvariti nečinjenjem.⁸⁵⁸

304. Međutim, bez obzira na to o kojem se vidu odgovornosti radi, nečinjenje može povući krivičnu odgovornost samo ako je postojala obaveza djelovanja kako bi se spriječio zabranjeni ishod.⁸⁵⁹ Takva dužnost može, konkretno, proizići iz odgovornosti za sigurnost određenih osoba, izvedene iz humanitarnog prava⁸⁶⁰ ili iz položaja vlasti,⁸⁶¹ ili pak iz ranijeg ponašanja zbog kojega su dotične osobe bile izložene opasnosti.⁸⁶²

⁸⁵⁴ Što se tiče pitanja u kojoj mjeri je glavno krivično djelo moralo biti ostvareno, *vidi* par. 328, 334 *infra*.

⁸⁵⁵ Drugostepena presuda u predmetu *Blaskić*, par. 663; Prvostepena presuda u predmetu *Krstić*, par. 601. *Vidi* i Drugostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 188; Prvostepena presuda u predmetu *Naletilić*, par. 62; Prvostepena presuda u predmetu *Kvočka*, par. 313.

⁸⁵⁶ U pogledu 'ubistva', *vidi* Drugostepena presuda u predmetu *Kvočka*, par. 260; Prvostepena presuda u predmetu *Krnojelac*, par. 324, 329; Prvostepena presuda u predmetu *Galić*, par. 150; Prvostepena presuda u predmetu *Brđjanin*, par. 381; Prvostepena presuda u predmetu *Krstić*, par. 485. Za 'okrutno postupanje', *vidi* Prvostepena presuda u predmetu *Krstić*, par. 516. Za 'druga nehumana djela', *vidi* Prvostepena presuda u predmetu *Blagojević*, par. 626. Ovaj stav je iscrpnije razrađen u Odluci u predmetu *Boškovski*, par. 22 i slj.

⁸⁵⁷ Konkretno, *vidi* Drugostepena presuda u predmetu *Kvočka*, par. 187; Prvostepena presuda u predmetu *Galić*, par. 168.

⁸⁵⁸ Za poticanje, *vidi* par. 273 *supra*. Za pomaganje i podržavanje, *vidi* par. 283 *supra*.

⁸⁵⁹ Mada taj uslov nije uvijek izričito naveden kada je u pitanju krivična odgovornost za nečinjenje, obaveza djelovanja smatra se očiglednim zahtjevom za nečinjenje. *Vidi* fn. 741 *supra*.

⁸⁶⁰ *Vidi* konkretno Ženevska konvencija o postupanju sa ratnim zarobljenicima od 12. avgusta 1949., 75 UNTS 135 (u daljnjem tekstu: Ženevska konvencija III iz 1949.), član 13: "S ratnim se zarobljenicima u svako doba mora postupati čovječno. Svaki protupravni čin ili propust sile koja ih drži, a koji prouzroči smrt ili dovede u ozbiljnu opasnost zdravlje ratnog zarobljenika koji se nalazi u njezinoj vlasti, zabranjen je i smatra se teškom povredom ove Konvencije."; Dopunski protokol uz Ženevske konvencije od 12. avgusta 1949. godine o zaštiti žrtava međunarodnih oružanih sukoba (Protokol I), Geneva, 12. decembar 1977., član 11: "Fizičko

305. Treće, što se tiče posljedica za odgovornost nadređenog, Pretresno vijeće smatra da dužnost nadređenog da spriječi ili kazni obuhvata sve oblike ponašanja za koje potčinjeni može biti krivično odgovoran na osnovu člana 7(1) Statuta, bilo da je relevantno krivično djelo počinio lično (sam ili zajedno s drugima) bilo da se radi o učestvovanju putem poticanja ili pomaganja ili podržavanja na drugi način, pri čemu svaki od tih vidova odgovornosti može nastupiti i u slučaju pozitivnog djelovanja i u slučaju kažnjivog propusta. Odgovornost nadređenog za nečinjenje od strane potčinjenih naročito je relevantna u slučajevima kada je dužnost potčinjenih da zaštite određene osobe od ranjavanja, kao što je slučaj s osobama koje se drže u zatočeništvu. Ako zbog zanemarivanja dužnosti od strane potčinjenih zaštićene osobe pretrpe povrede, tada je za te kažnjive propuste potčinjenih (u smislu člana 7(1) Statuta) nadređeni odgovoran na osnovu člana 7(3) Statuta. Dakle, ako je, na primjer, zlostavljanje zatočenika od strane stražara i/ili osoba čiji ulazak na dotičnu lokaciju nije spriječen omogućen time što su potčinjeni zaduženi za zatvor propustili da obezbijede sigurnost zatočenika prikladnim mjerama, više nije važno ko je drugi zbog propusta potčinjenih da zaštite povrijedio zaštićene osobe,⁸⁶³ niti je potrebno da se ustanovi identitet direktnih počinitelja.

306. Četvrto, Pretresno vijeće ocjenjuje da je krivična odgovornost lica potčinjenih optuženom na osnovu člana 7(1) Statuta, zbog nečinjenja, u dovoljnoj mjeri navedena u Optužnici i u Pretpretresnom podnesku optužbe.⁸⁶⁴

ili mentalno zdravlje i integritet osoba koje su u vlasti protivničke stranke ili su internirane, zatočene ili na drugi način lišene slobode [...], ne smiju se ugroziti nikakvim neopravdanim činom ili propustom." *Vidi* Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 663; predmet *Essen Lynching /Linčovanje u Essenu/*, Britanski vojni sud u Essenu, Suđenje Erichu Heyeru i ostalima, 22. decembar 1945. u: UNWCC, Law Reports of Trials of War Criminals /Zbornik sudske prakse o suđenjima ratnim zločincima/, sv. 1 (1947.-1949.), str. 88, gdje se radi o članovima pratnje zatočenika koje nisu zaštitili od napada rulje; Predmet *Synagogue Fire /Podmetanje požara u Sinagogi/*, Oberster Gerichtshof für die Britische Zone, In re S. et al. /Vrhovni sud za Britansku zonu, u predmetu S. i drugi/, 20. april 1949., u: Entscheidungen des Obersten Gerichtshofs für die Britische Zone in Strafsachen /Odluke Vrhovnog suda za Britansku zonu u krivičnim predmetima/, sv. 2 (1949.), 11 i slj., gdje je utvrđeno da je policijski stražar bio dužan da spriječi ili zaustavi napade na zatočenike koje je čuvao; Prvostepena presuda u predmetu *Krnojelac*, par. 318, gdje je upravnik zatvora proglašen krivim zbog toga što nije spriječio stražare da puste osobe izvana da uđu i zlostavljaju zatočenike.

⁸⁶¹ *Vidi* Predmet *Fire Brigade /Vatrogasna brigada/*, Oberster Gerichtshof für die Britische Zone, In re H. /Vrhovni sud za Britansku zonu, u predmetu S. i drugi/, 22. februar 1949., u: Entscheidungen des Obersten Gerichtshofs für die Britische Zone /Odluke Vrhovnog suda za Britansku zonu u krivičnim predmetima/, sv. 1 (1949.), str. 316 i slj., gdje je utvrđeno da je vođa lokalne pomoćne vatrogasne brigade imao obavezu djelovanja (protiv uništavanja imovine u nacističkom pogromu) budući da je dobrovoljno radio kao vatrogasac, iako je na kraju oslobođen odgovornosti uz obrazloženje da nije bio u poziciji da djeluje protiv zastrašivanja od strane pripadnika Gestapa.

⁸⁶² *Vidi* Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 668, gdje je konstatovano da je optuženi bio dužan da se brine o zaštićenim osobama koje su bile izložene opasnosti tako što su korištene kao živi štit.

⁸⁶³ Dakle, suprotno podnescima odbrane (Završni podnesak odbrane, par. 494 i slj., 506; Završna riječ odbrane, T. 16438), odgovornost nadređenog direktno zasnovana na odgovornosti potčinjenih za nečinjenje nema za posledicu "dvostruk oblik normativne atribucije". Čini se da odbrana pogrešno shvata koncept "objektive Zurechnung" /objektivna atribucija/, kada ga definiše kao "atribuciju u normativnom smislu koja prevazilazi puku naturalističku kauzalnost" (Završni podnesak odbrane, par. 506) (kurziv dodat), jer se time 'naturalistička kauzalnost' ne proširuje, već ograničava.

⁸⁶⁴ *Vidi* fn. 843 supra.

3. 'Odnos nadređenosti'

307. Kao što je navedeno u Prvostepenoj presudi u predmetu *Čelebići*, “doktrina komandne odgovornosti je u konačnici zasnovana na moći nadređenog da kontroliše postupke svojih podređenih”.⁸⁶⁵ To ima dvije implikacije.

308. Prvo, u članu 7(3) Statuta ne pravi se razlika između 'komandanta' i 'nadređenog' kao što je kasnije učinjeno u članu 28 Rimskog statuta, nego se koristi samo opšti pojam 'nadređeni'.⁸⁶⁶ Prema tome, doseg člana 7(3) Statuta prevazilazi klasičnu 'komandnu odgovornost' i odnosi se zaista na 'krivičnu odgovornost nadređenog'. Takva krivična odgovornost ne odnosi se samo na vojne komandante, nego i na političke vođe i druge nadređene civilne osobe koje posjeduju vlast.⁸⁶⁷

309. Druga je implikacija to da je, što se tiče moći nadređenog da kontroliše, nevažno da li on *de jure* ili *de facto* ima položaj na kojem se ta moć zasniva.⁸⁶⁸ Mada je formalni položaj u hijerarhijskoj strukturi komande vjerovatno najbolja osnova da se neko tereti za individualnu krivičnu odgovornost nadređenog,⁸⁶⁹ proširivanju te odgovornosti kako je gore opisano ide u prilog činjenica da granica između vojne i civilne vlasti nije uvijek fiksna.⁸⁷⁰ To naročito važi za mnoge savremene sukobe gdje je moguće da postoje samo *de facto* samoprogllašene vlade i/ili njima potčinjene *de facto* vojske i paravojne grupe.⁸⁷¹

310. Prema tome, bez obzira na kojem se lancu komande⁸⁷² ili položaju vlasti zasniva odnos nadređenosti, nebitno je da li je podređenost počinioca optuženom kao nadređenom direktna ili indirektna, formalna ili neformalna.⁸⁷³ Isto tako, sama činjenica da se radi o *ad hoc* ili privremenoj

⁸⁶⁵ Prvostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 377; Prvostepena presuda u predmetu *Halilović*, par. 57.

⁸⁶⁶ Prvostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 356; Prvostepena presuda u predmetu *Aleksovski*, par. 75.

⁸⁶⁷ Prvostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 356, 378; Prvostepena presuda u predmetu *Aleksovski*, par. 75; Drugostepena presuda u predmetu *Aleksovski*, par. 76; Prvostepena presuda u predmetu *Kordić*, par. 416; Prvostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 459. *Vidi* i *Tužilac protiv Ignacea Bagilisheme*, predmet br. ICTR-95-1A-A, Presuda, 3. juli 2002. (u daljnjem tekstu: Drugostepena presuda u predmetu *Bagilishema*), par. 51; Prvostepena presuda u predmetu *Musema*, par. 135; Prvostepena presuda u predmetu *Kajelijeli*, par. 773; Drugostepena presuda u predmetu *Kajelijeli*, par. 85; Prvostepena presuda u predmetu *Kamuhanda*, par. 604.

⁸⁶⁸ Prvostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 354, 370, 736, potvrđeno u Drugostepenoj presudi u predmetu *Čelebići*, par. 195 i slj. *Vidi* i Prvostepena presuda u predmetu *Aleksovski*, par. 76; Prvostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 301; Prvostepena presuda u predmetu *Kunarac*, par. 396; Prvostepena presuda u predmetu *Kordić*, par. 416; Prvostepena presuda u predmetu *Naletilić*, par. 67; Prvostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 459; Prvostepena presuda u predmetu *Halilović*, par. 58, 60; Prvostepena presuda u predmetu *Musema*, par. 148; Prvostepena presuda u predmetu *Kayishema*, par. 218, 222.

⁸⁶⁹ *Vidi* Prvostepena presuda u predmetu *Kordić*, par. 419; Prvostepena presuda u predmetu *Naletilić*, par. 67.

⁸⁷⁰ *Vidi* Prvostepena presuda u predmetu *Kordić*, par. 422; Drugostepena presuda u predmetu *Kajelijeli*, par. 87.

⁸⁷¹ Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 193. *Vidi* takođe Prvostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 354; Prvostepena presuda u predmetu *Naletilić*, par. 67.

⁸⁷² *Vidi* Prvostepena presuda u predmetu *Kordić*, par. 419.

⁸⁷³ Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 303. *Vidi* i Prvostepena presuda u predmetu *Kordić*, par. 416; Prvostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 459; Prvostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 276; Prvostepena presuda u predmetu *Strugar*, par. 362, 366; Prvostepena presuda u predmetu *Halilović*, par. 53, 60, 63; Prvostepena presuda u predmetu *Musema*, par. 148.

vojnoj jedinici ili oružanoj grupi ne isključuje *per se* odnos subordinacije između pripadnika te jedinice ili grupe i njenog komandanta ili vođe.⁸⁷⁴

311. Međutim, u okviru ove prilično široke platforme, dokazivanje odnosa nadređenosti u krajnjoj liniji ovisi o postojanju efektivne kontrole što traži da je nadređeni morao imati stvarnu mogućnost da spriječi ili kazni počinjenje glavnih krivičnih djela.⁸⁷⁵ S jedne strane, nije dovoljno da je neka osoba samo imala 'opšti utjecaj' na ponašanje drugih.⁸⁷⁶ Isto tako, sama činjenica da je nekoj osobi stavljena u zadatak koordinacija ne znači nužno da je ona imala komandu i kontrolu.⁸⁷⁷ S druge strane, efektivna kontrola ne pretpostavlja formalne ovlasti za izdavanje obavezujućih naloga ili izricanja disciplinskih mjera budući da relevantni prag ovisi prije o činjeničnoj situaciji, odnosno mogućnosti da se održi ili postigne poštovanje određenih pravila i naređenja od strane drugih. Nevažno je da li se ta kontrola vrši direktno nad podređenima ili putem drugih nižih nadređenih ili potčinjenih, sve dok odgovorni nadređeni ima načina da spriječi počinjenje relevantnih krivičnih djela ili da preduzme efikasne mjere za kažnjavanje počinilaca. Na isti način, da bi se dokazalo postojanje odnosa nadređenosti nije nužno da bude poznat identitet glavnih počinilaca, a naročito ne njihova imena, niti da je nadređeni posjedovao znanje o broju ili identitetu mogućih posrednika, pod uslovom da je barem ustanovljeno da su pojedinci odgovorni za počinjenje krivičnih djela bili u jedinici ili grupi pod kontrolom nadređenog.⁸⁷⁸

⁸⁷⁴ Vidi Prvostepena presuda u predmetu *Kunarac*, par. 399; Prvostepena presuda u predmetu *Strugar*, par. 362; Prvostepena presuda u predmetu *Halilović*, par. 61.

⁸⁷⁵ Ovaj odlučujući kriterijum 'efektivne kontrole' u smislu stvarnog posjedovanja, ili neposjedovanja, moći kontrole nad djelovanjem potčinjenih, prvi put je ustanovilo Pretresno vijeće u predmetu *Čelebići*: Prvostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 378. Za predmete u kojima se podržava takvo rezonovanje, vidi Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 192 i slj., Drugostepena presuda u predmetu *Kayishema*, par. 294; Drugostepena presuda u predmetu *Bagilishema*, par. 50. Za predmete koji u načelu podržavaju stav iz predmeta *Čelebići*, ali povremeno koriste drukčiju terminologiju, vidi Prvostepena presuda u predmetu *Aleksovski*, par. 76; Prvostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 301; Prvostepena presuda u predmetu *Kunarac*, par. 396; Prvostepena presuda u predmetu *Kvočka*, par. 315; Prvostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 459; Prvostepena presuda u predmetu *Krnjelac*, par. 93; Prvostepena presuda u predmetu *Naletilić*, par. 67; Prvostepena presuda u predmetu *Galić*, par. 173; Prvostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 276; Prvostepena presuda u predmetu *Blagojević*, par. 791; Prvostepena presuda u predmetu *Strugar*, par. 360; Prvostepena presuda u predmetu *Bagilishema*, par. 39; *Tužilac protiv Eliézera Niyitegeke*, predmet br. ICTR-96-14-T, Presuda, 16. maj 2003. (u daljnjem tekstu: Prvostepena presuda u predmetu *Niyitegeka*), par. 472; Prvostepena presuda u predmetu *Kajelijeli*, par. 773; Prvostepena presuda u predmetu *Kamuhanda*, par. 604.

⁸⁷⁶ Prvostepena presuda u predmetu *Semanza*, par. 402. Dakle, čak ni 'znatan utjecaj' nije sam po sebi smatran dovoljnim: vidi npr. Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 266; Prvostepena presuda u predmetu *Kordić*, par. 840; Prvostepena presuda u predmetu *Naletilić*, par. 68; Prvostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 459; Prvostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 276; Prvostepena presuda u predmetu *Blagojević*, par. 791; Prvostepena presuda u predmetu *Ntagerura*, par. 628.

⁸⁷⁷ Prvostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 597 i slj.

⁸⁷⁸ Taj *proviso* u vezi sa zahtjevima vezanim za identifikaciju prvi put se pojavljuje u zaključku Pretresnog vijeća u predmetu *Krnjelac* u vezi s formom optužnice, prema kojem je dovoljno da optužba navede identitet potčinjenih koji su prema navodima počinili krivična djela barem s obzirom na 'kategoriju' ili 'kao grupu' ako ne može imenom navesti one koji su direktno učestvovali u navodnim krivičnim djelima: *Tužilac protiv Milorada Krnjelaca*, predmet br. IT-97-25-PT, Odluka po preliminarnom podnesku odbrane zbog prigovora na formu optužnice, 24. februar 1999., par. 46. Kako se može zaključiti iz neosporenog pozivanja na ovu odluku u Drugostepenoj presudi u predmetu *Blaškić* (Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 217), da bi se utvrdila odgovornost nadređenog, direktni počinioci relevantnih krivičnih djela ne moraju se navesti imenom, te se ne mora pokazati da je nadređenom bio poznat identitet pojedinaca, ako je dokazano barem da oni pripadaju nekoj kategoriji ili grupi ljudi nad kojima je optuženi imao efektivnu kontrolu. Vidi i Prvostepena presuda u predmetu *Hadžihasanović*, par. 90.

312. Mada je očito da je zahtijevani nivo kontrole pitanje koje se treba riješiti na osnovu dokaza izvedenih u pojedinom predmetu,⁸⁷⁹ jurisprudencija Međunarodnog suda je definisala određene kriterijume koji su manje-više indikativni za postojanje određenog stepena vlasti, odnosno efektivne kontrole. To naročito vrijedi za formalnost procedure postavljanja nadređenog,⁸⁸⁰ moć nadređenog da izdaje naređenja⁸⁸¹ i da preduzima disciplinske mjere,⁸⁸² činjenicu da su potčinjeni u prisustvu nadređenog disciplinovaniji nego kad je odsutan,⁸⁸³ te mogućnost da prosljeđuje izvještaje nadležnim organima kako bi se preduzele odgovarajuće mjere.⁸⁸⁴ Isto tako, pokazatelj efektivne kontrole je i ovlast potpisivanja naređenja,⁸⁸⁵ pod uslovom da potpis na dokumentu nije samo formalan ili usmjeren samo na provođenje odluke koju su donijeli drugi,⁸⁸⁶ nego da je moć na koju ukazuju ti pokazatelji potkrijepljena sadržajem tog dokumenta⁸⁸⁷ ili da je očito da se po tom dokumentu postupilo.⁸⁸⁸ Istaknut položaj optuženog u javnom životu, koji se očituje kroz njegove javne nastupe i izjave⁸⁸⁹ ili učestvovanje u međunarodnim pregovorima na visokom nivou,⁸⁹⁰ dodatni su pokazatelj efektivne kontrole, mada sami po sebi nisu dovoljni da se ona utvrdi. S druge strane, efektivna kontrola ne pretpostavlja nužno određeni čin, tako da čak i pojedinac bez čina koji zapovijeda malom grupom ljudi može snositi krivičnu odgovornost nadređenog.⁸⁹¹ Isto tako nije nužno da nadređeni generalno pokazuje vanjske znake *de jure* vlasti.⁸⁹²

313. Ako se dokaže da je nadređeni posjedovao efektivnu kontrolu da spriječi ili kazni relevantna krivična djela, njegova individualna krivična odgovornost nije isključena istovremenom odgovornošću drugih nadređenih za ista krivična djela.⁸⁹³ Međutim, ako je nadređeni bio član nekog kolektivnog tijela u kojem je vlast dijelilo više njegovih članova, vlast ili ovlašćenja koje je

⁸⁷⁹ Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 69; Prvostepena presuda u predmetu *Akayesu*, par. 491; Prvostepena presuda u predmetu *Šrugar*, par. 366; Prvostepena presuda u predmetu *Halilović*, par. 63.

⁸⁸⁰ Prvostepena presuda u predmetu *Halilović*, par. 58.

⁸⁸¹ Prvostepena presuda u predmetu *Aleksovski*, par. 101, 104; Prvostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 302; Prvostepena presuda u predmetu *Kordić*, par. 421. *Vidi* i Prvostepena presuda u predmetu *Kajelijeli*, par. 403-404.

⁸⁸² Prvostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 302; Prvostepena presuda u predmetu *Hadžihasanović*, par. 83 i slj.

⁸⁸³ Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 206, gdje se podržava zaključak iz Prvostepene presude u predmetu *Čelebići*, par. 743.

⁸⁸⁴ Prvostepena presuda u predmetu *Aleksovski*, par. 78; Prvostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 302.

⁸⁸⁵ Prvostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 672; Prvostepena presuda u predmetu *Kordić*, par. 421; Prvostepena presuda u predmetu *Naletilić*, par. 67.

⁸⁸⁶ Prvostepena presuda u predmetu *Kordić*, par. 421.

⁸⁸⁷ *Ibid.*

⁸⁸⁸ Prvostepena presuda u predmetu *Naletilić*, par. 67.

⁸⁸⁹ Prvostepena presuda u predmetu *Kordić*, par. 424; Prvostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 454.

⁸⁹⁰ Prvostepena presuda u predmetu *Aleksovski*, par. 101; Prvostepena presuda u predmetu *Kordić*, par. 424; Prvostepena presuda u predmetu *Šrugar*, par. 398.

⁸⁹¹ Prvostepena presuda u predmetu *Kunarac*, par. 398; Prvostepena presuda u predmetu *Naletilić*, par. 69.

⁸⁹² Prvostepena presuda u predmetu *Kajelijeli*, par. 87.

⁸⁹³ Prvostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 296, 302, 303; Prvostepena presuda u predmetu *Krnjelac*, par. 93; Prvostepena presuda u predmetu *Naletilić*, par. 69; Prvostepena presuda u predmetu *Halilović*, par. 62.

optuženi stvarno imao mogu se ocijeniti od slučaja do slučaja, vodeći računa o kumulativnom efektu raznih funkcija optuženog.⁸⁹⁴

314. Što se tiče trenutka kada je nadređeni morao imati efektivnu kontrolu nad svojim podređenima i kada je trebao djelovati da spriječi relevantna krivična djela i kazni počinioce, čini se da je opšteprihvaćeno da je ključni trenutak onaj kada su krivična djela počinjena. Međutim, budući da to vrijedi samo za dužnost da se spriječi počinjenje krivičnog djela, ali ne nužno i za dužnost da se kazni za krivična djela koja su već počinjena, ovaj element će biti dodatno razmotren u pogledu tih dužnosti.⁸⁹⁵

315. Što se tiče stavova strana u vezi s odnosom nadređenosti, Pretresno vijeće smatra da je Pretpretresni podnesak optužbe⁸⁹⁶ u skladu sa prethodno iznesenim uslovima. Što se pak tiče argumenta odbrane da je potrebno “identifikovati osobu ili osobe koje su počinile krivično djelo”,⁸⁹⁷ Pretresno vijeće smatra taj zahtjev zadovoljenim ako je barem dokazano da su pojedinci odgovorni za počinjenje krivičnog djela bili u jedinici ili grupi pod kontrolom nadređenog.⁸⁹⁸

4. Mens Rea - 'znao je ili je bilo razloga da zna'

316. Osnovni element svijesti koji se zahtijeva za krivičnu odgovornost nadređenog, mada nije ni izričito naveden u Statutu niti je u značajnoj mjeri razmatran u praksi Međunarodnog suda, jeste da je nadređeni svjestan vlastitog položaja vlasti, tj. da ima efektivnu kontrolu, u datim uslovima, nad potčinjenima koji su počinili ili se spremaju da počine relevantna krivična djela.

317. Osim ovog opšteg zahtijeva za *mens rea*, individualna krivična odgovornost na osnovu člana 7(3) ne zahtijeva ništa više nego da je nadređeni ili (a) znao ili je (b) bilo razloga da zna da se njegovi potčinjeni spremaju da počine kriminalne radnje ili da su ih već počinili. Dok ovo prvo zahtijeva dokazivanje stvarnog znanja, potonje zahtijeva samo postojanje neke osnove za to da nadređeni postane svjestan relevantnih krivičnih djela svojih potčinjenih. Dozvoljavajući pripisivanje krivične odgovornosti nadređenom za nešto što je zapravo nedovoljan mar u nadziranju ponašanja potčinjenih, član 7(3) se izdvaja time što dozvoljava niži prag *mens rea* od umišljaja koji se traži prema članu 7(1) Statuta .

⁸⁹⁴ Prvostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 277, gdje se upućuje na Drugostepenu presudu u predmetu *Bagilishema*, par. 51 (u kojoj se podržavaju zaključci iz Prvostepene presude u predmetu *Musema*, par. 135), Prvostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 494.

⁸⁹⁵ *Vidi* par. 327, 335 *infra*.

⁸⁹⁶ Pretpretresni podnesak optužbe, par. 105-109.

⁸⁹⁷ Pretpretresni podnesak odbrane, Dodatak I, Element 1.4.1.1.

⁸⁹⁸ *Vidi* fn. 878 *supra*.

318. Ipak, krivična odgovornost nadređenog ni u kom slučaju ne uključuje pripisivanje 'objektivne odgovornosti'⁸⁹⁹ jer čak i ako se ta odgovornost može opisati kao "pripisana odgovornost, odnosno svjesni nehat",⁹⁰⁰ element svijesti se zahtijeva barem utoliko što je nadređeni morao biti svjestan svog položaja nadređenog i razloga koji su ga trebali upozoriti na relevantna krivična djela njegovih potčinjenih.⁹⁰¹

(a) Stvarno znanje

319. Stvarno znanje nadređenog, u smislu svijesti da se njegovi potčinjeni spremaju da počine ili da su počinili relevantne zločine,⁹⁰² ne može se uzeti kao presumpcija.⁹⁰³ Međutim, u odsustvu direktnih dokaza, stvarno znanje se još uvijek može utvrditi putem dokaza o okolnostima.⁹⁰⁴ Mada se u tom kontekstu položaj nadređenog može sam po sebi činiti značajnim pokazateljem iz kojeg se može izvesti zaključak o znanju o kažnjivom ponašanju potčinjenih,⁹⁰⁵ takav položaj ne može se uzeti kao odlučujući kriterijum⁹⁰⁶ nego mora biti potkrijepljen dodatnim faktorima.⁹⁰⁷ U skladu sa praksom Međunarodnog suda, dokazi o okolnostima mogu se konkretno izvesti iz pokazatelja nabrojanih u završnom izvještaju Komisije eksperata Ujedinjenih nacija o sukobu u bivšoj Jugoslaviji,⁹⁰⁸ kao što su vrsta i razmjere nezakonitih djela, vrijeme tokom kojega su ona izvršena, broj i vrsta vojnika koji su učestvovali, logistika, ako je postojala, geografska lokacija djela, njihova rasprostranjenost, taktički tempo operacija, *modus operandi* sličnih nezakonitih djela, oficiri i osoblje koji su bili angažovani, te mjesto na kojem se u to vrijeme nalazio komandant.⁹⁰⁹

⁸⁹⁹ Takva vrsta odgovornosti je s pravom odbačena: *vidi* Prvostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 383; Prvostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 278; Prvostepena presuda u predmetu *Blagojević*, par. 792; Prvostepena presuda u predmetu *Halilović*, par. 65; Prvostepena presuda u predmetu *Kajelijeli*, par. 776.

⁹⁰⁰ *Vidi* Izvještaj generalnog sekretara, par. 56. *Vidi* i Prvostepena presuda u predmetu *Bagilishema*, par. 897, u kojoj se u kontekstu člana 6(3) Statuta MKSR-a govori o "grubom nehatu" kao o "trećoj osnovi za odgovornost"; Prvostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 562, gdje se optuženi smatra odgovornim "na osnovu eventualnog *dolusa*, odnosno, drugim riječima, zato što je naredio akcije za koje je mogao razumno pretpostaviti da će dovesti do zločinâ".

⁹⁰¹ Za više pojedinosti o ovom alternativnom stanju svijesti, *vidi* par. 321 i slj. *infra*.

⁹⁰² Prvostepena presuda u predmetu *Kordić*, par. 427.

⁹⁰³ Prvostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 386; Prvostepena presuda u predmetu *Naletilić*, par. 71; Prvostepena presuda u predmetu *Strugar*, par. 368; Prvostepena presuda u predmetu *Halilović*, par. 66; Prvostepena presuda u predmetu *Limaj*, par. 524. Iako Pretresno vijeće u predmetu *Blagojević* govori, ponešto zbunjujuće, o postojanju "znanja [koje se] može uzeti kao presumpcija" (u daljnjem tekstu: prvostepena presuda u predmetu *Blagojević*, par. 792), ono zapravo ne raspravlja o stvarnom znanju, nego o alternativni "bilo je razloga da zna", što je očito iz pozivanja na Drugostepenu presudu u predmetu *Čelebići*, par. 227.

⁹⁰⁴ Prvostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 383, 386; Prvostepena presuda u predmetu *Kordić*, par. 427; Prvostepena presuda u predmetu *Krnjelac*, par. 94; Prvostepena presuda u predmetu *Naletilić*, par. 71; Prvostepena presuda u predmetu *Galić*, par. 174; Prvostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 278; Prvostepena presuda u predmetu *Strugar*, par. 368; Prvostepena presuda u predmetu *Halilović*, par. 66; Prvostepena presuda u predmetu *Limaj*, par. 524; Prvostepena presuda u predmetu *Hadžihanović*, par. 94; Prvostepena presuda u predmetu *Bagilishema*, par. 46; Prvostepena presuda u predmetu *Kajelijeli*, par. 778.

⁹⁰⁵ Prvostepena presuda u predmetu *Aleksovski*, par. 80; Prvostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 308.

⁹⁰⁶ Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 57; Prvostepena presuda u predmetu *Bagilishema*, par. 45; Prvostepena presuda u predmetu *Semanza*, par. 404; Prvostepena presuda u predmetu *Kajelijeli*, par. 776.

⁹⁰⁷ Prvostepena presuda u predmetu *Naletilić*, par. 71; Prvostepena presuda u predmetu *Bagilishema*, par. 45; Prvostepena presuda u predmetu *Semanza*, par. 404; Prvostepena presuda u predmetu *Kajelijeli*, par. 776.

⁹⁰⁸ Final Report of the Commission of Experts, Established Pursuant to Security Council Resolution 780 /Konačni izvještaj Komisije eksperata sastavljen na osnovu Rezolucije 780 Savjeta bezbjednosti/ (1992), UN Doc. S/1994/674, str. 17.

⁹⁰⁹ Ovaj spisak kriterija konkretno se pominje u Prvostepenoj presudi u predmetu *Čelebići*, par. 386; Prvostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 307; Prvostepena presuda u predmetu *Kordić*, par. 427; Prvostepena presuda u predmetu *Galić*, par. 174; Prvostepena

320. Mada je zahtijevano znanje u načelu isto kako za vojne tako i za civilne nadređene,⁹¹⁰ ovi razni pokazatelji moraju se ocijeniti u svjetlu komandnog položaja optuženog. To može, konkretno, implicirati da je prag koji se zahtijeva za dokazivanje znanja nadređenog čija je vlast manje formalne prirode viši nego za one koji djeluju u visoko disciplinovanom i formalizovanom lancu komande sa utvrđenim sistemom raportiranja i nadzora.⁹¹¹

(b) Pretpostavljeno znanje

321. Od stvarnog znanja razlikuje se, bilo da se dokazuje direktnim dokazima bilo dokazima o oklonostima, alternativa 'bilo je razloga da zna'. U tom slučaju se smatra da nadređeni nije posjedovao stvarno znanje. Umjesto toga, nadređeni se može smatrati odgovornim zbog toga što je bilo razloga da zna, da je iskoristio informacije koje su mu, kao nadređenom i u skladu s njegovim odgovornostima, bile dostupne, da se njegovi potčinjeni spremaju da počine relevantna krivična djela ili da su ih već počinili.⁹¹² U tom smislu, takvo stanje svijesti može se doista nazvati 'pretpostavljenim znanjem'.⁹¹³

322. Prilikom utvrđivanja da li je nadređeni imao 'razloga da zna' da njegovi potčinjeni čine ili se spremaju da počine krivično djelo, mora se pokazati da je nadređeni bio u posjedu informacija koje su ga mogle upozoriti na krivična djela koja su počinili ili su se spremali da počine njegovi potčinjeni.⁹¹⁴ Da bi se to utvrdilo, nije nužno da je nadređeni doista bio upoznat s informacijama u njegovom posjedu,⁹¹⁵ niti da bi te informacije, da su pročitane, nužno dovele do zaključka o postojanju takvih krivičnih djela.⁹¹⁶ Dovoljno je da su informacije bile dostupne nadređenom i da su upućivale na potrebu dodatne istrage kako bi se utvrdilo da li njegovi podređeni čine ili se spremaju

presuda u predmetu *Brđanin*, par. 276; Prvostepena presuda u predmetu *Strugar*, par. 368; Prvostepena presuda u predmetu *Limaj*, par. 524; Prvostepena presuda u predmetu *Hadžihasanović*, par. 94; Prvostepena presuda u predmetu *Bagilishema*, par. 968. Što se tiče geografskih i vremenskih okolnosti, mora se imati na umu da će, što je počinjenje djela potčinjenih fizički udaljenije od pozicije nadređenog, biti teže utvrditi, u odsustvu drugih pokazatelja, da je nadređeni za njih znao. Suprotno tome, ako su zločini počinjeni u blizini mjesta službovanja nadređenog, biće jednostavnije utvrditi bitnu indiciju znanja nadređenog, to više ako su zločini ponavljani. Vidi Prvostepena presuda u predmetu *Aleksovski*, par. 80; Prvostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 276, fn. 736; Prvostepena presuda u predmetu *Halilović*, par. 66.

⁹¹⁰ Prvostepena presuda u predmetu *Krnojelac*, par. 94, gdje se upućuje na Drugostepenu presudu u predmetu *Čelebići*, par. 196 i slj.

⁹¹¹ Prvostepena presuda u predmetu *Kordić*, par. 428; Prvostepena presuda u predmetu *Naletilić*, par. 73; Prvostepena presuda u predmetu *Galić*, par. 174; Prvostepena presuda u predmetu *Halilović*, par. 66.

⁹¹² Prvostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 387 i slj., 393; Prvostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 332; Prvostepena presuda u predmetu *Bagilishema*, par. 46.

⁹¹³ Prvostepena presuda u predmetu *Kordić*, par. 429. Vidi i Prvostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 278, gdje se pominje "implicitno znanje".

⁹¹⁴ Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 241; Prvostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 393; Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 62; Prvostepena presuda u predmetu *Kordić*, par. 437; Prvostepena presuda u predmetu *Kvočka*, par. 318; Prvostepena presuda u predmetu *Krnojelac*, par. 94; Prvostepena presuda u predmetu *Naletilić*, par. 74; Prvostepena presuda u predmetu *Galić*, par. 175; Prvostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 278; Prvostepena presuda u predmetu *Blagojević*, par. 792; Prvostepena presuda u predmetu *Strugar*, par. 369; Prvostepena presuda u predmetu *Halilović*, par. 68; Prvostepena presuda u predmetu *Kayishema*, par. 228; Prvostepena presuda u predmetu *Semanza*, par. 405; Prvostepena presuda u predmetu *Kajelijeli*, par. 778; Prvostepena presuda u predmetu *Kamuhanda*, par. 609.

⁹¹⁵ Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 239; Prvostepena presuda u predmetu *Galić*, par. 175.

⁹¹⁶ Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 393; Prvostepena presuda u predmetu *Naletilić*, par. 74; Prvostepena presuda u predmetu *Halilović*, par. 68; Prvostepena presuda u predmetu *Hadžihasanović*, par. 97.

da počine krivična djela.⁹¹⁷ Mada te informacije mogu biti uopštene prirode,⁹¹⁸ one moraju biti dovoljno konkretne da iziskuju daljnje razjašnjenje.⁹¹⁹ To ne znači nužno da se nadređeni može smatrati odgovornim za to što je propustio da lično dođe do tih informacija.⁹²⁰ Međutim, čim je nadređeni upozoren na rizik od nezakonitih djela njegovih potčinjenih,⁹²¹ od njega se očekuje da bude na oprezu i da se raspita za dodatne informacije, a ne da ne čini ništa⁹²² ili da 'svjesno zažmiri'.⁹²³

323. Nebitno je da li je te informacije nadređeni dobio u pismenom ili u usmenom obliku.⁹²⁴ Konkretno, nije potrebno da je informacija bila dostavljena u obliku nekog posebnog izvještaja.⁹²⁵ Primjeri informacija za koje je ocijenjeno da upozoravaju nadređenog na rizik od kažnjivog ponašanja nekog potčinjenog su, između ostalog, to da je potčinjeni na glasu kao osoba nasilnog i nestabilnog karaktera i da je potčinjeni pio prije nego što je poslan da obavi neki zadatak.⁹²⁶ Čak i kad su prisutni takvi pokazatelji, Pretresno vijeće bi ocijenilo da je 'razlog da zna' postojao samo ako, što se čini da zahtijeva i Žalbeno vijeće,⁹²⁷ ti pokazatelji upućuju na isti tip krivičnog djela koje je nadređeni trebao da spriječi ili kazni, za razliku od kažnjivog ponašanja uopšte.

324. Što se tiče stavova strana o elementu svijesti za odgovornost nadređenog, Pretresno vijeće smatra da su argumenti koje iznosi optužba u svom Pretpretresnom podnesku⁹²⁸ u skladu sa gore iznesenim zahtjevima. Isto vrijedi i za argument odbrane ukoliko se radi o uslovu da je "optuženi posjedovao konkretne informacije koje su ga upozoravale na rizik da su krivična djela počinjena ili da se sprema njihovo počinjenje",⁹²⁹ budući da se može protumačiti u skladu sa gorenavedenim. Što se tiče argumenta odbrane kojim se zahtijeva da je "nehat optuženog bio toliko težak da je

⁹¹⁷ Prvostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 393.

⁹¹⁸ Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 238; Drugostepena presuda u predmetu *Bagilishema*, par. 28; Prvostepena presuda u predmetu *Galić*, par. 175; Prvostepena presuda u predmetu *Strugar*, par. 370, 416; Prvostepena presuda u predmetu *Limaj*, par. 525.

⁹¹⁹ Prvostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 393; Prvostepena presuda u predmetu *Halilović*, par. 68.

⁹²⁰ Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 226; Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 62; Prvostepena presuda u predmetu *Halilović*, par. 69; Prvostepena presuda u predmetu *Limaj*, par. 525. *Vidi* i par. 325, fn. 934 *infra*.

⁹²¹ Umjesto riječi "rizik" od zločina potčinjenih, koja se koristi prilikom definisanja standarda moguće svijesti u praksi Međunarodnog suda (Drugostepena presuda u predmetu *Krnojelac*, par. 155; Prvostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 383; Prvostepena presuda u predmetu *Strugar*, par. 416), u nekim presudama se govori o "vjerovatnoći" (Prvostepena presuda u predmetu *Kordić*, par. 437; Prvostepena presuda u predmetu *Limaj*, par. 525) ili čak o "značajnoj" ili "očiglednoj vjerovatnoći" (Prvostepena presuda u predmetu *Strugar*, par. 420, 422). Međutim, ti izrazi ne znače da se zahtijeva viši standard, nego se naprosto koriste da se kaže kako je s takvim stepenom vjerovatnoće test rizika defintivno zadovoljen. *Vidi* i Prvostepena presuda u predmetu *Hadžihasanović*, par. 98, 102 i slj.

⁹²² Prvostepena presuda u predmetu *Strugar*, par. 416.

⁹²³ Prvostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 387; Prvostepena presuda u predmetu *Halilović*, par. 69.

⁹²⁴ Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 238; Prvostepena presuda u predmetu *Galić*, par. 175.

⁹²⁵ Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 238.

⁹²⁶ Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 238; Drugostepena presuda u predmetu *Krnojelac*, par. 154; Prvostepena presuda u predmetu *Hadžihasanović*, par. 100.

⁹²⁷ Drugostepena presuda u predmetu *Krnojelac*, par. 155. *Vidi* i Prvostepena presuda u predmetu *Hadžihasanović*, par. 97 i slj.

⁹²⁸ Pretpretresni podnesak optužbe, par. 132-136.

⁹²⁹ Pretpretresni podnesak odbrane, Dodatak I, Element 1.4.2.2.

predstavljao zlu namjeru”,⁹³⁰ za takav stav može se naći potkrepa u prvostepenim presudama MKSR-a, gdje je konstatovano da je potrebno zadovoljiti uslov “da je postojala zla namjera ili, barem, [...] da je nehat bio toliko težak da znači isto što i pristanak ili čak zlu namjeru ”.⁹³¹ Međutim, ne samo da je Žalbena konstatovalo da bi takve reference na 'nehat' “vjеровatno dovel[e] do misaone konfuzije”,⁹³² već izgleda i da na podjednako pogrešan zaključak navodi zahtijevanje mentalnog standarda ravnog 'zloj namjeri'. Zadovoljavajući se time da je osoba imala 'razloga da zna' umjesto da zahtijeva stvarno znanje, krivična odgovornost iz člana 7(3) Statuta očito ne pretpostavlja namjeru nadređenog u pogledu zločina potčinjenih, a kamoli zlu namjeru. Ono što se pak zahtijeva, osim samo neznanja iz nehata, jeste činjenična svijest nadređenog o informacijama koje su mu, s obzirom na njegov položaj, trebale dati razlog da stekne dodatno znanje. Bez takvog subjektivnog zahtjeva, alternativna osnova za krivičnu odgovornost nadređenog da je bilo 'razloga da zna' bila bi spuštena na nivo čisto objektivne osnove, te bi tada postojao rizik da se prijeđe granica koja je dijeli od 'objektivneodgovornosti'. Međutim, to nije slučaj, sve dok je ta osoba bila upozorena dostupnim informacijama, kao što je gore opisano.

5. 'Propust da se spriječi ili kazni'

(a) Dvije različite dužnosti

325. Za individualnu krivičnu odgovornost iz člana 7(3) Statuta zahtijeva se da optuženi koji je imao stvarno ili pretpostavljeno znanje o krivičnim djelima koje se spremaju da počine njegovi potčinjeni ili su ih počinili “nije poduzeo nužne i razumne mjere da spriječi takva djela ili kazni počinioce”.⁹³³ Dakle, nadređeni je odgovoran ne samo za propust da stekne dovoljno znanje o kažnjivom ponašanju svojih potčinjenih, nego zapravo i propust da primjereno reaguje sprečavanjem ili kažnjavanjem relevantnih krivičnih djela.⁹³⁴

326. Kao oblik odgovornosti koji se temelji na nečinjenju,⁹³⁵ krivična odgovornost nadređenog pretpostavlja dužnost nadređenog⁹³⁶ čija je svrha, prije svega, sprečavanje zločina koje se potčinjeni

⁹³⁰ Pretpretresni podnesak odbrane, Dodatak I, Element 1.4.2.3; Završna riječ odbrane, T. 16432 i slj.

⁹³¹ Prvostepena presuda u predmetu *Akayesu*, par. 489; Prvostepena presuda u predmetu *Musema*, par. 131. *Vidi* i Prvostepena presuda u predmetu *Bagilishema*, par. 897, 1007.

⁹³² Drugostepena presuda u predmetu *Bagilishema*, par. 35, što je podržano u Drugostepenoj presudi u predmetu *Blaškić*, par. 63. *Vidi* i Prvostepena presuda u predmetu *Halilović*, par. 71.

⁹³³ *Vidi* par. 290 *supra*.

⁹³⁴ Prema tome, kako je već konstatovalo Žalbena vijeće u predmetima *Čelebići* i *Blaškić* "Zanemarivanje dužnosti da se stekne takvo znanje" ne javlja se u članu 7(3) Statuta samo za sebe kao posebno krivično djelo, nego je, moglo bi se dodati, samo element u okviru krivične odgovornosti nadređenog za propust da spriječi ili kazni: *vidi* Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 226; Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 62

⁹³⁵ *Vidi* fn. 838 *supra*.

⁹³⁶ Prvostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 334; Prvostepena presuda u predmetu *Kordić*, par. 369; Prvostepena presuda u predmetu *Halilović*, par. 38.

spremaju počinuti, te, kao drugo, kažnjavanje potčinjenih koji su već počinili zločine.⁹³⁷ Ta dužnost ne dopušta, izbor nadređenom između alternativa, tj. bilo da spriječi zločine bilo da sačeka da oni budu počinjeni, pa tek onda da kazni počinioce.⁹³⁸ Naprotiv, dužnosti nadređenog su konsektivne: njegova je prvenstvena dužnost da interveniše čim postane svjestan da se sprema počinjenje zločina, dok preduzimanje mjera da se kazni može biti dovoljna supstitucija samo ako je nadređeni postao svjestan tih zločina tek nakon što su oni počinjeni. Stoga se propust nadređenog da spriječi počinjenje zločina od strane potčinjene osobe, kada mu je to bilo moguće, ne može naprosto ispraviti naknadnim kažnjavanjem potčinjenog za taj zločin.⁹³⁹ Prema tome, propust da se spriječi i propust da se kazni jesu dva različita, ali povezana, vida odgovornosti nadređenog koji su u korelaciji s trenutkom kada je potčinjeni počinio zločin. Stoga se dužnost sprečavanja odnosi na buduće zločine, dok se dužnost kažnjavanja odnosi na prethodne zločine potčinjenih.⁹⁴⁰

(b) Nužne i razumne mjere sprečavanja

327. Dužnost da se preduzmu nužne i razumne mjere da se spriječi počinjenje zločina pretpostavlja da je nadređeni u položaju da preduzme zahtijevane mjere prije ili barem tokom počinjenja zločina koji treba spriječiti. To implicira da je, kako u vremenskom tako i u funkcionalnom smislu, nadređeni dužan, od trenutka kad stekne i dok god ima efektivnu kontrolu nad potčinjenima za koje zna ili ima razloga da zna da se spremaju počinuti relevantna krivična djela, da se tome suprostavi adekvatnim mjerama. Taj uslov stvarne kontrole, u smislu podudarnosti između trenutka u kojem treba spriječiti relevantne zločine i efektivne moći nadređenog da preduzme nužne mjere, u osnovi je jednak onome koji se u praksi Međunarodnog suda javlja označen različitim terminima.⁹⁴¹

328. Međutim, uz taj osnovni uslov potrebno je dodatno utvrditi šta nadređeni mora spriječiti i kada to mora učiniti. Mada se to pitanje nije mnogo razmatralo u presudama, u jednoj od njih implicira se da se mora spriječiti samo počinjenje ostvarenog djela, za razliku od samo započetog

⁹³⁷ Za proširenje krivične odgovornosti nadređenog u običajnom međunarodnom pravu tako što se propust kažnjavanja inkriminiše kao posebna vrsta odgovornosti, *vidi* Prvostepena presuda u predmetu *Halilović*, par. 42 i slj., 91.

⁹³⁸ Prvostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 336; Prvostepena presuda u predmetu *Strugar*, par. 373; Prvostepena presuda u predmetu *Blagojević*, par. 793; Prvostepena presuda u predmetu *Limaj*, par. 527; Prvostepena presuda u predmetu *Semanza*, par. 407.

⁹³⁹ Prvostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 461; Prvostepena presuda u predmetu *Brđjanin*, par. 279; Prvostepena presuda u predmetu *Halilović*, par. 72.

⁹⁴⁰ Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 83; Prvostepena presuda u predmetu *Halilović*, par. 93; Prvostepena presuda u predmetu *Limaj*, par. 527; Prvostepena presuda u predmetu *Hadžihasanović*, par. 125 i slj.

⁹⁴¹ *Vidi* Drugostepena presuda u predmetu *Aleksovski*, par. 76; Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 197 i slj., 255 i slj., gdje se potvrđuje rezonovanje iz Prvostepene presude u predmetu *Čelebići*, par. 647; Drugostepena presuda u predmetu *Kayishema*, par. 294, gdje se potvrđuje rezonovanje iz Prvostepene presude u predmetu *Kayishema*, par. 491; Drugostepena presuda u predmetu *Bagilishema*, par. 50; Prvostepena presuda u predmetu *Kunarac*, par. 399; Prvostepena presuda u predmetu *Krnjelac*, par. 93; Prvostepena presuda u predmetu *Strugar*, par. 362, fn. 1072, koje se pozivaju na Komentar MKCK-a u vezi s članom 87 Dodatnog protokola I; Prvostepena presuda u predmetu *Halilović*, par. 61; Prvostepena presuda u predmetu *Semanza*, par. 402; Prvostepena presuda u predmetu *Niyitegeka*, par. 472; Prvostepena presuda u predmetu *Kajelijeli*, par. 773; Prvostepena presuda u predmetu *Kamuhanda*, par. 604.

djela.⁹⁴² Međutim, u drugim presudama dužnost da se spriječi shvata se kao dužnost koja postoji “u bilo kojoj fazi prije nego što podređeni počini krivično djelo,” te se govori o znanju nadređenog da se takav zločin “priprema ili planira”,⁹⁴³ što nadređenom nameće dužnost da interveneriše već u fazi planiranja i pripreme zločina od strane potčinjenog. Po mišljenju Pretresnog vijeća, ovaj potonji stav nalazi potkrepu i u tekstu Statuta i u konceptu krivične odgovornosti nadređenog. Član 7(3) Statuta nadređenog obavezuje da spriječi 'djela' potčinjenog, što prema vidovima odgovornosti iz člana 7(1) Statute na kojima se ta obaveza temelji obuhvata ne samo 'izvršenje' nego i 'planiranje' i 'pripremu' zločina. Dakle, ne može se raditi samo o tome da se mora spriječiti ostvarenje djela, nego i njegovo planiranje i priprema, ako ni zbog čega drugog, onda radi efikasnosti. Nadalje, budući da nadređenog njegova dužnost obavezuje da preduzme preventivne mjere čim postane svjestan da se njegovi potčinjeni 'spremaju da počine takva djela', i budući da, kao što je ranije rečeno, takva djela obuhvataju počinjenje zločina od faze planiranja i pripreme do ostvarenog izvršenja, nadređeni, budući da je svjestan šta se može desiti ako se ne spriječi, mora intervenirati protiv planiranja i pripreme takvih djela koja se spremaju. To znači, kao prvo, da ono što nadređeni treba spriječiti nije samo puno ostvarenje zločina potčinjenog, nego i prethodno planiranje i priprema. Drugo, nadređeni mora intervenirati čim postane svjestan planiranja ili pripreme zločina od strane potčinjenih i to sve dok ima efektivnu mogućnost da spriječi da oni budu započeti ili se nastave.

329. Koju vrstu mjera nadređeni mora preduzeti da bi spriječio zločine od strane potčinjenih pitanje je, kako je rečeno, dokaznog postupka, a ne materijalnog prava.⁹⁴⁴ Takva karakterizacija je ispravna u smislu da se adekvatne mjere koje treba preduzeti razlikuju od slučaja do slučaja ovisno o konkretnim okolnostima.⁹⁴⁵ Stoga pokušaj da se formuliše opšti standard *in abstracto* neće imati puno smisla.⁹⁴⁶ Međutim, to ne može značiti da se nužne i razumne mjere za koje se očekuje da ih nadređeni preduzme mogu utvrditi bez ikakvog obzira na zadane standarde.⁹⁴⁷ Pri tome je moguće

⁹⁴² Pretresno vijeće je u Odluci u predmetu *Hadžihasanović*, diskutujući o argumentu odbrane da član 7(3) Statuta "ne predviđa odgovornost nadređenog za to što je propustio da spriječi ili kazni *planiranje* ili *pripremu* djela, nego samo *počinjenje* djela", kako se čini, podržalo argument odbrane u tom predmetu konstatujući da se "ne može pripisati krivična odgovornost za to što su se potčinjeni 'spremali da planiraju, pripremaju' zločin u nadležnosti Statuta": *vidi* Odluka u predmetu *Hadžihasanović*, par. 204, 209. Međutim, ovo restriktivno gledište gubi na snazi kada se uzme u obzir ocjena Pretresnog vijeća da se "činjenica da se koriste riječi 'spremali da', 'planirali', i 'pripremali' prije riječi 'počiniti' u [...] Izmijenjenoj optužnici veže [...] za znanje nadređenog da su se potčinjeni navodno 'spremali da počine takva djela' te je to, dakle, obuhvaćeno članom 7(3) Statuta.", par. 210. To bi se moglo protumačiti tako da se zahtijeva da se nadređeni umiješa već tokom faze planiranja i pripreme, pod uslovom da je za to znao.

⁹⁴³ Prvostepena presuda u predmetu *Kordić*, par. 445, koju slijedi Prvostepena presuda u predmetu *Halilović*, par. 79. Uz određeno vremensko odstupanje, *vidi* Prvostepena presuda u predmetu *Semanza*, par. 407, gdje se zahtijevaju mjere ako je nadređeni postao svjestan "počinjenja zločina koji se spremaju i koji su u toku".

⁹⁴⁴ Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 72, 77; Prvostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 279; Prvostepena presuda u predmetu *Halilović*, par. 74; Prvostepena presuda u predmetu *Hadžihasanović*, par. 124.

⁹⁴⁵ Prvostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 394; Prvostepena presuda u predmetu *Aleksovski*, par. 81; Prvostepena presuda u predmetu *Naletilić*, par. 77; Prvostepena presuda u predmetu *Galić*, par. 176; Prvostepena presuda u predmetu *Strugar*, par. 378; Prvostepena presuda u predmetu *Halilović*, par. 73; Prvostepena presuda u predmetu *Bagilishema*, par. 48.

⁹⁴⁶ Prvostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 394; Prvostepena presuda u predmetu *Hadžihasanović*, par. 123. *Vidi* i Prvostepena presuda u predmetu *Aleksovski*, par. 81.

⁹⁴⁷ Potreba za "smjernicama" u ocjenjivanju nužnih mjera izražena je i u sljedećim presudama: Prvostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 335; Prvostepena presuda u predmetu *Bagilishema*, par. 48; Prvostepena presuda u predmetu *Kajelijeli*, par. 779;

rukovoditi se četirima kriterijima: prvo, kako se od nadređenog ne može tražiti više nego je u njegovoj moći,⁹⁴⁸ vrsta i opseg mjera koje treba preduzeti zapravo ovise o stepenu efektivne kontrole nad ponašanjem potčinjenih u vrijeme kad se od nadređenog očekuje da djeluje;⁹⁴⁹ drugo, kako bi bio efikasan, nadređeni mora preduzeti sve mjere koje su nužne i razumne da spriječi potčinjene u planiranju, pripremanju i izvršenju mogućeg krivičnog djela; treće što se težim i/ili skorijim čine moguća krivična djela potčinjenih, to se opreznija i brža reakcija očekuje od nadređenog; i četvrto, budući da nadređenog dužnost obavezuje da preduzme samo ono što se čini primjereno u datim okolnostima, od njega se ne očekuje da učini nemoguće.⁹⁵⁰

330. Međutim, treba istaknuti da se ti kriterijumi-smjernice moraju primjenivati u svjetlu situacije specifične za određeni predmet. U skladu s distinkcijom koju je napravilo Pretresno vijeće u predmetu *Halilović*,⁹⁵¹ dužnost da se spriječi ne može se utemeljiti naprosto na onim opštim obavezama koje može imati vojni komandant ili civilni nadređeni, a koje se tiču obezbjeđivanja reda među vojnicima ili potčinjenima i vršenja kontrole nad njima, tako što se, na primjer, oni informišu o njihovim zakonskim obavezama i upozoravaju da postupaju u skladu s redom i zakonom. Mada zanemarivanje takvih elementarnih dužnosti od strane nadređenog može biti faktor koji se uzima u obzir prilikom donošenja ocjene o propustu da se spriječe krivična djela potčinjenih, ono ne povlači samo po sebi krivičnu odgovornost nadređenog. Ono što se zahtijeva jeste zaključak da je nadređeni, u svjetlu činjeničnih okolnosti predmeta, propustio da učini ono što je bilo potrebno, razumno i moguće da bi se spriječila krivična djela potčinjenih. Međutim, nadređeni ne može naprosto biti oslobođen posebne obaveze da spriječi krivična djela potčinjenih samo time što će dokazati da se pridržavao opštih obaveza. Dakle, mada se nadređeni ne može smatrati odgovornim samo za zanemarivanje opšte obaveze, on ne može izbjeći krivičnu odgovornost

Prvostepena presuda u predmetu *Semanza*, par. 406. Čini se da i Žalbeno vijeće prihvata taj stav u predmetu *Blaškić*, dopuštajući da se, mada su takve mjere u domenu postupka dokazivanja, "učinak takvih mjera može pravno definisati"; kada upućuje na Drugostepenu presudu u predmetu *Čelebići*, par. 198, gdje se znatna težina pridaje opsegu efektivne kontrole koju nadređeni ima nad potčinjenima, Žalbeno vijeće, kako se čini, to navodi kao bitan kriterijum kojim se treba rukovoditi. *Vidi* Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 72.

⁹⁴⁸ Prvostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 395; Prvostepena presuda u predmetu *Kordić*, par. 446; Prvostepena presuda u predmetu *Krnjelac*, par. 95; Prvostepena presuda u predmetu *Naletilić*, par. 77; Prvostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 461; Prvostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 279; Prvostepena presuda u predmetu *Blagojević*, par. 793; *Prvostepena presuda u predmetu Strugar*, par. 372, 374, 378; Prvostepena presuda u predmetu *Hadžihasanović*, par. 122 i slj.; Prvostepena presuda u predmetu *Bagilishema*, par. 48. U tom smislu, pitanje mjera koje nadređeni treba preduzeti je, doista, "[s]uštinski [...] povezano s pitanjem položaja vlasti tog nadređenog": Prvostepena presuda u predmetu *Strugar*, par. 372, koju slijedi Prvostepena presuda u predmetu *Halilović*, par. 73.

⁹⁴⁹ Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 72, gdje se podržava Prvostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 335; Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 198; Prvostepena presuda u predmetu *Limaj*, par. 526.

⁹⁵⁰ Prvostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 395; Prvostepena presuda u predmetu *Krnjelac*, par. 95; Prvostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 461; Prvostepena presuda u predmetu *Galić*, par. 176; Prvostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 279; Prvostepena presuda u predmetu *Blagojević*, par. 793; Prvostepena presuda u predmetu *Halilović*, par. 73 i slj.

⁹⁵¹ Prvostepena presuda u predmetu *Halilović*, par. 79 i slj., koju slijedi Prvostepena presuda u predmetu *Hadžihasanović*, par. 145 i slj.

dokazivanjem revnosti u ispunjavanju tih opštih dužnosti, a da pri tome nije preduzeo nužne mjere koje je nalagala njegova posebna dužnost u datim okolnostima.⁹⁵²

331. Pod uslovom da su, u nekom određenom slučaju, ispunjeni gorenavedeni kriterijumi, u skladu s praksom Međunarodnog suda, moguće je da nadređeni mora preduzeti određene mjere koje su nužne i razumne za sprečavanje krivičnih djela od strane potčinjenih.⁹⁵³ Prvo, moguće je da nadređeni mora, uz rutinska naređenja, izdati i posebna naređenja s ciljem suzbijanja protivpravnog ponašanja i poštovanja pravila ratovanja,⁹⁵⁴ te obezbijediti provođenje tih naređenja.⁹⁵⁵ Drugo, kada na to upućuje neka informacija, moguće je da nadređeni mora ispitati da li se sprema počinjenje zločina,⁹⁵⁶ suprotstaviti se kriminalnim radnjama ili ih kritikovati,⁹⁵⁷ preduzeti disciplinske mjere protiv počinjenja zvjerstava,⁹⁵⁸ ili prijaviti⁹⁵⁹ i/ili insistirati kod nadređenih da odmah preduzmu mjere.⁹⁶⁰ Te mjere mogu se zahtijevati od nadređenog čak i ako on nema formalne mogućnosti ili zakonske ovlasti da ih sam izvrši. Zahtijevanje od nadređenog da preduzme mjere koje su van njegovih formalnih ovlasti⁹⁶¹ odražava definiciju odgovornosti koja se temelji više na stvarnoj mogućnosti nadređenog da efektivno kontroliše nego na njegovom formalnom statusu.⁹⁶² Očit primjer propusta nadređenog bio bi da on, uprkos svijesti o kažnjivim radnjama svojih potčinjenih, nije učinio ništa,⁹⁶³ na primjer tako što je naprosto ignorisao takvu informaciju.⁹⁶⁴ Drugi primjer propusta bio bi nadređeni koji je propustio da dâ uputstva potčinjenima zbog svog čestog odsustvovanja,⁹⁶⁵ pod uslovom, naravno, da njegovo odsustvo nisu zahtijevale druge važnije obaveze.

⁹⁵² Prvostepena presuda u predmetu *Halilović*, par. 88.

⁹⁵³ U vezi s utvrđivanjem konkretnih mjera koje treba preduzeti, *vidi* i Prvostepena presuda u predmetu *Hadžihasanović*, par. 156 i slj.

⁹⁵⁴ Prvostepena presuda u predmetu *Strugar*, par. 374, gdje se upućuje na predmet *Hostages /Taoci/*, 11 TWC 759, str. 1311; Prvostepena presuda u predmetu *Halilović*, par. 74; *vidi* i Prvostepena presuda u predmetu *Bagilishema*, par. 265.

⁹⁵⁵ Prvostepena presuda u predmetu *Strugar*, par. 378; Prvostepena presuda u predmetu *Halilović*, par. 74; Prvostepena presuda u predmetu *Hadžihasanović*, par. 153.

⁹⁵⁶ Prvostepena presuda u predmetu *Strugar*, par. 416; Prvostepena presuda u predmetu *Halilović*, par. 90.

⁹⁵⁷ Prvostepena presuda u predmetu *Strugar*, par. 374, gdje se upućuje na predmet *High Command /Visoka komanda/*, 11 TWC 1, str. 623; Prvostepena presuda u predmetu *Halilović*, par. 89.

⁹⁵⁸ Prvostepena presuda u predmetu *Strugar*, par. 374, gdje se upućuje na Tokijsku presudu I, str. 452; Prvostepena presuda u predmetu *Halilović*, par. 89.

⁹⁵⁹ Prvostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 329, 335; Prvostepena presuda u predmetu *Hadžihasanović*, par. 154..

⁹⁶⁰ Prvostepena presuda u predmetu *Strugar*, par. 374, gdje se upućuje na Tokijsku presudu I, p. 448; Prvostepena presuda u predmetu *Halilović*, par. 89.

⁹⁶¹ Prvostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 461; Prvostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 279; Prvostepena presuda u predmetu *Blagojević*, par. 793; Prvostepena presuda u predmetu *Halilović*, par. 73; Prvostepena presuda u predmetu *Limaj*, par. 526; Prvostepena presuda u predmetu *Kajelijeli*, par. 779.

⁹⁶² Prvostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 395; Prvostepena presuda u predmetu *Kordić*, par. 443; Prvostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 461; Prvostepena presuda u predmetu *Strugar*, par. 372.

⁹⁶³ Prvostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 772, 774; Prvostepena presuda u predmetu *Aleksovski*, par. 117; Prvostepena presuda u predmetu *Strugar*, par. 416; Prvostepena presuda u predmetu *Halilović*, par. 90; Prvostepena presuda u predmetu *Ntagerura*, par. 654-657.

⁹⁶⁴ Prvostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 387.

⁹⁶⁵ Prvostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 206; Prvostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 773.

(c) Nužne i razumne mjere kažnjavanja

332. Kako je ranije rečeno, dužnost kažnjavanja je supsidijarna dužnost koja postaje relevantna kada nadređeni sazna za krivična djela potčinjenog nakon njegovog počinjenja.⁹⁶⁶ Međutim, ako je nadređeni, već bio svjestan zločina dok je on bio u toku, moguće je da bude smatran odgovornim i za propust da ga spriječi i za to što nije kaznio.

333. Jednako kao u slučaju dužnosti da se spriječi,⁹⁶⁷ potrebno je dodatno utvrditi i osnovne zahtjeve za dužnost kažnjavanja. Konkretno, postavlja se pitanje, prvo, u kojoj fazi krivičnog djela je nadređeni trebao da preduzme mjere kažnjavanja; i drugo, treba odrediti koji je položaj vlasti nadređeni morao zauzimati u to vrijeme.

334. Što se tiče prvog pitanja, na osnovu uobičajenog opisa dužnosti nadređenog, da ona “nastaje poslije počinjenja zločina”,⁹⁶⁸ čini se da se može kazniti samo za ostvarena krivična djela. Međutim, to je samo dijelom tačno. S jedne strane se čini da, osim ako je pokušaj da se počini krivično djelo sam po sebi kažnjiv,⁹⁶⁹ krivična odgovornost nadređenog iz člana 7(3) Statuta doista pretpostavlja da je zločin potčinjenog morao biti dovršen na isti način kao što je to potrebno za druge vidove učestvovanja.⁹⁷⁰ S druge strane, to ne znači da bi trebalo kazniti samo potčinjenog koji u potpunosti ostvari krivično djelo. Budući da član 7(3) Statuta, imajući u vidu član 7(1) Statuta, ne ograničava učestvovanje u krivičnom djelu isključivo na djela čije je izvršenje dovršeno, nego uključuje i radnje planiranja i pripreme, potrebno je dokazati samo to da kriminalno djelovanje potčinjenog u krajnjoj liniji vodi ka ostvarenju glavnog krivičnog djela.⁹⁷¹ To znači da nadređeni mora privesti pravdi i one potčinjene koji su doprinijeli glavnom krivičnom djelu samo učestvovanjem u njegovom planiranju i pripremi. Dakle, mada je svakako istina da bez kršenja zakona još ne postoji prekršitelj koga treba kazniti,⁹⁷² takav prekršitelj se može vidjeti već u potčinjenom koji učestvuje u neposrednim krivičnim djelima drugih.

335. Slično time, uvid u sprečavanje i kažnjavanje kao koherentan sistem može takođe biti od pomoći prilikom utvrđivanja na kojem položaju je nadređeni morao biti u vrijeme kada je počinjeno krivično djelo kada je trebalo kazniti za tao krivično djelo. Nadređeni mora svakako imati efektivnu kontrolu nad relevantnim potčinjenima u vrijeme kad treba pokrenuti istražne i kaznene mjere

⁹⁶⁶ *Vidi par. 326 supra.*

⁹⁶⁷ *Vidi par. 327 i slj. supra.*

⁹⁶⁸ Prvostepena presuda u predmetu *Strugar*, par. 373.

⁹⁶⁹ Kao u slučaju genocida (član 4(3)(d) Statuta Međunarodnog suda), *vidi fn. 732 supra.*

⁹⁷⁰ *Vidi par. 269, 328 supra.*

⁹⁷¹ Slučaj genocida je iznimka i dovoljan je, kao što je već pomenuto, pokušaj.

⁹⁷² Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 83.

protiv njih.⁹⁷³ Međutim, takva veza se čini manje bitna, a možda i nepotrebna, u pogledu vremena kada je krivično djelo počinjeno. Dužnost da se spriječi zahtijeva djelovanje nadređenog prije počinjenja krivičnog djela i stoga pretpostavlja njegovu moć da kontroliše ponašanje svojih potčinjenih. Za razliku od toga, dužnost da se kazni nastupa nakon počinjenja krivičnog djela kojeg nadređeni nije nužno morao biti svjestan, te je tako u trenutku počinjenja bilo van njegove kontrole da ga spriječi. Budući da je nadređeni u takvim okolnostima obavezan da preduzme kaznene mjere bez obzira na nemogućnost da spriječi krivično djelo zbog toga što ga nije bio svjestan i što nije imao kontrolu, čini se logičnim da se takva obaveza proteže i na situaciju kada je nakon počinjenja krivičnog djela od strane potčinjenog došlo do promjene komande. U takvom slučaju, novi komandant koji sada ima vlast nad potčinjenima i koji je za njihova krivična djela saznao prije promjene komande ne bi trebao, u cilju koherentne prevencije i kontrole, dozvoliti da oni ostanu nekažnjeni. To najbolje ilustruje činjenica da se dužnost nadređenog da kazni ne izvodi iz propusta nadređenog da spriječi krivično djelo, nego da se radi o supsidijarnoj dužnosti koja postoji sama za sebe. Tijesna međusobna veza između sprečavanja i kažnjavanja bila bi prekinuta ako bi se smatralo da je kažnjavanje ovisno o kontroli nadređenog u trenutku počinjenja krivičnog djela. Prema tome, za dužnost nadređenog da kazni trebalo bi biti nebitno da li je on kontrolu nad relevantnim potčinjenima preuzeo prije no što su oni počinili krivična djela.⁹⁷⁴ Međutim, budući da je Žalbeno vijeće zauzelo drugačiji stav iz razloga koji se ovdje neće razmatrati,⁹⁷⁵ Pretresno vijeće se smatra obaveznim da u pogledu dužnosti kažnjavanja insistira na uslovu da je nadređeni morao imati kontrolu nad počiniocima relevantnih krivičnih djela kako u vrijeme njihovog počinjenja tako i u vrijeme kad je trebalo preduzeti kaznene mjere.

336. U načelu, isti kriterijumi koji se zahtijevaju za dužnost sprečavanja⁹⁷⁶ važe i za dužnost kažnjavanja, sa sljedećim ogradama: dok se mjere sprečavanja moraju preduzeti čim nadređeni postane svjestan rizika od mogućih nezakonitih djela koja se spremaju počinuti njegovi potčinjeni,⁹⁷⁷ dužnost kažnjavanja nastupa samo ako, i kada, se javi razumna sumnja da je optuženi počinio krivično djelo.⁹⁷⁸ U takvim uslovima nadređeni mora narediti ili izvršiti adekvatne kaznene mjere⁹⁷⁹ odnosno, ako nije u mogućnosti da to učini, barem provesti istragu⁹⁸⁰ i ustanoviti

⁹⁷³ Vidi Prvostepena presuda u predmetu *Hadžihasanović*, par. 194 i slj.

⁹⁷⁴ Isti stav zauzelo je Pretresno vijeće u Prvostepenoj presudi u predmetu *Kordić*, par. 446, i u Odluci o nadležnosti u predmetu *Hadžihasanović*, par. 180 i slj., 202. Potkrepljuju ga i suprotna mišljenja žalbenih sudija Shahabuddeena i Hunta u Odluci o nadležnosti u predmetu *Hadžihasanović*: Djelimično suprotno mišljenje sudije Shahabuddeena, par. 1; Izdvojeno i djelimično suprotno mišljenje sudije Davida Hunta, par. 7 i slj.

⁹⁷⁵ Odluka o nadležnosti u predmetu *Hadžihasanović*, par. 37 i slj., 51, odlukom većine.

⁹⁷⁶ Vidi par. 327-328 *supra*.

⁹⁷⁷ Vidi par. 328 *supra*.

⁹⁷⁸ U smislu člana 7(1) Statuta, vidi par. 266 i slj. *supra*.

⁹⁷⁹ Kao, na primjer, suspendovanje potčinjenog: Prvostepena presuda u predmetu *Ntagerura*, par. 650.

⁹⁸⁰ Prvostepena presuda u predmetu *Kordić*, par. 446; Prvostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 279; Prvostepena presuda u predmetu *Strugar*, par. 378; Prvostepena presuda u predmetu *Halilović*, par. 74, 97, 100.

činjenice⁹⁸¹ kako bi se prekršio pod njegovom efektivnom kontrolom priveli pravdi.⁹⁸² Nadređeni ne mora sam provesti istragu ili izreći kaznu,⁹⁸³ ali mora barem obezbijediti da se slučaj istraži⁹⁸⁴ i dostaviti izvještaj nadležnim organima radi daljnje istrage ili izricanja mjera.⁹⁸⁵ Kao i u slučaju sprečavanja zločina,⁹⁸⁶ nepostojanje formalno-pravnih ovlasti nadređenog ne oslobađa dužnosti da preduzme ono za šta ima stvarne mogućnosti.⁹⁸⁷ Budući da je svrha dužnosti kažnjavanja da se spriječe budući zločini potčinjenih,⁹⁸⁸ odgovornost nadređenog može proizaći i iz njegovog propusta da među osobama pod svojom kontrolom stvori i održi atmosferu discipline i poštovanja zakona.⁹⁸⁹

(d) Stavovi strana

337. Što se tiče primjene prava, Pretresno vijeće konstatuje da se argumenti dviju strana u pogledu dužnosti sprečavanja i kažnjavanja u načelu slažu. Dok optužba iscrpnije opisuje mjere sprečavanja i kažnjavanja,⁹⁹⁰ odbrana posebno naglašava dokazivanje postojanja “konkretnih mjera” koje je optuženi u okviru svojih ovlasti mogao da preduzme radi sprečavanja i kažnjavanja krivičnih djela počinilaca.⁹⁹¹ To se bitno ne razlikuje od onoga što zahtijeva Pretresno vijeće u smislu konkretne obaveze da se spriječi i kazni.⁹⁹²

6. Odnos između propusta nadređenog i krivičnih djela potčinjenih

338. Baš kao što razni vidovi učestvovanja prema članu 7(1) Statuta zahtijevaju kauzalni doprinos glavnom krivičnom djelu,⁹⁹³ za odgovornost nadređenog prema članu 7(3) Statuta potrebna je neka vrsta kauzalne veze sa glavnim krivičnim djelom koji su počinili potčinjeni.⁹⁹⁴ Mada mjere nadređenog moraju biti usmjerene na sprečavanje krivičnih djela koje se spremaju počiniti njegovi potčinjeni i na odvratanje od budućih krivičnih djela putem kažnjavanja, i time barem biti u službi kauzalnog cilja,⁹⁹⁵ tu se radi samo o cilju na nivou namjere nadređenog.

⁹⁸¹ Prvostepena presuda u predmetu *Halilović*, par. 97, 100.

⁹⁸² Prvostepena presuda u predmetu *Strugar*, par. 378; Prvostepena presuda u predmetu *Halilović*, par. 98.

⁹⁸³ Prvostepena presuda u predmetu *Kvočka*, par. 316; Prvostepena presuda u predmetu *Halilović*, par. 100.

⁹⁸⁴ Prvostepena presuda u predmetu *Halilović*, par. 97.

⁹⁸⁵ Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 632; Prvostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 302, 335, 464; Prvostepena presuda u predmetu *Kordić*, par. 446; Prvostepena presuda u predmetu *Kvočka*, par. 316; Prvostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 461; Prvostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 279; Prvostepena presuda u predmetu *Halilović*, par. 97, 100.

⁹⁸⁶ *Vidi* par. 331 *supra*.

⁹⁸⁷ Prvostepena presuda u predmetu *Aleksovski*, par. 78; Prvostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 302, 335, 464; Prvostepena presuda u predmetu *Halilović*, par. 100.

⁹⁸⁸ *Vidi* par. 326 *supra*.

⁹⁸⁹ Prvostepena presuda u predmetu *Bagilishema*, par. 50, gdje se upućuje na Prvostepenu presudu u predmetu *Čelebići*, par. 772 i slj.

⁹⁹⁰ Pretpretresni podnesak optužbe, par. 151 i slj.

⁹⁹¹ Pretpretresni podnesak odbrane, Dodatak I, Element 1.4.3.1, 1.4.3.2.

⁹⁹² *Vidi* par. 326 *supra*.

⁹⁹³ *Vidi* par. 274, 284 *supra*.

⁹⁹⁴ *Vidi* Prvostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 399 i slj.

⁹⁹⁵ *Ibid.*

Međutim, što se tiče objektivne kauzalnosti, u praksi Međunarodnog suda je jasno uspostavljeno da za utvrđivanje krivične odgovornosti nadređenog nije potrebno dokazati da bez propusta nadređenog da spriječi krivična djela svojih potčinjenih, ta krivična djela ne bi bila počinjena.⁹⁹⁶ Za to postoje dobri razlozi. Prvo, što se tiče dužnosti nadređenog da kazni, ne bi imalo smisla zahtijevati kauzalnu vezu između djela koje je počinio potčinjeni i naknadnog propusta nadređenog da kazni počinioca za to isto djelo.⁹⁹⁷ Drugo, čak i u pogledu propusta nadređenog da spriječi, zahtijevanje kauzaliteta bilo bi suprotno samoj prirodi takve vrste odgovornosti nadređenog kao krivične odgovornosti za nečinjenje.⁹⁹⁸ Naime, ako treba dokazati, te se stvarno i dokaže, da je ponašanje nadređenog *kauzalno* doprinijelo počinjenju krivičnih djela potčinjenih, tada bi bila prijeđena granica između člana 7(3) Statuta i učestvovanja prema članu 7(1) Statuta, i krivična odgovornost nadređenog bi postala suvišna. Dakle, nije potrebno da propust nadređenog da djeluje uzrokuje počinjenje krivičnih djela od strane potčinjenih.⁹⁹⁹ Međutim, ako su mjere koje je nadređeni preduzeo doista bile uspješne u sprečavanju ili suzbijanju relevantnih krivičnih djela potčinjenih, to može *prima facie* poslužiti kao dokaz da se on nije ogriješio o svoje dužnosti.

C. Odnos između odgovornosti prema članu 7(1) Statuta i odgovornosti prema članu 7(3) Statuta

339. Budući da se optuženi tereti za oba vida krivične odgovornosti, ako se proglašeni krivim za oba, javlja se pitanje odnosa između raznih tačaka Optužnice, kako u vezi s osudom, tako i u vezi s kaznom. Takav mogući sticaj je, prvo, vidljiv između ubistva (tačka 1), okrutnog postupanja (tačka 2) i bezobzirnog razaranja gradova, naselja ili sela koje nije opravdano vojnom nuždom (tačke 3 i 5). Drugi oblik sticaja može proizaći iz individualne krivične odgovornosti kako za počinjenje ili učestvovanje u glavnom zločinu na osnovu člana 7(1), kao što je slučaj s poticanjem i/ili pomaganjem i podržavanjem u bezobzirnog razaranja (tačka 5), tako i za krivičnu odgovornost nadređenog na osnovu člana 7(3) Statuta (tačka 3). Prvi pomenuti slučaj 'kumulacije osuda' uglavnom se, mada ne i isključivo, odnosi na stadij odmjeravanja kazne i o njemu će stoga biti riječi u drugom dijelu ove presude ako to bude potrebno. Drugo pitanje je neposredno relevantno za odnos između članova 7(1) i 7(3) Statuta i stoga se mora razmotriti u ovom dijelu. Kako se u vezi s tim praksa Međunarodnog suda još uvijek razvija, sljedeća razjašnjenja se čine primjerenima.

⁹⁹⁶ Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 73 i slj., 75, 77 (gdje se implicitno koriguju djelomična odstupanja u formulacijama u Prvostepenoj presudi u predmetu *Čelebići*, par. 399 i slj. i Prvostepenoj presudi u predmetu *Kordić*, par. 447); *vidi* nadalje, Drugostepena presuda u predmetu *Kordić*, par. 832; Prvostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 280; Prvostepena presuda u predmetu *Halilović*, par. 75 i slj.

⁹⁹⁷ Prvostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 400; Prvostepena presuda u predmetu *Hadžihasanović*, par. 188.

⁹⁹⁸ Prvostepena presuda u predmetu *Halilović*, par. 78. Što se tiče konkretno prirode kriminalnosti u odgovornosti nadređenog, *vidi* i par. 341 i slj. *infra*.

⁹⁹⁹ Prvostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 280. Dakle, ne čini se primjerenom ni presumpcija kauzalne veze, što se zastupa u Prvostepenoj presudi u predmetu *Hadžihasanović*, par. 193.

340. Ako su u pogledu bezobzirnog razaranja sela koje nije opravdano vojnom nuždom i optužbe za poticanje, odnosno pomaganje i podržavanje na osnovu člana 7(1) Statuta (tačka 5), i optužbe za krivičnu odgovornost nadređenog na osnovu člana 7(3) Statuta (tačka 3) potkrijepljene s dovoljno dokaza, postavlja se pitanje da li bi optuženi trebao biti proglašen krivim za oba vida krivične odgovornosti ili samo za jedan od njih. U potonjem slučaju, javlja se dodatno pitanje u vezi s tim koji vid odgovornosti bi trebao prevagnuti, a zatim i pitanje na koji način onaj oblik odgovornosti koji nije prevagnuo ipak može biti u nekoj mjeri uzet u obzir prilikom odmjeravanja kazne.

341. Dosada se u praksi Međunarodnog suda primjenjivalo više pristupa u vezi s tim pitanjima. U Prvostepenoj presudi u predmetu *Čelebići*, optuženi je, u okviru jedne osude, proglašen krivim u pogledu obje tačke, kako za vlastito direktno učestvovanje (za hotimično nanošenje teških patnji i za okrutno postupanje) na osnovu člana 7(1) Statuta, tako i za odgovornost nadređenog (za to što nije spriječio učestvovanje potčinjenih u tim djelima nasilja) na osnovu člana 7(3) Statuta. Međutim, Pretresno vijeće tu dvostruku krivičnu odgovornost nije uzelo u obzir prilikom odmjeravanja kazne.¹⁰⁰⁰ Žalbeno vijeće u predmetu *Čelebići* je otišlo korak dalje, čak ostavljajući prostora za – alternativno – “izricanje optuženom kazne za dva odvojena djela obuhvaćena jednom tačkom” ili za uračunavanje otežavajućih okolnosti, bilo za direktno učestvovanje kao otežavajuću okolnost za odgovornost iz člana 7(3) Statuta, bilo za položaj vlasti kao otežavajuću okolnost za direktnu odgovornost iz člana 7(1) Statuta.¹⁰⁰¹ Međutim, između tih presuda Pretresnog i Žalbenog vijeća u predmetu *Čelebići*, Pretresno vijeće u predmetu *Blaškić* je smatralo “nelogičnim” da se nadređeni istovremeno smatra odgovornim za učestvovanje u zločinima (na osnovu člana 7(1) Statuta) i za to što ih nije spriječio (na osnovu člana 7(3) Statuta),¹⁰⁰² što podrazumijeva da bi ono čak isključilo mogućnost dvostruke odgovornosti po istoj tački na osnovu istih radnji. To bi ostavilo mjesta za odgovornost po oba osnova samo kada bi propust komandanta da spriječi ili kazni zločine potčinjenih mogao povlačiti odgovornost “bilo na osnovu pomaganja i podržavanja, bilo na osnovu poticanja na kasnije počinjenje *novih* krivičnih djela”.¹⁰⁰³ Dok pristup “ili-ili” Pretresnog vijeća u predmetu *Blaškić* druga vijeća nisu slijedila pa ga čak implicitno opovrgava zaključak Pretresnog vijeća u predmetu *Stakić* “da bi konkretna krivična djela *mogla* ispunjavati uslove iz oba člana”,¹⁰⁰⁴ Žalbeno vijeće u predmetu *Aleksovski* već je otvorilo mogućnost novog pristupa zauzevši stav da je žaliočeva krivična odgovornost nadređenog (u smislu člana 7(3) Statuta) učinila znatno “težim”

¹⁰⁰⁰ Prvostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 1120, i slj.

¹⁰⁰¹ Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 743, i slj. *Caveat* Žalbenog vijeća, iznesen u par. 745., fn. 1261, mada lako navodi na pogrešan trag, još više naglašava relevantnost gorenavedenog samo za dvostruku odgovornost po istoj tački uvodeći distinkciju u odnosu na situaciju gdje se “za te dvije vrste odgovornosti [...] tereti nezavisno [po dvije zasebne tačke]”.

¹⁰⁰² Prvostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 337.

¹⁰⁰³ *Ibid.*

¹⁰⁰⁴ Prvostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 912.

njegova krivična djela (u smislu člana 7(1) Statuta).¹⁰⁰⁵ Nadalje, ne isključujući izričito osudu na osnovu oba člana, u slučaju nečijeg vlastitog učestvovanja i propusta u svojstvu nadređenog, Pretresno vijeće u predmetu *Kordić* smatra da se taj tip krivične odgovornosti ipak “može bolje okarakterisati članom 7(1)”.¹⁰⁰⁶ Slično tome, s tom razlikom što je smatralo samo da “nije primjereno” da za istu tačku optužnice na osnovu istih radnji sudi po oba oblika odgovornosti – čime nikako nije isključilo dvostruku osudu kao “nelogičnu” – Pretresno vijeće u predmetu *Krnojelac* pozvalo se na svoje “diskreciono pravo” da odabere koji je naprikladniji oblik odgovornosti na osnovu kojeg će optuženom pripisati krivičnu odgovornost, pri čemu je na kraju ipak konstatovalo da je njegova odgovornost “bolje okvalifikovan[a]” kao odgovornost pomagača i podržavaoca (prema članu 7(1) Statuta), pri čemu se njegov položaj nadređenog može uzeti u obzir kao otežavajuća okolnost.¹⁰⁰⁷ I konačno, time što je smatralo ne samo da “nije primjereno”, nego čak da je pravna greška da se po istim tačkama optužnice za iste radnje izrekne osuda i na osnovu člana 7(1) i na osnovu člana 7(3) Statuta, Žalbeno vijeće u predmetu *Blaškić* smatralo je da bi, kada su pravni zahtjevi relevantni za oba oblika odgovornosti zadovoljeni po istoj tački optužnice, “Pretresno vijeće treba[lo] donijeti osuđujuću presudu samo na osnovu člana 7(1) i smatrati nadređeni položaj optuženog otežavajućim faktorom prilikom odmjeravanja kazne”.¹⁰⁰⁸

342. Po mišljenju Pretresnog vijeća, budući da se optužbe za odgovornost po članovima 7(1) i 7(3) Statuta pojavljuju u dvije različite tačke Optužnice, tj. u tačkama 3 i 5, gorepomenuti presedani ne čine se presudnima za ovaj predmet jer se svi oni tiču situacija u kojima se na članove 7(1) i 7(3) poziva u istoj tački optužnice i u vezi sa u osnovi istim radnjama. Bez obzira na to, Pretresno vijeće smatra da je ovo formalno razdvajanje na dvije tačke (umjesto da se spoje u jednu) nije toliko presudno da bi bili mogući bitno drugačiji rezultati. Dajući poseban značaj kažnjivim radnjama u osnovi za koje se veže krivična odgovornost i posebnom sadržaju protivpravnosti koja karakteriše svaki od dva vida odgovornosti iz članova 7(1) i 7(3) Statuta, Pretresno vijeće je mišljenja da aktivno učestvovanje u glavnom krivičnom djelu ima veću težinu nego propust nečinjenjem. Nadalje, Pretresno vijeće smatra da učestvovanje u krivičnim djelima znači da je dat kauzalni doprinos povredi nekog zaštićenog interesa, dok propust nadređenog da kazni ne mora nužno

¹⁰⁰⁵ Drugostepena presuda u predmetu *Aleksovski*, par. 183.

¹⁰⁰⁶ Prvostepena presuda u predmetu *Kordić*, par. 371. U istom smislu, Pretresno vijeće u predmetu *Krstić* smatra da su obilježja iz člana 7(3) "dovoljno izražena u nalazu da je kriv po članu 7(1)": Prvostepena presuda u predmetu *Krstić*, par. 652, koju podržava Prvostepena presuda u predmetu *Krstić*, par. 143, fn. 250.

¹⁰⁰⁷ Prvostepena presuda u predmetu *Krnojelac*, par. 173, koju slijede Prvostepena presuda u predmetu *Naletilić*, par. 81, i Prvostepena presuda u predmetu *Galić*, par. 177.

¹⁰⁰⁸ Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 91 i slj., koju slijedi Drugostepena presuda u predmetu *Kajelijeli*, par. 81 i slj., 91, 318; Drugostepena presuda u predmetu *Kordić*, par. 34; Prvostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 285.

doprinijeti toj povredi kao takvoj,¹⁰⁰⁹ nego naprosto znači nevršenje dužnosti, što je posebno očito u slučaju propusta da se kazni.

343. Te razlike u sadržaju i stepenu protivpravnosti aktivnog učestvovanja i pasivnog nesprečavanja ili nekažnjavanja potčinjenih upućuju na sljedeće zaključke. Prvo, ako ponašanje optuženog ispunjava elemente kako počinjenja ili učestvovanja prema članu 7(1) Statuta, tako i krivične odgovornosti nadređenog na osnovu člana 7(3) Statuta u pogledu istog glavnog zločina i na osnovu uglavnom istih radnji, bez obzira na to da li se navode u jednoj ili u više tačaka optužnice, optuženi će biti osuđen za odgovornost na osnovu člana 7(1) Statuta zbog sveobuhvatnije protivpravnosti koju on obuhvata. Drugo, budući da bi, ipak, konačna kazna trebala odražavati ukupnost kažnjivog ponašanja,¹⁰¹⁰ dodatna protivpravnost koja se povezuje s propustom optuženog u vršenju njegovih dužnosti nadređenog u smislu člana 7(3) Statuta mora se uzeti u obzir kao otežavajuća okolnost prilikom odmjeravanja kazne. Treće, budući da se status optuženog i njegovo zanemarivanje zakonskih dužnosti može u svakom slučaju uzeti kao generalni faktor prilikom odmjeravanja kazne, njegov položaj nadređenog nad potčinjenima koji su počinili krivična djela može poslužiti kao otežavajuća okolnost čak i kad nisu zadovoljeni svi elementi iz člana 7(3) Statuta.¹⁰¹¹

¹⁰⁰⁹ *Vidi par. 293 supra.*

¹⁰¹⁰ Prvostepena presuda u predmetu *Naletilić*, par. 81.

¹⁰¹¹ *Vidi Prvostepena presuda u predmetu Stakić*, par. 912.

VII. OPTUŽBE I OCJENE U POGLEDU UBISTVA (TAČKA 1) I OKRUTNOG POSTUPANJA (TAČKA 2)

A. Primjenjivo pravo

1. Ubistvo

344. Optuženi se u tački 1 Optužnice tereti za 'ubistvo' kao kršenje zakona i običaja ratovanja na osnovu člana 3 Statuta. Zajednički član 3(1)(a) Ženevskih konvencija iz 1949. pruža osnovu za obuhvatanje ubistva članom 3 Statuta.¹⁰¹²

345. Definicija ubistva kao kršenja zakona i običaja ratovanja se sada ustalila u jurisprudenciji ovog Suda i MKSR-a. Obilježja koja definišu ubistvo prema članu 3 Statuta identična su onima koja se traže za 'hotimično lišavanje života' kao tešku povredu Ženevskih konvencija iz 1949. prema članu 2 Statuta i ubistvo kao zločin protiv čovječnosti prema članu 5 Statuta.¹⁰¹³

346. Pretresno vijeće usvaja sljedeća obilježja krivičnog djela 'ubistva':

- (i) Osoba na koju se odnose navodi iz Optužnice je mrtva;
- (ii) Smrt je posljedica činjenja ili nečinjenja bez obzira na obavezu djelovanja od strane optuženog ili osoba za čije činjenje i nečinjenje optuženi snosi krivičnu odgovornost; i
- (iii) Činjenje ili nečinjenje počinjeno je s namjerom da se ubije ili nanese teške tjelesne povrede ili šteta, znajući i prihvatajući da je vjerovatnije da će takvo činjenje ili nečinjenje dovesti do smrti nego da neće.¹⁰¹⁴

347. Da bi se utvrdio *actus reus* ubistva, tužilac mora dokazati van razumne sumnje da je ponašanje počinioca znatno¹⁰¹⁵ doprinijelo smrti te osobe.¹⁰¹⁶ To ne znači da se nužno mora

¹⁰¹² Ženevska konvencija za poboljšanje položaja ranjenika i bolesnika u oružanim snagama u ratu od 12. avgusta 1949., 75 UNTS 970 (u daljnjem tekstu: Ženevska konvencija I iz 1949.); Ženevska konvencija za poboljšanje položaja ranjenika, bolesnika i brodolomaca oružanih snaga na moru od 12. avgusta 1949., 75 UNTS 971 (u daljnjem tekstu: Ženevska konvencija II iz 1949.); Ženevska konvencija III iz 1949.; Ženevska konvencija o zaštiti građanskih osoba u vrijeme rata od 12. avgusta 1949., 75 UNTS 973 (U daljnjem tekstu: Ženevska konvencija IV iz 1949.): "Sljedeća djela su zabranjena, u svako doba i na svakom mjestu: (a) nasilje protiv života i tijela, *osobito sve vrste ubojstava*, sakaćenja, *okrutnog postupanja* i mučenja." (naglasak dodan).

¹⁰¹³ Prvostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 380; Prvostepena presuda u predmetu *Strugar*, par. 236.

¹⁰¹⁴ Drugostepena presuda u predmetu *Kvočka*, par. 261; Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 422-423; Prvostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 381.

¹⁰¹⁵ *Vidi* Prvostepena presuda u predmetu *Čelebići*, fn. 435 za relevantnu praksu nacionalnih sudova u pogledu kriterija 'znatnog doprinosa'.

¹⁰¹⁶ *Vidi* Prvostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 382; Prvostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 424.

dokazati da je pronađeno tijelo te osobe.¹⁰¹⁷ O smrti neke osobe može se zaključiti na osnovu okolnosti, pod uslovom da je to *jedini* razuman zaključak koji se može izvući.¹⁰¹⁸

348. Da bi se utvrdilo postojanje *mens rea* za ubistvo zahtijeva se namjera da se ubije. To uključuje dokazivanje psihičkog stanja u kojem počinitelj predviđa da je vjerovatnije da će usljed njegovog činjenja ili nečinjenja doći do smrti žrtve nego da neće, a on ipak prihvata taj rizik.¹⁰¹⁹ Nehat ili teški nehat¹⁰²⁰ ne zadovoljavaju taj uslov *mens rea*. Nadalje, za *mens rea* se ne zahtijeva predumišljaj.¹⁰²¹

2. Okrutno postupanje

349. Optuženi se u tački 2 Optužnice tereti za 'okrutno postupanje' kao kršenje zakona i običaja ratovanja na osnovu člana 3 Statuta. Zajednički član 3(1)(a) Ženevskih konvencija iz 1949. pruža osnovu za obuhvatanje okrutnog postupanja članom 3 Statuta.¹⁰²²

350. Pretresna vijeća Međunarodnog suda dosljedno prihvataju da krivična djela okrutnog postupanja iz člana 3 Statuta, 'nečovječnog postupanja' iz člana 2(b) Statuta i 'nehumanih djela' iz člana 5(i) Statuta dijele ista obilježja.¹⁰²³

351. Pretresno vijeće prihvata sljedeće kao obilježja krivičnog djela okrutnog postupanja:

- (i) Činjenje, odnosno nečinjenje bez obzira na obavezu djelovanja od strane optuženog ili osoba za čije činjenje ili nečinjenje optuženi snosi krivičnu odgovornost, kojim se uzrokuju teška duševna ili tjelesna patnja ili povreda, ili koje predstavlja težak napad na ljudsko dostojanstvo; i
- (ii) Činjenje ili nečinjenje je počinjeno s namjerom da se nanese teška duševna ili tjelesna patnja ili povreda, ili da bude težak napad na ljudsko dostojanstvo.¹⁰²⁴

352. Što se tiče elementa *actus reus* okrutnog postupanja, težina štete ili povrede mora se ocjenjivati od slučaja do slučaja, pri čemu valja uzeti u obzir faktore kao što su težina postupaka za koje se optuženi tereti, karakter činjenja ili nečinjenja, kontekst u kojem su počinjene radnje, njihovo trajanje i/ili ponavljanje, njihov fizički i psihički učinak na žrtvu, a u nekim slučajevima i

¹⁰¹⁷ Vidi Prvostepena presuda u predmetu *Krnojelac*, par. 326; Prvostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 240.

¹⁰¹⁸ Vidi Prvostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 385; Prvostepena presuda u predmetu *Krnojelac*, par. 326-327.

¹⁰¹⁹ Vidi Prvostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 587; vidi i par. 277 i slj., 286 i slj. *supra*.

¹⁰²⁰ U vezi s tim, Pretresno vijeće se slaže s argumentom odbrane da umišljaj ne uključuje bezobzornost: Pretpretresni podnesak odbrane, par. 37.

¹⁰²¹ Prvostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 386; Prvostepena presuda u predmetu *Kordić*, par. 235.

¹⁰²² Vidi fn. 1012 gore.

¹⁰²³ Prvostepena presuda u predmetu *Simić*, par. 74; Prvostepena presuda u predmetu *Krnojelac*, par. 130.

lične prilike žrtve, uključujući starost, pol i zdravstveno stanje.¹⁰²⁵ U praksi Međunarodnog suda sljedeće je ocijenjeno kao okrutno postupanje, nečovječno postupanje ili nehumana djela: premlaćivanje,¹⁰²⁶ nehumani uslovi života u zatočeničkom centru,¹⁰²⁷ pokušaj ubistva,¹⁰²⁸ korištenje ljudi kao živi štit i kopanje rovova.¹⁰²⁹

353. Uslov za *mens rea* krivičnog djela okrutnog postupanja zadovoljen je kada počinitelj namjerava da nanese tešku duševnu ili tjelesnu patnju, ili povredu, ili da izvrši težak napad na ljudsko dostojanstvo žrtve, odnosno kada zna ili predviđa da je vjerovatnije da će njegovo činjenje ili nečinjenje dovesti do takvih posljedica nego da neće, a ipak prihvata rizik.¹⁰³⁰

B. Činjenice i ocjene

1. Uvod

354. Optužba navodi da su u razdoblju od 24. septembra 1992. do 20. marta 1993., pripadnici vojne policije pod kontrolom optuženog zatočili nekoliko osoba srpske nacionalnosti u stanici policije u Srebrenici i u "Zgradi" iza zgrade Skupštine opštine Srebrenica.¹⁰³¹ Navodi se da su te osobe bile zatočene u pretrpanim prostorijama i u nehigijenskim uslovima i da su bile podvrgnute fizičkom zlostavljanju, teškoj patnji i povredama tijela i zdravlja, kao i nehumanom postupanju, od strane stražara i/ili drugih uz podršku stražara. Nadalje se navodi da su neki od zatočenika premlaćeni do smrti ili su na drugi način ubijeni.¹⁰³²

355. Pretresno vijeće primjećuje da, bez obzira na pojedinačne incidente koji se navode u Optužnici i razmatraju niže u tekstu, postoje dokazi da su u razdoblju između juna 1992. i januara 1993. borci bosanski Muslimani zarobili više Srba – muškaraca, žena i nekoliko djece – i doveli ih u Srebrenicu.¹⁰³³ Ti srpski zatočenici, s izuzetkom nekoliko žena i djece,¹⁰³⁴ bili su zatočeni u stanici policije u Srebrenici i u "Zgradi", gdje su neki zadržani nekoliko dana, a neki do približno

¹⁰²⁴ Vidi Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 424; Prvostepena presuda u predmetu *Strugar*, par. 261.

¹⁰²⁵ Prvostepena presuda u predmetu *Blagojević*, par. 586; Prvostepena presuda u predmetu *Krnjelac*, par. 131. Vidi i Prvostepena presuda u predmetu *Naletilić*, par. 343; Prvostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 724.

¹⁰²⁶ Prvostepena presuda u predmetu *Jelisić*, par. 42-45.

¹⁰²⁷ Prvostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 554-558; Prvostepena presuda u predmetu *Krnjelac*, par. 146-165.

¹⁰²⁸ Prvostepena presuda u predmetu *Vasiljević*, par. 239.

¹⁰²⁹ Prvostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 186, 735-738, 742-743.

¹⁰³⁰ Vidi Prvostepena presuda u predmetu *Strugar*, par. 261; Prvostepena presuda u predmetu *Simić*, par. 76; vidi i par. 277 i slj. i 286 i slj. gore.

¹⁰³¹ Optužnica, par. 22.

¹⁰³² Optužnica, par. 23-25.

¹⁰³³ Vidi, npr., Mustafa Šaćirović, T. 13307-13308 i dokazni predmet D245, "Službena zabilješka", str. 2 u vezi sa srpskim zatočenicima iz Karnog. Vidi i dokazni predmet P59, "Zabilješka" u vezi s izvjesnim Stankom Hristićem; Mustafa Šaćirović, T. 13537 u vezi sa srpskim zatočenicima neutvrđenog identiteta.

¹⁰³⁴ Branimir Mitrović, T. 3759; Mira Stojanović, T. 3879.

dva mjeseca.¹⁰³⁵ Nema dokaza da je iko od tih zatočenika ikad bio obaviješten zašto je ondje zatočen. Tokom zatočeništva, više zatočenika su službena lica bosanski Muslimani ispitivali o njihovoj povezanosti s akcijama protiv bosanskih Muslimana i o vojnim kapacitetima Srba.¹⁰³⁶ Neki od zatočenika su kasnije razmijenjeni za tijela bosanskih Muslimana.¹⁰³⁷ Nema dokaza o tome da je u trenutku demilitarizacije u aprilu 1993. u Srebrenici bilo srpskih zatočenika.

356. U tom kontekstu, Pretresno vijeće ocjenjuje da je zatvaranje Srba od strane vlasti bosanskih Muslimana u Srebrenici imalo, kako se čini, dvojaku svrhu. Prvo, zatočenici su mogli odati informacije relevantne za borbe koje su bile u toku, i drugo, mogli su biti korišteni za razmjenu za leševe bosanskih Muslimana.¹⁰³⁸

2. Opšti uslovi u zatočeničkim objektima u Srebrenici

(a) Preliminarna napomena

357. Pretresno vijeće je već primijetilo da su životni uslovi u Srebrenici u relevantno vrijeme bili užasni.¹⁰³⁹ Jednako je bilo i u stanici policije i u "Zgradi". Nigdje u gradu nije bilo struje, vode ni grijanja, a osim toga, srpski zatočenici su, kao i stanovnici Srebrenice, patili zbog nestašice hrane i neprimjerenih higijenskih uslova. Niže u tekstu biće riječi o tome kako je te uslove još težim činio način na koji su prema zatočenicima postupali stražari.

(b) Stanica policije u Srebrenici¹⁰⁴⁰

358. 'Stanica policije u Srebrenici'¹⁰⁴¹ je višespratnica koja se nalazi u sjevernom dijelu Srebrenice, u glavnoj ulici koja vodi do centra grada iz pravca Bratunca.

359. Od avgusta 1992., u stanici policije u Srebrenici bilo je sjedište i vojne i civilne policije.¹⁰⁴² Kancelarije vojne policije bili su u prizemlju, a kancelarije civilne policije na prvom spratu.¹⁰⁴³

¹⁰³⁵ *Vidi npr.*, Milenija Mitrović, T. 1015; Rado Pejić, par. 459-461 *infra*.

¹⁰³⁶ *Vidi npr.*, Ilija Ivanović, T. 4060; Stana Stamenić, T. 6621; dokazni predmet P44, "Zapisnik sa ispitivanja" Ilije Ivanovića; dokazni predmet P54, "Zapisnik sa ispitivanja" Milisava Milovanovića; dokazni predmet P51, "Zapisnik sa ispitivanja" Branka Sekulića.

¹⁰³⁷ Slavoljub Žikić, T. 3230-3231; Nedeljko Radić, T. 3589; Ilija Ivanović, T. 4090-4096.

¹⁰³⁸ *Vidi npr.* P329, "Razgovor" s optuženim, traka 18, str. 5, 6, gdje je optuženi prihvatio da su srpski zatočenici bili saslušavani prije nego što su razmijenjeni. *Vidi* i Rex Dudley, T. 14973.

¹⁰³⁹ *Vidi* Glava III., "Opšti pregled" *supra*.

¹⁰⁴⁰ Dokazni predmet P418, "Snimak Srebrenice iz zraka"; dokazni predmet P419, "Fotografije"; dokazni predmet C2.87, "Fotografija". Ovu lokaciju su obišli Pretresno vijeće i strane u postupku prilikom odlaska na mjesto događaja u junu 2005.

¹⁰⁴¹ Budući da sada u Srebrenici postoji nova stanica policije, neki svjedoci su ovu zgradu nazivali "stara stanica milicije": Ratko Nikolić, T. 2658; Branimir Mitrović, T. 3756; Bećir Bogilović, T. 6245.

¹⁰⁴² *Vidi* Glava IV.B.3.c., "Srebrenička Vojna policija".

¹⁰⁴³ Bećir Bogilović, T. 6245-6246.

360. Neki stražari u stanici policije u Srebrenici nosili su plave uniforme jednake onima koje je koristila policija u bivšoj Jugoslaviji,¹⁰⁴⁴ dok su drugi bili odjeveni u razne uniforme ili su jednostavno nosili civilnu odjeću.¹⁰⁴⁵ Neki su bili naoružani.¹⁰⁴⁶

361. U septembru i oktobru 1992., pet muškaraca Srba (iz BiH i Srbije) bilo je zatočeno u ćelijama u prizemlju Stanice policije u Srebrenici od jedne do nekoliko sedmica.¹⁰⁴⁷ U decembru 1992. i januaru 1993., u istoj ćeliji je zatočeno još nekoliko muškaraca bosanskih Srba.¹⁰⁴⁸ Osim toga, više žena i maloljetnika bosanskih Srba bilo je zatočeno u sobi na prvom spratu te zgrade.¹⁰⁴⁹ Uz jedan izuzetak,¹⁰⁵⁰ svi zatočeni bili su zatočeni u Stanici policije u Srebrenici najviše nekoliko dana, da bi nakon toga bili prebačeni u "Zgradu".¹⁰⁵¹

362. Na samom ulazu u zgradu, s desne strane, nalazila se prijavnica.¹⁰⁵² Na strani prema ulazu u zidu je bio mali otvor, u prostoriji je bila peć na drva i radni sto, a prozor je gledao na glavnu ulicu. Muške zatočenike Srbe ispitivali su i tukli u toj sobi,¹⁰⁵³ i u još jednoj sobi lijevo od glavnog ulaza.¹⁰⁵⁴

363. Ćelija u kojoj su bili zatočeni muškarci Srbi bila je desno iza ugla, nekoliko metara dalje niz hodnik, dijagonalno u odnosu na prijavnicu. Ćelija, u koju se ulazilo kroz mali hodnik, bila je veličine približno tri sa četiri kvadratna metra, a prema malom hodniku je bila osigurana vratima od željeznih šipki.¹⁰⁵⁵ Prije 1991., ta ćelija je korištena za pritvor u trajanju do 24 sata.¹⁰⁵⁶ Srpske zatočenike su tukli u samoj ćeliji i kroz rešetke na vratima.¹⁰⁵⁷

¹⁰⁴⁴ Ilija Ivanović, T. 4003-4004.

¹⁰⁴⁵ Branimir Mitrović, T. 3764; Milenija Mitrović, T. 1007, 1046; Ratko Nikolić, T. 2713.

¹⁰⁴⁶ Branimir Mitrović, T. 3757.

¹⁰⁴⁷ Nedeljko Radić, T. 3508-3511.

¹⁰⁴⁸ Ratko Nikolić, T. 2625.

¹⁰⁴⁹ Branimir Mitrović, T. 3756-3757, 3781; Milosava Nikolić, T. 7144-7145, 7151-7154; Milenija Mitrović, T. 1006-1007; Anda Radović, T. 4817-4819.

¹⁰⁵⁰ *Vidi par. 470-474 infra.*

¹⁰⁵¹ *Vidi c., "Zgrada iza zgrade Skupštine opštine".*

¹⁰⁵² Ilija Ivanović, T. 4009; Nedeljko Radić, T. 3555; Ratko Nikolić, T. 2600, 2675; dokazni predmet P473, "Crtež" Ilije Ivanovića, koji je za tu prostoriju rekao da je bila 'soba gdje su nas tukli'; dokazni predmet P467, "Crtež" Nedeljka Radića, *vidi* Dodatak E, gdje je ta prostorija označena kao 'prijemna soba'.

¹⁰⁵³ Nedeljko Radić, T. 3516-3517, 3555-3556.

¹⁰⁵⁴ Nedeljko Radić, T. 3512, 3556-3558; dokazni predmet P467, "Crtež" Nedeljka Radića, koji je tu prostoriju označio kao 'načelnikovu sobu'.

¹⁰⁵⁵ Nedeljko Radić, T. 3510-3512; Ilija Ivanović, T. 4009, 4026-4027; Ratko Nikolić, T. 2680; Slavoljub Žikić, T. 3207; dokazni predmet P473, "Crtež Ilije Ivanovića".

¹⁰⁵⁶ Bećir Bogilović, T. 6253.

¹⁰⁵⁷ Slavoljub Žikić, T. 3211; Nedeljko Radić, T. 3529; Ilija Ivanović, T. 4181.

364. U toj ćeliji nije bilo kreveta ni madraca na kojima bi zatočenici mogli spavati.¹⁰⁵⁸ Povremeno zbog pretrpanosti nije čak bilo ni mjesta da se legne.¹⁰⁵⁹ Na vanjskom zidu bio je prozor bez stakla. Zbog toga je u ćeliji bilo jako hladno, a nije bilo grijanja.¹⁰⁶⁰

365. Mada ima dokaza da su muški zatočenici dobivali male porcije hrane dvaput dnevno,¹⁰⁶¹ drugi dokazi ukazuju na to da su rijetko dobivali išta za jelo.¹⁰⁶² Pitku vodu su dobivali samo neredovito.¹⁰⁶³ Uz prostoriju u kojoj su bili muški zatočenici bio je improvizovani nužnik koji su povremeno mogli koristiti.¹⁰⁶⁴

(c) Zgrada iza zgrade Skupštine opštine¹⁰⁶⁵

(i) Generalno

366. Zgrada Opštine u Srebrenici i zgrada suda bile su jedna do druge u glavnoj ulici u centru grada,¹⁰⁶⁶ nekoliko stotina metara od stanice policije.¹⁰⁶⁷ Do "Zgrade", koja je 1992. i početkom 1993. imala samo jedan sprat, vodi uska uličica.¹⁰⁶⁸ Prije sukoba, u njenom lijevom krilu bilo je sjedište lokalne TO, dok je desno krilo koristio Crveni krst kao skladište.¹⁰⁶⁹

367. Od januara do marta 1993., do 15 muškaraca¹⁰⁷⁰ i od 12 do 15 žena, bosanskih Srba, bilo je zatočeno odvojeno u dvije ćelije u "Zgradi",¹⁰⁷¹ na period od tri sedmice¹⁰⁷² do gotovo dva mjeseca.¹⁰⁷³

368. Zatočenici u "Zgradi" bili su pod stražom.¹⁰⁷⁴ Neki stražari su nosili policijske uniforme,¹⁰⁷⁵ dok su drugi bili odjeveni u razne uniforme ili u civilnu odjeću.¹⁰⁷⁶

¹⁰⁵⁸ Slavoljub Žikić, T. 3207; Nedeljko Radić, T. 3510-3511; Ilija Ivanović, T. 4019.

¹⁰⁵⁹ Nedeljko Radić, T. 3540.

¹⁰⁶⁰ Ilija Ivanović, T. 4025; Nedeljko Radić, T. 3619-3621.

¹⁰⁶¹ Slavoljub Žikić, T. 3208-3209.

¹⁰⁶² Ilija Ivanović, T. 4019; Ratko Nikolić, T. 2627.

¹⁰⁶³ Nedeljko Radić, T. 3613.

¹⁰⁶⁴ Nedeljko Radić, T. 3541; Slavoljub Žikić, T.3216.

¹⁰⁶⁵ Ovu lokaciju su Pretresno vijeće i strane u postupku obišli prilikom odlaska na mjesto događaja u junu 2005.

¹⁰⁶⁶ Ilija Ivanović, T. 4020 (koji zgradu o kojoj je riječ naziva "Zgrada opštenarodne odbrane"); dokazni predmet P418, "Snimak Srebrenice iz zraka"; dokazni predmet P419, "Fotografija".

¹⁰⁶⁷ Ratko Nikolić, T. 2679.

¹⁰⁶⁸ Ratko Nikolić je izjavio da je gornji sprat Zgrade sagrađen kasnije: T. 2662, 2681; dokazni predmeti C2.79 i 80, "Fotografije". Vidi i Branimir Mitrović, T. 3781-3782; Svetlana Trifunović, T. 2035.

¹⁰⁶⁹ Bećir Bogilović, T. 6227-6229, 6344-6345; dokazni predmet P516, "Fotografija".

¹⁰⁷⁰ Ilija Ivanović, T. 4041; Branimir Mitrović, T. 3765.

¹⁰⁷¹ Ilija Ivanović, T. 4040; Milosava Nikolić, T. 7151-7152; Svetlana Trifunović, T. 2035-2036.

¹⁰⁷² Milenija Mitrović, T. 1015.

¹⁰⁷³ C007, T. 4492, 4569.

¹⁰⁷⁴ Branimir Mitrović, T. 3764.

¹⁰⁷⁵ Ilija Ivanović, T. 4182.

¹⁰⁷⁶ Anđa Radović, T. 4821-4822; Svetlana Trifunović, T. 2037; Milosava Nikolić, T. 7161; Branimir Mitrović, T. 3764; Stana Stamenić, T. 6613-6614.

369. Odmah na ulazu u "Zgradu" s desne strane bila je prijemna soba u kojoj su ispitivali i tukli zatočene muškarce Srbe.¹⁰⁷⁷ Iza prijemne sobe, kad se skrene desno, nalazila se ženska ćelija s lijeve strane hodnika, a muška ćelija je bila na kraju hodnika.¹⁰⁷⁸ Nasuprot ženske ćelije, uz mušku ćeliju, nalazio se improvizovani nužnik.¹⁰⁷⁹

370. Dok su muškarce Srbe zatočene u "Zgradi" rutinski tukli,¹⁰⁸⁰ srpske žene i djecu nisu tukli.¹⁰⁸¹ Zatočenike, kako muškarce, tako i žene, povremeno su odvodili iz "Zgrade" na druga mjesta radi ispitivanja.¹⁰⁸²

(ii) Ćelija za muškarce

371. Ćelija za muškarce bila je pravougaonog oblika, veličine približno 10 kvadratnih metara.¹⁰⁸³ Stražari su vodili brigu o tome da ćelija stalno bude zaključana.¹⁰⁸⁴ U prostoriju je curila kiša,¹⁰⁸⁵ a po iskazu jednog svjedoka, zidovi su bili umrljani krvlju.¹⁰⁸⁶

372. U ćeliji je bio sto sa dvije ili tri stolice.¹⁰⁸⁷ Nije bilo kreveta ni madraca, pa su zatočenici bili prisiljeni da spavaju na betonskom podu.¹⁰⁸⁸ Prozori na užem zidu te prostorije nisu imali stakla, nego samo željezne šipke s vanjske strane.¹⁰⁸⁹ Zbog toga je u njoj tokom zimskih mjeseci bilo veoma hladno.¹⁰⁹⁰ Stražari bi povremeno naložili malu peć na drva.¹⁰⁹¹

373. Zatočenici bi obično dobili supu i/ili krišku hljeba jednom ili dvaput dnevno. Bilo je dana kad nisu dobivali ništa.¹⁰⁹² Međutim, što se tiče kvalitete hrane, čini se da je ona bila ista za stražare i zatočenike.¹⁰⁹³ Voda koju su davali zatočenicima bila je prljava.¹⁰⁹⁴ Kad bi im dozvolili da koriste zahod, na putu dotamo bi ih tukli.¹⁰⁹⁵

(iii) Ćelija za žene

¹⁰⁷⁷ Ilija Ivanović, T. 4044, 4069-4070.

¹⁰⁷⁸ Dokazni predmet P474, "Crtež" Ilije Ivanovića, vidi Dodatak F; Ilija Ivanović, T. 4084; Anđa Radović, T. 4826.

¹⁰⁷⁹ Branimir Mitrović, T. 3763-3764; Ilija Ivanović, T. 4025; dokazni predmet P474, "Crtež" Ilije Ivanovića.

¹⁰⁸⁰ Vidi npr. Branimir Mitrović, T. 3767-3768; Ilija Ivanović, T. 4031.

¹⁰⁸¹ Stana Stamenić, T. 6666. Vidi i Branimir Mitrović, T. 3803; Milenija Mitrović, T. 1022.

¹⁰⁸² Ilija Ivanović, T. 4077; Stana Stamenić, T. 6621; Milosava Nikolić, T. 7157-7158; Branimir Mitrović, T. 3769-3770.

¹⁰⁸³ Dokazni predmet P474, "Crtež" Ilije Ivanovića.

¹⁰⁸⁴ C007, T. 4527.

¹⁰⁸⁵ C007, T. 4542.

¹⁰⁸⁶ C007, T. 4537-4539.

¹⁰⁸⁷ Ilija Ivanović, T. 4080-4081.

¹⁰⁸⁸ Ilija Ivanović, T. 4080.

¹⁰⁸⁹ Bećir Bogilović, T. 6229; Ilija Ivanović, T. 4079-4080; dokazni predmet P474, "Crtež" Ilije Ivanovića.

¹⁰⁹⁰ C007, T. 4541-4542.

¹⁰⁹¹ Ilija Ivanović, T. 4024-4025.

¹⁰⁹² C007, T. 4541; Ilija Ivanović, T. 4041.

¹⁰⁹³ Branimir Mitrović, T. 3802-3803.

¹⁰⁹⁴ Ilija Ivanović, T. 4191.

¹⁰⁹⁵ Ilija Ivanović, T. 4025, 4068-4069.

374. Ćelija za žene u "Zgradi" bila je manja od muške,¹⁰⁹⁶ a vrata su bila metalna.¹⁰⁹⁷ Imala je dva prozora sa rešetkama, te klupu i peć na drva.¹⁰⁹⁸ Zatočena djeca su dane provodila u ćeliji za žene, ali su noću uglavnom boravila drugdje.¹⁰⁹⁹ Neke zatočenice su spavale na klupi, a neke na ćebadi na podu.¹¹⁰⁰ Temperatura u ćeliji bila je veoma niska, mada su stražari, ili muški zatočenici po naređenju stražara, redovito donosili drva da se naloži vatra.¹¹⁰¹

375. Budući da zatočenim ženama i djeci nije uvijek bilo dozvoljeno da koriste nužnik, nuždu su vršili u kantu koja je stajala u uglu sobe.¹¹⁰² Jednom ili dvaput dnevno dobivali su vodu, sapun, supu/ili komad hljeba.¹¹⁰³ Kvalitet hrane bio je uglavnom isti za žene kao i za stražare.¹¹⁰⁴ Jednom prilikom je u žensku ćeliju došla medicinska sestra da pruži pomoć jednoj od zatočenica.¹¹⁰⁵

376. Pretresno vijeće je saslušalo iskaze nekoliko zatočenica koje su navele sa su redovno čule zvukove premlaćivanja iz ćelije za muškarce, kao i krikove, jauke i stenjanje muških zatočenika.¹¹⁰⁶ Zatočenice je povremeno obilazio Zulfo Tursunović, koji se raspitivao se za njihovo stanje.¹¹⁰⁷ Ponekad su stražari i neidentifikovani bosanski Muslimani ulazili u žensku ćeliju i prijetili zatočenicama.¹¹⁰⁸

(d) Bolnica u Srebrenici

377. Dokazi pokazuju da su neki zatočenici, muškarci i žene, bili odvedeni u bolnicu u Srebrenici¹¹⁰⁹ na više dana i da im je tamo pružena ljekarska pomoć kakva je bila dostupna u to vrijeme.¹¹¹⁰ S obzirom na okolnosti, sa zatočenicima se u bolnici uglavnom dobro postupalo. Nisu ih tukli ni maltretirali, ali su i dalje bili pod stražom.¹¹¹¹ Iz dokaza nije jasno po čijem nalogu su zatočenici bili prebačeni u bolnicu i iz nje.

¹⁰⁹⁶ Dokazni predmet P474, "Crtež" Ilije Ivanovića.

¹⁰⁹⁷ Stana Stamenić, T. 6606.

¹⁰⁹⁸ Milosava Nikolić, T. 7159-7160; Stana Stamenić, T. 6604, 6606; Branimir Mitrović, T. 3763.

¹⁰⁹⁹ Stana Stamenić, T. 6681-6682.

¹¹⁰⁰ Anđa Radović, T. 4821; Milosava Nikolić, T. 7160; Stana Stamenić, T. 6678.

¹¹⁰¹ Stana Stamenić, T. 6609-6611; Milosava Nikolić, T. 7160; Ilija Ivanović, T. 4040; Milenija Mitrović, T. 1014; Svetlana Trifunović, T. 2038-2039; Anđa Radović, T. 4833.

¹¹⁰² Stana Stamenić, T. 6612-6613; Svetlana Trifunović, T. 2041.

¹¹⁰³ Anđa Radović, T. 4823; Stana Stamenić, T. 6612, 6677.

¹¹⁰⁴ Branimir Mitrović, T. 3802-3803.

¹¹⁰⁵ Stana Stamenić, T. 6615-6616.

¹¹⁰⁶ Anđa Radović, T. 4826-4827; Milenija Mitrović, T. 1021-1022; Milosava Nikolić, T. 7164-7167; Svetlana Trifunović, T. 2042-2043; Stana Stamenić, T. 6625.

¹¹⁰⁷ Stana Stamenić, T. 6616-6617; Milenija Mitrović, T. 1024. Što se tiče Zulfe Tursunovića, *vidi par. 165 supra*.

¹¹⁰⁸ Svetlana Trifunović, T. 2042; Stana Stamenić, T. 6620.

¹¹⁰⁹ Ilija Ivanović, T. 4086-4088; C007, T. 4537, 4563-4566; Nedret Mujkanović, T. 5000; dokazni predmet P52, "Otpusnica iz bolnice".

¹¹¹⁰ *Vidi par. 114 supra*.

¹¹¹¹ Ilija Ivanović, T. 4086-4088; C007, T. 4537, 4563-4566.

3. Ubistvo(a) Slučaj u Stanici policije u Srebrenici u septembru 1992.: Dragutin Kukić

378. U Optužnici se navodi da je Dragutin Kukić, rođen 12. maja 1934., bio zatočen u Stanici policije u Srebrenici, gdje je podvrgnut teškom zlostavljanju. Navodi se da je 25. septembra 1992., ili otprilike tog datuma, Dragutin Kukić premlaćen nasrmt.¹¹¹²

379. Prvenstveno na osnovu iskaza Nedeljka Radića, Pretresno vijeće konstatuje kako slijedi. Dragutin Kukić bio je porijeklom iz Indije u Srbiji. Negdje 1992. godine, zaposlio se kao radnik obezbjeđenja u rudniku boksita Braćan, na području Podravanja.¹¹¹³ Dana 24. septembra 1992., zarobljen je u blizini rudnika u borbi s borcima bosanskim Muslimanima.¹¹¹⁴ Tokom iste noći, ruku vezanih na leđima, Dragutin Kukić je u malom kamionu prebačen u Srebrenicu zajedno s drugim zarobljenim Srbima. Dragutina Kukića su putem tukli bosanski Muslimani u maskirnim uniformama i civilnoj odjeći.¹¹¹⁵ Po dolasku u Srebrenicu, zatočen je u ćeliji u prizemlju stanice policije, zajedno s još četiri Srbina¹¹¹⁶ zarobljena na području Podravanja.

380. Uveče 25. septembra 1992., osoba u civilnoj odjeći po imenu Šabahudin Omerović zvani Čude¹¹¹⁷ odveo je Dragutina Kukića iz ćelije u prijemnu sobu. Ondje su bili izvjesni Kemo u maskirnoj uniformi i jedna osoba u civilnoj odjeći s nadimkom Mrki.¹¹¹⁸ Kemo, punim imenom Kemal Mehmetović,¹¹¹⁹ bio je porijeklom iz zaseoka Pale pokraj Potočara i imao je tridesetak godina.¹¹²⁰ Godine 1992., bio je pripadnik jedne od lokalnih borbenih grupa.¹¹²¹ Kemo je bio poznat kao nasilna osoba¹¹²² koja se opirala subordinaciji.¹¹²³ O identitetu Mrkog dokazi su nepotpuni.¹¹²⁴

¹¹¹² Optužnica, par. 25(a).

¹¹¹³ Nedeljko Radić, T. 3506.

¹¹¹⁴ Nedeljko Radić, T. 3504.

¹¹¹⁵ Nedeljko Radić, T. 3504-3507.

¹¹¹⁶ Ostali zatočenici su bili Nevenko Bubanj, Veselin Šarac, Zoran Branković i Nedeljko Radić: Nedeljko Radić, T. 3508-3510.

¹¹¹⁷ Slavoljub Žikić, T. 3210, 3215. Vidi i dokazni predmet P590, "Spisak vojne policije" od 31. jula 1992, u kojem se navodi izvjesni Selahudin Omerović (br.15). Međutim, Pretresno vijeće ne može sa sigurnošću zaključiti da su Šabahudin Omerović (kojeg pominje Slavoljub Žikić) i Selahudin Omerović (ime iz dokaznog predmeta P590) ista osoba.

¹¹¹⁸ Nedeljko Radić, T. 3516-3519.

¹¹¹⁹ Mada Nedeljko Radić 'Kemu' zove Kemal *Ahmetović*, Pretresno vijeće je zaključilo da se radi o osobi koju drugi svjedoci zovu Kemal *Mehmetović*, budući da svi svjedoci bez razlike pominju osobu s Pala s nadimkom Kemo: Nedeljko Radić, T. 3518; Nedret Mujkanović, T. 5041-5042; Hakija Meholjić, T. 6885; Šuhra Đilović, T. 15255. Vidi i dokazni predmet P329, "Razgovor" s optuženim, traka 3, str. 25, 26; ali vidi Završna riječ odbrane, par. 176; Završni podnesak odbrane, T. 16576.

¹¹²⁰ Miladin Simić, T. 841; Nedret Mujkanović, T. 5041-5042.

¹¹²¹ Hakija Meholjić, T. 6885; dokazni predmet P329, "Razgovor" s optuženim, traka 3, str. 26. Nema konačnih dokaza o tome da li je Kemo pripadao grupi boraca iz Potočara ili iz Pala.

¹¹²² Mira Stojanović, T. 3862; Nedret Mujkanović, T. 5041-5046; Nikola Petrović, T. 7308-7309; dokazni predmet P329, "Razgovor" s optuženim, traka 3, str. 25-26.

¹¹²³ Nedret Mujkanović, T. 5253.

¹¹²⁴ Ima dokaza da je Mrki Hazim Omerović: Ibrahim Bećirović, T. 7700; Mira Stojanović, T. 3889. Međutim, drugi, uključujući i optuženog, izjavili su da je Mrki Ibrahim Mandžić: dokazni predmet P329, "Razgovor" s optuženim, traka 3, str. 24; Nedret Mujkanović, T. 5164.

381. U prijemnoj sobi, Kemo i Mrki su počeli da tuku Dragutina Kukića.¹¹²⁵ Kad je Mrki bacio Dragutina Kukića na pod, on je Mrkiju i Kemi opsovao “ustašku majku”.¹¹²⁶ Kao odgovor na tu uvredu, Kemo je uzeo cjepanicu i njome snažno udario Dragutina Kukića u prsa.¹¹²⁷ On je odmah prestao pokazivati znakove života i čini se da je na mjestu umro. Navodno u pokušaju da ga oživi, Kemo je Dragutinu Kukiću ulio u usta vodu iz boce, ali bez uspjeha.¹¹²⁸ Dva zatočena Srbina potom su odnijeli Kukićevo tijelo nazad u ćeliju, gdje je ono ostalo do idućeg dana.¹¹²⁹

382. Sutradan ujutro, Kemo je došao u ćeliju i raspitivao se kod drugih srpskih zatočenika o Dragutinu Kukiću, kao da ne zna za njegovu sudbinu. Zatočenicima su iz straha rekli da je imao srčani napad.¹¹³⁰ Kemo je potom naredio trojici zatočenika da stave tijelo na kamion parkiran pokraj stanice policije u Srebrenici.¹¹³¹ Kamion je zatim odvezen na područje Podravanja, gdje je Kemo bacio tijelo Dragutina Kukića u rezervoar s vodom.¹¹³² Prije nego što je tijelo bacio u rezervoar, Kemo je u njega ispalio nekoliko metaka. Posmrtni ostaci Dragutina Kukića nisu pronađeni.¹¹³³

383. Pretresno vijeće konstatuje da je udarac u grudi koji je Kemo zadao Dragutinu Kukiću uzrokovao trenutnu smrt. Osim toga, Vijeće se uvjerilo da je Kemo djelovao s razumnim znanjem i prihvatanjem da je vjerovatnije da će to uzrokovati smrt Dragutina Kukića nego da neće. Prema tome, Pretresno vijeće konstatuje van razumne sumnje da okolnosti u kojima je umro Dragutin Kukić u Stanici policije u Srebrenici zadovoljavaju uslove za krivično djelo ubistva.

384. Pretresno vijeće ne prihvata argument odbrane da to što je Dragutin Kukić Mrkom i Kemi opsovao majku predstavlja provokaciju koja isključuje mogućnost da je Kemo imao zahtijevanu *mens rea*.¹¹³⁴ Osim činjenice da su Kukićeve uvredljive riječi i same bile reakcija na zlostavljanje kojem je bio podvrgnut, Kemina nasilna reakcija bila je potpuno neprimjerena toj navodnoj provokaciji. Osim toga, Kemina *modus agendi* je takav da ne može pokolebati Pretresno vijeće u donošenju odluke u pogledu njegove *mens rea*.

(b) Slučajevi u "Zgradi" iza zgrade Skupštine opštine u razdoblju od 6. februara 1993. do 20. marta 1993.

(i) Jakov Đokić

¹¹²⁵ Nedeljko Radić, T. 3516-3519, 3529-3530.

¹¹²⁶ Nedeljko Radić, T. 3530-3532, 3605.

¹¹²⁷ Nedeljko Radić, T. 3530-3532, 3605-3607.

¹¹²⁸ Nedeljko Radić, T. 3530, 3607.

¹¹²⁹ Nedeljko Radić, T. 3530-3532.

¹¹³⁰ Nedeljko Radić, T. 3534-3535, 3609-3610.

¹¹³¹ Nedeljko Radić, T. 3535. Ta trojica zatočenika bili su Nedeljko Radić, Veselin Šarac i Zoran Branković.

¹¹³² Nedeljko Radić, T. 3535-3536, koji navodi da je zatočenik koji je vidio taj incident Veselin Šarac.

385. U Optužnici se navodi da je Jakov Đokić, rođen 1972., bio zatočen u Zgradi, gdje je ubijen između 6. februara i 20. marta 1993.¹¹³⁵

386. Prvenstveno na osnovu svjedočenja Anđe Radović, svjedoka C007, Ilije Ivanovića, Ratka Nikolića i Vidosava Đokića, Pretresno vijeće konstatuje da su 17. maja 1992., Jakova Đokića, koji je nosio dijelove maskirne uniforme, zarobili bosanski Muslimani na području Konjević-Polja, kad se vratio kući sa vojne službe.¹¹³⁶ On je potom više od sedam mjeseci bio zatočen u štali na području Cerske, zajedno s drugim zatočenim Srbima i bosanskim Muslimanima.¹¹³⁷ Uslovi u štali su bili užasni. Zatočenici su dobivali veoma malo hrane ili je uopšte nisu dobivali, nije bilo mogućnosti za održavanje higijene i gotovo svi zatočenici su bili zaraženi ušima.¹¹³⁸ Osim toga, stražari su ponekad u štalu puštali osobe izvana, koje su tukle Jakova Đokića i druge zatočenike.¹¹³⁹

387. Dana 26. januara 1993., kada su Cersku napale snage bosanskih Srba,¹¹⁴⁰ Jakova Đokića i druge zatočenike premjestili su iz štale u Srebrenicu. Sproveli su ih naoružani bosanski Muslimani, od kojih su neki nosili uniforme. Jedan od njih je bio Zulfo Tursunović. Putovanje je trajalo čitav dan, dijelom pješice, a dijelom vozilom.¹¹⁴¹

388. Kada je grupa stigla u Srebrenicu, Jakov Đokić je već bio u lošem fizičkom stanju zbog ranijeg zlostavljanja.¹¹⁴² Najprije je odveden u stanicu policije u Srebrenici, gdje ga je nekoliko mladića tuklo štapovima dok nije izgubio svijest.¹¹⁴³ Nakon toga je odveden u "Zgradu" i zatočen u ćeliji za muškarce, zajedno sa drugim srpskim zatočenicima.¹¹⁴⁴ Tu su Jakova Đokića rutinski zlostavljali i tukli raznim predmetima, uključujući štapove i kundake pušaka.¹¹⁴⁵ Napadači, od kojih

¹¹³³ Nedeljko Radić, T. 3536.

¹¹³⁴ *Vidi* Završni podnesak odbrane, par. 179-184.

¹¹³⁵ Optužnica, par. 25(b).

¹¹³⁶ Anđa Radović, T. 4799; C007, T. 4494-4495, 4524; Vidosav Đokić, T. 4221-4223; dokazni predmet P66, "Zapisnik sa ispitivanja" Jakova Đokića.

¹¹³⁷ C007, T. 4490-4494, 4524. Trojica zatočenih bosanskih Muslimana su, kako se čini, bila optužena da su davali hranu i oružje Srbima; oni su odvedeni iz štale ubrzo nakon što je tamo doveden Jakov Đokić. Drugi zatočenici bili su Rado Pejić, Branko Sekulić, Dragan Ilić, Dušan Čestić, jedan Rom čiji identitet je nepoznat, i žena po imenu Anđa; C007, T. 4493-4509.

¹¹³⁸ C007, T. 4495-4496.

¹¹³⁹ Anđa Radović, T. 4799, 4801-4802; C007, T. 4496-4497, 4503-4504. Mada se Optužnica ograničava samo na događaje za koje se navodi da su se dogodili u Srebrenici, Pretresno vijeće će ispitati uslove u kojima su zatočenici bili zatočeni i prebačeni u Srebrenicu kako bi se utvrdilo u kakvom su stanju stigli u Srebrenicu, uključujući postojanje eventualnih ozljeda.

¹¹⁴⁰ *Vidi* par. 107 *supra*.

¹¹⁴¹ C007, T. 4514-4519; Anđa Radović, T. 4808-4809; dokazni predmet P16, "Izvjestaj" od 26. januara 1993.; dokazni predmet P197, "Spisak" od 23. februara 1993.

¹¹⁴² *Vidi* Anđa Radović, T. 4880-4881.

¹¹⁴³ C007, T. 4520; Anđa Radović, T. 4814-4816.

¹¹⁴⁴ C007, T. 4526-4527, 4533, gdje se navodi da su ti drugi zatočenici bili Branko Sekulić, Dragan Ilić, Rado Pejić, izvjesni Mićo (za kojeg Pretresno vijeće pretpostavlja da je Milisav Milovanović, *vidi* fn. 1165 *infra*) i izvjesni Kosta (za kojeg Pretresno vijeće pretpostavlja da je Kostadin Popović; C007, T. 4533-4534).

¹¹⁴⁵ C007, T. 4536, 4540.

su neki bili naoružani, nosili su civilnu odjeću ili dijelove vojnih uniformi.¹¹⁴⁶ Đokićevo modro i krvavo tijelo je, prema opisima, izgledalo toliko strašno da ga je bilo teško gledati.¹¹⁴⁷

389. Nije poznato kakva je sudbina zadesila Jakova Đokića poslije 21. marta 1993., kada je posljednji put viđen živ.¹¹⁴⁸ Postoje samo nejasni pokazatelji da je kasnije podlegao ranama koje je zadobio prilikom premlaćivanja u zatočeništvu¹¹⁴⁹ i da je pokopan u Srebrenici.¹¹⁵⁰

390. Nema konačnih dokaza o tome da je Jakov Đokić ubijen u zatočeništvu, 20. marta 1993. ili prije tog datuma, kao što se navodi u Optužnici. S obzirom na njegovo zdravstveno stanje i na to da ne postoje podaci o tome da je razmijenjen, veoma je vjerovatno da je umro u zatočeništvu *poslije* tog datuma. Ipak, dokazi o okolnostima ne dosežu nivo dovoljan da se zaključi van razumne sumnje da je Jakov Đokić ubijen, kao što se navodi u Optužnici, dok je bio zatočen u "Zgradi". Pretresno vijeće stoga ocjenjuje da u pogledu Jakova Đokića nije dokazano krivično djelo ubistva.

(ii) Dragan Ilić

391. U Optužnici se navodi da je Dragan Ilić, rođen 1975., bio zatočen u "Zgradi", gdje je ubijen između 6. februara i 20. marta 1993.¹¹⁵¹

392. Na osnovu prvenstveno svjedočenja Anđe Radović i svjedoka C007, Pretresno vijeće je konstatovalo kako slijedi. U ljetu 1992., Dragana Ilića su u Kasabi zarobili bosanski Muslimani.¹¹⁵² Potom je nekoliko mjeseci bio zatočen u već pomenutoj staji na području Cerske, zajedno sa drugim srpskim zatočenicima¹¹⁵³ u gorepomenutim uslovima.¹¹⁵⁴ I njega su tukle osobe koje su stražari puštali u staju.¹¹⁵⁵ Dana 26. januara 1993., prebačen je u Srebrenicu pod već opisanim okolnostima.¹¹⁵⁶

393. Kada je ta grupa stigla u Srebrenicu, Dragan Ilić je već bio u teškom fizičkom stanju zbog ranijeg zlostavljanja.¹¹⁵⁷ Kao što je bio slučaj i sa Jakovom Đokićem, najprije je odveden u stanicu policije u Srebrenici, gdje ga je nekoliko mladića tuklo štapovima dok nije izgubio svijest.¹¹⁵⁸

¹¹⁴⁶ C007, T. 4540-4541.

¹¹⁴⁷ Anđa Radović, T. 4836-4837; C007, T. 4536-4540.

¹¹⁴⁸ C007, T. 4622-4623.

¹¹⁴⁹ Vidosav Đokić je čuo od drugih, uključujući Anđu Radović, da je njegov sin Jakov umro u zatočeništvu: T. 4224, 4227-4231. Anđa Radović je izjavila da je i ona tu informaciju dobila od trećih lica: T. 4840, 4897.

¹¹⁵⁰ Vidosav Đokić, T. 4224-4225, 4230.

¹¹⁵¹ Optužnica, par. 25(b).

¹¹⁵² C007, T. 4501-4502. *Vidi* i dokazni predmet C1, "Karta".

¹¹⁵³ C007, T. 4492-4494, 4501-4502.

¹¹⁵⁴ *Vidi* par. 386 *supra*.

¹¹⁵⁵ Anđa Radović, T. 4799, 4801-4802; C007, T. 4496-4497, 4503-4504.

¹¹⁵⁶ *Vidi* par. 387 *supra*.

¹¹⁵⁷ *Vidi* Anđa Radović, T. 4880-4881.

¹¹⁵⁸ C007, T. 4520; Anđa Radović, T. 4814-4816.

Nakon toga je odveden u "Zgradu", gdje je zatočen u ćeliji za muškarce, zajedno sa drugim srpskim zatočenicima.¹¹⁵⁹ Tu su Dragana Ilića rutinski tukli i zlostavljali raznim predmetima, između ostalog, štapovima, noževima i kundacima pušaka.¹¹⁶⁰ Napadači, od kojih su neki bili naoružani, nosili su civilnu odjeću ili dijelove vojne uniforme.¹¹⁶¹ I za njega je rečeno da mu je tijelo bilo toliko natučeno i krvavo da ga je bilo strašno gledati.¹¹⁶²

394. Dragan Ilić umro je u ćeliji za muškarce u "Zgradi" između 9. februara i 20. marta 1993., a tačan datum nije poznat.¹¹⁶³

395. Pretresno vijeće se uvjerilo da je uzrok smrti Dragana Ilića način na koji se prema njemu postupalo dok je bio zatočen u "Zgradi". Mada je Dragan Ilić već bio u lošem fizičkom stanju kad je stigao u Srebrenicu, nema sumnje da su napadači morali biti toga svjesni, a ipak su prihvatili rizik da će umrijeti tako što su ga i dalje tukli i zlostavljali. Prema tome, ne može biti razumne sumnje u to da okolnosti smrti Dragana Ilića zadovoljavaju uslove za krivično djelo ubistva.

(iii) Milisav Milovanović

396. U Optužnici se navodi da je Milisav Milovanović zvani Mićo rođen 1950., bio zatočen u "Zgradi", gdje je ubijen između 6. februara i 20. marta 1993.¹¹⁶⁴

397. Na osnovu svjedočenja Anđe Radović, svjedoka C007, Ilije Ivanovića, Ratka Nikolića i Vojke Milovanović, Pretresno vijeće konstatuje da su 24. decembra 1992., bosanski Muslimani na području Glogove zarobili Milisava Milovanovića zvanog Mićo,¹¹⁶⁵ KV flotera u rudniku Sase.¹¹⁶⁶ On je potom zatočen u stanici policije u Srebrenici,¹¹⁶⁷ gdje su kasnije dovedeni i drugi srpski zatočeniци.¹¹⁶⁸ U ćeliji su Milisava Milovanovića svakodnevno šakama i nogama tukli nepoznati napadači. Bio je obliven krvlju.¹¹⁶⁹ Dana 15. ili 16. januara 1993., Milisav Milovanović i drugi srpski zatočeniци prebačeni su u "Zgradu", gdje su zatočeni u ćeliji za muškarce.¹¹⁷⁰ Tu su ga

¹¹⁵⁹ C007, T. 4526-4527, 4533; vidi par. 388 *supra*.

¹¹⁶⁰ *Vidi* C007, T. 4536, 4540-4541.

¹¹⁶¹ C007, T. 4540-4541.

¹¹⁶² Anđa Radović, T. 4836-4837; C007, T. 4536-4540, 4559.

¹¹⁶³ C007, T. 4559-4560.

¹¹⁶⁴ Optužnica, par. 25(b).

¹¹⁶⁵ Bez obzira na argument iznesen u Završnom podnesku odbrane (par. 209), Pretresno vijeće je uvjeren da je osoba koju su svjedok C007, Ratko Nikolić i Ilija Ivanović identifikovali kao 'Miću' zapravo Milisav Milovanović.

¹¹⁶⁶ Vojka Milovanović, T. 4241-4243; dokazni predmet P54, "Rukom pisane bilješke". Pretresno vijeće prihvata objašnjenje koje je dala Vojka Milovanović supruga Milisava Milovanovića, da je kao datum smrti svog muža navela 24. decembar 1992., datum njegovog nestanka: vidi T. 4260-4263; dokazni predmet D45, "Spisak"; dokazni predmet D798, "Spisak", br. 11.

¹¹⁶⁷ Vojka Milovanović, T. 4246-4247; dokazni predmet P15, "Izvjestaj [Vojne policije]", str. 2, sastavljen 27. decembra 1992.

¹¹⁶⁸ Ratko Nikolić, T. 2600-2602; Ilija Ivanović, T. 4005.

¹¹⁶⁹ *Vidi* Ratko Nikolić, T. 2602-2603, 2626-2627, 2719.

¹¹⁷⁰ Ratko Nikolić, T. 2628-2630; Ilija Ivanović, T. 4040.

zlostavljali i tukli raznim predmetima, između ostalog štapovima, noževima i kundacima puške.¹¹⁷¹ Prema opisima, bio je krvav i "modar" od premlaćivanja.¹¹⁷² Napadači su nosili civilnu odjeću ili dijelove vojne uniforme.¹¹⁷³

398. Nepoznatog datuma početkom februara 1993., mladić star između 16 i 20 godina, ušao je u ćeliju za muškarce, i pitao Milisava Milovanovića gdje je sakrio neko brašno, a zatim ga je nekoliko puta udario u grudi.¹¹⁷⁴ Ubrzo poslije toga, a moguće je da je to bilo u bolnici u Srebrenici, Milisav Milovanović je umro i pokopan je u Srebrenici.¹¹⁷⁵

399. Pretresno vijeće je uvjereni da je uzrok smrti Milisava Milovanovića zlostavljanje kojem je bio podvrgnut u zatočeništvu, koje je kulminiralo udarcima u grudi koje mu je zadao navedeni mladić. Vijeće se također uvjerilo da je ta osoba djelovala s razumnim znanjem i prihvatanjem da je vjerovatnije da će premlaćivanje dovesti do smrti Milisava Milovanovića nego da neće. Prema tome, ne može biti razumne sumnje da okolnosti u kojima je umro Milisav Milovanović zadovoljavaju uslove za krivično djelo ubistva.

400. U svom Završnom podnesku odbrana iznosi argument da čak ako se prihvati da je premlaćivanje od strane mladića bilo uzrok smrti Milisava Milovanovića, osoba mlađa od 18 godina ne može snositi krivičnu odgovornost za ratni zločin.¹¹⁷⁶ Pretresno vijeće smatra da je taj argument pravno potpuno neutemeljen, budući da niti u običajnom međunarodnom pravu niti u pravu međunarodnih ugovora ne postoji takvo pravilo.¹¹⁷⁷ Relevantno pitanje za ovaj predmet nije starost počinioca, nego navodi o djelima i propustima vojne policije u Srebrenici da spriječi taj događaj.¹¹⁷⁸

(iv) Kostadin Popović

401. U Optužnici se navodi da je Kostadin Popović, rođen 20. septembra 1947., bio zatočen u "Zgradi", gdje je ubijen između 6. februara i 20. marta 1993.¹¹⁷⁹

¹¹⁷¹ C007, T. 4540.

¹¹⁷² Vidi Vojka Milovanović, T. 4246-4247, 4249; C007, T. 4536-4541.

¹¹⁷³ C007, T. 4540-4541.

¹¹⁷⁴ Ilija Ivanović, T. 4040, 4073-4074, 4111, 4194-4195; C007, T. 4560.

¹¹⁷⁵ Vojka Milovanović, T. 4246-4252; C007, T. 4560; dokazni predmet P50, "Sudskomedicinski nalaz", u kojem se navodi da je uzrok smrti Milisava Milovanovića 12. februara 1993., nakon što je liječen u bolnici u Srebrenici, bila "masivna obostrana upala pluća". Ali vidi Ilija Ivanović, T. 4111, koji je izjavio da Milisav Milovanović uopšte nije bio ondje liječen.

¹¹⁷⁶ Završni podnesak odbrane, par. 214-215, gdje se upućuje na član 26 Rimskog Statuta Međunarodnog krivičnog suda.

¹¹⁷⁷ Pozivanje na član 26 Rimskog statuta nije primjereno jer se dozna granica u njemu pominje isključivo u vezi s pitanjima nadležnosti.

¹¹⁷⁸ Vidi C.1.b.iii., "Odgovornost srebreničke Vojne policije".

¹¹⁷⁹ Optužnica, par. 25(b).

402. Prvenstveno na osnovu svjedočenja Anđe Radović, svjedoka C007, Ilije Ivanovića, Ratka Nikolića i Nikole Popovića, Pretresno vijeće konstatuje kako slijedi. Dana 7. januara 1993., bosanski Muslimani su zarobili Kostadina Popovića tokom borbi u Kravici.¹¹⁸⁰ Nakon toga je odveden u Stanicu policije u Srebrenici, gdje je bio zatočen u ćeliji zajedno s drugim Srbima.¹¹⁸¹ U toj ćeliji Kostadina Popovića su svakodnevno tukli nepoznati napadači. Bio je obliven krvlju.¹¹⁸² Dana 15. ili 16. januara 1993., Kostadin Popović i drugi zatočeni Srbi prebačeni su u "Zgradu", gdje su zatočeni u ćeliju za muškarce.¹¹⁸³ Tu su ih rutinski tukli i zlostavljali raznim predmetima, uključujući štapove i kundake pušaka.¹¹⁸⁴ Zbog toga mu je cijelo tijelo bilo krvavo i "modro".¹¹⁸⁵ Napadači su nosili civilnu odjeću ili dijelove vojne uniforme.¹¹⁸⁶

403. Kostadin Popović je umro u ćeliji za muškarce u "Zgradi" 7. februara ili otprilike tog datuma 1993. godine,¹¹⁸⁷ nakon što je podvrgnut teškim premlaćivanjima.¹¹⁸⁸ Nakon toga je došao Zulfo Tursunović i pitao druge zatočenike šta se desilo. Zatočenici nisu odgovorili, očito iz straha.¹¹⁸⁹ Kasnije su bosanski Muslimani zamotali tijelo Kostadina Popovića u vojno ćebe i napisali njegovo ime na komadu papira, koji su mu stavili u džep na hlačama.¹¹⁹⁰

404. U oktobru 1995. u Srebrenici je ekshumirano tijelo, koje je pregledao dr Zoran Stanković i utvrdio da se radi o Kostadinu Popoviću. Tijelo je nađeno zamotano u vuneno ćebe u kojem je nađen i komad papira. Na papiru je pisalo: "Kostadin (sin Riste) POPOVIĆ zarobljen u Kravici 7. januara 1993., umro 6. februara 1993."¹¹⁹¹ S obzirom na navedeno, Pretresno vijeće ne sumnja u pouzdanost zaključaka dr Stankovića u pogledu identifikacije tijela Kostadina Popovića.

405. Pretresno vijeće se uvjerilo da je uzrok smrti Kostadina Popovića zlostavljanje za vrijeme zatočeništva u "Zgradi". Isto tako se uvjerilo da su napadači djelovali sa razumnim znanjem i prihvatanjem da je vjerovatnije da će to zlostavljanje dovesti do smrti Kostadina Popovića nego da

¹¹⁸⁰ Nikola Popović, T. 2797-2799, 2874-2875; 2935; dokazni predmet P46, "Zapisnik sa ispitivanja" od 30. januara 1993.; dokazni predmet P458/P561, "Evidencija Vojne policije", str. 31. S obzirom na te dokaze, Pretresno vijeće nije uvjerio dokazni predmet D985, "Spisak", br. 35, u kojem stoji da je Kostadin Popović poginuo 7. januara 1993. tokom napada na Kravicu; *vidi* i Glava VIII.B.6., "Napad na sela Kravicu, Šiljkoviće i Ježesticu 7. i 8. januara 1993."

¹¹⁸¹ Nikola Popović, T. 2797-2798; Ratko Nikolić, T. 2600-2602.

¹¹⁸² Ratko Nikolić, T. 2603, 2626-2627, 2719.

¹¹⁸³ Ratko Nikolić, T. 2628-2630.

¹¹⁸⁴ C007, T. 4540.

¹¹⁸⁵ C007, T. 4536-4540.

¹¹⁸⁶ C007, T. 4540-4541.

¹¹⁸⁷ Ratko Nikolić, T. 2639-2640, 2717; C007, T. 4561-4562; Ilija Ivanović, T. 4072-4073.

¹¹⁸⁸ Ratko Nikolić, T. 2635, Ilija Ivanović, T. 4073.

¹¹⁸⁹ Ratko Nikolić, T. 2643.

¹¹⁹⁰ Ilija Ivanović, T. 4072-4074; Ratko Nikolić, T. 2643, 2723.

¹¹⁹¹ Dokazni predmet P81, "Obdukcioni zapisnik " od 7. oktobra 1995., u kojem se opisuju masivni višestruki lomovi kostiju, rebara i lobanje, što upućuje na povrede koje je zadobio Kostadin Popović, naročito povrede glave koje su, prema obdukcionom nalazu, vjerovatno uzrok smrti. *Vidi* i Nikola Popović, T. 2799, 2896-2900; Ratko Nikolić, T. 2635, 2643.

neće. Prema tome, ne može biti razumne sumnje da okolnosti smrti Kostadina Popovića zadovoljavanju uslove za krivično djelo ubistva.

(v) Branko Sekulić

406. U Optužnici se navodi da je Branko Sekulić, rođen 1. januara 1967., bio zatočen u "Zgradi", gdje je ubijen između 6. februara i 20. marta 1993.¹¹⁹²

407. Prvenstveno na osnovu svjedočenja Anđe Radović, svjedoka C007, Ratka Nikolića i Ilije Ivanovića, Pretrseno vijeće konstatuje kako slijedi. Dana 30. juna 1992., Branko Sekulić je zarobljen na području Milića u borbi sa snagama bosanskih Muslimana. Bio je ranjen u nogu ili gležanj i izgubio je mnogo krvi.¹¹⁹³ Nakon toga je nekoliko dana bio zatočen na nepoznatoj lokaciji,¹¹⁹⁴ a zatim je prebačen u gorepomenutu štalu na području Cerske, gdje je bio zatočen nekoliko mjeseci zajedno sa drugim zatočenicima Srbima¹¹⁹⁵ u gore opisanim okolnostima.¹¹⁹⁶ I njega su tukle osobe koje su izvana puštali stražari.¹¹⁹⁷ Jedan od tih napadača, izvjesni Alaga, koji je Branka Sekulića poznao od prije sukoba, toliko ga je teško premlatio da je Sekulić dijelom izgubio sluh.¹¹⁹⁸ Dana 27. januara 1993., dan poslije ostalih zatočenih Srba, Branko Sekulić je u Srebrenicu prenesen na konju, zbog teškog fizičkog stanja.¹¹⁹⁹

408. Po dolasku, Branko Sekulić je najprije odveden u Stanicu policije u Srebrenici, gdje ga je nekoliko mladića tuklo štapovima dok nije izgubio svijest.¹²⁰⁰ Nakon toga je odveden u "Zgradu", gdje je zatočen u ćeliji za muškarce, zajedno s drugim zatočenim Srbima.¹²⁰¹ Tu je Branko Sekulić rutinski premlaćivan raznim predmetima, uključujući štapove i kundake pušaka.¹²⁰² Napadači, od kojih su neki bili naoružani, nosili su civilnu odjeću ili dijelove vojne uniforme.¹²⁰³ Prema opisima, krvavo i modro tijelo Branka Sekulića izgledalo je zastrašujuće.¹²⁰⁴

¹¹⁹² Optužnica, par. 25(b).

¹¹⁹³ C007, T. 4499-4501, 4604; Anđa Radović, T. 4799; dokazni predmet P51, "Zapisnik sa ispitivanja" Branka Sekulića (bez datuma); dokazni predmet P101, "Zapisnik sa ispitivanja" Branka Sekulića od 31. januara 1993.

¹¹⁹⁴ C007, T. 4500.

¹¹⁹⁵ C007, T. 4499-4502; Anđa Radović, T. 4799.

¹¹⁹⁶ *Vidi par. 386 supra.*

¹¹⁹⁷ C007, T. 4497, 4503; Anđa Radović, T. 4799, 4801-4802.

¹¹⁹⁸ Anđa Radović, T. 4799-4800.

¹¹⁹⁹ Anđa Radović, T. 4810, 4880; *vidi par. 387 supra.*

¹²⁰⁰ C007, T. 4520; Anđa Radović, T. 4814-4817.

¹²⁰¹ C007, T. 4526-4527, 4533.

¹²⁰² C007, T. 4533, 4536, 4540.

¹²⁰³ C007, T. 4540-4541.

¹²⁰⁴ Anđa Radović, T. 4836-4837; C007, T. 4536-4540.

409. Negdje u februaru 1993., Branko Sekulić je primljen u bolnicu u Srebrenici na nekoliko dana i ondje mu je pružena ljekarska pomoć.¹²⁰⁵ Dok je bio u bolnici, nisu ga više tukli.¹²⁰⁶ Dana 3. marta 1993., otpustili su ga zbog manjka prostora u bolnici.¹²⁰⁷

410. Branko Sekulić je umro 19. marta 1993. ili otprilike tog datuma u Zgradi.¹²⁰⁸

411. Pretresno vijeće se uvjerilo da je uzrok smrti Branka Sekulića način na koji se s njim postupalo dok je bio zatočen u "Zgradi". Mada je Branko Sekulić već bio u lošem stanju kad je doveden u Srebrenicu, Pretresno vijeće konstatuje da su njegovi napadači morali biti svjesni njegovog stanja, a ipak su time što su ga nastavili tući i maltretirati prihvatili rizik da bi on mogao umrijeti. Prema tome, ne može biti razumne sumnje da okolnosti smrti Branka Sekulića u "Zgradi" zadovoljavaju uslove za krivično djelo ubistva.

4. Okрутno postupanje

(a) Incidenti u Stanici policije u Srebrenici u septembru i oktobru 1992.

(i) Nedeljko Radić

412. U Optužnici se navodi da je Nedeljko Radić, rođen 15. jula 1951., bio zatočen u Stanici policije u Srebrenici u razdoblju od 24. septembra 1992. do 16. oktobra 1992., gdje je bio podvrgnut fizičkom zlostavljanju, teškoj patnji i povredama tijela i zdravlja, te nehumanom postupanju od strane stražara i/ili drugih uz podršku stražara. Prema Optužnici, Nedeljko Radić je napadan raznim predmetima uključujući drvene motke i gvozdene šipke, udaran je pesnicama i nogama po čitavom tijelu i gvozdenom šipkom po glavi. U Optužnici se navodi da su mu čupali zube zardalim kliještima, da mu je jedan vojnik mokrio u ozlijeđena usta i da je bio natjeran da proguta urin. Zbog tog zlostavljanja, Nedeljko Radić je krvario iz usta i nosa, zubi su mu bili polomljeni, te su mu bila slomljena rebra.¹²⁰⁹

413. Pretresno vijeće svoje ocjene temelji prvenstveno na svjedočenju žrtve i Slavoljuba Žikića. Dana 24. septembra 1992., Nedeljko Radić, koji je bio kompresionista u rudniku boksita Braćan na području Podravanja,¹²¹⁰ zarobljen je u blizini rudnika tokom borbe s borcima bosanskim

¹²⁰⁵ Ilija Ivanović, T. 4086, 4200; dokazni predmet P52, "Otpusnica iz bolnice"; dokazni predmet P53, "Zapisnik sa uviđaja" od 19. marta 1993., gdje se navodi da je Branko Sekulić bio liječen do 3. marta 1993.

¹²⁰⁶ Ilija Ivanović, T. 4197-4198.

¹²⁰⁷ Dokazni predmet P52, "Otpusnica iz bolnice"; dokazni predmet P53, "Zapisnik sa uviđaja" od 19. marta 1993.

¹²⁰⁸ C007, T. 4561; Anđo Radović, T. 4840; dokazni predmet P53, "Zapisnik sa uviđaja" od 19. marta 1993.

¹²⁰⁹ Optužnica, par. 23, 24(a)(i).

¹²¹⁰ Nedeljko Radić, T. 3489.

Muslimanima.¹²¹¹ Kao komandanta u vrijeme svog zarobljavanja naveo je Zulfu Tursunovića.¹²¹² Nedeljka Radića, kome su ruke bile zavezane na leđima, premlatili su bosanski Muslimani u maskirnim uniformama i civilnoj odjeći. Iste noći su Nedeljka Radića, zajedno s još četiri zarobljena Srbina, naoružani bosanski Muslimani prebacili u Srebrenicu malim kamionom.¹²¹³

414. Po dolasku u Srebrenicu, Nedeljko Radić je zatočen u ćeliji u prizemlju stanice policije u Srebrenici.¹²¹⁴ Dana 25. septembra 1992., odveden je u drugu prostoriju na kraju hodnika na saslušanje. Saslušanje je vodila osoba s bradom u civilnoj odjeći, za koga je Nedeljko Radić pretpostavio da je komandir policije.¹²¹⁵ On je nekoliko puta Nedeljka Radića udario nogom u grudi i lice.¹²¹⁶

415. Uveče istog dana, Čude je zatočenike jednog po jednog izveo iz ćelije. Nedeljko Radić je odveden u susjednu prostoriju u kojoj se nalazila peć i koja je veoma vjerovatno bila prijemna soba Stanice policije u Srebrenici.¹²¹⁷ Kemo i Mrki su Nedeljka Radića tukli šakama i cjepanicama, a nekoliko puta su ga udarili nogama. Zubi su mu razbijeni, a kosti polomljene.¹²¹⁸

416. Uveče 26. septembra 1992., Nedeljko Radić je ponovo odveden u istu prostoriju gdje su ga tukli Kemo i Mrki. Koristeći široka kliješta, Kemo je Nedeljku Radiću iščupao dva ili tri slomljena zuba i pomokrio mu se u usta, uz komentar da će mu tako dezinfikovati ranu.¹²¹⁹

417. Tokom cijelog perioda zatočeništva, Nedeljka Radića i druge zatočenike rutinski su tukli svake noći, osim kada je na dužnosti bio Čude.¹²²⁰ Premlaćivanje se odvijalo u ćeliji, u prijemnoj sobi i u hodniku kojim su zatočenici išli do zahoda. Većinu premlaćivanja su vršili Kemo i Mrki, ili su premlaćivanja vršena u njihovom prisustvu, ali ponekad su ih tukle i osobe koje su, kako je naveo Nedeljko Radić, došle u tu prostoriju izvana.¹²²¹

¹²¹¹ Nedeljko Radić, T. 3495-3501.

¹²¹² Nedeljko Radić, T. 3498-3501.

¹²¹³ Nedeljko Radić, T. 3502-3508, gdje se navodi da su drugi zatočenici bili Dragutin Kukić, Nevenko Bubanj, Veselin Šarac i Zoran Branković.

¹²¹⁴ Nedeljko Radić, T. 3508-3510; *vidi par. 361 supra*.

¹²¹⁵ Nedeljko Radić, T. 3511-3513; dokazni predmet P467, "Crtež".

¹²¹⁶ Nedeljko Radić, T. 3513-3514.

¹²¹⁷ Nedeljko Radić, T. 3516-3518.

¹²¹⁸ Nedeljko Radić, T. 3519-3520.

¹²¹⁹ Nedeljko Radić, T. 3525-3526.

¹²²⁰ Nedeljko Radić, T. 3526-3528; Slavoljub Žikić, T. 3215.

¹²²¹ *Vidi* Nedeljko Radić, T. 3528-3529, 3538, 3541, 3698-3700.

418. Dana 16. oktobra 1992., Nedeljko Radić i drugi zatočeni Srbi odvedeni su na Žuti most, na liniji sukoba između Bratunca i Potočara,¹²²² gdje su predati bosanskim Srbima u zamjenu za tijela približno 20 bosanskih Muslimana.¹²²³

419. Pretresno vijeće konstatuje da je postupanje prema Nedeljku Radiću dok je bio zatočen u stanici policije u Srebrenici dovoljno ozbiljno da predstavlja okrutno postupanje, te da je počinjeno zahtijevani umišljaj. Elementi okrutnog postupanja na osnovu člana 3 Statuta su, dakle, dokazani van razumne sumnje.

(ii) Slavoljub Žikić

420. U Optužnici se navodi da je Slavoljub Žikić, zvani Drago, rođen 18. maja 1935., u razdoblju od 24. septembra 1992. do 16. oktobra 1992. bio zatočen u Stanici policije u Srebrenici, gdje su ga tukli pesnicama i udarali čizmama i kundacima pušaka, pri čemu je u nekoliko navrata izgubio svijest. Prema navodima u Optužnici, Slavoljubu Žikiću su slomljena rebra, razbijeni zubi gornje vilice i slomljeno mu je rame. Navodi se da mu je zbog premlaćivanja teško oštećen vid i sluh.¹²²⁴

421. Prvenstveno na osnovu svjedočenja same žrtve, Pretresno vijeće konstatuje kako slijedi. Dana 5. oktobra 1992., Slavoljuba Žikića, koji je bio direktor pošte u Fakovićima,¹²²⁵ zarobila su dva naoružana muškarca u uniformi tokom borbi s borcima bosanskim Muslimanima u Fakovićima.¹²²⁶ Jedan od te dvojice udario je Slavoljuba Žikića u rebra kundakom puške.¹²²⁷ Zulfo Tursunović, koji je sjedio na bijelom konju i bio odjeven u sivomaslinastu uniformu, spriječio ih je da ga dalje tuku.¹²²⁸ Slavoljuba Žikića su natjerali da pješaći u koloni bosanskih Muslimana u pravcu Srebrenice, a putem su ga povremeno tukli šakama i udarali nogama.¹²²⁹ Zadnji dio puta prešao je u kamionu. U policijsku stanicu u Srebrenici došao je iste večeri¹²³⁰ i zatočen je u ćeliji u prizemlju sa još četiri srpska zatočenika.¹²³¹

422. Prema iskazu Slavoljuba Žikića, sve vrijeme dok je bio zatočen, rutinski se dopuštalo da pojedinci izvana ulaze u ćeliju da tuku njega i druge zatočenike. U nekoliko prilika, zatočenike su

¹²²² Piers Tucker, T. 5883; dokazni predmet C2.100, "Fotografija".

¹²²³ Nedeljko Radić, T. 3589-3591.

¹²²⁴ Optužnica, par. 23, 24(a)(ii).

¹²²⁵ Slavoljub Žikić, T. 3179.

¹²²⁶ Slavoljub Žikić, T. 3189-3190; *vidi* i Glava VIII.B.4., "Napad na selo Fakoviće i zaselak Divoviće 5. oktobra 1992.".

¹²²⁷ Slavoljub Žikić, T. 3191.

¹²²⁸ Slavoljub Žikić, T. 3192-3193, 3313-3314.

¹²²⁹ Slavoljub Žikić, T. 3195-3197.

¹²³⁰ Slavoljub Žikić, T. 3201-3203.

¹²³¹ Slavoljub Žikić, T. 3203-3205, gdje se navodi da su drugi zatočenici bili Veselin Šarac, Nedeljko Radić, Zoran Branković i Nevenko Bubanj.

natjerali da tuku jedan drugog. To se nije dešavalo kad je na dužnosti bio Čude.¹²³² U dva navrata stražari su dali ključ ćelije osobi u uniformi s nadimkom Beli,¹²³³ za kojeg Slavoljub Žikić pretpostavlja da je iz zaseoka Pale pokraj Potočara. Beli mu je naredio da čučne pokraj rešetaka ćelije, a zatim ga štapom udario po glavi, od čega su mu na glavi iskočile kvrge veličine oraha.¹²³⁴

423. Nekoliko puta su Slavoljuba Žikića i druge zatočenike tukli u drugoj prostoriji stanice policije u Srebrenici, u prisustvu brojnih boraca. Udarali su ih pesnicama, cipelama i kundacima pušaka. Jednom su Slavoljubu Žikiću naredili da legne na leđa, a jedan vojnik je gazeći po njemu imitirao brzi srpski ples. Nakon toga Slavoljuba Žikića je boljela bešika i dobio je kilu.¹²³⁵ Drugom prilikom su mu kundakom puške razbili zube.¹²³⁶ Takođe, prilikom ispitivanja koje je vodio izvjesni Mirzet – za koga Pretresno vijeće ne sumnja da je bio Mirzet Halilović¹²³⁷ – Slavoljuba Žikića su drugi borci udarali kad god bi Mirzet skrenuo pogled.¹²³⁸ Mirzet ga je i sam jednom prilikom udario nogom u stomak.¹²³⁹

424. Dana 16. oktobra 1992. Slavoljub Žikić je razmijenjen, zajedno s drugim srpskim zatočenicima, na Žutom mostu za tijela bosanskih Muslimana.¹²⁴⁰ Na putu do mjesta razmjene Beli je Slavoljuba Žikića udario kundakom puške u desno rame, što je uzrokovalo trajnu manju pokretljivost desne ruke.¹²⁴¹ Prilikom zlostavljanja u zatočeništvu Slavoljubu Žikiću je slomljeno najmanje jedno rebro. Osim toga, trajno mu je oštećen sluh i još uvijek ima probavne smetnje.¹²⁴²

425. Pretresno vijeće konstatuje da je postupanje prema Slavoljubu Žikiću prilikom njegovog zatočeništva u stanici policije u Srebrenici dovoljno ozbiljno da bi predstavljalo okrutno postupanje, te da je počinjeno sa zahtijevanim umišljajem. Ono, prema tome, zaključuje da su van razumne sumnje zadovoljeni uslovi za okrutno postupanje prema članu 3 Statuta.

(iii) Zoran Branković

426. U Optužnici se navodi da je Zoran Branković, rođen 1975., bio zatočen u stanici policije u Srebrenici u razdoblju od 24. septembra 1992. do 16. oktobra 1992., gdje su ga pesnicama i nogama

¹²³² Slavoljub Žikić, T. 3209-3211, 3215, 3319; Nedeljko Radić, T. 3526-3528.

¹²³³ *Vidi* i dokazni predmet P329, "Razgovor" s optuženim, traka 3, str. 25, gdje se pominje izvjesni Beli iz Likara kao pripadnik srebreničke Vojne policije. Međutim, Pretresno vijeće ne može donijeti zaključak da su ta osoba i Beli kojeg pominje Slavoljub Žikić ista osoba.

¹²³⁴ Slavoljub Žikić, T. 3210-3212.

¹²³⁵ Slavoljub Žikić, T. 3212-3214.

¹²³⁶ Slavoljub Žikić, T. 3214-3215, 3350.

¹²³⁷ *Vidi* dokazni predmet P329, "Razgovor" s optuženim, traka 3, str. 1: "Komandir vojne policije bio je Mirzet Halilović. On će sa ovim gospodinom Hamedom Salilovićem kasnije da njih [srpske zatočenike] ispituje [...]"

¹²³⁸ Slavoljub Žikić, T. 3217-3218.

¹²³⁹ Slavoljub Žikić, T. 3219.

¹²⁴⁰ Slavoljub Žikić, T. 3230-3231; Nedeljko Radić, T. 3589.

¹²⁴¹ Slavoljub Žikić, T. 3244, 3349-3350.

udarali po cijelom tijelu. Navodi se da su ga tukli raznim predmetima, uključujući drvene motke i gvozdene šipke.¹²⁴³

427. Pretresno vijeće svoje ocjene temelji prvenstveno na svjedočenju Nedeljka Radića i Slavoljuba Žikića, budući da žrtva nije bila pozvana da svjedoči.

428. Zoran Branković¹²⁴⁴ je porijeklom iz Smedereva u Srbiji.¹²⁴⁵ Bio je zaposlen kao radnik obezbjeđenja u rudniku boksita Braćan.¹²⁴⁶ U noći između 24. i 25. septembra 1992. zarobljen je u blizini rudnika i doveden u ćeliju u prizemlju stanice policije u Srebrenica.¹²⁴⁷ Nedeljko Radić, koga su rutinski tukli u prijemnoj sobi,¹²⁴⁸ vidio je da su i Zorana Brankovića ondje tukli nogama i šakama.¹²⁴⁹ Kada je Slavoljub Žikić 5. oktobra 1992. doveden u stanicu policije u Srebrenici, ondje je zatekao Zorana Brankovića iscrpljenog i krvavog. On je bio jedan od nekolicine zatočenika koji su "više [...] ličili na mrtvace nego na žive ljude". Drugi zatočenici su Slavoljubu Žikiću rekli da je to od premlaćivanja.¹²⁵⁰

429. Zoran Branković je bio u grupi srpskih zatočenika koji su razmijenjeni na Žutom mostu 16. oktobra 1992.¹²⁵¹ Kad je grupa trebala da se ukrca u kamion pred stanicom policije u Srebrenici, muškarci u vojnim uniformama udarili su Zorana Brankovića tako da je tresnuo o betonski blok. Zoran Branković je bio krvav, a iz usta mu je izlazila pjena.¹²⁵² Poslije razmjene je odmah primljen u bolnicu s teškim ozljedama.¹²⁵³

430. Odbrana tvrdi da su razlog zbog kojeg je Zoran Branković poslije razmjene morao biti hospitalizovan ozljede koje je zadobio nakon što je napustio Stanicu policije Srebrenica.¹²⁵⁴ Bez obzira na to što je Zoran Branković kasnije premlaćen ispred stanice policije u Srebrenici, Pretresno vijeće konstatuje da je postupanje prema Zoranu Brankoviću u vrijeme dok je bio zatočen u stanici

¹²⁴² Slavoljub Žikić, T. 3243-3245; dokazni predmet P464, "Izveštaj doktora specijaliste " od 19. oktobra 1992.

¹²⁴³ Optužnica, par. 23, 24(a)(iii).

¹²⁴⁴ Bez obzira na argument u Završnom podnesku odbrane (par. 236-237), Pretresno vijeće je uvjeren da je osoba koju su identifikovali Slavoljub Žikić i Nedeljko Radić doista Zoran Branković.

¹²⁴⁵ Dokazni predmet P83, "Zapisnik sa saslušanja" Veselina Šarca od 25. avgusta 1994., str. 2.

¹²⁴⁶ Slavoljub Žikić, T. 3205.

¹²⁴⁷ Nedeljko Radić, T. 3508-3510.

¹²⁴⁸ *Vidi* par. 362 *supra*.

¹²⁴⁹ Nedeljko Radić, T. 3529.

¹²⁵⁰ Slavoljub Žikić, T. 3205.

¹²⁵¹ Slavoljub Žikić, T. 3243; Nedeljko Radić, T. 3589.

¹²⁵² Slavoljub Žikić, T. 3221-3222, 3319-3320, 3349.

¹²⁵³ Slavoljub Žikić, T. 3243.

¹²⁵⁴ Završni podnesak odbrane, par. 239.

policije u Srebrenici dovoljno ozbiljno i da je počinjeno sa zahtijevanim umišljajem.¹²⁵⁵ Stoga su obilježja okrutnog postupanja na osnovu člana 3 Statuta utvrđena van razumne sumnje.

(iv) Nevenko Bubanj

431. U optužnici se navodi da je Nevenko Bubanj zvani Slavenko, datum rođenja nepoznat, bio zatočen u stanici policije u Srebrenici u razdoblju od 24. septembra 1992. do 16. oktobra 1992., gdje su ga tukli pesnicama i nogama po cijelom tijelu. Navodi se da su Nevenka Bubnja tukli raznim predmetima, uključujući drvene motke i gvozdene šipke.¹²⁵⁶

432. Pretresno vijeće svoje ocjene temelji prvenstveno na svjedočenju Nedeljka Radića i Slavoljuba Žikić. Žrtva je preminula.

433. Nevenko Bubanj je porijeklom bio iz Indije u Srbiji. Godine 1992., zaposlio se kao radnik obezbjeđenja u rudniku boksita Braćan.¹²⁵⁷ Dana 24. septembra 1992., Nevenko Bubanj je zarobljen u borbama s borcima bosanskim Muslimanima na području Podravanja i istoga dana je zatočen u ćeliji u prizemlju stanice policije u Srebrenici.¹²⁵⁸ Nedeljko Radić, koga su rutinski tukli u prijemnoj sobi,¹²⁵⁹ vidio je da su ondje pesnicama i nogama tukli i Nevenka Bubnja.¹²⁶⁰ Nevenka Bubnja su često tukli i u hodniku kad mu je bilo dozvoljeno da ide na nužnik.¹²⁶¹ Kad je Slavoljub Žikić doveden u stanicu policije u Srebrenica 5. oktobra 1992., ondje je zatekao Nevenka Bubnja kao sjedi u uglu ćelije s rukama na koljenima, sav krvav, više mrtav nego živ. Nevenko Bubanj je bio sav modar od premlaćivanja i nije mogao ni stajati ni ležati. Slavoljubu Žikiću su drugi zatočenici rekli da je to od premlaćivanja.¹²⁶²

434. Nevenko Bubanj je bio u grupi srpskih zatočenika razmijenjenih na Žutom mostu 16. oktobra 1992. Umro je nekoliko dana kasnije u bolnici u Zvorniku.¹²⁶³

435. Pretresno vijeće konstatuje da je postupanje prema Nevenku Bubnju dok je bio zatočen u Stanici policije u Srebrenici dovoljno ozbiljno da bi predstavljalo okrutno postupanje i da je počinjeno sa zahtijevanim umišljajem. Iz toga slijedi da su obilježja krivičnog djela okrutnog postupanja na osnovu člana 3 Statuta utvrđena van razumne sumnje.

¹²⁵⁵ Pretresno vijeće ovaj zaključak donosi neovisno o tome da li se udaranje Zorana Brankovića tako da je tresnuo o betonski blok može razmatrati zasebno od njegovog zatočeništva u stanici policije u Srebrenici.

¹²⁵⁶ Optužnica, par. 23, 24(a)(iii).

¹²⁵⁷ Nedeljko Radić, T. 3506.

¹²⁵⁸ Nedeljko Radić, T. 3504, 3506-3508.

¹²⁵⁹ *Vidi* par. 362 *supra*.

¹²⁶⁰ Nedeljko Radić, T. 3529.

¹²⁶¹ Nedeljko Radić, T. 3541.

¹²⁶² Slavoljub Žikić, T. 3205; Nedeljko Radić, T. 3538, 3547.

¹²⁶³ Slavoljub Žikić, T. 3242; Nedeljko Radić, T. 3589-3591.

(v) Veselin Šarac

436. U Optužnici se navodi da je Veselin Šarac, rođen 17. novembra 1938., bio zatočen u stanici policije u Srebrenici u razdoblju od 24. septembra 1992. do 16. oktobra 1992., te da su ga ondje tukli pesnicama i nogama po cijelom tijelu. Navodi se da su ga tukli raznim predmetima, uključujući drvene motke i gvozdene šipke.¹²⁶⁴

437. Pretresno vijeće svoje ocjene temelji prvenstveno na svjedočenju Nedeljka Radića i Slavoljuba Žikića, budući da žrtva nije pozvana na svjedoči.

438. Dana 24. septembra 1992., Veselin Šarac, radnik u rudniku boksita Braćan,¹²⁶⁵ zarobljen je u borbama s borcima bosanskim Muslimanima u blizini rudnika, a potom je doveden u ćeliju u prizemlju stanice policije u Srebrenici.¹²⁶⁶ Dana 25. septembra 1992., odveden je u ćeliju na prvom spratu, gdje ga je saslušavala osoba u uniformi koja ga je nogom udarila u rebra,¹²⁶⁷ tu je premlaćivan dok ga nije oblila krv i dok nije izgubio svijest, a zatim je vraćen u ćeliju.¹²⁶⁸ Saslušanja su se nastavila sve vrijeme njegovog zatočeništva, vršena su uglavnom noću i bila su popraćena premlaćivanjem.¹²⁶⁹ Nedeljko Radić, koga su rutinski tukli u prijemnoj sobi,¹²⁷⁰ vidio je da su i Veselina Šarca ondje udarali nogama i tukli.¹²⁷¹ Kad je Slavoljub Žikić 5. oktobra 1992. doveden u stanicu policije u Srebrenici, zatekao je Veselina Šarca iscrpljenog i krvavog, više mrtvog nego živog. Slavoljubu Žikiću su drugi zatočenici rekli da je to od premlaćivanja.¹²⁷²

439. Veselin Šarac je bio u grupi srpskih zatočenika koji su razmijenjeni na Žutom mostu 16. oktobra 1992.¹²⁷³

440. Pretresno vijeće zaključuje da je postupanje prema Veselinu Šarcu dok je bio zatočen u stanici policije u Srebrenici dovoljno ozbiljno da bi predstavljalo krivično djelo okrutnog postupanja i da je počinjeno sa zahtijevanim umišljajem. Prema tome, obilježja krivičnog djela okrutnog postupanja na osnovu člana 3 Statuta utvrđena su van razumne sumnje.

¹²⁶⁴ Optužnica, par. 23, 24(a)(iii).

¹²⁶⁵ Slavoljub Žikić, T. 3219.

¹²⁶⁶ Nedeljko Radić, T. 3508.

¹²⁶⁷ Dokazni predmet P83, "Zapisnik sa ispitivanja" Veselina Šarca od 25. avgusta 1994., str. 3.

¹²⁶⁸ Dokazni predmet P83, "Zapisnik sa ispitivanja" Veselina Šarca od 25. avgusta 1994., str. 3; Nedeljko Radić, T. 3514-3516.

¹²⁶⁹ Dokazni predmet P83, "Zapisnik sa ispitivanja" Veselina Šarca od 25. avgusta 1994., str. 3.

¹²⁷⁰ *Vidi* par. 362 *supra*.

¹²⁷¹ Nedeljko Radić, T. 3529.

¹²⁷² Slavoljub Žikić, T. 3205; dokazni predmet P98, "Video" od 16. oktobra 1992.

¹²⁷³ Slavoljub Žikić, T. 3243; Nedeljko Radić, T. 3589.

(b) Incidenti u stanici policije u Srebrenici i u "Zgradi" iza zgrade Skupštine opštine Srebrenica u razdoblju od decembra 1992. do marta 1993.

(i) Ilija Ivanović

441. U optužnici se navodi da je Ilija Ivanović, rođen 1. februara 1962., bio zatočen u razdoblju od 15. decembra 1992. do 20. marta 1993., najprije u stanici policije u Srebrenici, a kasnije u "Zgradi". Tokom njegovog zatočeništva, tukli su ga golim pesnicama, drvenim motkama, metalnim šipkama, palicama za bejzbol i udarali ga čizmama. Navodi se da su ga boli nožem, udarali po cijelom tijelu, udarali njime o željezne šipke na vratima i o betonske zidove. Prema navodima u Optužnici, on je u mnogo navrata zbog premlaćivanja gubio svijest. Slomljena su mu rebra i razbijeni zubi, te mu je slomljen nos i jagodična kost.¹²⁷⁴

442. Prvenstveno na osnovu svjedočenja same žrtve, Pretresno vijeće konstatuje kako slijedi. Dana 16. januara 1993., Ilija Ivanović, po zanimanju vodoinstalater, zadobio je ozljede lica i ruku usljed eksplozije ručne bombe koju je aktivirao njegov rođak dok su obojica bježali iz sela Čosići, na području Skelana, koje su napali bosanski Muslimani.¹²⁷⁵ Nakon toga su ga zarobili bosanski Muslimani i natjerali ga da pješaći u pravcu Srebrenice. Putem su ga tukli pesnicama i nogama.¹²⁷⁶ Posljednji dio puta prešao je u kamionu. Ilija Ivanović je u stanicu policije u Srebrenica stigao iste večeri.¹²⁷⁷

443. Po dolasku, Iliju Ivanovića su policajci u plavim uniformama odveli u ćeliju u prizemlju, gdje je već bilo više zatočenika.¹²⁷⁸ Dok je ulazio u ćeliju, Ilija Ivanović je udaren nogom u leđa. Udario je glavom u metalni radiator i izgubio svijest.¹²⁷⁹

444. U zatočeništvu su ga rutinski tukle, obično noću, razne osobe neutvrđenog identiteta u civilnoj odjeći ili maskirnim uniformama. Premlaćivan je golim pesnicama, metalnim šipkama i palicama za bejzbol, najčešće kroz rešetke na vratima ćelije.¹²⁸⁰ Zbog toga se Ilija Ivanović često onesvješćivao i, prema vlastitim riječima, većinu vremena u Stanici policije u Srebrenici "bio je u komi".¹²⁸¹

¹²⁷⁴ Optužnica, par. 23, 24(b)(i).

¹²⁷⁵ Ilija Ivanović, T. 3980, 3989-3990, 3992-3995.

¹²⁷⁶ Ilija Ivanović, T. 3995-4000, 4177-4178.

¹²⁷⁷ Ilija Ivanović, T. 4000-4003.

¹²⁷⁸ Ilija Ivanović, T. 4004-4005, 4008, gdje se navodi da su drugi zatočeniци bili čovjek po imenu Kojo ili Kosta, izvjesni Bogdan, Ratko Nikolić, a moguće je da je tamo bio i Mile Trifunović, no on je možda došao sutradan.

¹²⁷⁹ Ilija Ivanović, T. 4004-4005, 4009.

¹²⁸⁰ Ilija Ivanović, T. 4015-4019, 4181.

¹²⁸¹ Ilija Ivanović, T. 4017.

445. Poslije dva do četiri dana, Iliju Ivanovića i druge zatočenike odveli su iz stanice policije u Srebrenici u "Zgradu",¹²⁸² gdje su ih zatočili u ćeliji za muškarce.¹²⁸³ Krajem januara 1993., tamo su dovedeni srpski zatočenici iz Cerske.¹²⁸⁴

446. Predveče svakoga dana tokom njegovog zatočeništva u "Zgradi", Iliju Ivanovića su tukli stražari i osobe u maskirnim uniformama ili kombinaciji vojne i civilne odjeće. Često su u zgradu ulazili i zatočenike tukli muškarci u uniformama koji bi se iskricali iz nedaleko parkiranog kamiona. Među onima koji su ga tukli bio je i izvjesni Budo. Povremeno su čak i žene učestvovala u zlostavljanju. Iliju Ivanovića su tukli po cijelom tijelu kundacima pušaka, metalnim šipkama i palicama za bejzbol, i boli ga nožem.¹²⁸⁵ Naročito su ga zlostavljali nakon povratka jednog bosanskog Muslimana kojeg su bosanski Srbi zlostavljali u zatočeništvu u Bratuncu.¹²⁸⁶

447. Negdje na polovini svog boravka u zatočeništvu, Ilija Ivanović je odveden iz ćelije u prijemnu sobu. Po njegovim riječima, prilikom ispitivanja koje je vodio izvjesni Džemo Tihčić, slomljen mu je nos i jagodična kost.¹²⁸⁷ Povremeno su ga ispitivali u prisustvu sljedećih osoba: izvjesnog Ismeta Odžića, osobe zvane Mandža, Zulfe Tursunovića i osobe za koju Ilija Ivanović pretpostavlja da je optužen.¹²⁸⁸ Jednom prilikom je odveden na saslušanje u zgradu Opštine. Borac bosanski Musliman koji ga je ondje dočekaio udarao ga je "nožem po glavi".¹²⁸⁹ Tokom zatočeništva, Ilija Ivanović je često bio u nesvijesti. Prilikom zlostavljanja slomljena su mu rebra i razbijeni zubi, a na tijelu su mu ostali brojni ožiljci.¹²⁹⁰

448. Krajem februara 1993., Ilija Ivanović je primljen u bolnicu u Srebrenici, gdje je ostao pet do šest dana i dobio ljekarsku pomoć. U bolnici ga nisu tukli.¹²⁹¹

449. Krajem februara 1993., nakon što su Ilija Ivanović i Ratko Nikolić dva puta bili odvođeni iz Srebrenice na dvije neuspješne razmjene, razmijenjeni su za mrtva tijela bosanskih Muslimana. Mandža, Ahmo Tihčić i Zulfo Tursunović odvezli su ih kamionom na jedno mjesto u blizini

¹²⁸² Ilija Ivanović, T. 4020-4021. Svjedok je tu zgradu nazvao 'zgradom Opštenarodne odbrane'.

¹²⁸³ Ilija Ivanović, T. 4021-4023; dokazni predmet P474, "Crtež".

¹²⁸⁴ Ilija Ivanović, T. 4030-4031, 4036, 4041, koji je nabrojao sljedeće osobe: Branka Sekulića, Jakova Đokića, izvjesnog Miću iz Sasa – za kojeg Pretresno vijeće pretpostavlja da je Milisav Milovanović, *vidi* fn. 1165 *supra* – Dragana Ilića, Radu Pejića, i ženu po imenu Anda. Kasnije su u ćeliju dovedeni i izvjesni Cane, te Mile Radovanović: Ilija Ivanović, T. 4039.

¹²⁸⁵ Ilija Ivanović, T. 4042-4046, 4179.

¹²⁸⁶ Ilija Ivanović, T. 4158-4159.

¹²⁸⁷ Ilija Ivanović, T. 4044, 4069-4070.

¹²⁸⁸ Ilija Ivanović, T. 4050-4060. *Vidi* i par. 544 *infra*.

¹²⁸⁹ Ilija Ivanović, T. 4060-4061.

¹²⁹⁰ Ilija Ivanović, T. 4043, 4049; Svetlana Trifunović, T. 2042.

¹²⁹¹ Ilija Ivanović, T. 4086-4088.

Kragljivode i predali ih bosanskim Srbima.¹²⁹² Danas je Ilija Ivanović djelomično invalid zbog zlostavljanja kojem je bio podvrgnut i trajno će biti pod ljekarskim nadzorom.¹²⁹³

450. Pretresno vijeće zaključuje da je postupanje prema Iliji Ivanoviću tokom zatočeništva u Stanici policije u Srebrenici i u "Zgradi" dovoljno ozbiljno da bi predstavljalo krivično djelo okrutnog postupanja i da je počinjeno sa zahtijevanom namjerom. Prema tome, obilježja krivičnog djela okrutnog postupanja na osnovu člana 3 Statuta utvrđena su van razumne sumnje.

(ii) Ratko Nikolić

451. U Optužnici se navodi da je Ratko Nikolić, srpski civil rođen 12. jula 1945., bio zatočen u razdoblju od 15. decembra 1992. do 20. marta 1993., najprije u stanici policije u Srebrenici, a kasnije u "Zgradi". Tokom zatočeništva, bio je podvrgnut teškom premlaćivanju. Navodi se da su ga premlaćivali drvenim motkama, palicama za bejzbol i metalnim šipkama, te da su ga tukli pesnicama i nogama i boli nožem. Prema navodima u Optužnici, slomljena su mu rebra, a u više navrata je zbog premlaćivanja bio u besvjesnom stanju.¹²⁹⁴

452. Pretresno vijeće svoje ocjene temelji prvenstveno na svjedočenju same žrtve. Nakon napada bosanskih Muslimana na Kravicu 7. januara 1993.,¹²⁹⁵ Ratko Nikolić, po zanimanju noćni čuvar,¹²⁹⁶ skrivao se na raznim mjestima u okolini svog rodnog sela Zonjića.¹²⁹⁷ Dana 12. januara 1993., zarobilo ga je sedam naoružanih bosanskih Muslimana,¹²⁹⁸ kojom prilikom je ranjen u lijevu nogu.¹²⁹⁹ Nakon toga su natjerali Ratka Nikolića da pješači do obližnje lokacije Lolića, gdje su ga ukrcali u putnički kombi. U vozilu je bilo više od tuceta naoružanih bosanskih Muslimana odjevenih u bijele maskirne uniforme ili civilnu odjeću, među kojima su bili i Zulfo Tursunović i optuženi. Ta grupa je, nakon što je dio puta propješačila, stigla u Srebrenicu kasnije istoga dana.¹³⁰⁰

453. Po dolasku u Srebrenicu, Ratko Nikolić je zatvoren u ćeliju u prizemlju stanice policije u Srebrenici gdje su već bili drugi zatočeniци.¹³⁰¹ Sutradan ujutro, Ratko Nikolić je odveden na prvi

¹²⁹² Ilija Ivanović, T. 4090-4096; dokazni predmet P45, "Spisak" od 9. februara 1993.

¹²⁹³ Ilija Ivanović, T. 4097-4101; dokazni predmet P476, "Izveštaj doktora specijaliste" od 1. marta 1993./23. aprila 1996.; dokazni predmet P477, "Nalaz lekara specijaliste" od 2. aprila 1993.; dokazni predmet P478, "Izveštaj" od 22. aprila 1993.; dokazni predmet P479, "Dijagnoza" od 29. decembra 1993.; dokazni predmet P480, "Izveštaj doktora specijaliste" od 27. aprila ?/5. novembra 1994. (datum nečitak).

¹²⁹⁴ Optužnica, par. 23, 24(b)(ii).

¹²⁹⁵ *Vidi* Glava VIII.B.6., "Napad na sela Kravicu, Šiljkoviće i Ježesticu 7. i 8. januara 1993."

¹²⁹⁶ Ratko Nikolić, T. 2574.

¹²⁹⁷ Ratko Nikolić, T. 2587-2588.

¹²⁹⁸ Ratko Nikolić, T. 2587, 2592-2593; dokazni predmet P47, "Zapisnik sa ispitivanja" Ratka Nikolića od 13. januara 1993.

¹²⁹⁹ Ratko Nikolić, T. 2703.

¹³⁰⁰ Ratko Nikolić, T. 2592-2600.

¹³⁰¹ Ratko Nikolić, T. 2600-2601, koji je naveo da su drugi zatočeniци u to vrijeme bili Kostadin Popović zvani Kojo, izvjesni Mićo – za koga Pretresno vijeće pretpostavlja da je Milisav Milovanović, *vidi* fn. 1165 *supra* – i muškarac po imenu Drago.

sprat stanice policije u Srebrenici, gdje ga je saslušavao čovjek naoružan pištoljem i nožem.¹³⁰² Dana 16. januara 1993. ili približno tog datuma, dovedena su još četiri srpska zatočenika.¹³⁰³ Tokom prve noći u zatočeništvu, Ratka Nikolića su tukli kroz rešetke ćelije.¹³⁰⁴ Kasnije su ga svakodnevno pesnicama i nogama tukle osobe nepoznatog identiteta, a naročito dvije osobe koje su nosile crne kape navučene preko glave s otvorima za oči.¹³⁰⁵ Povremeno je u zatočeničku ćeliju dolazio Zulfo Tursunović i pitao zatočenike šta im se dogodilo. Zatočenici bi šutjeli.¹³⁰⁶

454. Dana 16. januara 1993., Ratko Nikolić i drugi zatočenici prebačeni su u "Zgradu", gdje su ih i dalje jednako tukli.¹³⁰⁷ Stražari su redovito dozvoljavali ljudima izvana da ulaze u ćeliju, mada su jednom prilikom pokušali da spriječe takav ulazak.¹³⁰⁸ Nikolića su tukle osobe neutvrđenog identiteta pesnicama, štapovima, kundacima pušaka ili bilo čime što se počinocima našlo pri ruci.¹³⁰⁹ Krajem januara 1993., zatočenicima se pridružilo više Srba koji su prije toga nekoliko mjeseci proveli u staji na području Cerske.¹³¹⁰ Dana 6. februara 1993., ili približno tog datuma, muškarci neutvrđenog identiteta odveli su Ratka Nikolića i nekoliko drugih zatočenika u prijemnu sobu, svukli im odjeću do struka, te ih udarali nogama i po njima skakali. Tada je Nikoliću slomljeno pet rebara i izgubio je svijest.¹³¹¹ Nakon toga, gotovo svakog dana, zatočenike je obilazio Zulfo Tursunović.¹³¹² Jednog dana stražari su pustili u ćeliju nekog bradatog čovjeka koji je Ratku Nikoliću nožem zarezao vrat.¹³¹³ Osim što su mu slomili rebra, Ratko Nikolić je izgubio i nekoliko zuba.¹³¹⁴

455. Dana 27. februara 1993., ili približno tog datuma, nakon dva neuspjela pokušaja razmjene, Ratko Nikolić i Ilija Ivanović su razmijenjeni u Kragljivodi.¹³¹⁵ Kako je u zatočeništvu i puno omršavio, nakon razmjene Nikolić je oko dvije sedmice proveo u bolnici.¹³¹⁶

456. Pretresno vijeće zaključuje da je postupanje prema Ratku Nikoliću dok je bio zatočen u stanici policije u Srebrenici i u "Zgradi" dovoljno ozbiljno da bi predstavljalo krivično djelo

¹³⁰² Ratko Nikolić, T. 2605.

¹³⁰³ Ratko Nikolić, T. 2625, 2629.

¹³⁰⁴ Ratko Nikolić, T. 2604.

¹³⁰⁵ Ratko Nikolić, T. 2625-2626.

¹³⁰⁶ Ratko Nikolić, T. 2627-2628.

¹³⁰⁷ Ratko Nikolić, T. 2629, 2634-2635.

¹³⁰⁸ Ratko Nikolić, T. 2721-2722.

¹³⁰⁹ Ratko Nikolić, T. 2635; Ilija Ivanović, T. 4042.

¹³¹⁰ Ratko Nikolić, T. 2629-2633.

¹³¹¹ Ratko Nikolić, T. 2638-2639, 2717.

¹³¹² Ratko Nikolić, T. 2636-2637.

¹³¹³ Ratko Nikolić, T. 2636.

¹³¹⁴ Ratko Nikolić, T. 2635, 2651.

¹³¹⁵ Ratko Nikolić, T. 2644-2645; dokazni predmet P45, "Spisak" od 9. februara 1993.

¹³¹⁶ Ratko Nikolić, T. 2649-2650.

okrutnog postupanja te da je počinjeno sa zahtijevanim umišljajem. Prema tome, obilježja krivičnog djela okrutnog postupanja na osnovu člana 3 Statuta utvrđena su van razumne sumnje.

(iii) Rado Pejić

457. U Optužnici se navodi da je Rado Pejić zvani Mišo, srpski civil rođen 27. marta 1956., bio zatočen u razdoblju od 15. decembra 1992. do 20. marta 1993. najprije u stanici policije u Srebrenici, a kasnije u "Zgradi". Tokom zatočeništva bio je podvrgnut teškom premlaćivanju. Navodi se da su Radu Pejića tukli drvenim štapovima, drvenim motkama, palicama za bejzbol, metalnim šipkama i kundacima pušaka, te da su ga udarali nogama po cijelom tijelu. Prema navodima u Optužnici, on je zbog premlaćivanja u više navrata gubio svijest i znatno je omršavio. Budući da nije mogao hodati, na razmjenu su ga odnijeli na nosilima.¹³¹⁷

458. Prvenstveno na osnovu svjedočenja Ilije Ivanovića, svjedoka C007 i Anđe Radović, Pretresno vijeće konstatuje da su u junu 1992., Radu Pejića, poljoprivrednika,¹³¹⁸ zarobili na području Cerske naoružani muškarci bosanski Muslimani, koji su ga tukli dok nije izgubio svijest.¹³¹⁹ Potom je bio zatočen u već pomenutoj staji na području Cerske više od šest mjeseci, zajedno sa drugim zatočenicima Srbima i bosanskim Muslimanima,¹³²⁰ u gore opisanim okolnostima.¹³²¹

459. Dana 26. januara 1993., Rado Pejić i drugi zatočeni iz staje prebačeni su u Srebrenicu.¹³²² Po dolasku je prebačen u stanicu policije u Srebrenici, gdje ga je nekoliko mladića tuklo štapovima dok nije izgubio svijest.¹³²³ Nakon toga je odveden u "Zgradu" i zatočen u ćeliji za muškarce, zajedno s drugim srpskim zatočenicima.¹³²⁴ Na toj lokaciji je rutinski zlostavljan, danju i noću, raznim predmetima, uključujući štapove, noževe i kundake pušaka.¹³²⁵ Napadači su nosili civilnu odjeću ili dijelove vojne uniforme.¹³²⁶ Čini se da je jedan od njih Radu Pejića tukao iz osvete zbog načina na koji se s njim postupalo kad su ga zatočili bosanski Srbi u Bratuncu.¹³²⁷ Jednom prilikom

¹³¹⁷ Optužnica, par. 23, 24(b)(iii).

¹³¹⁸ C007, T. 4479.

¹³¹⁹ C007, T. 4485-4492; dokazni predmet P62, "Zapisnik sa ispitivanja" Rade Pejića (bez datuma).

¹³²⁰ C007, T. 4490-4494, 4524.

¹³²¹ *Vidi* par. 386 *supra*.

¹³²² *Vidi* par. 387 *supra*.

¹³²³ C007, T. 4520, 4606; Anđa Radović, T. 4814-4815.

¹³²⁴ C007, T. 4526-4527, 4533, gdje se navodi da su drugi zatočeni bili Branko Sekulić, Dragan Ilić, Jakov Đokić, izvjesni Mićo (za kojeg Pretresno vijeće pretpostavlja da je Milisav Milovanović, *vidi* fn. 1165 *supra*) i izvjesni Kosta (za kojeg Pretresno vijeće pretpostavlja da je Kostadin Popović: C007, T. 4533-4534).

¹³²⁵ C007, T. 4536-4540.

¹³²⁶ C007, T. 4541.

¹³²⁷ C007, T. 4540, 4607-4608.

je Džemo Tihčić u prijemnoj sobi šibicom zapalio bradu Rade Pejića.¹³²⁸ Zulfo Tursunović je najmanje jednom obišao zatočenike.¹³²⁹

460. Krajem februara 1993., Rado Pejić je odveden u bolnicu u Srebrenici da mu se pruži ljekarska pomoć. U bolnici ga nisu tukli. Nakon toga je vraćen u "Zgradu", gdje se zlostavljanje nastavilo.¹³³⁰

461. Dana 21. marta 1993., Rado Pejić je oslobođen iz zatočeništva. U "Zgradu" su došli vojnici UNPROFOR-a i pozvali ga da pođe s njima. Kako je zbog iscrpljenosti jedva mogao hodati, odnesen je na nosilima. Bijelim oklopnim vozilom UNPROFOR-a odvezen je na Žuti most, gdje je predat bosanskim Srbima.¹³³¹ Rado Pejić je u zatočeništvu omršavio na oko 30 kilograma i nekoliko sedmica po oslobađanju iz zatočeništva liječen je u bolnici u Zvorniku.¹³³²

462. Pretresno vijeće ne nalazi da je opis zlostavljanja Rade Pejića koji je dao svjedok C007 u protivrječnosti s videom, dokazom koji je izvela odbrana,¹³³³ gdje je Rado Pejić prikazan bez vidljivih ozljeda na licu.¹³³⁴

463. Prema tome, postupanje prema Radi Pejiću u zatočeništvu u stanici policije u Srebrenici i u "Zgradi" je dovoljno teško da bi predstavljalo krivično djelo okrutnog postupanja i počinjeno je sa zahtijevanim umišljajem. Pretresno vijeće zaključuje da su obilježja krivičnog djela okrutnog postupanja na osnovu člana 3 Statuta utvrđena van razumne sumnje.

(iv) Stanko Mitrović

464. U Optužnici se navodi da je srpski civil Stanko Mitrović zvani Čane, nepoznatog datuma rođenja, bio zatočen od 15. decembra 1992. do 20. marta 1993., najprije u stanici policije u Srebrenici, a kasnije u "Zgradi". Tokom zatočeništva, podvrgnut je teškom premlaćivanju drvenim štapovima, drvenim motkama, palicama za bejzbol, metalnim šipkama i kundacima pušaka. Navodi

¹³²⁸ C007, T. 4640-4641; Ilija Ivanović, T. 4069.

¹³²⁹ C007, T. 4542, 4609.

¹³³⁰ C007, T. 4536-4540, 4563-4566; Ilija Ivanović, T. 4201.

¹³³¹ C007, T. 4573-4575; Pyers Tucker, T. 5921-5924; dokazni predmet D1010, "Video"; Ejub Gušter, T. 15448-15466; Rex Dudley, T. 14953-14956; Anthony Birtley, T. 15124-15125; Anđa Radović, T. 4840.

¹³³² C007, T. 4576; dokazni predmet P384, "Istorija bolesti " iz maja 1993.

¹³³³ Dokazni predmet D1010, "Video". U svom Završnom podnesku (par. 249-253), Odbrana tvrdi da se fizičko stanje Rade Pejića nije razlikovalo od stanja prosječnog muškarca u Srebrenici u to vrijeme. Međutim, ono što dokazni predmet D1010 u stvari pokazuje jeste da je Rado Pejić bio znatno mršaviji od mještana koji su se tu zatekli.

¹³³⁴ Vidi Završni podnesak odbrane, par. 248. Međutim, Pretresno vijeće primjećuje da C007 nije naveo da je Rado Pejić pretrpio ozljede glave.

se da su ga tukli pesnicama i nogama po cijelom tijelu i da je u više navrata zbog takvog postupanja gubio svijest.¹³³⁵

465. Pretresno vijeće svoje ocjene temelji prvenstveno na svjedočenju Ilije Ivanovića i Branimira Mitrovića, budući da žrtva nije pozvana da svjedoči.

466. Dana 16. januara 1993., Stanka Mitrovića zvanog Čane, koji je bio fizički i mentalno hendikepiran,¹³³⁶ zarobili su borci bosanski Muslimani na području Skelana i zatočili ga u stanici policije u Srebrenici.¹³³⁷ Nekoliko dana kasnije, premješten je u "Zgradu".¹³³⁸ Jednom je, tokom zatočenja, išetao iz Zgrade, ali odmah je vraćen u ćeliju za muškarce.¹³³⁹

467. Stanka Mitrovića, kao i druge zatočenike u "Zgradi", tukli su svaki dan raznim predmetima kao što su štapovi, palice i kundaci pušaka. Tukli su ga na putu do zahoda, naročito po bolesnim udovima.¹³⁴⁰

468. Dana 6. februara 1993., ili otprilike tog datuma, Stanko Mitrović je razmijenjen u Vitezu, na pola puta između Srebrenice i Skelana.¹³⁴¹

469. Pretresno vijeće zaključuje da je postupanje prema Stanku Mitroviću dok je bio zatočen u "Zgradi" dovoljno teško da bi predstavljalo krivično djelo okrutnog postupanja i da je počinjeno sa zahtijevanim umišljajem.¹³⁴² Prema tome, obilježja krivičnog djela okrutnog postupanja na osnovu člana 3 Statuta su utvrđena.

(v) Mile Trifunović

470. U Optužnici se navodi da je Mile Trifunović, srpski civil rođen 1920., bio zatočen od 15. decembra 1992. do 20. marta 1993., najprije u stanici policije u Srebrenici, a kasnije u "Zgradi". Tokom zatočeništva, bio je podvrgnut teškom premlaćivanju drvenim štapovima, drvenim motkama, palicama za bejzbol, metalnim šipkama i kundacima pušaka. Navodi se da su ga tukli pesnicama i nogama po cijelom tijelu, a u više navrata toliko da je gubio svijest.¹³⁴³

471. Pretresno vijeće svoje ocjene temelji prvenstveno na svjedočenju Ilije Ivanovića i Svetlane Trifunović, budući da je žrtva preminula.

¹³³⁵ Optužnica, par. 23, 24(b)(iv).

¹³³⁶ Ilija Ivanović, T. 4068-4069; Branimir Mitrović, T. 3755, 3806.

¹³³⁷ Branimir Mitrović, T. 3749, 3753-3756.

¹³³⁸ Ilija Ivanović, T. 4031, 4039.

¹³³⁹ Branimir Mitrović, T. 3806.

¹³⁴⁰ Ilija Ivanović, T. 4068-4069.

¹³⁴¹ Branimir Mitrović, T. 3770-3774; Ilija Ivanović, T. 4075.

472. Dana 16. januara 1993., ili otprilike tog datuma, Mileta Trifunovića su na području Kostolomaca zarobili borci bosanski Muslimani, koji su ga pretukli i odveli u "Zgradu".¹³⁴⁴ Njegova unuka Svetlana, koja je bila zatočena u zasebnoj ćeliji u istoj zgradi, redovito je čula kako tuku muške zatočenike. Nekoliko puta je čula kako Mile Trifunović jauče od bola i vidjela je da mu je lice puno modrica.¹³⁴⁵

473. Mile Trifunović je razmijenjen sredinom februara 1993. Umro je nekoliko dana kasnije u bolnici u Užicu, u Srbiji.¹³⁴⁶

474. Pretresno vijeće zaključuje da je postupanje prema Miletu Trifunoviću tokom zatočeništva u "Zgradi" bilo dovoljno ozbiljno da bi predstavljalo krivično djelo okrutnog postupanja i da je počinjeno sa zahtijevanim umišljajem.¹³⁴⁷ Stoga su obilježja krivičnog djela okrutnog postupanja na osnovu člana 3 Statuta utvrđena.

C. Individualna krivična odgovornost optuženog

1. Odnos subordinacije

475. Da li optuženi snosi individualnu krivičnu odgovornost na osnovu člana 7(3) Statuta za krivična djela utvrđena u prethodnom dijelu ovog poglavlja ovisi, prije svega, o tome da li je između njega i njegovih potčinjenih odgovornih za ubistvo i okrutno postupanje u relevantno vrijeme postojao odnos subordinacije.¹³⁴⁸

(a) Argumenti

476. U Optužnici se navodi da su "pripadnici vojne policije pod komandom i kontrolom" optuženog zatočili nekoliko osoba srpske nacionalnosti, koje su bile podvrgnute okrutnom postupanju i, u nekoliko slučajeva, ubijene od strane "stražara, odnosno drugih lica uz pomoć stražara".¹³⁴⁹ Optužba navodi da postoje dokazi da je optuženi vršio efektivnu kontrolu nad "njemu

¹³⁴² Međutim, nema dokaza da je bio podvrgnut okrutnom postupanju dok je bio zatočen u stanici policije u Srebrenici.

¹³⁴³ Optužnica, par. 23, 24(b)(iv).

¹³⁴⁴ Svetlana Trifunović, T. 2025-2035, 2059; Ilija Ivanović, T. 4005-4006; dokazni predmet P19, "Spisak" od 3. februara 1993., str. 2.

¹³⁴⁵ Svetlana Trifunović, T. 2042-2045.

¹³⁴⁶ Svetlana Trifunović, T. 2051-2053, 2056.

¹³⁴⁷ Mada se u Optužnici navodi da je Mile Trifunović bio zatočen u stanici policije u Srebrenici, nema dokaza koji bi potkrijepili ovaj navod.

¹³⁴⁸ *vidi* Glava VI.B.3., "Odnos subordinacije".

¹³⁴⁹ Optužnica, par. 22, 23. Ove optužbe su dodatno precizirane u Pretpretresnom podnesku optužbe gdje se optuženi optužuje na osnovu člana 7(3) Statuta "za činjenje i nečinjenje potčinjenih" (par. 30), za teška premlaćivanja "od strane stražara i osoba koje su stražari puštali u zatvor" (par. 55); dodatno se navodi "vojna policija, stražari ABiH, vojnici, i druge osobe, koje su, zbog činjenja i nečinjenja potčinjenih Naseru Oriću" nanijele teške povrede (par. 56), te se iznosi da je optuženi bio odgovoran "zbog kažnjivog činjenja i nečinjenja njegovih potčinjenih i drugih osoba". (par. 57).

potčinjeni[m] pripadnici[cima] srebreničke vojne policije” i da su stražari u stanici policije u Srebrenici i u "Zgradi" bili pripadnici srebreničke Vojne policije.¹³⁵⁰

477. Odbrana u vezi s tim tvrdi da su počinioci ubistva i okrutnog postupanja, s eventualnim izuzetkom 'Keme',¹³⁵¹ nepoznati i neidentifikovani. Po tvrdnjama odbrane, većinu zločina, ako ne i sve zločine o kojima je riječ počinili su takozvani 'posjetioci koji su iskoristili priliku', tj. osobe koje su u zatočenički objekt došle izvana, a ne stražari. Nije utvrđeno da je između njih i optuženog postojala veza, a kamoli odnos subordinacije.¹³⁵² Odbrana osporava da su prizemlje stanice policije u Srebrenici i "Zgradu" kontrolisali pripadnici srebreničke vojne policije, i štaviše, da je optuženi nad njima imao ikakvu kontrolu.¹³⁵³

478. Prije no što razmotri tvrdnju odbrane da su krivična djela ubistva i okrutnog postupanja počinile osobe koje su u zatočeničke objekte ulazile izvana, Pretresno vijeće upućuje na svoj raniji zaključak u vezi sa pravom mjerodavnim za krivičnu odgovornost nadređenog, koje ne zahtijeva da direktni počinioci zločina kažnjivog po Statutu budu potčinjeni optuženog. Zahtijeva se samo da relevantni potčinjeni, vlastitim činjenjem ili nečinjenjem, budu krivično odgovorni za djela direktnih počinitelja.¹³⁵⁴

479. Kako optužba navodi da su pripadnici srebreničke vojne policije odgovorni za djela ubistva i okrutnog postupanja u stanici policije u Srebrenici i u Zgradi, Pretresno vijeće će najprije ispitati da li se tom tijelu može pripisati krivična odgovornost, bilo zbog njihovog vlastitog činjenja bilo zbog nečinjenja u odnosu na druge.

(b) Da li pripadnici srebreničke vojne policije snose odgovornost za krivična djela ubistva i okrutnog postupanja

(i) Identitet direktnih počinitelja

480. Pretresno vijeće je u prethodnim dijelovima ovog poglavlja zaključilo da je 'Kemo' ili Kemal Mehmetović odgovoran za ubistvo Dragutina Kukića, te da je mladić neutvrđenog identiteta odgovoran za ubistvo Milisava Milovanovića. Što se tiče Dragana Ilića, Kostadina Popovića i Branka Sekulića, konstatovano je da je uzrok njihove smrti to kako su s njima postupali nepoznati počinioci. Dokazi takođe pokazuju da su počinioci okrutnog postupanja već pomenuti 'Kemo',

¹³⁵⁰ Optužnica, par. 22, 26; Završni podnesak odbrane, par. 335, 341-351. *Vidi* i Završni podnesak optužbe, par. 20, 55-57, 62-65; Završna riječ optužbe, T. 16530-16531.

¹³⁵¹ U vezi s utvrđivanjem identiteta Keme, *vidi* fn. 1119 *supra*.

¹³⁵² Završni podnesak odbrane, par. 483-496.

¹³⁵³ Završni podnesak odbrane, par. 532-549, 578-730.

¹³⁵⁴ *Vidi* Glava VI.B.2., "Okvir definicije 'glavnog zločina'".

'Mrki', 'Beli', 'Budo', Džemo Tihčić, kao i više pojedinaca neutvrđenog identiteta koji su, kako se čini, bili stražari ili su u zatočeničke objekte bili puštani izvana.¹³⁵⁵

481. Ni za jednog od goreomenutih počinitelja poznatih imenom ili nadimkom nije utvrđeno da su bili pripadnici srebreničke vojne policije.¹³⁵⁶

(ii) Kojim su snagama pripadali odgovorni za zatočenje

482. Upitan tokom Razgovora da li je vojna policija bila odgovorna za "zatvor", optuženi je odgovorio: "Da. On je komandir vojne policije".¹³⁵⁷ Međutim, tu tvrdnju valja razmotriti u svjetlu drugih dokaza.

483. Srpski zatočeniци koji su svjedočili nisu precizirali da ih je zatočila vojna policija.¹³⁵⁸ Neki svjedoci su čak izjavili da je *civilna policija*, barem u izvjesnoj mjeri, učestvovala u njihovom zatočenju.¹³⁵⁹ Šuhra Đilović je izjavila da se u januaru 1993. komandir civilne policije Nurija Jusufović raspitivao o mogućnosti da dobije ćebad za srpske zatočeničke u Zgradi.¹³⁶⁰ Nekoliko svjedoka je izjavilo da je civilni policajac Elvir Đozić zvani Zele, koji nije imao jednu ruku,¹³⁶¹ bio na neki način povezan sa zatočenjem Srba.¹³⁶² Međutim, Nedret Mujkanović je izjavio da je srpske zatočeničke nakon liječenja u bolnici u Srebrenici preuzimala vojna policija.¹³⁶³ Bećir Bogilović, koji je u relevantno vrijeme bio načelnik civilne policije, izričito je isključio mogućnost da je civilna policija zatvarala Srbe u razdoblju od aprila 1992. do marta 1993.¹³⁶⁴ Postoje uvjerljivi dokazi da je prizemlje stanice policije u Srebrenici, gdje su bili zatočeni Srbi, koristila srebrenička Vojna policija.¹³⁶⁵

¹³⁵⁵ Pretresno vijeće prima k znanju iskaz Slavoljuba Žikića, koji su potkrijepili Nedeljko Radić i Ilija Ivanović, da "je mog'o da uđe u prostoriju svako ko poželi da vas tuče. Znači [stražar] postoji, a ne postoji". Slavoljub Žikić, T. 3209; Nedeljko Radić, T. 3529; Ilija Ivanović, T. 4018, 4045. Slavoljub Žikić je tvrdio da su jednom prilikom stražari osobi koja ih je tukla čak dali ključ ćelije: T. 3210.

¹³⁵⁶ *Vidi* fn. 1117, 1233 *supra*.

¹³⁵⁷ Dokazni predmet P329, "Razgovor" s optuženim, traka 17, str. 20. Pretresno vijeće prihvata argument odbrane u vezi s prijevodom kako pitanja postavljeno optuženom, tako i njegovog odgovora; *vidi* i par. 56 *supra*. Iz konteksta, Pretresno vijeće pretpostavlja da se izraz "zatvor" odnosi samo na stanicu policije u Srebrenici.

¹³⁵⁸ Svjedok C007 je izjavio da "nem[a] [...] pojma" da li ga je zatočila vojna ili civilna policija: T. 4607.

¹³⁵⁹ Ilija Ivanović je izjavio da su u stanici policije u Srebrenici, bili "milicioneri koji su obučeni bili u te plave uniforme bivše Jugoslavije": T. 4004. Slavoljub Žikić i Ratko Nikolić su obojica izjavili da su ih ispitivali na prvom spratu stanice policije u Srebrenici, koju je, prema izjavi Bećira Bogilovića, koristila civilna policija: *vidi* Slavoljub Žikić, T. 3218; Ratko Nikolić, T. 2605; Bećir Bogilović, T. 6245.

¹³⁶⁰ Šuhra Đilović, T. 15256-15258.

¹³⁶¹ *Vidi* Nedret Mujkanović, T. 5262-5264; Sabra Kolenović, T. 10218-10219; Mustafa Šaćirović, T. 13337-13338; Šuhra Đilović, T. 15260-15261; Ejub Gušter, T. 15462-15463; dokazni predmet D1011, "Fotografija". Međutim, Rex Dudley nije bio siguran da li je 'Ze' bio vojni ili civilni policajac: T. 14889. Bećir Bogilović je o Elviru Đoziću govorio kao o jednom od njegovih policajaca: T. 6499.

¹³⁶² Svetlana Trifunović, T. 2064, 2070; Ejub Gušter, T. 15462; Šuhra Đilović, T. 15260-15261.

¹³⁶³ Nedret Mujkanović, T. 5000.

¹³⁶⁴ Bećir Bogilović, T. 6249-6250.

¹³⁶⁵ Bećir Bogilović, T. 6245.

484. Prilikom razmatranja dokaza u vezi s identitetom snaga odgovornih za zatočenje, Pretresno vijeće je mišljenja da su srpski zatočnici bili posljednji koji su mogli da razlikuju civilnu i vojnu policiju, posebno s obzirom na izuzetne okolnosti, uključujući i to da, kako se čini, nije bilo uniformi, oznaka niti drugog načina na koji bi se mogli raspoznavati. Pretresno vijeće je pridalo određenu težinu svjedočenju Nedreta Mujkanovića, naročito u svjetlu njegovih kontakata s optuženim u to vrijeme i njegove tijesne povezanosti sa srebreničkim vlastima. Prilikom ocjene svjedočenja Bećira Bogilovića, Pretresno vijeće je odvagnulo činjeicu da je on kao bivši načelnik Stanice javne bezbjednosti Srebrenica bio dobro upoznat sa situacijom, kao i to da mu je možda bilo u interesu da civilnu policiju i sebe ogradi od onoga što se dešavalo u stanici policije u Srebrenici i u "Zgradi". Važnije je njegovo svjedočenje o tome da je srebrenička Vojna policija koristila prizemlje stanice policije u Srebrenici. U svjetlu toga, svjedočenje Šuhre Đilović samo za sebe ne isključuje mogućnost da je srebrenička Vojna policija bila odgovorna za navedene zatočeničke objekte. Konačno, Pretresno vijeće je pridalo dužnu pažnju gorepomenutom dijelu Razgovora s optuženim,¹³⁶⁶ koji potkrepljuje dokaze da su snage odgovorne za zatočenje bile srebrenička Vojna policija.

485. Pretresno vijeće je takođe razmotrilo brojne dokumente na koje se poziva optužba, a koji potkrepljuju pretpostavku da je tijelo nadležno za srpske zatočnike bila srebrenička Vojna policija,¹³⁶⁷ konkretno, dokazne predmete P458/P561, te P15, P16, P17 i P18, koje je odbrana osporila.¹³⁶⁸ Relevantni dijelovi tih dokaznih predmeta pokazuju da je srebrenička Vojna policija vodila evidenciju o dovođenju i zatočenju srpskih zatočenika, da ih je odvodila iz Stanice policije u Srebrenici na ispitivanje i poslije ih tamo vraćala.

486. "Zgrada" je prvobitno korištena kao skladište,¹³⁶⁹ ali joj je kasnije, na sastanku Ratnog predjedništva Srebrenice i Štaba Oružanih snaga Srebrenica 23. decembra 1992., kojem je

¹³⁶⁶ Vidi par. 482 *supra*.

¹³⁶⁷ Završni podnesak optužbe, par. 344, 440, 458; dokazni predmet P15, P16, P17, P18, "Patrolni nalog, izvještaj", koje je navodno sastavila srebrenička Vojna policija, a nose razne datume u 1992. i 1993.; dokazni predmet P458/P561, "Evidencija Vojne policije", koje je navodno sastavila srebrenička Vojna policija, a nose razne datume, od 3. decembra 1992. do 18. januara 1993. Ima i drugih pismenih dokaza iz kojih se može zaključiti da su, jednom drugom prilikom, *civilne* vlasti Srebrenice učestvovala u zatočenju Srba: dokazni predmet D987, "Rukom pisana poruka" (bez datuma), koju je potpisao Nuriya Jusufović, a u kojoj pita [Hajrudina] Avdića šta da radi s devet srpskih zatočenika iz Karnog. U tom kontekstu, *vidi* Suad Smajlović, T. 14660; Mustafa Šaćirović, T. 13303-13310; dokazni predmet D866, "Video"; dokazni predmet D245, "Službena zabilješka" od 22. oktobra 1996.

¹³⁶⁸ Završni podnesak odbrane, par. 607-608, 636-646; Završna riječ odbrane, T. 16362. U vezi s dokaznim predmetima P458/P561, *vidi* par. 28 *supra*. U vezi s dokaznim predmetom P15, P16, P17 i P18, indikativno je da je sve vezano za srpske zatočnike potpisivao netko drugi, a ne Đanan Đananović. Osim toga, pitanje potpisa nema nužno uticaja na tačnost sadržaja tih dokumenata.

¹³⁶⁹ Bećir Bogilović, T. 6227-6229, 6344-6345; dokazni predmet P516, "Fotografija".

prisustvovao i optuženi, promijenjena namjera u zatočenički objekt.¹³⁷⁰ On se počeo koristiti najkasnije u januaru 1993.¹³⁷¹

487. Mada se čini da nema direktnih dokaza da je iko od počinitelja zločina u "Zgradi" doista bio pripadnik Vojne policije, indikativno je da su gotovo svi srpski zatočeniци zatočeni u "Zgradi" prije toga bili zatočeni u stanici policije u Srebrenici,¹³⁷² gdje su bili zatočeni u nadležnosti srebreničke Vojne policije, te da su odande dovedeni. Pretresno vijeće ne sumnja da je ta nadležnost ostala ista i nakon što bi zatočenika prebacili u "Zgradu".

488. Pretresno vijeće, dakle, konstatuje da je u razdoblju od 24. septembra 1992. do 20. marta 1993., Vojna policija u Srebrenici osobe srpske nacionalnosti navedene u Optužnici držala zatočene kako u Stanici policije, tako i u "Zgradi", gdje se prema njima okrutno postupalo i gdje su neki od njih ubijeni.

(iii) Odgovornost srebreničke Vojne policije

489. Pretresno vijeće podsjeća da su neki od počinitelja ubistva i okrutnog postupanja bili stražari, dok su drugi ulazili izvana i nisu bili spriječeni da uđu i zlostavljaju zatočenike. Mada su neki počinioci poznati po imenu ili nadimku, nema dokaza da su bili pripadnici srebreničke Vojne policije.

490. Od samog trenutka kad je srebrenička Vojna policija počela zatvarati Srbe, ona je preuzela sve dužnosti i odgovornosti u pogledu postupanja sa zatočenicima u vrijeme sukoba koje proizlaze iz međunarodnog prava.¹³⁷³ Te odgovornosti su prvenstveno podrazumijevale dužnost da se, u svako doba, sa srpskim zatočenicima postupa humano, bez diskriminacije po nacionalnoj osnovi osnovi.¹³⁷⁴ Konkretno, srebrenička Vojna policija bila je obavezna da obezbijedi da se zatočeniци ne podvrgavaju nikakvom nasilju protiv života i tijela kao što su ubistvo, sakaćenje, okrutno postupanje, mučenje, degradirajuće ili ponižavajuće postupanje ili represalije.¹³⁷⁵ Ispunjavajući te zahtjeve, komandir srebreničke Vojne policije bio je obavezan da odabere prikladne stražare i da obezbijedi adekvatan prostor i objekte za zatočenike. Njegova je odgovornost bila da obezbijedi da se te obaveze izvršavaju u svakom trenutku.

¹³⁷⁰ Dokazni predmet P84, "Podsjetnik za starješinu TO", zajednički sastanak Štaba Oružanih snaga Srebrenica i srebreničkog Ratnog predsjedništva 23. decembra 1992., str. 43-44, gdje se raspravljalo o tome da se nabavi "oružje za stražare", te je odlučeno da treba "obezbijediti prostorije za zatvor".

¹³⁷¹ Šuhra Đilović je bila svjesna da je u blizini zgrade Opštine u januaru 1993. postojao zatočenički objekt: T. 15256-15258.

¹³⁷² Jedini izuzetak je bio Mile Trifunović, jer nema dokaza da je bio zatočen u stanici policije u Srebrenici; *vidi* fn. 1347 *supra*.

¹³⁷³ *Vidi* npr., Ženevska konvencija III iz 1949., fn. 860 *supra*.

¹³⁷⁴ *Vidi* Ženevska konvencija III iz 1949., članovi 13, 16.

¹³⁷⁵ *Vidi* Ženevska konvencija III iz 1949., član 13: "Ratni zarobljenici moraju se u svako doba štiti, naročito od svakog čina nasilja ili zastrašivanja, te uvreda [...]."

491. Pretresno vijeće podsjeća da je srebrenička Vojna policija, mada je službeno oformljena 1. jula 1992., s radom započela tek od avgusta 1992.¹³⁷⁶ Mirzet Halilović, koji je bio postavljen za prvog komandira srebreničke Vojne policije, podređen je 14. oktobra 1992. načelniku SJB Bećiru Bogiloviću.¹³⁷⁷ Od 22. novembra 1992., kada je Mirzet Halilović smijenjen i kada ga je zamijenio Atif Krdžić, on više nije bio podređen Bećiru Bogiloviću. Atif Krdžić je ostao komandir srebreničke Vojne policije i poslije 20. marta 1993.

a. Septembar-oktobar 1992.

492. U razdoblju od 24. septembra 1992. do 16. oktobra 1992., kada je u Stanici policije ubijen Dragutin Kukić i kada se okrutno postupalo prema Nedeljku Radiću, Slavoljubu Žikiću, Zoranu Brankoviću, Nevenku Bubnju i Veselinu Šarcu, na čelu srebreničke Vojne policije bio je Mirzet Halilović.¹³⁷⁸ Kancelarija Mirzeta Halilovića bila je na istom spratu, na udaljenosti od samo nekoliko metara od ćelije u kojoj su počinjeni ti zločini. Događaji za koje je dokazano da su se odvijali u tom razdoblju ukazuju na to da on nije vršio adekvatan nadzor nad zatočeničkim objektom i postupcima stražara kada su vršili svoje dužnosti. Takođe nema dokaza da je Mirzet Halilović ikad obišao srpske zatočenike, danju ili noću, da se uvjeri u to kakvi su uslovi njihovog zatočenja. Umjesto dokaza o tome da je pokazan mar u izboru stražara i obezbjeđivanju da prema zatočenicima postupaju u skladu s pravilima međunarodnog prava, postoje brojni dokazi da su neki od stražara tukli zatočenike te da su jednoga i ubili. Dokazi ne pokazuju da je ijedan od stražara ikad bio ukoren ili kažnjen zbog postupanja sa zatočenicima, ili za to što nisu spriječili ulazak u stanicu policije u Srebrenici osoba koje su zlostavljale zatočenike. Takođe nema pokazatelja da je Mirzet Halilović ikad tu dužnost prenio na svoje potčinjene.

493. Osim toga, Slavoljub Žikić je izjavio da ga je jednom prilikom udario nogom u stomak izvjesni 'Mirzet', za koga Pretresno vijeće ne sumnja da je Mirzet Halilović. Tokom jednog saslušanja, vojnici su Slavoljuba Žikića udarali kad god bi 'Mirzet' skrenuo pogled.¹³⁷⁹ Zbog svog nasilnog ponašanja i sumnje da je bio umiješan u ubistvo jednog od zatočenika¹³⁸⁰ Mirzet Halilović

¹³⁷⁶ Bećir Bogilović, T. 6247; *vidi* i par. 181 *supra*.

¹³⁷⁷ Bećir Bogilović je izjavio da je pod njegovu komandu stavljen samo Mirzet Halilović, a ne sva srebrenička vojna policija: T. 6257, 6315.

¹³⁷⁸ Činjenica da je u razdoblju od 14. do 16. oktobra 1992., Mirzet Halilović bio stavljen pod komandu načelnika SJB, Bećira Bogilovića nije relevantna za odgovornost Mirzeta Halilovića jer je on ostao komandir srebreničke Vojne policije dok nije smijenjen u novembru 1992.

¹³⁷⁹ Slavoljub Žikić, T. 3218-3219.

¹³⁸⁰ Dokazni predmet P329, "Razgovor" s optuženim, traka 3, str. 4, gdje on pominje sumnju da je Mirzet Halilović ubio jednog srpskog zatočenika.

je kasnije podređen Bećiru Bogiloviću, da bi najzad, u novembru 1992., bio smijenjen s mjesta komandira srebreničke Vojne policije.¹³⁸¹

b. Decembar 1992.-mart 1993.

494. U razdoblju od 15. decembra 1992. do 20. marta 1993., kada su Dragan Ilić, Milisav Milovanović, Kostadin Popović i Branko Sekulić ubijeni u "Zgradi" i kada su Ilija Ivanović, Ratko Nikolić, Rado Pejić, Stanko Mitrović i Mile Trifunović tokom zatočeništva u stanici policije u Srebrenici i u "Zgradi" bili podvrgnuti okrutnom postupanju, komandir srebreničke Vojne policije bio je Atif Krdžić. Kao što je već konstatovano, Pretresno vijeće se uvjerilo da je instanca koja je držala u zatočeništvu pomenute osobe nakon njihovog prebacivanja iz stanice policije u Srebrenici u "Zgradu" i dalje bila srebrenička Vojna policija.¹³⁸²

495. Nakon što je Atif Krdžić postavljen za komandira, srebrenička Vojna policija je reorganizovana kako bi se poboljšao njen rad.¹³⁸³ Međutim, smjena komandira i druge promjene, bez obzira na to da li su doista i provedene, nisu donijele koristi srpskim zatočenicima u "Zgradi". Naprotiv, broj zatočenika koji su zlostavljani i ubijeni u tom razdoblju se povećao. Mada nije izvjesno da li je ijedan od stražara prisutnih u septembru i oktobru 1992. još uvijek bio na dužnosti između decembra 1992. i marta 1993., činjenica je da su stražari nastavili da zlostavljaju zatočeničke, te su ili dopuštali osobama izvana da uđu i zlostavljaju zatočeničke ili to nisu spriječili. Isto tako, nema dokaza ni o kakvom nadzoru nad stražarima ili disciplinskim mjerama protiv njih, a ni o tome da je Atif Krdžić ikad obišao zatočeničke ili je to uradila neka osoba po njegovom naređenju.

c. Zaključci o odgovornosti srebreničke Vojne policije

496. Jedini zaključak koji se može izvesti iz ovih dokaza jeste da je srebrenička Vojna policija, putem komandira Mirzeta Halilovića i Atifa Krdžića, odgovorna za djela i propuste stražara u stanici policije u Srebrenici i u "Zgradi". U slučaju Mirzeta Halilovića, dokazi pokazuju da njegovo prisustvo u stanici policije u Srebrenici ne samo da nije bilo u službi toga da spriječi okrutno postupanje prema zatočenicima, nego mu je i doprinijelo. Očito je kakvi zaključci se iz toga mogu izvući u pogledu njegove *mens rea*.¹³⁸⁴ U slučaju Atifa Krdžića, njegovo upadljivo odustvovanje iz

¹³⁸¹ Vidi par. 182 *supra*, par. 505-506 *infra*.

¹³⁸² Vidi par. 488 *supra*.

¹³⁸³ Vidi par. 505-511 *infra*.

¹³⁸⁴ Što se tiče *mens rea*, odbrana tvrdi da su "teška pothranjenost i psihološki učinci opsade [u velikoj mjeri uticali] na rasuđivanje ljudi u Srebrenici": Završni podnesak odbrane, par. 520. Pretresno vijeće je mišljenja da je to trebao biti dodatni razlog za optuženog,

stanice policije i "Zgrade"¹³⁸⁵ kad je morao biti svjestan šta se dešava pod komandom njegovog prethodnika, poklopilo se s novim zlostavljanjem i ubistvima. Pretresno vijeće bez oklijevanja zaključuje da nema razloga zašto Atif Krdžić, načelnik srebreničke Vojne policije poslije 22. novembra 1992., ne bi postao svjestan počinjenih zločina, osim zbog toga što je svjesno zatvorio oči.

(c) Da li je optuženi imao efektivnu kontrolu nad stanicom policije u Srebrenici

497. Optuženom je, tokom Razgovora, postavljeno pitanje o srebreničkoj Vojnoj policiji. Upitno je da li je on ikad odgovarajući na to pitanje prihvatio da je Vojna policija bila pod njegovom komandom.¹³⁸⁶ Osim toga, čak i da jeste, njegov odgovor se nije odnosio na neki određeni vremenski period. Pretresno vijeće stoga neće pridati nesrazmjernu težinu tvrdnji optužbe da je optuženi prihvatio kako je srebrenička Vojna policija bila pod njegovom komandom.¹³⁸⁷

498. Nema čvrstih dokaza koji bi rasvijetlili unutrašnju strukturu srebreničke Vojne policije.¹³⁸⁸ Osim toga, iskazi se razlikuju u pogledu toga kome je to tijelo odgovaralo i ko je imao efektivnu kontrolu nad srebreničkom Vojnom policijom u bilo kom trenutku između avgusta 1992. i njenog raspuštanja u aprilu 1993. Budući da su u praksi Međunarodnog suda prihvaćeni određeni kriterijumi koji ukazuju na vlast u smislu efektivne kontrole,¹³⁸⁹ Pretresno vijeće će ispitati da li ti kriterijumi dopuštaju zaključak da je optuženi imao efektivnu kontrolu nad srebreničkom Vojnom policijom bilo u razdoblju od 24. septembra do 16. oktobra 1992., kada je prva grupa srpskih zatočenika bila zatočena u stanici policije u Srebrenici, bilo u razdoblju od 15. decembra 1992. do 20. marta 1993., kada je druga grupa srpskih zatočenika bila zatočena kako u stanici policije u Srebrenici, tako i u "Zgradi".

(i) Prije 14. oktobra 1992.

koji je svakako bio toga svjestan, da preduzme adekvatne mjere da se srpski zatočenici ne izlažu mogućnosti da nad njima budu počinjeni zločini.

¹³⁸⁵ Nijedan svjedok ni dokaz ne upućuju na to da je Atif Krdžić ikad bio prisutan u bilo kojem od dva zatočenička objekta.

¹³⁸⁶ Dokazni predmet P329, "Razgovor" s optuženim, traka 17, str. 20. Pretresno vijeće prihvata argument odbrane da je ispravan prijevod pitanja postavljenog optuženom sljedeći: "Is the military police a part of the military structure under which you were a commander /Je li Vojna policija dio vojne strukture... u kojoj ste i vi bili jedan od komandanata?", za razliku od službenog engleskog transkripta koji glasi: "Is the military police a branch of the military under which, of which you were the Commander?" /Da li je Vojna policija dio vojske pod kojom, čiji ste vi bili komadant?" *Vidi* i par. 56 *supra*.

¹³⁸⁷ Završni podnesak optužbe, par. 332-351.

¹³⁸⁸ Međutim, dva spiska daju informaciju o tome ko je mogao biti među pripadnicima srebreničke Vojne policije: dokazni predmet P590, "Spisak Vojne policije" od 31. jula 1992., koji je potpisao Mirzet Halilović, a koji sadrži 67 imena; dokazni predmet P458/P561, "Evidencija Vojne policije", od 5. decembra 1992., koja sadrži 27 imena. *Vidi* i dokazni predmet P329, "Razgovor" s optuženim, traka 3., str. 24, 25, gdje stoji da su Salih Rahmanović, izvjesni 'Papelja', Juso Cvrk, Ahmo Mehmedović i izvjesni 'Beli' bili pripadnici srebreničke Vojne policije.

¹³⁸⁹ *Vidi* par. 312 *supra*.

499. Kada je 1. jula 1992. oformljena srebrenička Vojna policija, za njenog komandira je postavljen Mirzet Halilović.¹³⁹⁰ Srebreničku Vojnu policiju formirao je Štab TO Srebrenica.¹³⁹¹

500. Bećir Bogilović je izjavio da je do 14. oktobra 1992., Mirzet Halilović formalno odgovarao "vojsci".¹³⁹² Čini se da to potvrđuje i optuženi, koji je u Razgovoru izjavio da je Mirzet Halilović po svojoj prilici bio podređen Ramizu Bećiroviću i Hamedu Salihoviću,¹³⁹³ koji su obojica od sredine septembra 1992. bili članovi Štaba Oružanih snaga Srebrenica.¹³⁹⁴ Optuženi je istom prilikom izjavio i da se, nakon što je saznao da je u oktobru 1992. ubijen jedan zatočenik, sastao sa Ramizom Bećirovićem i Hamedom Salihovićem, i da su se složili da se takvi incidenti ne bi smjeli ponoviti.¹³⁹⁵

501. Postoje dokazi da je u to isto vrijeme ponašanje Mirzeta Halilovića postalo nestabilno, da je on postao nasilan i da ga je bilo teško kontrolisati.¹³⁹⁶ Zbog njegove naravi i ponašanja na dužnosti stavljen je pod nadzor civilnih organa i, na kraju, smijenjen.¹³⁹⁷

502. Slavoljub Žikić, koji je bio zatočen u stanici policije u Srebrenici od 5. oktobra do 16. oktobra 1992., izjavio je da bi premlaćivanje prestalo i da bi nastala "mrtva tišina" svaki put kad bi u Stanicu policije ušla osoba za koju je pretpostavljao da je optuženi.¹³⁹⁸

503. Međutim, nema dokaza kako je, i da li je uopšte, Štab Oružanih snaga Srebrenica vršio kontrolu nad srebreničkom Vojnom policijom prije 14. oktobra 1992. Osim Bećira Bogilovića, nitko od svjedoka nije mogao dati konkretne informacije o odnosu između ta dva tijela u ovom vremenskom razdoblju. Ni dokumentarni dokazi ne donose znatnija razjašnjenja. Što se tiče eventualnog prisustva optuženog u stanici policije u Srebrenici i eventualnog učinka koji je to moglo imati na počinioca, mada je jedan od vjerodostojnih zaključaka da to ukazuje na efektivnu kontrolu, mogući su i drugi vjerodostojni zaključci, a svjedočenje Slavoljuba Žikića samo za sebe nije dovoljno da se zaključi kako je optuženi zapravo vršio efektivnu kontrolu nad srebreničkom Vojnom policijom. Takođe, uzimajući u obzir haotičnu situaciju u prvim mjesecima opsade Srebrenice i nestabilno ponašanje Mirzeta Halilovića, Pretresno vijeće jednostavno ne može donijeti

¹³⁹⁰ *Vidi par. 182 supra.*

¹³⁹¹ *Vidi par. 181 supra.*

¹³⁹² Bećir Bogilović, T. 6259.

¹³⁹³ Dokazni predmet P329, "Razgovor" s optuženim, traka 3, str. 4, traka 17, strana 1-2, 5.

¹³⁹⁴ Dokazni predmet P255/D203, "Odluka o istupanju iz Štaba OS Srebrenica" od 21. decembra 1992.

¹³⁹⁵ Dokazni predmet P329, "Razgovor" s optuženim, traka 18, str. 7.

¹³⁹⁶ Mensud Omerović, T. 8460; Šuhra Đilović, T. 15387-15388; Bećir Bogilović, T. 6247-6249, 6258-6259, 6438; dokazni predmet P329, "Razgovor" s optuženim, traka 3, str. 4.

¹³⁹⁷ *Vidi* odjeljak ii., "Reorganizacija srebreničke Vojne policije u oktobru i novembru 1992."

¹³⁹⁸ Slavoljub Žikić, T. 3216.

zaključak da je Štab Oružanih snaga Srebrenica imao efektivnu kontrolu nad Vojnom policijom Srebrenica samo na osnovu njegovog učestvovanja u formiranju tog tijela u julu 1992.

504. Prema tome, Pretresno vijeće nije uvjeren van razumne sumnje da je optuženi, kao komandant Štaba Oružanih snaga Srebrenica, vršio efektivnu kontrolu nad Vojnom policijom Srebrenica u razdoblju od 24. septembra do 16. oktobra 1992., kada su u stanici policije u Srebrenici počinjena krivična djela ubistva i okrutnog postupanja.

(ii) Reorganizacija srebreničke Vojne policije u oktobru i novembru 1992.

505. Dana 14. oktobra 1992., na zajedničkom sastanku Operativnog štaba Srebrenica, Civilne zaštite i Ratnog predsjedništva Srebrenice, donijeta je odluka da se Mirzet Halilović stavi pod kontrolu načelnika svih policijskih snaga Bećira Bogilovića,¹³⁹⁹ koji je odgovarao Ratnom predsjedništvu.¹⁴⁰⁰ Tu mjeru su navodno potakli prigovori u vezi s ponašanjem Mirzeta Halilovića.¹⁴⁰¹ Bećir Bogilović je izjavio da je pod njegovu komandu stavljen samo Mirzet Halilović, a ne sveukupne snage srebreničke Vojne policije.¹⁴⁰²

506. Na sastanku Štaba Oružanih snaga Srebrenice održanom 22. novembra 1992., Mirzet Halilović je smijenjen, a na mjesto komandira srebreničke Vojne policije umjesto njega je postavljen Atif Krdžić,¹⁴⁰³ policajac iz Osmača i član Štaba Oružanih snaga Srebrenica.¹⁴⁰⁴ Istovremeno je došao kraj i kontroli Bećira Bogilovića nad Mirzetom Halilovićem.¹⁴⁰⁵ Dana 27. novembra 1992., Štab Oružanih snaga Srebrenica odlučio je da reorganizuje Vojnu policiju i jedinice iz grada Srebrenice rasporedi na terenu.¹⁴⁰⁶

507. Međutim, događaje pomenute u prethodna dva paragrafa treba ocijeniti u svjetlu onoga što proizlazi iz zapisnika sa zajedničkog sastanka srebreničkog Ratnog predsjedništva i Štaba Oružanih snaga Srebrenica 9. novembra 1992.,¹⁴⁰⁷ sa sastanka Štaba Oružanih snaga Srebrenica 10. novembra

¹³⁹⁹ Bećir Bogilović, T. 6257; dokazni predmet 84, "Podsjetnik za starješinu TO", str. 8.

¹⁴⁰⁰ Bećir Bogilović, T. 6237, 6430.

¹⁴⁰¹ Bećir Bogilović, T. 6249, 6319, 6327.

¹⁴⁰² Bećir Bogilović, T. 6257, 6315.

¹⁴⁰³ Bećir Bogilović, T. 6328-6329, 6431; dokazni predmet P84, "Podsjetnik za starješinu TO", sastanak Štaba Oružanih snaga Srebrenica 22. novembra 1992., str. 28, gdje stoji da je Mirzet Halilović dao ostavku na svoj položaj. Međutim, Bećir Bogilović je razjasnio da je Halilović smijenjen u odsustvu: T. 6438-6439. Pretresno vijeće nisu uvjerali dokazi da je Atifa Krdžića postavilo srebreničko Ratno predsjedništvo, a ne Štab oružanih snaga Srebrenica: *vidi* par. 182 i fn. 505 *supra*; ali *vidi* Šuhra Đilović, T. 15235.

¹⁴⁰⁴ Dokazni predmet P75, "Odluka" od 26. maja 1992.; Bećir Bogilović, T. 6219; Hakija Mehuljić, T. 6765; dokazni predmet P95, "Vodič hronike A R BiH", str. 3.

¹⁴⁰⁵ Bećir Bogilović, T. 6315, 6330-6331.

¹⁴⁰⁶ Bećir Bogilović, T. 6330; dokazni predmet P11, "Odluka" od 27. novembra 1992.

¹⁴⁰⁷ *Vidi* dokazni predmet P84, "Podsjetnik za starješinu TO", zajednički sastanak Ratnog predsjedništva i Štaba Oružanih snaga Srebrenica 9. novembra 1992., str. 19-23.

1992.,¹⁴⁰⁸ i konačno, sa sastanka Štaba Oružanih snaga Srebrenica 22. novembra 1992.,¹⁴⁰⁹ kada je na položaj Mirzeta Halilovića postavljan Atif Krdžić.

508. Dana 9. novembra 1992., Mirzet Halilović je već više od mjesec dana bio pod kontrolom Bećira Bogilovića, ali iz zapisnika sa zajedničkog sastanka 9. novembra 1992. očito je da su se svi složili s tim da vojna policija ne funkcioniše dobro zbog bezakonja i nepostojanja vojnog suda. Nema nikakvih pokazatelja da je iko od prisutnih članova smatrao ili tvrdio da srebrenička Vojna policija potpada pod nadležnost srebreničkog Ratnog predsjedništva ili civilnih vlasti. Zabilježeno je da je načelnik civilne policije Bećir Bogilović tvrdio da civilna policija nema pravo da interveniše u slučajevima krivičnih djela koje počinje pripadnici vojske, a Zulfo Tursunović je sve prisutne podsjetio na to da je Vojna policija dio oružanih snaga, a ne srebreničkog Ratnog predsjedništva.¹⁴¹⁰

509. Iz zapisnika sa sastanka 10. novembra 1992. proizlazi da su se problemi sa srebreničkom Vojnom policijom nastavili bez obzira na to što je Mirzet Halilović stavljen pod kontrolu Bećira Bogilovića. Mada je opšta saradnja sa Vojnom policijom ocijenjena kao dobra, primijećeno je da “[u] policiji postoje sigurno ljudi kojima ne odgovara red”.¹⁴¹¹

510. Jedna od odluka na sastanku 22. novembra 1992. bila je da se na mjesto Mirzeta Halilovića postavi Atif Krdžić. Čini se da je uz ostavku Mirzeta Halilovića postojao i zahtjev da se on smijeni. U zapisniku stoji da se njegova ostavka “[u]svaja [...] jednoglasno”.¹⁴¹²

511. Iz svega gorenavedenog proizlazi da, čak i kad je Mirzet Halilović sam bio podređen Bećiru Bogiloviću, Štab Oružanih snaga Srebrenica nikad nije odustao od kontrole nad srebreničkom Vojnom policijom. Naprotiv, čini se da je Štab Oružanih snaga Srebrenica pokušao da obezbijedi adekvatno i efikasno funkcionisanje Vojne policije ostvarivanjem bolje saradnje sa civilnim vlastima, kao i reorganizovanjem srebreničke Vojne policije s ciljem da se poveća njena efikasnost. Mada je za srebreničko Ratno predsjedništvo, tijelo odgovorno za upravljanje gradom, bolje funkcionisanje vojne policije bilo od ključne važnosti¹⁴¹³ i mada je ono možda preduzelo određene

¹⁴⁰⁸ Vidi dokazni predmet P84, "Podsjetnik za starješinu TO", sastanak Štaba Oružanih snaga Srebrenica 10. novembra, str. 23-26.

¹⁴⁰⁹ Vidi dokazni predmet P84, "Podsjetnik za starješinu TO", sastanak Štaba Oružanih snaga Srebrenica 22. novembra 1992., str. 26-29.

¹⁴¹⁰ Dokazni predmet P84, "Podsjetnik za starješinu TO", zajednički sastanak Ratnog predsjedništva i Štaba Oružanih snaga Srebrenica 9. novembra 1992., str. 21.

¹⁴¹¹ Dokazni predmet P84, "Podsjetnik za starješinu TO", sastanak Oružanog štaba Srebrenica 10. novembra 1992., str. 25.

¹⁴¹² Dokazni predmet P84, "Podsjetnik za starješinu TO", sastanak Štaba Oružanih snaga Srebrenica 22. novembra 1992., str. 28.

¹⁴¹³ Čini se da je Štab Oružanih snaga Srebrenica prihvatio takvu ulogu srebreničkog Ratnog predsjedništva: dokazni predmet P84, "Podsjetnik za starješinu TO", sastanak Štaba Oružanih snaga Srebrenica 22. novembra 1992., str. 28.

korake u tom smjeru,¹⁴¹⁴ to ne znači da je ono imalo nadležnost nad srebreničkom Vojnom policijom.

(iii) Poslije 27. novembra 1992.

512. Poslije pokušaja u oktobru i novembru da se reorganizuje srebrenička Vojna policija, Štab Oružanih snaga Srebrenica je Atifu Krdžiću dopuštao određenu neovisnost u donošenju odluka.¹⁴¹⁵ Dokumenti koje je srebrenička Vojna policija izdala u razdoblju od 27. novembra 1992. do početka februara 1993. redovito kao višu instancu pominju Oružane snage Srebrenica.¹⁴¹⁶ Osim toga, veliki broj odluka i naloga koji se tiču srebreničke Vojne policije izdao je Osman Osmanović, načelnik Štaba Oružanih snaga Srebrenica.¹⁴¹⁷ Od sredine septembra 1992., naloge srebreničkoj Vojnoj policiji izdavali su i Ramiz Bećirović¹⁴¹⁸ i Hamed Salihović¹⁴¹⁹ iz Štaba Oružanih snaga Srebrenica. Iz toga slijedi da se Štab Oružanih snaga Srebrenica nakon 27. novembra 1992. više angažovao u izdavanju naloga i uputstava srebreničkoj Vojnoj policiji.

513. U svrhu utvrđivanja da li je optuženi imao efektivnu kontrolu nad srebreničkom Vojnom policijom, Pretresno vijeće mora podrobnije ispitati uloge koju su u Oružanim snagama Srebrenice imale osobe koje su bile direktno povezane sa srebreničkom Vojnom policijom ili srpskim zatočenicima poslije 27. novembra 1992., tj. Hamed Salihović, Osman Osmanović, Ramiz Bećirović i Zulfo Tursunović.

a. Uloga Hameda Salihovića

¹⁴¹⁴ Dokazni predmet P84, "Podsjetnik za starješinu TO", sastanak Štaba Oružanih snaga Srebrenica 3. oktobra 1992., str. 6, zajednički sastanak Ratnog predsjedništva i Štaba Oružanih snaga Srebrenica 14. oktobra 1992., str. 9, sastanak Operativnog štaba Oružanih snaga Srebrenica 14. oktobra 1992., str. 10; Šuhra Đilović, T. 15196-15197, 15216.

¹⁴¹⁵ *Vidi* dokazni predmet P12, "Odluka" od 6. decembra 1992., koju je potpisao Osman Osmanović, načelnik Štaba Oružanih snaga Srebrenica, gdje stoji: "Ovlašćuje se komandir Vojne policije Krdžić Atif da samostalno odlučuje o prijemu i otpuštanju lica u sastavu Vojne policije u Srebrenici. Imenovani je dužan obavjestiti Štab OS Srebrenica o nastalim promjenama u vodu Vojne policije Srebrenica, po osnovu eventualnog prijema i otpuštanja radnika, pripadnika Vojne policije, kao i o razlozima takvog čina". *Vidi*: Bećir Bogilović, T. 6331, 6333.

¹⁴¹⁶ Dokazni predmet P183, "Službena zabilješka" od 11. februara 1993.; dokazni predmet P333, "Patrolni nalog" od 28. februara 1993.; dokazni predmet P15, "Izveštaj Vojne policije", više datuma 1992./1993.; dokazni predmet P332, "Izveštaj vojne policije" od 28. februara 1993.; dokazni predmet P458/P561, "Evidencija Vojne policije", više datuma između 3. decembra 1992. i 18. januara 1993.

¹⁴¹⁷ *Vidi* dokazni predmet P12, "Odluka" od 6. decembra 1992.; dokazni predmet P204, "Nalog" od 18. januara 1993.; dokazni predmet P11, "Odluka" od 27. novembra 1992. Dana 11. januara 1993., Osman Osmanović je izdao uputstvo 'Sekretarijatu za privredu i društvene djelatnosti' da obezbijedi hranu za žene i maloljetnike smještene u jednoj privatnoj kući: dokazni predmet P189, "Zahtjev" od 11. januara 1993.

¹⁴¹⁸ Dokazni predmet P191, "Nalog" od 28. februara 1993.

¹⁴¹⁹ Dokazni predmet P190, "Zahtjev za dodjelu hrane" od 21. januara 1993.

514. Optuženi je Razgovoru rekao istražiocima Tužilaštva da je "Hamed Salihović [...] bio taj koji se uglavnom brinuo o tim /nerazumljivo/ o istrazi i tako dalje [...]".¹⁴²⁰

515. Prije sukoba, Hamed Salihović je bio načelnik policije u Srebrenici.¹⁴²¹ Dana 14. oktobra 1992., srebreničko Ratno predsjedništvo ga je postavilo za načelnika za obavještajne i bezbjednosne poslove Oružanih snaga Srebrenica.¹⁴²² Taj položaj dotada nije postojao. Njegov neposredni nadređeni bio je načelnik Štaba Oružanih snaga Srebrenica,¹⁴²³ a to je do 5. februara 1993. bio Osman Osmanović, a poslije toga Ramiz Bećirović.¹⁴²⁴

516. Dana 21. decembra 1992., Hamed Salihović, Ramiz Bećirović i još tri osobe dale su ostavku na položaje u Štabu Oružanih snaga Srebrenica,¹⁴²⁵ ali postoje dokazi da su mnogi od njih i dalje vršili svoje dužnosti u tom tijelu do aprila 1993.¹⁴²⁶ Konkretno, Hamed Salihović je nastavio da dolazi na sastanke Štaba Oružanih snaga Srebrenica¹⁴²⁷ dok nije razriješen dužnosti u aprilu 1993.¹⁴²⁸

517. U zimi 1992./1993., Hamed Salihović je bio inicijator pokušaja da se ujedine snage bosanskih Muslimana u istočnoj Bosni, kako je opisano ranije u ovoj Presudi.¹⁴²⁹ U isto vrijeme, dokazi pokazuju da je on bio ključna osoba koja je nadzirala saslušanja srpskih zatočenika u januaru i februaru 1993., što je očito iz zapisnika o saslušanju 'Prijekog vojnog suda', koji je on potpisivao, a koji su upućivani takozvanoj 'Komisiji za posredovanje s neprijateljskom stranom'.¹⁴³⁰ Osim toga, optuženi je u Razgovoru naveo da je Hamed Salihović ispitivao zatočenike još u početku, kad je zatočena prva grupa.¹⁴³¹

¹⁴²⁰ Dokazni predmet P329, "Razgovor " s optuženim, traka 3, str. 21. Optuženi je pomenuo Hameda Salihovića nekoliko puta, a Pretresno vijeće ne sumnja da je pritom mislio na sve vrijeme tokom kojega su Srbi bili u zatočeništvu.

¹⁴²¹ Sidik Ademović, T. 12955.

¹⁴²² Dokazni predmet P221, "Odluka" od 14. oktobra 1992.; dokazni predmet P95, "Vodič hronike A R BiH", str. 3.

¹⁴²³ Dokazni predmet P221, "Odluka" od 14. oktobra 1992.; Bećir Bogilović, T. 6460-6461.

¹⁴²⁴ *Vidi* par. 518-520 *infra*.

¹⁴²⁵ Dokazni predmet P255/D203, "Odluka o istupanju iz Štaba OS Srebrenica" od 21. decembra 1992.; Suad Smajlović, T. 14676.

¹⁴²⁶ Nedret Mujkanović, T. 5162.

¹⁴²⁷ Dokazni predmet P84, "Podsjetnik za starješinu TO", zajednički sastanak Ratnog predsjedništva i Štaba Oružanih snaga Srebrenica od 23. decembra 1992., str. 43-44, sastanak Štaba Oružanih snaga Srebrenica 10. januara 1993., str. 49-50, sastanak od 18. aprila 1993., sastanak Štaba Oružanih snaga Srebrenica, str. 55-57.

¹⁴²⁸ Dokazni predmet P200, "Nalog" od 16. aprila 1993.

¹⁴²⁹ *Vidi* IV.B.2.b.i., "Formiranje i razvoj subregije".

¹⁴³⁰ Dokazni predmet P491, "Zapisnik sa ispitivanja" Anđe Radović i Ivanke Mitrović od 6. februara 1993.; dokazni predmet P46, "Zapisnik sa ispitivanja" Kostadina Popovića od 30. januara 1993.; dokazni predmet P69, "Zapisnik sa ispitivanja" Ratka Nikolića od 30. januara 1993.; dokazni predmet P101, "Zapisnik sa ispitivanja" Branka Sekulića od 31. januara 1993.; dokazni predmet P48, "Zapisnik sa ispitivanja" Milisava Milovanovića od 31. januara 1993.; dokazni predmet P56, "Zapisnik sa ispitivanja" Mileta Trifunovića od 2. februara 1993.; dokazni predmet P190, "Zahtjev za dodjelu hrane" od 21. januara 1993., u vezi sa zatočeništvom "malodobnih lica i [njihovih] majki"; dokazni predmet P470, "Pismo" u vezi sa zatočenom malodobnom djecom od 28. februara 1993. *Vidi* i dokazni predmet P329, "Razgovor" sa optuženim, traka 17, str. 20, traka 18, str. 2. Suprotno svjedočenju Suada Smajlovića, T. 14676-14677, Pretresno vijeće nije uvjereno da je djelovanje Hameda Salihovića vezano za subregiju nužno isključivalo istovremeno učestvovanje u djelatnostima vezanim za srpske zatočenike.

¹⁴³¹ Dokazni predmet P329, "Razgovor" sa optuženim, traka 3, str. 21, traka 18, str. 6, 7.

b. Uloga Osmana Osmanovića

518. Kad je preuzeo dužnost načelnika Štaba Oružanih snaga Srebrenica početkom septembra 1992.,¹⁴³² Osman Osmanović je istovremeno bio načelnik Operativnog štaba Oružanih snaga Srebrenica.¹⁴³³ U svojstvu načelnika Štaba, Osman Osmanović je odgovarao direktno optuženom kao komandantu Oružanih snaga Srebrenica.¹⁴³⁴ On je redovno dolazio na sastanke Štaba Oružanih snaga Srebrenica, kojima je predsjedavao, te je imao veoma aktivnu ulogu u diskusijama o svim aspektima organizovanja oružanih snaga, uključujući i civilnu i vojnu policiju.¹⁴³⁵ Osman Osmanović je te dužnosti vršio do 5. februara 1993.,¹⁴³⁶ kada je za načelnika Štaba postavljen Ramiz Bećirović.¹⁴³⁷

c. Uloga Ramiza Bećirovića

519. U razdoblju od septembra 1992. do februara 1993., Ramiz Bećirović je vršio razne dužnosti u Štabu Oružanih snaga Srebrenica.¹⁴³⁸ On je, *inter alia*, bio odgovoran za operativno-nastavne poslove u okviru Operativnog štaba Srebrenica.¹⁴³⁹ Redovno je dolazio na sastanke Štaba Oružanih snaga Srebrenica, gdje je imao veoma važnu ulogu u diskusijama o svim aspektima organizovanja oružanih snaga, uključujući i civilnu i vojnu policiju.¹⁴⁴⁰

¹⁴³² Dokazni predmet P176, "Odluka" od 3. septembra 1992. (Štab Oružanih snaga Srebrenica); dokazni predmet P8, "Odluka" od 14. oktobra 1992. (srebreničko Ratno predsjedništvo). Nedret Mujkanović je objasnio da je Osman Osmanović, mada je *de jure* bio postavljen za načelnika Štaba tek 14. oktobra 1992, *de facto* na tu funkciju stupio već u septembru 1992.: T. 5299-5300. *Vidi* i dokazni predmet P79, "Prijedlog" od 19. septembra 1992.; dokazni predmet P95, "Prilog za vodič hronike A R BiH" od 7. februara 1994., str. 3.

¹⁴³³ Dokazni predmet P79, "Prijedlog" od 19. septembra 1992.

¹⁴³⁴ Dokazni predmet P8, "Odluka" od 14. oktobra 1992.

¹⁴³⁵ Dokazni predmet P84, "Podsjetnik za starješinu TO", sastanak Operativnog štaba, bez datuma, str. 2, sastanak Štaba Oružanih snaga Srebrenica 3. oktobra 1992., str. 4-5, sastanak Štaba Oružanih snaga Srebrenica 7. oktobra 1992., str. 7, zajednički sastanak srebreničkog Ratnog predsjedništva i Štaba Oružanih snaga Srebrenica 14. oktobra 1992., str. 8-10, sastanak Operativnog štaba Oružanih snaga Srebrenica 15. oktobra 1992., str. 12, sastanak Operativnog štaba Oružanih snaga Srebrenica 23. oktobra 1992., str. 12, sastanak Štaba Oružanih snaga Srebrenica 30. oktobra 1992., str. 15, zajednički sastanak Ratnog predsjedništva i Štaba Oružanih snaga Srebrenica 9. novembra 1992., 20-22, sastanak Štaba Oružanih snaga Srebrenica 22. novembra 1992., str. 24, 28-29, sastanak Štaba Oružanih snaga Srebrenica 8. decembra 1992., str. 35-37.

¹⁴³⁶ Dokazni predmet P104, "Nalog" od 5. februara 1993.; Nedret Mujkanović, T. 5089-5090, 5330-5331.

¹⁴³⁷ *Vidi* par. 520 *infra*.

¹⁴³⁸ Dokazni predmet P95, "Prilog za vodič hronike A R BiH" od 7. februara 1994., str. 3.

¹⁴³⁹ Nedret Mujkanović, T. 5090; dokazni predmet P84, "Podsjetnik za starješinu TO", sastanak Operativnog štaba Oružanih snaga Srebrenice od 14. oktobra 1992., str. 10, *vidi* i str. 2.

¹⁴⁴⁰ Dokazni predmet P84, "Podsjetnik za starješinu TO", sastanak Operativnog štaba, bez datuma, str. 2, sastanak Štaba Oružanih snaga Srebrenice 7. oktobra 1992., str. 7, zajednički sastanak Ratnog predsjedništva i Štaba Oružanih snaga Srebrenica 14. oktobra 1992., str. 8, sastanak Operativnog štaba Oružanih snaga Srebrenica 14. oktobra 1992., str. 10, sastanak Štaba Oružanih snaga Srebrenica 30. oktobra 1992., str. 14-17, zajednički sastanak Ratnog predsjedništva i Štaba Oružanih snaga Srebrenica 9. novembra 1992., str. 21-22, sastanak Štaba Oružanih snaga Srebrenica 22. novembra 1992., str. 24, 26-27, sastanak Operativnog štaba Oružanih snaga Srebrenica od 27. novembra 1992., str. 29-32, sastanak Operativnog štaba 4. decembra 1992., str. 32-33, sastanak Štaba Oružanih snaga Srebrenica 10. decembra 1992., str. 37, zajednički sastanak Ratnog predsjedništva i Štaba Oružanih snaga Srebrenica 29. decembra 1992., str. 45-47, sastanak Štaba Oružanih snaga Srebrenica 13. januara 1993., str. 51, sastanak Štaba Oružanih snaga Srebrenica 5. marta 1993., str. 54, sastanak Štaba Oružanih snaga Srebrenica 17. maja 1993., str. 57.

520. Kao što je već utvrđeno, Ramiz Bećirović je dao ostavku na položaj u Štabu Oružanih snaga Srebrenica 21. decembra 1992.,¹⁴⁴¹ ali postoje dokazi da je i dalje vršio svoje prijašnje funkcije¹⁴⁴² i prisustvovao sastancima u svom bivšem svojstvu.¹⁴⁴³ Dana 5. februara 1993., preuzeo je položaj načelnika Štaba Oružanih snaga Srebrenica od Osmana Osmanovića,¹⁴⁴⁴ na kojem je ostao i poslije demilitarizacije.¹⁴⁴⁵ Od decembra 1992., Ramiz Bećirović je bio zamjenik optuženog¹⁴⁴⁶ i predsjedavao je sastancima Štaba Oružanih snaga Srebrenica.¹⁴⁴⁷ Postoje dokazi da je od decembra 1992., Ramiz Bećirović bio član komisije za razmjenu srpskih zatočenika, zajedno sa Ibrahimom Mandžićem, Hamdijom Fejzićem i Hamedom Salihovićem.¹⁴⁴⁸

d. Uloga Zulfe Tursunovića

521. Kao što je već navedeno, Zulfo Tursunović je bio vođa grupe boraca iz Sućeske. On je bio član prvog Štaba TO Srebrenica, a kasnije Štaba Oružanih snaga Srebrenica.¹⁴⁴⁹ Optuženi je u Razgovoru izjavio da je Zulfo Tursunović bio postavljen za člana 'Prijekog vojnog suda' u Srebrenici.¹⁴⁵⁰ Mada optužba tvrdi da je optuženi u Razgovoru rekao da je Zulfo Tursunović bio zadužen za srpske zatočenike, dokazi to nisu potvrdili.¹⁴⁵¹

522. Uz dokaze o prisustvu Zulfe Tursunovića na terenu tokom akcija bosanskih Muslimana¹⁴⁵² postoje i brojni dokazi o tome da je Zulfo Tursunović obilazio zatočenike u stanici policije u Srebrenici i u "Zgradi", kako u septembru i oktobru 1992., tako i u razdoblju od januara do marta 1993. Prilikom tih čestih i redovnih obilazaka,¹⁴⁵³ Zulfo Tursunović se često raspitivao o tome kako je zatočenicima.¹⁴⁵⁴

¹⁴⁴¹ *Vidi par. 516 supra.*

¹⁴⁴² Nedret Mujkanović, T. 5162.

¹⁴⁴³ Dokazni predmet P84, "Podsjetnik za starješinu TO", zajednički sastanak Štaba Oružanih snaga Srebrenica i Ratnog predsjedništva Srebrenice 23. decembra 1992., str. 43-44.

¹⁴⁴⁴ Dokazni predmet P104, "Nalog" od 5. februara 1993.; Nedret Mujkanović, T. 5089-5090, 5330-5331.

¹⁴⁴⁵ Dokazni predmet D859, "Intervju" sa Seadom Delićem, objavljen 17. marta 2000., str. 2; dokazni predmet P34, "Zahtjev" od 22. decembra 1993.

¹⁴⁴⁶ Dokazni predmet P84, "Podsjetnik za starješinu TO", zajednički sastanak Štaba Oružanih snaga Srebrenica i Ratnog predsjedništva Srebrenice 23. decembra 1992., str. 44.

¹⁴⁴⁷ Hakija Meholjić, T. 6892; dokazni predmet P84, "Podsjetnik za starješinu TO", sastanak Štaba Oružanih snaga Srebrenica 13. januara 1993., str. 51.

¹⁴⁴⁸ Dokazni predmet P84, "Podsjetnik za starješinu TO", zajednički sastanak Štaba Oružanih snaga Srebrenice i Ratnog predsjedništva Srebrenice 23. decembra 1992., str. 45; dokazni predmet P329, "Razgovor" s optuženim, traka 18, str. 3-4.

¹⁴⁴⁹ *Vidi par. 165 supra.*

¹⁴⁵⁰ Dokazni predmet P328, "Razgovor" s optuženim, traka 13, str. 7-8; dokazni predmet P329, "Razgovor" s optuženim, traka 3, str. 5.

¹⁴⁵¹ Odgovor optužbe na Završni podnesak odbrane, par. 91, fn. 180 gdje se upućuje na dokazni predmet P328, "Razgovor" s optuženim, traka 13, str. 7-8, gdje je optuženi tvrdio da je Zulfo Tursunović bio "ko neki vojni sudija", ali da nije bio zadužen za zatočenike.

¹⁴⁵² *Vidi par. 421, 452 supra.*

¹⁴⁵³ *Vidi par. 454 supra.*

¹⁴⁵⁴ *Vidi par. 453 supra; Stana Stamenić, T. 6616-6617.*

523. Nema pokazatelja o tome u kom svojstvu je Zulfo Tursunović obavljao te obilaskе, da li je to bilo na vlastitu inicijativu ili je sa više instance dobio zadatak da se brine o zatočenicima. Mada je Zulfo Tursunović učestvovao u diskusijama na sastancima Štaba Oružanih snaga Srebrenica u vezi s vojnom policijom i/ili 'Prijekim vojnim sudom',¹⁴⁵⁵ nema dokaza da je on bilo kome podnosio izvještaje u vezi s tim obilascima zatočeničkih objekata ni da je ikad pokrenuo diskusiju o tome na pomenutim sastancima.

e. Analiza

i. Da li su Hamed Salihović, Osman Osmanović, Ramiz Bećirović i Zulfo Tursunović vršili efektivnu kontrolu nad srebreničkom Vojnom policijom

524. Pretresno vijeće se uvjerilo da je, najkasnije od 27. novembra 1992., Hamed Salihović bio zadužen od strane Štaba Oružanih snaga Srebrenica da vodi i nadzire saslušavanje srpskih zatočenika koje se tada vršilo u stanici policije u Srebrenici i u "Zgradi". To je uključivalo i ovlašćenja da daje uputstva o tome kako bi se sa svakim od zatočenika trebalo postupati,¹⁴⁵⁶ da donosi preliminarne zaključke o navodnoj krivičnoj odgovornosti srpskih zatočenika,¹⁴⁵⁷ te čak da predloži ili naredi da se neki zatočenik oslobodi kako bi se razmijenio.¹⁴⁵⁸ Zbog toga je nužno bio u položaju da prilikom vršenja svojih dužnosti izdaje uputstva srebreničkoj Vojnoj policiji i da bude s njom u vezi. Jedini pokazatelj o tome da je Hamed Salihović bio zadužen za ispitivanje zatočenika čak i prije 27. novembra 1992. proizlazi iz Razgovora s optuženim.¹⁴⁵⁹ Ono što nije jasno jeste to kome je on bio podređen prije 14. oktobra 1992. ili ko mu je eventualno izdao uputstva da saslušava srpske zatočenike.

525. Mada se čini da su Hamed Salihović, Osman Osmanović, Ramiz Bećirović i Zulfo Tursunović na sastancima Štaba Oružanih snaga Srebrenica o pitanjima u vezi sa srebreničkom Vojnom policijom raspravljali na način koji nije odražavao hijerarhiju,¹⁴⁶⁰ u svjetlu gorenavedenog

¹⁴⁵⁵ Dokazni predmet P84, "Podsjetnik za starješinu TO", zajednički sastanak Ratnog predsjedništva Srebrenice i Štaba Oružanih snaga Srebrenica 14. oktobra 1992., str. 8-9, zajednički sastanak Ratnog predsjedništva Srebrenice i štaba Oružanih snaga Srebrenica 9. novembra 1992., str. 20. Pretresno vijeće ne sumnja da je 'Zulfo' na str. 20 Zulfo Tursunović.

¹⁴⁵⁶ Vidi dokazni predmet P56, "Zapisnik sa ispitivanja" Mileta Trifunovića od 2. februara 1993.: "Neinteresantan za operativnu obradu i preporučuje se oslobađanje iz pritvora."; dokazni predmet P48, "Zapisnik sa ispitivanja" Milisava Milovanovića od 31. januara 1993.: "Bezbjednosno interesantan, ali dovoljno izrabljen [...]."

¹⁴⁵⁷ Vidi dokazni predmet P101, "Zapisnik sa ispitivanja" Branka Sekulića od 31. januara 1993.: "[N]osi punu krivičnu odgovornost kao učesnik neprijateljske vojske."; dokazni predmet P69, "Zapisnik sa ispitivanja" Ratka Nikolića od 30. januara 1993.: "Odgovorno tvrdim ne radi se o neuračunljivoj osobi nego o prefriganom i dobro uvježbanom i pripremljenom 'srpskom borcu'."

¹⁴⁵⁸ Dokazni predmet P470, "Pismo" u vezi sa zatočenim malodobnim osobama od 28. februara 1993.; dokazni predmet P491, "Zapisnik sa ispitivanja" Anđe Radović i Ivanke Mitrović od 6. februara 1993.

¹⁴⁵⁹ Vidi par. 514 *supra*.

¹⁴⁶⁰ Dokazni predmet P84, "Podsjetnik za starješinu TO", zajednički sastanak srebreničkog Ratnog predsjedništva i Štaba Oružanih snaga Srebrenica 14. oktobra 1992., str. 8, zajednički sastanak Ratnog predsjedništva i Štaba Oružanih snaga Srebrenica 9. novembra 1992., str. 20-21, sastanak Štaba Oružanih snaga Srebrenica 10. novembra 1992., str. 24-25, sastanak Štaba Oružanih snaga

Pretresno vijeće ocjenjuje da je Hamed Salihović bio podređen i da je odgovarao načelniku Štaba Oružanih snaga Srebrenica, na kom položaju je prije 5. februara 1993. bio Osman Osmanović, a poslije tog datuma Ramiz Bećirović.¹⁴⁶¹

526. Mada nema dokaza o tome da su Osman Osmanović i Ramiz Bećirović direktno učestvovali u saslušavanju srpskih zatočenika ili u odlučivanju u vezi s njima, obojica su izdavala naredjenja direktno srebreničkoj Vojnoj policiji. Na primjer, Osman Osmanović je 27. novembra 1992. naredio reorganizaciju srebreničke Vojne policije,¹⁴⁶² a 6. decembra 1992., ovlastio je njenog komandira Atifa Krdžića da samostalno odlučuje o zapošljavanju i otpuštanju pripadnika srebreničke Vojne policije.¹⁴⁶³ Dana 28. februara 1993., Ramiz Bećirović je, potpisujući se kao 'načelnik Oružanih snaga Srebrenica', naredio srebreničkoj Vojnoj policiji da zatoči jednog lokalnog stanovnika Srebrenice i da se on prebaci u sjedište Oružanih snaga Srebrenica radi saslušanja.¹⁴⁶⁴

527. Ukratko, Pretresno vijeće se uvjerilo da su poslije 27. novembra 1992., Osman Osmanović i Ramiz Bećirović vršili efektivnu kontrolu nad srebreničkom Vojnom policijom, te su se direktno bavili pitanjima vezanim za zatočeništvo srpskih zatočenika posredstvom uloge dodijeljene Hamedu Salihoviću. Pretresno vijeće se nije uvjerilo da je Zulfo Tursunović imao efektivnu kontrolu nad srebreničkom Vojnom policijom. Međutim, s obzirom na njegovu ulogu u 'Prijetnom Vojnom sudu' i njegove česte obilaske zatočenika, Zulfo Tursunović se nesumnjivo bavio srpskim zatočnicima, te se čak više puta raspitivao za njihovo stanje.¹⁴⁶⁵ Bez obzira na to, premlaćivanja su se nastavila.¹⁴⁶⁶ Međutim, to samo po sebi nije dovoljno da se dokaže efektivna kontrola nad srebreničkom Vojnom policijom.

Srebrenica, str. 28, zajednički sastanak Ratnog predsjedništva Srebrenice i Štaba Oružanih snaga Srebrenica 23. decembra 1992., str. 44. Pretresno vijeće ne sumnja da je 'Zulfo' na str. 20 Zulfo Tursunović.

¹⁴⁶¹ *Vidi par. 518-520 supra.*

¹⁴⁶² Dokazni predmet P11, "Odluka" od 27. novembra 1992.

¹⁴⁶³ Dokazni predmet P12, "Odluka" od 6. decembra 1992. Postoje potkrepljujući dokazi da su se te odluke Osmana Osmanovića poštvale: Bećir Bogilović, T. 6331, 6333.

¹⁴⁶⁴ Dokazni predmet P191, "Nalog" od 28. februara 1993.

¹⁴⁶⁵ *Vidi fn. 1454 supra.*

¹⁴⁶⁶ *Vidi Glava B.4., "Okrutno postupanje" generalno.*

ii. Da li je optuženi imao efektivnu kontrolu nad Osmanom Osmanovićem i Ramizom Bećirovićem

528. Već je utvrđeno da je time što je u maju 1992. izabran za komandanta Štaba TO Srebrenica optuženi *de jure* bio komandant Oružanih snaga Srebrenica, ali da njegova *de facto* komanda nije obuhvatala, ili je samo u manjoj mjeri obuhvatala borbene grupe bosanskih Muslimana van Srebrenice i Potočara.¹⁴⁶⁷ Međutim, iako njegovu komandu možda nisu bez rezerve prihvatili pojedini borci iz Srebrenica poput Hakije Meholfjića,¹⁴⁶⁸ očito je da je Štab Oružanih snaga Srebrenica bio kolektivno tijelo koje je činilo više vođa lokalnih borbenih grupa, čime se obezbjeđivala koordinacija i logistička podrška za borbene operacije.¹⁴⁶⁹ Optuženi je kao komandant Štaba Oružanih snaga Srebrenica ostvarivao vlast nad tim tijelom, što je vidljivo iz zapisnika sa sastanaka Štaba.¹⁴⁷⁰

529. Osman Osmanović je u svojstvu načelnika Štaba Oružanih snaga Srebrenice često predsjedavao sastancima tog tijela i pozivao učesnike na red,¹⁴⁷¹ baš kao što je to činio i Ramiz Bećirović poslije 5. februara 1993.¹⁴⁷² Čini se da je Osmanu Osmanoviću data i određena samostalnost u donošenju relevantnih odluka u vojnom domenu u ime komandanta.¹⁴⁷³ Odnos između načelnika štaba i komandanta je takav da ovaj prvi odgovara potonjem, od njega prima naređenja i provodi ih. Na taj način, komandant vrši efektivnu kontrolu nad načelnikom štaba. Nema pokazatelja o tome da je situacija u slučaju Osmana Osmanovića i Ramiza Bećirovića bila

¹⁴⁶⁷ Vidi par. 162, 206 *supra*.

¹⁴⁶⁸ Vidi par. 167 *supra*.

¹⁴⁶⁹ Dokazni predmet P84, "Podsjetnik za starješinu TO", sastanak Štaba Oružanih snaga Srebrenica 3. oktobra 1992., str. 4-6, u vezi s pripremama za napad na Fakoviće; dokazni predmet. P84, "Podsjetnik za starješinu TO", sastanak Štaba Oružanih snaga Srebrenica 10. decembra 1992., str. 36-39, u vezi s pripremama za napad na Bjelovac. Štab Oružanih snaga Srebrenica bavio se i drugim pitanjima u vojnom domenu: vidi dokazni predmet P84, "Podsjetnik za starješinu TO", sastanak Štaba Oružanih snaga Srebrenica 30. oktobra 1992., str. 14-15, u vezi sa planiranom diverzantskom akcijom presijecanja komunikacija sa Srbijom; dokazni predmet P84, "Podsjetnik za starješinu TO", sastanak Štaba Oružanih snaga Srebrenica 10. januara 1993., str. 50: "Zarobljenicu treba hraniti."

¹⁴⁷⁰ Dokazni predmet P84, "Podsjetnik za starješinu TO", zajednički sastanak Ratnog predsjedništva Srebrenice i Štaba Oružanih snaga Srebrenica 14. oktobra 1992., str. 8, gdje se citira optuženi: "Urazumite se. Napravimo organizaciju, da se utvrdimo i da se sačuvamo... Ako hoćemo da budemo vojska, moramo znati red, imati komandu." Na istom sastanku je potvrđen njegov položaj komandanta Oružanih snaga Srebrenica. Vidi i dokazni predmet P84, "Podsjetnik za starješinu TO", zajednički sastanak Štaba Oružanih snaga Srebrenica i srebreničkog Ratnog predsjedništva 23. decembra 1992., str. 44, gdje se citira optuženi: "Mene nedovoljno slušaju moji komandanti i sa njima moram //završiti"; dokazni predmet P84, "Podsjetnik za starješinu TO", sastanak Štaba Oružanih snaga Srebrenica 7. novembra 1992., str. 18, sastanak Štaba Oružanih snaga Srebrenica 22. novembra 1992., str. 27, sastanak Štaba Oružanih snaga Srebrenica 8. decembra 1992, str. 35, zajednički sastanak Ratnog predsjedništva Srebrenice i Štaba Oružanih snaga Srebrenica 23. decembra 1992., str. 43.

¹⁴⁷¹ Dokazni predmet P84, "Podsjetnik za starješinu TO", sastanak Operativnog štaba, bez datuma, str. 2, sastanak Štaba Oružanih snaga Srebrenica 3. oktobra 1992., str. 4, zajednički sastanak Ratnog predsjedništva i Štaba Oružanih snaga Srebrenica 14. oktobra 1992., str. 7; Hakija Meholfjić, T. 6970.

¹⁴⁷² Dokazni predmet P84, "Podsjetnik za starješinu TO", sastanak Štaba Oružanih snaga Srebrenica 13. januara 1993., str. 51, sastanak Štaba Oružanih snaga Srebrenica 17. maja 1993., str. 58, sastanak Štaba Oružanih snaga Srebrenica 8. jula 1993., str. 61.

¹⁴⁷³ Hakija Meholfjić, T. 6811-6812, 6970.

drugačija. Pretresno vijeće ocjenjuje da su obojica, dok su bili na toj dužnosti, odgovarali direktno optuženom¹⁴⁷⁴ i da je optuženi nad njima imao efektivnu kontrolu.

iii. Druga razmatranja u vezi sa odnosom subordinacije s optuženim

530. Kao što je već utvrđeno, identitet stražara i pojedinaca koji su ulazili u stanicu policije u Srebrenici i u "Zgradu" da tuku zatočenike nije takav da bi ih direktno povezao s optuženim, naročito stoga što nema dokaza da je bilo ko od njih bio pripadnik srebreničke Vojne policije. Međutim, postoje dokazi da je ne samo prisustvo optuženog u stanici policije u Srebrenici, nego i pominjanje njegovog imena među stražarima izazivalo bojazan, ako ne i strah.¹⁴⁷⁵ To samo po sebi upućuje na činjenicu da je, kako iz perspektive stražara, tako i iz perspektive zatočenika, optuženi mogao utjecati na događaje u stanici policije u Srebrenici, jer on je, očigledno, bio komandant koga su poštivali i koga su se bojali.

531. Ovo je istaknuto kao neovisan zaključak, zato što bi moglo biti relevantno za druga razmatranja, a ne zato što je, u konkretnim okolnostima ovog predmeta, nužno da je postojao, ili da je morao postojati, direktan odnos subordinacije između optuženog i direktnih počinitelja krivičnih djela ubistva i okrutnog postupanja. U ovom predmetu komandni lanac u svrhu utvrđivanja odgovornosti na osnovu člana 7(3) spušta se od optuženog do srebreničke Vojne policije, koja je bila odgovorna za bezbjednost i primjereno postupanje prema srpskim zatočenicima putem gore opisanog komandnog lanca.¹⁴⁷⁶

(d) Zaključci u vezi s postojanjem odnosa subordinacije

532. Na osnovu navedenog, Pretresno vijeće nije uvjereno van razumne sumnje da je u razdoblju od 24. septembra 1992. do 16. oktobra 1992. postojao odnos subordinacije u svrhu člana 7(3) Statuta između optuženog i srebreničke Vojne policije. Međutim, Pretresno vijeće je uvjereno van razumne sumnje da je odnos subordinacije u svrhu člana 7(3) Statuta između optuženog i srebreničke Vojne policije postojao poslije 27. novembra 1992.

2. Stvarno ili pretpostavljeno znanje

533. Nakon što je utvrdilo da je poslije 27. novembra 1992. postojao odnos subordinacije između optuženog i načelnika srebreničke Vojne policije koja je u krajnjoj liniji odgovorna za krivična

¹⁴⁷⁴ Nedret Mujkanović, T. 5013, 5053; Bećir Bogilović, T. 6308.

¹⁴⁷⁵ Slavoljub Žikić, T. 3216; *vidi* i Ilija Ivanović, T. 4051.

¹⁴⁷⁶ *Vidi* par. 305, 496 *supra*.

djela ubistva i okrutnog postupanja,¹⁴⁷⁷ Pretresno vijeće sada mora ispitati u kojoj mjeri je i da li je uopšte optuženi znao ili je trebao biti svjestan da su u stanici policije u Srebrenici i u "Zgradi" u razdoblju od decembra 1992. do marta 1993. počinjena ubistva i okrutno postupanje.

(a) Argumenti

534. Optužba tvrdi da je optuženi znao za zločine počinjene u stanici policije u Srebrenici i u "Zgradi" budući da su svjedoci potvrdili da je on obilazio srpske zatočenike na obje lokacije i da je nemoguće da nije primijetio njihove ozljede. Takođe navodi da je optuženi znao za smrt Dragutina Kukića. Osim toga, učestvovanje optuženog u razmjenama srpskih zatočenika moralo ga je upozoriti na njihovo stanje.¹⁴⁷⁸

535. Odbrana tvrdi da su svjedočenja svjedoka u pogledu identifikacije optuženog manjkava, protivrječna i nepouzdana. Konkretno, odbrana tvrdi da je u stanici policije Srebrenica i u "Zgradi" vidljivost bila slaba, zbog čega je identifikacija optuženog nužno nepouzdana.¹⁴⁷⁹ Nadalje, relevantni svjedoci imali su samo nekoliko kratkih susreta sa osobom za koju tvrde da je optuženi¹⁴⁸⁰ više od dvanaest godina prije nego što su dali takvu izjavu.¹⁴⁸¹ Postoji takođe rizik od autosugestije budući da su se slike optuženog otada često pojavljivale u medijima.¹⁴⁸² Takođe, postoji rizik od pogrešne identifikacije jer su drugi u Srebrenici oponašali izgled optuženog.¹⁴⁸³ Osim toga, nijedan svjedok nije optuženog identifikovao na nizu fotografija ili pomoću nekog drugog postupka identifikacije.¹⁴⁸⁴ Konačno, odbrana tvrdi da postoje očigledne greške u opisima optuženog koje su dali svjedoci tokom suđenja i da su ti opisi međusobno protivrječni.¹⁴⁸⁵

(b) Stvarno ili pretpostavljeno znanje optuženog za ubistva i okrutno postupanje u stanici policije u Srebrenici u septembru i oktobru 1992.¹⁴⁸⁶

536. Optuženi je tokom Razgovora prihvatio da je u dva navrata obišao srpske zatočenike u stanici policije u Srebrenici.¹⁴⁸⁷

¹⁴⁷⁷ Vidi par. 496 *supra*.

¹⁴⁷⁸ Završni podnesak optužbe, par. 388-398; Odgovor optužbe na Završni podnesak odbrane, par. 69-75, 89-92.

¹⁴⁷⁹ Završni podnesak odbrane, par. 379-385.

¹⁴⁸⁰ Završni podnesak odbrane, par. 389-395.

¹⁴⁸¹ Završni podnesak odbrane, par. 404-405.

¹⁴⁸² Završni podnesak odbrane, par. 406-414.

¹⁴⁸³ Završni podnesak odbrane, par. 396-403.

¹⁴⁸⁴ Završni podnesak odbrane, par. 415-416.

¹⁴⁸⁵ Završni podnesak odbrane, par. 417-465, gdje se tvrdi da te greške između ostalog uključuju visinu optuženog, njegovu starost, boju očiju i to da li je imao bradu.

¹⁴⁸⁶ Mada je Pretresno vijeće ocijenilo da do 27. novembra 1992. između optuženog i srebreničke Vojne policije nije postojao odnos subordinacije – vidi par. 532 *supra* – svijest optuženog o krivičnim djelima ubistva i okrutnog postupanja i prije tog datuma postaje relevantna u svrhu utvrđivanja njegovog stvarnog ili pretpostavljenog znanja o tim krivičnim djelima u razdoblju od januara do marta 1993.

537. Nedeljko Radić, koji je bio zatočen u stanici policije u Srebrenici od 24. septembra 1992. do 16. oktobra 1992., izjavio je da je zatočenike tri puta obišao čovjek koji se predstavio kao Naser Orić. Taj čovjek, koji je nosio maskirnu uniformu, prvi put je došao u ćeliju nekoliko dana poslije 24. septembra 1992. i pitao zatočenike da li su ih tukli. Takođe se raspitivao za sudbinu Dragutina Kukića.¹⁴⁸⁸ Iz straha, jedan zatočenik je rekao da ih niko ne tuče i da je Kukić imao moždani udar.¹⁴⁸⁹ Drugom prilikom je čovjek koji se predstavio kao Naser Orić donio zatočenicima u ćeliju meso.¹⁴⁹⁰ Nedeljko Radić je tog čovjeka posljednji put vidio 15. oktobra 1992., u noći kada je razmijenjen. Nedeljko Radić i još četiri zatočenika stajali su poredani u prijemnoj sobi, u prisustvu čovjeka koji je navodno bio Naser Orić, te Keme i Mrkog.¹⁴⁹¹

538. Slavoljub Žikić, koji je bio zatočen u stanici policije u Srebrenici od 5. oktobra 1992. do 16. oktobra 1992., takođe je izjavio da je zatočenike više puta obišao čovjek koji se predstavio kao Naser Orić. Dva do tri dana poslije 5. oktobra 1992., taj čovjek, koji je nosio maskirnu uniformu, došao je u ćeliju i pitao Slavoljuba Žikića za sudbinu drugih bosanskih Srba sa područja Fakovića.¹⁴⁹² Drugom prilikom taj isti čovjek je ušao u ćeliju i naizgled nezadovoljan stanjem u kojem su bili, pitao zatočenike zašto su krvavi. Ni tom prilikom nisu se usudili da se potuže na to kako se s njima postupa.¹⁴⁹³ Posljednji put kad je Slavoljub Žikić vidio tog čovjeka, on je imao pištolj, tvrdio je da pištolj pripada Arkanu i da su bosanski Muslimani osvojili Zvornik.¹⁴⁹⁴ Slavoljub Žikić je izjavio da bi premlaćivanje prestalo kad god bi taj čovjek ušao u stanicu policije u Srebrenici.¹⁴⁹⁵

539. Prema pismenoj izjavi Veselina Šarca koju je 1994. dao istražiocima bosanskim Srbima, optuženi je bio prisutan prilikom saslušanja srpskih zatočenika u stanici policije u Srebrenici, te je čak učestvovao u njegovom zlostavljanju.¹⁴⁹⁶

540. Jedan presretnuti razgovor nepoznatog datuma između vojnog lica bosanskog Srbina Radeta Bjelanovića, čovjeka zvanog 'Čakura' i osobe koja se predstavljala kao optuženi u vezi sa

¹⁴⁸⁷ Dokazni predmet P329, "Razgovor" s optuženim, traka 3, str. 15. Međutim, optuženi je u početku priznao samo jedan takav obilazak.

¹⁴⁸⁸ Dragutin Kukić je ubijen 25. septembra 1992.; *vidi par.* 380-381 *supra*.

¹⁴⁸⁹ Nedeljko Radić, T. 3544-3546.

¹⁴⁹⁰ Nedeljko Radić, T. 3546; Slavoljub Žikić, T. 3224.

¹⁴⁹¹ Nedeljko Radić, T. 3546-3548, 3586.

¹⁴⁹² Slavoljub Žikić, T. 3223-3224.

¹⁴⁹³ Slavoljub Žikić, T. 3226-3227. Govoreći o tome kako se zatočenici zbog straha nisu usuđivali reći da ih tuku, Pretresno vijeće ne imputira da su se oni bojali optuženog, nego da se radilo o njihovoj generalnoj uplašenosti i samozaštiti.

¹⁴⁹⁴ Slavoljub Žikić, T. 3225.

¹⁴⁹⁵ Slavoljub Žikić, T. 3216.

¹⁴⁹⁶ Dokazni predmet P83, "Zapisnik sa ispitivanja svjedoka" Veselina Šarca od 25. avgusta 1994., str. 3.

razmjenom srpskih zarobljenika mogao bi barem potvrditi da je optuženi znao za srpske zatočeničke u Srebrenici.¹⁴⁹⁷

541. Pretresno vijeće je odvagnulo sve relevantne dokaze, naročito u svjetlu argumenata odbrane u vezi s identitetom optuženog. Vijeće je ipak van razumne sumnje uvjereno da je optuženi u razdoblju od 24. septembra 1992. do 16. oktobra 1992., više puta obišao ćeliju u stanici policije u Srebrenici u kojoj su bili srpski zatočenički. Ta ocjena se temelji na vjerodostojnom svjedočenju Nedeljka Radića i Slavoljuba Žikića, od kojih nijedan nije sreo optuženog prije zatočenja u stanici policije u Srebrenici, a ipak su obojica izjavili da se osoba o kojoj je riječ predstavila kao Naser Orić. Osim toga, Nedeljko Radić je uspio identifikovati optuženog uz pomoć drugog zatočenika, Veselina Šarca, koji je optuženog poznao prije izbijanja sukoba.¹⁴⁹⁸ Ovu ocjenu dodatno potkrepljuje ono što je optuženi u vezi s Veselinom Šarcem izjavio u Razgovoru.¹⁴⁹⁹

542. S obzirom na taj kontekst, Pretresno vijeće se uvjerilo van razumne sumnje da je optuženi imao stvarno znanje o okrutnom postupanju prema Nedeljku Radiću, Slavoljubu Žikiću, Zoranu Brankoviću, Nevenku Bubnju i Veselinu Šarcu.¹⁵⁰⁰ Ta ocjena se temelji na vjerodostojnom svjedočenju Nedeljka Radića i Slavoljuba Žikića, koji su obojica izjavili da je optuženi u više navrata obišao ćeliju u stanici policije u Srebrenici,¹⁵⁰¹ a posljednji put u noći prije razmjene grupe srpskih zatočenika.¹⁵⁰² Jednom prilikom, optuženi je čak pitao Slavoljuba Žikića zašto krvari.¹⁵⁰³ Vijeće je već utvrdilo da je svih pet zatočenika bilo podvrgnuto teškom premlaćivanju i drugom zlostavljanju, što predstavlja krivično djelo okrutnog postupanja kako je definisano Optužnicom.¹⁵⁰⁴ Prema izjavi Slavoljuba Žikića, uslovi u kojima su se našli zatočenički pogoršavali su se iz dana u dan.¹⁵⁰⁵ Optuženi, prema tome, nije mogao da ne primijeti u kakvim uslovima su bili srpski zatočenički, te je manje bitno da li je takođe primijetio u kakvom stanju su bili kada je navodno pregovarao o njihovoj razmjeni. Pretresno vijeće usvaja taj zaključak bez obzira na tvrdnju odbrane o slaboj vidljivosti u stanici policije u Srebrenici.

¹⁴⁹⁷ Dokazni predmet P97, "Presretnuti razgovor". *Vidi* i Završni podnesak optužbe, par. 394-398, gdje se tvrdi da je optuženi "morao primijetiti loše stanje Veselina Šarca", koji je učestvovao u presretnutom razgovoru. Ali *vidi* Odgovor odbrane na Završni podnesak optužbe, par. 33-35.

¹⁴⁹⁸ Nedeljko Radić, T. 3544, 3586; Slavoljub Žikić, T. 3224.

¹⁴⁹⁹ Dokazni predmet P329, traka 3, str. 22: "I onda su oni doveli jednog, tog Šarca Radeta i [...] nešto sam pričao s njim, onaj, da li poznaje neke moje bivše [...] neke moje bivše, onaj, jarane iz srednje škole i tako dalje. Neke moje, onaj, poznanike koje sam prije, pred rat sami, znači dok sam radio kao policajac upoznao u tom selu, pošto je to... I eto, to je to." Pretresno vijeće smatra da je osoba koja se pominje kao Rade Šarac zapravo Veselin Šarac.

¹⁵⁰⁰ Međutim, čak i ako bi se pretpostavilo, *arguendo*, da optuženi nije imao stvarno znanje o okrutnom postupanju, još uvijek bi stajao zaključak da je od trenutka kad je čuo za ubistvo Dragutina Kukića – *vidi* fn. 1507 *infra* – bio upozoren na to da bi i drugi zatočenički mogli biti izloženi zlostavljanju.

¹⁵⁰¹ Nedeljko Radić, T. 3544; Slavoljub Žikić, T. 3225.

¹⁵⁰² Nedeljko Radić, T. 3546-3548, 3586.

¹⁵⁰³ Slavoljub Žikić, T. 3226-3227.

¹⁵⁰⁴ *Vidi* Glava B.4., "Okrutno postupanje".

¹⁵⁰⁵ Slavoljub Žikić, T. 3227.

543. Pretresno vijeće se, nadalje, uvjerilo van razumne sumnje, u stvarno znanje optuženog o ubistvu Dragutina Kukića. Taj zaključak se temelji na vjerodostojnom svjedočenju Nedeljka Radića, koji je izjavio da se optuženi raspitivao kod drugih zatočenika o sudbini Kukića ubrzo nakon njegove smrti.¹⁵⁰⁶ Optuženi je izjavio da je u neko doba u jesen 1992. saznao da je Mirzet Halilović ubio jednog srpskog zatočenika u stanici policije u Srebrenici.¹⁵⁰⁷ Takođe u svjetlu eventualnih sumnji koje se mogu javiti u pogledu identiteta počinioca ili žrtve,¹⁵⁰⁸ Pretresno vijeće konstatuje da je stvarno znanje o tome od sekundarnog značaja.

(c) Ubistvo i okrutno postupanje u stanici policije u Srebrenici i u "Zgradi" iza zgrade Opštine u razdoblju od decembra 1992. do marta 1993.

(i) Stvarno znanje

544. Ilija Ivanović, koji je bio zatočen u stanici policije u Srebrenici i u "Zgradi" u razdoblju od 16. januara 1993. do kraja februara 1993., izjavio je da je otprilike na polovini vremena provedenog u zatočeništvu odveden iz muške ćelije u Zgradi u prijemnu sobu na saslušanje.¹⁵⁰⁹ U toj sobi je vidio čovjeka kojeg je opisao na sljedeći način: "Crn je baš bio, sa bradom. Lep čovek, onako je izgledao mlađi."¹⁵¹⁰ Nakon saslušanja, stražari su pitali Iliju Ivanovića: "Jesi vidio našeg 'deliju' [...] Nasera [...]?"¹⁵¹¹ Kasnije, kada je vidio slike Namera Orića u medijima, Ilija Ivanović je zaključio da je osoba koju je vidio u "Zgradi" zaista optuženi.¹⁵¹²

545. Stana Stamenić, koja je bila zatočena u "Zgradi" tri sedmice poslije 19. januara 1993., izjavila je da je čovjek koji se predstavio kao komandant Naser Orić i kojeg nikad prije nije vidjela došao u ćeliju za žebe u "Zgradi" i pitao zatočenicu da li dobijaju hranu.¹⁵¹³ Taj čovjek se posebno raspitivao za njeno stanje jer je ležala na nosilima.¹⁵¹⁴

546. Optužba je izvela dokaze u namjeri da dokaže kako je optuženi bio prisutan prilikom oslobađanja jednog izuzetno mršavog srpskog zatočenika 21. marta 1993. Toga dana Rado Pejić je predao osoblju UNPROFOR-a, koje ga je odvezlo u oklopnom vozilu i predalo bosanskim Srbima

¹⁵⁰⁶ Nedeljko Radić, T. 3544-3546.

¹⁵⁰⁷ Dokazni predmet P329, "Razgovor" s optuženim, traka 3, str. 2: "[K]asnije sam, onaj, saznao. Znači jedan od tih zarobljenika je, prvo je Mirzet HALILOVIĆ dao izjavu da je on umro."; traka 3, str. 3: "[P]rijavljuje Mirzet da je jedan od zarobljenika izumro [On je umro i onda ništa, onda je pokopan]."; traka 3, str. 4: "[I] da onaj postoji sumnja da onaj zarobljenik koji je umro da nije umro da je [Mirzet Halilović] [...] ušao u pritvor i pretuko tog zarobljenika i da je on, da je on u toj tući [...] posle te tuće on je podlegao, onaj izumro."; traka 3, str. 21: "[Pitanje] [D]a li ste znali ime čovjeka koji je umro? [Odgovor] Ne."

¹⁵⁰⁸ *Vidi par. 56 supra.*

¹⁵⁰⁹ Ilija Ivanović, T. 4044.

¹⁵¹⁰ Ilija Ivanović, T. 4051, 4054.

¹⁵¹¹ Ilija Ivanović, T. 4051. Pretresno vijeće zaključuje da 'delija' znači 'junak'.

¹⁵¹² Ilija Ivanović, T. 4055-4057, 4173.

¹⁵¹³ Stana Stamenić, T. 6618, 6629, 6672.

¹⁵¹⁴ Stana Stamenić, T. 6619.

na Žutom mostu.¹⁵¹⁵ Međutim, nekoliko svjedoka odbrane koji su tome prisustvovali, mada su potvrdili da je Rado Pejić doista oslobođen, nisu mogli potvrditi da je optuženi tom prilikom bio prisutan.¹⁵¹⁶

547. Pretresno vijeće smatra da nije dovoljno utemeljeno pouzdati se u iskaze Ilije Ivanovića i Stane Stamenić da je čovjek koga su vidjeli u "Zgradi" zapravo optuženi. Nijedno od njih nije optuženog poznavalo otprije. Dok je Ilija Ivanović svoju identifikaciju optuženog zasnovao na slikama koje je vidio u medijima nakon što je oslobođen, iskaz Stane Stamenić u vezi s tim isuviše je neprecizan da bi imao dovoljnu dokaznu vrijednost. Prema tome, nema dovoljno dokaza da je, u razdoblju od decembra 1992. do marta 1993., optuženi obišao bilo Stanicu policije Srebrenica bilo "Zgradu".

548. Dokazi pokazuju da je Zulfo Tursunović redovno obilazio srpske zatočenike u stanici policije u Srebrenici i u "Zgradi".¹⁵¹⁷ On je očito, kad se raspitivao za njihovo stanje, bio svjestan da zatočenike zlostavljaju.¹⁵¹⁸ Međutim, nema dokaza da je ikad to prenio optuženom. Prema tome, nema direktnih dokaza da su do optuženog došle informacije o stanju srpskih zatočenika u tom razdoblju.

549. Takođe nema dokaza da su Osman Osmanović, Ramiz Bećirović, Hamed Salihović ili bilo ko drugi optuženog ikad obavještavali o stanju u kojem su bili srpski zatočenici. Isto tako, nema dokaza da se optuženi o tome raspitivao ili da je od bilo koga tražio izvještaje. U Razgovoru, optuženi je potvrdio da se nije raspitivao o pitanjima u vezi sa zatočenicima u Srebrenici.¹⁵¹⁹

(ii) Pretpostavljeno znanje

550. Pretresno vijeće je već utvrdilo da je optuženi, u vrijeme kad je Mirzet Halilović u novembru 1992. smijenjen s položaja komandira srebreničke Vojne policije, imao stvarno znanje ne samo o ubistvu Dragutina Kukića, nego i o okrutnom postupanju prema tadašnjim zatočenicima.¹⁵²⁰ Njegovo znanje o tom slučaju ubistva, kao i o okrutnom postupanju prema drugim zatočenicima, upozorilo ga je da su bezbjednost i uslovi života srpskih zatočenika u Srebrenici otada ugroženi, te da se to pitanje mora adekvatno rješavati i pratiti. Mada prije 16. oktobra 1992., kao što je već navedeno, nije bilo potpuno jasno kome srebrenička vojna policija odgovara,¹⁵²¹ čini se da optuženi

¹⁵¹⁵ Pyers Tucker, T. 5921-5924. *Vidi par. 461-462 supra.*

¹⁵¹⁶ Ejub Gušter, T. 15465-15466; Anthony Birtley, T. 15125; dokazni predmet D1010, "Video".

¹⁵¹⁷ Ratko Nikolić, T. 2597; Ilija Ivanović, T. 4052-4053.

¹⁵¹⁸ Ratko Nikolić, T. 2627-2628; Anđa Radović, T. 4816; Milosava Nikolić, T. 7174.

¹⁵¹⁹ Dokazni predmet P329, "Razgovor" sa optuženim, traka 3, str. 21, traka 10, str. 3, traka 17, str. 10-11.

¹⁵²⁰ *Vidi par. 542-453 supra.*

¹⁵²¹ *Vidi par. 503-506 supra.*

nije imao sumnje o tome da je ubistvo zatočenika pitanje koje ga se tiče, budući da je o tome razgovarao s Hamedom Salihovićem i Ramizom Bećirovićem s ciljem da se spriječe novi slučajevi.¹⁵²² Optuženi se takođe zalagao za istragu tog slučaja, što je na kraju dovelo do smjenjivanja Mirzeta Halilovića, po odluci u kojoj je aktivno učestvovao i optuženi.¹⁵²³ Nema pokazatelja da je okrutno postupanje prema zatočenicima, za razliku od ubistva zatočenika, ikad istraženo, ni da je to pitanje uopšte izneseno na nekom od sastanaka, zajedničkih ili drugih, Štaba Oružanih snaga Srebrenica.

551. Izuzev goreopisane intervencije, nema daljnjih dokaza da je optuženi preduzimao mjere u pogledu srpskih zatočenika. Poslije novembra 1992., čini se da su njihova bezbjednost i životni uslovi nestali s popisa pitanja kojima se optuženi bavio.¹⁵²⁴ Umjesto toga, on je kao svoj najveći i jedini prioritet zadržao najvažniju ulogu koju je imao kao komandant Oružanih snaga Srebrenica – da odbrani područje Srebrenice.

552. Za to postoji više mogućih objašnjenja. Dok je optuženi bio intenzivno angažovan na vojnim poslovima i stoga rijetko prisutan u gradu Srebrenici,¹⁵²⁵ drugi su ondje vodili svakodnevne poslove. Prema riječima optuženog, za srpske zatočenike bili su odgovorni Ramiz Bećirović i Hamed Salihović, pri čemu ih je ovaj potonji i ispitivao.¹⁵²⁶ Optuženi je bio svjestan da je, zbog problema sa srebreničkom Vojnom policijom, Mirzeta Halilovića na mjestu njenog komandira zamijenio Atif Krdžić. Optuženi nije mogao ne znati da je Zulfo Tursunović, njegov zamjenik,¹⁵²⁷ koji je bio postavljen za člana 'Prijetnog vojnog suda', obilazio srpske zatočenike u stanici policije u Srebrenici i u Zgradi.

553. Tokom cijelog razgovora, optuženi je tvrdio da nije bio svjestan da su u Zgradi bili srpski zatočenici i da on nikad u tom periodu nije nogom stupio u tu zgradu.¹⁵²⁸ Mada je prihvatio da su Srbi zarobljavani nakon napada na Kravicu početkom januara 1993., optuženi je zaniijekao da je znao da su oni bili zlostavljani ili da su neki od njih bili ubijeni.¹⁵²⁹

554. Pretresno vijeće ne smatra vjerodostojnom tvrdnju optuženog da nije bio svjestan da su Srbi bili zatočeni u "Zgradi". Njegov zamjenik Zulfo Tursunović često je obilazio te zatočenike.¹⁵³⁰

¹⁵²² Dokazni predmet P329, "Razgovor" s optuženim, traka 18, str. 7.

¹⁵²³ Dokazni predmet P329, "Razgovor" s optuženim, traka 3, str. 4-6 i traka 17, str. 2.

¹⁵²⁴ Dokazni predmet P329, "Razgovor" s optuženim, traka 18, str. 2: "[P]reče je bilo da budem ja na vatrenoj liniji da vodim brigu i probleme o stanju na terenu nego dole."

¹⁵²⁵ Dokazni predmet P329, "Razgovor" s optuženim, traka 17, str. 6.

¹⁵²⁶ Dokazni predmet P329, "Razgovor" s optuženim, traka 3, str. 13, 21, traka 17, str. 20, traka 18, str. 2-4.

¹⁵²⁷ Dokazni predmet P84, "Podsjetnik za starješinu TO", zajednički sastanak Ratnog predsjedništva Srebrenice i Štaba Oružanih snaga Srebrenica 14 oktobra 1992., str. 8.

¹⁵²⁸ Dokazni predmet P329, "Razgovor" sa optuženim, traka 16, str. 22, 28, traka 17, str. 8.

¹⁵²⁹ Dokazni predmet P329, "Razgovor" sa optuženim, traka 17, str. 20-26, traka 18, str. 1-5.

¹⁵³⁰ *Vidi par. 454 supra.*

Štaviše, čak su i borci koji su se vraćali s linija fronta znali za srpske zatočenike jer su ulazili u "Zgradu" da ih zlostavljaju.¹⁵³¹ Osim toga, o korištenju "Zgrade" kao zatočeničkog objekta raspravljalo se 23. decembra 1992. na zajedničkom sastanku Štaba Oružanih snaga Srebrenica i Ratnog predsjedništva, koji je otvorio optuženi.¹⁵³² Tokom tog sastanka odlučeno je da se formira 'Komisija za razmjenu zarobljenika'.¹⁵³³

555. Čak i kad bi, hipotetički, Pretresno vijeće uzelo u obzir tvrdnju optuženog da nije bio svjestan da se prije demilitarizacije "Zgrada" koristila kao zatočenički objekt, postoje dokazi da je on bio u najmanju ruku svjestan da su Srbi zarobljavani i zatvarani nakon oktobra 1992.¹⁵³⁴ Da li je optuženi znao za zatočenike u "Zgradi" je, prema tome, od sekundarnog značaja.

556. Pretresno vijeće prima k znanju situaciju u kojoj se optuženi našao u to vrijeme, kao i to da je, s obzirom na svoju mladost, nosio teret velikih odgovornosti. Razumljiva je njegova briga za odbranu područja Srebrenice i bezbjednost njenih stanovnika u svjetlu napredovanja nadmoćnih srpskih snaga, a naročito pojačane neprijateljske ofanzive.¹⁵³⁵ Ono što nije razumljivo jeste to kako je mogao odlučiti da sa popisa svojih obaveza potpuno izbriše pitanja koja se tiču zatočenih Srba, s obzirom na to da je imao dovoljno znanja da su 21. decembra 1992., i Hamed Salihović i Ramiz Bećirović podnijeli ostavku zbog neprihvatljivog načina na koji su se rješavala ta pitanja.¹⁵³⁶ Međutim, optuženi tvrdi da se on nije morao baviti pitanjem srpskih zatočenika jer su za to bili zaduženi Hamed Salihović i Ramiz Bećirović.¹⁵³⁷

557. Što je još važnije, od septembra ili oktobra 1992., optuženi je upoznat s činjenicom da se prema srpskim zatočenicima u stanici policije u Srebrenici okrutno postupa i da je jedan od njih ubijen. Prema tome, nije razumljivo kako je, bez obzira na situaciju s kojom se svakodnevno suočavao, optuženi mogao otada nadalje sa sigurnošću pretpostaviti da se takvi incidenti neće ponoviti, te da čak nema potrebe ni da se barem pokuša ustanoviti da li se sa zatočenicima i dalje loše postupa. Zapanjujuće je da optuženi, kako se čini, nije preduzeo nikakve mjere u vezi sa srpskim zatočenicima nakon što je Atif Krdžić 22. novembra 1992. preuzeo komandu nad

¹⁵³¹ *Vidi par. 446 supra.*

¹⁵³² Dokazni predmet P84, "Podsjetnik za starješinu TO", zajednički sastanak Štaba Oružanih snaga Srebrenica i Ratnog predsjedništva Srebrenice 23. decembra 1992., str. 44.

¹⁵³³ Dokazni predmet P84, "Podsjetnik za starješinu TO", zajednički sastanak Štaba Oružanih snaga Srebrenica i Ratnog predsjedništva Srebrenice 23. decembra 1992., str. 45.

¹⁵³⁴ Dokazni predmet P329, "Razgovor" s optuženim, traka 18, str. 2.

¹⁵³⁵ Završni podnesak odbrane, par. 19, 20. *Vidi* i Odluku od 4. jula, str. 3, 4.

¹⁵³⁶ Dokazni predmet P255, "Odluka o istupanju iz Štaba OS Srebrenica" od 21. decembra 1992. Ali *vidi* Nedret Mujkanović, T. 5162, koji je tvrdio da je moguće da su i Hamed Salihović i Ramiz Bećirović nastavili da vrše svoje dužnosti u Štabu Oružanih snaga Srebrenica do aprila 1993. Međutim, Pretresno vijeće nema razloga da zaključi da su, kako se opšta situacija u Srebrenici pogoršavala, pitanja iznesena u dokaznom predmetu P255 bila riješena ili da su te dvije osobe bile u mogućnosti da kasnije djeluju u boljim uslovima.

¹⁵³⁷ Dokazni predmet P329, "Razgovor" s optuženim, traka 3, str. 13, traka 17, str. 5.

srebreničkom Vojom policijom. Optuženi je samo ponovio da, zbog pogoršane vojne situacije, nije razmišljao o zatočenim zarobljenicima, budući da su za to bili odgovorni drugi.¹⁵³⁸

558. Međutim, situacija je bila takva da se broj ubijenih srpskih zatočenika i onih prema kojima se okrutno postupalo povećao nakon što je Atif Krdžić postavljen za komandira srebreničke Vojne policije. Osim toga, to se dešavalo u vrijeme kad je srebrenička Vojna policija dobila novog komandira i kad su unutar nje provođene organizacione promjene, radi, kako se pretpostavlja, rješavanja postojećih problema. Zulfo Tursunović je redovno obilazio mjesta zatočenja i interesovao se za stanje zatočenika.¹⁵³⁹ S obzirom na to da je optuženi prethodno bio obaviješten, čini se da on nije smatrao potrebnim da provjeri da li se srpski zatočenici ubijaju ili se prema njima okrutno postupaju, te da je djelovao u skladu s tim.

559. Nakon pomnog razmatranja, Pretresno vijeće je mišljenja da se, uopšteno govoreći, postupanju prema zatočenicima u oružanom sukobu, uključujući njihov psihički i fizički integritet, ne može pridati manji značaj u odnosu na druga pitanja, bilo vojna ili nevojna, koliko god ona bila važna. Ovo opšte pravilo uslovljeno je, naravno, time da osoba kojoj je povjerena takva odgovornost bude u svakom trenutku u poziciji da ispuni tu obavezu. Ono nije i ne može biti primjenjivo kada je, na primjer, nemoguće djelovati ili kada bi bilo potpuno nerazumno očekivati od nekoga da djeluje, kao što je slučaj u situacijama životne opasnosti. U slučaju pred Pretresnim vijećem, radi se o odgovornosti komandanta koji je, uglavnom, u mogućnosti da te dužnosti izvrši tako što će dio njih prepustiti potčinjenom, s vremena na vrijeme se o njihovom provođenju raspitati, a u slučaju da ne dobija izvještaje, tražiti da se oni podnesu u bilo kom obliku. Navedeno opšte pravilo je, prema tome, primjenjivo kad je sve to moguće. Ono što je neprihvatljivo za Pretresno vijeće jeste to da komandanti koji, poput optuženog, sa sigurnošću znaju da su zatočenici ranije bili izloženi ubistvu i okrutnom postupanju, gorenavedene obaveze zaštite zarobljenika prema međunarodnom pravu vrše tako što naprosto prenesu svoje odgovornosti u vezi s tim na potčinjene, bez daljnjeg raspitivanja, kao što je gore objašnjeno. U ovom slučaju dokazi su nedvosmisleni: optuženi se nikad nije raspitivao o sudbini srpskih zatočenika u dva zatočenička objekta u Srebrenici od dana kada je Atif Krdžić postavljen za komandira srebreničke Vojne policije umjesto Mirzeta Halilovića. Osim toga, on je nedostatak svog daljnjeg učestvovanja izrazio i objasnio vojnim obavezama na drugim mjestima. Optuženi je morao biti svjestan da su teška pothranjenost i psihološke posljedice opsade dovele do nepredvidivosti u ponašanju stanovnika Srebrenice, što je bio dodatni razlog da optuženi preduzme adekvatne mjere kako se srpski zatočenici ne bi izlagali krivičnim djelima koja će dodatno pogoršati njihovo ranjivo stanje.

¹⁵³⁸ Dokazni predmet P329, "Razgovor" sa optuženim, traka 3, str. 13, traka 17, str. 6, traka 18, str. 2.

(d) Zaključci u pogledu stvarnog ili pretpostavljenog znanja

560. Ukratko, Pretresno vijeće zaključuje da je optuženi znao za ubistvo Dragutina Kukića i za okrutno postupanje prema Nedeljku Radiću, Slavoljubu Žikiću, Zoranu Brankoviću, Nevenku Bubnju i Veselinu Šarcu u stanici policije u Srebrenici u septembru i oktobru 1992.¹⁵⁴⁰ Pretresno vijeće je takođe uvjereno van razumne sumnje da je optuženi imao razloga da zna za ubistvo Dragana Ilića, Milosava Milovanovića, Kostadina Popovića i Branka Sekulića, te okrutno postupanje prema Iliji Ivanoviću, Ratku Nikoliću, Radi Pejiću, Stanku Mitroviću i Miletu Trifunoviću u stanici policije u Srebrenici i u "Zgradi" u razdoblju od decembra 1992. do marta 1993.

3. Propust da se spriječi ili kazni(a) Argumenti

561. Mada optužba navodi da je optuženi propustio da spriječi i kazni krivična djela ubistva i okrutnog postupanja prema srpskim zatočenicima, nije konkretno navedeno koje mjere je on trebao preduzeti kako bi spriječio te zločine. Što se tiče propusta optuženog da kazni, optužba tvrdi da je on imao na raspolaganju brojne načine da pokrene postupak i obezbijedi da njegovi potčinjeni budu kažnjeni. Optužba tvrdi da postoje dokazi da je optuženi u više navrata iskoristio svoja ovlaštenja i preduzeo mjere protiv nekih potčinjenih, a ipak nije iskoristio te mjere kad se radilo o srebreničkoj Vojnoj policiji.¹⁵⁴¹

562. Kao prvo, odbrana tvrdi da se eventualne mjere kažnjavanja koje je optuženi bio dužan preduzeti trebaju sagledati u svjetlu konkretnih okolnosti koje su u to vrijeme vladale u Srebrenici. Konkretno, odbrana tvrdi da je optužnom bilo nemoguće da distribuira relevantna pravila međunarodnog humanitarnog prava i da su mu ona postala dostupna tek poslije pada Srebrenice. Taj nedostatak informacija doveo je do raskoraka između situacije koja je *de facto* vladala u Srebrenici i one kakvu zahtijevaju ta pravila. Nadalje, odbrana tvrdi da u Srebrenici nije bilo obučenog osoblja ovlaštenog da vodi istragu ili krivični postupak i da nije bilo mehanizma koji bi komandantu omogućio da sazna za zločine i osumnjičene počinioce. Konačno, odbrana tvrdi da optužba nije dokazala da nije provedena nijedna istraga krivičnih djela ubistva i okrutnog postupanja.¹⁵⁴²

¹⁵³⁹ Milosava Nikolić, T. 7174.

¹⁵⁴⁰ *Vidi fn. 1486 supra* u vezi s ograničenom upotrebnom vrijednošću ovog nalaza.

¹⁵⁴¹ Završni podnesak optužbe, par. 946-958; Odgovor optužbe na Završni podnesak odbrane, par. 94-100.

¹⁵⁴² Završni podnesak odbrane, par. 1413-1478.

(b) Preliminarne ocjene

563. Pretresno vijeće smatra da je argument odbrane o nedostupnosti relevantnih pravila međunarodnog prava bez merituma. Čak i ako takva pravila nisu bila dostupna u Srebrenici, protivpravost djela ubistva i okrutnog postupanja prema ratnim zarobljenicima je ne samo opštepoznata, nego je i čvrsto ustanovljena u običajnom međunarodnom pravu i ne ovisi o poznavanju konkretnih odredbi koje zabranjuju takvo ponašanje. Fizički i psihički integritet zarobljenika je isuviše fundamentalan da bi se vezao za postojanje dokaza o poznavanju takvih pravila, a kamoli o tome da su bila dostupna u pismenoj formi. Takođe, čini se da je optuženi bio toga svjestan. U Razgovoru je optuženi izjavio da se, kada je saznao da je ubijen srpski zatočenik, sastao sa Hamedom Salihovićem i Ramizom Bećirovićem i da je rekao sljedeće: “[N]ormalno [...] donijeli smo odluku da to moramo spriječiti, ne može se više tako ponašati.”¹⁵⁴³

564. Argument odbrane da se u Srebrenici nije mogla voditi istraga ili krivični postupak zbog manjka kvalifikovanog osoblja samo naizgled stoji. Možda jeste bilo teško ili čak nemoguće primijeniti postupke i mehanizme koje su predviđali relevantni zakoni, kao što su i načini slanja i primanja izvještaja bili ograničeni u poređenju s normalnim okolnostima, ali čak i u Srebrenici u to vrijeme nisu bili potrebni sofisticirani mehanizmi i obučeno osoblje da bi se utvrdilo da se zarobljenici ubijaju i zlostavljaju. Optuženi je to mogao i sam utvrditi, lično ili putem potčinjenih, da je to htio. Možda je tome najbolji dokaz činjenica da je, kad je postalo nužno da se istraži navodno ubistvo zarobljenika od strane Mirzeta Halilovića, formirana istražna ekipa upravo zato da bi se bavila tim pitanjem na način koji je bio moguć u to vrijeme.¹⁵⁴⁴

(c) Propust da se spriječi

565. Pretresno vijeće podsjeća da praksa Međunarodnog suda ne nalaže da se dokaže da zločini počinjenih ne bi bili počinjeni bez propusta nadređenog da spriječi.¹⁵⁴⁵ Načelo da se od nadređenog ne može zahtijevati da učini više da spriječi te zločine no što je u njegovoj moći i što je primjereno u datim okolnostima takođe je čvrsto uspostavljeno u jurisprudenciji.¹⁵⁴⁶ Vrsta i opseg mjera koje u krajnjoj liniji treba preduzeti ovise o stepenu efektivne kontrole nad potčinjenima u trenutku kada se od nadređenog očekuje da djeluje. Osim toga, nadređeni mora preduzeti sve nužne i razumne mjere da spriječi podređene u planiranju, pripremanju i izvršenju djela.

¹⁵⁴³ Dokazni predmet P329, "Razgovor" s optuženim, traka 18, str. 7.

¹⁵⁴⁴ Dokazni predmet P329, "Razgovor" s optuženim, traka 3, str. 4-5, 23.

¹⁵⁴⁵ *Vidi par. 338 supra.*

¹⁵⁴⁶ *Vidi par. 329, 331 supra.*

566. Pretresno vijeće uvažava to da su, uopšteno govoreći, u Srebrenici vladali haos i bezakonje i da je, uprkos određenim nastojanjima, funkcionisanje svih institucija bilo daleko od efikasnog. Srebreničkoj Vojnoj policiji manjkala su sredstva i ljudstvo; najbolji borci bili su potrebni za bitke. Nema sumnje da je optuženi djelovao u izuzetno teškim uslovima, a ne u adekvatno organizovanoj vojsci sa primjerenim putevima komunikacije između nadređenih i podređenih. Povremeno je imao poteškoća da obezbijedi uniformno izvršavanje naređenja od strane lokalnih vođa.¹⁵⁴⁷ Komanda optuženog zasnivala se više na povjerenju koje je u njega imalo stanovništvo bosanskih Muslimana, lokalne vođe i vlasti u Srebrenici nego na formalnoj vlasti.

567. Ipak, ta vlast bila je u mnogim aspektima djelotvorna. Postoje dokazi da je optuženi kad bi se pojavio u stanicu policije u Srebrenici kod stražara izazivao strah i poštovanje. Dok je on bio u zgradi, nije bilo zlostavljanja, kao ni kad bi došao Zulfo Tursunović.¹⁵⁴⁸

568. Uprkos očito teškoj situaciji u kojoj se u to vrijeme našla srebrenička Vojna policija, optuženi je tokom Razgovora, govoreći o stražarima u stanici policije u Srebrenici, izjavio da “to nije [...] bila brigada ljudi, ono je bio mali broj policajaca koji je mogao, onaj, kontrolisati”.¹⁵⁴⁹ Moglo bi se dodati da je takvu kontrolu olakšavao broj zatočenika i veličina zgrada u kojima su bili zatočeni. Pretresno vijeće naprosto ne prihvata da bi stražarima i/ili komandantu policijske stanice Srebrenica bilo nemoguće da spriječe krivična djela poput ubistva ili okrutnog postupanja da je bila primijenjena adekvatna kontrola.

569. Međutim, osim što je učestvovao u imenovanju Atifa Krdžića umjesto Mirzeta Halilovića, dokazi ukazuju na potpuno odsustvo bilo kakvih daljnjih mjera od strane optuženog da spriječi okrutno postupanje i ubistva zarobljenika, mada je bio upoznat s takvim slučajevima.

570. Pretresno vijeće je uvjeren da bi optuženi, da je barem pokušao obezbijediti da bude obavještava o sudbini zarobljenika tokom njihovog zatočeništva u Srebrenici, bio u mogućnosti da u najmanju ruku preraspodijeli postojeće resurse kako bi obezbijedio potreban broj i kvalitet stražara, po potrebi i među svojim borcima. Pretresno vijeće ponavlja da je čak i u očajnoj situaciji u kakvoj je djelovao optuženi, zaštita zarobljenika od toliko fundamentalnog značaja da se ne može staviti na drugo mjesto. S obzirom na okolnosti, optuženom je bilo moguće da se posveti tom pitanju i razumno je očekivati da se tome trebao posvetiti. U ovom predmetu, obaveza optuženog da spriječi protezala se tokom dugog perioda, tj., od imenovanja Atifa Krdžića 22. novembra 1992., pa

¹⁵⁴⁷ Dokazni predmet P84, "Podsjetnik za starješinu TO", zajednički sastanak Štaba Oružanih snaga Srebrenica i Ratnog predsjedništva Srebrenice 23. decembra 1992., str. 44.

¹⁵⁴⁸ *Vidi par. 453, 530 supra.*

¹⁵⁴⁹ Dokazni predmet P329, "Razgovor" s optuženim, traka 3, str. 27.

do 20. marta 1993., tokom kojeg on nije uvijek bio na liniji fronta, nego je nalazio vremena da dolazi na sastanke u Srebrenici, barem dok nije počela srpska zimska ofenziva krajem januara ili početkom februara 1993. Pretresno vijeće zaključuje da nije nemogućnost sprečavala optuženog da spriječi zlostavljanje zatočenika, niti je tome razlog to što je sve vrijeme bio u situaciji u kakvoj se ne bi moglo razumno očekivati da se bavi takvih problemima; razlog tome je bio njegov izbor da tom pitanju više ne posvećuje pažnju i to tokom cijelog relevantnog razdoblja, a ne samo onda kada je bio angažovan na vojnim dejstvima.

571. Na sastanku 22. novembra 1992., kada je Atif Krdžić zamijenio Mirzeta Halilovića na položaju komandira srebreničke Vojne policije, istaknuto je sljedeće: "Načelnici resora, da svako svoj posao preuzme. Komandant takođe svoj dio posla. Izvještaji da se dostavljaju."¹⁵⁵⁰ Sudeći po zapisniku sa sastanka, optuženi je izjavio: "Kriv sam što ne dolazim i ne radim u kancelariji. Od sada ću to činiti."¹⁵⁵¹ Postoje dokazi da je poslije tog sastanka pa do 10. januara 1993., optuženi bio u gradu Srebrenici kako bi prisustvovao sastancima Štaba Oružanih snaga Srebrenica i zajedničkim sastancima sa srebreničkim Ratnim predsjedništvom.¹⁵⁵² Međutim, dokazi upućuju na začuđujuću činjenicu da niko nije ni na jednom od tih sastanaka pomenuo srpske zatočenike, direktno ili indirektno, osim u jednoj izjavi.¹⁵⁵³

572. Pretresno vijeće stoga zaključuje da je optužba van razumne sumnje dokazala da je optuženi propustio da preduzme nužne i razumne mjere da spriječi zločine u stanici policije u Srebrenici i u "Zgradi" u razdoblju od decembra 1992. do marta 1993.

(d) Propust da se kazni

573. Dužnost kažnjavanja javlja se nakon što potčinjeni počine zločin. Međutim, prvenstvena je obaveza sprečavanje tih zločina.¹⁵⁵⁴ U osnovi, za dužnost kažnjavanja važe isti kriteriji kojima se rukovodi dužnost sprečavanja primjenjivi. Nadređeni je dužan da putem istrage utvrdi činjenice kako bi obezbijedio da počinioci koji su pod njegovom efektivnom kontrolom budu privedeni pravdi. Nadređeni ne mora sam provesti istragu niti kazniti, ali mora obezbijediti da stvar ne ostane neriješena. Po potrebi, mora uputiti zahtjev nadležnim organima radi daljnje istrage. Takođe je prihvaćeno da nedostatak formalne nadležnosti ne oslobađa nadređenog dužnosti da kazni na način

¹⁵⁵⁰ Dokazni predmet P84, "Podsjetnik za starješinu TO", sastanak Štaba Oružanih snaga Srebrenica 22. novembra 1992., str. 27.

¹⁵⁵¹ *Ibid.*

¹⁵⁵² Dokazni predmet P84, "Podsjetnik za starješinu TO", sastanak Štaba Oružanih snaga Srebrenica 4. decembra 1992., str. 31, sastanak Štaba Oružanih snaga Srebrenica 22. decembra 1992, str. 41, zajednički sastanak Štaba Oružanih snaga Srebrenica i srebreničkog Ratnog predsjedništva 23. decembra 1992., str. 43, sastanak Štaba Oružanih snaga Srebrenica 10. januara 1993., str. 49.

¹⁵⁵³ Dokazni predmet P84, "Podsjetnik za starješinu TO", sastanak Štaba Oružanih snaga Srebrenica 10. januara 1993., str. 50: "Zarobljenicu treba /?hraniti/.."

¹⁵⁵⁴ *Vidi par. 326 supra.*

koji je njemu dostupan. Njegova odgovornost može takođe proizići iz njegovog hotimičnog propusta da među osobama pod svojom kontrolom stvori ili održi duh discipline i poštivanja zakona.¹⁵⁵⁵ I konačno, nije potrebno dokazati kauzalnu vezu između krivičnih djela koje počini potčinjeni i propusta nadređenog da nakon toga kazni počinioce.¹⁵⁵⁶

574. Međutim, da bi se došlo do zaključka da je optuženi bio pod obavezom da kazni, mora se utvrditi, prvo, da je znao ili je bilo razloga da zna za počinjenje relevantnih krivičnih djela i, drugo, da je imao komandu nad potčinjenima i u trenutku počinjenja krivičnih djela i onda kada je propustio da ih kazni.¹⁵⁵⁷ U tom kontekstu mora se napraviti razlika između krivičnih djela počinjenih u stanici policije u Srebrenici u razdoblju od 24. septembra do 16. oktobra 1992., i onih počinjenih kasnije na istom mjestu i u "Zgradi" u razdoblju od 27. decembra 1992. do 20. marta 1993.

575. Za razdoblje od 24. septembra do 16. oktobra 1992., Pretresno vijeće je već konstatovalo da nije u dovoljnoj mjeri dokazan odnos subordinacije između optuženog i srebreničke Vojne policije. Prema tome, optuženi se ne može smatrati krivično odgovornim zbog toga što je propustio da preduzme nužne i razumne mjere da kazni za krivična djela počinjena u razdoblju od 24. septembra do 16. oktobra 1992. u stanici policije u Srebrenici.

576. Što se tiče krivičnih djela počinjenih u razdoblju od 27. decembra 1992. i 20. marta 1993., prvo što optužba mora dokazati jeste da je optuženi, u tom razdoblju i poslije toga, do avgusta 1995., znao ili je bilo razloga da zna da su relevantna krivična djela počinjena.

577. Dok je za dužnost sprečavanja dovoljno da je optuženi bio upozoren da bi zločini mogli biti izvršeni ili se ponoviti, dužnost kažnjavanja pretpostavlja da su zločini doista i počinjeni i da je nadređeni bio toga svjestan ili da je imao dovoljno pokazatelja da zaključi da su izvršeni.¹⁵⁵⁸ Pretresno vijeće konstatuje da optužba nije uspjela da dokaže van razumne sumnje da je optuženi, u bilo kom trenutku od njihovog počinjenja pa do avgusta 1995., imao stvarno znanje da su u razdoblju od 27. decembra 1992. do 20. marta 1993. počinjena krivična djela ubistva i okrutnog postupanja.¹⁵⁵⁹ Osim toga, nije u dovoljnoj mjeri dokazano da je on bio upozoren da su počinjeni ti konkretni zločini. Takođe nema dokaza da je optuženi, zbog nedovoljne informisanosti o sudbini srpskih zatočenika, imao ikakve informacije koje bi ga navele da provjeri da li su takvi zločini

¹⁵⁵⁵ *Vidi par. 336 supra.*

¹⁵⁵⁶ *Vidi par. 338 supra.*

¹⁵⁵⁷ *Vidi par. 335 supra.*

¹⁵⁵⁸ *Vidi par. 334-335 supra.*

¹⁵⁵⁹ Pretresno vijeće je već ocijenilo da su svjedočenja Ilije Ivanovića i Stane Stamenića u vezi sa prisustvom optuženog u "Zgradi" nedovoljna: *vidi par. 547 supra.* Isto tako, Pretresno vijeće smatra da optužba nije dokazala prisustvo optuženog kada je Rado Pejić izveden iz te zgrade i predat za razmjenu.

počinjeni. Zato nema razloga da se u ovoj Presudi razmatraju argumenti strana u vezi s dostupnošću načina kažnjavanja, kao i vezi s tim da li dokazi pokazuju da je optuženi propustio da pokrene bilo kakav postupak, uključujući i istragu.

4. Zaključci u vezi s odgovornošću optuženog

578. Zaključak do kojeg je došlo Pretresno vijeće jeste da je optuženi propustio da preduzme nužne i razumne mjere kako bi spriječio krivična djela ubistva i okrutnog postupanja u razdoblju od 27. decembra 1992. do 20. marta 1993. Međutim, optuženi se ne može smatrati krivično odgovornim za to što je propustio da preduzme nužne i razumne mjere kako bi kaznio svoje potčinjene za počinjenje tih zločina.

VIII. OPTUŽBE I OCJENE U VEZI S BEZOBZIRNIM RAZARANJEM GRADOVA, NASELJA I SELA KOJE NIJE OPRAVDANO VOJNOM NUŽDOM (TAČKE 3 I 5 OPTUŽNICE)

579. U dvije tačke Optužnice optuženi se tereti za 'bezobzirno razaranje gradova, naselja ili sela koje nije opravdano vojnom nuždom' na osnovu člana 3(b) Statuta. U tački 3 Optužnice navodi se da je optuženi kao komandant krivično odgovoran na osnovu člana 7(3) Statuta za sve slučajeve razaranja navedene u Optužnici. Prema tački 5 Optužnice optuženi takođe snosi individualnu krivičnu odgovornost na osnovu člana 7(1) Statuta za poticanje, kao i pomaganje i podržavanje bezobzirnog razaranja do kojeg je došlo prilikom napada na Fakoviće, Bjelovac i Kravicu/Ježesticu, za koje se tvrdi da je optuženi u njima lično učestvovao.¹⁵⁶⁰

A. Mjerodavno pravo

1. Pravna osnova

580. Član 3 Statuta je naslovljen 'Kršenja zakona i običaja ratovanja'. U stavu (b), taj član konkretno zabranjuje

bezobzirno razaranje gradova, naselja ili sela, ili pustošenje koje nije opravdano vojnom nuždom.¹⁵⁶¹

Ova odredba se temelji na Haškom pravilniku iz 1907., koji zabranjuje razaranje (i zapljenu) neprijateljske imovine, osim slučajeva "gdje bi takvo uništenje ili zapljena imperativno nalagala ratna nužnost".¹⁵⁶² To je potvrđeno u članu 6(b) Nirberškog statuta i u načelu broj 6 Nirberških načela.¹⁵⁶³ Nema sumnje da je krivično djelo opisano u članu 3(b) Statuta, koji uslovom razaranja *gradova, naselja ili sela* sužava opseg ranijih kodifikacija i time postavlja još viši prag, činilo dio običajnog međunarodnog prava u vrijeme kad je, prema navodima, počinjeno.¹⁵⁶⁴

¹⁵⁶⁰ Optužnica, par. 27-37. *Vidi* par. 8-10 *supra*.

¹⁵⁶¹ Mada se time ostavlja otvoreno pitanje da li 'razaranje' i 'pustošenje' čine dva različita krivična djela, Pretresno vijeće se slaže da u pravnom smislu nema suštinske razlike između ta dva termina: *Tužilac protiv Pavla Strugara*, predmet br. IT-01-42-T, Presuda, 31. januar 2005. (u daljnjem tekstu: Prvostepena presuda u predmetu *Strugar*), par. 291. Pretresno vijeće je, nadalje, mišljenja da se izraz "nije opravdano vojnom nuždom" u jednakoj mjeri odnosi i na 'razaranje' i na 'pustošenje'. Kako se optuženi tereti samo za 'razaranje', Pretresno vijeće će u daljnjem tekstu koristiti samo taj izraz.

¹⁵⁶² Haški pravilnik iz 1907., član 23(g): "[N]aročito je zabranjeno: [...] uništavati ili zaplijeniti neprijateljsku imovinu, osim slučajeve gdje bi takvo uništenje ili zapljenu imperativno nalagala ratna nužnost."

¹⁵⁶³ Principles of International Law Recognised in the Charter of the Nuremberg Tribunal and in the Judgement of the Tribunal, unanimously adopted by the International Law Commission, /Principi Međunarodnog prava prihvaćeni Statutom Nirberškog suda i presudom tog suda, jednoglasno usvojeni od strane Komisije za međunarodno pravo/ 1950., UNGAOR, 5. zasjedanje, Dodatak br. 12, UN Doc. A/1316.

¹⁵⁶⁴ Drugostepena presuda u predmetu *Kordić*, par. 74-76, gdje se upućuje na Izvještaj generalnog sekretara, par. 35; Odluka o nadležnosti u predmetu *Hadžihasanović*, par. 26.

2. Obilježja krivičnog djela

581. Usvojena su sljedeća obilježja krivičnog djela 'bezobzirnog razaranja gradova, naselja ili sela koje nije opravdano vojnom nuždom':

- (i) Radi se o razaranju imovine¹⁵⁶⁵ velikih razmjera;
- (ii) Razaranje nije opravdano vojnom nuždom; i
- (iii) Počinilac je djelovao s namjerom da uništi dotičnu imovinu.¹⁵⁶⁶

582. Zaštita zagarantovana članom 3(b) Statuta uključuje svu imovinu na teritoriji obuhvaćenoj sukobom, uključujući i onu koja se nalazi na neprijateljskoj teritoriji i na teritoriji koja nije efektivno pod okupacijom.¹⁵⁶⁷ Ranije u ovoj presudi ustanovljeno je da su odredbe člana 3(b) Statuta primjenjive i na međunarodne i na unutrašnje sukobe.¹⁵⁶⁸

3. Razaranje velikih razmjera

583. Da bi predstavljalo kršenje zakona i običaja ratovanja, razaranje mora biti i 'teško' u odnosu na pojedinačne objekte i obuhvatati znatan dio nekog grada, naselja ili sela. Zahtjev da razaranje mora biti teško nije, dakle, zadovoljen ako su na primjer samo razbijeni prozori neke kuće. Sporadično ili izolovano razaranje nekoliko kuća u naselju isto tako je nedovoljno da se ispune uslovi za krivično djelo o kojem je riječ.¹⁵⁶⁹

584. Što se tiče razmjera razaranja, optužba tvrdi da je krivično djelo bezobzirnog razaranja počinjeno čak i u slučaju *djelimičnog* razaranja gradova, naselja ili sela. Takođe tvrdi da u međunarodnom pravu ne postoji uslov da bilo koje od tih naselja bude uništeno *u cijelosti*.¹⁵⁷⁰ Odbrana se protivi takvom tumačenju člana 3(b) Statuta, naglašavajući da se u toj odredbi ne pominje djelomično uništenje. Stav odbrane je da odredbe treba tumačiti doslovno osim ako bi to dovelo do apsurdna ili protivrječja.¹⁵⁷¹

¹⁵⁶⁵ Dok je članom 2(d) Statuta obuhvaćena i pokretna i nepokretna imovina, u članu 3 Statuta pravi se razlika između razaranja gradova, naselja i sela (član 3(b)) i pljačkanja javne ili privatne imovine (član 3(e)). To znači da se član 3(b) ne odnosi na svako razaranje imovine, nego samo na razaranje nepokretne imovine.

¹⁵⁶⁶ Drugostepena presuda u predmetu *Kordić*, par. 76.

¹⁵⁶⁷ Drugostepena presuda u predmetu *Kordić*, par. 74; Prvostepena presuda u predmetu *Kordić*, par. 347, gdje se upućuje na Komentar MKCK-a, Ženevska konvencija IV, str. 615; *vidi* i Prvostepena presuda u predmetu *Naletilić*, par. 580; Prvostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 592.

¹⁵⁶⁸ *Vidi* par. 252 *supra*.

¹⁵⁶⁹ Odluka na osnovu pravila 98bis, 8. juni 2005., T. 9009; Prvostepena presuda u predmetu *Strugar*, 31. januar 2005., par. 294.

¹⁵⁷⁰ Pretpretresni podnesak optužbe, par. 68.

¹⁵⁷¹ Pretpretresni podnesak odbrane, par. 39.

585. Pretresno vijeće se slaže s argumentom optužbe utoliko što bi uslov da se dokaže *potpuno* uništenje grada, naselja ili sela predstavljao očigledno usko tumačenje zabrane bezobzirnog razaranja.¹⁵⁷² Vijeće će stoga za svaki od slučajeva dokazanog razaranja nekog određenog grada, naselja ili sela razmotriti da li se razmjere tog razaranja mogu smatrati dovoljno značajnim.

4. Razaranje koje nije opravdano vojnom nuždom

586. Optužba tvrdi da razaranje imovine nije bilo opravdano vojnom nuždom i da nijedan od uništenih objekata nije bio legitiman cilj nego da je do razaranja došlo uslijed hotimičnog napada usmjerenog na civilne objekte.¹⁵⁷³ Odbrana se ne slaže i tvrdi da napadi koji se pominju u Optužnici predstavljaju legitimne akcije protiv vojnih ili drugih strateških ciljeva, pri čemu dio razaranja do kojeg je eventualno došlo predstavlja 'uzgrednu štetu'.¹⁵⁷⁴ Na optužbi je da dokaže van razumne sumnje da je došlo do razaranja za koje nije postojala vojna nužda.¹⁵⁷⁵

587. U članu 52 Dopunskog protokola definiše se šta predstavlja vojni cilj:

Napadi treba strogo da se ograniče na vojne objekte. Što se tiče objekata, vojni objekti su ograničeni na one koji po svojoj prirodi, lokaciji, namjeni ili korišćenju efikasno doprinose vojnoj akciji, i čije potpuno ili djelimično uništenje, zauzimanje ili neutralizacija u uslovima koji vladaju u to vrijeme pružaju određenu vojnu prednost.¹⁵⁷⁶

Pretresno vijeće se slaže s Pretresnim vijećem u predmetu *Galić* da objekt ne smije biti napadnut kada bi, u okolnostima u kojima se nalazi osoba koja se sprema da počini napad i s obzirom na informacije koje su joj dostupne, bilo nerazumno smatrati da se taj objekt koristi tako da stvarno doprinosi vojnoj akciji.¹⁵⁷⁷

588. Pretresno vijeće smatra da 'uzgredna šteta' može nastati tokom borbe, kada se, kao rezultat razaranja objekata koji predstavljaju efektivni doprinos vojnoj akciji, razore i drugi objekti, kao što su susjedne zgrade, koji ne zadovoljavaju taj kriterijum.¹⁵⁷⁸ Međutim, nakon prestanka borbi, razaranje se u principu više ne može opravdati 'vojnom nuždom'.¹⁵⁷⁹ Situacija je drugačija ako je vojna akcija umjerena na naselje koje, zbog svoje lokacije i naoružanog stanovništva, predstavlja opasnost za susjedno selo, koje sada vojnom akcijom pokušava da ukloni tu opasnost. Može se

¹⁵⁷² Prvostepena presuda u predmetu *Strugar*, par. 294.

¹⁵⁷³ Pretpretresni podnesak optužbe, par. 72.

¹⁵⁷⁴ Pretpretresni podnesak odbrane, par. 44.

¹⁵⁷⁵ Drugostepena presuda u predmetu *Kordić*, par. 495.

¹⁵⁷⁶ Dopunski protokol I, član 52(2). *Vidi* i Prvostepena presuda u predmetu *Strugar*, par. 295; Prvostepena presuda u predmetu *Galić*, par. 51.

¹⁵⁷⁷ Prvostepena presuda u predmetu *Galić*, par. 51.

¹⁵⁷⁸ Prvostepena presuda u predmetu *Kordić*, par. 391.

¹⁵⁷⁹ *Vidi* npr., suđenje u predmetu *Peleus*, Law Reports of Trials of War Criminals, sv. I, 1949, str. 1 i slj., u kojem je sud odbacio tvrdnju Heinza Ecka, zapovjednika njemačke podmornice, da je ubijanje preživjelih članova posade potopljenog vojnog broda opravdano 'vojnom nuždom' jer je time spasio svoj život i živote članova svoje posade.

dogoditi da, nakon što se zauzme takvo naselje, dođe do razaranja kuća kako bi se stanovnici, uključujući i borce, spriječili da se vrate i ponovo napadnu. Argument da je takvo razaranje opravdano 'vojnom nuždom' biće razmotren od slučaja do slučaja. Osim u rijetkim slučajevima kada se može argumentovano tvrditi da je takvo preventivno razaranje opravdano 'vojnom nuždom',¹⁵⁸⁰ mora se podržati načelo da je razaranje civilnih naselja, u pravilu, kažnjivo kao ratni zločin.¹⁵⁸¹

5. Mens Rea

589. Pretresno vijeće ocjenjuje da je stanje svijesti koje se zahtijeva da bi se optuženi osudio za krivično djelo na osnovu člana 3(b) Statuta namjera da se razori imovina o kojoj je riječ, uključujući situaciju u kojoj je počinitelj predvidio da je vjerovatnije da će uslijed njegovog ponašanja doći do razaranja nego da neće, a on je ipak počinivši djelo prihvatio rizik.¹⁵⁸²

B. Činjenice i ocjene¹⁵⁸³

1. Uvod

590. U Optužnici se navodi da su, prilikom napada u istočnoj Bosni u razdoblju od 10. juna 1992. do 8. januara 1993., jedinice pod komandom i kontrolom optuženog protivpravno razorile imovinu na ukupno pet lokacija koje su obuhvatale nekoliko sela nastanjenih pretežno bosanskim Srbima i obližnje zaseoke.¹⁵⁸⁴

591. Svjedoci kako odbrane, tako i optužbe, koji su svjedočili o napadima bosanskih Muslimana na sela bosanskih Srba, razlikovali su dvije kategorije učesnika, koristeći termine koji su odražavali njihov lični doživljaj tih događaja. Tako su učesnici u prvoj kategoriji opisani kao 'vojnici',¹⁵⁸⁵ 'vojnici građanska lica koja su se digla na oružje',¹⁵⁸⁶ 'naoružani narod'¹⁵⁸⁷ i 'borci'.¹⁵⁸⁸ Učesnici iz druge kategorije opisani su kao 'civili',¹⁵⁸⁹ 'izbjeglice'¹⁵⁹⁰ i 'torbari'.¹⁵⁹¹ Bez obzira na razlike u

¹⁵⁸⁰ Predmet *Hostages*, suđenje *Wilhemu Listu i ostalima*, Law Reports of Trials of War Criminals, sv. VIII, 1949., str. 66-69: "Mora postojati neka razumna veza između razaranja imovine i savladavanja neprijateljskih snaga. [...] Čak i privatne kuće i crkve mogu biti razorene ako je to nužno za vojne operacije."

¹⁵⁸¹ Drugostepena presuda u predmetu *Kordić*, par. 419, 426. Politika "spaljene zemlje", tj. razaranja, prilikom povlačenja sa neke teritorije, bilo kojeg objekta koji može biti koristan neprijatelju, nije prihvaćena na Njimečkom sudu kao opravdana vojnom nuždom: *vidi* predmet protiv Alfreda Jodla u Law Reports of Trials of Major War Criminals, sv. XXII, 1949., str. 517.

¹⁵⁸² *Vidi* par. 279, 288 *supra*.

¹⁵⁸³ Saslušani su iskazi o pogibiji brojnih bosanskih Srba prilikom napada bosanskih Muslimana na njihova sela: Miladin Simić, T. 855-856; Milo Ranković, T. 1091-1093, 1097-1110; Milenko Stevanović, T. 1640; Slavoljub Rankić, T. 2317-2318; Dragomir Miladinović, T. 2995, 3011-3013, 3052; Branislav Gligić, T. 4287-4290; Milosava Nikolić, T. 7127; dokazni predmet P395, "Novinski članak". Ta stradanja se ne pominju u Optužnici te su, prema tome, van dosega ovog predmeta.

¹⁵⁸⁴ Optužnica, par. 27-35.

¹⁵⁸⁵ Staniša Stevanović, T. 1481, 1493-1494; Milenko Stevanović, T. 1624-1625, 1648-1649; Ratko Nikolić, T. 2706; Nikola Popović, T. 2833, 2835; Mira Stojanović, T. 3834.

¹⁵⁸⁶ Rex Dudley, T. 14901-14902.

¹⁵⁸⁷ Ratko Nikolić, T. 2710; Bećir Bogilović, T. 6403.

¹⁵⁸⁸ Sead Bekrić, T. 9543; Kada Hotić, T. 9828, 9832; Hamed Tiro, T. 10360-10361, 10547; Ibro Alić, T. 12707.

¹⁵⁸⁹ Hamed Tiro, T. 10360-10361, 10547; Nesib Burić, T. 10680, 10734; Ibro Alić, T. 12709-12710.

korišćenju terminologiji, Pretresno vijeće će usvojiti izraz 'borci' za prvu kategoriju i 'civilni' kada se radi o drugoj kategoriji.

592. U ovoj glavi Pretresno vijeće se poziva na neke dokazne predmete, uključujući dokazne predmete P94, P95 i P566, koje je prihvatilo kao autentične, i povremeno se oslanja na dijelove njihovog sadržaja. Kada se ne oslanja na njih, razlog je taj što neke druge dostupne dokaze o istoj materiji smatra pouzdanijim i uvjerljivijim.

2. Napadi na selo Ratkoviće i okolne zaseoke Gornje Ratkoviće, Dučice i Brađevinu 21. i 27. juna 1992.

593. U Optužnici se navodi da su 21. i 27. juna 1992., selo Ratkoviće, uključujući i okolne zaseoke Gornje Ratkoviće, Dučice i Brađevinu, napale jedinice bosanskih Muslimana pod komandom i kontrolom optuženog i da je prilikom tih napada razorena imovina bosanskih Srba uključujući stambene i druge zgrade.¹⁵⁹² U Optužnici se takođe navodi da su u napadima učestvovali TO Srebrenica, TO Osmaće, TO Kragljivoda, TO Skenderovići i TO Biljeg.¹⁵⁹³

594. Područje Ratkovića obuhvata više zaselaka u blizini sela Ratkovići, uključujući Gornje Ratkoviće, Brađevinu, Dučice, Dvorište i Polimiće.¹⁵⁹⁴ Selo Ratkovići bilo je u opštini Srebrenica.¹⁵⁹⁵ Smješteno je približno 11 kilometara jugoistočno od grada Srebrenice i približno pet kilometara zapadno od Fakovića i rijeke Drine.¹⁵⁹⁶ Ratkovići, Gornji Ratkovići i Dučici nalaze se na jednoj strani, a Brađevina na drugoj strani doline Grabovičke Rijeke, na udaljenosti od dva do tri kilometra.¹⁵⁹⁷ U predmetno vrijeme stanovnici Ratkovića, Gornjih Ratkovića, Brađevine i Dučica bili su isključivo bosanski Srbi.¹⁵⁹⁸ Najbliža naselja bosanskih Muslimana, koja su sva smještena na udaljenosti od dva do četiri kilometra od Ratkovića, bila su Močevići, Poznanovići i Podkorjen.¹⁵⁹⁹

595. U Optužnici se navodi da je područje Ratkovića napadnuto dvaput.¹⁶⁰⁰ Prvi napad, usmjeren na Ratkoviće, Gornje Ratkoviće i Dučice, navodno se dogodio 21. juna 1992. Drugi napad,

¹⁵⁹⁰ Sead Bekrić, T. 9594, 9596. *Vidi* i fn. 231 *supra*.

¹⁵⁹¹ Sead Bekrić, T. 9543-9544; Kada Hotić, T. 9699, 9717; Sabra Kolenović, T. 10089-10090. *See par.* 112 *supra*.

¹⁵⁹² Optužnica, par. 30, 35.

¹⁵⁹³ Optužnica, par. 30.

¹⁵⁹⁴ Staniša Stevanović, T. 1536-1537. Ratkoviće, Dučice i Brađevinu su Pretresno vijeće i strane osmotrili iz zraka prilikom obilaska mjesta događaja u junu 2005.

¹⁵⁹⁵ Staniša Stevanović, T. 1525.

¹⁵⁹⁶ Dokazni predmet C1, "Karta".

¹⁵⁹⁷ Dokazni predmet P407, "Karta".

¹⁵⁹⁸ Milenko Stevanović, T. 1608, 1610-1613.

¹⁵⁹⁹ Milenko Stevanović, T. 1613; dokazni predmet C1, "Karta". Pretresno vijeće i strane obišli su Poznanoviće prilikom odlaska na mjesto događaja u junu 2005.

¹⁶⁰⁰ Optužnica, par. 30.

usmjeren protiv Brađevine, navodno se dogodio 27. juna 1992.¹⁶⁰¹ Pretresno vijeće će svaki od ta dva napada ispitati zasebno.

(a) Napad 21. juna 1992. na Ratkoviće, Gornje Ratkoviće i Dučiče

(i) Ocjena činjeničnog stanja

596. Prvenstveno na osnovu svjedočenja svjedoka Staniše Stevanovića, Milenka Stevanovića, Branislava Gligića, Omera Ramića i Hameda Tire, kao i dokumentarnih dokaza, Pretresno vijeće konstatuje kako slijedi.

597. Između aprila i juna 1992., bosanski Srbi i bosanski Muslimani vodili su borbe na području Ratkovića.¹⁶⁰² Prema iskazima svjedoka, bosanski Srbi napali su brojna sela bosanskih Muslimana iz pravca Ratkovića,¹⁶⁰³ Dučića,¹⁶⁰⁴ Fakovića¹⁶⁰⁵ i Brađevine.¹⁶⁰⁶ Stanovnici tih sela su zbog toga izbjegli u šume.¹⁶⁰⁷ Ujutro 21. juna 1992., bosanski Muslimani su napali Ratkoviće, Gornje Ratkoviće i Dučiče.¹⁶⁰⁸

598. Dok dio dokumentarnih dokaza ukazuje na to da su napad izvele grupe boraca bosanskih Muslimana iz Osmača, Kragljivode, Skenderovića i Biljega, kao i drugi borci bosanski Muslimani iz Srebrenice,¹⁶⁰⁹ iskazi svjedoka potvrđuju samo to da su borci bosanski Muslimani došli iz obližnjih muslimanskih sela Poznanovića i Podkorjena.¹⁶¹⁰ Prema riječima Omera Ramića, te borbe je vodio Dževad Malkić.¹⁶¹¹ Borce bosanske Muslimane koji su napali Ratkoviće slijedila je masa

¹⁶⁰¹ *Vidi par. 597, 610 infra*

¹⁶⁰² Omer Ramić, T. 9904-9907, 9909-9911, 9990-9991, 9994-9998, 10002-10003.

¹⁶⁰³ Omer Ramić, T. 9890, 9909-9911, 9915-9917, 9990-9992; Hamed Tiro, T. 10302-10303; *vidi* i Hakija Mehiljić, T. 6908.

¹⁶⁰⁴ Nesib Burić, T. 10644-10646.

¹⁶⁰⁵ Omer Ramić, T. 9909-9911; Nesib Burić, T. 10644-10645.

¹⁶⁰⁶ Hamed Tiro, T. 10302-10303.

¹⁶⁰⁷ Omer Ramić, T. 9912-9916, 10003.

¹⁶⁰⁸ Staniša Stevanović, T. 1477-1478; Milenko Stevanović, T. 1617; Omer Ramić, T. 9916.

¹⁶⁰⁹ Dokazni predmet P94, "Prilog za vodič hronike ABiH" od 7. marta 1994., str. 4, 5, 7, gdje se pominje da su u borbenim aktivnostima na području Ratkovića 21. juna 1992. učestvovali Samostalni bataljon Skenderovići, TO Skenderovići, Samostalni bataljon Biljeg, TO Biljeg i Četa Stari grad iz Samostalnog bataljona Srebrenica; dokazni predmet P95, "Prilog za vodič hronike ABiH" od 7. februara 1994., str. 2, 12, 14, gdje se najprije pominje učestvovanje Štaba TO Srebrenica u napadu na Ratkoviće 21. juna 1992., a zatim precizira da su napad izveli Brigada "3. maj" Kragljivoda, TO Kragljivoda, TO Skenderovići, TO Biljeg, TO Osmače, Samostalni bataljon Osmače i TO Srebrenica; dokazni predmet P595, "Prijedlog za dodjelu stimulativnih mjera" od 9. decembra 1994., str. 4, gdje se navodi da je jedinica Akifa Ustića učestvovala u napadu na Ratkoviće od 23. do 27. juna 1992.; dokazni predmet P566, "Srebrenica: agresija - otpor - izdaja - genocid" Nijaza Mašića, str. 5, gdje stoji sljedeće: "U borbi za likvidaciju četničkih uporišta u Ratkovićima [...] pomogli su i borci Osmača, Kragljivode, Biljega, Skenderovića i Starog grada."

¹⁶¹⁰ Omer Ramić, T. 9891-9893, 9916, 9996; Nesib Burić, T. 10646, izjavio je da su bosanski Muslimani iz Poznanovića i Podkorjena napali Ratkoviće da odbiju napad bosanskih Srba iz tog pravca; Nesib Burić, T. 10648, negirao je učestvovanje bosanskih Muslimana iz Osmača i Kragljivode u tom napadu; Omer Ramić, T. 9978-9980, naveo je da on nije bio svjestan učestvovanja boraca bosanskih Muslimana iz Osmača, Kragljivode, Skenderovića, Biljega i Starog grada Srebrenica u tom napadu, ali nije isključio mogućnost da su izbjeglice iz tih mjesta otišle u Ratkoviće u potrazi za hranom.

¹⁶¹¹ Omer Ramić, T. 9892-9893, 9996.

civila bosanskih Muslimana, uglavnom izbjeglica iz sela bosanskih Muslimana pokraj Ratkovića.¹⁶¹²

599. U vrijeme napada na Ratkoviće, Gornje Ratkoviće i Dučiće, bilo je prisutno više bosanskih Srba pripadnika seoskih straža¹⁶¹³ i civila.¹⁶¹⁴ Dokazi se ne podudaraju u pogledu stepena militarizovanosti tih stražara. S jedne strane, ima dokaza da seoske straže nisu bile dio VRS-a i da su raspolagale samo lakim naoružanjem.¹⁶¹⁵ S druge strane, uvjerljiviji dokazi upućuju na to da su barem neki od pripadnika seoskih straža prošli specijalnu vojnu obuku i da su bili relativno dobro naoružani.¹⁶¹⁶

600. Napad je kratko trajao.¹⁶¹⁷ Dok nema dokaza da su bosanski Muslimani naišli na otpor u Ratkovićima i Dučićima, u Gornjim Ratkovićima jeste pružen otpor.¹⁶¹⁸ Prije povlačenja, bosanski Srbi su otvarali vatru na napadačke snage bosanskih Muslimana iz kuća, štagljeva i staja.¹⁶¹⁹ Izuzev jednog štaglja, u Gornjim Ratkovićima ništa nije zapaljeno.¹⁶²⁰ Poslije napada, Gornji Ratkovići, Polimići i dio Dvorišta su bili u plamenu, a iz Ratkovića se dizao dim.¹⁶²¹ Nakon što su izveli stoku iz staja, borci bosanski Muslimani i civili zapalili su sve štagljeve i pomoćne zgrade na poljima pokraj Polimića,¹⁶²² otprilike jedan kilometar jugoistočno od Ratkovića.¹⁶²³ Borci bosanski Muslimani su se potom povukli očekujući protivnapad, dok su civili ostali da traže hranu.¹⁶²⁴

601. Popodne 21. juna 1992., bosanski Srbi su izvršili protivnapad na Ratkoviće, Gornje Ratkoviće i Dučiće.¹⁶²⁵ Artiljerijom iz Magudovića¹⁶²⁶ i Fakovića razoreno je nekoliko kuća.¹⁶²⁷

¹⁶¹² Omer Ramić, T. 9916-9917, 9974, 10004.

¹⁶¹³ Staniša Stevanović, T. 1469-1470. Upitno je da li su Dučići imali stražu: Staniša Stevanović, T. 1474-1475. Straže su štatile selo i imovinu stanovnika: *vidi par. 96 supra*.

¹⁶¹⁴ Staniša Stevanović, T. 1469; Branislav Gligić, T. 4288, 4428-4431.

¹⁶¹⁵ Staniša Stevanović, T. 1475-1476.

¹⁶¹⁶ Omer Ramić, T. 9870-9874, 9917-9918, 10008; Hamed Tiro, T. 10246-10250, 10266-10268, 10272-10273, 10275-10283, 10298; Nesib Burić, T. 10644. Vidi i Hakija Mehuljić, T. 6908; Izet Redžić, T. 9232; dokazni predmet D45, "Spisak", gdje se navodi da su se barem neki od stanovnika Ratkovića pridružili VRS-u; Omer Ramić, T. 9891, koji je izjavio da je bilo kretanja srpske vojske iz Fakovića prema Ratkovićima; međutim, vidi Milenko Stevanović, T. 1621-1622, koji je izjavio da srpske vojne snage nisu djelovale na tom području.

¹⁶¹⁷ Staniša Stevanović, T. 1484.

¹⁶¹⁸ Omer Ramić, T. 9917-9918, 10010-10012.

¹⁶¹⁹ Omer Ramić, T. 9917-9918, 10010-10012.

¹⁶²⁰ Omer Ramić, T. 10012.

¹⁶²¹ Staniša Stevanović, T. 1479-1481; Milenko Stevanović, T. 1618-1619.

¹⁶²² Staniša Stevanović, T. 1479-1482, 1540; vidi i Milenko Stevanović, T. 1618-1619. Međutim, *vidi* Omer Ramić, T. 9934-9935, 10016, koji je izjavio da bosanski Muslimani nisu spalili Ratkoviće.

¹⁶²³ Dokazni predmet C1, "Karta".

¹⁶²⁴ Omer Ramić, T. 9922, 10016, 10020.

¹⁶²⁵ Omer Ramić, T. 9922.

¹⁶²⁶ Magudovići su na udaljenosti od otprilike dva kilometra od Ratkovića: dokazni predmet C1, "Karta".

¹⁶²⁷ Omer Ramić, T. 9922, 9927-9928, 10018, 10021-10022. Pretresno vijeće prima k znanju dokaze da je područje Ratkovića ponovno napadnuto i razoreno od strane Srba krajem 1992.: Omer Ramić, T. 9935-9936, 9939. *Vidi* i dokazni predmet D724, "Redovni borbeni izvještaj" od 1. aprila 1993.; dokazni predmet D51, "Borbena naređenje" od 9. aprila 1993. Međutim, ti dokazi ne obesažuju ranije ocjene.

602. Do kraja tog dana, sve zgrade u selu Ratkovići spaljene su do temelja.¹⁶²⁸ U Gornjim Ratkovićima, Polimićima i Dvorištu, “[nije bilo] nijednog krova više [i] šteta je [bila] sto posto.”¹⁶²⁹

(ii) Ocjene u vezi sa mjerodavnim pravom

603. U svjetlu gornjih ocjena, Pretresno vijeće je uvjerenom da je u Ratkovićima, uključujući i Gornje Ratkoviće, 21. juna 1992. došlo do razaranja imovine velikih razmjera.¹⁶³⁰ Što se pak tiče Dučića, nema dovoljno dokaza u prilog optužbi da je i tamo došlo do razaranja velikih razmjera.¹⁶³¹

604. Pretresno vijeće podsjeća da su borci bosanski Muslimani i civili zapalili sve štagljeve i pomoćne zgrade na poljima pokraj Polimića. Osim toga, moguće je da su neki od civila bosanskih Muslimana koji su ostali na području Ratkovića palili kuće nakon povlačenja boraca bosanskih Muslimana.¹⁶³² Moguće je takođe da su dio razaranja artiljerijom prouzrokovali bosanski Srbi prilikom protivnapada na Ratkoviće. Bez obzira na to, mogućnost daljnjeg razaranja prilikom protivnapada ne obesnažuje ocjenu da su znatno razaranja u Ratkovićima i Gornjim Ratkovićima prouzrokovali bosanski Muslimani koji su palili imovinu.¹⁶³³

605. Pretresno vijeće je uvjerenom da su bosanski Muslimani koji su razarali imovinu u Ratkovićima i Gornjim Ratkovićima djelovali s namjerom da razore. Namjera da se razori očita je iz nalaza Pretresnog vijeća da razaranja imovine od strane bosanskih Muslimana nije bilo rezultat borbi,¹⁶³⁴ nego hotimičnog paljenja imovine po prestanku borbi.¹⁶³⁵

606. Ratkovići su, uključujući i Gornje Ratkoviće, u vrijeme izbijanja sukoba bili isključivo stambeno područje i u trenutku napada bili su prisutni civili.¹⁶³⁶ Prije napada bosanskih Muslimana, stanovnici Ratkovića, uključujući seoske straže, dobili su određenu vojnu podršku, i iz Ratkovića su izvršeni napadi na obližnja sela bosanskih Muslimana.¹⁶³⁷ U svjetlu tih dokaza, Pretresno vijeće ne isključuje mogućnost da postoji vojno opravdanje za napad na Ratkoviće. Međutim, kao što se

¹⁶²⁸ Branislav Gligić, T. 4287, 4290, 4425, 4427-4428. Međutim, *vidi* Omer Ramić, T. 9934-9936, koji je izjavio da kuće u Ratkovićima prije septembra 1992. nisu bile spaljene i da je vidio kako kuće u Ratkovićima pogađaju granate u razdoblju od septembra 1992. do aprila 1993.

¹⁶²⁹ Staniša Stevanović, T. 1478, 1484-1485. *Vidi* i dokazni predmet P566, "Srebrenica: agresija - otpor – izdaja – genocid" Nijaza Mašića, gdje se pominje "[borba] za likvidaciju četničkih uporišta u Ratkovićima (zaseoci: Polimići, Dučići, Dvorišta i Brđani)".

¹⁶³⁰ *Vidi* par. 600-602 *supra*.

¹⁶³¹ *Ibid.* Uzevši sve u obzir, Pretresno vijeće ne smatra dokazni predmet P566, "Srebrenica: agresija - otpor – izdaja – genocid" Nijaza Mašića, kao ni dokazni predmet P406, "Izjava Staniše Stevanovića" od 20. decembra 1994., dovoljno pouzdanim da bi se utvrdilo da je u Dučićima 21. juna 1992. došlo do razaranja velikih razmjera.

¹⁶³² *Vidi* par. 600 *supra*.

¹⁶³³ *Vidi* par. 585 *supra*.

¹⁶³⁴ *Vidi* par. 600 *supra*.

¹⁶³⁵ *Ibid.*

¹⁶³⁶ *Vidi* par. 599 *supra*.

¹⁶³⁷ *Vidi* par. 597, 599 *supra*.

objašnjava dalje u tekstu, to ne može opravdati bezobzirno razaranje civilne imovine, kao što su kuće, štaglji i pomoćne zgrade.

607. Pretresno vijeće konstatuje da u trenutku napada imovina razorena u Ratkovićima nije bila ni vojnog karaktera niti je korištena na takav način da bi to predstavljalo efektivan doprinos vojnim akcijama bosanskih Srba. Mada je u Gornjim Ratkovićima bilo razmijene vatre između bosanskih Muslimana i bosanskih Srba, veći dio razaranja izvršen je nakon što su se bosanski Srbi povukli.¹⁶³⁸ Prema tome, razaranje imovine u Ratkovićima, uključujući Gornje Ratkoviće, nije bilo potrebno za postizanje vojnog cilja. Dakle, "nije bilo opravdano vojnom nuždom".

608. Pretresno vijeće zaključuje da razaranje imovine velikih razmjera u Ratkovićima i Gornjim Ratkovićima 21. juna 1992. od strane bosanskih Muslimana zadovoljava uslove za krivično djelo bezobzirnog razaranja gradova, naselja ili sela koje nije opravdano vojnom nuždom.

(b) Napad na Brađevinu 27. juna 1992.

(i) Ocjene činjeničnog stanja

609. Prvenstveno na osnovu svjedočenja Staniše Stevanovića, Milenka Stevanovića i Hameda Tire, kao i na temelju dokumentarnih dokaza, Pretresno vijeće konstatuje kako slijedi.

610. Kao što je već navedeno, prije napada bosanskih Muslimana, bosanski Srbi i bosanski Muslimani vodili su borbe na području Ratkovića, pri čemu su bosanski Muslimani bili izloženi napadima bosanskih Srba iz pravca Brađevine.¹⁶³⁹ U podne 27. juna 1992. bosanski Muslimani su napali Brađevinu.¹⁶⁴⁰

611. Mada dokumentarni dokazi ukazuju na to da su napad izvele grupe boraca bosanskih Muslimana iz Starog grada Srebrenica i Skenderovića,¹⁶⁴¹ nijedan od svjedoka nije na suđenju potvrdio te dokaze. Svjedoci su izjavili da su neki od boraca bosanskih Muslimana bili stanovnici okolnih muslimanskih sela¹⁶⁴² i da ih je vodio Vekaz Husić iz Močevića.¹⁶⁴³ Što se tiče drugih bosanskih Muslimana koji su učestvovali u napadu, Pretresno vijeće ocjenjuje da nema dovoljno

¹⁶³⁸ *Vidi par. 587-588, 600 supra.*

¹⁶³⁹ *Vidi par. 597 supra.*

¹⁶⁴⁰ Staniša Stevanović, T. 1484, 1488; Milenko Stevanović, T. 1623.

¹⁶⁴¹ Dokazni predmet P94, "Prilog za vodič hronike ABiH " od 7. marta 1994., str. 4, 7, gdje se pominje da su borbena dejstva u Brađevini 27. juna 1992. izveli Samostalni bataljon Skenderovići, TO Skenderovići i Četa Stari grad iz Samostalnog bataljona Srebrenica.

¹⁶⁴² Staniša Stevanović, T. 1492; Milenko Stevanović, T. 1640.

¹⁶⁴³ Staniša Stevanović, T. 1498-1499; Hamed Tiro, T. 10309-10310, 10485-10491; *vidi* i Sead Bekrić; T. 9526; par. 168 *supra*. Dokazi upućuju i na to da su u tom napadu učestvovali Akif Ustić i Šefik Mandžić: dokazni predmet P329, "Razgovor" s optuženim", traka 21, str. 16; *vidi* i Milenko Stevanović, T. 1669-1670.

jasnih dokaza koji bi omogućili da se utvrdi njihov identitet. Borce bosanske Muslimane koji su napali Brađevinu slijedila je masa civila bosanskih Muslimana.¹⁶⁴⁴

612. Kada su bosanski Muslimani napali Brađevinu, većina stanovnika je već bila napustila zaselak nakon napada od 21. juna 1992.¹⁶⁴⁵ Ostalo je samo 12 pripadnika seoskih straža.¹⁶⁴⁶ Dokazi o tome u kojoj mjeri su te straže bile militarizovane su protivrječni. I u ovom slučaju svjedoci koje je saslušalo Pretresno vijeće izjavili su da te straže nisu činile dio VRS-a niti JNA i da su raspolagale samo lakim naoružanjem.¹⁶⁴⁷ Međutim, ima uvjerljivijih dokaza koji ukazuju na to da su bar neki od tih pripadnika seoskih straža prošli specijalnu vojnu obuku i da su bili relativno dobro naoružani.¹⁶⁴⁸

613. Napad na Brađevinu je izveden iz pravca Kaludre.¹⁶⁴⁹ Napadači su ušli u Brađevinu iz donjeg dijela zaseoka i opkolili ga.¹⁶⁵⁰ Nisu naišli na otpor.¹⁶⁵¹ Napad je izveden u dva talasa: u prvom su se borci privukli kućama u Brađevini pucajući iz ležećeg položaja, a drugi val su činili borci koji su išli iza njih.¹⁶⁵² Svjedoci su čuli eksplozije i vidjeli kako gore stogovi sijena i štale.¹⁶⁵³ Tokom napada borci bosanski Muslimani palili su kuće nakon što bi iz njih iznijeli stvari.¹⁶⁵⁴ Civili bosanski Muslimani pridružili su se borcima u paljenju štala i stoke na livadama između Brađevine i Magudovića.¹⁶⁵⁵ Na kraju su gorjele sve građevine u Brađevini,¹⁶⁵⁶ osim onih korištenih za skladištenje žita i hrane.¹⁶⁵⁷ Civili bosanski Muslimani ostali su na tom području nakon napada u potrazi za hranom i drugim stvarima.¹⁶⁵⁸

¹⁶⁴⁴ Hamed Tiro, T. 10309-10310, 10488-10492. *Vidi* i Staniša Stevanović, T. 1492-1493; Milenko Stevanović, T. 1628, 1732.

¹⁶⁴⁵ Staniša Stevanović, T. 1469; Milenko Stevanović, T. 1619-1620.

¹⁶⁴⁶ Staniša Stevanović, T. 1469-1470; Milenko Stevanović, T. 1620-1621.

¹⁶⁴⁷ Staniša Stevanović, T. 1469-1472, 1475, 1524-1525, 1556, 1582 (djelimično zatvorena sjednica), 1590; Milenko Stevanović, T. 1620-1622.

¹⁶⁴⁸ Hamed Tiro, T. 10245-10250, 10266-10273, 10275-10277, 10280-10283, 10298; Omer Ramić, T. 9873-9874, 9917-9918, 10008. *Vidi* takođe Hakija Meholjić, T. 6908; Izet Redžić, T. 9232. Pretresno vijeće nadalje primjećuje da, mada se u dokaznom predmetu D45, "Spisak" navodi da su neki od stanovnika sa područja Ratkovića mobilisani u Bratunička brigada, svjedoci koji su svjedočili na suđenju opovrgnuli su tvrdnje o mobilizaciji seoskih stražara u tu brigadu kao i bilo kakvo drugo vojno prisustvo na tom području: Staniša Stevanović, T. 1582 (djelimično zatvorena sjednica); Milenko Stevanović, T. 1712, 1718, 1722, 1729; Staniša Stevanović, T. 1582-1583, izjavio je da su imena žrtava bila uključena u spiskove poginulih vojnika radi dobijanja socijalne pomoći.

¹⁶⁴⁹ Milenko Stevanović, T. 1630-1631. Kaludra je približno dva kilometra jugoistočno od Brađevine: dokazni predmet, P407, "Karta". *Vidi* takođe Staniša Stevanović, T. 1493.

¹⁶⁵⁰ Staniša Stevanović, T. 1489-1490, 1493; Milenko Stevanović, T. 1630.

¹⁶⁵¹ Staniša Stevanović, T. 1557; Milenko Stevanović, T. 1631.

¹⁶⁵² Za borcima su išli civili: Milenko Stevanović, T. 1623-1624, 1732. *Vidi* takođe Staniša Stevanović, T. 1489-1490, 1492-1493.

¹⁶⁵³ Milenko Stevanović, T. 1623-1624, 1631-1633; Staniša Stevanović, T. 1489-1490.

¹⁶⁵⁴ Staniša Stevanović, T. 1490-1494. *Vidi* i Milenko Stevanović, T. 1627. Civili bosanski Muslimani pomagali su borcima u iznošenju stvari iz kuća: Staniša Stevanović, T. 1494.

¹⁶⁵⁵ Milenko Stevanović, T. 1632-1633. Magudovići se nalaze približno jedan kilometar zapadno od Brađevine: dokazni predmet P407, "Karta".

¹⁶⁵⁶ Početkom 1992., u Brađevini je bilo približno 12 domaćinstava: Staniša Stevanović, T. 1464. *Vidi* i Milenko Stevanović, T. 1608.

¹⁶⁵⁷ Staniša Stevanović, T. 1492. Međutim, *vidi* Hamed Tiro, T. 10311-10312, koji je izjavio da su, barem što se tiče razdoblja do avgusta 1992., u Brađevini spaljene samo dvije kuće.

¹⁶⁵⁸ Hamed Tiro, T. 10311. Pretresno vijeće prima k znanju svjedočenje Hameda Tire, T. 10312-10316, da su tokom jula i avgusta 1992. Srbi svakodneвно granatirali Brađevinu iz pravca Ratkovića, Fakovića i iz Srbije i da su neke granate pogodile kuće. Međutim, taj dokaz ne obesnažuje prethodnu ocjenu.

(ii) Ocjene u vezi sa mjerodavnim pravom

614. Na osnovu gorenavedenih ocjena, Pretresno vijeće zaključuje da je u Brađevini 27. juna 1992. došlo do razaranja imovine velikih razmjera.

615. Pretresno vijeće podsjeća da su borci bosanski Muslimani i civili 27. juna 1992. u Brađevini palili imovinu.¹⁶⁵⁹ Takođe je moguće da su kuće palili i neki od civila bosanskih Muslimana koji su ostali u Brađevini nakon povlačenja boraca bosanskih Muslimana.¹⁶⁶⁰ Ipak, Pretresno vijeće ocjenjuje da ta mogućnost dodatnog razaranja nakon napada ne obesnažuje gorenavedeni zaključak.¹⁶⁶¹

616. Pretresno vijeće je uvjereno da su bosanski Muslimani koji su razarali imovinu u Brađevini djelovali s namjerom da razaraju. Namjera da se uništi je očigledna iz zaključaka da razaranje imovine od strane bosanskih Muslimana nije bilo rezultat borbi,¹⁶⁶² nego hotimičnog paljenja imovine nakon što su borbe prestale.¹⁶⁶³

617. U vrijeme izbijanja sukoba, Brađevina je bila isključivo stambeno područje. Pretresno vijeće podsjeća da su prije napada bosanskih Muslimana, stanovnici Brađevine, uključujući seoske straže, dobili određenu vojnu podršku. Osim toga iz Brađevine su izvršeni napadi na obližnja sela bosanskih Muslimana.¹⁶⁶⁴ U svjetlu tih dokaza, Pretresno vijeće ne isključuje mogućnost da postoji vojno opravdanje za napad na Brađevinu. Međutim, kao što se objašnjava dalje u tekstu, to ne može opravdati bezobzirno razaranje civilne imovine, kao što su kuće, staje, štale i stogovi sijena.

618. Pretresno vijeće ocjenjuje da u vrijeme napada imovina razorena u Brađevini nije bila ni vojnog karaktera niti je korištena na takav način da bi to predstavljalo efektivan doprinos vojnim akcijama bosanskih Srba. Prema tome, razaranje imovine u Brađevini nije bilo potrebno za postizanje vojnog cilja.¹⁶⁶⁵ Dakle, “nije bilo opravdano vojnom nuždom”.

619. Prema tome, razaranje imovine velikih razmjera u Brađevini 27. juna 1992. od strane bosanskih Muslimana zadovoljava uslove za krivično djelo razaranja gradova, naselja ili sela koje nije opravdano vojnom nuždom.

¹⁶⁵⁹ *Vidi par. 613 supra.*

¹⁶⁶⁰ *Ibid.*

¹⁶⁶¹ *Vidi par. 585 supra.*

¹⁶⁶² *Vidi par. 613 supra.*

¹⁶⁶³ *Vidi par. 613 supra.*

¹⁶⁶⁴ *Vidi par. 597, 612 supra.*

¹⁶⁶⁵ *Vidi par. 587-588 supra.*

3. Napad na selo Ježesticu 8. avgusta 1992.

620. U Optužnici se navodi da su 8. avgusta 1992. jedinice pod komandom i kontrolom optuženog napale selo Ježesticu i da je prilikom tog napada uništavana imovina bosanskih Srba, uključujući stambene i druge zgrade. U Optužnici se nadalje navodi da su u tom napadu učestvovali TO Potočari, TO Sućeska, TO Skenderovići i TO Osmače.¹⁶⁶⁶

621. Glavni dio sela Ježestica smješten je u dolini.¹⁶⁶⁷ Na padinama brda koja ga okružuju nalaze se zaseoci Tanići, Đermani, Ječmišta, Kijevići, Rankovići, Vresinje, Radukići i Potkonjice.¹⁶⁶⁸ U predmetno vrijeme Ježestica je bila u opštini Bratunac.¹⁶⁶⁹ Ježestica se nalazi na udaljenosti od približno 12 kilometara od Srebrenice,¹⁶⁷⁰ četiri kilometra jugoistočno od Kravice¹⁶⁷¹ i četiri kilometra jugozapadno od Glogove.¹⁶⁷² U to vrijeme, stanovnici Ježestice bili su isključivo bosanski Srbi.¹⁶⁷³ Najbliža sela nastanjena pretežno bosanskim Muslimanima bila su Čizmići, Blječeva, Pale, Jaglići i Šušnjari, koja se nalaze u krugu od tri do četiri kilometra od Ježestice. Oko 11 kilometara sjeveroistočno od Ježestice nalazi se Konjević-Polje, još jedno selo koje je u to vrijeme bilo nastanjeno pretežno bosanskim Muslimanima.¹⁶⁷⁴

(a) Ocjene u vezi sa činjeničnim stanjem

622. Prvenstveno na temelju svjedočenja svjedoka Dragana Đurića, Miladina Simića, Mileta Rankovića, Dragomira Miladinovića, Seada Bekrića, Safeta Golića i Sidika Ademovića, kao i dokumentarnih dokaza Pretresno vijeće konstatuje kako slijedi.

623. Već početkom 1991. na ovom području su postojale napetosti između bosanskih Muslimana i bosanskih Srba.¹⁶⁷⁵ Od aprila 1992. sela bosanskih Muslimana, kao što su Glogova i Čizmići, našla su se na meti napada snaga bosanskih Srba, uključujući i lokalne stanovnike iz Kravice i Ježestice.¹⁶⁷⁶ Bosanski Muslimani su nakon toga uglavnom izbjegli u obližnje šume.¹⁶⁷⁷ Napadi bosanskih Srba na bosanske Muslimane nastavili su se cijelo ljeto 1992. iz raznih pravaca, iz među

¹⁶⁶⁶ Optužnica, par. 31, 35.

¹⁶⁶⁷ Miladin Simić, T. 802; Dragomir Miladinović, T. 2947. Pretresno vijeće i strane obišli su Ježesticu prilikom odlaska na mjesto događaja u junu 2005.

¹⁶⁶⁸ Miladin Simić, T. 801-803; Dragomir Miladinović, T. 2947-2950.

¹⁶⁶⁹ Dragan Đurić, T. 708; Milo Ranković, T. 1070.

¹⁶⁷⁰ Dokazni predmet C1, "Karta".

¹⁶⁷¹ Dokazni predmet C1, "Karta".

¹⁶⁷² Dokazni predmet C1, "Karta". Pretresno vijeće i strane obišli su područje Glogove prilikom odlaska na mjesto događaja u junu 2005.

¹⁶⁷³ Dragan Đurić, T. 708; Miladin Simić, T. 801; Milo Ranković, T. 1071; Dragomir Miladinović, T. 2950.

¹⁶⁷⁴ Dokazni predmet C1, "Karta"; dokazni predmet P394, "Karta"; dokazni predmet D797, "Karta". Pretresno vijeće i strane proveli su se kroz Konjević Polje prilikom odlaska na mjesto događaja u junu 2005.

¹⁶⁷⁵ Dragan Đurić, T. 710; Safet Golić, T. 11758.

¹⁶⁷⁶ Safet Golić, T. 11760-11765 (dio svjedočenja dat na djelimično zatvorenoj sjednici), 11794-11801; Sidik Ademović, T. 12968-12969.

ostalog i iz pravca Kravice i Ježestice.¹⁶⁷⁸ Oko podneva 8. avgusta 1992. bosanski Muslimani su napali Ježesticu.¹⁶⁷⁹

624. Mada dokumentarni dokazi ukazuju na to da su napad na Ježesticu izvele grupe boraca bosanskih Muslimana iz Potočara, Blječeve, Pala¹⁶⁸⁰ i Sućeske,¹⁶⁸¹ svjedoci su na suđenju izjavili da su napadači bili iz sela Šušnjari,¹⁶⁸² Jagličići i Glogova.¹⁶⁸³ Borce bosanske Muslimane iz Šušnjara vodio je Sidik Ademović,¹⁶⁸⁴ a one iz Glogove Ejub Golić.¹⁶⁸⁵ U napadu je učestvovala i 16. muslimanska brigada iz Tuzle na čelu s Nurifom Rizvanovićem.¹⁶⁸⁶ Za razliku od drugih boraca koji su bili slabo naoružani i koji su uglavnom nosili civilnu odjeću, borci Nurifa Rizvanovića bili su dobro naoružani i nosili su uniforme s oznakama.¹⁶⁸⁷ Borce bosanske Muslimane koji su napali Ježesticu slijedila je masa civila bosanskih Muslimana, najvjerojatnije izbjeglica iz obližnjih muslimanskih sela.¹⁶⁸⁸

625. U trenutku napada, u Ježestici je bilo više pripadnika seoskih straža i nešto civila.¹⁶⁸⁹ Dokazi su u pogledu stepena militarizovanosti seoskih straža protivrječni. Dok neki dokazi ukazuju na to da ih nije ni naoružala ni obučila bilo VRS bilo JNA¹⁶⁹⁰ i da su raspolagali samo lakim

¹⁶⁷⁷ Nesib Burić, T. 10708.

¹⁶⁷⁸ Safet Golić, T. 11810-11815, 11817-11819; Sidik Ademović, T. 12976-12978, 13013, 13016, 13020, 13033-13034; dokazni predmet D799, "Izvještaj" od 22. jula 1992; *vidi* i dokazni predmet D75, "Direktiva" iz avgusta 1992.; dokazni predmet D800, "Naredba" od 4. avgusta 1992; međutim, *vidi* Dragan Đurić, T. 744-746, 752-753; Miladin Simić, T. 938-939, 942-943.

¹⁶⁷⁹ Dragan Đurić, T. 711; Milo Ranković, T.1084-1086; Dragomir Miladinović, T. 2952; dokazni predmet P328, "Razgovor" sa optuženim, traka 10, str. 19-20, gdje je optuženi izjavio da je taj napad bio usmjeren na Glogovu i da je bio koordinisan sa napadom na Zalažje u kojem je on učestvovalao.

¹⁶⁸⁰ Završni podnesak optužbe, par. 585, u kojem se tvrdi da su čete iz Blječeve i Pala bile jedinice unutar TO Potočari. Što se tiče ocjena Pretresnog vijeća u vezi sa odnosima među borbenim grupama iz Potočara i dugim borbenim grupama na tom području, *vidi* par. 162 *supra*.

¹⁶⁸¹ Dokazni predmet P95, "Prilog za vodič hronike ABIH" od 7. februara 1994., str. 2, 6, 10, gdje se najprije pominje učestvovanje Štaba TO Srebrenica u napadu na Ježesticu 8. avgusta 1992., a zatim precizira da su napad izvele TO Potočari i TO Sućeska; dokazni predmet P597, "Ratni put Brigade Potočari", str. 2; dokazni predmet P598, "Vojni dnevnik", str. 11, gdje se pominje da je Blječevska četa učestvovala u napadu na Ježesticu, a ne navodi se kojeg datuma; dokazni predmet P328, "Razgovor" s optuženim, traka 10, str. 19-20; dokazni predmet P329, "Razgovor" s optuženim, traka 20, str. 16, gdje optuženi tvrdi da su u napadu učestvovali borci bosanski Muslimani iz Blječeve, Čizmića i Pala. Međutim, Pretresno vijeće prima k znanju svjedočenje Safeta Golića, T. 11847-11850, prema kojem borci bosanski Muslimani iz Potočara, Pala, Sućeske i Osmača nisu učestvovali u napadu, kao i svjedočenje Sidika Ademovića, T. 13043, da u napadu nisu učestvovali borci bosanski Muslimani iz Pala i Sućeske. Pretresno vijeće nije uvjeren da dokazni predmet P598, "Vojni dnevnik" sadrži dokaze da je Paljanska četa učestvovala u napadu na Ježesticu. Završni podnesak optužbe, par. 585.

¹⁶⁸² Završni podnesak optužbe, par. 585, gdje se tvrdi da je Šušnjarska četa bila jedinica u okviru TO Potočari. Što se tiče ocjene u vezi s odnosima između borbenih grupa iz Potočara i Šušnjara, *vidi* par. 162 *supra*.

¹⁶⁸³ Dragan Đurić, T. 712; Safet Golić, T. 11842; Sidik Ademović, T. 13228, 13041-13043; dokazni predmet P328: "Razgovor" s optuženim, traka 10, strana 19-20; dokazni predmet P329, "Razgovor" s optuženim, traka 20, strana 16.

¹⁶⁸⁴ Sidik Ademović, T. 13228. *Vidi* i Suad Smajlović, T. 14663; par. 168 *supra*.

¹⁶⁸⁵ Sead Bekrić, T. 9546-9547; Safet Golić, T. 11820, 11823 (djelomično zatvorena sjednica); Sidik Ademović, T. 13041-13043; dokazni predmet P328, "Razgovor" s optuženim, traka 10, str. 20-21; dokazni predmet P329, "Razgovor" s optuženim, traka 20, str. 15. *Vidi* i Glava IV, par. 169 *supra*.

¹⁶⁸⁶ Safet Golić, T. 11825-11826, 11833-11839, 11848, 12001; Sidik Ademović, T. 13040-13048; D005, T. 14112-14113, 14133; dokazni predmet P433, "Video", 54.39; dokazni predmet D801, "Fotografije".

¹⁶⁸⁷ Safet Golić, T. 11820-11821, 11826, 11828, 11836-11837, 11848; dokazni predmet D801, "Fotografije".

¹⁶⁸⁸ Miladin Simić, T. 831-833; Sead Bekrić, T. 9548. *Vidi* i Milo Ranković, T. 1153; Safet Golić, T. 11793-11794.

¹⁶⁸⁹ Dragan Đurić, T. 710-711; Miladin Simić, T. 805, 808, 835, 900, 908, 918; Milo Ranković, T. 1080-1083, 1160, 1148; Dragomir Miladinović, T. 2957; međutim, *vidi* Sidik Ademović, T. 12956, koji je izjavio da su ostali samo vojno sposobni bosanski Srbi i nekoliko žena.

¹⁶⁹⁰ Dragan Đurić, T. 789-790; Miladin Simić, T. 809, 902, 924-925; Milo Ranković, T.1081-1083; Dragomir Miladinović, T. 2955-2957.

naoružanjem,¹⁶⁹¹ drugi, uvjerljiviji dokazi upućuju na to da su seoske straže imale podršku VRS-a.¹⁶⁹² Postoje dokazi da je, osim seoskih straža, u selu bilo vojnika iz Srbije, kao i pripadnika vojske bosanskih Srba.¹⁶⁹³

626. Napad bosanskih Muslimana na Ježesticu trajao je približno dva do tri sata.¹⁶⁹⁴ Borci bosanski Muslimani ušli su u Ježesticu otvarajući vatru na kuće.¹⁶⁹⁵ Mada su bosanski Srbi u početku pružili otpor,¹⁶⁹⁶ na kraju su se povukli.¹⁶⁹⁷ Svjedoci su čuli eksplozije i pucjavu iz pravca Đermana i Kijevića,¹⁶⁹⁸ kao i artiljeriju iz pravca Ježestice, Glogove i brda između Čizmića i Kravice.¹⁶⁹⁹ Granatiranjem je oštećena najmanje jedna kuća.¹⁷⁰⁰ Više bosanskih Muslimana, od kojih su neki bili u uniformama,¹⁷⁰¹ palilo je kuće.¹⁷⁰² Ježestica i okolni zaseoci bili su obavijeni dimom,¹⁷⁰³ a mnogo kuća je gorjelo.¹⁷⁰⁴

627. Kasnije istog dana bosanski Srbi su povelili protivnapad, prisilivši bosanske Muslimane na povlačenje.¹⁷⁰⁵ Do kraja dana izgorjelo je približno pola kuća u Ježestici.¹⁷⁰⁶

(b) Ocjene u vezi sa mjerodavnim pravom

628. U svjetlu gorenavedenih ocjena, Pretresno vijeće zaključuje da je u Ježestici 8. avgusta 1992. počinjeno razaranje imovine velikih razmjera.¹⁷⁰⁷

¹⁶⁹¹ Dragan Đurić, T. 711; Milo Ranković, T. 1081.

¹⁶⁹² Sidik Ademović, T. 13009-13011, 13013, 13217-13218; dokazni predmet D15 "Članak". *Vidi* i Sidik Ademović, T. 13008-13011; dokazni predmet D3, "LD" za juli 1992.; dokazni predmet D6, "Spisak obveznika"; dokazni predmet D17, "Spisak lica [...] kojima je isplaćena naknada" za avgust 1992.; dokazni predmet D18, "LD" za avgust 1992."; dokazni predmet D34, "LD" za juli 1992.; dokazni predmet D45, "Spisak", gdje stoji da su u to vrijeme neki stanovnici Ježestice bili mobilisani u lokalni TO ili su postali borci VRS-a.

¹⁶⁹³ Sidik Ademović, T. 12999-13001, 13006, 13217-13218; D005, T. 13842; dokazni predmet D798, "Spisak poginulih i ranjenih"; dokazni predmet D32, "Evidencioni list o poginulom borcu" od 29. septembra 1993.; dokazni predmet D799, "Operativni izvještaj" od 27. jula 1992. *Vidi* i Sead Bekrić, T. 9548; dokazni predmet D7, Spisak članova štaba i pozadine TO Kravica; dokazni predmet D22, "Spisak poginulih"; dokazni predmet D846, "Informacija" od 1. jula 1992. Ali *vidi* i Dragan Đurić, T. 721, 751-752; Miladin Simić, T. 823, koji je izjavio da u samoj Ježestici prije 8. avgusta 1992. nije bilo niti vojnika iz Srbije niti pripadnika vojske bosanskih Srba.

¹⁶⁹⁴ Dragan Đurić, T. 715-719; Dragomir Miladinović, T. 2952. Međutim, *vidi* Sidik Ademović, T. 13040, koji je izjavio da su se u nekim dijelovima Ježestice borbe nastavile do kasno popodne.

¹⁶⁹⁵ Dragan Đurić, T. 712-715. *Vidi* i Miladin Simić, T. 823.

¹⁶⁹⁶ Milo Ranković, T. 1148, 1153.

¹⁶⁹⁷ Dragan Đurić, T. 715; Milo Ranković, T. 1084, 1087, 1148, 1153; Dragomir Miladinović, T. 2952, 2960, 3025, 3031.

¹⁶⁹⁸ Milo Ranković, T. 1084, 1086. *Vidi* i Dragan Đurić, T. 715.

¹⁶⁹⁹ Sead Bekrić, T. 9546.

¹⁷⁰⁰ Dragan Đurić, T. 712, 774-775.

¹⁷⁰¹ Dragan Đurić, T. 718; Miladin Simić, T. 830-831, 950-951.

¹⁷⁰² Dragan Đurić, T. 718-719; Miladin Simić, T. 825, 833, 951. *Vidi* i Milo Ranković, T. 1088.

¹⁷⁰³ Dragan Đurić, T. 719; Miladin Simić, T. 830; Sidik Ademović, T. 13037.

¹⁷⁰⁴ Miladin Simić, T. 826, 830; Dragomir Miladinović, T. 2960, 3030-3031; *vidi* i Dragan Đurić, T. 715, 720; Milo Ranković, T. 1088.

¹⁷⁰⁵ Sidik Ademović, T. 13036-13038. *Vidi* i Dragomir Miladinović, T. 3035, koji je izjavio da bosanski Srbi nisu dejstvovali artiljerijom po Ježestici.

¹⁷⁰⁶ Dragan Đurić, T. 718-720; Milo Ranković, T. 1070-1071, 1084-1086, 1090, 1150-1152; Dragomir Miladinović, T. 2948, 2964, 2982, 2999, 3032. *Vidi* i Miladin Simić, T. 834, 836. Pretresno vijeće prima k znanju iskaz Dragomira Miladinovića, T. 3035-3036, prema kojem je nekoliko kuća uništeno i prije, ili poslije 8. avgusta 1992.

¹⁷⁰⁷ *Vidi* par. 626, 627 *supra*.

629. Pretresno vijeće podsjeća da su bosanski Muslimani, neki od njih u uniformama, palili kuće. Bosanski Srbi su izveli protivnapad na Ježesticu koristeći artiljeriju, što je moguć uzrok dijela razaranja. Ipak, mogućnost dodatnog razaranja uzrokovanog tim protivnapadom ne obesnažuje ocjenu da su znatan dio razaranja Ježestice prouzrokovali bosanski Muslimani koji su palili imovinu.¹⁷⁰⁸

630. Pretresno vijeće je uvjereni da su bosanski Muslimani koji su uništavali imovinu u Ježestici djelovali s namjerom da unište. Namjera da se uništi očigledna je s obzirom na to da razaranja imovine od strane bosanskih Muslimana nije bilo posljedica borbi nego da je uzrokovano namjernim paljenjem imovine.¹⁷⁰⁹

631. U vrijeme izbijanja sukoba Ježestica je bila isključivo stambeno područje. U selu je tokom napada bilo prisutno civilno stanovništvo.¹⁷¹⁰ Pretresno vijeće je uvjereni da su prije napada bosanskih Muslimana stanovnici Ježestice, uključujući seoske straže, dobili određenu vojnu podršku. Osim toga, iz Ježestice su prije i tokom avgusta 1992. izvršeni napadi na obližnja sela bosanskih Muslimana.¹⁷¹¹ U svjetlu tih dokaza, Pretresno vijeće ne isključuje mogućnost da postoji vojno opravdanje za napad na Ježesticu. Međutim, kao što se objašnjava dalje u tekstu, to ne može opravdati bezobzirno razaranja kuća.

632. Pretresno vijeće konstatuje da, u trenutku napada, imovina uništena u Ježestici nije bila ni vojnog karaktera niti je korištena tako da bi predstavljala efektivan doprinos vojnim akcijama bosanskih Srba. Mada je između bosanskih Muslimana i bosanskih Srba došlo do razmjene vatre, do većeg dijela uništavanja došlo je nakon što su se bosanski Srbi povukli.¹⁷¹² Prema tome, uništavanje imovine u Ježestici nije bilo nužno za postizanje vojnog cilja. Dakle, “nije bilo opravdano vojnom nuždom”.

633. Prema tome, razaranja imovine velikih razmjera u Ježestici 8. avgusta 1992. od strane bosanskih Muslimana ispunjava uslove za krivično djelo bezobzirnog razaranja gradova, naselja ili sela koje nije opravdano vojnom nuždom.

¹⁷⁰⁸ *Vidi par. 585, 627 supra.*

¹⁷⁰⁹ *Vidi par. 626 supra.*

¹⁷¹⁰ *Vidi par. 626 supra.*

¹⁷¹¹ *Vidi par. 625 supra.*

¹⁷¹² *Vidi par. 587-588, 626 supra.*

4. Napad na selo Fakoviće i zaselak Divoviće 5. oktobra 1992

634. U Optužnici se navodi da su 5. oktobra 1992. jedinice bosanskih Muslimana pod komandom i kontrolom optuženog napale selo Fakoviće i zaselak Divoviće¹⁷¹³ i da je tokom tog napada uništavana imovina bosanskih Srba, uključujući stambene i druge zgrade.¹⁷¹⁴ U Optužnici se, nadalje, navodi da se radi o jedinicama TO Potočari, TO Osmaće, TO Sućeska, Četa Stari grad, TO Skenderovići i TO Kragljivoda.¹⁷¹⁵ Nadalje, u Optužnici se navodi da je optuženi učestvovao u napadu i njime komandovao.¹⁷¹⁶

635. Fakovići se nalaze na zapadnoj obali Drine,¹⁷¹⁷ približno 15 kilometara istočno od Srebrenice.¹⁷¹⁸ Područje Fakovića sastoji se od više zaselaka u blizini sela Fakovići i uključuje Divoviće i Radijeviće, smještene dva do tri kilometra jugoistočno od Fakovića.¹⁷¹⁹ U predmetno vrijeme, područje Fakovića bilo je u opštini Bratunac,¹⁷²⁰ a stanovnici Fakovića, Divovića i Radijevića bili su bosanski Srbi.¹⁷²¹ Najbliža sela u kojima su većinsko stanovništvo bili bosanski Muslimani bila su Žanjevo,¹⁷²² Abdulići,¹⁷²³ Jagodnja i Joševa, koja se sva nalaze u krugu od dva do četiri kilometra od Fakovića.¹⁷²⁴

(a) Ocjene u vezi sa činjeničnim stanjem

636. Prvenstveno na osnovu svjedočenja Savke Đokić, Slavoljuba Žikića, Hakije Meholjića i Nesiba Burića, kao i na osnovu dokumentarnih dokaza, Pretresno vijeće konstatuje kako slijedi.

637. Još 1991. godine na ovom području je bilo napetosti između bosanskih Muslimana i bosanskih Srba.¹⁷²⁵ Napetosti su se pojačale u proljeće 1992., a od maja 1992., snage bosanskih Srba vršile su artiljerijske i pješadijske napade na obližnja sela bosanskih Muslimana, kao što su Žanjevo, Jagodnja, Joševa i Osmaće,¹⁷²⁶ iz pravca Fakovića i drugih mjesta.¹⁷²⁷ Zbog toga su

¹⁷¹³ Optužnica, par. 32, 35.

¹⁷¹⁴ Optužnica, par. 35.

¹⁷¹⁵ Optužnica, par. 32.

¹⁷¹⁶ Optužnica, par. 32.

¹⁷¹⁷ Dokazni predmet C1, "Karta"; dokazni predmet D842, "Karta".

¹⁷¹⁸ Dokazni predmet D842, "Karta".

¹⁷¹⁹ Dokazni predmet C1, "Karta". Pretresno vijeće i strane obišli su Fakoviće, i provezli se kroz Divoviće i Radijeviće prilikom obilaska mjesta događaja u junu 2005.

¹⁷²⁰ Novka Božić, T. 1280-1281.

¹⁷²¹ Savka Đokić, T. 1380-1381; Staniša Stevanović, T. 1586; Slavoljub Žikić, T. 3164-3165. *Vidi* i Ibro Alić, T. 12495-12498; Novka Božić, T. 1307, gdje se pominju bosanski Muslimani koji su živjeli na području Fakovića prije rata i koji su morali napustiti to područje kada su se pojačale napetosti između bosanskih Srba i bosanskih Muslimana.

¹⁷²² Novka Božić, T.1283; Nesib Burić, T. 10664.

¹⁷²³ Novka Božić, T. 1304, Slavoljub Žikić, T. 3166; Nesib Burić, T. 10667, koji je ustvrdio da su Žanjevo i Abdulići zapravo jedno selo. Pretresno vijeće i strane obišli su Žanjevo i Abduliće prilikom odlaska na mjesto događaja u junu 2005.

¹⁷²⁴ Dokazni predmet C1, "Karta".

¹⁷²⁵ Slaviša Erić, T. 3166. *Vidi* i Savka Đokić, T. 1411.

¹⁷²⁶ Nesib Burić, T. 10596, 10600, 10613; Ibro Alić, T. 12503-12504, 12522. *Vidi* i Bećir Bogilović, T. 6369-6370; Omer Ramić, T. 9891-9892, 9908-9911, 10003.

stanovnici tih sela izbjegli u obližnje šume ili u druga sela bosanskih Muslimana.¹⁷²⁸ Dana 4. oktobra 1992., bosanski Srbi su napali Jagodnju i Joševu i nakon toga su naišli na otpor boraca bosanskih Muslimana.¹⁷²⁹ Dana 5. oktobra, bosanski Srbi su pucali i granatirali iz pravca Fakovića,¹⁷³⁰ nakon čega je, u podne, uslijedio napad boraca bosanskih Muslimana na Fakoviće i Divoviće.¹⁷³¹

638. Odluku da se napadnu Fakovići donijeli su Štab Oružanih snaga Srebrenica i vođe borbenih grupa.¹⁷³² Taj napad je isplaniran na sastanku Štaba Oružanih snaga Srebrenica.¹⁷³³ Iskazi svjedoka potvrđuju ono što je optuženi tvrdio u Razgovoru, tj. da su i on i Zulfo Tursunović učestvovali u napadu na Fakoviće.¹⁷³⁴ Optuženi je u Razgovoru takođe izjavio da je u napadu učestvovao i Akif Ustić.¹⁷³⁵ Prema dokumentarnim dokazima, u napadu je učestvovao i Mirzet Halilović sa "svojim [vojnim] policajcima".¹⁷³⁶ Što se tiče pitanja koje grupe boraca bosanskih Muslimana su učestvovala u napadu, neki dokumentarni dokazi upućuju na to da su oni bili iz grada Srebrenice, Potočara, Biljega i Skenderovića.¹⁷³⁷ Međutim, nijedan svjedok nije na suđenju izričito potvrdio te dokaze. Oni su izjavili da su napadači došli iz sela Osmače,¹⁷³⁸ Sućeska,¹⁷³⁹ Kragljivoda,¹⁷⁴⁰

¹⁷²⁷ Omer Ramić, T. 9909-9911; Nesib Burić, T. 10644-10645; Ibro Alić, T. 12529-12531, 12545-12548, 12552, 12612-12613. Vidi i dokazni predmet D748, "Izvjешtaj" od 4. oktobra 1992.

¹⁷²⁸ Hamed Tiro, T. 10291; Nesib Burić, T. 10600. Vidi i Mustafa Šaćirović, T. 13272, 13275.

¹⁷²⁹ Nesib Burić, T. 10652, 10659-10665.

¹⁷³⁰ Nesib Burić, T. 10652, 10662, 10664, 10902-10906; vidi i Ibro Alić, T. 12612-12613.

¹⁷³¹ Savka Đokić, T. 1383-1386; Slavoljub Žikić, T. 3185.

¹⁷³² Hakija Meholfjić, T. 6810; dokazni predmet P84, "Podsjetnik za starješinu TO", sastanak Štaba Oružanih snaga Srebrenica 3. oktobra 1992., str. 4-6; vidi i dokazni predmet P329, "Razgovor" s optuženim, traka 5, str. 4.

¹⁷³³ Hakija Meholfjić, T. 6809-6812. Vidi i dokazni predmet P329, "Razgovor" s optuženim, traka 5, str. 1-2, 4-5; međutim, vidi Nesib Burić, T. 10659-10660, 10665-10668, 10903-10904, koji je izjavio da se nekoliko grupa bosanskih Muslimana dobrovoljno i bez prethodnog plana pridružilo napadu. Međutim, to ne obesnažuje ocjenu Pretresnog vijeća da je napad bio unaprijed planiran.

¹⁷³⁴ Slavoljub Žikić, T. 3191-3193, 3195; Nedret Mujkanović, T. 5117, 5122-5123, 5275; Hakija Meholfjić, T. 6813-6815, izjavio je da su i optuženi i Zulfo Tursunović učestvovali u napadu, ali nije jasno ko je komandovao; vidi i dokazni predmet P84, "Podsjetnik za starješinu TO", sastanak Štaba Oružanih snaga Srebrenica 7. oktobra 1992., str. 6; dokazni predmet P328, "Razgovor" s optuženim, traka 10, str. 24; dokazni predmet P329, "Razgovor" s optuženim, traka 5, str. 2, 10. Optuženi je u Razgovoru izjavio da nije ušao u Fakoviće, nego da je njegova uloga u napadu bila da postavi zasjedu na području Žljepca; dokazni predmet P329, "Razgovor" s optuženim, traka 5, str. 7-8. Nadalje, Pretresno vijeće nije uvjerio iskaz Omera Ramića koji je izjavio da, s obzirom na udaljenost između Sućeske i Fakovića, Zulfo Tursunović nije mogao učestvovati u napadu: T. 10031-10032.

¹⁷³⁵ Dokazni predmet P328, "Razgovor" s optuženim, traka 5, str. 2; vidi i dokazni predmet P595, "Prijedlog za dodjelu stimulativnih mjera [...]" od 9. decembra 1994., str. 18.

¹⁷³⁶ Dokazni predmet P595, "Prijedlog za dodjelu stimulativnih mjera [...]" od 9. decembra 1994., str. 18, gdje se pominje da je u napadu na Fakoviće učestvovala vojna policija, a ne navodi se kojeg datuma. Vidi i dokazni predmet P84, "Podsjetnik za starješinu TO", sastanak Štaba Oružanih snaga Srebrenica 7. oktobra 1992., str. 7.

¹⁷³⁷ Dokazni predmet P94, "Prilog za vodič hronike ABiH" od 7. marta 1994., str. 5 i 7, gdje se pominje da su 5. oktobra 1992., Samostalni bataljon Skenderovići i TO Skenderovići učestvovali u borbenim dejstvima u G. Rijeci, a da je Četa Stari grad iz Samostalnog bataljona Srebrenica učestvovala u borbenim dejstvima u G. Rijeci i u Fakovićima; vidi i Ibro Alić, T. 12499; Hamed Tiro, T. 10295, koji je izjavio da se G. Rijeka odnosi na Grabovičku Rijeku, područje u blizini Fakovića; dokazni predmet P95, "Prilog za vodič hronike ABiH" od 7. februara 1994., str. 2, 6, gdje se najprije pominje učestvovanje Štaba Oružanih snaga Srebrenica u napadu na Fakoviće 5. oktobra 1992., a zatim se precizira da su napad izveli TO Potočari, TO Osmače i Samostalni bataljon Osmače; dokazni predmet P595, "Prijedlog za dodjelu stimulativnih mjera [...]" od 9. decembra 1994., str. 6, 14, 55; dokazni predmet P597, "Ratni put Brigade Potočari", str. 3; dokazni predmet P329, "Razgovor" s optuženim, traka 5, str. 2, 10, koji je izjavio da su u napadu učestvovali TO Kragljivoda, TO Sućeska, TO Potočari, TO Biljeg, te borci Akifa Ustića. Pretresno vijeće ne prihvata argument optužbe da dokazni predmet P598, "Vojni dnevnik", str. 5-10, dokazuje da su u napadu na Kravicu učestvovala Paljanska četa i Gostiljska četa, za razliku od svih drugih grupa boraca pomenutih u tom dokaznom predmetu: Završni podnesak optužbe, par. 613.

¹⁷³⁸ Nesib Burić, T. 10565, 10665-10669.

Žanjevo,¹⁷⁴¹ Jagodnja,¹⁷⁴² Joševa¹⁷⁴³ i Tokoljaka.¹⁷⁴⁴ Šefik Mandžić je u napadu vodio grupu boraca iz Kragljivode.¹⁷⁴⁵ Borce bosanske Muslimane slijedile su hiljade civila u potrazi za hranom.¹⁷⁴⁶

639. U vrijeme napada, u Fakovićima i Divovićima bilo je više pripadnika seoske straže¹⁷⁴⁷ i civila.¹⁷⁴⁸ Pripadnici seoske straže bili su naoružani.¹⁷⁴⁹ Međutim, dokazi su protivrječni u pogledu toga u kojoj mjeri su bili militarizovani. Dok neki dokazi ukazuju na to da uopšte nisu imali podršku bilo kojih srpskih snaga¹⁷⁵⁰ i da u Fakovićima i Divkovićima nije bilo regularne vojske,¹⁷⁵¹ drugi uvjerljivi dokazi ukazuju na to da su pripadnici seoske straže u Fakovićima bili dobro naoružani.¹⁷⁵² U kućama i oko kuća u Fakovićima bilo je uskladišteno oružje i municija.¹⁷⁵³ Područje oko Fakovića je bilo minirano.¹⁷⁵⁴ Osim toga, postoje dokazi da je u selu, uz seoske straže, bilo i srpske vojske i vojske bosanskih Srba.¹⁷⁵⁵

640. Napad bosanskih Muslimana na Fakoviće i Divoviće naišao je na izvjestan otpor.¹⁷⁵⁶ Tokom razmjene vatre između bosanskih Muslimana i bosanskih Srba,¹⁷⁵⁷ ovi potonji pucali su iz kuća i iz

¹⁷³⁹ Nedret Mujkanović, T. 5122-5123; dokazni predmet P329, "Razgovor" s optuženim, traka 5, str. 2, 10; dokazni predmet P168 "Izvještaj". *Vidi* i Hakija Mehlić, T. 6815, 6829. Pretresno vijeće nije uvjerenjeno da, zbog udaljenosti između Sućeske i Fakovića, grupa boraca iz Sućeske nije mogla učestvovati u napadu: Omer Ramić, T. 10031-10032.

¹⁷⁴⁰ Nesib Burić, T. 10651-10652, 10661; Ibro Alić, T. 12616, 12839-12843; dokazni predmet P329, "Razgovor" s optuženim, traka 5, str. 2, 10.

¹⁷⁴¹ Savka Đokić, T. 1401, 1410; *vidi* i Ibro Alić, T. 12843.

¹⁷⁴² Nesib Burić, T. 10668-10669; Ibro Alić, T. 12842-12843.

¹⁷⁴³ Nesib Burić, T. 10668-10669; Ibro Alić, T. 12842.

¹⁷⁴⁴ Nesib Burić, T. 10669; dokazni predmet P199, "Nalog" od 21. januara 1993.

¹⁷⁴⁵ Dokazni predmet P329, "Razgovor" s optuženim, traka 5, str. 10; Nesib Burić, T. 10665, izjavio je da je Šefik Mandžić poginuo tokom napada kad je nagazio na minu. *Vidi* i Omer Ramić, T. 9989; dokazni predmet P595, "Prijedlog za dodjelu stimulativnih mjera [...]" od 9. decembra 1994., str. 11.

¹⁷⁴⁶ Slavoljub Žikić, T. 3338; Kada Hotić, T. 9695-9699, 9809-9810; Sabra Kolenović, T. 10091-10092; Nesib Burić, T. 10679-10680, 10694-10695, 10910; Hakija Mehlić, T. 7090-7091. *Vidi* i Ibro Alić, T. 12640, 12653; dokazni predmet P329, "Razgovor" s optuženim, traka 5, str. 2-3.

¹⁷⁴⁷ Savka Đokić, T. 1387, 1407, 1412-1415; Slavoljub Žikić, T. 3167-3169; ali *vidi* dokazni predmet P329, "Razgovor" s optuženim, traka 5, str. 9, gdje je optuženi izjavio da u Fakovićima nije bilo seoskih straža.

¹⁷⁴⁸ Savka Đokić, T. 1385; Slavoljub Žikić, T. 3164; dokazni predmet P329, "Razgovor" s optuženim, traka 5, str. 9.

¹⁷⁴⁹ Savka Đokić, T. 1412-1415; Slavoljub Žikić, T. 3168, 3180-3183; Nesib Burić, T. 10669-10670, 10682-10683; Ibro Alić, T. 12647; dokazni predmet P257, "Izvještaj" od 15. oktobra 1992.

¹⁷⁵⁰ Slavoljub Žikić, T. 3168.

¹⁷⁵¹ Savka Đokić, T. 1383; Slavoljub Žikić, T. 3180-3184.

¹⁷⁵² Omer Ramić, T. 9943; Hamed Tiro, T. 10357; Nesib Burić, T. 10669-10672, 10683; Ibro Alić, T. 12647-12648. *Vidi* dokazni predmet D831, "L.D. [...] za avgust 1992."; dokazni predmet D837, "Isplata LD" od 14. novembra 1992.; dokazni predmet D838, "Isplata LD" od 14. novembra 1992., koji dokazuju da su neki od stanovnika Fakovića bili mobilisani u lokalni TO.

¹⁷⁵³ Omer Ramić, T. 9942-9943; Nesib Burić, T. 10671; dokazni predmet P329, "Razgovor" s optuženim, traka 5, str. 2; dokazni predmet D740, "Naredba" od 6. oktobra 1992.; *vidi* i Slavoljub Žikić, T. 3179-3181, koji je izjavio da su pošta i skladište stare školske zgrade bili primarni skladišni objekti za municiju.

¹⁷⁵⁴ Slavoljub Žikić, T. 3267; Nesib Burić, T. 10667; Ibro Alić, T. 12618-12619.

¹⁷⁵⁵ Omer Ramić, T. 9940; Nesib Burić, T. 10650-10651, 10683, 10875, koji je izjavio da su prisutne vojne snage uključivale bataljon JNA i dobrovoljce iz Srbije; Azir Malagić, T. 11331-11332, koji je izjavio da je jedan bataljon Bratunačke brigade bio stacioniran u Fakovićima; Ibro Alić, T. 12646-12647; dokazni predmet D740, "Naredba" od 6. oktobra 1992.; dokazni predmet D42, "Prijedlog za odlikovanje" od 10. septembra 1996.; dokazni predmet D43, "Prijedlog za odlikovanje" od 10. septembra 1996.; dokazni predmet D87, "Spisak"; dokazni predmet D834, "Nalog blagajni [...]" od 29. oktobra 1992. dokazni predmet D835, "Isplata LD" za mjesec avgust; dokazni predmet D836, "Isplata LD" za mjesec septembar; par. 637 *supra*. *Vidi* i Slavoljub Žikić, T. 3335-3336, koji je izjavio da 'vojnici' koji su bili prisutni u Fakovićima u oktobru 1992. nisu bili pripadnici vojske u uobičajenom značenju te riječi.

¹⁷⁵⁶ Savka Đokić, T. 1387, 1393, 1417, 1421; Slavoljub Žikić, T. 3187, 3332; Nesib Burić, T. 10669, 10682, 10906; Kada Hotić, T. 9704. *Vidi* i dokazni predmet P329, "Razgovor" s optuženim, traka 5, str. 2.

¹⁷⁵⁷ Savka Đokić, T. 1387, 1416-1417; Slavoljub Žikić, T. 3186-3187, 3332, 3338. *Vidi* i Sabra Kolenović, T. 10092; dokazni predmet P329, "Razgovor" s optuženim, traka 5, str. 2.

stražarske kuće u Fakovićima.¹⁷⁵⁸ Jedan svjedok je izjavio da je stražarska kuća na kraju razorena raketnim bacačem.¹⁷⁵⁹ Nekoliko kuća u Fakovićima je počelo da gori.¹⁷⁶⁰ Prema izjavi jedne svjedokinje, na zidovima njene kuće bilo je rupa od metaka i oštećenja koja su mogla biti prouzrokovana eksplozijom.¹⁷⁶¹ Na kraju su bosanski Srbi u bijegu napustili Fakoviće i Divoviće.¹⁷⁶²

641. Popodne 5. oktobra, pokrenut je protivnapad u okviru kojeg su se Fakovići granatirani iz Srbije.¹⁷⁶³ Takođe, iz srpskog poljskog aviona izbačen je na Fakoviće kontejner s eksplozivom.¹⁷⁶⁴ Nakon protivnapada, borci bosanski Muslimani i neki od civila bosanskih Muslimana su se povukli,¹⁷⁶⁵ dok su drugi civili bosanski Muslimani ostali tražeći hranu i građevni materijal.¹⁷⁶⁶

642. Do 6. oktobra 1992., u Fakovićima je spaljeno najmanje 16 od preko 30 kuća.¹⁷⁶⁷ Što se tiče Divovića, postoje dokazi da su razorene dvije do četiri od ukupno 11 kuća, kao i jedno skladište i dva štaglja.¹⁷⁶⁸

(b) Ocjene u vezi s mjerodavnim pravom

643. Na temelju izvedenih dokaza, Pretresno vijeće se nije uvjerilo da je u Divovićima 5. oktobra 1992. došlo do razaranja imovine velikih razmjera. Međutim, Pretresno vijeće konstatuje da je razaranje imovine velikih razmjera počinjeno 5. oktobra 1992. u Fakovićima.¹⁷⁶⁹

644. U Fakovićima je došlo do razmjene vatre između bosanskih Muslimana i bosanskih Srba. Bosanski Srbi su iz kuća otvarali vatru na napadačke snage bosanskih Muslimana, a oružje

¹⁷⁵⁸ Savka Đokić, T. 1387, 1417, 1419; Slavoljub Žikić, T. 3186-3187; Ibro Alić, T. 12634; vidi i Kada Hotić, T. 9704-9705, 10094.

¹⁷⁵⁹ Slavoljub Žikić, T. 3352-3353.

¹⁷⁶⁰ Slavoljub Žikić, T. 3187-3189, 3253-3256; ali vidi Kada Hotić, T. 9707; Nesib Burić, T. 10692; Hamed Tiro, T. 10355, koji je izjavio da oni 5. i 6. 1992. oktobra nisu u Fakovićima vidjeli vatru ni spaljene kuće.

¹⁷⁶¹ Savka Đokić, T. 1398, 1417.

¹⁷⁶² Savka Đokić, T. 1394-1395; Slavoljub Žikić, T. 3187, 3190-3191; Nesib Burić, T. 10682-10683. *Vidi* i dokazni predmet P329, "Razgovor" s optuženim, traka 5, str. 2, 6, koji objašnjava da su bosanski Muslimani namjerno bosanskim Srbima ostavili jedan pravac za bjekstvo.

¹⁷⁶³ Nesib Burić, T. 10684-10685, 10689-10691; Ibro Alić, T. 12638-12640, 12645-12646; *vidi* i Slavoljub Žikić, T. 3342; Kada Hotić, T. 9700-9701, 9707; Sabra Kolenović, T. 10092; dokazni predmet P329, "Razgovor" s optuženim, traka 5, str. 3; dokazni predmet P168, "Izvjestaj" iz oktobra 1992.; dokazni predmet P141, "Izvjestaj" od 6. oktobra 1992.

¹⁷⁶⁴ Ibro Alić, T. 12646.

¹⁷⁶⁵ Nesib Burić, T. 10688-10689; dokazni predmet P329, "Razgovor" s optuženim, traka 5, str. 3.

¹⁷⁶⁶ Hamed Tiro, T. 10355; Nesib Burić, T. 10919; Ibro Alić, T. 12653; *vidi* i dokazni predmet P329, "Razgovor" s optuženim, traka 5, str. 3.

¹⁷⁶⁷ Slavoljub Žikić, T. 3164, 3255-3256; Staniša Stevanović, T. 1509, 1511-1516. *Vidi* i dokazni predmet P257 "Izvjestaj" od 15. oktobra 1992.; dokazni predmet D52, "Popis stanovništva [...]" iz maja 1991.; ali *vidi* Kada Hotić, T. 9707-9709, koja je izjavila da, kada je boravila u Fakovićima, nije vidjela znakove paljenja kuća. Pretresno vijeće ocjenjuje da se stoga dokazni predmet P405, "Karta i fotografije", među kojima je devet fotografija oštećenih građevina u Fakovićima, koje su snimljene dosta vremena poslije samog napada, ne može prihvatiti kao vjerna slika stepena razaranja do kojeg je došlo u Fakovićima 5. oktobra 1992: Dragan Janković, T. 4728-4729, 4672, 4694, 4698-4699.

¹⁷⁶⁸ Savka Đokić, T. 1382, 1397-1398, 1424-1425, 1436.

¹⁷⁶⁹ *Vidi* par. 640, 642 *supra*.

bosanskih Srba bilo je raspoređeno u kućama i oko njih.¹⁷⁷⁰ Dok postoje dokazi o tome da su neke kuće bile oštećene u razmjeni vatre, nijedan svjedok nije mogao potvrditi da su bosanski Muslimani bili ti koji su zapalili kuće koje su gorjele. Osim toga, postoje mnogi dokazi da su 5. oktobra 1992., Srbi granatirali područje Fakovića.¹⁷⁷¹ Prema tome, vjerovatno je da su oštećenja mnogih kuća u Fakovićima bila posljedica razmjene vatre i kasnijeg granatiranja od strane bosanskih Srba i da se ne mogu pripisati isključivo bosanskim Muslimanima.

645. Prema tome, razaranje imovine u Fakovićima i Divovićima 5. avgusta 1992. ne zadovoljava uslove za krivično djelo bezobzirnog razaranja gradova, naselja ili sela koje nije opravdano vojnom nuždom.

5. Napad na selo Bjelovac i obližnji zaselak Sikiriće između 14. i 19. decembra 1992.

646. U Optužnici se navodi da su između 14. i 19. decembra 1992. jedinice bosanskih Muslimana pod komandom i kontrolom optuženog napale selo Bjelovac i obližnji zaselak Sikirić,¹⁷⁷² kao i da je tokom napada uništavana imovina bosanskih Srba, uključujući stambene i druge zgrade.¹⁷⁷³ U Optužnici se takođe navodi da su u napadu učestvovali Štab Združenih snaga subregije Srebrenica, četa Stari grad, srebrenička četa Samostalnog bataljona Srebrenica, brigada Potočari, brigada Sućeska, brigada "3. maj" iz Kragljivode, Samostalni bataljon Osmače, četa Pasmulići Samostalnog bataljona Srebrenica, Samostalni bataljon Skenderovići, 114. istočnobosanska brigada, Samostalni bataljon Voljavica, Samostalni bataljon Biljeg, 1. ceranski odred, četa Kazani Samostalnog bataljona Srebrenica i Samostalni bataljon "5. juli" iz Tokoljaca.¹⁷⁷⁴ Nadalje se navodi da je optuženi učestvovao u tom napadu i njime komandovao.¹⁷⁷⁵

647. Selo Bjelovac smješteno je na lijevoj obali Drine, u podnožju planinskog lanca.¹⁷⁷⁶ Ono obuhvata zaseoke Kunjerac, udaljen 500 do 700 metara uzbrdo,¹⁷⁷⁷ Ložničku Rijeku, u neposrednoj blizini Bjelovca na južnoj strani¹⁷⁷⁸ i Sikiriće, otprilike dva kilometra južno od Bjelovca.¹⁷⁷⁹ U decembru 1992. Bjelovac je pripadao opštini Bratunac¹⁷⁸⁰ i bio nastanjen isključivo bosanskim

¹⁷⁷⁰ *Vidi par. 640 supra.*

¹⁷⁷¹ *Vidi par. 640-641 supra.*

¹⁷⁷² Optužnica, par. 33, 35.

¹⁷⁷³ Optužnica, par. 35.

¹⁷⁷⁴ Optužnica, par. 33.

¹⁷⁷⁵ *Ibid.*

¹⁷⁷⁶ Dokazni predmet P518 "Karta"; Slavoljub Rankić, T. 2286.

¹⁷⁷⁷ Suad Smajlović, T. 14561; dokazni predmet D964 "Karta".

¹⁷⁷⁸ Dokazni predmet C1, "Karta"; Suad Smajlović, T. 14546.

¹⁷⁷⁹ Dokazni predmet C1, "Karta". Koliko je Pretresnom vijeću poznato, Jovanovići su dio zaseoka Sikirića. Pretresno vijeće i strane posjetili su Bjelovac, Ložničku Rijeku i Sikiriće prilikom odlaska na lice mjesta u junu 2005.

¹⁷⁸⁰ Slavka Matić, T. 2186; Slavoljub Rankić, T. 2286.

Srbima.¹⁷⁸¹ Okolna sela nastanjena pretežno bosanskim Muslimanima, Zalužje, Biljača i Voljevica,¹⁷⁸² su sva na udaljenosti od dva do tri kilometra od Bjelovca.¹⁷⁸³

(a) Ocjene u vezi sa činjeničnim stanjem

648. Prvenstveno na osnovu svjedočenja Slavke Matić, Slavoljuba Rankića, Hakije Mehuljića, Miloša Okanovića, Nedreta Mujkanovića i Suada Smajlovića, kao i dokumentarnih dokaza, Pretresno vijeće konstatuje kako slijedi.

649. Napetosti između bosanskih Muslimana i bosanskih Srba na ovom području počele su rasti još 1991. godine.¹⁷⁸⁴ Tokom maja i juna 1992., bosanski Srbi, uključujući stanovnike Bjelovca, napali su sela bosanskih Muslimana oko Bjelovca, na primjer Zalužje i Voljevicu, kao i dijelove sela nastanjene bosanskim Muslimanima u nacionalno pomiješanim selima. Zbog toga su bosanski Muslimani pobjegli iz svojih domova.¹⁷⁸⁵ Između sredine oktobra i početka decembra 1992. bosanski Srbi su iz pravca Bjelovca, Ložničke Rijeke, Kunjerca, Sikirića i Zalužja vršili napade na raštrkano stanovništvo bosanskih Muslimana.¹⁷⁸⁶ Rano ujutro 14. decembra 1992., bosanski Muslimani su napali Bjelovac i Sikiriće.¹⁷⁸⁷

650. Napad na Bjelovac isplanirao je Štab Oružanih snaga Srebrenica,¹⁷⁸⁸ uključujući Zulfu Tursunovića i optuženog.¹⁷⁸⁹ Dok dio dokumentarnih dokaza pokazuje da su napad izvele grupe boraca bosanskih Muslimana iz Kragljivode, Pasmulića, Skenderovića, Biljega, Tokoljaca, Osmaća, Glogove i Srebrenice, i da je u njegovo izvršenje bila uključena i vojna policija,¹⁷⁹⁰ svjedoci su na

¹⁷⁸¹ Do maja 1992., stanovništvo Bjelovca i Sikirića činili su bosanski Muslimani i bosanski Srbi. Bosanski Muslimani su u maju 1992., kada su porasle napetosti između te dvije grupe, napustili Bjelovac i Sikirić: Slavka Matić, T. 2187, 2224-2227; Slavoljub Rankić, T. 2290, 2334-2338, 2344; dokazni predmet P329, "Razgovor" s optuženim, traka 7, str. 3. *Vidi* i dokazni predmet D82, Statistički podaci o stanovništvu, iz 1991.

¹⁷⁸² Pretresno vijeće i strane provezli su se pokraj Voljevice i Zalužja prilikom obilaska mjesta događaja u junu 2005.

¹⁷⁸³ Dokazni predmet C1, "Karta".

¹⁷⁸⁴ Sead Bekrić, T. 9502, 9504-9506; *vidi* i par. 79, 91-99 *supra*.

¹⁷⁸⁵ Nikola Petrović, T. 7323-7324; Sead Bekrić, T. 9506-9507; Šuhra Sinanović, T. 11163; Azir Malagić, T. 11267-11268, 11279-11280; Mustafa Šaćirović, T. 13271-13274; dokazni predmet D751 "Satanski sinovi" Seje Omeragića, str. 57, 167; dokazni predmet D759, "LD" za juni 1992.

¹⁷⁸⁶ Azir Malagić, T. 11320-11322, 111346-11348; Suad Smajlović, T. 14536, 14544-14546; dokazni predmet D765, "Izvjestaj" od 13. novembra 1992.; dokazni predmet D770, "Izvjestaj" od 11. decembra 1992.; *vidi* i Nedret Mujkanović, T. 5128.

¹⁷⁸⁷ Slavka Matić, T. 2187, 2189, 2202; Slavoljub Rankić, T. 2307; Slavoljub Filipović, T. 2423-2424; Nikola Petrović, T. 7276; Miloš Okanović, T. 7910. *Vidi* dokazni predmet P329, "Razgovor" s optuženim, traka 7, str. 9-15, gdje "Izvjestaj" izjavljuje da je napad na Bjelovac i Sikiriće bio dio šireg napada na teritorije pod kontrolom bosanskih Srba, kao što su Sase, Andrići i Voljevica, i da je bio koordinisan sa više borbenih grupa bosanskih Muslimana, među kojima je bila grupa iz Glogove na čelu sa Ejubom Golićem i grupa iz Pala na čelu sa Senadom Golubovićem, koje su otvorile drugi front kako bi se Srbi prisilili da raspodijele svoje snage.

¹⁷⁸⁸ Hakija Mehuljić, T. 6836-6840; *vidi* i dokazni predmet P84, "Podsjetnik za starješinu TO", sastanak Štaba Oružanih snaga Srebrenica 10. decembra 1992., str. 37-38.

¹⁷⁸⁹ Nedret Mujkanović, T. 5459-5460; dokazni predmet P84, "Podsjetnik za starješinu TO", sastanak Štaba Oružanih snaga Srebrenica od 10. decembra 1992., str. 37; *vidi* i dokazni predmet P329, "Razgovor" s optuženim, traka 7, str. 4-5, 20-21, gdje on izjavljuje da su odluku o napadu donijeli "i Ratno predsjedništvo i vojna komanda", te da su Hamed Salihović i Ramiz Bećirović bili zaduženi da isplaniraju detalje napada uz pomoć lokalnog stanovništva. O tim detaljima kasnije su diskutovale lokalne vođe: dokazni predmet P329, "Razgovor" s optuženim, traka 7, str. 6-8.

¹⁷⁹⁰ Dokazni predmet P84, "Podsjetnik za starješinu TO", sastanak Štaba Oružanih snaga Srebrenica 22. decembra 1992., str. 42, gdje se pominje da su u napadu učestvovali borci iz Kragljivode; dokazni predmet P94, "Prilog za vodič hronike ABiH" od 7. marta

suđenju izjavili da su napadači bosanski Muslimani bili iz Voljevice,¹⁷⁹¹ Biljače,¹⁷⁹² Potočara,¹⁷⁹³ Kazana,¹⁷⁹⁴ Luljaske,¹⁷⁹⁵ Sućeske,¹⁷⁹⁶ Pala,¹⁷⁹⁷ Likara¹⁷⁹⁸ i Starog Grada Srebrenica.¹⁷⁹⁹ Borce iz Kazana vodio je Suad Smajlović,¹⁸⁰⁰ a borci iz Luljaske Midhat Salihović.¹⁸⁰¹ Borci bosanski Muslimani bili su naoružani. Neki su nosili uniforme, a neki civilnu odjeću.¹⁸⁰² Nadalje, neki borci su takođe oko glave nosili trake u boji.¹⁸⁰³ Optuženi je u Razgovoru izjavio da su on, Hamed Salihović i Ejub Golić učestvovali u napadu.¹⁸⁰⁴ Postoje dokazi i da je u napadu učestvovao Akif Ustić.¹⁸⁰⁵ Za borcima bosanskim Muslimanima koji su napali područje Bjelovca išle su hiljade civila.¹⁸⁰⁶

651. U vrijeme napada, u Bjelovcu i Sikiriću bile su seoske straže i civili bosanski Srbi.¹⁸⁰⁷ Neki dokazi pokazuju da do 14. decembra 1992. seoske straže nisu dobijale oružje ni obuku od srpske vojske.¹⁸⁰⁸ Međutim, postoje uvjerljiviji dokazi koji pokazuju da stražari jesu dobijali oružje i

1994., str. 5-8, u kojem se navodi da su borbenim aktivnostima na području Bjelovca učestvovali Samostalni bataljon Skenderovići, TO Skenderovići, Samostalni bataljon Biljeg, TO Biljeg, srebrenička četa iz Samostalnog bataljona Srebrenica i Samostalni bataljon Voljevica; dokazni predmet P95, "Prilog za vodič hronike ABiH" od 7. februara 1994., str. 2, 13-14, 15, gdje se po prvi put pominje učestvovanje Štaba Oružanih snaga Srebrenica u napadu na područje Bjelovca u razdoblju relevantnom za Optužnicu, te se dalje precizira da su napad izveli brigada "3. maj" Kragljivoda, TO Kragljivoda, Pusbulička četa u okviru Teritorijalne odbrane Srebrenica – Samostalni bataljon Srebrenica, Samostalni bataljon "5. juli" Tokoljaci, TO Osmače i Samostalni bataljon Osmače; dokazni predmet P595, "Prijedlog za dodjelu stimulativnih mjera [...]" od 9. decembra 1994., str. 14, 18, gdje se pominje da je u napadu na Bjelovac između 14. i 17. decembra 1992. učestvovao Midhat Salihović iz TO Biljeg, i da su Mirzet Halilović i članovi vojne policije učestvovali u napadu na Bjelovac nepoznatog datuma; dokazni predmet P329, "Razgovor" s optuženim, traka 7, str. 6, 14-15, gdje se navodi da je u tom napadu učestvovalo nekoliko borbenih grupa, uključujući i grupu iz Biljega; vidi i dokazni predmet P84, "Podsjetnik za starješinu TO", sastanak Štaba Oružanih snaga Srebrenica od 22. decembra 1992., gdje se navodi da je i Ahmo imao ulogu u napadu, str. 41-42. Pretresno vijeće smatra da je najvjerovatnije da se ime 'Ahmo' odnosi na Ahmu Tihica; Završni podnesak optužbe, fn. 1564, gdje se razjašnjava da 114. istočnobosanska brigada i 1. ceranski odred, koji se pominju u Optužnici nisu učestvovali u napadu.

¹⁷⁹¹ Ta grupa je bila poznata pod imenom 'Zakini ljudi': Nedret Mujkanović, T. 5128-5129; Suad Smajlović, T. 14568, 14571. *Vidi* i Sead Bekrić, T. 9567.

¹⁷⁹² Sead Bekrić, T. 9567; dokazni predmet P329, "Razgovor" s optuženim, traka 7, str. 6.

¹⁷⁹³ Nedret Mujkanović, T. 5130.

¹⁷⁹⁴ Suad Smajlović, T. 14558-14559.

¹⁷⁹⁵ Suad Smajlović, T. 14553-14555.

¹⁷⁹⁶ Nedret Mujkanović, T. 5129. Pretresno vijeće takođe prima k znanju iskaz Mire Stojanović, T. 3859-3861, da je Zulfu Tursunović, vođa borbene grupe iz Sućeske 15. decembra 1992., bio prisutan u jednom selu na području Bjelovca.

¹⁷⁹⁷ Nedret Mujkanović, T. 5130; vidi i dokazni predmet P329, "Razgovor" s optuženim, traka 7, str. 6, 14-15.

¹⁷⁹⁸ Nedret Mujkanović, T. 5130.

¹⁷⁹⁹ Nedret Mujkanović, T. 5129. Tokom napada, borci Hakije Mehuljića iz Srebrenice, postavili su zasjedu bosanskim Srbima na cesti blizu Bratunca kako bi ih spriječili da dođu u pomoć bosanskim Srbima u Bjelovcu: Hakija Mehuljić, T. 6837-6841. *Vidi* i Nedret Mujkanović, T. 5282; dokazni predmet P84, "Podsjetnik za starješinu TO", sastanak Štaba oružanih snaga Srebrenica 10. decembra 1992., str. 41.

¹⁸⁰⁰ Suad Smajlović, T. 14552, 14571; dokazni predmet P84, "Podsjetnik za starješinu TO", sastanak Štaba Oružanih snaga Srebrenica 10. decembra 1992., str. 41; dokazni predmet P614, "Spisak", str. 1.

¹⁸⁰¹ Suad Smajlović, T. 14553, 14570-14571.

¹⁸⁰² Slavoljub Rankić, T. 2310; Slavoljub Filipović, T. 2429; Mira Stojanović, T. 3823, 3832, 3939; Nikola Petrović, T. 7277-7278.

¹⁸⁰³ Slavka Matić, T. 2193-2195; Slavoljub Rankić, T. 2310; Slavoljub Filipović, T. 2429; Mira Stojanović, T. 3823, 3832, 3939.

¹⁸⁰⁴ Dokazni predmet P329, "Razgovor" s optuženim, traka 7, str. 9-10, 13, 15, 18, 22-23, koji je izjavio da je Hamed Salihović, koji je bio u Žalazju, rukovodio cijelim napadom i da je bio u vezi s raznim borbenim grupama. Međutim, optuženi je drugog dana napada u jednom trenutku poslao poruku drugim borbenim grupama da on preuzima komandu nad napadom. Optuženi je takođe razjasnio da je Ejub Golić stigao tek drugog dana napada. Pretresno vijeće prima k znanju svjedočenje Suada Smajlovića, T. 14569-14570, i Seada Bekrića, T. 9621, da nisu vidjeli optuženog tokom tog napada, ali se ne oslanjaju na te dokaze.

¹⁸⁰⁵ Nedret Mujkanović, T. 5129.

¹⁸⁰⁶ Nedret Mujkanović, T. 5129, 5312-5314; Sead Bekrić, T. 9549, 9553; Suad Smajlović, T. 14556. *Vidi* i Šuhra Sinanović, T. 11145-11146, 11187, 11209; D005, T. 13975, 13967, 13981.

¹⁸⁰⁷ Slavka Matić, T. 2187, 2191; Slavoljub Rankić, T. 2298-2299; Slavoljub Filipović, T. 2424, 2427; Mira Stojanović, T. 3820.

¹⁸⁰⁸ Slavoljub Filipović, T. 2421-2423, 2447. *Vidi* i Slavka Matić, T. 2188-2189.

municiju od Bratunačke brigade VRS-a¹⁸⁰⁹ i da je na tom području bila prisutna srpska vojska i vojska bosanskih Srba.¹⁸¹⁰ U Bjelovcu je bilo uskladišteno oružje i municija,¹⁸¹¹ a u Ložničkoj Rijeci i Kunjercu je oružje i municija pozicionirano između kuća.¹⁸¹² Školska zgrada u Bjelovcu korištena je kao kuhinja za borce bosanske Srbe u prolazu.¹⁸¹³

652. Napad na Bjelovac započeo je tako što su bosanski Muslimani ušli u selo pucajući.¹⁸¹⁴ Mada je napad iznenadio bosanske Srbe,¹⁸¹⁵ neki od njih uspjeli su da se brane, uzvraćajući vatru napadačima iz svojih kuća.¹⁸¹⁶ Drugi su potražili skloništa ili su pokušali da pobjegnu.¹⁸¹⁷ Oko 09:30 sati, i kasnije više puta tokom dana, dok je pucnjava i dalje trajala,¹⁸¹⁸ dva aviona iz pravca Bratunca kružila su tim područjem i izbacivala bombe. Bombardovanje je bilo koncentrisano na područje Sikirića i Ložničke Rijeke.¹⁸¹⁹

653. Tokom napada, počelo je gorjeti nekoliko kuća u okolici Bjelovca i Sikirića.¹⁸²⁰ Jedan svjedok je čuo kako jedan borac bosanski Musliman u maskirnoj uniformi govori drugima: "Zapalite odmah kuću".¹⁸²¹ Drugi svjedok je vidio kako se diže dim iz kuća iz kojih su netom prije toga vidjeli da izlaze bosanski Muslimani u uniformama i u civilnoj odjeći.¹⁸²²

¹⁸⁰⁹ Mira Stojanović, T. 3821, 3927. *Vidi* i Slavoljub Rankić, T. 2387; Slavoljub Filipović, T. 2507; Nikola Petrović, T. 7242, 7350-7360; Hamed Tiro, T. 10370-10373; dokazni predmet D83, "Spisak" iz juna 1992.; dokazni predmet D86, "Lista partnera"; dokazni predmet D88, "Spisak"; dokazni predmet D91, "Spisak"; dokazni predmet D92, "Spisak"; dokazni predmet D254, "Spisak" iz jula 1992.; dokazni predmet D507, "Spisak", u kojem se navodi da su barem neki stanovnici Bjelovca bili mobilisani u Bjelovačku četu koju je organizovala TO Bratunac.

¹⁸¹⁰ Azir Malagić, T. 11309-11310, 11331-11332, 11346-11347, 11349-11350, 11370-11371; Suad Smajlović, T. 14533-14542, 14562-14566, navodi da su na području Bjelovca bile prisutne paravojne jedinice kao što su 'Mungosi', 'Kokarina jedinica' i Crvene beretke, kao i dobrovoljci iz Srbije, i da je Bratunačka brigada imala jedan bataljon u Bjelovcu; Nikola Petrović, T. 7355-7356, 7364-7365, 7368; dokazni predmet P329, "Razgovor" s optuženim, traka 7, str. 5; dokazni predmet D86, "Lista partnera"; dokazni predmet D255, "Informacija o kretanju kriminala" od 13. oktobra 1994.; dokazni predmet D762, "Nalog" od 14. avgusta 1992.; dokazni predmet D922, "Odgovor" iz septembra 1992. *Vidi* i Sead Bekrić, T. 9502-9503; Hamed Tiro, T. 10367-10368; dokazni predmet D45, "Spisak"; dokazni predmet D87, "Spisak"; dokazni predmet D507, "Spisak"; dokazni predmet D763, "Naredba" od 11. oktobra 1992.; dokazni predmet D974, "Informacija" od 29. jula 1994.; dokazni predmet D761, "Naredba" od 12. oktobra 1992.; par. 649 *supra*. Pretresno vijeće prima k znanju dokaze o tome da su na području Bjelovca srpske snage uglavnom bile koncentrisane u Kunjercu; Nikola Petrović, T. 7362; dokazni predmet D922, "Odgovor" iz septembra 1992.; i da tokom napada bosanskih Muslimana nije bilo stalnog vojnog prisustva u samom Bjelovcu; Slavoljub Rankić, T. 2303-2304, 2392; *vidi* i Mira Stojanović, T. 3820.

¹⁸¹¹ Slavoljub Rankić, T. 2386-2387; Nikola Petrović, T. 7335. *Vidi* i Suad Smajlović, T. 14561-14562.

¹⁸¹² Suad Smajlović, T. 14560, 14568-14569.

¹⁸¹³ Slavka Matić, T. 2233-2234; Slavoljub Rankić, T. 2385-2386, izjavio je da su se tu hranili i izbjeglice bosanski Srbi.

¹⁸¹⁴ Slavoljub Rankić, T. 2307-2308; *vidi* i Nikola Petrović, T. 7277.

¹⁸¹⁵ Slavoljub Rankić, T. 2307, 2310.

¹⁸¹⁶ Slavka Matić, T. 2240-2242; Slavoljub Filipović, T. 2430, 2516-2517, 2550; Mira Stojanović, T. 3944; Nikola Petrović, T. 7335; Sabra Kolenović, T. 10098.

¹⁸¹⁷ Slavoljub Rankić, T. 2315-2316, izjavio je da su bosanski Srbi u Bjelovcu pokušali da dobiju vojnu pomoć; dokazni predmet P329, "Razgovor" s optuženim, traka 7, str. 12.

¹⁸¹⁸ Miloš Okanović, T. 7911; *vidi* i Mira Stojanović, T. 3837-3838; Hamed Tiro, T. 10365.

¹⁸¹⁹ Miloš Okanović, T. 7910-7919, 7938, 7980-7981; Sead Bekrić, T. 9568-9569; Hamed Tiro, T. 10363-10365. *Vidi* i Slavoljub Filipović, T. 2548; Mira Stojanović, T. 3837; Šuhra Sinanović, T. 11146-11148, 11190-11192; Suad Smajlović, T. 14559, 14569; dokazni predmet D111, "Video" 00:04-02:10, 05:20-06:09, 8:00-08:14, 08:23-10:00; dokazni predmet P316, "Video", 26:16-27:09, 27:44-28:34, 33:20-33:27, 47:22-48:13; dokazni predmet P329, "Razgovor" s optuženim, traka 7, str. 11.

¹⁸²⁰ Slavka Matić, T. 2202-2209; Slavoljub Rankić, T. 2308, 2310-2311, 2332; Slavoljub Filipović, T. 2427-2428; Mira Stojanović, T. 3834, 3836; Nikola Petrović, T. 7277, 7281-7282; Miloš Okanović, T. 7910; dokazni predmet D111, "Video" 04:20-04:50, 06:50-07:44, 10:00-10:02, 11:02-11:50; dokazni predmet P316, "Video", 29:26-29:20, 31:36-31:44, 32:08-32:35, 35:00-35:25, 32:50-33:00, 38:10-40:30, 41:42-41:43, 44:55-45:09, 48:45-49:00, 50:10-51:34.

¹⁸²¹ Mira Stojanović, T. 3834.

¹⁸²² Nikola Petrović, T. 7277. *Vidi* i Slavka Matić, T. 2245.

654. Uveče 14. decembra 1992., bosanski Muslimani su se povukli,¹⁸²³ a u selo su ušli srpski borci.¹⁸²⁴ Tokom idućih nekoliko dana Bjelovac je bio pod vojnom okupacijom i više puta je padao u ruke jednih pa drugih, pri čemu su i dalje trajale borbe, što je dovelo do razaranja nekoliko kuća.¹⁸²⁵ Prema riječima jednog svjedoka, do 18. decembra 1992., bosanski Muslimani su ušli u Bjelovac i spalili preostale kuće.¹⁸²⁶ Bosanski Srbi su ponovo osvojili Bjelovac u februaru 1993.¹⁸²⁷

655. Dana 14. decembra 1992. najmanje petnaest kuća je spaljeno u Bjelovcu i najmanje petnaest u Sikirićima.¹⁸²⁸ Do 18. decembra 1992. spaljena je većina kuća.¹⁸²⁹

(b) Ocjene u vezi s mjerodavnim pravom

656. U svjetlu gorenavedenih dokaza, Pretresno vijeće konstatuje da je u Bjelovcu i Sikirićima između 14. i 19. decembra 1992. došlo do razaranja imovine velikih razmjera.¹⁸³⁰

657. U Bjelovcu i okolini od 14. do 19. decembra 1992. trajale su borbe između bosanskih Muslimana i bosanskih Srba.¹⁸³¹ U tim borbama sukobljene strane su naizmjenično kontrolisale i branile Bjelovac i Sikiriće, zbog čega je došlo do razaranja imovine.¹⁸³² Šteta nanescena kućama u Bjelovcu i Sikirićima vjerovatno je posljedica svih tih okolnosti. Nesumnjivo je da postoje dokazi da su bosanski Muslimani palili kuće u Bjelovcu i Sikirićima.¹⁸³³ Međutim, dokazi su takvi da iz njih Pretresno vijeće ne može razabrati koliko kuća su bosanski Muslimani uništili na taj način. Budući da postoje dokazi i o drugim uzrocima razaranja,¹⁸³⁴ postoji nedoumica u pogledu toga da li broj kuća koje su uništili Muslimani ispunjava uslov razaranja velikih razmjera koji zahtijeva krivično djelo bezobzirnog razaranja. Ta nedoumica mora biti razriješena u korist optuženog.

658. Prema tome, Pretresno vijeće zaključuje da razaranje imovine u Bjelovcu i Sikirićima između 14. i 19. decembra 1992. ne ispunjava uslove za bezobzirno razaranje gradova, naselja i sela koje nije opravdano vojnom nuždom.

¹⁸²³ Nikola Petrović, T. 7289; dokazni predmet P329, "Razgovor" s optuženim, traka 7, str. 5.

¹⁸²⁴ Slavoljub Rankić, T. 2315; Slavoljub Filipović, T. 2433; Nikola Petrović, T. 7289.

¹⁸²⁵ Sead Bekrić, T. 9561-9564; Šuhra Sinanović, T. 11147-11148, 11164-11166; Azir Malagić, T. 11364-11365; dokazni predmet P329, "Razgovor" s optuženim, traka 7, str. 12, 17-18, traka 8, str. 1-2.

¹⁸²⁶ Nikola Petrović, T. 7293. *Vidi* i Slavoljub Rankić, T. 2323-2325, 2331-2332; dokazni predmet P432.1, "Video".

¹⁸²⁷ Slavoljub Filipović, T. 2544; dokazni predmet D881, "Izvještaj" od 5. februara 1993. *Vidi* i Suad Smajlović, T. 14579-14580; dokazni predmet D976, "Naredba" od 4. februara 1993; dokazni predmet D977, "Naredba" od 7. februara 1993.; dokazni predmet D979, "Borbeno naređenje" od 14. februara 1993.

¹⁸²⁸ Slavka Matić, T. 2203-2204, 2208-2212, 2245-2247. *Vidi* i Mira Stojanović, T. 3840. Ali *vidi* Šuhra Sinanović, T. 11169-11172, koja je tvrdila da su dvije kuće za koje je Slavka Matić prethodno izjavila da su uništene 14. decembra, još uvijek bile neoštećene 21. decembra 1992. kad ih je ona vidjela.

¹⁸²⁹ Mira Stojanović, T. 3866, 3867-3869, izjavila je da je 18. decembra 1992., kroz prozor automobila kojim je prolazila kroz Bjelovac na putu za Srebrenicu vidjela da je većina kuća u Bjelovcu spaljena.

¹⁸³⁰ *Vidi* par. 655 *supra*.

¹⁸³¹ *Vidi* par. 652-654 *supra*.

¹⁸³² *Vidi* par. 654 *supra*.

6. Napadi na sela Kravicu, Šiljkoviće i Ježesticu 7. i 8. januara 1993.

659. U Optužnici se navodi da su 7. i 8. januara 1993., sela Kravicu, Šiljkoviće i Ježesticu napale jedinice bosanskih Muslimana pod komandom i kontrolom optuženog,¹⁸³⁵ i da je tokom napada razarana imovina bosanskih Srba, uključujući stambene i druge zgrade.¹⁸³⁶ U Optužnici se takođe navodi da su u napadu učestvovali Četa Stari grad, Brigada Potočari, Brigada Sućeska, Brigada "3. maj" iz Kragljivode, Samostalni bataljon Osmaće, Četa Pasmulići Samostalnog bataljona Srebrenica, 6. odred iz Kamenice, 114. istočnobosanska brigada, Samostalni bataljon Voljavica, Samostalni bataljon Biljeg i 1. ceranski odred.¹⁸³⁷ Nadalje, u Optužnici se navodi da je optuženi učestvovao u napadu i njime komandovao.¹⁸³⁸

660. Glavni dio sela Kravice smješten je u dolini,¹⁸³⁹ i okružen na različitim visinama s nekoliko zaselaka, uključujući Mandiće, Popoviće, Čolakoviće, Martiniće i Kajiće.¹⁸⁴⁰ Nalazi se na udaljenosti od približno pet kilometara od Glogove i 15 kilometara sjeverozapadno od Srebrenice.¹⁸⁴¹ Geografski položaj Ježestice, koja je smještena približno četiri kilometra jugoistočno od Kravice, već je opisan.¹⁸⁴² Selo Šiljkovići smješteno je na brdu,¹⁸⁴³ 500 metara jugoistočno od Kravice.¹⁸⁴⁴ U predmetno vrijeme, Kravica, Ježestica i Šiljkovići pripadali su u opštini Bratunac,¹⁸⁴⁵ a stanovnici tih sela bili su gotovo isključivo bosanski Srbi.¹⁸⁴⁶ Obližnja sela, u to vrijeme naseljena pretežno bosanskim Muslimanima, bila su, između ostalih, Čizmići, Blječeva, Pale, Jagličići, Šušnjari, Konjević-Polje i Brezova Njiva, i sva su bila [smještena] u krugu od deset kilometara od Kravice.¹⁸⁴⁷

(a) Ocjene u vezi s činjeničnim stanjem

661. Na temelju prvenstveno svjedočenja Miladina Simića, Mileta Rankovića, Nikole Popovića, Dragomira Miladinovića, Milosave Nikolić, Seada Bekrića, Sabre Kolenović, Nesiba Burića, Safeta

¹⁸³³ *Vidi par. 652-654 supra.*

¹⁸³⁴ *Vidi par. 652, 654 supra.*

¹⁸³⁵ Optužnica, par. 34-35.

¹⁸³⁶ Optužnica, par. 35.

¹⁸³⁷ Optužnica, par. 34.

¹⁸³⁸ Optužnica, par. 34.

¹⁸³⁹ Ratko Nikolić, T. 2577; Kada Hotić, T. 9757; dokazni predmet P453, "Karta". Pretresno vijeće i strane obišli su prilikom odlaska na mjesto događaja u junu 2005. Kravicu i Ježesticu i razgledali Šiljkoviće.

¹⁸⁴⁰ Dokazni predmet C1, "Karta"; dokazni predmet D797, "Karta".

¹⁸⁴¹ Dokazni predmet C1, "Karta".

¹⁸⁴² *Vidi par. 621 supra.*

¹⁸⁴³ Miladin Simić, T. 854; Ratko Nikolić, T. 2577; Nikola Popović, T. 2796.

¹⁸⁴⁴ Dokazni predmet C1, "Karta".

¹⁸⁴⁵ Dragan Đurić, T. 708; Milo Ranković, T. 1070.

¹⁸⁴⁶ Dragan Đurić, T. 708; Miladin Simić, T. 801; Slaviša Erić, T. 1167-1168.

¹⁸⁴⁷ Dokazni predmet C1, "Karta"; dokazni predmet P394, "Karta"; dokazni predmet D797, "Karta"; Safet Golić, T. 11750-11756, 11758.

Golića, Ibri Alića i Sidika Ademovića, kao i dokumentarnih dokaza, Pretresno vijeće konstatuje kako slijedi.

662. Tokom ljeta 1992., bosanski Srbi i bosanski Muslimani vodili su borbe na području Kravice i Ježestice.¹⁸⁴⁸ Borbe su se pojačale u decembru 1992. i početkom januara 1993.,¹⁸⁴⁹ kada su bosanski Srbi napali bosanske Muslimane prvenstveno iz pravca Kravice i Ježestice.¹⁸⁵⁰ Rano ujutro 7. januara 1993., na pravoslavni Božić, bosanski Muslimani napali su Kravicu, Ježesticu i Šiljkoviće.¹⁸⁵¹

663. Detalje napada isplanirali su Hamed Salihović i Ramiz Bećirović.¹⁸⁵² Neki dokumentarni dokazi ukazuju na to da su borci bosanski Muslimani koji su učestvovali u napadu bili iz Blječeve,¹⁸⁵³ srebreničkog Starog grada, Kragljivode, Pasmulića, Kamenice, 114. istočnobosanske brigade, Voljevice i Cerana,¹⁸⁵⁴ te da su u napadu učestvovali i Mirzet Halilović i pripadnici vojne

¹⁸⁴⁸ *Vidi* par. 623 *supra*; dokazni predmet D764, "Telegram" od 11. oktobra 1992.

¹⁸⁴⁹ Slaviša Erić, T. 1205; Safet Golić, T. 11861-11871, 11880-11881, 12116; Ejub Dedić, T. 12263; dokazni predmet D26, "Spisak ranjenih", od 5. januara 1993.; dokazni predmet D806, "Izveštaj" od 24. decembra 1992.; dokazni predmet D807, "Izveštaj" od 28. decembra 1992.; dokazni predmet D811, "Izveštaj" od 26. aprila 1993.; dokazni predmet D813, "Izveštaj" od 25. decembra 1992.; *vidi* i dokazni predmet D805, "Izveštaj" od 21. decembra 1992.; dokazni predmet D808, "Izveštaj" od 31. decembra 1992.; dokazni predmet D809, "Izveštaj" od 4. januara 1993.

¹⁸⁵⁰ Nesib Burić, T. 10714-10716, 10719; Safet Golić, T. 11870, 11873, 11877-11878; dokazni predmet D22, "Spisak ranjenih "; dokazni predmet D25, "Izveštaj" od 4. januara 1993.; dokazni predmet D743, "Izveštaj" od 10. decembra 1992.; dokazni predmet D744 "Izveštaj" od 13. decembra 1992.

¹⁸⁵¹ Dragan Đurić, T. 722; Miladin Simić, T. 844; Ratko Nikolić, T. 2582-2583; Nikola Popović, T. 2789-2790, 2795; Dragomir Miladinović, T. 2978-2980; Sidik Ademović, T. 13086-13088; Ibri Alić, T. 12709; dokazni predmet P329, "Razgovor" s optuženim, traka 9, str. 33.

¹⁸⁵² Dokazni predmet P329, "Razgovor" s optuženim, traka 7, str. 21, traka 8, str. 23-26, traka 20, str. 24, koji je izjavio da su na osnovu odluke o pokretanju napada za planiranje napada bili zaduženi Hamed Salihović i Ramiz Bećirović, te je plan napada opisao na sljedeći način: "[D]a on [Ejub Golić] sa svojim Glogovcima i sa jedinicom iz TO Pale, da on napada sa ovog boka i da Konjević-Polje [...] izdvoji svoje raspoložive snage koje mogu da udare sa drugog boka. Da TO Potočari, da TO Kragljivoda /*nejasno ime*/ i TO Sućeska izdvoje raspoložive snage i da djeluju iz pravca Šušnjara, iz pravca Pala, iz pravca Jaglića. [...] Tako da smo iz Voljevice jedan dio izdvojili vojnika, koji su išli, onaj, kako se zove selo... između Magašića i Kajića [...] sa te kote su pokrivali kompletnu teritoriju odakle smo trebali, odakle su napadali Potočari, Sućesčani i Kragljivoda. [...] Procijenili smo da moramo presjeći ovaj koridor, koji je povezivao sa opštinom Vlasenicom, taj četnički koridor, da [...] nađemo povoljno mjesto da napravimo zasjedu, što se kasnije potvrdilo u toku akcije, u toku borbi, da su četnici pošli da nam uđu s leđa [...], gdje su udarili na zasjedu i odbili smo ih." Pretresno vijeće prima k znanju dokaze da napad nije bio u potpunosti isplaniran: dokazni predmet P329, "Razgovor" s optuženim, traka 20, str. 23; dokazni predmet P84, "Podsjetnik za starješinu TO", sastanak Štaba Oružanih snaga Srebrenica 10. januara 1993., str. 49. Ali *vidi* Safet Golić, T. 11883, 12071-12073, 12080-12085; Sidik Ademović, T. 13085, 13236, koji je izjavio da napad na područje Kravice nije bio planiran.

¹⁸⁵³ Završni podnesak optužbe, par. 873, gdje se navodi da je Blječevačka četa bila jedinica unutar Potočarske brigade. Što se tiče ocjene Pretresnog vijeća u vezi s odnosima između borbene grupe Potočari i drugih borbenih grupa na tom području, *vidi* par. 162 *supra*.

¹⁸⁵⁴ Dokazni predmet P88 "Izveštaj" od 29. maja 1997., u kojem stoji da su u napadu na Kravicu, Šiljkoviće i Kajiće 7. januara 1993. učestvovali 1. ceranski odred i Kamenički odred; dokazni predmet P93, "Nastavak sa drugog [qtc-a ...] Prilog za vodič hronike ABiH" od 7. marta 1994., str. 1-3, gdje se pominje da su u borbenim dejstvima u Kravici 7. januara 1993. učestvovali 1. ceranski odred i 114. istočnobosanska brigada; dokazni predmet P94, "Prilog za vodič hronike ABiH" od 7. marta 1994., str. 6-7, gdje se pominje da su u borbenim dejstvima na području Kravice učestvovali Samostalni bataljon Biljeg, TO Biljeg, Samostalni bataljon Voljevica i Četa Stari grad iz SB Srebrenice; dokazni predmet P95, "Prilog za vodič hronike ABiH" od 7. februara 1994., str. 2, 10, 13-15, gdje se najprije pominje učestvovanje Štaba Teritorijalne odbrane Srebrenica u napadu 7. januara 1993. na područje Kravice, a zatim se precizira da su napad izvele TO Sućeska, brigada "3. maj" Kragljivoda i TO Kragljivoda, Pasmulićka četa iz TO Srebrenica – Samostalni bataljon Srebrenica, kao i TO Osmače i Samostalni bataljon Osmače; dokazni predmet P595, "Prijedlog za dodjelu stimulativnih mjera [...]" od 9. decembra 1994., str. 14, 34-35, 42, 45, 53, 57-58, gdje stoji, *inter alia*, da je u napadu na Kravicu 7. januara 1993. učestvovala Čizmićka četa, dokazni predmet P598, "Dnevnik", str. 12, gdje stoji da je Blječevačka četa učestvovala u napadu na Kravicu neutvrđenog datuma. Pretresno vijeće ne prihvata tvrdnju optužbe da dokazni predmet P598, "Vojni dnevnik", dokazuje da su Paljanska četa i Bataljon Gostilj učestvovali u napadu na Kravicu: Završni podnesak optužbe, par. 790. Nadalje, Pretresno vijeće smatra da to što je optuženi u Razgovoru izjavio da je bilo predviđeno da u napadu učestvuje TO Pale,

policije.¹⁸⁵⁵ Međutim, nijedan svjedok nije na suđenju potvrdio te dokaze.¹⁸⁵⁶ Naprotiv, oni su izjavili da su napadači bili iz sela Sućeske¹⁸⁵⁷ (na čelu sa Zulfom Tursunovićem), Glogove (na čelu sa Ejubom Golićem),¹⁸⁵⁸ Biljega, Mošića i Delića (na čelu sa izvjesnim 'Zisom' iz Žanjeva),¹⁸⁵⁹ Cerske i Skugrića (na čelu sa Šemsom Salihovićem),¹⁸⁶⁰ Jaglića, Šušnjara i Brezove Njive (na čelu sa Sidikom Ademovićem),¹⁸⁶¹ Osmača,¹⁸⁶² Konjević-Polja,¹⁸⁶³ Jagodnje¹⁸⁶⁴ i Joševe,¹⁸⁶⁵ te da je bilo i boraca iz Srebrenice neutvrđenog identiteta.¹⁸⁶⁶ Nadalje, optuženi je tokom Razgovora izjavio da su u napadu učestvovali i on i pripadnici njegove grupe boraca,¹⁸⁶⁷ kao i Hamed Salihović.¹⁸⁶⁸ Borce bosanske Muslimane koji su učestvovali u napadu pratilo je nekoliko hiljada civila bosanskih Muslimana, uglavnom izbjeglica.¹⁸⁶⁹

664. Više pripadnika seoskih straža¹⁸⁷⁰ i nešto civila bosanskih Srba bili su u Kravici, Šiljkovićima i Ježestici za vrijeme napada¹⁸⁷¹ Postoje protivrječni dokazi o stepenu militarizovanosti seoskih straža. Dok neki dokazi upućuju na to da im nije pomagao VRS i da su raspolagali s veoma malo oružja,¹⁸⁷² prema drugim uvjerljivim dokazima, seoske straže je

borbena grupa Voljevica i druge borbene grupe (dokazni predmet P329, "Razgovor" s optuženim, traka 8, str. 24-25, 31) ne dokazuje stvarno učestvovanje tih grupa boraca u pomenutom napadu.

¹⁸⁵⁵ Dokazni predmet P595, "Prijedlog za dodjelu stimulativnih mjera [...] od 9. decembra 1994., str. 18, gdje stoji da su u zauzimanju Kravice 7. januara 1993. učestvovali Mirzet Halilović i pripadnici vojne policije.

¹⁸⁵⁶ Nedret Mujkanović, T. 5128-5129, 5132, izjavio je da je u napadu učestvovao izvjesni Safet Omerović, porijeklom iz Voljevice. Međutim, nema jasnih i dovoljnih dokaza na osnovu kojih bi se utvrdilo kojoj je grupi boraca on pripadao: Nedret Mujkanović, T. 5363; *vidi* i Mira Stojanović, T. 3877-3878, 3889; D005, T. 13849. *Vidi* i Nedret Mujkanović, T. 5131-5132, koji je svjedočio u vezi sa nekoliko grupa boraca koje su učestvovali u napadu, ali je izjavio da se ne sjeća imena svih tih borbenih grupa; Hakija Meholfjić, T. 6843, izjavio je da "ne zna[...] nikoga ko nije bio osim [njegovih] ljudi."

¹⁸⁵⁷ Hakija Meholfjić, T. 6843-6844, izjavio je da su borci Zulfe Tursunovića učestvovali u napadu, ali da ne zna da li je u napadu učestvovao i sam Zulfo Tursunović; *vidi* i Nedret Mujkanović, T. 5131.

¹⁸⁵⁸ Sead Bekrić, T. 9583; Nesib Burić, T. 10708; Nedret Mujkanović, T. 5131; dokazni predmet P329, "Razgovor" s optuženim, traka 8, str. 24. *Vidi* par. 169 *supra*.

¹⁸⁵⁹ Nesib Burić, T. 10718, 10898-10899, 10926, izjavio je da je grupa boraca iz Biljega bila poznata i kao grupa boraca iz Miholjevine.

¹⁸⁶⁰ Ejub Dedić, T. 12224, 12264-12268, 12399-12401. *Vidi* i dokazni predmet P329, "Razgovor" s optuženim", traka 8, str. 26; Nedret Mujkanović, T. 5124.

¹⁸⁶¹ Sidik Ademović, T. 13084-13086. *Vidi* dokazni predmet P598, "Vojni dnevnik", str. 12, 24, 27, prema kojem je u napadu na Kravicu 7. januara 1993. učestvovala Četa Šušnjari; par. 168 *supra*; Završni podnesak optužbe, par. 873, gdje stoji da je Šušnjarska četa bila jedinica TO Potočari. Što se tiče ocjene Pretresnog vijeća u vezi sa odnosima između borbenih grupa Potočari i drugih borbenih grupa na tom području, *vidi* par. 162, 168, *supra*.

¹⁸⁶² Nesib Burić, T. 10708-10709, 10718, 10898-10899.

¹⁸⁶³ Nedret Mujkanović, T. 5131; Hakija Meholfjić, T. 6843-6844; dokazni predmet P329, "Razgovor" s optuženim, traka 8, str. 24.

¹⁸⁶⁴ Nesib Burić, T. 10718, 10898-10899; Ibri Alić, T. 12489, 12705-12709, 12710-12711.

¹⁸⁶⁵ Nesib Burić, T. 10718, 10898-10899.

¹⁸⁶⁶ Nedret Mujkanović, T. 5131, izjavio je da su u napadu učestvovali grupe boraca sa područja Srebrenice. Pretresno vijeće konstatuje da nema daljnjih dokaza pomoću kojih bi se moglo utvrditi i o kojim grupama boraca se radi.

¹⁸⁶⁷ To je grupa boraca iz Potočara: *vidi* par. 162 *supra*.

¹⁸⁶⁸ Dokazni predmet P329, "Razgovor" s optuženim, traka 8, str. 26-27, 32, traka 20, str. 26-29, koji navodi da je on prije napada imao zadatak da neutrališe dva mitraljeska gnijezda na području Jaglića, tri kilometra južno od Ježestice (dokazni predmet C1, "Karta"), i da je kasnije učestvovao u napadu na Kajiće, sjeverozapadno od Ježestice (dokazni predmet D797, "Karta"), i u napadu na Kravicu. Međutim, *vidi* Sead Bekrić, T. 9621, koji je izjavio da nije vidio optuženog tokom napada na Kravicu. Pretresno vijeće se ne oslanja na to svjedočenje.

¹⁸⁶⁹ Hakija Meholfjić, T. 6842-6843; Sead Bekrić, T. 9570-9571, 9574; Ibri Alić, T. 12709-12710, 12712; dokazni predmet P329, "Razgovor" s optuženim, traka 8, str. 26, 29, 32-33, traka 9, str. 8.

¹⁸⁷⁰ Miladin Simić, T. 823; Ratko Nikolić, T. 2579; Nikola Popović, T. 2874-2878.

¹⁸⁷¹ Miladin Simić, T. 844-846; Milo Ranković, T. 1152; Nikola Popović, T. 2877-2878; dokazni predmet P329, "Razgovor" s optuženim, traka 20, str. 19. Međutim, *vidi* D005, T. 13965, gdje stoji da u Kravici za vrijeme napada nije bilo civila.

¹⁸⁷² Miladin Simić, T. 844; Nikola Popović, T. 2756.

podupirao VRS, a nakon borbi u ljeto 1992. primili su vojnu pomoć, uključujući oružje i obuku.¹⁸⁷³ U Kravici i Šiljkovićima držana je znatna količina oružja i municije.¹⁸⁷⁴ Osim toga, postoje dokazi da su, uz seoske straže, na tom području bile prisutne vojne snage iz Srbije i snage bosanskih Srba.¹⁸⁷⁵

665. Prije napada, bosanski Muslimani su opkolili cijelo to područje,¹⁸⁷⁶ a bosanskim Srbima su ostavili samo jedan pravac za bjekstvo, prema sjeveru.¹⁸⁷⁷ Bosanski Srbi su pružili otpor otvorivši artiljerijsku vatru na napadače bosanske Muslimane.¹⁸⁷⁸ Uslijedile su eksplozije, granatiranje i pucnjava.¹⁸⁷⁹ Postoje dokazi da su u Kravici i Ježestici bosanski Srbi otvarali artiljerijsku vatru iz kuća i drugih zgrada,¹⁸⁸⁰ zbog čega su se borbe u Kravici vodile od kuće do kuće.¹⁸⁸¹ Osim toga, bosanski Srbi pozicionirani na brdima sjeverno i sjeveroistočno od Kravice djelovali su artiljerijom u pravcu Kravice i Ježestice.¹⁸⁸² Jedan svjedok je vidio kako granate padaju na kuću i izazivaju požar.¹⁸⁸³ Bosanski Srbi su se na kraju povukli.¹⁸⁸⁴ Kravica, Šiljkovići i Ježestica pali su u ruke bosanskih Muslimana istoga dana.¹⁸⁸⁵

666. Na cijelom području Kravice, Šiljkovića i Ježestice, 7. januara 1993. gorjele su kuće, staje i štale.¹⁸⁸⁶ I u Ježestici i u Kravici, borci i civili bosanski Muslimani ulazili su u kuće tražeći hranu i

¹⁸⁷³ Nikola Popović, T. 2754, 2759, 2859, 2879; Miladin Simić, T. 969-973; dokazni predmet D26, "Spisak [...]"; *vidi* i dokazni predmet D8, "Spisak": barem neki od pripadnika seoskih straža bili su pripadnici Bratunačke brigade; fn. 1692 *supra*.

¹⁸⁷⁴ Nikola Popović, T. 2859; Sead Bekrić, T. 9545, 9580-9581; Nesib Burić, T. 10724-10725, 10728-10729; D005, T. 13975, 13980-13981; dokazni predmet P329, "Razgovor" s optuženim, traka 8, str. 30, traka 9, str. 27-29; dokazni predmet D469, "Izvjestaj" od 9. januara 1993.

¹⁸⁷⁵ Safet Golić, T. 11880-11886; Azir Malagić, T. 11331-11332, izjavio je da je jedan bataljon Bratunačke brigade bio stacioniran u Kravici; Milo Ranković, T. 1152-1153; Slaviša Erić, T. 3139; dokazni predmet D15 "Prilike u Bosni i Hercegovini pre početka rata"; dokazni predmet D27, "Spisak"; *vidi* i Nikola Popović, T. 2797, 2859-2860; Dragomir Miladinović, T. 3010; Ejub Dedić, T. 12263; D005, T. 13846-13847; dokazni predmet D2, "Spiskovi [...]"; dokazni predmet D45, "Spisak [...]"; dokazni predmet D107, "Izvjestaj"; dokazni predmet D129, "Evidencioni list" od 13. septembra 1993.; dokazni predmet D743 "Izvjestaj" od 10. decembra 1992.; dokazni predmet D744, "Izvjestaj" od 13. decembra 1992.; dokazni predmet D811 "Izvjestaj" od 26. aprila 1993.; par. 662 *supra*.

¹⁸⁷⁶ Miladin Simić, T. 847.

¹⁸⁷⁷ Dragomir Miladinović, T. 2980. *Vidi* i Dragan Đurić, T. 724; Milosava Nikolić, T. 7124, 7129; Milo Ranković, T. 1100, 1106; dokazni predmet P329, "Razgovor" s optuženim, traka 8, str. 28, traka 20, str. 21, gdje se pominje da su neki bosanski Srbi pobjegli s tog područja čim je napadnuto.

¹⁸⁷⁸ Sead Bekrić, T. 9572-9573, 9576, 9581-9582; Ejub Dedić, T. 12267; Ibro Alić, T. 12711-12712, 12714-12715; Sidik Ademović, T. 13086, 13088, 13135; dokazni predmet P329, "Razgovor" s optuženim, traka 8, str. 28-29, traka 9, str. 25-26. *Vidi* i Nesib Burić, T. 10719-10720; Nikola Popović, T. 2791, 2890.

¹⁸⁷⁹ Miladin Simić, T. 846; Ratko Nikolić, T. 2583-2584, 2736, 2704; Nikola Popović, T. 2796, 2890-2891; Sead Bekrić, T. 9576; dokazni predmet P329, "Razgovor" s optuženim, traka 8, str. 29. *Vidi* i Dragan Đurić, T. 724.

¹⁸⁸⁰ Sead Bekrić, T. 9572-9576, 9582; Nesib Burić, T. 10725; D005, T. 13972-13974; Ibro Alić, T. 12711-12712; Sidik Ademović, T. 13088; dokazni predmet P329, "Razgovor" s optuženim, traka 8, str. 28-29, traka 9, str. 25-26; dokazni predmet D938, "Krvavi Božić", Boro Miljanović, str. 112. *Vidi* i Nikola Popović, T. 2885-2886.

¹⁸⁸¹ Sead Bekrić, T. 9581-9582. *Vidi* i dokazni predmet P329, "Razgovor" s optuženim, traka 9, str. 8.

¹⁸⁸² Sead Bekrić, T. 9574-9576. *Vidi* i Ibro Alić, T. 12714-12717; Ejub Dedić, T. 12267; D005, T. 13980-13982.

¹⁸⁸³ Sead Bekrić, T. 9578, 9580. *Vidi* i Milo Ranković, T. 1156; Hamed Tiro, T. 10393.

¹⁸⁸⁴ Sead Bekrić, T. 9582; Nikola Popović, T. 2794; Nesib Burić, T. 10719-10721, 10723-10724, 10728-10730, 10935-10937; Ibro Alić, T. 12712; Ejub Dedić, T. 12268-12270, izjavio je da su bosanski Srbi oružje koje prilikom povlačenja nisu mogli ponijeti sa sobom bilo uništili bilo povezali s eksplozivnim napravama; *vidi* i dokazni predmet D469, "Izvjestaj" od 9. januara 1993.

¹⁸⁸⁵ Kada Hotić, T. 9737; Nesib Burić, T. 10721, 10733; Ibro Alić, T. 12709-12710, 12712-12716.

¹⁸⁸⁶ Dragan Đurić, T. 724-727; Miladin Simić, T. 849-854; Milo Ranković, T. 1100, 1108; Dragomir Miladinović, T. 2980-2984; Milosava Nikolić, T. 7123-7125. *Vidi* i Slaviša Erić, T. 1211; Ratko Nikolić, T. 2583-2584, 2586, 2703-2704, 2736; Nikola Popović, T. 2792, 2794, 2886-2887, 2903; Milosava Nikolić, T. 7123-7124, 7128-7129, 7184-7185. Ali *vidi* Nesib Burić, T. 10735; D005, T. 13982; Ejub Dedić, T. 12268, koji je tvrdio da Kravici i Ježestici nije gorjelo 7. januara 1993.

druge stvari.¹⁸⁸⁷ U Ježestici je jedan svjedok vidio kako se iz kuća, nakon što bi ih pretražili borci i civili bosanski Muslimani, diže dim.¹⁸⁸⁸ Jedan drugi svjedok je izjavio da su u Ježestici bosanski Muslimani u uniformama uz pomoć zapaljive tekućine spalili najmanje 16 kuća.¹⁸⁸⁹ U Kravici je jedan svjedok vidio civila bosanskog Muslimana kako pali kuće¹⁸⁹⁰ i stogove sijena.¹⁸⁹¹ Šiljkoviće i Kravicu progutao je dim.¹⁸⁹²

667. Napad je okončan 7. januara 1993. Barem neki od boraca bosanskih Muslimana, uključujući i optuženog,¹⁸⁹³ povukli su se istoga dana.¹⁸⁹⁴ Međutim, naoružani bosanski Muslimani ostali su u blizini Kravice od 8. do 12. januara 1993.¹⁸⁹⁵ Dana 8. januara 1993., bosanski Muslimani napali su zaseoke Popovići i Čolakovići,¹⁸⁹⁶ pri čemu su otjerali stoku i spalili kuće.¹⁸⁹⁷

668. Između januara i marta 1993., područje Kravice i Ježestice ostalo je pod kontrolom bosanskih Muslimana.¹⁸⁹⁸ Hiljade civila bosanskih Muslimana i dalje su nadirale na to područje i potom ga napuštale,¹⁸⁹⁹ u potrazi za hranom i građevnim materijalom.¹⁹⁰⁰ Neki od njih palili su kuće i štagljeve.¹⁹⁰¹ Bosanski Srbi nastavili su da granatiraju to područje iz pravca Bratunca.¹⁹⁰² Sredinom maja 1993., oni su ponovo osvojili to područje.¹⁹⁰³

669. Što se tiče razmjera razaranja u Ježestici, Kravici i Šiljkovićima, Pretresno vijeće konstatuje kako slijedi. Dana 7. januara 1993. više od 60 kuća¹⁹⁰⁴ spaljeno je¹⁹⁰⁵ u Ježestici. U Kajićima,

¹⁸⁸⁷ Milo Ranković, T. 1100-1101, 1155; Sead Bekrić, T. 9581-9582; Nesib Burić, T. 10727-10728; Ejub Dedić, T. 12269-12271; Ibro Alić, T. 12712, 12714-12715; dokazni predmet P329, "Razgovor" s optuženim, traka 8, str. 28-32, traka 9, str. 25-26. *Vidi* i Dragan Đurić, T. 726.

¹⁸⁸⁸ Dragan Đurić, T. 724-727.

¹⁸⁸⁹ Dragomir Miladinović, T. 2982-2984, 2986-2989, 2990-2993.

¹⁸⁹⁰ Sead Bekrić, T. 9577-9578, 9606-9609 (djelom na djelimično zatvorenoj sjednici).

¹⁸⁹¹ Kada Hotić, T. 9740-9741, 9743-9745.

¹⁸⁹² Ratko Nikolić, T. 2583-2584, 2586, 2703-2705, 2736.

¹⁸⁹³ Dokazni predmet P329, "Razgovor" s optuženim, traka 9, str. 9, 28.

¹⁸⁹⁴ Nesib Burić, T. 10725, 10727; dokazni predmet P329, "Razgovor" s optuženim, traka 9, str. 22, traka 20, str. 26.

¹⁸⁹⁵ Ratko Nikolić, T. 2592, 2595; Milosava Nikolić, T. 7141, 7192-7193.

¹⁸⁹⁶ Milosava Nikolić, T. 7121, 7125-7126, 7135. Popovići i Čolakovići se nalaze manje od pet kilometara sjeverno od Kravice: dokazni predmet C1, "Karta"; dokazni predmet D797, "Karta"; međutim, *vidi* D005, T. 13984, gdje stoji da Popovići i Čolakovići nisu bili napadnuti 8. januara 1993.

¹⁸⁹⁷ Milosava Nikolić, T. 7121, 7125-7129, 7135, 7186.

¹⁸⁹⁸ Miladin Simić, T. 855, 975; Slaviša Erić, T. 1222, 1260.

¹⁸⁹⁹ Ejub Dedić, T. 12269; Sabra Kolenović, T. 10099-10100; Ibro Alić, T. 12712; Sidik Ademović, T. 13088-13089; Hamed Tiro, T. 10393. Ali *vidi* Milosava Nikolić, T. 7192-7193, koja je izjavila da kad je 8. januara 1993. prolazila kroz Kravicu, nije ondje vidjela civile bosanske Muslimane. Pretresno vijeće ocjenjuje da ta izjava ne obesnažuje ocjenu Vijeća da je u Kravici ujutro 8. januara 1993. bilo civila bosanskih Muslimana.

¹⁹⁰⁰ Hamed Tiro, T. 10393; Ejub Dedić, T. 12270; Ibro Alić, T. 12712-12714; *vidi* i Ratko Nikolić, T. 2593-2594.

¹⁹⁰¹ Sead Bekrić, T. 9577 (djelimično zatvorena sjednica), 9582-9583 (djelimično zatvorena sjednica); Sabra Kolenović, T. 10104-10106 (djelimično zatvorena sjednica), 10110-10111 (djelimično zatvorena sjednica). Međutim, *vidi* Ibro Alić, T. 12714.

¹⁹⁰² Sabra Kolenović, T. 10102, 10111-10113, izjavila je da su granate padale "djelom Kravice prema Jagličima", a Jagličići su otprilike dva kilometra južno od Ježestice: dokazni predmet C1, "Mapa"; Hamed Tiro, T. 10394; Sidik Ademović, T. 13088-13089. *Vidi* i dokazni predmet D41, "Borbena naređenje" od 14. marta 1993.; dokazni predmet D942, "Analiza"; dokazni predmet D978, "Naređenje" od 7. februara 1993.; dokazni predmet D979, "Naređenje" od 13. februara 1993.

¹⁹⁰³ Slaviša Erić, T. 1260. *Vidi* i Miladin Simić, T. 855, 975; D28, "Izvještaj" od 11. februara 1993.; par. 107 *supra*.

¹⁹⁰⁴ Pretresno vijeće napominje da je u Ježestici bilo približno 120 kuća. Prilikom prvog napada bosanskih Muslimana na Ježesticu, 8. avgusta 1992., spaljeno je približno 50 kuća. Šezdeset od onih koje su preostale kuća spaljeno je prilikom drugog napada na Ježesticu: Dragomir Miladinović, T. 2982, 2999.

zaseoku kod Kravice, 7. januara 1993. spaljeno je šest od 15 kuća.¹⁹⁰⁶ Do 8. januara 1993., u Kravici je spaljen neutvrđen broj kuća.¹⁹⁰⁷ Jedan svjedok je izjavio da je 12. januara 1993. u Kravici "[u]glavnom bilo [...] već popaljeno 50%."¹⁹⁰⁸ Svjedoci koji su stigli u Kravicu sredinom marta 1993. zatekli su većinu kuća i pomoćnih zgrada spaljene.¹⁹⁰⁹ U pogledu razmjera razaranja u Šilkovićima nisu izvedeni dokazi.

(b) Ocjene u vezi s mjerodavnim pravom

670. Na osnovu izvedenih dokaza, Pretresno vijeće se uvjerilo da je u Kravici i Ježestici 7. i 8. januara 1993. došlo do razaranja imovine velikih razmjera. Međutim, što se tiče Šilkovića, nema dovoljno dokaza da se utvrdi da je ondje došlo do razaranja velikih razmjera.¹⁹¹⁰

671. Što se tiče Kravice, mada postoje dokazi da je 7. i 8. januara 1993. došlo do razaranja velikih razmjera, Pretresno vijeće se nije uvjerilo da se ono može pripisati isključivo bosanskim Muslimanima. Dokazi nisu jasni u pogledu toga koliki su broj kuća razorili bosanski Muslimani, a koliko bosanski Srbi.¹⁹¹¹ S obzirom na tu nejasnoću, Pretresno vijeće zaključuje da razaranje imovine u Kravici 7. i 8. decembra 1992. ne ispunjava uslove za krivično djelo bezobzirnog razaranja gardova, naselja ili sela koje nije opravdano vojnom nuždom.

672. Što se tiče Ježestice, Vijeće podsjeća da su bosanski Muslimani, borci ili civili, palili imovinu.¹⁹¹² Nadalje, moguće je da su imovinu palili neki od civila bosanskih Muslimana koji su ulazili i izlazili iz Ježestice poslije povlačenja boraca bosanskih Muslimana. Isto tako, razaranje su mogli prouzrokovati i kasniji napadi bosanskih Srba na Ježesticu. Ipak, mogućnost daljnjeg

¹⁹⁰⁵ Milo Ranković, T. 1102, 1110-1116. Čini se da ova procjena uključuje šest kuća koje su spaljene u Poljima: Miladin Simić, T. 852, 854. Pretresno vijeće primjećuje da fotografije snimljene u avgustu 1994. pokazuju da je spaljena većina kuća u Ježestici: dokazni predmet P365, "Karta i fotografije"; Milo Ranković, T. 111-1116; Miladin Simić, T. 857-871; Dragomir Miladinović, T. 2999-3007; Dragan Janković, T. 4728-4729, 4672, 4694, 4698-4699. Međutim, te fotografije se ne mogu smatrati pouzdanim pokazateljem stepena razaranja do kojeg je došlo 7. i 8. januara 1993.

¹⁹⁰⁶ Miladin Simić, T. 853.

¹⁹⁰⁷ Milosava Nikolić, T. 7129, 7142, 7185-7187, 7191-7193. Pretresno vijeće nije uvjerilo svjedočenje Hameda Tire, T. 10392-10393, da su 8. januara 1993. u Kravici spaljene samo dvije kuće, dok su druge oštećene prilikom pucnjave i granatiranja, kao ni svjedočenje Sabre Kolenović, T. 10110, da su 11. i 12. januara 1993. u Kravici spaljene samo tri do četiri kuće.

¹⁹⁰⁸ Ratko Nikolić, T. 2593-2594. *Vidi* i dokazni predmet P448, "Video" od 23. januara 1993; Slaviša Erić, T. 3094, 3096-3098, 3100-3107, izjavio je da je u Kravici vatrom razoren neutvrđen broj kuća.

¹⁹⁰⁹ Miladin Simić, T. 853-855, 859-864, 868-870; Slaviša Erić, T. 1213-1214, 1259, 3113; Dragomir Miladinović, T. 2990-2992, 2999-3007, 3052-3053. *Vidi* i Nikola Popović, T. 2903. Ali *vidi* Slaviša Erić, T. 1215-1221, 3107, koji navodi da je između januara i marta 1993., "[m]ožda [...] u međuvremenu [...] neka još malo više razrušena [...], ali uglavnom ovako su izgledale" i da dokazi - slike razaranja - koji su mu pokazani vjerno prikazuju događaje od 7. i 8. januara 1993. Pretresno vijeće nadalje primjećuje da su te slike koje prikazuju razaranje u Kravici snimljene dosta vremena poslije samog napada, te da se ne mogu smatrati vjernim prikazom stepena razaranja do kojeg je došlo 7. i 8. januara 1993.: dokazni predmet P365.2, "Fotografije"; dokazni predmet P400, "Fotografija"; dokazni predmet P463, "Fotografija"; Dragan Janković, T. 4728-4729, 4672, 4694, 4698-4699. *Vidi* i dokazni predmet P488, "Popaljeni i uništeni objekti u ratnim dejstvima 1992. - 1993." iz septembra 1994.; Nikola Popović, T. 2829-2830; Sabra Kolenović, T. 10109, izjavila je da dokazni predmet P400, "Fotografija" ne prikazuje uslove u školi u Kravici kakvi su vladali 8. januara 1993.

¹⁹¹⁰ *Vidi* par. 665-667, 669 *supra*.

¹⁹¹¹ *Vidi* par. 665-667 *supra*.

¹⁹¹² *Vidi* par. 666-667 *supra*.

razaranja imovine prilikom tih napada ne obesnažuje ocjenu da su znatno razaranje Ježestice prouzrokovali bosanski Muslimani koji su palili imovinu.¹⁹¹³

673. Pretresno vijeće se uvjerilo da su bosanski Muslimani koji su razarali imovinu u Ježestici djelovali s namjerom da razore. Ta namjera je očita s obzirom na ocjenu da znatno razaranje imovine od strane bosanskih Muslimana nije rezultat borbi nego hotimičnog paljenja imovine.¹⁹¹⁴

674. Ježestica je, u trenutku izbijanja sukoba, bila stambeno područje i civilno stanovništvo je bilo prisutno za vrijeme napada. Prije napada bosanskih Muslimana, stanovnici Ježestice, uključujući seoske straže, dobili su određenu vojnu pomoć.¹⁹¹⁵ Iz Ježestice su napadana obližnja sela bosanskih Muslimana.¹⁹¹⁶ U svjetlu tih dokaza, Pretresno vijeće ne isključuje mogućnost da je napad na Ježesticu izvršen iz vojnih razloga. Međutim, kao što se objašnjava dalje u tekstu, ti razlozi ne mogu biti opravdanje za bezobzirno razaranje civilne imovine, kao što su kuće, štagljevi i štale.

675. Mada je između bosanskih Muslimana i bosanskih Srba bilo razmjene vatre, većina razaranja u Ježestici izvršena je 7. i 8. januara 1993., poslije povlačenja bosanskih Srba. Uz mogući izuzetak kuća razorenih tokom same borbe, Pretresno vijeće konstatuje da u vrijeme napada većina razorene imovine u Ježestici nije bila ni vojne prirode niti je korištena tako da bi predstavljala stvaran doprinos vojnim akcijama bosanskih Srba.¹⁹¹⁷ Prema tome, razaranje “nije bilo opravdano vojnom nuždom”.

676. Pretresno vijeće zaključuje da razaranje imovine velikih razmjera u Ježestici 7. i 8. januara 1993. od strane bosanskih Muslimana ispunjava uslove za krivično djelo bezobzirnog razaranja gradova, naselja i sela koje nije opravdano vojnom nuždom.

C. Individualna krivična odgovornost optuženog

1. Odgovornost prema članu 7(1)

677. U Optužnici se navodi da je optuženi poticao, pomagao i podržavao, djelima i propustima, počinjenje krivičnog djela bezobzirnog razaranja gradova, naselja ili sela koje nije opravdano

¹⁹¹³ Vidi par. 585, 665, 668 *supra*.

¹⁹¹⁴ Vidi par. 666-667 *supra*.

¹⁹¹⁵ Vidi par. 664 *supra*.

¹⁹¹⁶ Vidi par. 662 *supra*.

¹⁹¹⁷ Vidi par. 587-588, 666 *supra*.

vojnom nuždom, i to prilikom napada na Fakoviće (5. oktobra 1992.), Bjelovac (od 14. do 19. decembra 1992.), te Kravicu i Ježesticu (7. i 8. januara 1993.).¹⁹¹⁸

678. Pretresno vijeće podsjeća na svoje ranije ocjene da su uslovi za krivično djelo bezobzirnog razaranja gradova, naselja i sela koje nije opravdano vojnom nuždom ispunjeni samo u slučaju Ježestice (7. i 8. januar 1993).¹⁹¹⁹

679. Optužba tvrdi da je optuženi ne samo učestvovao u napadu na Kravicu i Ježesticu nego je njime i komandovao.¹⁹²⁰ Nadalje tvrdi da su borci i civili bosanski Muslimani vršili razaranja imovine bosanskih Srba, pri čemu su slijedili određeni obrazac ponašanja.¹⁹²¹ Borci i civili su saradivali jer je to bilo ključno za uspjeh napada.¹⁹²² Optuženi je znao da bosanski Muslimani čine krivično djelo bezobzirnog razaranja.¹⁹²³ Međutim, on nije nikako ili nije u dovoljnoj mjeri izdavao naređenja da se spriječi bezobzirno razaranja ili da pitanje bezobzirnog razaranja pokrene na operativnim sastancima.¹⁹²⁴

680. Odbrana tvrdi da su kuće palili civili bosanski Muslimani, a ne borci,¹⁹²⁵ i da nema dokaza da je optuženi pomagao i podržavao njihova djela¹⁹²⁶ ili da je na drugi način za njih odgovoran.¹⁹²⁷ Optuženi se protivio razaranja imovine,¹⁹²⁸ ali nije ništa mogao učiniti da to spriječi. Odbrana iznosi argument da je on imao kontrolu samo nad svojom grupom boraca,¹⁹²⁹ a da zakon od njega ne zahtijeva da učini nemoguće.¹⁹³⁰ Odbrana nadalje osporava tvrdnju optužbe da je optužba izvela dovoljno dokaza da bi se utvrdilo učestvovanje optuženog u napadu 7. i 8. januara 1993. na područje Kravice, uključujući i Ježesticu.¹⁹³¹

681. Pretresno vijeće podsjeća da poticanje zahtijeva neku vrstu uticanja na glavnog počinioca tako što se on nagoni, pridobiva ili se na drugi način na njega djeluje, djelima ili kažnjivim propustima, da počini krivično djelo. Poticanje mora u znatnoj mjeri doprinijeti počinjenju zločina, i poticatelj mora namjeravati ne samo kako će se ponašanje, nego i počinjenje samog krivičnog djela.¹⁹³² Pomaganje i podržavanje može se sastojati u doprinosu optuženog, putem djela ili

¹⁹¹⁸ Optužnica, par. 37.

¹⁹¹⁹ *Vidi* par. 645, 658, 670-671, 767 *supra*.

¹⁹²⁰ Optužnica, par. 34; Završni podnesak optužbe, par. 870; Odgovor optužbe na Završni podnesak odbrane, par. 62.

¹⁹²¹ Završni podnesak optužbe, par. 929-945; Završna riječ optužbe, T. 16214-16216. *Vidi* i Optužnica, par. 37.

¹⁹²² Završna riječ optužbe, T. 16216.

¹⁹²³ Završni podnesak optužbe, par. 935, 954; Odgovor optužbe na Završni podnesak odbrane, par. 60-64.

¹⁹²⁴ Optužnica, par. 37.

¹⁹²⁵ Završna riječ optužbe, T. 16321-16323; Odgovor odbrane na Završni podnesak optužbe, par. 10.

¹⁹²⁶ Završni podnesak odbrane, T. 16323, 16584.

¹⁹²⁷ Završni podnesak odbrane, par. 49; Završna riječ odbrane, T. 16323.

¹⁹²⁸ Završna riječ odbrane, T. 16324.

¹⁹²⁹ Završna riječ odbrane, T. 16344-16345.

¹⁹³⁰ Završna riječ odbrane, T. 16324-16326.

¹⁹³¹ Završni podnesak odbrane, par. 1408-1410.

¹⁹³² *Vidi* par. 271- 279 *supra*.

kažnjivog propusta, prilikom planiranja, pripreme ili izvršenja ostvarenog krivičnog djela, pod uslovom da je doprinos dovoljno znatan da omogući ili bar olakša počinjenje krivičnog djela. Pomagač i podržavalac mora djelovati s namjerom da doprinese ostvarenju krivičnog djela ili da utiče na njegovo stvaranje od strane glavnog počinioca.¹⁹³³ Kod oba vida odgovornosti doprinos može biti indirektan, a može biti vremenski i prostorno udaljen od samog počinjenja krivičnog djela.¹⁹³⁴

682. Pretresno vijeće konstatuje da se za paljenje kuća bosanskih Srba nakon napada na njihova sela generalno znalo i da je u Srebrenici tokom 1992. i 1993. to bilo predmet kontroverzi.¹⁹³⁵ O tom pitanju se raspravljalo na sastancima Štaba Oružanih snaga Srebrenica.¹⁹³⁶ Optuženi je bio svjestan da bosanski Muslimani, prvenstveno civili koji su pratili borce bosanske Muslimane tokom napada, razaraju imovinu bosanskih Srba.¹⁹³⁷ Nedret Mujkanović je izjavio da se optuženi protivio takvom ponašanju,¹⁹³⁸ ali je tvrdio kako ne može učiniti ništa da to spriječi.¹⁹³⁹ Optuženi je tokom Razgovora izjavio sljedeće: “[I] civilna i vojna struktura je uvijek taj problem iznosila da je to problem i na osnovu takvih razgovora je i napisana ta, ona naredba, koju sam ja potpisao da se zabranjuje uništavanje tuđe imovine, zabranjuje se [...] paljenje kuća.” Dodao je sljedeće: “ Ne sjećam se da sam, onaj, davao, ali sam onaj kroz razgovor sa borcima, i onaj, uvijek rekao da, onaj, se ne ponašaju ko četnici što se ponašaju.”¹⁹⁴⁰ Optuženi je dodao i to da, bilo kako bilo, on nije imao načina da kontroliše civile ili da ih spriječi da slijede borce.¹⁹⁴¹

683. Mada se optuženi tereti da je poticao bezobzirno razaranje, nema pouzdanih dokaza da je on to ikada činio. Što se tiče tvrdnje optužbe da je on pomagao i podržavao bezobzirno razaranje tako što nije uopšte ili nije u dovoljnoj mjeri izdavao naređenja da bi se spriječilo bezobzirno razaranje ili što nije na primjeren način pokrenuo to pitanje, Pretresno vijeće konstatuje da je optuženi nesumnjivo, s obzirom na vlast koju je imao kao vođa grupe boraca, bio odgovoran da spriječi

¹⁹³³ *Vidi par. 280-288 supra.*

¹⁹³⁴ *Vidi par. 276, 282-283, 285 supra.*

¹⁹³⁵ Nedret Mujkanović, T. 5135-5138, 5384, 5451. Pretresno vijeće prima k znanju iskaz ovog svjedoka da su neki bosanski Muslimani podržavali paljenje kuća bosanskih Srba. *Vidi* i Omer Ramić, T. 10016.

¹⁹³⁶ Nedret Mujkanović, T. 5135-5136; dokazni predmet P84, "Podsjetnik za starješinu TO", sastanak Štaba Oružanih snaga Srebrenice od 3. oktobra 1992., str. 4, sastanak Štaba Oružanih snaga Srebrenice 10. decembra 1992., str. 37, sastanak Štaba Oružanih snaga Srebrenice 10. januara 1993., str. 49-50. No, *vidi* dokazni predmet P329, "Razgovor" s optuženim, traka 9., str. 11-12. Što se tiče stava odbrane u vezi sa zapisnikom sa sastanaka 3. oktobra 1992. i 10. decembra 1992., *vidi* Odgovor odbrane na Završni podnesak optužbe, par. 142-144. *Vidi* i dokazni predmet P161, "Izvještaj" od 29. decembra 1992.

¹⁹³⁷ Nedret Mujkanović, T. 5136-5137; dokazni predmet P329, "Razgovor" s optuženim, traka 4, str. 18-20, 23-25, traka 9, str. 9, 11-12, 16.

¹⁹³⁸ Nedret Mujkanović, T. 5137.

¹⁹³⁹ Nedret Mujkanović, T. 5133, 5136-5137, 5381, 5387-5388, 5395-5399, 5406-5407, 5449-5453, 5471, 5495-5496, izjavio je da nije bilo načina da se spriječi razaranje imovine, mada je optuženi trebao da uloži više napora da spriječi razaranje imovine tokom napada, a ne da se izabere liniju manjeg otpora kako se ne bi zamjerio stanovništvu i tako izgubio njihovo poštovanje.

¹⁹⁴⁰ Dokazni predmet P329, "Razgovor" s optuženim, traka 4, str. 19, traka 9, str. 11. Pretresno vijeće konstatuje da nijedna takva naredba nije predočena na suđenju. Optuženi je tokom Razgovora izjavio da mu je izvjesni Nijaz Mašić rekao da je to prva naredba koju je potpisao, a da je potpisao mnogo toga što nije pročitao.

¹⁹⁴¹ Dokazni predmet P329, "Razgovor" s optuženim, traka 9, str. 28, traka 20, str. 20-21.

počinjenje bezobzirnog razaranja od strane svojih potčinjenih.¹⁹⁴² Ta dužnost se protezala i na sprečavanje bezobzirnog uništavanja od strane drugih boraca i civila ako je optuženi znao da se čini ili da se sprema takvo razaranje prilikom napada u kojima su učestvovali njegovi potčinjeni. U najmanju ruku, ako su glavni uzrok bezobzirnog razaranja bili civili, on je bio dužan da spriječi prisustvo civila prilikom napada.¹⁹⁴³ Propust da izvrši tu dužnost, tamo gdje je to bilo moguće, može činiti pomaganje i podržavanje u počinjenju krivičnog djela bezobzirnog razaranja.

684. Mada je utvrđeno van razumne sumnje da je optuženi učestvovao u pripremi i izvršenju napada na sela bosanskih Srba, uključujući i napad na Kravicu i Ježesticu,¹⁹⁴⁴ nije utvrđeno da je mogao spriječiti bezobzirno razaranje od strane civila. Postoji mnogo dokaza da je masa civila prisutna prije, tokom i poslije tih napada bila ogromna i van kontrole.¹⁹⁴⁵

685. Što se tiče boraca, Pretresno vijeće se nije uvjerilo da je u konkretnim okolnostima napada na Ježesticu 7. i 8. januara 1993., optuženi mogao spriječiti borce neutvrđenog identiteta koji su učestvovali u bezobzirnog razaranja da počine to razaranje ili da pomognu i podrže civile u tome.¹⁹⁴⁶ Optuženi i njegova grupa bili su samo jedna od nekoliko grupa koje su učestvovali u žestokim borbama na području Kravice, uključujući i Ježesticu.¹⁹⁴⁷ Tokom napada, optuženi nije mogao ostvariti vezu s nekoliko borbenih grupa, ako ne i svim borbenim grupama,¹⁹⁴⁸ tako da nema dokaza da je imao kontrolu nad ijednom borbenom grupom osim svoje vlastite.¹⁹⁴⁹ Što se tiče njegove borbene grupe, nema dokaza da je ona ikako bila umiješana u bezobzirno razaranje do kojeg je došlo tokom napada.

¹⁹⁴² *Vidi* par. 283 *supra*.

¹⁹⁴³ Odiđavši značajnu ulogu u pokretanju tih napada, optuženi je učestvovao u stvaranju opasne situacije. Kao komandant, on je bio dužan da odvrati tu opasnost ili da je smanji na najmanju moguću mjeru, te je stoga bio dužan da preduzme mjere kako bi spriječio očekivano razaranje imovine bosanskih Srba. *Vidi* par. 283 *supra*.

¹⁹⁴⁴ *Vidi* fn. 1679, par. 638, 650, 663 *supra*.

¹⁹⁴⁵ Jedini dokaz o pokušajima da se kontrolišu civili izvela je odbrana, a on pokazuje da borci bosanski Muslimani nisu imali kontrolu nad civilima: Sabra Kalenović, T. 10101-10102; Suad Smajlović, T. 14570. *Vidi* i Hamed Tiro, T. 10362; Nesib Burić, T. 10733-10734; Ejub Dedić, T. 12266-12267; Ibro Alić, T. 12712; dokazni predmet P329, "Razgovor" s optuženim, traka 4, str. 19, traka 8, str. 28, traka 9, str. 31, traka 20, str. 21; par. 638, 650, 663 *supra*. Nadalje, borci su govorili članovima porodice o predstojećim napadima, pa su se glasine o tome širile među civilnim stanovništvom: Kada Hotić, T. 9828-9830, 9832. Međutim, *vidi* Nedret Mujkanović, T. 5118-5119, koji je izjavio da je namjera bila da planovi o napadima budu tajni; dokazni predmet P329, "Razgovor" s optuženim, traka 8, str. 27, traka 9, str. 18-19, 21, gdje se razjašnjava da napadi nisu bili organizovani tako da se vode zajedno sa civilima i da se borci nisu na njih oslanjali.

¹⁹⁴⁶ Pretresno vijeće odbacuje tvrdnju optuženog u Razgovoru da on više nije bio odgovoran za ono što se dešavalo od onog trenutka kad bi se zauzela linija fronta. Međutim, u nedostatku bilo kakvih dokaza koji bi ukazivali na suprotno, Vijeće prihvata da on nije mogao ništa učiniti da spriječi razaranje tokom napada: dokazni predmet P329, "Razgovor" s optuženim, traka 4, str. 20-21. *Vidi* i dokazni predmet P329, "Razgovor" s optuženim, traka 8, str. 28.

¹⁹⁴⁷ *Vidi* par. 663 *supra*.

¹⁹⁴⁸ Dokazni predmet P329, "Razgovor" s optuženim, traka 8, str. 26, traka 20, str. 27. *Vidi* i dokazni predmet P84, "Podsjetnik za starišinu TO", sastanak Štaba Oružanih snaga Srebrenica 10. januara 1993., str. 49.

¹⁹⁴⁹ Ejub Dedić, T. 12264-12266; Sidik Ademović, T. 13084-13085, 13091-13093; par. 161-169 *supra*. Pretresno vijeće prima k znanju da je optuženi tokom Razgovora pomenuo dvije prilike kada se od njega kao od 'komandanta' tražilo da uspostavi mir između grupa boraca bosanskih Muslimana koje su se međusobno sukobile zbog imovine. Međutim, nema pokazatelja da je optuženi imao ikakvu kontrolu nad tim borbenim grupama. Nadalje, prema riječima optuženog, u jednom trenutku, toga dana, on čak više nije mogao razlikovati civile i borce i njegova naređenja nisu poštovana: dokazni predmet P329, "Razgovor" s optuženim, traka 8, str. 30-32.

686. Što se tiče tvrdnje optužbe da je optuženi pomagao i podržavao u počinjenju bezobzirnog razaranja samom činjenicom svog prisustva tokom napada, koje je imalo ohrabrujući učinak, Pretresno vijeće zaključuje da, mada je optuženi učestvovao u tom napadu,¹⁹⁵⁰ nema dokaza na osnovu kojih bi se moglo tvrditi da je on bio neka vrsta 'lica koje s odobravanjem posmatra izvršenje', što je uslov da bi se smatrao odgovornim za aktivno učestvovanje na osnovu člana 7(1) Statuta.¹⁹⁵¹

687. Naravno, moglo bi se tvrditi da je optuženi, kako bi spriječio bezobzirno razaranja, trebalo prosto da se uopšte ne upušta u te napade. Taj argument bi mogao biti donekle valjan kad bi bilo opravdano od optuženog očekivati da ne učestvuje u tim napadima. Međutim, s obzirom na situaciju u kojoj je tada bilo stanovništvo bosanskih Muslimana, od optuženog se nije moglo opravdano očekivati da se uzdrži od preduzimanja tih akcija.

688. U svjetlu gorenavedenog, Pretresno vijeće zaključuje da optužba nije uspjela dokazati da je optuženi u Ježestici 7. i 8. januara 1993, u smislu člana 7(1) Statuta, poticao ili pomagao i podržavao počinjenje bezobzirnog razaranja koje nije opravdano vojnom nuždom.

2. Odgovornost na osnovu člana 7(3)

(a) Odnos subordinacije

689. Preostale optužbe iz tačke 3 Optužnice odnose se na djela bezobzirnog razaranja tokom napada 21. i 27. juna 1992. na Ratkoviće, Gornje Ratkoviće i Brađevinu, kao i za vrijeme napada 8. avgusta 1992. i 7. i 8. januara 1993. na Ježesticu, za koje Tužilaštvo tvrdi da su ga prouzrokovale oružane jedinice bosanskih Muslimana pod kontrolom i komandom optuženog.¹⁹⁵² Osim toga, optužba tvrdi da su borci bosanski Muslimani pomagali i podržavali civile bosanske Muslimane u razaranja imovine i da su civili "znali šta treba da čine na mjestima napada".¹⁹⁵³ Optužba tvrdi da je optuženi imao efektivnu kontrolu nad borcima bosanskim Muslimanima koji su počinili djela bezobzirnog razaranja i pomagali i podržavali civile u počinjenju tih zločina.¹⁹⁵⁴

¹⁹⁵⁰ Vidi par. 663 *supra*. Konkretnije, optuženi je tokom razgovora izjavio da je on bio na području Jaglića, Kajića i Kravice: dokazni predmet P329, Razgovor" s optuženim, traka 8, str. 26-29.

¹⁹⁵¹ Vidi par. 283 *supra*; dokazni predmet P329, "Razgovor" s optuženim, traka 9, str. 5, 28, traka 20, str. 26-27, gdje izjavljuje da je područje Kravice napustio 7. januara 1993., poslije završetka napada i da prije nego što je otišao on nije vidio nikakvo razaranja koje bi mogao opisati kao bezobzirno, a ne kao štetu koja je bila posljedica borbi.

¹⁹⁵² Optužnica, par. 30, 31, 34; Pretpretresni podnesak optužbe, par. 82; Završni podnesak optužbe, par. 502, 571, 584-585, 600, 860, 902.

¹⁹⁵³ Završna riječ optužbe, T. 16216-16218, gdje se kao primjer navode sljedeće riječi iz iskaza Kade Hotić: "Svako je svjestan da mora biti tih da ga ne primijete", T. 9810.

¹⁹⁵⁴ Završna riječ optužbe, T. 16213-16215, 16218.

690. Odbrana tvrdi da optužba nije uspjela da dokaže identitet direktnih počinitelja, a još manje da su oni bili potčinjeni optuženom.¹⁹⁵⁵ Nadalje, borci bosanski Muslimani bezuspješno su pokušavali da spriječe civile bosanske Muslimane da ulaze u napadnuta sela, a za vrijeme napada nije ih bilo moguće razlikovati.¹⁹⁵⁶ Osim toga, optuženi se kao nadređeni ne može smatrati odgovornim za djela i propuste potčinjenih koji su pomagali i podržavali civile u počinjenju bezobzirnog razaranja.¹⁹⁵⁷

691. Što se tiče potonjeg argumenta, Pretresno vijeće upućuje na svoj raniji zaključak u vezi sa pravom primjenjivim na odgovornost nadređenog, koje ne polazi od toga da direktni počinioci krivičnog djela kažnjivog na osnovu Statuta moraju biti potčinjeni optuženog. Zahtijeva se samo to da relevantni potčinjeni, svojim djelima i propustima, budu krivično odgovorni za djela i propuste direktnih počinitelja.¹⁹⁵⁸ Utvrđivanje identiteta direktnih počinitelja se ne zahtijeva ako je utvrđeno da su potčinjeni koji su zbog svojih djela i propusta u krajnjoj liniji odgovorni za bezobzirno razaranja pripadali jedinici ili grupi pod kontrolom optuženog.¹⁹⁵⁹

(i) Utvrđivanje identiteta potčinjenih i direktnih počinitelja

a. Napad na Ratkoviće i Gornje Ratkoviće 21. juna 1992.

692. Dana 21. juna 1992., sela Ratkoviće i Gornje Ratkoviće napale su grupe boraca bosanskih Muslimana iz susjednih sela Poznanovića i Podkorjena, pod vodstvom Dževada Malkića. Te borbe je slijedila masa civila bosanskih Muslimana.¹⁹⁶⁰ Iskazi koje je saslušalo Pretresno vijeće bili su neodređeni u pogledu identiteta počinitelja bezobzirnog razaranja. Ti počinioci samo su generalno opisani kao borci i civili bosanski Muslimani.¹⁹⁶¹

b. Napad na Brađevinu 27. juna 1992.

693. Mada je jedan svjedok izjavio da je čuo da je za napad na Brađevinu odgovoran optuženi kao komandant 'srebreničke muslimanske vojske', a da je borcima bosanskim Muslimanima tokom

¹⁹⁵⁵ Završni podnesak odbrane, par. 882-893, 896, 991-1000, 1377-1383.

¹⁹⁵⁶ Završni podnesak odbrane, par. 72-76, 1420-1423. *Vidi* i Završna riječ odbrane, T. 16321, gdje se tvrdi da uniforme nisu pouzdan znak da je osoba koja je nosi borac, da su borci i civili u napadima bili izmiješani, i da su, u svakom slučaju, sva djela bezobzirnog razaranja počinili civili.

¹⁹⁵⁷ Završna riječ odbrane, T. 16323-16324, 16428-16431, 16439.

¹⁹⁵⁸ *Vidi* VI.B.2., "Doseg 'glavnog zločina'".

¹⁹⁵⁹ *Vidi* par. 311 *supra*.

¹⁹⁶⁰ *Vidi* par. 598 *supra*.

¹⁹⁶¹ *Vidi* par. 600 *supra*.

napada komandovao Akif Ustić,¹⁹⁶² to svjedočenje nije potkrijepljeno. Zapravo, dovoljno dokaza ukazuje na to da je 27. juna 1992. Brađevinu napala grupa boraca bosanskih Muslimana među kojima je bilo lokalno stanovništvo iz okolnih sela bosanskih Muslimana pod vodstvom Vekaza Husića.¹⁹⁶³ Te borce slijedila je masa civila bosanskih Muslimana.¹⁹⁶⁴ Postoje samo nejasni dokazi u pogledu identiteta počinitelja bezobzirnog razaranja. U Brađevini su i borci bosanski Muslimani i civili bosanski Muslimani počinili djela bezobzirnog razaranja.¹⁹⁶⁵

c. Napad na Ježesticu 8. avgusta 1992.

694. Dana 8 avgusta 1992., Ježesticu su napale grupe boraca bosanskih Muslimana iz sela Jaglića, Šušnjara (pod vodstvom Sidika Ademovića), Glogove (pod vodstvom Ejuba Golića) i 16. muslimanske brigade iz Tuzle (pod vodstvom Nurifa Rizvanovića).¹⁹⁶⁶ Njih je slijedila masa civila bosanskih Muslimana.¹⁹⁶⁷ Dokazi o identitetu počinitelja bezobzirnog razaranja su neodređeni i ukazuju samo na to da je kuće palilo više bosanskih Muslimana, od kojih su neki bili u uniformama.¹⁹⁶⁸

d. Napad na Ježesticu 7. i 8. januara 1993.

695. Dana 7. i 8. januara 1993., Kravicu, Šiljkoviće i Ježesticu napale su grupe boraca bosanskih Muslimana iz Biljega, Brezove Njive, Cerske, Delića, Glogove, Jaglića, Jagodnje, Joševe, Konjević-Polja, Mošića, Osmaća, Potočara, Skugrića, Sućeske i Šušnjara,¹⁹⁶⁹ kao i borci neutvrđenog identiteta iz Srebrenice.¹⁹⁷⁰ Dokazi nisu jasni u pogledu toga koje grupe su napale koje selo. Te grupe boraca bosanskih Muslimana slijedilo je nekoliko hiljada civila bosanskih Muslimana.¹⁹⁷¹ Jedino svjedočenje koje sadrži konkretnije dokaze u pogledu identiteta počinitelja iznio je na suđenju svjedok koji je tvrdio da su kuće palili bosanski Muslimani u uniformama.¹⁹⁷² Jedan drugi svjedok je uopštenije govorio o tome da se iz kuća koje bi pretražili borci i civili bosanski Muslimani dizao dim.¹⁹⁷³

¹⁹⁶² Milenko Stevanović, T. 1651, 1668-1670, 1672, 1721. Pretresno vijeće je mišljenja da je osoba koju ovaj svjedok naziva Akif najvjerovatnije Akif Ustić.

¹⁹⁶³ *Vidi par. 611 supra.*

¹⁹⁶⁴ *Ibid.*

¹⁹⁶⁵ *Vidi par. 613 supra.*

¹⁹⁶⁶ *Vidi par. 624 supra.*

¹⁹⁶⁷ *Ibid.*

¹⁹⁶⁸ *Vidi par. 626 supra; vidi i Dragan Đurić, T. 718-719, 773; Milo Ranković, T. 1086-1087; Dragomir Miladinović, T. 2958-2963.*

¹⁹⁶⁹ *Vidi par. 663 supra.*

¹⁹⁷⁰ Međutim, nema dokaza o tome koja je grupa boraca iz Srebrenice učestvovala u napadu: *vidi fn. 1866 supra.*

¹⁹⁷¹ *Ibid.*

¹⁹⁷² *Vidi par. 666 supra.*

¹⁹⁷³ *Ibid.*

(ii) Efektivna kontrola optuženog nad počiniocimaa. Opšte ocjene

696. Ključni element odnosa subordinacije jeste postojanje efektivne kontrole. Ona se temelji na položaju vlasti, koji može biti *de jure* ili *de facto*. Odnos subordinacije može biti direktan i indirektan. Prema tome, karakter i opseg efektivne kontrole koju je optuženi eventualno imao nad potčinjenima odgovornim za bezobzirno razaranje mora se ispitati u skladu s tim.¹⁹⁷⁴ Što se tiče položaja optuženog kao komandanta *de jure*, Pretresno vijeće podsjeća na prikaz događaja iznesen ranije u tekstu. Njegov položaj *de jure* proističe iz toga što je on izabran za glavnog komandanta Štaba TO Srebrenica po formiranju tog štaba 20. maja 1992.¹⁹⁷⁵

697. U vrijeme napada na Ratkoviće i Gornje Ratkoviće 21. juna 1992. i na Brađevinu 27. juna 1992., njegov položaj je ostao nepromijenjen. Međutim, 27. juna 1992., istoga dana kad je napadnuta Brađevina, njegov položaj komandanta Štaba TO Srebrenica potvrdio je Sefer Halilović, načelnik Štaba Vrhovne komande ABiH. Dana 8. avgusta 1992., kada je došlo do prvog napada na Ježesticu, njegov položaj je dodatno potvrdio i sam predsjednik BiH, Alija Izetbegović.¹⁹⁷⁶ Do 7. i 8. januara 1993., kada je izveden drugi napad na Ježesticu jedina promjena u pogledu njegove vlasti *de jure* bilo je njegovo postavljenje za komandanta subregije, proglašeno 4. novembra 1992.¹⁹⁷⁷

698. Optuženi je, dakle, *de jure* bio nadređen svim oružanim grupama bosanskih Muslimana koje su djelovale na području Srebrenice u razdoblju relevantnom za tačku 3 Optužnice.

699. Ipak, još uvijek je potrebno donijeti zaključak o tome da li je na tom položaju *de jure* optuženi direktno ili posredstvom lokalnih vođa imao efektivnu kontrolu nad raznim grupama koje su učestvovala u relevantnim napadima.¹⁹⁷⁸ Zaključak o postojanju ili nepostojanju takve efektivne kontrole mora se temeljiti na cjelokupnim dokazima u vezi s njegovim djelovanjem u razdoblju relevantnom za Optužnicu.

700. Optuženi je u Razgovoru tvrdio da je njegov položaj komandanta bio samo nominalan i da u službi morala jer je on ulijevao nadu i hrabrost borcima.¹⁹⁷⁹ Međutim, što se tiče grupe Potočari, nema sumnje da je on bio njen stvarni komandant: da je imao stvarnu mogućnost da vrši efektivnu

¹⁹⁷⁴ Vidi par. 309-310 *supra*.

¹⁹⁷⁵ Vidi par. 143 *supra*.

¹⁹⁷⁶ Vidi par. 144 *supra*.

¹⁹⁷⁷ Vidi par. 150 *supra*.

¹⁹⁷⁸ Vidi par. 312 *supra*, gdje se objašnjava da položaj komandanta *de jure* bez efektivne kontrole nije dovoljan da se utvrdi krivična odgovornost.

¹⁹⁷⁹ Dokazni predmet P329, "Razgovor" s optuženim, traka 8, str. 29, traka 13, str. 13-15, 19-20, traka 17, str. 13.

kontrolu nad svojom grupom.¹⁹⁸⁰ Što se tiče drugih grupa boraca, kao komandant Štaba Oružanih snaga Srebrenica, on je izdavao naređenja, uključujući i naređenja o imenovanju vođa lokalnih grupa, i konkretnim osobama je dodjeljivao konkretne zadatke.¹⁹⁸¹

701. Postoje takođe uvjerljivi dokazi da su glavni napadi bili planirani i uspješno izvedeni.¹⁹⁸² To ne bi bilo moguće bez određenog stepena koordinacije između lokalnih borbenih grupa bosanskih Muslimana koje su učestvovala u tim napadima. Osim toga, između optuženog i lokalnih grupa boraca postojala je određena komunikacija.¹⁹⁸³ Tokom Razgovora, na pitanje kako je uspijevao da sazna šta se dešava na tom području ako nije primao izvještaje i kako je uopšte znao kuda treba ići, optuženi je odgovorio da je "[r]azgovarao [...] sa službama na terenu".¹⁹⁸⁴ Objasnio je da je odlazio na područja za koja bi prema zvuku granata pretpostavio da se na njima vode borbe, bilo da se pridruži borbi ili, ako bi stigao kasno, da barem ohrabri borce.¹⁹⁸⁵

702. Za *de facto* kontrolu optuženog značajni su i iskazi nekih svjedoka koji su opisali djelokrug njegove komande, poštovanje koje je uživao i njegovu opšteprihvaćenu ulogu vođe.¹⁹⁸⁶ Takođe nema sumnje da je učestvovao u napadima na područje Fakovića i Kravice.¹⁹⁸⁷ Upravo su ti kvaliteti njegove ličnosti i navele ostale vođe borbenih grupa da ga u Bajramovićima izaberu za komandanta. Oni su ostali neumanjeni tokom cijelog perioda relevantnog za Optuženicu i bile su kao temelj za njegovo vršenje efektivne kontrole.

703. Stepenn efektivne kontrole optuženog kao komandanta Štaba Oružanih snaga Srebrenica očit je iz njegovih susreta sa generalom Morillonom, kada je on bio jedan od glavnih sagovornika,¹⁹⁸⁸ i iz njegovih razgovora sa Seferom Halilovićem.¹⁹⁸⁹ Njegove intervencije na sastancima Štaba Oružanih snaga Srebrenica i zajedničkih sastanaka Štaba Oružanih snaga Srebrenica i srebreničkog

¹⁹⁸⁰ Nekoliko svjedoka je izjavilo da je optuženi stvarno komandovao samo grupom Potočari: Bećir Bogilović, T. 6490-6491; Hakija Mehlić, T. 7084; Azir Malagić, T. 11501; Mustafa Šaćirović, T. 13333-13334.

¹⁹⁸¹ Dokazni predmet P4, "Naređenje" od 15. juna 1992; dokazni predmet P75, "Naređenje o imenovanju u Štab TO Srebrenica" od 26. maja 1992.

¹⁹⁸² Dokazni predmet P84, "Podsjetnik za starješinu TO", sastanak Štaba Oružanih snaga Srebrenica 3. oktobra 1992., str. 4-6; dokazni predmet P329, "Razgovor" s optuženim, traka 5, str. 4-8 (Fakovići); dokazni predmet P84, "Podsjetnik za starješinu TO", zajednički sastanak srebreničkog Ratnog predsjedništva i Štaba Oružanih snaga Srebrenice od 14. oktobra 1992., str. 14 (rušilački pohod), sastanci Štaba Oružanih snaga Srebrenica od 7., 10. i 22. novembra 1992., str. 17, 23, 26 (Bedem), sastanak Štaba Oružanih snaga Srebrenica 27. novembra 1992., str. 31 (Kunjerac - Bjelovac), sastanak Štaba Oružanih snaga Srebrenica 10. decembra 1992., str. 36-37 (Voljeвица), sastanak Štaba Oružanih snaga Srebrenica 22. decembra 1992. i 10. januara 1993., str. 42, 49 (Glogova), sastanak Štaba Oružanih snaga Srebrenica 13. januara 1992., str. 49 (Jezero), str. 51 (drugi napad na Bedem); dokazni predmet P328, "Razgovor" s optuženim, traka 8, str. 17-30, traka 9, str. 1-20, traka 10, str. 1-10 (Zalažje); dokazni predmet P329, "Razgovor" s optuženim, traka 20, str. 23-24 (Kravica).

¹⁹⁸³ *Vidi npr.*, fn. 1804.

¹⁹⁸⁴ Dokazni predmet P329, "Razgovor" s optuženim, traka 18, str. 8.

¹⁹⁸⁵ *Ibid.*

¹⁹⁸⁶ Nedret Mujkanović, T. 5452; Pyers Tucker, T. 6136-6139; Sead Delić, T. 8626, 8629; Eric Dachy, T. 9465-9473, 9475-9483; Sidik Ademović, T. 13145.

¹⁹⁸⁷ *Vidi par.* 639, 663 *supra*.

¹⁹⁸⁸ Dokazni predmet P329, "Razgovor" s optuženim, traka 12, str. 4; Pyers Tucker, T. 5824-5827, 5832.

¹⁹⁸⁹ *Vidi fn.* 550 *supra*.

Ratnog predsjedništva dodatno ukazuju ne samo na njegovo učestvovanje,¹⁹⁹⁰ nego i na očekivanja da bi njegovo veće prisustvo u Srebrenici moglo biti korisno.¹⁹⁹¹

704. Konačno, njegov govor prilikom druge godišnjice Odluke u Bajramovićima,¹⁹⁹² kao i njegov opis samog sebe i svoje uloge u njegovoj knjizi,¹⁹⁹³ ide u prilog zaključku da je on bio mnogo više od pukog komandanta grupe Potočari.

705. Međutim, svi ti faktori uključujući i određeni obrazac razaranja i paljenja imovine,¹⁹⁹⁴ ne navode nužno na zaključak da je optuženi vršio efektivnu kontrolu nad raznim grupama boraca koje su u tome učestvovala, a kamoli nad civilima koji su slijedili borbe.

706. Dokazi o mogućem uticaju optuženog na lokalne borbene grupe i njihove vođe pokazuju da je možda bilo određenih situacija kada su neke grupe i/ili njihove vođe bile spremnije od drugih da se stave pod kontrolu i komandu optuženog.¹⁹⁹⁵ Međutim, uopšteno govoreći uprkos naporima da se objedine pod zajedničkom efektivnom komandom,¹⁹⁹⁶ te lokalne grupe ostale su relativno samostalne i dobrovoljačke sve do 8. januara 1993.¹⁹⁹⁷ Ponašanje vođa kao što su Hakija Meholičić, Akif Ustić, Ejub Golić i Nurif Rizvanović pokazuje koliko je nerealno i neizvodivo bilo za optuženog da vrši efektivnu kontrolu nad njihovim grupama.¹⁹⁹⁸ Pretresno vijeće smatra vjerodostojnom izjavu optuženog prilikom Razgovora da su, mada je on bio izabran za komandanta, borci prvenstveno bili lojalni svojim komandantima, tako da je njemu bilo nemoguće da komanduje svim borbenim grupama na terenu,¹⁹⁹⁹ naročito budući da nije uvijek bio prisutan tokom napada.

707. Slika koja proizlazi iz dokaza nije slika organizovane vojske sa potpuno funkcionalnom komandom strukturom, nego je slika zasebnih grupa ljudi voljnih da se bore, uglavnom radi

¹⁹⁹⁰ Dokazni predmet P84, "Podsjetnik za starješinu TO", sastanak Operativnog štaba, datum nepoznat, str. 4, zajednički sastanak srebreničkog Ratnog predsjedništva i Štaba Oružanih snaga Srebrenica 14. oktobra 1992., str. 8-9, sastanak Štaba Oružanih snaga Srebrenica 30. oktobra 1992., str. 14-16, sastanak Štaba Oružanih snaga Srebrenica 22. novembar 1992., str. 26-27, sastanak Štaba Oružanih snaga Srebrenica 22. decembra 1992., str. 41-42, zajednički sastanak srebreničkog Ratnog predsjedništva i Štaba Oružanih snaga Srebrenica 23. decembra 1992., str. 43-44, sastanak Štaba Oružanih snaga Srebrenica 10. januara 1993., str. 48-50.

¹⁹⁹¹ Dokazni predmet P84, "Podsjetnik za starješinu TO", sastanak Štaba Oružanih snaga Srebrenica 22. novembra 1992., str. 27.

¹⁹⁹² Dokazni predmet P431, "Video", 04:26-08:48.

¹⁹⁹³ Dokazni predmet P90, "Srebrenica svjedoči i optužuje" Namera Orića, str. 86, 93.

¹⁹⁹⁴ *Vidi* glavu. VIII.B., "Ocjene i činjenično stanje".

¹⁹⁹⁵ Dokazni predmet P328, "Razgovor" s optuženim, traka 8, str. 29; Sead Delić, T. 8764; dokazni predmet D300, "Sjednica Predsjedništva Republike Bosne i Hercegovine" 11. avgusta 1995.

¹⁹⁹⁶ *Vidi* glavu IV.B., "Snage bosanskih Muslimana na području Srebrenice".

¹⁹⁹⁷ Riječ 'samostalne' se ovdje koristi da se objasni kako su lokalne grupe mogle odlučiti da ne učestvuju u nekom napadu i da nije bilo sankcija kojima bi se prisilile da učestvuju. 'Dobrovoljačke' znači da borci nisu bili formalno mobilisani i da se njihovo učestvovanje temeljilo na vlastitoj odluci, mada su imali moralnu dužnost da se bore: *vidi par. 138 supra*.

¹⁹⁹⁸ *Vidi par. 154-160, 164, 167, 169 supra*.

¹⁹⁹⁹ Dokazni predmet P328, "Razgovor" sa optuženim, traka 3, str. 12-13, traka 8, str. 18; dokazni predmet P329, "Razgovor" s optuženim, raka 3, str. 18-19, traka 13, str. 12-14, traka 17, str. 2; dokazni predmet P84, "Podsjetnik za starješinu TO", zajednički sastanak srebreničkog Ratnog predsjedništva Štaba Oružanih snaga Srebrenica 23. decembra 1992., str. 44, gdje je 'Naser' izjavio: "Mene nedovoljno slušaju moji komandanti i sa njima moram /?završiti/ ". Pretresno vijeće je mišljenja da sve upućuje na to da je osoba nazvana 'Naser' optuženi. *Vidi* i Hakija Meholičić, T. 6947-6951, 6972, koji je izjavio da su Zulfo Tursunović i Akif Ustić učestvovali u borbi po vlastitom nahodenju i da je sam svjedok bio odgovoran za svoje postupke.

samoodbrane, koje su se okupile oko vođa kojima su vjerovala i koje su im mogle pružiti veću šansu za preživljavanje.²⁰⁰⁰ Postoje pokazatelji da ponekad i unutar samih grupa nije bilo efektivne kontrole.²⁰⁰¹ Osim toga, većinu razaranja prouzrokovali su civili koji su pratili borce i koje niko nije mogao kontrolisati.

708. Međutim, moguće je da se opšti scenario prikazan u prethodnim paragrafima mijenjao od napada do napada, što je ovisilo o varijacijama u stepenu efektivne kontrole ili čak o njenom opštem nedostatku. To je kontekst u kojem treba sagledati odgovornost optuženog prema članu 7(3) Statuta.

b. Napad na Ratkoviće i Gornje Ratkoviće 21. juna 1992.

709. Nema dokaza da je optuženi vršio efektivnu kontrolu nad grupama boraca bosanskih Muslimana iz Poznanovića i Podkorjena.²⁰⁰² Naprotiv, jedini dokaz u vezi s tim upućuje na to da su te grupe djelovale samostalno u odnosu na višu komandu.²⁰⁰³ Za taj napad nema pokazatelja efektivne kontrole optuženog. Osim toga, prema riječima optuženog u Razgovoru, on za napade na Ratkoviće i Gornje Ratkoviće nije ni znao do poslije 21. juna 1992.²⁰⁰⁴

c. Napad na Brađevinu 27. juna 1992.

710. Nema dokaza da je optuženi vršio efektivnu kontrolu nad grupama boraca bosanskih Muslimana neutvrđenog identiteta i onima iz sela oko Brađevine koje je vodio Vekaz Husić iz Močevića.²⁰⁰⁵ Tokom ljeta 1992., te grupe su djelovale neovisno od Oružanih snaga Srebrenica.²⁰⁰⁶

d. Napad na Ježesticu 8. avgusta 1992.

711. Nema dokaza da je optuženi vršio efektivnu kontrolu nad grupama boraca bosanskih Muslimana iz Jaglića, Šušnjara i Glogove, kao ni nad 16. muslimanskom brigadom iz Tuzle.

²⁰⁰⁰ Nedret Mujkanović, T. 5067; Bećir Bogilović, T. 6451; Hakija Mehlić, T. 6959-6960; Ibrahim Bećirović, T. 7469, 7625-7626; Nesib Burić, T. 10783-10784, 10874; Ejub Dedić, T. 12224; Sidik Ademović, T. 12970, 12974, 13168-13169, 13178-13179; Mustafa Šaćirović, T. 13336; Suad Smajlović, T. 14740-14742.

²⁰⁰¹ Sidik Ademović, T. 12967-12968, 13159.

²⁰⁰² *Vidi* glavu VIII.B.2.a.i., "Ocjene u vezi sa činjeničnim stanjem".

²⁰⁰³ *Vidi* par. 168 *supra*.

²⁰⁰⁴ Dokazni predmet P329, "Razgovor" s optuženim, traka 21, str. 16-17.

²⁰⁰⁵ *Vidi* VIII.B.2.b.i., "Ocjene u vezi sa činjeničnim stanjem".

²⁰⁰⁶ *Vidi* par. 168 *supra*.

Prilikom donošenja tog zaključka, Pretresno vijeće je pridalo težinu dokazu da su Ejub Golić, Nurif Rizvanović i Sidik Ademović u vrijeme tog napada djelovali samostalno.²⁰⁰⁷

e. Napad na Ježesticu 7. i 8. januara 1993.

712. Jedini pokazatelj da je optuženi učestvovao u tom napadu proizlazi iz onoga što je on sam izjavio u Razgovoru.²⁰⁰⁸ Na osnovu opštih ocjena u vezi sa efektivnom kontrolom optuženog, Pretresno vijeće nije uvjereno van razumne sumnje da samo njegovo prisustvo tokom napada upućuje na njegovu efektivnu kontrolu tom prilikom: nema dokaza da je on vršio koordinaciju napada niti da je izdavao naređenja.

713. Što se tiče borbene grupe iz Potočara, mada Pretresno vijeće podsjeća da je optuženi vršio efektivnu kontrolu nad tom grupom, nema dokaza da su borci iz te grupe na bilo koji način učestvovali u bezobzirnom razaranju Ježestice.

714. Među grupama boraca bosanskih Muslimana koje su učestvovala, Ejub Golić je imao ključnu ulogu u tom napadu, tokom kojeg je zatražio pomoć drugih boraca bosanskih Muslimana.²⁰⁰⁹ Optuženi je u Razgovoru izjavio da je i on sam primio poruku od Ejuba Golića da se ni pod kojim uslovima ne povlači sa svog položaja.²⁰¹⁰

715. Grupe boraca bosanskih Muslimana iz Brezove Njive, Jaglića, Šušnjara, Osmaća, Cerske i Skugrića odlučile su da se pridruže napadu na dobrovoljnoj osnovi i tokom napada su bile neovisne od bilo koje druge više vojne vlasti.²⁰¹¹ Nema dokaza o tome da li je optuženi vršio efektivnu kontrolu nad grupama boraca bosanskih Muslimana iz Delića, Biljega, Mošića, Konjević-Polja i Sućeske, kao ni nad borcima iz Srebernice čiji identitet nije utvrđen.²⁰¹²

²⁰⁰⁷ Ejub Golić je bio vođa borbenih grupa sa područja Glogove od aprila 1992. i otada se ponašao neovisno: *vidi par. 169 supra*. Nurif Rizvanović je vršio vojna dejstva na tom području sa drugim grupama boraca bosanskih Muslimana, uključujući i one pod vođstvom Ejuba Golića, ali se ipak ponašao kao da djeluje neovisno od više komande i nastojao je da sam vrši komandu na tom području: *vidi par. 157, 159-160 supra*. Borbena grupa iz Šušnjara, kojoj je vođa bio Sidik Ademović, bila je neovisna od bilo kakve više komande u vrijeme napada i nije pripadala TO Potočari: Sidik Ademović, T. 13089-13193.

²⁰⁰⁸ Dokazni predmet P329, "Razgovor" s optuženim, traka 8, str. 26-27, traka 20, str. 26-27.

²⁰⁰⁹ Nesib Burić, T. 10708-10709, 10718, 10898-10899, izjavio je da se na zahtjev Ejuba Golića za pomoć njegovoj grupi, napadu pridružila grupa boraca bosanskih Muslimana iz Osmaća; Ibro Alić, T. 12706-12707, 12854-12856, 12861-12863, izjavio je da su na zahtjev Ejuba Golića za pomoć njegovoj grupi u Glogovi, okupljeni borci bosanski Muslimani iz Jagodnje i Joševe. Međutim, taj poziv u pomoć nije značio da su borbene grupe koje su se pridružile odgovarale nekoj višoj vlasti: Ejub Dedić, T. 12263-12265. *Vidi par. 695 supra*.

²⁰¹⁰ Dokazni predmet P329, "Razgovor" s optuženim, traka 8, str. 15. U vrijeme napada Ejub Golić je, uprkos tome što je 24. decembra 1992. postavljen za komandanta Samostalnog bataljona Glogova, uglavnom djelovao samostalno: *vidi par. 169 supra*.

²⁰¹¹ Ejub Dedić, T. 12264-12266; Sidik Ademović, T. 13084-13085, 13091-13093; Nesib Burić, T. 10708-10709, 10718, 10898-10899.

²⁰¹² *Vidi par. 165-166, 168, 663, fn. 1859 supra*.

(b) Zaključci u pogledu odgovornosti optuženog

716. Iz više razloga koji su gore izneseni, Pretresno vijeće u pogledu svih napada na koje se odnosi tačka 3 Optuženice donosi zaključak da se optuženi ne može smatrati krivično odgovornim na osnovu člana 7(3) Statuta za bezobzirno razaranje gradova, naselja ili sela koje nije opravdano vojnom nuždom.

IX. ODMJERAVANJE KAZNE

A. Mjerodavno pravo: Faktori pri odmjerkavanju kazne i svrhe izricanja kazni

717. U členu 24(2) Statuta i pravilu 101(B) Pravidnika navedeni su faktori koje valja uzeti u obzir prilikom odmjerkavanja kazne optuženom. Pretresno vijeće je obavezno da uzme u obzir faktore poput težine krivičnog djela i ličnih prilika osuđenika.²⁰¹³ U obzir se moraju uzeti i otežavajuće i olakšavajuće okolnosti, kao i opšta praksa izricanja zatvorskih kazni na sudovima bivše Jugoslavije.²⁰¹⁴ Međutim, to ne isključuje druge faktore, pa Vijeće stoga prilikom odmjerkavanja kazne ima široke diskrecione ovlasti.²⁰¹⁵

718. Prilikom odmjerkavanja kazni optuženima, pretresna vijeća takođe razmatraju glavne ciljeve kažnjavanja (tj. svrhe izricanja kazni). Praksa Međunarodnog suda upućuje na to da su dvije glavne svrhe izricanja kazni odvratanje i retribucija.²⁰¹⁶

719. Prema jurisprudenciji Međunarodnog suda, retribuciju ne treba shvatiti kao ispunjenje želje za osvetom nego kao odgovarajući izraz gnušanja međunarodne zajednice nad tim zločinima.²⁰¹⁷ Ona treba biti izraz pravičnog i uravnoteženog pristupa kažnjavanju za nedjela. To znači da kazna mora biti proporcionalna počinjenom nedjelu; drugim riječima, kazna mora odgovarati zločinu. To načelo se ogleda i u zahtjevu sadržanom u Statutu da pretresna vijeća prilikom odmjerkavanja kazne moraju uzeti u obzir težinu krivičnog djela.²⁰¹⁸

720. Što se tiče odvratanja, zauzet je stav da se prilikom izricanja kazni na Međunarodnom sudu, uopšteno govoreći, odvratanju mora pridati dovoljno važnosti kako bi se obezbijedilo da svi koji

²⁰¹³ Članom 24(2) Statuta propisano je sljedeće: "Prilikom izricanja kazni, pretresna vijeća uzimaju u obzir faktore poput težine krivičnog djela i ličnih prilika osuđenika."

²⁰¹⁴ Pravilom 101 (B) Pravidnika propisano je sljedeće: "Prilikom odmjerkavanja kazne pretresno vijeće uzima u obzir faktore spomenute u členu 24(2) Statuta, te faktore kao što su: (i) sve otežavajuće okolnosti; (ii) sve olakšavajuće okolnosti, uključujući i značajnu saradnju osuđenog s tužiocem prije ili poslije izricanja presude; (iii) opšta praksa izricanja zatvorskih kazni na sudovima bivše Jugoslavije."

²⁰¹⁵ *Tužilac protiv Momira Nikolića*, predmet br. IT-02-60/1-A, Presuda po žalbi na kaznu, 8. mart 2006. (u daljnjem tekstu: Presuda po žalbi na kaznu u predmetu *Momir Nikolić*), par. 106: "Žalbeno vijeće je mišljenja da je odmjerkavanje kazne stvar diskrecione ocjene i ovisi o konkretnim okolnostima svakog pojedinačnog predmeta"

²⁰¹⁶ Drugostepena presuda u predmetu *Aleksovski*, par. 185; Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 806; *vidi i Tužilac protiv Stevana Todorovića*, predmet br. IT-95-9/1-S, Presuda o kazni, 31. juli 2001. (u daljnjem tekstu: Presuda o kazni u predmetu *Todorović*), par. 28-29.

²⁰¹⁷ Drugostepena presuda u predmetu *Aleksovski*, par. 185; *Tužilac protiv Dragana Nikolića*, predmet br. IT-94-2-S, Presuda o kazni, 18. decembar 2003., (u daljnjem tekstu: Presuda o kazni u predmetu *Dragan Nikolić*), par. 140, gdje stoji da bi se retribucija trebala posmatrati isključivo kao: "objektivno, argumentirano i odmjerenom utvrđivanje odgovarajuće kazne koja na ispravan način odražava [...] vinost počinioaca, pri čemu je u obzir uzeto namjerno prihvatanje rizika od strane počinioaca, šteta koju je uslijed toga prouzročio počinilac i normativni karakter ponašanja počinioaca. Osim toga, za razliku od osvete, retribucija obuhvata i načelo suzdržanosti; retribucija znači nametanje pravične i odgovarajuće kazne i ništa više od toga", *R. v. M. (C.A.)* (1996) 1 S.C.R. 500, par. 80 (naglašeno u originalu).

²⁰¹⁸ Presuda o kazni u predmetu *Todorović*, par. 29.

snuju kako će počinili slične zločine budu od toga odvraćeni.²⁰¹⁹ U kontekstu međunarodnog krivičnog prava zauzet je stav da je glavna svrha kazne da “utiče na pravnu osviještenost optuženog, preživjelih žrtava, njihovih rođaka, svjedoka i šire javnosti kako bi se oni uvjerali da se pravni sistem primjenjuje i provodi. Osim toga, svrha postupka odmjeravanja kazne jeste da upozori da se svi moraju povinovati opšteprihvaćenim zakonima i pravilima”.²⁰²⁰

721. Preostale tri opšteprihvaćene svrhe kažnjavanja - rehabilitacija, zaštita društva i restitucija²⁰²¹ - nisu još dosegle stepen važnosti retribucije i odvraćanja u praksi odmjeravanja kazne Međunarodnog suda. Pretresno vijeće čvrsto vjeruje u njihovu važnost u službi postizanja ciljeva Međunarodnog suda. Takvi faktori se uglavnom u nacionalnim pravnim sistemima uzimaju kao olakšavajuće ili otežavajuće okolnosti, pri čemu se svrha zaštite društva, prema shvatanju koje prevladava na ovom Međunarodnom sudu, preklapa sa svrhom odvraćanja.²⁰²² Međutim Pretresno vijeće, ima na umu da je tim faktorima na Međunarodnom sudu pridana samo relativna vrijednost.²⁰²³

722. Statut inkorporiše retribuciju i odvraćanje kao ciljeve kažnjavanja utoliko što zahtijeva od pretresnih vijeća da prilikom izricanja kazne uzmu u obzir težinu krivičnog djela.²⁰²⁴

B. Odmjeravanje kazne

723. Pretresno vijeće će razmotriti sve argumente koje su strane iznijele u svojim završnim podnescima i završnim riječima, kao i sve druge faktore koje bude smatralo primjerenim da se uzmu u obzir.

1. Odmjeravanje kazne osobama osuđenim samo na osnovu člana 7(3) Statuta

724. Pretresno vijeće se slaže sa stavom koji je nedavno zauzet u predmetu *Hadžihasanović*, naime da se, prema članu 7(3) Statuta, osoba ne osuđuje za krivična djela koja su počinili njeni potčinjeni, nego za propust da spriječi ta krivična djela i kazni počinioce. Na toj osnovi, Pretresno

²⁰¹⁹ *Tužilac protiv Duška Tadića*, predmet br. IT-94-1-A/IT-94-1-*Abis*, Presuda o žalbi na kaznu, 26. januar 2000. (u daljnjem tekstu: "presuda po žalbi na kaznu u predmetu *Tadić*"), par. 48; Drugostepena presuda u predmetu *Aleksovski*, par. 185; Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 803; Presuda po žalbi na kaznu u predmetu *Todorović*, par. 30.

²⁰²⁰ Presuda o kazni u predmetu *Dragan Nikolić*, par. 139.

²⁰²¹ Prvostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 899; Prvostepena presuda u predmetu *Hadžihasanović*, par. 2073; Prvostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 1092, gdje se citira Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 806.

²⁰²² Takođe, u vezi sa rehabilitacijom u kontekstu teških kršenja međunarodog krivičnog prava, Žalbeno vijeće je zauzelo sljedeći stav: "[J]ako rehabilitacija (u skladu s međunarodnim standardima ljudskih prava) treba da se smatra relevantnim faktorom, ona nije faktor kojem treba da se pridaje prekomjerna težina". Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 806.

²⁰²³ Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 800-801, 806; Presuda o kazni u predmetu *Tadić*, par. 48; Prvostepena presuda u predmetu *Hadžihasanović*, par. 2072.

²⁰²⁴ Presuda o kazni u predmetu *Todorović*, par. 29.

vijeće u tom predmetu bilo je mišljenja da karakter *sui generis* odgovornosti na osnovu člana 7(3) Statuta²⁰²⁵ dopušta još veću fleksibilnost prilikom odmjeravanja kazne.²⁰²⁶

2. Težina krivičnog djela

725. U pogledu tačke 1 i 2 Optužnice, optužba tvrdi da gubitak života i fizička patnja, kao i ponavljanje ponašanja i činjenica da ništa nije učinjeno da se spriječi ponavljanje zločina, čine krivična djela ubistva i okrutnog postupanja izuzetno teškim. Optužba takođe naglašava fizičku i duševnu štetu koju su pretrpjele žrtve i njihove porodice.²⁰²⁷

726. Težinu krivičnog djela Međunarodni sud dosljedno posmatra kao “[d]aleko najvažnij[u] stvar koju treba imati u vidu [prilikom odmjeravanja kazne]”.²⁰²⁸

727. U slučajevima krivične odgovornosti na osnovu člana 7(3), postoje dva tipa krivičnih djela koje treba uzeti u obzir kako bi se ustanovila težina krivičnog djela za koje je optuženi proglašen krivim – s jedne strane, krivična djela potčinjenih koje optuženi nije spriječio ili kaznio i, s druge strane, njegov propust da spriječi ili kazni, koji je sam po sebi krivično djelo za koje mu se treba izreći kazna.²⁰²⁹

728. Prema tome, utvrđujući težinu krivičnog djela za koje je optuženi proglašen krivim, Pretresno vijeće je rezonovalo kako slijedi. Prvo, uzelo je u obzir da su krivična djela ubistva i okrutnog postupanja u ratnom kontekstu po svojoj prirodi teška. Drugo, propust da se spriječi počinjenje takvih gnusnih zločina nužno je takođe teško krivično djelo. Treće, stepen odgovornosti optuženog, pa stoga i težina njegovog djela na osnovu koje mu se odmjerava kazna, ovise o raznim faktorima. Ključni faktori jesu težina zločina potčinjenih, pretpostavljeno (a ne stvarno) znanje optuženog, i mogućnost da se predvidi neizbježnost počinjenja rečenih zločina, s obzirom na okolnosti predmeta. Biće razmotreni i drugi faktori, kao što su otežavajuće i olakšavajuće okolnosti.

729. Prilikom utvrđivanja težine krivičnih djela potčinjenih, Pretresno vijeće je došlo do zaključka da se pravna karakterizacija tih djela, njihova razmjera i brutalnost, uticaj na žrtve i njihove porodice²⁰³⁰ i razmjere dugoročnih fizičkih, duševnih i emocionalnih patnji preživjelih²⁰³¹

²⁰²⁵ Vidi par. 293 *supra*.

²⁰²⁶ Prvostepena presuda u predmetu *Hadžihasanović*, par. 2075-2076.

²⁰²⁷ Završni podnesak optužbe, par. 987-988.

²⁰²⁸ Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 731, koja se slaže sa Prvostepenom presudom u predmetu *Kupreškić*, par. 852, da "[k]azne koje valja izreći moraju odražavati inherentnu težinu kriminalnog ponašanja optuženih. Utvrđivanje težine zločina zahtijeva razmatranje osobitih okolnosti predmeta, kao i oblik i stepen sudjelovanja optuženih u zločinu." Vidi i Drugostepenu presudu u predmetu *Aleksovski*, par. 182, Drugostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 380.

²⁰²⁹ Vidi glavu VI.B., "Odgovornost na osnovu člana 7(3) Statuta".

²⁰³⁰ Drugostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 380.

²⁰³¹ Prvostepena presuda u predmetu *Krnojelac*, par. 512.

trebaju smatrati faktorima obuhvaćenim samim pojmom težine krivičnog djela. Donoseći svoje zaključke, Pretresno vijeće je imalo na umu da se faktori uzeti u obzir kao aspekti težine krivičnog djela ne mogu ponovo uzeti u obzir kao zasebne otežavajuće okolnosti i obratno.²⁰³²

730. Vijeće je takođe imalo na umu načelo ustaljeno u praksi Međunarodnog suda - da kršenja zakona i običaja ratovanja nisu po svojoj prirodi manje teška od zločina protiv čovječnosti.²⁰³³

3. Otežavajuće okolnosti

731. Značaj koji treba pridati otežavajućim okolnostima u domenu je diskrecije Pretresnog vijeća.²⁰³⁴ Žalbeno vijeće je zauzelo stav da “samo stvari koje su protiv optuženog dokazane van razumne sumnje mogu biti osnov za izricanje kazne optuženom ili biti uzete u obzir radi otežavanja te kazne”.²⁰³⁵ Takođe, samo okolnosti koje su direktno vezane za počinjenje krivičnog djela za koji se optuženi tereti mogu biti otežavajuće.²⁰³⁶ Pretresno vijeće nadalje primjećuje da se okolnosti, koje su uključene kao obilježje relevantnog krivičnog djela ne mogu uzeti u obzir kao otežavajuće okolnosti.

(a) Argumenti strana

(i) Ranjivost žrtava: godine starosti i zatočeništvo

732. Optužba tvrdi da se mladost dviju navodnih žrtava ubistva u ovom predmetu, Dragana Ilića (17) i Jakova Đokića (20), treba uzeti u obzir kao otežavajući faktor prilikom odmjeravanja kazne optuženom.²⁰³⁷ Optužba nadalje tvrdi da činjenica da su žrtve bile zatočene, tako da su stalno bile pod stražom i da im je bila onemogućena svaka veza sa vanjskim svijetom, a povremeno i međusobni razgovor, predstavlja otežavajuću okolnost.²⁰³⁸

733. Pretresno vijeće prihvata da se ranjivost žrtava može smatrati otežavajućim faktorom.²⁰³⁹

734. Pretresno vijeće podsjeća na zaključak da ubistvo Jakova Đokića nije u dovoljnoj mjeri dokazano. Argument optužbe u vezi s mladošću žrtava ograničava se, dakle, na Dragana Ilića.

735. Pretresno vijeće se slaže s tvrdnjom da je Dragan Ilić, zbog svoje mladosti, bio naročito ranjiv.

²⁰³² Presuda o kazni u predmetu *Momir Nikolić*, par. 58.

²⁰³³ Drugostepena presuda u predmetu *Furundžija*, par. 247; Presuda po žalbi na kaznu u predmetu *Tadić*, par. 69.

²⁰³⁴ Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 780.

²⁰³⁵ Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 763.

²⁰³⁶ Prvostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 911.

²⁰³⁷ Završni podnesak optužbe, par. 998.

736. Pretresno vijeće se takođe slaže s tvrdnjom da je činjenica da su sve žrtve u ovom predmetu bile zatočene i da im je bila onemogućena svaka veza sa vanjskim svijetom povećala njihovu ranjivost. Osim toga, stražari, umjesto da ih štite od okrutnog postupanja, nisu spriječili premlaćivanje zatočenika od strane osoba izvana, te su time povećali njihovu ranjivost. Tvrdnja optužbe da je zatočenicima bilo onemogućeno da međusobno razgovaraju nije potkrijepljena s dovoljno dokaza, a u svakom slučaju, Pretresno vijeće ne bi smatralo da je to povećalo ranjivost zatočenika.

737. Pretresno vijeće se, dakle, uvjerilo u tešku situaciju žrtava u ovom predmetu, njihov inferiorni položaj i, prema tome, njihovu ranjivost i slaže se s tvrdnjom optužbe da to predstavlja otežavajući faktor.

(ii) Trajanje kažnjivog ponašanja

738. Optužba takođe navodi da bi Pretresno vijeće kao otežavajuću okolnost trebalo uzeti u obzir i trajanje kažnjivog ponašanja, u ovom slučaju više od nekoliko mjeseci..²⁰⁴⁰

739. Pretresno vijeće podsjeća da je vrijeme koje su zatočenici u ovom predmetu proveli u zatočeništvu bilo ograničeno na dva relativno kratka perioda, od kojih je samo drugi relevantan za svrhu utvrđivanja odgovornosti optuženog. Tokom perioda koji je trajao od 27. decembra 1992. do 20. marta 1993., broj zatočenika se mijenjao, a jedno vrijeme je Milisav Milovanović bio jedini zatočenik. Pretresno vijeće se stoga ne slaže s optužbom da postoji neko znatno trajanje kažnjivog ponašanja, bilo u pogledu krivičnih djela potčinjenih, bilo u pogledu krivičnog djela samog optuženog, koje bi trebalo uzeti u obzir kao otežavajući faktor.

(iii) Spremnost optuženog na učestvovanje

740. Optužba tvrdi da “[s]premnost koju je optuženi pokazao da počini i/ili omogući počinjenje okrutnog postupanja i ubistva nad srpskim zatočenicima Pretresno vijeće treba prilikom odmjeravanja kazne smatrati otežavajućom okolnošću.”²⁰⁴¹

741. Pretresno vijeće se slaže s praskom Međunarodnog suda da je krivično djelo teže ako je počinjeno s predumišljajem ili zdušno²⁰⁴²

²⁰³⁸ Završni podnesak optužbe, par. 1009.

²⁰³⁹ Pretresno vijeće ovaj faktor razmatra samo u ovom dijelu i nije ga uzelo u obzir u dijelu pod naslovom "Težina krivičnog djela".

²⁰⁴⁰ Završni podnesak optužbe, par. 999.

²⁰⁴¹ Završni podnesak optužbe, par. 1000.

742. Pretresno vijeće ocjenjuje da ovaj argument optužbe ne nalazi nikakvu potkrepu u prihvatljivim dokazima.

(iv) Visokipoložaj optuženog u hijerarhiji

743. Optužba tvrdi da položaj optuženog kao “jednog od važnijih članova srebreničkog ogranka ABiH” i “heroja tog kraja” takođe predstavlja otežavajuću okolnost.²⁰⁴³

744. Pretresno vijeće prihvata da se u nekim okolnostima visok položaj optuženog u vlasti može uzeti u obzir kao otežavajuća okolnost.²⁰⁴⁴ Međutim, u ovom predmetu, kao što je gore opširno objašnjeno, okolnosti u Srebrenici tokom relevantnog razdoblja 1992. i 1993. godine bile su takve da položaj komandanta koji je optuženi imao na papiru nije odgovarao realnoj situaciji na terenu. Osim toga, nema dokaza da je optuženi aktivno zloupotrebjavao ovlasti.

745. Pretresno vijeće stoga odbacuje argument optužbe o visokom položaju optuženog koji treba uzeti u obzir kao otežavajući faktor.

(b) Zaključci

746. U svjetlu gorenavedneog, Pretresno vijeće ocjenjuje da je ranjivost žrtava jedini otežavajući faktor, te mu je shodno tome pridata primjerena težina prilikom odmjeravanja kazne.

4. Olakšavajuće okolnosti

747. Međunarodni sud je u drugim predmetima razmotrio i prihvatio više olakšavajućih okolnosti.²⁰⁴⁵ Olakšavajuće okolnosti treba dokazati samo na osnovu faktora veće vjerovatnoće.²⁰⁴⁶ Osim toga, olakšavajuće okolnosti ne moraju biti direktno vezane za krivično djelo.²⁰⁴⁷ Pretresno

²⁰⁴² Prvostepena presuda u predmetu *Krstić*, par. 711-712; Prvostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 784; *Tužilac protiv Duška Tadića*, predmet br. IT-94-I-Tbis-R117, Presuda o kazni, 11. novembra 1999. u daljnjem tekstu (Presuda o kazni u predmetu *Tadić*), par. 20.

²⁰⁴³ Završni podnesak optužbe, par. 1006-1008

²⁰⁴⁴ Prvostepena presuda u predmetu *Krstić*, par. 708; Drugostepena presuda u predmetu *Kupreškić*, par. 451; Prvostepena presuda u predmetu *Galić*, par. 765; Presuda po žalbi na kaznu u predmetu *Momir Nikolić*, par. 135; *Tužilac protiv Miodraga Jokića*, predmet br. IT-01-42/1-S, Presuda o kazni, 18. mart 2004. (u daljnjem tekstu: Presuda o kazni u predmetu *Miodrag Jokić*), str. 61.

²⁰⁴⁵ Koristeći izraz "olakšavajuće okolnosti" Pretresno vijeće podrazumijeva okolnosti koje mogu uticati na ublažavanje kazne, pri čemu slijedi praksu Međunarodnog suda. U ranijim predmetim pretresna vijeća su sljedeće okolnosti ocijenila kao olakšavajuće: dobrovoljna predaja, pozitivno izjašnjavanje o krivici, saradnja sa optužbom, mladost, izražavanje kajanja, dobar karakter i činjenica da osoba nema kriminalni dosje, porodična situacija, pomaganje žrtvama, smanjene mentalne sposobnosti, te prinuda.

²⁰⁴⁶ *Tužilac protiv Duška Sikirice, Damira Došena i Dragana Kolundžije*, predmet br. IT-95-8-S, Presuda o kazni, 13. novembar 2001. (u daljnjem tekstu: Presuda o kazni u predmetu *Sikirica*), par. 110; Prvostepena presuda u predmetu *Kunarac*, par. 847; Prvostepena presuda u predmetu *Simić*, par. 1065.

²⁰⁴⁷ Prvostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 920.

vijeće naglašava da se ocjena olakšavajućih okolnosti odnosi na odmjeravanje kazne i ni na koji način ne umanjuje težinu zločina. Ona umanjuje kaznu, a ne zločin.²⁰⁴⁸

(a) Argumenti strana

(i) Saradnja

748. Kao odgovor na tvrdnju optužbe da je saradnja optuženog tokom cijelog postupka bila nepostojeća,²⁰⁴⁹ odbrana tvrdi suprotno – optuženi je spremno sarađivao sa optužbom u barem tri navrata: kada je obavio dug razgovor sa optužbom i tom prilikom dao primjerke svog potpisa, kada je pristao da se dobrovoljno preda i kada je prihvatio 43 činjenice kao nesporne.²⁰⁵⁰

749. Prema jurisprudenciji Međunarodnog suda, optužba je u prilici da tačno ocijeni stepen saradnje optuženog. Međutim, ocjena stepena i karaktera njegove saradnje pa, prema tome, i eventualna težina koju treba pridati tom olakšavajućem faktoru, u domenu je diskrecije Pretresnog vijeća.²⁰⁵¹ Međutim, ako se Pretresno vijeće ne složi sa ocjenom koju je optužba dala u pogledu saradnje optuženog, ono je dužno da u dovoljnoj mjeri obrazloži to što ne prihvata navedenu ocjenu.²⁰⁵²

750. Pretresno vijeće se ne slaže sa optužbom da je saradnja optuženog tokom cijelog postupka bila nepostojeća. Primjeri koje je navela odbrana sami po sebi su dokaz saradnje i uzeti su u obzir kao olakšavajuće okolnosti.

(ii) Izražavanje kajanja

751. Optužba nadalje tvrdi da optuženi nije pokazao nikakav znak kajanja zbog gubitaka života ili štete nanesene osobama.²⁰⁵³ Suprotno tome, odbrana naglašava da je optuženi pokazao saosjećanje sa žrtvama koje su svjedočile na suđenju, kao i za njihove gubitke i patnju.²⁰⁵⁴

752. Pretresno vijeće podsjeća da Međunarodni sud prihvata izražavanje kajanja kao olakšavajući faktor ako je kajanje stvarno i iskreno.²⁰⁵⁵ Osim toga, Žalbeno vijeće je zauzelo stav da optuženi

²⁰⁴⁸ U vezi s tim, Pretresno vijeće podržava rezonovanje u Presudi o kazni u predmetu *Erdemović* i u predmetu *Taoci* koje se tamo citira: "Mora se, međutim, primijetiti da ublažavanje kazne ni u kom slučaju ne znači umanjivanje stepena zločina. To je prije pitanje milosti nego odbrane", *Tužilac protiv Dražena Erdemovića*, predmet br. IT-96-22-T, Presuda o kazni, 29. novembar 1996. (u daljnjem tekstu: Presuda o kazni u predmetu *Erdemović*), par. 46.

²⁰⁴⁹ Završni podnesak optužbe, par. 1012; Završna riječ optužbe, T. 16507.

²⁰⁵⁰ Odgovor odbrane na Završni podnesak optužbe, par. 158; Završna riječ odbrane, T. 16471, 16599, kojom prilikom je odbrana takođe pomenula slaganje sa iskazima istražilaca Tužilaštva, Stevea Teddera i Barneya Kellyja, čime je omogućeno sudsko vještačenje uzoraka rukopisa.

²⁰⁵¹ Presuda po žalbi na kazni u predmetu *Momir Nikolić*, par. 91-93, gdje se citira Presuda po žalbi na kaznu u predmetu *Dragan Nikolić*, par. 61, 63; Drugostepena presuda u predmetu *Jelisić*, par. 126.

²⁰⁵² Presuda po žalbi na kazni u predmetu *Momir Nikolić*, par. 92, 93.

²⁰⁵³ Završni podnesak optužbe, par. 1012; Završna riječ odbrane, T. 16507-16508.

može izraziti žaljenje, a da pritom ne prizna svoje učestvovanje u zločinu, te da je to faktor koji se može uzeti u obzir.²⁰⁵⁶ Pri tom nije nužno da optuženi svjedoči i da ga optužba unakrsno ispituje.²⁰⁵⁷ U ovom predmetu, optuženi nije dao takvu izjavu, ali je tokom postupka odbrana u nekoliko navrata u njegovo ime izrazila saosjećanje prema žrtvama zbog njihovih gubitaka i patnji. Pretresno vijeće ne sumnja u to da je optuženi bio iskren kad je izrazio saosjećanje prema žrtvama zbog njihovih gubitaka i patnji i tu je iskrenost uzelo u obzir kao olakšavajuću okolnost.

(iii) Dobrovoljna predaja

753. Optužba iznosi argument da se optuženi nije predao Međunarodnom sudu i tvrdi da to samo po sebi predstavlja nesaradnju i da bi se trebalo smatrati otežavajućim faktorom.²⁰⁵⁸ Pretresno vijeće, u skladu sa praksom Međunarodnog suda, donosi zaključak da se činjenici da se optuženi nije predao Međunarodnom sudu ne može uopšte pridati težina ni kao olakšavajućem ni kao otežavajućem faktoru, budući da je Optužnica protiv optuženog ostala tajna sve do dana njegovog hapšenja. Prema tome, on nije imao priliku da se preda, čak i da je to htio.²⁰⁵⁹ Međutim, Pretresno vijeće je uzelo u obzir kao olakšavajuću okolnost svjedočenje Johna Fenzela da je optuženi izrazio spremnost da se preda Međunarodnom sudu ako se to ikad bude od njega zahtijevalo.²⁰⁶⁰

(b) Dodatni faktori koje je Pretresno vijeće razmotrilo

754. Pretresno vijeće je prilikom odmjeravanja kazne razmotrilo i sljedeće faktore.

(i) Mladost

755. Mada odbrana nije pokrenula to pitanje, optužba iznosi argument da mladost optuženog, koji je 1992. godine imao 25 godina, ne bi trebalo uzeti u obzir kao olakšavajuću okolnost s obzirom na njegovo veliko iskustvo u odbrambenim i vojnim službama.²⁰⁶¹

²⁰⁵⁴ Odgovor odbrane na Završni podnesak optužbe, par. 156-157; Završna riječ odbrane, T. 16600-16602.

²⁰⁵⁵ Presuda po žalbi na kaznu u predmetu *Momir Nikolić*, par. 117; *vidi* i sudsku praksu na koju se poziva.

²⁰⁵⁶ Drugostepena presuda u predmetu *Vasiljević*, par. 177; Presuda o kazni u predmetu *Sikirica*, par. 152, 194, 230; Presuda o kazni u predmetu *Todorović*, par. 89-92; *Tužilac protiv Dražena Erdemovića*, predmet br. IT-92-22-Tbis, Presuda o kazni, 5. mart 1998., (u daljnjem tekstu: Presuda o kazni iz 1998. u predmetu *Erdemović*), par. 16(iii).

²⁰⁵⁷ Pravilo 84bis(A) Pravidnika.

²⁰⁵⁸ Završni podnesak optužbe, par. 1012; Završna riječ optužbe, T. 16507.

²⁰⁵⁹ Prvostepena presuda u predmetu *Vasiljević*, par. 298. Što se tiče značaja dobrovoljne predaje kao olakšavajuće okolnosti, *vidi Tužilac protiv Dragan Obrenović*, predmet br. IT-02-60-2-S, Presuda o kazni, 10. decembar 2003., par. 136: "[B]udući da bi svaki pokušaj da se utvrdi *da li bi se* Dragan Obrenović zaista dobrovoljno predao da je za to imao priliku bio čista spekulacija, Pretresno vijeće tom faktoru ne pridaje veću težinu." (kurziv preuzet iz originala).

²⁰⁶⁰ Završna riječ odbrane, T. 16471; John Fenzel, T. 15846-15847.

²⁰⁶¹ Završni podnesak optužbe, par. 1010-1011.

756. Mladost optuženog je uzeta u obzir kao olakšavajuća okolnost u predmetu *Furundžija*,²⁰⁶² gdje je optuženi u vrijeme počinjenja zločina imao 23 godine. Međutim, predmeti poput predmeta *Jelisić* upozoravaju na to da se starosti optuženog ne treba pridavati prevelika težina.²⁰⁶³

757. Pretresno vijeće neće pridati preveliku težinu mladosti optuženog, ali ne može da ne uzme u obzir veliki teret koji je pao na njegova leđa u dobi od 25 godina u vrijeme kad je situacija u Srebrenici bila očajna. Pretresno vijeće se ne slaže s optužbom da bi veliko iskustvo optuženog u odbrambenim i vojnim službama trebalo prevagnuti u odnosu na faktor mladosti optuženog. Njegovo iskustvo zapravo treba posmatrati kao faktor koji je upravo doveo do toga da se on izdvoji u odnosu na druge, čime su na njegova leđa pale brojne odgovornosti i problemi kojima se obično bave prekaljeni vojni komandanti. Osim toga, mada je optuženi nesumnjivo imao nešto iskustva u policijskim i bezbjednosnim pitanjima, njegovo vojno i administrativno iskustvo u to vrijeme bilo je minimalno.

(ii) Porodična situacija

758. Optuženi je oženjen i ima dvoje djece. Činjenica da ima porodicu biće uzeta u obzir kao olakšavajuća okolnost,²⁰⁶⁴ ali Pretresno vijeće primjećuje da je Međunarodni sud generalno tom faktoru pridavao samo ograničenu težinu.²⁰⁶⁵

(iii) Nepostojanje prethodnog nasilnog kažnjivog ponašanja i činjenica da optuženi nije ranije osuđivan

759. Međunarodni sud je u nekoliko navrata, prihvatio da raniji dobar karakter osuđene osobe može ponekad poslužiti kao olakšavajuća okolnost.²⁰⁶⁶ Međutim ne smije se, zanemariti da, s obzirom na težinu zločina kojima se bavi ovaj sud, situacije kad ovaj eventualni olakšavajući faktor može imati značajnu težinu jesu i trebaju biti krajnje izuzetne.²⁰⁶⁷

760. Odbrana u vezi sa ovim pitanjem nije izvela nikakve konkretne dokaze.

²⁰⁶² Prvostepena presuda u predmetu *Furundžija*, par. 284.

²⁰⁶³ Prvostepena presuda u predmetu *Jelisić*, par. 124. *Vidi* i Prvostepena presuda u predmetu *Furundžija*, par. 284; *Tužilac protiv Predraga Banovića*, predmet br. IT-02-65/1-S, Presuda o kazni, 28. oktobar 2003. (u daljnjem tekstu: Presuda o kazni u predmetu *Banović*), par. 74-75.

²⁰⁶⁴ U ranijim predmetima, pretresna vijeća su uzimala kao olakšavajuću okolnost činjenicu da optuženi ima porodicu: Drugostepena presuda u predmetu *Kunarac*, par. 362, 408; Presuda o kazni u predmetu *Tadić*, par. 26; Presuda o kazni iz 1988. u predmetu *Erdemović*, par. 16(i).

²⁰⁶⁵ Prvostepena presuda u predmetu *Furundžija*, par. 284; Prvostepena presuda u predmetu *Jelisić*, par. 124; Presuda o kazni u predmetu *Banović*, par. 75-76.

²⁰⁶⁶ Prvostepena presuda u predmetu *Krnjelac*, par. 519; Prvostepena presuda u predmetu *Kupreškić*, par. 478; Drugostepena presuda u predmetu *Kupreškić*, par. 459; Prvostepena presuda u predmetu *Aleksovski*, par. 236; Presuda o kazni iz 1998. u predmetu *Erdemović*, par. 16(i); *Tužilac protiv Miodraga Jokića*, predmet br. IT-01-42/1-A, 30. avgust 2005. (u daljnjem tekstu: Presuda po žalbi na kaznu), par. 101-102.

761. Pretresno vijeće smatra da u ovom predmetu ne treba pridati težinu tom faktoru.

(iv) Pitanja u vezi sa pritvorom

762. Pretresno vijeće smatra da se od svih optuženih očekuje da se primjereno ponašaju dok su u pritvoru u Pritvorskoj jedinici UN-a (u daljnjem tekstu: pritvorska jedinica). Prema tome, Vijeće nije pridalo težinu navodnom dobrom ponašanju optuženog u pritvoru.²⁰⁶⁸

763. Vrijeme provedeno u pritvoru u trenutku izricanja kazne biće uračunato i oduzeto od izrečene kazne, ali se ne uzima u obzir kao olakšavajući faktor.

(v) Uvidavnost prema bivšim srpskim zatočenicima

764. I Nedeljko Radić i Slavoljub Žikić izjavili su da je optuženi posjetio Stanicu policije Srebrenica u kojoj su bili zatočeni i pitao ih da li ih je neko tukao. Takođe se raspitivao kako je umro Dragutin Kukić. Jednom prilikom optuženi je zatočenicima u ćeliju donio meso. Slavoljub Žikić je takođe izjavio da je jednom prilikom optuženi bio očito nezadovoljan kad je vidio da su oni krvavi.²⁰⁶⁹ Osim toga, optuženi je sa Hamedom Salihovićem i Ramizom Bećirovićem razgovarao o ubistvu jednog zatočenika i složio se s njima da to nije bilo u redu i da se nesmije dopustiti da se ponovi. Takođe je doprinio pokretanju istrage Kukićevog ubistva, koja je na kraju dovela do odluke o smjenjivanju Mirzeta Halilovića, u kojoj je optuženi takođe aktivno učestvovao.²⁰⁷⁰

(vi) Saradnja sa SFOR-om

765. Govoreći o 1998. godini, John Fenzel je izjavio da je optuženi u više navrata sarađivao sa Stabilizacionim snagama u BiH (u daljnjem tekstu: SFOR) dajući im redovno informacije na osnovu kojih su mogli procijeniti potencijalne opasnosti za bezbjednost svojih snaga, kao i za dijelove stanovništva u Bosni. John Fenzel je objasnio da su mu te informacije omogućile da sve vojnike odvede kući žive i zdrave i da stradanja na svom području operacija smanji na minimum. To ga je navelo da kao svjedok odbrane svjedoči o karakteru optuženog. Rekao je da se optuženi uvijek prema njemu ponašao pošteno i pristupačno, te kao džentlmen.²⁰⁷¹ Pretresno vijeće je prilikom odmjeravanja kazne saradnju optuženog sa SFOR-om uzelo u obzir kao olakšavajuću okolnost.

²⁰⁶⁷ *Tužilac protiv Ranka Češića*, predmet br. IT-95-10/1-S, Presuda o kazni, 11. mart 2004. (u daljnjem tekstu: Presuda o kazni u predmetu Češić), par. 77-85.

²⁰⁶⁸ Presuda o kazni u predmetu *Momir Nikolić*, par. 168. *Vidi* i Presuda o kazni u predmetu *Češić*, par. 86.

²⁰⁶⁹ *Vidi* par. 537, 538 *supra*.

²⁰⁷⁰ Dokazni predmet P329, "Razgovor" s optuženim, traka 3, str. 4-6, traka 17, str. 2.

²⁰⁷¹ John Fenzel, T. 15836 (djelomično zatvorena sjednica), 15847.

(vii) Opšti stav prema ovom postupku

766. Pretresno vijeće konstatuje da se optuženi tokom postupka generalno pristojno ponašao. To će biti uzeto u obzir kao olakšavajuća okolnost mada joj se neće pridati posebna težina.

(viii) Okolnosti koje su vladale u Srebrenici i okolnosti bitne za optuženog i počinjena krivična djela

767. Pretresna vijeća su dosada teške okolnosti u kojima je osuđena osoba morala djelovati uzimala kao olakšavajući faktor.²⁰⁷² Pretresno vijeće to smatra ključnim elementom za utvrđivanje kazne koja treba biti izrečena optuženom.

768. Kroz cijelu ovu presudu Pretresno vijeće je nastojalo da opiše očajne uslove koji su vladali u gradu Srebrenici i na okolnom području na kojem je optuženi djelovao u predmetno vrijeme 1992. i 1993. godine. Ta situacija se iz dana u dan pogoršavala. Uzrok tome bila je kombinacija međusobno povezanih faktora, među kojima se ističu sve jača ofanziva vojno nadmoćnih srpskih oružanih snaga, nepripremljenost bosanskih Muslimana, nezamisliv priliv izbjeglica koji nije bilo moguće kontrolisati, sve veća izolacija grada i okoline koja je dovela do nestašica hrane i drugih osnovnih potrepština, opšti haos i konačno, ali ne manje važno, bjekstvo iz Srebrenice svih vlasti, civilnih i drugih, ubrzo poslije izbijanja neprijateljstava i preuzimanja kontrole nad gradom od strane srpskih snaga. To je dovelo do potpunog sloma reda i mira. Sve to je započelo početkom aprila 1992. Osmog dana tog mjeseca optuženi, koji je tada imao 25 godina, našao se u situaciji da je postavljen za načelnika područne stanice policije u Potočarima, gradiću koji će uskoro postati žarište srpske ofanzive. Dana 17. aprila 1992., postavljen je za komandanta novoformirane TO Potočari. Dan kasnije Srebrenica, udaljena nekoliko kilometara, pala je pod kontrolu Srba, bosanski Muslimani su je ponovo osvojili 8. maja 1992. Upravo je između ta dva datuma optuženi stekao izuzetan ugled kod javnosti kao lokalni heroj kada je uspio da postavi zasjedu u kojoj je poginulo više vojnika iz Arkanove paravojne grupe. Dana 20. maja 1992., postavljen je za komandanta Štaba TO Srebrenica koji je formiran na sastanku u Bajramovićima o kojem je već bilo riječi u drugim dijelovima ove presude.

769. Upravo od tog trenutka neki od onih koji su ostali u Srebrenici pokušali su da ponovno uspostave osnove vlasti i uprave. Dokazi pokazuju da su teškoće bile ogromne, naročito s obzirom na to da su osobe koje bi inače popunile razne položaje vlasti pobjegle, a opšta situacija se pogoršavala. Nezavidan položaj opruženog dodatno je otežavala dugotrajna opsada Srebrenice od

²⁰⁷² Prvostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 1248; Prvostepena presuda u predmetu *Hadžihasanović*, par. 2081.

strane srpskih snaga, kojima je optuženi pružao otpor bez prave vojske, bez efektivne povezanosti sa ABiH i vladom BiH, oviseći samo o nekoliko dobrovoljačkih i slabo naoružanih borbenih grupa okupljenih oko lokalnih vođa, od kojih su neki nerado prihvatili nadređenu komandu.

770. To je scenarijo u kojem je djelovao optuženi. Dokazi pokazuju da je on prihvatio odgovornosti koje su na njegova pleća navalili oni koji su ga izabrali za komandanta u Bajramovićima, a kasnije je prihvatio i formalniju odgovornost kojom su ga zadužile vlasti u Srebrenici i drugdje. Međutim dokazi pokazuju, da se i on, zajedno s ostalim vlastima u Srebrenici, suočavao sa izuzetno velikim teškoćama, naročito budući da se od njega očekivalo da Srebrenicu odbrani od srpskih snaga bez prave vojske, sa samo djelimično funkcionalnom komandnom strukturom i sa veoma malo oružja, pri čemu je bio prisiljen da se osloni na lokalne vođe od kojih su neki ne samo odlučili da djeluju samostalno, nego su ga uz to smatrali neiskusnim i omalovažavali njegov položaj nadređenog. Kako je vrijeme prolazilo, on je pokušao da se nametne kao komandant, ali u tome nije uvijek uspijevao. Situacija se s vremenom nije poboljšala. Iako je u napadima zaplijenjeno nešto više oružja, silina srpskih napada se nemjerljivo povećavala, tako da je i za njega i za stanovnike i izbjeglice u Srebrenici to postalo pitanje života i smrti. Njegove vojne funkcije službeno su prestale tek kad je u aprilu 1993. stupila na snagu demilitarizacija.

771. Pretresno vijeće donosi zaključak da je optuženi bio dužan da spriječi ponovo počinjenje ubistava i okrutnog postupanja nad zatočenicima samo tokom jednog kratkog perioda, poslije zamjene Mirzeta Halilovića Atifom Krdžićem i početka srpske zimske ofenzive. Tokom tog kratkog perioda, on nije imao realne prepreke u vršenju te dužnosti, niti mu je to bilo nemoguće, a ipak nije ništa učinio. To je njegov jedini grijeh. Pretresno vijeće prihvata da je njegov položaj u to vrijeme, iako nije bio toliko težak kao za vrijeme srpske zimske ofanzive, ipak bio takav da bi ga trebalo uzeti u obzir kao znatan olakšavajući faktor prilikom odmjeravanja kazne. Pretresno vijeće optuženog proglašava krivim i kazniće ga zato što je bilo razloga da zna da je moguće da će se ubistvo i okrutno postupanje nad zatočenicima ponoviti i zato što je hotimično odlučio da u vezi s tim ništa ne učini, pa čak ni da se barem raspita o stanju zatočenika. Pretresno vijeće ne sumnja da je optuženi bio svjestan da će zlostavljanje zatočenike učiniti još slabijim i ranjivijim i da će ih čak izložiti mogućnosti da budu ubijeni, naročito u vrijeme kad se ponašanje stanovnika Srebrenice nije moglo predvidjeti.

(c) Zaključci

772. U svjetlu gorenavedenog, Pretresno vijeće ocjenjuje da su relevantne olakšavajuće okolnosti kojima je prilikom odmjeravanja kazne pridana odgovarajuća težina, kako je gore navedeno, sljedeće:

- saradnja
- izraz kajanja
- spremnost optuženog da se preda Međunarodnom sudu ako se to zatraži
- mladost
- porodična situacija
- uviđavnost prema zatočenicima
- saradnja sa SFOR-om
- opšti stav prema postupku, i
- kao najvažniji faktor, okolnosti koje su vladale u Srebrenici i, konkretno okolnosti u kojima se našao optuženi i u kojima su počinjena krivična djela.

5. Opšta praksa na sudovima bivše Jugoslavije i na Međunarodnom sudu u vezi sa zatvorskim kaznama

773. Prema tumačenju člana 24(1) Statuta i pravila 101(B)(iii) Pravilnika koje je dalo Žalbeno vijeće, pretresna vijeća moraju uzeti u obzir praksu na sudovima bivše Jugoslavije, ali njihova diskreciona ovlaštenja nisu tom praksom ograničena.²⁰⁷³ Ta praksa se može uzeti u obzir kao pomagalo prilikom odmjeravanja kazne koju treba izreći. Međutim, pozivanje na tu praksu ne treba se svesti na puko citiranje relevantnih zakonskih odredbi.²⁰⁷⁴ Međunarodni sud može izreći kaznu manju ili veću od one koja bi bila primjenjiva prema relevantnim zakonima bivše Jugoslavije.

774. Što se tiče odmjeravanja kazne, optužba se poziva na član 41(1) Krivičnog zakona SFRJ, koji zahtijeva da se uzmu u obzir sve okolnosti koje utiču na težinu kazne (olakšavajuće i otežavajuće okolnosti), a naročito stepen krivične odgovornosti, pobude iz kojih je djelo počinjeno, okolnosti u kojima je djelo počinjeno, raniji život počinioca, njegove lične prilike i njegovo držanje nakon počinjenog krivičnog djela, kao i druge okolnosti koje se odnose na ličnost počinioca.²⁰⁷⁵

775. Pretresno vijeće primjećuje da je prije sukoba postupak odmjeravanja kazne u BiH bio regulisan Krivičnim zakonom SFRJ i Krivičnim zakonom Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine od 10. juna 1977. (u daljnjem tekstu: Krivični zakon SRBiH).²⁰⁷⁶

776. Prema Krivičnom zakonu SFRJ, raspon kazni koje su postojale 1992. godine uključivao je novčanu kaznu, konfiskaciju imovine, zatvor i smrtnu kaznu. Maksimalna kazna zatvora bila je 15 godina, osim za krivična djela kažnjiva smrtnom kaznom, koja su počinjena u "posebno teškim okolnostima" i s "posebno teškim posljedicama", u kojem slučaju je maksimalna kazna zatvora bila 20 godina.²⁰⁷⁷

²⁰⁷³ Presuda po žalbi na kaznu u predmetu *Tadić*, par. 20-21; Drugostepena presuda u predmetu *Kupreškić*, par. 418; Drugostepena presuda u predmetu *Miodrag Jokić*, par. 38; Presuda o kazni u predmetu *Dragan Nikolić*, par. 138; Drugostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 398.

²⁰⁷⁴ Prvostepena presuda u predmetu *Vasiljević*, par. 270.

²⁰⁷⁵ Član 41(1) Krivičnog zakona SFRJ: "Sud će [...] odmjeriti kaznu u granicama koje su zakonom propisane za to djelo, imajući u vidu svrhu kažnjavanja i uzimajući u obzir sve okolnosti koje utiču da kazna bude manja ili veća [...], a naročito stepen krivične odgovornosti, pobude iz kojih je delo počinjeno, jačinu ugrožavanja ili povrede zaštićenog dobra, okolnosti u kojima je delo počinjeno, raniji život počinioca, njegove lične prilike i njegovo držanje nakon počinjenog krivičnog dela, kao i druge okolnosti koje se odnose na ličnost učinioca."

²⁰⁷⁶ Dokazni predmet P496, "Krivični zakon SFRJ" od 28. septembra 1976.; dokazni predmet P326, "Uredba sa zakonskom snagom o preuzimanju krivičnog zakona SFRJ" od 11. aprila 1992.; dokazni predmet P327, "Uredba sa zakonskom snagom o izmjenama Uredbe sa zakonskom snagom o preuzimanju krivičnog zakona SFRJ" od 17. jula 1992.

²⁰⁷⁷ *Vidi* dokazni predmet P496, "Krivični zakon SFRJ" od 28. septembra 1976., član 38. Godine 1992., kažnjavanje za određena krivična djela bilo je regulisano Krivičnim zakonom SFRJ. Ubistvo je bilo kažnjivo zatvorom od najmanje pet godina, a u težim slučajevima, koji su uključivali 'lišavanje života na svirep način, uz bezobzirno nasilničko ponašanje, uz dovođenje u opasnost života drugih ili iz koristoljublja', bila je predviđena kazna od minimalno deset godina ili smrtna kazna (član 36 Krivičnog zakona SRBiH). Teške tjelesne povrede bile su kažnjive sa šest mjeseci do pet godina zatvora, što je u teškim slučajevima moglo i prijeći zadatu granicu (član 42 Krivičnog zakona SRBiH). Ako su gorenavedena krivična djela počinjena 'za vrijeme rata, oružanog sukoba ili okupacije', prema Krivičnom zakonu SFRJ, ta su djela dobivala kvalifikaciju ratnih zločina i bila su kažnjiva zatvorskom kaznom od

777. Što se tiče kazne koju su optuženom mogli izreći sudovi bivše Jugoslavije, optužba se poziva na član 142 Krivičnog zakon SFRJ, koji predviđa minimalnu kaznu od pet godina zatvora za “[kršenje] pravila međunarodnog prava za vrijeme rata, oružanog sukoba ili okupacije” uključujući naređivanje da se “protivzakonito i samovoljno pljačka i uništava ili prisvaja u velikim razmjerama imovine, koje nije opravdano vojnim potrebama” ili da se “civilno stanovništvo ubija, muči ili da se nečovječno postupa prema njemu [...] da mu se nanose velike patnje ili povrede tjelesnog integriteta ili zdravlja, da se provodi raseljavanje ili preseljavanje”.²⁰⁷⁸

778. Optužba nadalje upućuje na član 144 Krivičnog zakona SFRJ prema kojem će se osobe osuđene za ratne zločine protiv ratnih zarobljenika, kao što su ubistvo, mučenje ili nečovječno postupanje, kazniti zatvorom od najmanje pet godina.²⁰⁷⁹ Optužba takođe iznosi argument da, prema članu 145 Krivičnog zakona SFRJ, osuđena osoba može biti kažnjena zatvorom od jedne do deset godina.²⁰⁸⁰

6. Odmjeravanje kazne

779. Pretresno vijeće je naglasilo da je odmjerenje kazne diskreciona odluka i da nije primjereno uspostavljati definitivan spisak smjernica za odmjerenje kazne.²⁰⁸¹ O kazni se uvijek mora odlučiti na osnovu činjenica određenog predmeta i individualne krivice počinioca.²⁰⁸² U ovom predmetu, Pretresno vijeće se ne slaže s predloženom kaznom od 18 godina zatvora, kao prvo zato što je optuženi oslobođen krivice po tačkama 3 i 5 Optužnice, kao drugo zbog ograničenog opsega glavnih krivičnih djela iz tačke 1 i 2, i kao treće zato što, kao što je objašnjeno u ovoj glavi, ovaj predmet karakterišu jedinstvena obilježja pa bi kazna zatvora trebala izražavati samo ograničenu krivičnu odgovornost optuženog i ništa više.

780. U svrhu odmjerenja primjerene kazne, Pretresno vijeće je razmotrilo kazne izrečene drugim optuženima na Međunarodnom sudu. Jurisprudencija Međunarodnog suda prihvata da “[p]rethodna odluka o kazni može predstavljati smjernicu ako se odnosi na isto krivično djelo koje je počinjeno u okolnostima koje su u znatnoj mjeri slične.”²⁰⁸³ Međutim, iako Pretresno vijeće ne bi

najmanje pet godina ili smrtnom kaznom: član 142 (ratni zločin protiv civilnog stanovništva), član 143 (ratni zločin protiv ranjenika i bolesnika) i član 144 (ratni zločin protiv ratnih zarobljenika) Krivičnog zakona SFRJ. Međutim, nakon ukidanja smrtne kazne 1977. godine u nekim republikama SFRJ, ali ne i u SRBiH, nova maksimalna kazna za najteže zločine bila je 20 godina zatvora.

²⁰⁷⁸ Završni podnesak optužbe, par. 994.

²⁰⁷⁹ Završni podnesak optužbe, par. 994.

²⁰⁸⁰ Završni podnesak optužbe, par. 995.

²⁰⁸¹ Drugostepena presuda u predmetu *Krstić*, par. 242.

²⁰⁸² Drugostepena presuda u predmetu *Krstić*, par. 241, Drugostepena presuda u predmetu *Jelisić*, par. 101; Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 680.

²⁰⁸³ Drugostepena presuda u predmetu *Kupreškić*, par. 443; Drugostepena presuda u predmetu *Furundžija*, par. 250; Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 720.

trebalo zanemariti pomoć koju mu pri odlučivanju mogu pružiti ranije presude, valja napomenuti da ta pomoć može biti ograničena.²⁰⁸⁴ U ovom predmetu, ranije odluke o kazni nisu bile od velike pomoći Pretresnom vijeću. Glavni razlog tome jeste to što je ovaj predmet jedinstven po svojim posebnostima, tako da se ne može povući stvarna paralela sa ranijim predmetima, kako u pogledu veoma ograničene odgovornosti optuženog, tako i u pogledu izuzetnih okolnosti u kojima je djelovao. Dosad nije bilo predmeta u kojem bi optuženi bio proglašen krivim za to što nije spriječio ubistvo ili okrutno postupanje zatočenika na tako ograničen način i u tako očajnim uslovima kao što je slučaj u ovom predmetu. Prema tome, izrečena kazna mora izražavati njegovu jedinstveno ograničenu krivičnu odgovornost. Međutim, Pretresno vijeće naglašava činjenicu da blagost kazne koju će izreći optuženom ne umanjuje i ne bi trebala umanjiti značaj načela koje je Pretresno vijeće iznijelo u ovoj presudi, tj. da su u svjetlu člana 7(3) Statuta, komandanti dužni da sve vrijeme budu svjesni imperativna pružanja zaštite zatočenicima.

781. Pretresno vijeće je takođe vodilo računa o tome da se optuženi ne kazni dvaput za isto krivično djelo.

²⁰⁸⁴ Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 719: "Iako će to biti razmotreno niže, u kontekstu pojedinačnih podnesaka, Žalbeno vijeće napominje da je takvo poređenje u pravilu od ograničene koristi. Mada ne osporava tvrdnju da bi trebalo da se očekuje da dva optužena osuđena za slična krivična djela u sličnim okolnostima u praksi neće dobiti suviše različite kazne, razlike su često značajnije od sličnosti tako da olakšavajući i otežavajući faktori diktiraju različite ishode."

X. DISPOZITIV

782. Nakon što je razmotrilo sve dokaze i argumente strana, Statut i Pravilnik, te na osnovu činjeničnih i pravnih ocjena koje je Pretresno vijeće donijelo u ovoj presudi, Pretresno vijeće presuđuje kako slijedi:

Optuženi **NASER ORIĆ NIJE KRIV** te se stoga oslobađa krivice za sljedeće:

- **Tačka 1:** Propust da izvrši svoju dužnost nadređenog da preduzme nužne i razumne mjere da spriječi počinjenje krivičnog djela ubistva u razdoblju od 24. septembra 1992. do 16. oktobra 1992. na osnovu članova 3 i 7(3) Statuta, te propust da izvrši svoju dužnost nadređenog da preduzme nužne i razumne mjere da kazni za počinjenje krivičnog djela ubistva u razdoblju od 24. septembra 1992. do 16. oktobra 1992. i od 27. decembra 1992. do 20. marta 1993., na osnovu članova 3 i 7(3) Statuta.
- **Tačka 2:** Propust da izvrši svoju dužnost nadređenog da preduzme nužne i razumne mjere da spriječi počinjenje krivičnog djela okrutnog postupanja u razdoblju od 24. septembra 1992. do 16. oktobra 1992. na osnovu člana 3 i 7(3) Statuta, te propust da izvrši svoju dužnost nadređenog da preduzme nužne i razumne mjere da kazni za počinjenje krivičnog djela okrutnog postupanja u razdoblju od 24. septembra 1992. do 16. oktobra 1992. i od 27. decembra 1992. do 20. marta 1993., na osnovu članova 3 i 7(3) Statuta.

Optuženi **NASER ORIĆ PROGLAŠAVA SE KRIVIM** za sljedeće:

- **Tačka 1:** Propust da izvrši svoju dužnost nadređenog da preduzme nužne i razumne mjere da spriječi počinjenje krivičnog djela ubistva u razdoblju od 27. decembra 1992. do 20. marta 1993., na osnovu članova 3 i 7(3) Statuta.
- **Tačka 2:** Propust da izvrši svoju dužnost nadređenog da preduzme nužne i razumne mjere da spriječi počinjenje krivičnog djela okrutnog postupanja u razdoblju od 27. decembra 1992. do 20. marta 1993., na osnovu članova 3 i 7(3) Statuta.

Optuženi **NASER ORIĆ NIJE KRIV** te se stoga oslobađa krivice po sljedećim tačkama:

- **Tačka 3:** Propust da izvrši svoju dužnost nasređenog da preduzme nužne i razumne mjere da spriječi ili kazni za počinjenje krivičnog djela bezobzirnog razaranja gradova, naselja ili sela koje nije opravdano vojnom nuždom, na osnovu članova 3(b) i 7(3) Statuta.

- **Tačka 5:** Bezobzirno razaranje gradova, naselja ili sela koje nije opravdano vojnom nuždom, na osnovu članova 3(b) i 7(1) Statuta.

783. Pretresno vijeće osuđuje Naser Orića na **dvije godine** zatvora.

784. Optuženi ima pravo na to da mu se vrijeme koje je proveo u pritvoru uračuna u kaznu koju ima izdržati. Naser Orić je uhapšen 10. aprila 2003. Prema tome, u pritvoru je proveo tri godine, dva mjeseca i 21 dan. Budući da je kazna koja mu je dosuđena manja od perioda koji bi se u nju trebao uračunati s obzirom na vrijeme koje je Naser Orić proveo u pritvoru, Pretresno vijeće

NALAŽE njegovo puštanje na slobodu, što stupa na snagu odmah.

Sastavljeno na engleskom i francuskom, pri čemu je mjerodavan tekst na engleskom.

Predsjedavajući Pretresnog vijeća

/potpis na originalu/

sudija Carmel Agius

/potpis na originalu/

/potpis na originalu/

sudija Hans Henrik Brydenscholt

sudija Albin Eser

Dana 30. juna 2006.

U Haagu

Nizozemska

[pečat Međunarodnog suda]

DODATAK A – GLOSAR

A. Spisak skraćenica, akronima i skraćenih naziva

16. muslimanska brigada	16. istočnobosanska muslimanska brigada iz Tuzle
2. korpus	2. korpus ABiH sa štabom u Tuzli, formiran 18. avgusta 1992.
8. OGS	8. operativna grupa Srebrenica AbiH
ABiH	Armija Republike Bosne i Hercegovine
BiH	Republika Bosna i Hercegovina
Bratunačka brigada	1. bratunačka laka pješadijska brigada
Centar za obavještavanje	Opštinski centar za osmatranje, javljanje, obavještavanje i uzbunjivanje
CSB	Centar Službe bezbjednosti (Banja Luka)
čl.	član
Dopunski protokol I	Dopunski protokol uz Ženevske konvencije od 12. avgusta 1949. o zaštiti žrtava međunarodnih oružanih sukoba (Protokol I), Ženeva, 12. decembar 1977.
Dopunski protokol II	Dopunski protokol uz Ženevske konvencije od 12. avgusta 1949. o zaštiti žrtava nemeđunarodnih oružanih sukoba (Protokol II), Ženeva, 12. decembar 1977.
Druga izmijenjena optužnica	<i>Tužilac protiv Nasera Orića</i> , predmet br. IT-03-68, Druga izmijenjena optužnica, 1. oktobar 2004.
fn.	fusnota
Haški pravilnik iz 1907.	Pravilnik o zakonima i običajima rata na kopnu, dodatak Haškoj konvenciji IV o zakonima i slučajevima rata na kopnu od 18. oktobra 1907.
HDZ	Hrvatska demokratska zajednica
Izbjeglice	Osobe koje su izbjegle iz svojih domova uslijed napada na njihova sela bez obzira na definiciju tog termina u međunarodnom pravu
Izmijenjena optužnica	<i>Tužilac protiv Nasera Orića</i> , predmet br. IT-03-68, Izmijenjena optužnica, 16. juli 2003.

Izvještaj generalnog sekretara	Izvještaj Generalnog sekretara na osnovu paragrafa 2 Rezolucije Savjeta bezbjednosti 808 (3. maj 1993.), UN DOC. S/25704
JNA	Jugoslovenska narodna armija (armija Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije)
Krivični zakon SFRJ	Krivični zakon Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije; objavljen u <i>Službenom listu SFRJ</i> br. 44 od 8. oktobra 1976. (izmjene i dopune u <i>Službenom listu SFRJ</i> br. 36 od 15. jula 1977.), stupio na snagu 1. jula 1977.
Međunarodni sud	Međunarodni sud za krivično gonjenje osoba odgovornih za teška kršenja međunarodnog humanitarnog prava na teritoriji bivše Jugoslavije počinjena od 1991. godine, uspostavljen Rezolucijom Savjeta bezbjednosti 827 (1993)
MKCK	Međunarodni komitet Crvenog krsta
MKSR	Međunarodni sud za krivično gonjenje osoba odgovornih za genocid i druga teška kršenja međunarodnog humanitarnog prava počinjena na teritoriji Ruande, te građana Ruande odgovornih za genocid i druga slična kršenja počinjena na teritoriji susjednih država od 1. januara 1994. do 31. decembra 1994.
MUP	Ministarstvo unutrašnjih poslova
NIOD	Nizozemski institut za ratnu dokumentaciju
Nirnberška načela	Načela međunarodnog prava priznata Statutom Nirnberškog suda i presudom tog Suda, koja je jednoglasno usvojila Generalna skupština UN-a 1950. (UNGAOR, 5. zasjedanje, Supp. No. 12, UN Doc. A/1316)
Nirnberški statut	Londonski sporazum i priloženi mu Statut Međunarodnog vojnog suda za krivično gonjenje i kažnjavanje glavnih njemačkih ratnih zločinaca, London, 8. avgust 1945.
OBS	Obavještajno-bezbjednosna služba Republike Srpske
Odbrana	odbrana optuženog
Odluka donesena u Bajramovićima	Odluka da se formira Štab TO Srebrenica,

	donesena 20. maja 1992. u Bajramovićima
Optužba	Tužilaštvo
Optuženi	Naser Orić
Optužnica	<i>Tužilac protiv Nasera Orića</i> , predmet br. IT-03-68, Treća izmijenjena optužnica, 30. juni 2005.
par.	paragraf, paragrafi
Pravilnik	Pravilnik o postupku i dokazima Međunarodnog suda za bivšu Jugoslaviju (IT/32/Rev. 37)
Pretpretresni podnesak odbrane	<i>Tužilac protiv Nasera Orića</i> , predmet br. IT-03-68-PT, Pretpretresni podnesak odbrane na osnovu pravila 65ter(E)(i) Pravilnika o postupku i dokazima, 4. mart 2003.
Pretpretresni podnesak optužbe	<i>Tužilac protiv Nasera Orića</i> , predmet br. IT-03-68-PT, Pretpretersni podnesak optužbe na osnovu pravila 65ter(E)(i), 5. decembar 2003.
Pritvorska jedinica	Pritvorska jedinica Ujedinjenih nacija
Prvobitna optužnica	<i>Tužilac protiv Nasera Orića</i> , predmet br. IT-03-68, Prvobitna optužnica, 13. mart 2003.
PTT	Poštanski ured u Srebrenici
Rimski Statut	Statut Međunarodnog krivičnog suda, Rim, 17. juli 1998.
RS	Republika Srpska
SDA	Stranka demokratske akcije
SDB	Služba državne bezbjednosti u BiH
SDS	Srpska demokratska stranka
SFOR	Stabilizacione snage u BiH
SFRJ	Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija
SJB	Stanica javne bezbjednosti
Sokolačka zbirka	niz dokumenata koje je Tužilaštvo konfiskovalo u štabu 5. korpusa VRS-a
SRBiH	Socijalistička Republika Bosna i Hercegovina (1945.-1992.)
Statut	Statut Međunarodnog suda za bivšu Jugoslaviju

(posljednji put izmijenjen i dopunjen Rezolucijom Savjeta bezbjednosti 1660 od 28. februara 2006.)

Statut MKSR-a	Statut MKSR-a, donesen na osnovu Rezolucije Savjeta bezbjednosti 955 (1994) (S/RES/955)
str.	stranica, stranice
strane	optužba i odbrana u predmetu <i>Tužilac protiv Nasera Orića</i> , predmet br. IT-03-68
SUP	Sekretarijat unutrašnjih poslova
Štab Oružanih snaga Srebrenica	štab koji je 3. septembra 1992. zamijenio Štab TO Srebrenica
Štab TO Srebrenica	štab koji je činila grupa lokalnih vođa sa područja Srebrenice, formiran u Bajramovićima 20. maja 1992.
T.	stranica transkripta suđenja
TO	Teritorijalna odbrana
"Torbari"	bosanski Muslimani koji su nosili torbe tražeći hranu na području Srebrenice
Tokijska presuda	Presuda Međunarodnog vojnog suda za Daleki istok, Tokio, 12. novembar 1948.
Tužilaštvo	Tužilaštvo Međunarodnog suda
UN	Ujedinjene nacije
UNPROFOR	Zaštitne snage Ujedinjenih naroda
VP	Vojna policija
VRS	Vojska Srpske Republike Bosne i Hercegovine, a zatim, od 19. maja 1992., Republike Srpske
Zajednički član 3	Član 3, zajednički za sve četiri Ženevske konvencije iz 1949.
Završni podnesak odbrane	<i>Tužilac protiv Nasera Orića</i> , predmet br. IT-03-68-T, Završni podnesak odbrane, 17. mart 2006.
Završni podnesak optužbe	<i>Tužilac protiv Nasera Orića</i> , predmet br. IT-03-68-T, Završni podnesak optužbe, 21. mart 2006. (javna verzija)
Zgrada	zgrada iza zgrade Skupštine opštine koja se pominje u paragrafu 22 Optužnice

Zlatni ljiljan

najviše ratno priznanje u ABiH

Ženevska konvencija I iz 1949.

Ženevska konvencija za poboljšanje položaja ranjenika i bolesnika u oružanim snagama u ratu, od 12. avgusta 1949., 75 UNTS 31

Ženevska konvencija II iz 1949.

Ženevska konvencija za poboljšanje položaja ranjenika, bolesnika i brodolomnika oružanih snaga na moru, od 12. avgusta 1949., 75 UNTS 85

Ženevska konvencija III iz 1949.

Ženevska konvencija o postupanju sa ratnim zarobljenicima, od 12. avgusta 1949., 75 UNTS 135

Ženevska konvencija IV iz 1949.

Ženevska konvencija o zaštiti građanskih lica za vrijeme rata, od 12. avgusta 1949., 75 UNTS 2

B. Spisak predmeta1. Medunarodni sud**ALEKSOVSKI**

Tužilac protiv Zlatka Aleksovskog, predmet br. IT-95-14/1-T, Presuda, 25. juni 1999. (Prvostepena presuda u predmetu *Aleksovski*).

Tužilac protiv Zlatka Aleksovskog, predmet br. IT-95-14/1-A, Presuda, 24. mart 2000. (Drugostepena presuda u predmetu *Aleksovski*).

BLAGOJEVIĆ I JOKIĆ

Tužilac protiv Blagojevića i Dragana Jokića, predmet br. IT-02-60, Presuda, 17. januar 2005. (Prvostepena presuda u predmetu *Blagojević*).

BLAŠKIĆ

Tužilac protiv Tihomira Blaškića, predmet br. IT-95-14-T, Presuda, 3. mart 2000. (Prvostepena presuda u predmetu *Blaškić*).

Tužilac protiv Tihomira Blaškića, predmet br. IT-95-14-A, Presuda, 29. juli 2004. (Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*).

BOŠKOSKI I TARČULOVSKI

Tužilac protiv Ljubeta Boškskog i Johana Tarčulovskog, predmet br. IT-04-82-PT, Odluka po zahtjevu Tužilaštva da izmijeni Optužnicu, 26. maj 2006. (Odluka u predmetu *Boškoski*).

BANOVIĆ

Tužilac protiv Predraga Banovića, predmet br. IT-02-65/1-S, Presuda o kazni, 28. oktobar 2003. (Presuda o kazni u predmetu *Banović*).

BRĐANIN

Tužilac protiv Radoslava Brđanina, predmet br. IT-99-36-T, Presuda, 1. septembar 2004. (Prvostepena presuda u predmetu *Brđanin*).

ČELEBIĆI

Tužilac protiv Zejnila Delalića, Zdravka Mucića (zvanog Pavo), Hazima Delića i Esada Landže (zvanog Zenga), predmet br. IT-96-21-T, Presuda, 16. novembar 1998. (Prvostepena presuda u predmetu *Čelebići*).

Tužilac protiv Zejnila Delalića, Zdravka Mucića (zvanog Pavo), Hazima Delića i Esada Landže (zvanog Zenga), predmet br. IT-96-21-A, Presuda, 20. februar 2001. (Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*).

ČEŠIĆ

Tužilac protiv Ranka Češića, predmet br. IT-95-10/1-S, Presuda o kazni, 11. mart 2004. (Presuda o kazni u predmetu *Češić*).

ERDEMOVIĆ

Tužilac protiv Dražena Erdemovića, predmet br. IT-96-22-T, Presuda o kazni, 29. novembra 1996., (Presuda o kazni u predmetu *Erdemović*).

FURUNDŽIJA

Tužilac protiv Ante Furundžije, predmet br. IT-95-17/1-T, Presuda, 10. decembar 1998. (Prvostepena presuda u predmetu *Furundžija*).

Tužilac protiv Ante Furundžije, predmet br. IT-95-17/1-A, Presuda, 21. juli 2000. (Drugostepena presuda u predmetu *Furundžija*).

GALIĆ

Tužilac protiv Stanislava Galića, predmet br. IT-98-29-T, Presuda, 5. decembra 2003. (Prvostepena presuda u predmetu *Galić*).

HADŽIHASANOVIĆ I DRUGI

Tužilac protiv Envera Hadžihasanovića, Mehmeda Alagića i Amira Kubure, predmet br. IT-01-47-PT, Odluka po zajedničkom prigovoru u vezi sa nadležnošću, 12. novembar 2002. (Odluka o nadležnosti u predmetu *Hadžihasanović*).

Tužilac protiv Envera Hadžihasanovića, Mehmeda Alagića i Amira Kubure, predmet br. IT-01-47-AR72, Odluka po interlokutornoj žalbi kojom se osporava nadležnost u vezi sa komandnom odgovornošću, 16. juli 2003. (Odluka po žalbi u vezi sa nadležnošću u predmetu *Hadžihasanović*).

Tužilac protiv Envera Hadžihasanovića i Amira Kubure, predmet br. IT-01-47-T, Presuda, 15. mart 2006. (Prvostepena presuda u predmetu *Hadžihasanović*).

HALILOVIĆ

Tužilac protiv Sefera Halilovića, predmet br. IT-01-48-T, Presuda, 16. novembar 2005. (Prvostepena presuda u predmetu *Halilović*).

JELISIĆ

Tužilac protiv Gorana Jelisića, predmet br. IT-95-10-T, Presuda, 14. decembar 1999. (Prvostepena presuda u predmetu *Jelisić*).

Tužilac protiv Gorana Jelisića, predmet br. IT-95-10-A, Presuda, 5. juli 2001. (Drugostepena presuda u predmetu *Jelisić*).

JOKIĆ

Tužilac protiv Miodraga Jokića, predmet br. IT-01-42/1-S, Presuda o kazni, 18. mart 2004. (Presuda o kazni u predmetu *Jokića*).

Tužilac protiv Miodraga Jokića, predmet br. IT-01-42/1-A, Presuda po žalbi na kaznu, 30. avgust 2005. (Presuda po žalbi na kaznu u predmetu *Jokić*).

KORDIĆ I ČERKEZ

Tužilac protiv Darija Kordića i Marija Čerkeza, predmet br. IT-95-14/2-T, Presuda, 26. februar 2001. (Drugostepena presuda u predmetu *Kordić*).

Tužilac protiv Darija Kordića i Marija Čerkeza, predmet br. IT-95-14/2-A, Presuda, 17. decembar 2004. (Drugostepena presuda u predmetu *Kordić*).

KRNOJELAC

Tužilac protiv Milorada Krnojelca, predmet br. IT-97-25-T, Presuda, 15. mart 2002. (Prvostepena presuda u predmetu *Krnojelac*).

Tužilac protiv Milorada Krnojelca, predmet br. IT-97-25-A, Presuda, 17. septembar 2003. (Drugostepena presuda u predmetu *Krnojelac*).

KRSTIĆ

Tužilac protiv Radislava Krstića, predmet br. IT-98-33-T, Presuda, 2. avgust 2001. (Prvostepena presuda u predmetu *Krstić*).

Tužilac protiv Radislava Krstića, predmet br. IT-98-33-A, Presuda, 19. april 2004. (Drugostepena presuda u predmetu *Krstić*).

KUNARAC, KOVAČ I VUKOVIĆ

Tužilac protiv Dragoljuba Kunarca, Radomira Kovača i Zorana Vukovića, predmet br. IT-96-23-T & IT-96-23/1-T, Odluka po prijedlogu za donošenje oslobađajuće presude, 3. juli 2000. (Odluka na osnovu pravila 98bis u predmetu *Kunarcac*).

Tužilac protiv Dragoljuba Kunarca, Radomira Kovača i Zorana Vukovića, predmet br. IT-96-23-T & IT-96-23/1-T, Presuda, 22. februar 2001. (Prvostepena presuda u predmetu *Kunarcac*).

Tužilac protiv Dragoljuba Kunarca, Radomira Kovača i Zorana Vukovića, predmet br. IT-96-23-A & IT-96-23/1-A, Presuda, 12. juni 2002. (Drugostepena presuda u predmetu *Kunarcac*).

Z. KUPREŠKIĆ, M. KUPREŠKIĆ, V. KUPREŠKIĆ, JOSIPOVIĆ, (PAPIĆ) I ŠANTIĆ

Tužilac protiv Zorana Kupreškića, Mirjana Kupreškića, Vlatka Kupreškića, Drage Josipovića, Dragana Papića i Vladimira Šantića (zvanog Vlado), predmet br. IT-95-16-T, Presuda, 14. januar 2000. (Prvostepena presuda u predmetu *Kupreškić*).

Tužilac protiv Zorana Kupreškića, Mirjana Kupreškića, Vlatka Kupreškića, Drage Josipovića i Vladimira Šantića (zvanog Vlado), predmet br. IT-95-16-A, Presuda, 23. oktobar 2001. (Drugostepena presuda u predmetu *Kupreškić*).

KVOČKA, KOS, RADIĆ, ŽIGIĆ I PRCAĆ

Tužilac protiv Miroslava Kvočke, Mlade Radića, Zorana Žigića i Draguljuba Prcaća, predmet br. IT-98-30/1-T, Presuda, 2. novembar 2001. (Prvostepena presuda u predmetu *Kvočka*).

Tužilac protiv Miroslava Kvočke, Mlade Radića, Zorana Žigića i Draguljuba Prcaća, predmet br. IT-98-30/1-A, Presuda, 28. februar 2005. (Drugostepena presuda u predmetu *Kvočka*).

LIMAJ

Tužilac protiv Fatmira Limaja, Haradina Bale i Isaka Musliua, predmet br. IT-03-66-T, Presuda, 30. novembar 2005. (Prvostepena presuda u predmetu *Limaj*).

MILUTINOVIĆ, ŠAINOVIĆ I OJDANIĆ

Tužilac protiv Milana Milutinovića, Nikole Šainovića i Dragoljuba Ojdanića, predmet br. IT-99-37-AR72, Odluka po prigovoru Dragoljuba Ojdanića na nenadležnost - udruženi zločinački poduhvat, 21. maj 2003. (Odluka po prigovoru u vezi sa nadležnošću u predmetu *Ojdanić*).

MILOŠEVIĆ

Tužilac protiv Slobodana Miloševića, predmet br. IT-02-54-T, Odluka po predlogu za donošenje oslobađajuće presude, 16. juni 2004. (Odluka na osnovu pravila 98bis u predmetu *Milošević*).

NALETILIĆ I MARTINOVIĆ

Tužilac protiv Mladena Naletilića (zvanog Tuta) i Vinka Martinovića (zvanog Štela), predmet br. IT-98-34-T, Presuda, 31. mart 2003. (Prvostepena presuda u predmetu Naletilić).

NIKOLIĆ

Tužilac protiv Dragana Nikolića (zvanog Jenki), predmet br. IT-94-2-R61, Pregled Optužnice na osnovu pravila 61 Pravilnika, 25. oktobar 1995. (Odluka na osnovu pravila 61 u predmetu Nikolić).

Tužilac protiv Dragana Nikolića, predmet br. IT-94-2-S, Presuda o kazni, 18. oktobar 2003. (Presuda o kazni u predmetu Nikolić).

NIKOLIĆ (MOMIR)

Tužilac protiv Momira Nikolića, predmet br. IT-02-60/1-A, Presuda po žalbi na kaznu, 8. mart 2006. (Presuda po žalbi na kaznu u predmetu Momir Nikolić).

OBRENOVIĆ

Tužilac protiv Dragana Obrenovića, predmet br. IT-02-60-2-S, Presuda o kazni, 10. decembar 2003. (Presuda o kazni u predmetu Obrenović)

ORIĆ

Tužilac protiv Nasera Orića, predmet br. IT-03-68-T, Odluka o donošenju oslobađajuće presude na osnovu pravila 98bis, donesena usmeno 8. juna 2005., T. 8981-9037 (Odluka na osnovu pravila 98bis).

Tužilac protiv Nasera Orića, predmet br. IT-03-68-T, Odluka po prvom i drugom podnesku odbrane na osnovu naloga o rasporedu, 4. juli 2005. (Odluka od 4. jula).

Tužilac protiv Nasera Orića, predmet br. IT-03-68-AR73.2, Odluka po interlokutornoj žalbi u vezi s dužinom dokaznog postupka odbrane, 20. juli 2005. (Interlokutorna odluka u vezi s dužinom dokaznog postupka).

Tužilac protiv Nasera Orića, predmet br. IT-03-68-T, Odluka po tekućim prigovorima u vezi s tužiočevim nepridržavanjem pravila 68 pravilnika, 13. decembar 2005.

ŠEŠELJ

Tužilac protiv Vojislava Šešelja, predmet br. IT-03-67-PT, Odluka po zahtevu za izuzeće sudija, 10. juni 2003. (Odluka po zahtjevu za izuzeće sudija u predmetu Šešelj).

SIKIRICA, DOŠEN I KOLUNDŽIJA

Tužilac protiv Duška Sikirice, Damira Došena, Dragana Kolundžije, predmet br. IT-95-8-T, Presuda po prijedlozima odbrane za donošenje oslobađajuće presude, 3. septembar 2001. (Odluka na osnovu pravila 98bis u predmetu Sikirica).

Tužilac protiv Duška Sikirice, Damira Došena i Dragana Kolundžije, predmet br. IT-95-8-S, Presuda o kazni, 13. novembar 2001. (Presuda o kazni u predmetu Sikirica).

SIMIĆ

Tužilac protiv Blagoja Simića, Miroslava Tadića i Sime Zarića, predmet br. IT-95-9-T, Presuda, 17. Oktobar 2003. (Prvostepena presuda u predmetu Simić).

STAKIĆ

Tužilac protiv Milomira Stakića, predmet br. IT-97-24-T, Presuda, 29. oktobar 2003. (Prvostepena presuda u predmetu *Stakić*).

Tužilac protiv Milomira Stakića, IT-97-24-A, Presuda, 22. mart 2006. (Drugostepena presuda u predmetu *Stakić*).

STRUGAR

Tužilac protiv Pavla Strugara, IT-01-42, Presuda, 31. januar 2005. (Prvostepena presuda u predmetu *Strugar*).

TADIĆ

Tužilac protiv Duška Tadića (zvanog Dule), predmet br. IT-94-1-AR72, Odluka po interlokutornoj žalbi odbrane na nadležnost suda, 2. oktobar 1995. (Odluka o nadležnosti u predmetu *Tadić*).

Tužilac protiv Duška Tadića (zvanog Dule), predmet br. IT-94-1-T, Odluka po podnesku odbrane u vezi sa dokazima iz druge ruke, 5. avgust 1996. (Odluka po podnesku odbrane u vezi sa dokazima iz druge ruke).

Tužilac protiv Duška Tadića zvanog Dule, predmet br. IT-94-1-T, Mišljenje i presuda, 7. maj 1997. (Prvostepena presuda u predmetu *Tadić*).

Tužilac protiv Duška Tadića zvanog Dule, predmet br. IT-94-1-A, Odluka po zahtevu žalioaca za produženje roka i izvođenje dodatnih dokaza, 15. oktobar 1998.

Tužilac protiv Duška Tadića zvanog Dule, predmet br. IT-94-1-A, Presuda, 15. juli 1999. (Drugostepena presuda u predmetu *Tadić*).

Tužilac protiv Duška Tadića zvanog Dule, predmet br. IT-94-1-Tbis-R117, Presuda o kazni, 11. novembar 1999. (Presuda o kazni u predmetu *Tadić*).

Tužilac protiv Duška Tadića, predmet br. IT-94-1-A i IT-94-1-Abis, Presuda o žalbi na kaznu, 26. januar 2000. (Presuda po žalbi na kaznu u predmetu *Tadić*).

TODORVIĆ

Tužilac protiv Stevana Todorovića, predmet br. IT-95-9/1-S, Presuda o kazni, 31. juli 2001. (Presuda o kazni u predmetu *Todorović*).

VASILJEVIĆ

Tužilac protiv Mitra Vasiljevića, predmet br. IT-98-32-T, Presuda, 29. novembar 2002. (Prvostepena presuda u predmetu *Vasiljević*).

Tužilac protiv Mitra Vasiljevića, predmet br. IT-98-32-A, Presuda, 25. februar 2004. (Drugostepena presuda u predmetu *Vasiljević*).

2. MKSR

AKAYESU

Tužilac protiv Jean-Paula Akayesua, predmet br. ICTR-96-4-T, Presuda, 2. septembar 1998. (Prvostepena presuda u predmetu *Akayesu*).

Tužilac protiv Jean-Paula Akayesua, predmet br. ICTR-96-4-A, Presuda, 1. juni 2001. (Drugostepena presuda u predmetu *Akayesu*).

BAGILISHEMA

Tužilac protiv Ignacea Bagilisheme, predmet br. ICTR-95-1A-T, Presuda, 7. juni 2001. (Prvostepena presuda u predmetu *Bagilishema*).

Tužilac protiv Ignacea Bagilisheme, predmet br. ICTR-95-1A-A, Presuda, 3. juli 2002. (Drugostepena presuda u predmetu *Bagilishema*).

BARAYAGWIZA

Tužilac protiv Jean-Bosca Barayagwize, predmet br. ICTR-97-19-AR72, Odluka, 3. novembar 1999. (Odluka u predmetu *Barayagwiza*).

GACUMBITSI

Tužilac protiv Sylvestra Gacumbitsija, predmet br. ICTR-2001-64-T, Presuda, 17. juni 2004. (Prvostepena presuda u predmetu *Gacumbitsi*).

KAJELIJELI

Tužilac protiv Juvenala Kajelijelija, predmet br. ICTR-98-44A-T, Presuda i kazna, 1. decembar 2003. (Prvostepena presuda u predmetu *Kajelijeli*).

KAMBANDA

Tužilac protiv Jeana Kambande, predmet br. ICTR-97-23-S, Presuda, 4. septembar 1998. (Prvostepena presuda u predmetu *Kambanda*).

Tužilac protiv Jeana Kambande, predmet br. ICTR-97-23-A, Presuda, 19. oktobar 2000. (Drugostepena presuda u predmetu *Kambanda*).

KAMUHANDA

Tužilac protiv Jeana de Dieua Kamuhande, predmet br. ICTR-99-54A-T, Presuda, 22. januar 2003. (Prvostepena presuda u predmetu *Kamuhanda*).

Tužilac protiv Jeana de Dieu Kamuhande, predmet br. ICTR-99-54A-A, Presuda, 19. septembar 2005. (Drugostepena presuda u predmetu *Kamuhanda*).

KAYISHEMA I RUZINDANA

Tužilac protiv Clémenta Kayisheme i Obeda Ruzindane, predmet br. ICTR-95-1-T, Presuda, 21. maj 1999. (Prvostepena presuda u predmetu *Kayishema*).

Tužilac protiv Clémenta Kayisheme i Obeda Ruzindane, predmet br. ICTR-95-1-A, Presuda, 1. juni 2001. (Drugostepena presuda u predmetu *Kayishema*).

MUSEMA

Tužilac protiv Alfreda Museme, predmet br. ICTR-96-13-T, Presuda, 27. januar 2000. (Prvostepena presuda u predmetu *Musema*).

Tužilac protiv Alfred Musema, predmet br. ICTR-96-13-A, Presuda, 16. novembar 2001. (Drugostepena presuda u predmetu *Musema*).

NAHIMANA

Tužilac protiv Ferdinanda Nahimane, Jean-Bosca Barayagwize i Hassana Ngezea, predmet br. ICTR-99-52-T, Presuda, 3. decembar 2003. (Prvostepena presuda u predmetu *Nahimana*).

NDINDABAHIZI

Tužilac protiv Emmanuela Ndindabahizija, predmet br. ICTR-2001-71-T, Presuda, 15. juli 2004. (Prvostepena presuda u predmetu *Ndindabahizi*).

NIYITEGEKA

Tužilac protiv Eliézera Niyitegeke, predmet br. ICTR-96-14-A, Presuda, 9. juli 2004. (Drugostepena presuda u predmetu *Niyitegeka*).

Tužilac protiv Eliézera Niyitegeke, predmet br. ICTR-96-14-T, Presuda, 16. maj 2003. (Prvostepena presuda u predmetu *Niyitegeka*).

NTAGERURA

Tužilac protiv Andréa Ntagerure, Emmanuela Bagambikija i Samuela Imanishimwea, predmet br. ICTR-99-46-T, Presuda, 25 February 2004 (Prvostepena presuda u predmetu *Ntagerura*).

NTAKIRUTIMANA

Tužilac protiv Elizaphana Ntakirutimane i Gérarda Ntakirutimane, predmet br. ICTR-96-10-T & ICTR-96-17-T, Presuda, 21. februar 2003. (Prvostepena presuda u predmetu *Ntakirutimana*).

RUTAGANDA

Tužilac protiv Georgesa Andersona Nderubumwea Rutagande, predmet br. ICTR-96-3-T, Presuda i kazna, 6. decembar 1999. (Prvostepena presuda u predmetu *Rutaganda*).

SEMANZA

Tužilac protiv Laurenta Semanze, predmet br. ICTR-97-20-T, Presuda u i kazna, 15. maj 2003. (Prvostepena presuda u predmetu *Semanza*).

Tužilac protiv Laurenta Semanze, predmet br. ICTR-97-20-A, Presuda, 20. maj 2005. (Drugostepena presuda u predmetu *Semanza*).

SERUSHAGO

Tužilac protiv Omara Serushagoa, predmet br. ICTR-98-39-A, Obrazloženje presude, 6. april 2000. (Drugostepena presuda u predmetu *Serushago*).

C. Odluke nacionalnih sudova

Brigade case (1949.), Entscheidungen des Obersten Gerichtshofs für die britische Zone in Strafsachen, sv. 1.

Erich Heyer et al.(1945.) (Predmet *Essen Lynching*), Law Reports of Trials of Major War Criminals, sv. 88.

Heinz Heck et al. (Predmet *Peleus*) (1949.), Law Reports of Trials of Major War Criminals, sv. 1.

Alfred Jodl (1949.), Law Reports of Trials of Major War Criminals, sv. 22.

Wilhem List et al. (Predmet *Hostages*) (1949.), Law Reports of Trials of Major War Criminals, sv. 8.

Predmet *Synagoge Fire* (1949.), Entscheidungen des Obersten Gerichtshofs für die britische Zone in Strafsachen, sv. 2.

Taylor, Weaver and Donovan (1928.), 21 Cr. App. R. 20, 21 (Ujedinjeno Kraljevstvo).

DODATAK B – ISTORIJAT POSTUPKA

D. Pretpretresni postupak

1. Optužnica, hapšenje i prvo stupanje pred Međunarodni sud

785. Dana 28. marta 2003., sudija Richard May potvrdio je prvobitnu optužnicu (u daljnjem tekstu: Prvobitna optužnica) protiv optuženog, koja je ostala zapečaćena do 11. aprila 2003.²⁰⁸⁵ Istoga dana je izdat nalog za hapšenje, koji je takođe zapečaćen.²⁰⁸⁶ U Prvobitnoj optužnici optuženi se tereti odgovornošću po članovima 7(1) i 7(3) za ubistvo, okrutno postupanje, pljačku imovine i bezobzirno razaranje gradova, naselja i sela, što sve predstavlja kršenje zakona i običaja ratovanja na osnovu člana 3 Statuta.²⁰⁸⁷

786. Dana 10. aprila 2003., optuženi je uhapšen u Tuzli, u BiH, a sutradan je prebačen u Pritvorsku jedinicu Međunarodnog suda u Haagu.²⁰⁸⁸ Prilikom prvog stupanja pred sudiju O-Gon Kwona 15. aprila 2003., optuženi se po svim optužbama protiv njega izjasnio da “nije kriv”, pa je izdat nalog da bude zadržan u pritvoru.²⁰⁸⁹

2. Sastav Pretresnog vijeća

787. Predmet je prvobitno dodijeljen Pretresnom vijeću III, koje su činili sudije Richard May (predsjedavajući), Patrick Robinson i O-Gon Kwon.²⁰⁹⁰ Sudija O-Gon Kwon je određen za pretpretresnog sudiju.²⁰⁹¹ Dana 26. februara 2004., u Pretresno vijeće III je raspoređen sudija Albertus Swart, koji je zamijenio sudiju Richarda Maya, a predsjedavajući u ovom predmetu postao je sudija Patrick Robinson.²⁰⁹² Dana 1. avgusta 2004., sudija Iain Bonomy zamijenio je sudiju Albertusa Swarta.²⁰⁹³

788. Dana 21. septembra 2004., prije početka suđenja, predsjednik Međunarodnog suda je izdao nalog da se predmet proslijedi Pretresnom vijeću II te ga je dodijelio sudijama Carmelu Agiusu (predsjedavajućem), Hansu Henriku Brydensholtu i Albinu Eseru.²⁰⁹⁴

²⁰⁸⁵ ‘Potvrda Optužnice i nalog o neobjelodanjivanju, *ex parte* i zapečaćeno, 28. mart 2003.’

²⁰⁸⁶ ‘Nalog za hapšenje, *ex parte* i zapečaćeno’, 28. mart 2003.

²⁰⁸⁷ Prvobitna optužnica, 13. mart 2003.

²⁰⁸⁸ *Vidi* ‘Nalog kojim se predmet dodjeljuje pretresnom vijeću’, 11. aprila 2003., u kojem se navodi da je optuženi prebačen na Međunarodni sud 11. aprila 2003.

²⁰⁸⁹ Prvo stupanje pred Međunarodni sud, 15. aprila 2003., T. 3-6; ‘Nalog za pritvor’, 14. april 2003.

²⁰⁹⁰ ‘Nalog kojim se predmet dodjeljuje pretresnom vijeću’, 11. april 2003.

²⁰⁹¹ ‘Nalog kojim se imenuje pretpretresni sudija’, 28. april 2003.

²⁰⁹² ‘Nalog kojim se imenuje sudija u pretresno vijeće’, 26. februar 2004.

²⁰⁹³ ‘Nalog o imenovanju sudije u predmetu pred pretresnim vijećem’, 23. juli 2004.

²⁰⁹⁴ ‘Nalog o raspoređivanju sudija i prenošenju predmeta u nadležnost novog pretresnog vijeća’, 21. septembar 2004.

3. Optužnice

789. Dana 22. maja 2003., odbrana je u podnesku navela brojne nedostatke u formi Prvobitne optužnice i zatražila nalog za izmjenu optužnice.²⁰⁹⁵ Optužba se usprotivila podnesku odbrane i zatražila dopuštenje da sama izmijeni Prvobitnu optužnicu.²⁰⁹⁶ Dana 3. jula 2003., Pretresno vijeće je odbilo zahtjev odbrane i dozvolilo izmjene koje je predložila optužba.²⁰⁹⁷ Optužba je 16. jula 2003. podnijela izmijenjenu optužnicu (u daljnjem tekstu: Izmijenjena optužnica).²⁰⁹⁸

790. Dana 23. septembra 2004., optužba je podnijela zahtjev za dozvolu da dodatno izmijeni Izmijenjenu optužnicu. Optužba je zatražila dopuštenje da povuče navode u vezi s bezobzirnim razaranjem u jednom selu i da izmijeni karakterizaciju sukoba u BiH tako da umjesto 'međunarodnog oružanog sukoba' bude navedeno 'oružani sukob'.²⁰⁹⁹ Na pretpresnoj konferenciji održanoj 28. septembra 2004., Pretresno vijeće je usmeno odobrilo taj zahtjev.²¹⁰⁰ Dana 1. oktobra 2004., optužba je izdala drugu izmijenjenu optužnicu (u daljnjem tekstu: Druga izmijenjena optužnica).²¹⁰¹

791. Poslije završetka glavnog dokaznog postupka optužbe, 30. juna 2005. izdata je treća izmijenjena optužnica (u daljnjem tekstu: Optužnica)²¹⁰² kako bi se uskladila s odlukom Pretresnog vijeća na osnovu pravila 98*bis*, donesenom usmeno 8. juna 2005.²¹⁰³

4. Dodjela branioca

792. Dana 14. aprila 2003., na zahtjev optuženog, Sekretarijat je imenovao gospođu Vasviju Vidović za privremenog branioca optuženog.²¹⁰⁴ Od 1. jula 2003. gospodin John Jones je imenovan za privremenog kobranioca optuženog.²¹⁰⁵ Dana 27. maja 2004., Sekretarijat je imenovao gospođu Vidović za stalnog branioca i gospodina Jonesa za stalnog kobranioca optuženog.²¹⁰⁶

²⁰⁹⁵ 'Preliminarni podnesak u vezi s nedostacima u formi Optužnice', 22. maj 2003.

²⁰⁹⁶ 'Odgovor optužbe na Preliminarni podnesak u vezi s nedostacima u formi Optužnice', zaveden 4. juna 2003.

²⁰⁹⁷ 'Odluka po preliminarnom podnesku u vezi s nedostacima u formi optužnice', 3. juli 2003.

²⁰⁹⁸ Izmijenjena optužnica, 16. juli 2003.

²⁰⁹⁹ 'Zahtjev optužbe za dozvolu da se izmijeni izmijenjena optužnica', 23. septembar 2004.

²¹⁰⁰ Pretres 28. septembra 2004., T. 110.

²¹⁰¹ 'Dodatak kojim optužba traži dodatnu dozvolu za izmjenu Druge izmijenjene optužnice', 1. oktobar 2004.; 'Odluka o podnesenoj drugoj izmijenjenoj optužnici', 4. oktobar 2004.; Druga izmijenjena optužnica, 1. oktobar 2004.

²¹⁰² Treća izmijenjena optužnica, 30. juni 2005.

²¹⁰³ Odluka na osnovu pravila 98*bis*, donesena usmeno 8. juna 2005. *Vidi par. 820 infra.*

²¹⁰⁴ 'Odluka Sekretarijata o dodjeli branioca', 24. april 2003.

²¹⁰⁵ 'Odluka Sekretarijata o dodjeli g. Johna Jonesa kao kobranioca Naseru Oriću', 24. juni 2003.

²¹⁰⁶ 'Odluka Sekretarijata o dodjeli branioca i o mjeri u kojoj je optuženi u mogućnosti da plati branioca', 18. juni 2004.

5. Privremeno puštanje na slobodu

793. Optuženi je 21. maja 2003. podnio zahtjev za privremeno puštanje na slobodu.²¹⁰⁷ Taj zahtjev je odbijen 25. jula 2003.²¹⁰⁸

6. Pitanja vezana za objelodanjivanje

794. Optužba je na osnovu pravila 66(A)(i) Pravilnika.²¹⁰⁹ u propisnom roku od 30 dana poslije prvog stupanja optuženog pred sud objelodanila popratni materijal koji je bio priložen uz optužnicu i prethodne izjave dobijene od optuženog, Na statusnoj konferenciji održanoj 29. jula 2003., Pretresno vijeće je naložilo optužbi da do 14. novembra 2003. objelodani sve izjave u skladu s pravilom 66(A)(ii) Pravilnika.

795. Pitanje objelodanjivanja oslobađajućeg materijala prema pravilu 68 Pravilnika odbrana je po prvi put pokrenula na statusnoj konferenciji održanoj 29. jula 2003.²¹¹⁰ Pretresno vijeće je tom pitanju pristupilo kao nečemu što se može riješiti kroz saradnju strana.²¹¹¹ Na sljedećoj statusnoj konferenciji Pretresno vijeće se uvjerilo da se pitanjima u vezi se obavezom objelodanjivanja prema pravilu 68 Pravilnika pristupa primjereno te je uputilo optužbu da učini sve kako bi tu obavezu ispunila prije podnošenja pretpretresnog podneska odbrane.²¹¹²

796. Dana 10. septembra 2004., odbrana je iznijela tvrdnju da optužba nije objelodanila materijal koji je relevantan za navodno falsifikovane dokumente, izjave koje je Tužilaštvo uzelo tokom istrage i materijal koji može uticati na vjerodostojnost svjedoka optužbe, prema pravilu 68.²¹¹³ Na pretpretresnoj konferenciji održanoj 28. septembra 2004., odbrana se požalila na 'sistematsko neobjelodanjivanje' materijala iz pravila 68 Pravilnika od strane optužbe.²¹¹⁴ U svom odgovoru optužba je ustvrdila da je u dovoljnoj mjeri odgovorila na svaki od tih konkretnih primjera kršenja pravila 68 koje je odbrana navela.²¹¹⁵ Pretresno vijeće je naglasilo kako pridaje veliku važnost

²¹⁰⁷ 'Povjerljiva molba za privremeno puštanje na slobodu', 21. maj 2003.

²¹⁰⁸ 'Odluka po molbi za privremeno puštanje na slobodu', 25. jula 2003.

²¹⁰⁹ Prvo stupanje pred Međunarodni sud, 15. april 2003., T. 6. S izuzetkom dokumenata za koje je podnesena i odobrena molba na osnovu pravila 69 Pravilnika: 'Odluka po povjerljivim zahtjevima optužbe za zaštitne mjere i neobjelodanjivanje', 28. jula 2003.

²¹¹⁰ Statusna konferencija, 29. jula 2003., T. 55-56. To pitanje je pokrenuto i na sljedeće dvije statusne konferencije: 28. novembra 2003., T. 68-70; 23. marta 2004., T. 76-78.

²¹¹¹ Statusna konferencija, 29. jula 2003., T. 55-56.

²¹¹² Statusna konferencija, 28. novembar 2003., T. 68-70.

²¹¹³ 'Povjerljivi zahtjev odbrane da se izda nalog o mjerama koje će obezbijediti da optužba poštuje pravilo 68', 10. septembar 2004., u kojem odbrana traži od optužbe da pregleda sav svoj dokazni materijal, a od Pretresnog vijeća da izrekne adekvatne mjere u skladu s pravilom 68*bis* Pravilnika. Optužba je u 'Odgovoru optužbe na zahtjev odbrane da se izda nalog o mjerama koje će obezbijediti da optužba poštuje pravilo 68', od 24. septembra 2004., negirala nepoštivanje tog pravila. Odbrana je 17. novembra 2004. podnijela 'Prvi dodatak zahtjevu odbrane u vezi s pravilom 68', u kojem od Pretresnog vijeća traži da preduzme adekvatne mjere kako bi se spriječila ponovno nepoštivanje pravila 68. *Vidi par. 807 infra.*

²¹¹⁴ Pretpretresna konferencija, 28. septembar 2004., T. 113.

²¹¹⁵ Pretpretresna konferencija, 28. septembar 2004., T. 125.

obavezi objelodanjivanja od strane optužbe i pozvalo je strane da to pitanje zajednički riješe prije početka suđenja.²¹¹⁶

797. Dana 19. avgusta 2004., optužba je podnijela zahtjev kojim traži da se oslobodi obaveza iz pravila 66(B) i 68(i) Pravilnika da odbrani objelodani potencijalno oslobađajuće materijale.²¹¹⁷

Dana 15. decembra 2004., Pretresno vijeće je odobrilo zahtjev iz razloga bezbjednosti.²¹¹⁸ Pitanja u vezi s poštivanjem pravila 68 Pravilnika od strane optužbe pokretana su tokom cijelog postupka.²¹¹⁹

7. Pretpretresni podnesci i činjenice o kojima su se strane sporazumjele

798. Na osnovu pravila 65ter(H) Pravilnika, odbrana se složila s određenim činjenicama koje je optužba iznijela u svom pretpretresnom podnesku, koje obuhvataju osnovne podatke o optuženom i činjenice u vezi s kontekstom ovog predmeta.²¹²⁰

799. Optužba je svoj pretpretresni podnesak podnijela 5. decembra 2003.²¹²¹ Odbrana je pretpretresni podnesak podnijela 4. marta 2004.²¹²² Dana 5. oktobra 2004., optužba je dostavila pismeni podnesak kao potkrepu za nekoliko paragrafa u svom pretpretresnom podnesku.²¹²³

8. Vođenje postupka u pretpretresnoj fazi

800. Pretpretresna faza u ovom predmetu trajala je približno 18 mjeseci. U skladu sa pravilom 65bis Pravilnika, statusne konferencije su održane 29. jula 2003., 28. novembra 2003., 23. marta 2004. i 21. jula 2004. Pretpretresna konferencija je, u skladu s pravilom 73bis Pravilnika, održana 28. septembra 2004.

²¹¹⁶ Pretpretresna konferencija, 28. septembar 2004., T. 126-129.

²¹¹⁷ 'Povjerljivi i ex parte zahtjev Tužilaštva na osnovu pravila 66(C) i 68(iv) za izuzimanje određenih materijala iz postupka objelodanjivanja dokaza', 19. avgust 2004.

²¹¹⁸ 'Povjerljiva Odluka po povjerljivom i ex parte zahtjevu Tužilaštva na osnovu pravila 66(c) i 68(iv) za izuzimanje određenih materijala iz postupka objelodanjivanja dokaza', 15. decembar 2004.

²¹¹⁹ Vidi par. 806-815 *infra*.

²¹²⁰ Dokazni predmet P562, "Činjenice o kojima su se strane sporazumjele".

²¹²¹ Pretpretresni podnesak optužbe na osnovu pravila 65ter(E)(i), 5. decembar 2003.

²¹²² Pretpretresni podnesak optužbe, 4. mart 2004.; 'Nalog po povjerljivom zahtjevu odbrane da se produži rok za podnošenje njenog pretpretresnog podneska', 5. februar 2004.

²¹²³ 'Podnesak optužbe kojim potkrepljuje odabrane osporene paragrafe pretpretresnog podneska optužbe', 5. oktobar 2004.

E. Suđenje

1. Pregled

801. Glavni dokazni postupak optužbe počeo je 6. oktobra 2004. a završio je 31. maja 2005.²¹²⁴ Glavni dokazni postupak odbrane počeo je 4. jula 2005. i trajao je do 1. februara 2006.²¹²⁵ Pretresno vijeće je zasjedalo tokom 196 dana suđenja. Optužba je pozvala 52 svjedoka, od kojih je 50 svjedočilo *viva voce*,²¹²⁶ a svjedočenja dva svjedoka uvrštena su na osnovu pravila 92*bis* Pravilnika. Prihvaćeno je ukupno 625 dokaznih predmeta optužbe.²¹²⁷ Od svjedoka odbrane, 29 je svjedočilo *viva voce*, a svjedočenje jednog svjedoka je uvršteno na osnovu pravila 92*bis*.²¹²⁸ Sveukupno je prihvaćeno 1.024 dokaznih predmeta odbrane. Optužba je zatražila postupak pobijanja, ali je taj zahtjev odbijen.²¹²⁹

802. Nakon završetka glavnog dokaznog postupka odbrane, Pretresno vijeće je imenovalo vještaka za rukopis i saslušalo njegovo svjedočenje.²¹³⁰ Dana 1. marta 2006., Pretresno vijeće je obavijestilo strane o svom izboru na osnovu odluke većine da ne poziva druge svjedoke.²¹³¹ Nadalje, tokom suđenja sedam dokaznih predmeta Pretresnog vijeća je uvršteno u spis.

803. Završni podnesci su podneseni 17. marta 2006., a odgovori na završne podneske 24. marta 2006.²¹³² Završne riječi su saslušane od 3. aprila 2006. do 10. aprila 2006.

804. Pretresno vijeće je izdalo pet naloga *subpoena ad testificandum* svjedocima optužbe,²¹³³ od kojih su tri pozvana da svjedoče.

²¹²⁴ Dana 23. februara 2005., Pretresno vijeće je usmenom odlukom odobrilo zahtjev odbrane da se postupak prekine od 24. februara do 6. marta 2005. iz razloga vezanih sa privatne prilike glavnog branioca: pretres 23. februara 2005., T. 5502-5505 (djelomično zatvorena sjednica).

²¹²⁵ Dana 1. jula 2005. i 22. avgusta 2005., na osnovu pravila 73*ter* Pravilnika, održane su dvije konferencije pred glavno izvođenje dokaza odbrane.

²¹²⁶ Među svjedocima optužbe *viva voce*, tri su bila vještaci, a dva su svjedočila putem video-konferencijske veze.

²¹²⁷ Pretresno vijeće nije dopustilo da se upotrijebe dva dokazna predmeta, 'Povjerljiva' odluka po podnesku odbrane o autentičnosti dokumenata i nepoštvanju pravila 68', 17. mart 2005.

²¹²⁸ Među svjedocima odbrane *viva voce*, jedan je bio sudski vještak. Tokom dokaznog postupka odbrane, dana 17. novembra 2005., odbrana je podnijela zahtjev da se određeni broj svjedoka ukloni sa spiska, odnosno doda na spisak svjedoka odbrane. Dana 24. novembra 2005., Pretresno vijeće je usmeno odobrilo zahtjev: pretres od 24. novembra 2005., T. 13944.

²¹²⁹ 'Odluka po zahtjevu tužioca s dodatkom i hitnim dodatkom za izvođenje dokaza u svrhu pobijanja u skladu s pravilom 85(a)(iii)', 9. februar 2006.

²¹³⁰ 'Nalog *proprio motu* da se pozove vještak grafolog', 25. januar 2006.; 'Daljnji nalog *proprio motu* da se pozove vještak grafolog', 3. februar 2006.; 'Izmijenjeni daljnji nalog *proprio motu* da se pozove vještak grafolog', 7. februar 2006.

²¹³¹ Pretres 1. marta 2006., T. 16041.

²¹³² Pretresno vijeće je 21. marta 2006. u svojoj 'Odluci po zahtjevu optužbe za odobrenje da dostavi ispravku svog završnog podneska' (u daljnjem tekstu: Odluka od 21. marta) konstatovalo da je "dokument koji je trebalo da predstavlja završni podnesak optužbe, u kom se potvrđuje postojanje brojnih grešaka, pogrešno formatiranje i nedostatak indeksa, i u kom je u zaglavlju svake stranice označeno da se radi samo o 'radnoj verziji', pri čemu nije bila namjera da se dostavi radna verzija, dostavljen povjerljivo u petak 17. marta 2006.". Već 20. marta 2006., odbrana je podnijela 'Hitni podnesak u vezi sa kršenjem naloga o rasporedu za završetak postupka od strane optužbe'. Istoga dana optužba je odgovorila i zatražila dozvolu da podnese *corrigendum* svog završnog podneska: 'Podnesak optužbe kojim traži dozvolu da podnese ispravku završnog podneska optužbe', 20. marta 2006. Pretresno vijeće je, u svojoj Odluci od 21. marta zauzelo stav da je u interesu pravde da se *corrigendum* prihvati, pod uslovom da optužba dostavi obavijest o učinjenim izmjenama.

805. Dana 17. juna 2005., u skladu s pravilom 65ter(G) Pravilnika, odbrana je najavila svoju namjeru da pozove 73 svjedoka.²¹³⁴ Dana 4. jula 2005., Pretresno vijeće je ocijenilo da je dalo

detaljne naznake stranama u postupku u vezi s različitim oblastima dokazivanja činjenica koje, po mišljenju Vijeća, ne iziskuju dodatno dokazivanje, kao i sopstvenu procjenu o tome kako bi se broj svjedoka odbrane mogao smanjiti, a preostali svjedoci izvesti u određenom roku bez ugrožavanja prava optuženog na pravično suđenje.²¹³⁵

Pretresno vijeće je dakle naložilo odbrani da podnese novi spisak od najviše 30 svjedoka i da dovrši svoj glavni dokazni postupak do 30. septembra 2005. (u daljnjem tekstu: Odluka na osnovu pravila 73ter).²¹³⁶ Dana 6. jula 2005., nakon odobrenja od strane Pretresnog vijeća, odbrana je uložila žalbu na Odluku na osnovu pravila 73ter i zatražila odgodu postupka do rješenja žalbe.²¹³⁷ Dana 20. jula 2005., Žalbeno vijeće je ukinulo Odluku na osnovu pravila 73ter i Pretresnom vijeću vratilo predmet na daljnji postupak, a odbrani je dozvoljeno da, ako to želi, ponovi svoj glavni dokazni postupak.²¹³⁸ Dana 4. avgusta 2005., odbrana je podnijela novi spisak svjedoka koji je sadržavao 44 svjedoka *viva voce* i tri svjedoka prema pravilu 92bis,²¹³⁹ te je odlučila da ne poziva ponovno nijednog već saslušanog svjedoka odbrane.²¹⁴⁰ Odbrana je na kraju pozvala ukupno 29 svjedoka *viva voce*.

2. Pitanja vezana za dokaze

806. Prihvatanje dokaza u ovom predmetu odvijalo se na osnovu Pravilnika i prakse Međunarodnog suda, pri čemu je Pretresno vijeće na početku postupka stranama o tome izdalo smjernice.²¹⁴¹

(i) Pristup povjerljivom materijalu iz drugih predmeta

²¹³³ 'Povjerljivi – djelomično *ex parte* nalog *subpoena ad testificandum*', 21. oktobar 2004.; 'Povjerljivi – djelomično *ex parte* nalog *subpoena ad testificandum*', 13. decembar 2004.; 'Povjerljivi – djelomično *ex parte* nalog *subpoena ad testificandum*', 4. februar 2005.; 'Povjerljivi – djelomično *ex parte* nalog *subpoena ad testificandum*', 7. mart 2005.; 'Povjerljivi – djelomično *ex parte* nalog *subpoena ad testificandum*', 12. april 2005.

²¹³⁴ 'Podnesak odbrane na osnovu naloga o rasporedu', 17. juni 2005.; 'Drugi podnesak odbrane na osnovu naloga o rasporedu', 28. juni 2005.

²¹³⁵ 'Odluka po prvom i drugom podnesku odbrane na osnovu naloga o rasporedu', 4. juli 2005., str. 2-3. Pretresno vijeće je u svojoj ocjeni navelo sljedeći nalog: "Na osnovu pravila 73ter(F) Pravilnika, Pretresno vijeće može tokom dokaznog postupka odbrane odobriti svaki eventualni zahtjev odbrane za dodatno vrijeme za izvođenje dokaza ako to nalažu interesi pravde, a naročito ako se situacija u pogledu gorenavedenih oblasti dokazivanja izmijeni tako da iziskuje daljnje dokazivanje."

²¹³⁶ 'Odluka po prvom i drugom podnesku odbrane na osnovu naloga o rasporedu', 4. juli 2005., str. 5.

²¹³⁷ 'Hitna žalba na Odluku Pretresnog vijeća o dužini dokaznog postupka odbrane', 6. juli 2005.

²¹³⁸ 'Odluka po interlokutornoj žalbi u vezi s dužinom dokaznog postupka odbrane', 20. juli 2005., par. 10-11.

²¹³⁹ Dana 22. avgusta 2005., Pretresno vijeće je prihvatilo novi spisak svjedoka odbrane, Konferencija prije izvođenja dokaza odbrane, 22. avgust 2005., T. 9639-9640.

²¹⁴⁰ 'Djelomično povjerljiv podnesak odbrane na osnovu naloga o rasporedu od 21. jula 2005.', 4. avgust 2005.

²¹⁴¹ 'Nalog o smjernicama za izvođenje dokaza i ponašanje strana u sudskom postupku', 21. oktobar 2004. *Vidi* par. 12 *supra*.

807. Odbrani je dozvoljen pristup povjerljivom materijalu iz predmeta *Brđanin, Milošević i Krajišnik*.²¹⁴²

(ii) Objelodanjivanje

808. Tokom cijelog postupka odbrana je u više navrata iznosila prigovore u vezi s nepoštivanjem obaveza objelodanjivanja prema pravilu 68 Pravilnika od strane optužbe.²¹⁴³

809. Dana 17. novembra 2004., odbrana je obavijestila Pretresno vijeće o tome da se optužba ne pridržava svojih obaveza iz člana 68 Pravilnika.²¹⁴⁴ Odbrana se žalila na nepravovremeno objelodanjivanje izjave visoko pozicioniranog lica u ABiH.²¹⁴⁵ Dana 26. novembra 2004., optužba je prihvatila da je propustila da izvrši svoju obavezu objelodanjivanja prema pravilu 68 Pravilnika.²¹⁴⁶ Istoga dana, Pretresno vijeće je odgodilo svoju odluku po tom zahtjevu, zaključivši da se o postojanju navodnog 'sistematskog objelodanjivanja' može rješavati samo u kasnijoj fazi suđenja.²¹⁴⁷

810. Tokom pretresa 25. novembra 2004., odbrana je tvrdila da je optužba propustila da objelodani prethodnu pismenu izjavu svjedoka optužbe prije svjedočenja tog svjedoka.²¹⁴⁸ Nakon usmenog odgovora optužbe 26. novembra 2004., u kojem ona objašnjava kašnjenje u objelodanjivanju,²¹⁴⁹ Pretresno vijeće je zaključilo da optuženom nije nanesena šteta, ali je izrazilo nezadovoljstvo zbog toga što takvi slučajevi kašnjenja u objelodanjivanju dovode do nepotrebnog gubitka vremena.²¹⁵⁰

811. Dana 17. decembra 2004., odbrana je navela novi slučaj kršenja pravila 68 Pravilnika od strane optužbe, koji se sastojao u tome da optužba nije objelodanila određene dokumente koji bi mogli ukazati na neautentičnost dokaznih predmeta optužbe.²¹⁵¹ Optužba je podnijela svoj odgovor

²¹⁴² *Tužilac protiv Radoslava Brđanina*, predmet br. IT-99-36-A, 'Ex parte i povjerljivi nalog o izmjeni zaštitnih mjera', 29. juni 2005.; *Tužilac protiv Momčila Krajišnika*, predmet br. IT-00-39-T, 'Povjerljivi nalog o izmjeni zaštitnih mjera povodom zahtjeva Nasera Orića za pristup transkriptima Kraj 628', 20. juli 2005.; *Tužilac protiv Slobodana Miloševića*, predmet br. IT-02-54-T, 'Povjerljivi nalog po ponovljenom zahtjevu odbrane za izmenu zaštitnih mera u drugim postupcima pred Međunarodnim sudom', 18. avgust 2005.; *Tužilac protiv Radoslava Brđanina*, predmet br. IT-99-36-A, 'Ex parte i povjerljivi nalog za izmjenu zaštitnih mjera', 7. novembar 2005.

²¹⁴³ *Vidi* glavu II.C.2, "Opšti zaključci u vezi sa pravilom 68".

²¹⁴⁴ 'Prvi dodatak podnesku odbrane na osnovu pravila 68', 17. novembar 2004.

²¹⁴⁵ 'Prvi dodatak podnesku odbrane na osnovu pravila 68', 17. novembar 2004., str. 1-2.

²¹⁴⁶ Pretres od 26. novembra 2004., T. 2120-2125. Međutim, optužba je negirala postojanje navodnog 'sistematskog neobjelodanjivanja', i tvrdila da je se radi o izolovanom slučaju. Odbrana je ustrajala u svojoj tvrdnji da ti propusti upućuju na 'sistematsko neobjelodanjivanje': pretres od 26. novembra 2004, T. 2125-2126. *Vidi par. 794 supra*.

²¹⁴⁷ Pretres od 26. novembra 2004., T. 2130.

²¹⁴⁸ Pretres od 25. novembra 2004, T. 2092-2093. Dana 26. novembra 2004. odbrana je tvrdila da je izjava o kojoj je riječ trebala biti objelodanjena u skladu sa pravilom 68 Pravilnika: rasprava od 26. novembra 2004, T. 2113.

²¹⁴⁹ Pretres od 26. novembra 2004., T. 2103-2111.

²¹⁵⁰ Pretres od 26. novembra 2004., T. 2115.

²¹⁵¹ 'Povjerljivi podnesak odbrane o autentičnosti dokumenata i nepoštivanju pravila 68', 17. decembar 2004.

14. januara 2005.²¹⁵² Dana 17. marta 2005., Pretresno vijeće je iznijelo stav da je došlo do kršenja pravila 68(i) Pravilnika. Mada Pretresno vijeće nije optužbi izreklo sankcije smatrajući da optuženom nije nanesena šteta, naložilo joj je da preduzme sve što može kako bi se pridržavala svojih obaveza iz pravila 68 Pravilnika.²¹⁵³

812. Dana 15. septembra 2005., odbrana je usmeno iznijela prigovor da optužba i dalje krši pravilo 68 Pravilnika jer je prethodne izjave jednog svjedoka odbrane objelodanila tek uoči njegovog svjedočenja.²¹⁵⁴ Dana 29. septembra 2005., Pretresno vijeće je iznijelo stav da dijelovi tih izjava nesumnjivo spadaju u *ratio* pravila 68 Pravilnika i da su trebali biti objelodanjeni odbrani čim je to bilo moguće. Pretresno vijeće je stoga opomenulo optužbu i naložilo joj da u budućnosti učini sve da ispuni svoje obaveze iz članova 66(B) i 68(i) Pravilnika.²¹⁵⁵ Međutim, odlučilo je da ne izrekne sankcije zbog nepostojanja zlonamjernosti ili loše vjere na strani optužbe, te zbog toga što optuženi nije pretrpio štetu.²¹⁵⁶

813. Dana 17. oktobra 2005., odbrana je nadalje navela da je optužba prekršila svoje obaveze iz pravila 68 kada je propustila da objelodani članak koji je napisao jedan srpski dobrovoljac, a koji se tiče pitanja zločina počinjenih nad bosanskim Muslimanima od strane bosanskih Srba. U članku se takođe pominje slaba organizacija bosanskih Muslimana.²¹⁵⁷ Optužba je u svom usmenom odgovoru prihvatila da je prekršila pravilo 68 Pravilnika.²¹⁵⁸ Dana 27. oktobra 2005., Pretresno vijeće je ocijenilo da je do pomenutog kršenja doista došlo i naložilo je optužbi da izvrši pretragu i da Pretresnom vijeću dostavi izjavu o pridržavanju, a da nakon toga odbrani, po potrebi, objelodani eventualne preostale materijale iz pravila 68(i) koje posjeduje.²¹⁵⁹ Nadalje, Pretresno vijeće je pozvalo odbranu da ponovo pozove bilo kojeg svjedoka optužbe ako bi to ispravilo eventualnu štetu koju je odbrana pretrpjela zbog neobjelodanjivanja tog materijala od strane optužbe.²¹⁶⁰ Optužba je svoju izjavu o pridržavanju podnijela 11. novembra 2005.²¹⁶¹ Dana 17. novembra 2005., odbrana je

²¹⁵² 'Povjerljivi odgovor optužbe na podnesak odbrane o autentičnosti dokumenata i nepoštivanju pravila 68', 14. januar 2005. Odbrana je 25. januara 2005. podnijela 'Povjerljivu repliku na odgovor optužbe na podnesak odbrane o autentičnosti dokumenata i nepoštivanju pravila 68.'

²¹⁵³ 'Povjerljiva odluka po podnesku odbrane o autentičnosti dokumenata i nepoštivanju pravila 68', 17. mart 2005.

²¹⁵⁴ Pretres od 15. septembra 2005., T. 11055-11057. Pretresno vijeće je podsjetilo da se materijal iz pravila 68 Pravilnika mora odbrani objelodaniti, a ne samo učiniti dostupnim: pretres od 6. jula 2005., T. 9281.

²¹⁵⁵ 'Odluka o navodnom neispunjavanju obaveza objelodanjivanja prema pravilima 66(b) i 68(i) od strane Tužilaštva' 29. septembar 2005.

²¹⁵⁶ 'Odluka o navodnom neispunjavanju obaveza objelodanjivanja prema pravilima 66(b) i 68(i) od strane Tužilaštva' 29. septembar 2005., str. 3.

²¹⁵⁷ 'Hitni zahtjev odbrane u vezi s nepoštivanjem pravila 68 od strane Tužilaštva', 17. oktobar 2005. *Vidi* i pretres od 25. oktobra 2005., T. 12890-12901; 26. oktobra 2005., T. 12990-12993.

²¹⁵⁸ Pretres od 18. oktobra 2005., T. 12578-12594; 19. oktobra 2005., T. 12751-12772; 26. oktobra 2005., T. 12985-12990.

²¹⁵⁹ 'Odluka po hitnom zahtjevu odbrane u vezi s nepoštovanjem pravila 68 od strane Tužilaštva', 27. oktobar 2005.

²¹⁶⁰ 'Odluka po hitnom zahtjevu odbrane u vezi s nepoštovanjem pravila 68 od strane Tužilaštva', 27. oktobar 2005, str. 5.

²¹⁶¹ 'Djelimično povjerljiva izjava optužbe u kojoj navodi pretrage, mjesta pretraga i rezultate pretraga obavljenih prema nalogu Pretresnog vijeća od 27. oktobra 2005.', 11. novembar 2005.

tvrdila da optužba nije objelodanila sve tražene materijale.²¹⁶² Međutim, odbrana je odlučila da ne pozove ponovo nijednog svjedoka i navela je da bi to *de facto* značilo novo suđenje, a Pretresnom vijeću je prepustila da “ocijени kakve bi bile nužne posljedice tog zaključka”.²¹⁶³

814. Dana 17. novembra 2005., odbrana je navela novo kršenje pravila 68 Pravilnika na što su uslijedili novi podnesci strana.²¹⁶⁴ Odbrana se požalila da je optužba propustila da objelodani dokument koji bi mogao biti relevantan za utvrđivanje ko je imao vlast nad srebreničkom Vojnom policijom.²¹⁶⁵ Dana 25. novembra 2005., odbrana je navela da je optužba propustila da objelodani dokument čiji je sadržaj čini se, bio oslobađajući u pogledu jednog napada pomenutog u optužnici.²¹⁶⁶ Dana 9. decembra 2005., odbrana je navela da neobjelodanjivanje jednog paragrafa iz prethodno objelodanjene izjave predstavlja novo kršenje pravila 68.²¹⁶⁷

815. Dana 13. decembra 2005., Pretresno vijeće je ocijenilo primjerenim da se u jedinstvenoj odluci posveti pitanju više puta ponavljenih prigovora na kršenja pravila 68 Pravilnika od strane optužbe.²¹⁶⁸ Pretresno vijeće je ispitalo istorijat kršenja pravila 68 i svoje prethodne ocjene, te je podsjetilo da je u praksi ovog Međunarodnog suda pitanje kršenja pravila 68 Pravilnika uređeno ne toliko sistemom sankcija koliko konačnom sudijskom ocjenom dokaza koje predoče obje strane i mogućnošću koju će imati suprotna strana da te dokaze ospori.²¹⁶⁹ Pretresno vijeće je zauzelo stav da praksa objelodanjivanja od strane optužbe nije bila zadovoljavajuća i da je optuženi zbog toga, mada ne u velikoj mjeri, pretrpio štetu. Prema tome, Pretresno vijeće je zadržalo pravo da donese razumne zaključke u prilog optuženom u pogledu konkretnih dokaza koji su bili predmet kršenja pravila 68.²¹⁷⁰

²¹⁶² ‘Odgovor odbrane na Izjavu optužbe u kojoj navodi pretrage, mjesta pretraga i rezultate pretraga obavljenih prema nalogu Pretresnog vijeća od 27. oktobra 2005.’, 17. novembar 2005., par. 2.

²¹⁶³ ‘Odgovor odbrane na Odluku po hitnom zahtjevu odbrane u vezi s nepoštivanjem pravila 68 od strane Tužilaštva’, 17. novembar 2005., par. 37-38.

²¹⁶⁴ ‘Odgovor odbrane na Odluku po hitnom zahtjevu odbrane u vezi s nepoštivanjem pravila 68 od strane Tužilaštva’, 17. novembar 2005., par. 19-36; ‘Djelimično povjerljiv odgovor optužbe na podnesak odbrane u kojem daje odgovor na Odluku po hitnom zahtjevu odbrane u vezi s nepoštivanjem pravila 68 od strane Tužilaštva i novim kršenjima pravila 68’, 28. novembar 2005.; ‘Djelimično povjerljiv *corrigendum* Odgovora optužbe na podnesak odbrane u kojem daje odgovor na Odluku po hitnom zahtjevu odbrane u vezi s nepoštivanjem pravila 68 od strane Tužilaštva i novim kršenjima pravila 68’, 2. decembar 2005. *Vidi* i pretres od 22. novembra 2005., T. 13770-13775.

²¹⁶⁵ ‘Odgovor odbrane na Odluku po hitnom zahtjevu odbrane u vezi s nepoštivanjem pravila 68 od strane Tužilaštva’, 17. novembar 2005., par. 23.

²¹⁶⁶ ‘Povjerljivi dodatni dopis u vezi s nepoštivanjem pravila 68’, 25. novembar 2005. *Vidi* i ‘Odgovor Tužilaštva na Zahtjev odbrane sa dodatnim dopisom u vezi sa nepoštivanjem pravila 68’, 2. decembar 2005.; ‘Replika na Odgovor Tužilaštva na Zahtjev odbrane sa dodatnim dopisom odbrane u vezi s nepoštivanjem pravila 68’, 9. decembar 2005.

²¹⁶⁷ ‘Replika odbrane na odgovor Tužilaštva na Zahtjev odbrane sa daljnjim dopisom u vezi sa nepoštivanjem pravila 68’, 9. decembar 2005.

²¹⁶⁸ ‘Odluka po tekućim prigovorima u vezi s tužiočevim nepridržavanjem pravila 68 Pravilnika’, 13. decembar 2005. *Vidi* i pretres od 9. decembra 2005., T. 14772-14773.

²¹⁶⁹ ‘Odluka po tekućim prigovorima u vezi s tužiočevim nepridržavanjem pravila 68 Pravilnika’, 13. decembar 2005., par. 32.

²¹⁷⁰ ‘Odluka po tekućim prigovorima u vezi s tužiočevim nepridržavanjem pravila 68 Pravilnika’, 13. decembar 2005., par. 27, 34, 36. *Vidi* i pretres od 13. decembra 2005., T. 14856-14859.

816. Osim toga, pitanje kršenja pravila 68 mnogo puta je bilo izneseno i o njemu se raspravljalo na suđenju. Pretresno vijeće se tih pitanjima bavilo kako su se ona javljala, a optužbi se višekratno nalagalo da poštuje svoje obaveze iz Pravilnika.²¹⁷¹

817. Dana 3. marta 2006., odbrana je još jednom iznijela prigovor na nepoštivanje pravila 68 Pravilnika od strane optužbe,²¹⁷² na što su uslijedili novi podnesci strana.²¹⁷³ Pretresno vijeće je o tom slučaju donijelo zaključke ranije u ovoj Presudi.²¹⁷⁴

(iii) Formalno primanje na znanje opštepoznatih činjenica

818. Na početku suđenja, odbrana je od Pretresnog vijeća zatražila da formalno primi na znanje činjenice o kojima je presuđeno u predmetu *Deronjić* na osnovu pravila 94 Pravilnika.²¹⁷⁵ Pretresno vijeće je odbilo zahtjev uz obrazloženje da se Miroslav Deronjić pozitivno izjasnio o krivici i da, prema tome, o činjenicama iz tog predmeta nije u dovoljnoj mjeri presuđeno, tako da je razumno da one ostanu sporne.²¹⁷⁶

²¹⁷¹ Pretres od 2. decembra 2004., T. 2410-2412; 27. januara 2005., T. 4265; 6. jula 2005., T. 9278-9285; 13. decembra 2005., T. 14844-14859; 14. decembra 2005., T. 14946-1949, 14962-14964. U jednom času, Pretresno vijeće je čak razmotrilo mogućnost prekidanja postupka dok se ne obezbijedi da se odbrani dostave svi dokumenti potrebni za adekvatnu pripremu odbrane optuženog, pretres od 6. jula 2005., T. 9283-9300.

²¹⁷² 'Hitna obavijest o teškom kršenju pravila 68', 3. mart 2006.

²¹⁷³ 'Odgovor Tužilaštva na Hitnu obavijest odbrane o teškom kršenju pravila 68', 21. mart 2006.; 'Replika odbrane na odgovor Tužilaštva na Hitnu obavijest odbrane o teškom kršenju pravila 68', 22. mart 2006.

²¹⁷⁴ *Vidi* glavu II.C.1, "Neobjelodanjivanje dokumenata u vezi sa Nurifom Rizvanovićem".

²¹⁷⁵ 'Zahtjev odbrane da Pretresno vijeće službeno primi na znanje činjenice o kojima je presuđeno u predmetu *Deronjić*', 18. oktobar 2004.

²¹⁷⁶ 'Odluka po zahtjevu odbrane da Pretresno vijeće formalno primi na znanje činjenice o kojima je presuđeno u predmetu *Deronjić*', 1. novembar 2004.

(iv) Prigovori na prihvatanje dokumentarnih dokaza

819. Odbrana je u mnogo navrata i iz brojnih razloga prigovorila prihvatanju dokumentarnih dokaza koje je predložila optužba. Naročito se osporavala autentičnost. Ti prigovori su bili predmet opsežnih razmatranja u drugim dijelovima ove presude.²¹⁷⁷

(v) Zaštitne mjere i materijali koji ne podliježu objelodanjivanju

820. Pretresno vijeće je u skladu s pravilom 75 Pravilnika odobrilo zaštitne mjere za jednog svjedoka optužbe i tri svjedoka odbrane.²¹⁷⁸ Nadalje, za pet svjedoka optužbe i jednog svjedoka odbrane odobrene su zaštitne mjere u sudnici nakon što su strane iznijele usmene podneske na početku njihovog svjedočenja.²¹⁷⁹

821. Odredba o materijalima koji ne podliježu objelodanjivanju, iz pravila 70 Pravilnika, primijenjena je u dva navrata.²¹⁸⁰

3. Odluka na osnovu pravila 98bis

822. Pretresno vijeće je u ovom predmetu po prvi put imalo priliku da primijeni novu usmenu proceduru predviđenu izmijenjenim i dopunjenim pravilom 98bis.²¹⁸¹ Usmeni podnesci odbrane i optužbe saslušani su 2. i 3. juna 2005. Dana 8. juna 2005., Pretresno vijeće je donijelo usmenu presudu.²¹⁸² Pretresno vijeće je ocijenilo da optužba nije izvela dokaze koji bi mogli potkrijepiti osudu za krivično djelo pljačke javne ili privatne imovine, te je stoga donijelo oslobađajuću presudu

²¹⁷⁷ Vidi glavu II.B.2., "Prigovori odbrane na prihvatanje dokumenata koje je predložila optužba".

²¹⁷⁸ 'Povjerljiva odluka po zahtjevu Tužilaštva za zaštitne mjere za svjedoke', 8. oktobar 2004.; 'Povjerljiva odluka po zahtjevu Tužilaštva za zaštitne mjere za svjedoke', 22. oktobar 2004.; 'Povjerljiva odluka po zahtjevu odbrane za zaštitne mjere za svjedoke', 13. juli 2005.; 'Povjerljiva odluka po zahtjevu odbrane za zaštitne mjere za svjedoka D005 i svjedočenje na zatvorenoj sjednici svjedoka D001', 23. avgust 2005.; 'Povjerljiva odluka po drugom zahtjevu odbrane za zaštitne mjere za svjedoka D002', 19. septembar 2005.; 'Odluka po hitnom zahtjevu odbrane za odobrenje radi ulaganja žalbe na Povjerljivu odluku pretresnog vijeća po drugom zahtjevu odbrane za zaštitne mjere za svjedoka D002', 28. septembar 2005. Što se tiče zaštitnih mjera odobrenih u pretpretresnoj fazi, vidi 'Odluka po povjerljivim zahtjevima optužbe za zaštitne mjere i neobjelodanjivanje', 28. juli 2003.

²¹⁷⁹ Pretres od 14. oktobra 2004., T. 706-707 (zatvorena sjednica); 28. oktobra 2004, T. 1375-1376 (djelimično zatvorena sjednica); 1. decembra 2004., T. 2282; 7. marta 2005., T. 5522-5523 (djelimično zatvorena sjednica); 26. aprila 2005., T. 7683-7684 (djelimično zatvorena sjednica); 3. oktobra 2005., T. 11746-11747 (djelimično zatvorena sjednica).

²¹⁸⁰ 'Povjerljivi nalog o primjeni pravila 70 na iskaz jednog svjedoka odbrane', 29. septembar 2005.; 'Povjerljivi nalog kojim se pravilo 70 primjenjuje na određene informacije koje Vlada Sjedinjenih Američkih Država treba pružiti odbrani', 20. januar 2006.

²¹⁸¹ Pravilo 98bis Pravilnika izmijenjeno je i dopunjeno 8. decembra 2004. Do 8. decembra 2004., pravilom 98bis je bilo propisano sljedeće

(A) Optuženi može podnijeti prijedlog za donošenje oslobađajuće presude za jedno ili više krivičnih djela za koja se tereti u optužnici u roku od sedam dana od završetka izvođenja dokaza optužbe, ali u svakom slučaju prije početka izvođenja dokaza odbrane predviđenog pravilom 85 (A)(ii).

(B) Pretresno vijeće će donijeti oslobađajuću presudu na prijedlog optuženog ili proprio motu ako zaključi da nema dovoljno dokaza da bi ga osudilo po toj optužbi odnosno optužbama.

Tekst pravila 98bis poslije izmjene i dopune 8. decembra 2004. glasi kako slijedi: "Po završetku izvođenja dokaza optužbe, pretresno vijeće će usmenom odlukom, nakon što sasluša argumente strana, donijeti oslobađajuću presudu po svim tačkama optužnice ukoliko nema dokaza koji mogu biti osnova za osudu."

²¹⁸² Odluka na osnovu pravila 98bis, 8. juni 2005., T. 8981-9037.

po tačkama Optužnice 4 i 6.²¹⁸³ Pretresno vijeće je takođe ocijenilo da optužba nije izvela dokaze koji bi mogli potkrijepiti osudu za ubistvo Bogdana Živanovića, okrutno postupanje prema Miloju Obradoviću i bezobzirno razaranje gradova, naselja ili sela koje nije opravdano vojnom nuždom, u pogledu zaselaka Božići i Radijevići.²¹⁸⁴

4. Obilazak mjesta događaja

823. Između 20. i 24. juna 2005., Pretresno vijeće je obavilo obilazak područja Srebrenice, u skladu sa protokolom o kojem su se strane složile i koji je prihvatilo Pretresno vijeće. U pratnji Pretresnog vijeća je bio vodič kojeg su odabrale strane, dva člana službe za pravnu pomoć Pretresnog vijeća, kao i viši zastupnik optužbe, g. Jan Wubben, te kobranilac iz tima odbrane, g. John Jones.

824. Pretresno vijeće je obišlo lokacije u opštinama Srebrenica i Bratunac. U Kravici je Pretresno vijeće posjetilo određene lokacije kao što su skladište, osnovna škola, ambulanta i naselja Ježesticu i Šiljkoviće. U Bratuncu, Pretresno vijeće se zadržalo u školi "Vuk Karadžić" kao i u medicinskom centru. U okolini, Pretresno vijeće je obišlo manastir Sase, rudnik Sase, Bjelovac, Ložničku Rijeku i Sikiriće. Pretresno vijeće se takođe provezlo kroz područja Glogove i Magašića, Nove Kasabe, Konjević-Polja i Grabovičke Rijeke. U Fakovićima, Pretresno vijeće se zadržalo u školi i pošti. Na okolnom području, Pretresno vijeće je obišlo Žanjevo, Abdulice, Radijeviće, Divoviće, Skelane, Jezero, Vitez, Osmaće i Poznanoviće. U Srebrenici, Pretresno vijeće je obišlo zgradu Opštine i zgradu iza nje, zgradu predratnog sjedišta TO, zgradu SUP-a, zgradu PTT-a (i prostoriju za vezu u njoj), te bolnicu. Pretresno vijeće se takođe provezlo kroz Bajramoviće i obišlo Potočare.

825. Prilikom prelijetanja tog područja helikopterom pregledane su sljedeće lokacije: Opravdići, Šiljkovići, Kravica, Božići, Glogova, Magašići, Brađevina, Ratkovići, Dučići, Srebrenica i Bajramovići.

5. Postupak odmjeravanja kazne

826. Pitanjem odmjeravanja kazne optužba se bavila u svom Završnom podnesku, gdje je iznijela mišljenje da bi optuženog trebalo osuditi na kaznu od 18 godina zatvora.²¹⁸⁵ Odbrana se pitanjem odmjeravanja kazne bavila u svom Odgovoru na Završni podnesak optužbe i u Završnoj riječi.

²¹⁸³ Odluka na osnovu pravila 98bis, 8. juni 2005., T. 9028-9032.

²¹⁸⁴ Odluka na osnovu pravila 98bis, 8. juni 2005., T. 9032-9033.

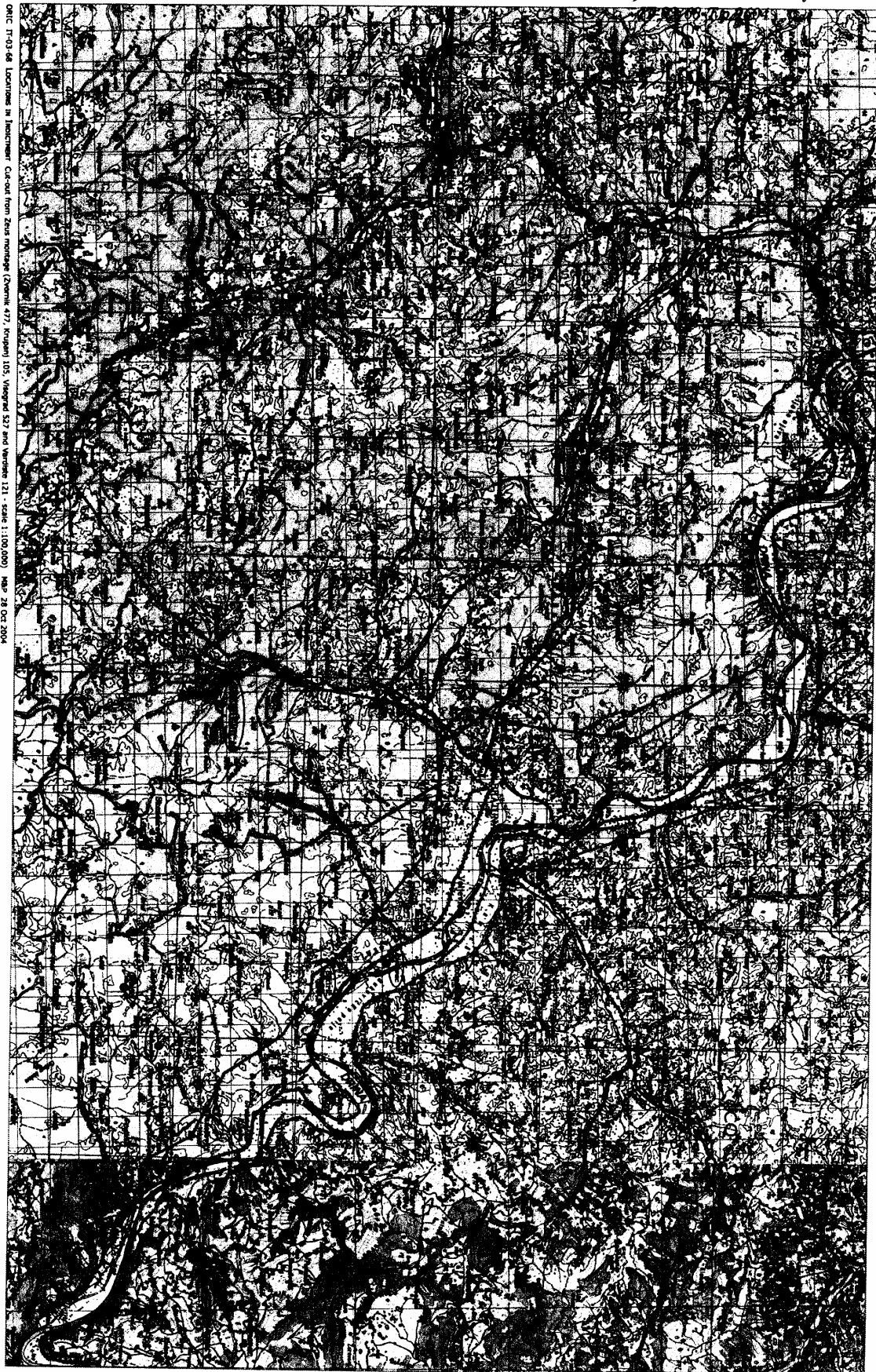
²¹⁸⁵ Završni podnesak Tužilaštva, par. 1013.

Odbrana je smatrala da bi optuženi trebao biti oslobođen krivice po svim tačkama i da bi svaka kazna bila neprimjerena.²¹⁸⁶

²¹⁸⁶ Odgovor odbrane na Završni podnesak Tužilaštva, par. 154; Završna riječ odbrane, T. 16602.

DODATAK C – KARTA PODRINJA (DOKAZNI PREDMET C1)

IT-03-68-T 9604

ONIC IT-03-68 Locusts in Insectarium. Cut-out from Zeus montage (Crime: 477, Krupnik) 105, Vinsograd 527 and Vinsodol 121 - scale 1:100,000) MAP 28 Oct 2004

**DODATAK D – FOTOGRAFIJA SREBRENICE IZ ZRAKA (DOKAZNI
PREDMET P418)**

IT-03-68-T p.9602

0361-8255

CENTER SREBRINICA

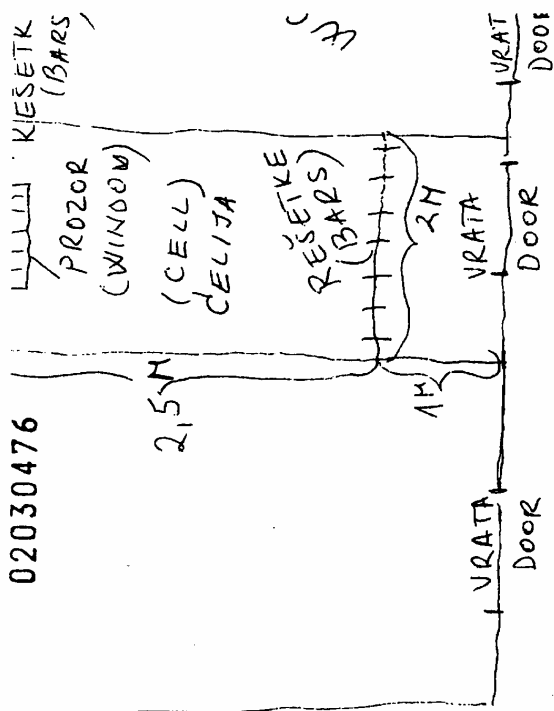
Photomosaic created by JASP 24 Sept 2004 (Doc IT-03-44)

JASP

[Handwritten signature]

**DODATAK E – CRTEŽ STANICE POLICIJE U SREBRENICI
(DOKAZNI PREDMET P467)**

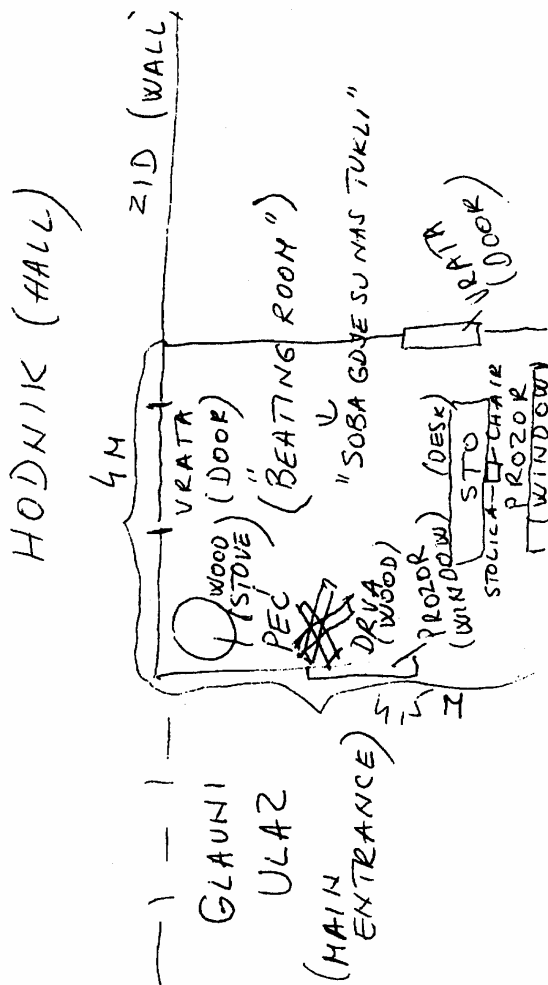
IT-03-68-Tp.9600

STOPENICE
(STAIRS)

NAČELNIKOVA
SOBA
(CHIEF'S OFFICE)

1968

GLAVNI
ULAZ
(MAIN
ENTRANCE)

ANNEX A
ZGRADA SUP-a GOJE SAM
BIO ZATVOREN
(SUP BUILDING WHERE I WAS
IMPRISONED)
(Marko Medved)

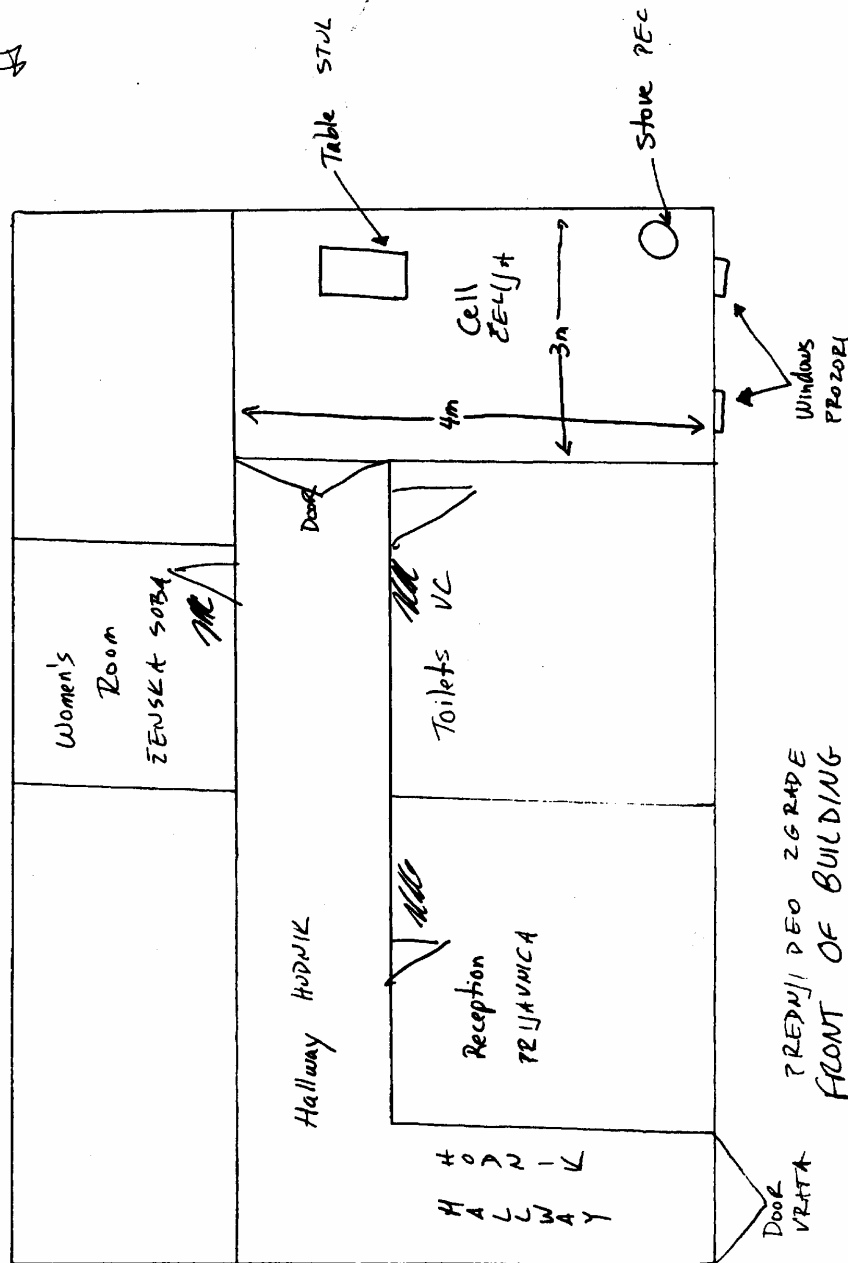
21. V. 2000
Nolija Ljermiric Eda P. Belter

DODATAK F – CRTEŽ 'ZGRADE' (DOKAZNI PREDMET P474)

13-10-2002
Mandak Mujic
Edo P. Yellon

National Defence Building - Srebrenica
ZGRADA OPREMUJENJE UDRZAVNE

01171400

tttd

Annex B